

SCI-CONF.COM.UA

PROGRESSIVE RESEARCH IN THE MODERN WORLD

**PROCEEDINGS OF II INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
NOVEMBER 2-4, 2022**

**BOSTON
2022**

PROGRESSIVE RESEARCH IN THE MODERN WORLD

Proceedings of II International Scientific and Practical Conference

Boston, USA

2-4 November 2022

Boston, USA

2022

UDC 001.1

The 2nd International scientific and practical conference “Progressive research in the modern world” (November 2-4, 2022) BoScience Publisher, Boston, USA. 2022. 666 p.

ISBN 978-1-73981-125-9

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Progressive research in the modern world. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Boston, USA. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-progressive-research-in-the-modern-world-2-4-11-2022-boston-ssha-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: boston@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 BoScience Publisher ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Zhuley V., Khmurova V.* 13
INDUSTRY OF UKRAINE DURING THE WAR
2. *Коршевнюк С. П.* 20
ТРИВАЛІСТЬ ВЕГЕТАЦІЇ СОЧЕВИЦІ ЗАЛЕЖНО ВІД
ВАРІАНТІВ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇЇ ЖИВЛЕННЯ
3. *Ревкова А. В.* 28
ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ПІД
ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ
4. *Ревтьо О. Я., Пласкальна Є. І.* 33
КАРБОНОВИЙ ПЛУГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГРУНТООБРОБІТКУ,
ЩО ЗДАТНИЙ ЗАПОБІГТИ АНТРОПОГЕННІЙ ЕРОЗІЇ ҐРУНТІВ
5. *Шенетюк Л. В., Шенетюк С. Є.* 36
АГРОБІЗНЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВТРАТИ ТА ОКРЕМІ ШЛЯХИ
ЙОГО РОЗВИТКУ

BIOLOGICAL SCIENCES

6. *Михайлюк О. В.* 40
ФІТОМІКРОПЕРИФІТОН ВИЩОЇ ВОДНОЇ РОСЛИННОСТІ
РІЧКИ БЕРЕСТОК
7. *Русакова М. Ю., Ружицька К. О.* 43
АНТИБАКТЕРІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ПІГМЕНТІВ
СИНТЕЗОВАНИХ ДОСЛІДЖУВАНИМИ ШТАМАМИ
ПСЕВДОМОНАД
8. *Шелюк Ю. С., Трохимчук Т. М.* 51
БАГАТОРІЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ВОДИ Р. ТЕТЕРІВ В МЕЖАХ
М. ЖИТОМИР

MEDICAL SCIENCES

9. *Bekjanova O. Ye., Adizov M. A., Kayumova V. R.* 57
THE INTENSITY OF DENTAL CARIES IN OIL REFINERY
WORKERS
10. *Bratkova L. B., Hnida N. I., Radchenko A. I.* 60
DETERIORATION OF THE PSYCHOLOGICAL AND SOMATIC
STATE OF YOUNG SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS
OF ONLINE LEARNING IN WARTIME
11. *Kaminska A. O.* 63
STRESS AND COPING IN FAMILIES, WHERE A PATIENT WITH
MENTAL DISORDER LIVES
12. *Orlovska K. V., Yefymenko Ye. O., Cherepenko V. E.* 72
MOTHERS AWARENESS OF CHILD VACCINATION IN UKRAINE:
ONLINE CROSS-SECTIONAL SURVAY

13.	<i>Лістау К. О.</i>	74
	ОСОБЛИВОСТІ ГІМНАСТИКИ ТА МАСАЖУ ДЛЯ ДИТИНИ ВІКОМ ВІД 3 ДО 4 МІСЯЦІВ	
14.	<i>Сміянов В. А., Ємець Т. В.</i>	80
	ВІДНОШЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДО ОТРИМАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ВУХА, ГОРЛА І НОСА У ЛІКАРІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ-СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	
15.	<i>Тілябов И. А., Усманов Р. Д.</i>	84
	ПОСТНАТАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ ПЕЧЕНИ ПОТОМСТВА, РОЖДЕННЫЕ ОТ МАТЕРЕЙ С ХРОНИЧЕСКИМ ТОКСИЧЕСКИМ ГЕПАТИТОМ	
PHARMACEUTICAL SCIENCES		
16.	<i>Пестун І. В., Мнушко З. М.</i>	89
	ПРО АДАПТАЦІЮ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ФАРМАЦЕВТА ДО РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	
TECHNICAL SCIENCES		
17.	<i>Baghirov Mirhamid İltifat</i>	93
	PREDICTION OF RECOMMENDED TRAFFIC SPEED FOR GREEN WAVE REGIME USING AN ARTIFICIAL INTELLIGENCE METHOD	
18.	<i>Kotliar S. S.</i>	98
	EDITING THE PHYSICAL PROPERTIES OF THE MATERIAL OF PART MODELS	
19.	<i>Бабич А. І., Кернеш В. П.</i>	102
	ВИГОТОВЛЕННЯ КОЛЕКЦІЇ ОДЯГУ ДЛЯ ІНТЕР'ЄРНОЇ ЛЯЛЬКИ З ВЖИВАНИХ МАТЕРІАЛІВ	
20.	<i>Бедратюк Г. І.</i>	105
	СТІЙКІ ДО ОБЕРТАНЬ ГЛОБАЛЬНІ ОЗНАКИ 3D ЗОБРАЖЕНЬ	
21.	<i>Гусейнов Руслан Нізамі огли, Шебалков І. Л., Панчук Ю. В., Прівалова О. Ю.</i>	109
	СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ (ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, ФОРМИ) ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ	
22.	<i>Іванов В. Є.</i>	116
	ПРОТОКОЛ WIMAX ВИКОРИСТАННЯ, ПРИНЦИПИ ТА РЕЖИМИ РОБОТИ В СИСТЕМАХ ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ	
23.	<i>Кажукало Я., Лозовенко С., Білоцька Л.</i>	121
	ВИКОРИСТАННЯ В'ЯЗАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ГАЧКОМ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ОДЯГУ ЦИРКУЛЯРНОГО ДИЗАЙНУ	

24. *Ковтун А. В., Жигунов Д. О., Волошенко О. С.* 126
СТАБІЛІЗАЦІЯ ЯКОСТІ ПШЕНИЧНОГО СОРТОВОГО
БОРОШНА
25. *Кузьменко А. І., Стара А. В., Лебедєва А. В.* 132
АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОРОБОК ЩОДО ПЕРЕВЕЗЕНЬ
НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ У МІЖНАРОДНОМУ СПОЛУЧЕННІ
26. *Кутін В. М., Кутіна М. В., Ковальов А. І.* 138
КОМБІНОВАНИЙ ПРИНЦИП ДІАГНОСТУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО
СТАНУ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ
27. *Міняйло В. С., Ляшенко О. М.* 156
ПРОЄКТУВАННЯ ТА РОЗРОБЛЕННЯ ПРОГРАМНОЇ СИСТЕМИ
ДЛЯ БУДІВЕЛЬНОЇ КОМПАНІЇ
28. *Нечіпор С. В., Мироненко А. Д., Петлиця О. В.* 159
ВИМОГИ ДО ТЕКСТИЛЮ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ОДЯГУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ
29. *Пасько В. П., Котова Д. П.* 166
СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ТРЕНУВАНЬ СТУДЕНТІВ ВНЗ
30. *Рибак Р. Т., Парнета О. Б.* 176
ВПЛИВ ТРИЩИН У БЕТОНІ ЗАХИСНОГО ШАРУ НА
ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК КОРОЗІЇ АРМАТУРИ
31. *Стадник Х. Р., Василюк А. С.* 181
ПРОЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗБЕРІГАННЯ ТА
РОЗПОДІЛУ ТОВАРІВ НА СКЛАДАХ
32. *Тарахтій О. С., Максимов О. М., Кузьменко В. В.* 184
АВТОМАТИЗОВАНЕ ДІАГНОСТУВАННЯ ПОСТРІЛІВ
АРТИЛЕРІЙСЬКОЇ ГАРМАТИ НА ОСНОВІ ПАРАМЕТРІВ, ЯКІ
ВИНИКАЮТЬ ПРИ РОЗШИРЕННІ ПОРОХОВИХ ГАЗІВ ТА
ВІЛЬНОГО ВУГЛЕЦЮ В ПОВІТРІ АТМОСФЕРИ
33. *Тришевський О. І., Слівкін Є. В.* 191
ВПЛИВ РІВНЯ ПОДАВАННЯ ПОЛОСИ У ВАЛКИ НА ЯКІСТЬ
ПРОФІЛІВ ТА ЕНЕРГОСИЛОВІ ПАРАМЕТРИ ФОРМУВАННЯ
ПОВЗДОВЖНІХ ГОФРІВ, ЩО ПЕРІОДИЧНО ПОВТОРЮЮТЬСЯ

GEOGRAPHICAL SCIENCES

34. *Мельник С. В.* 200
ЗМІНИ МАКСИМАЛЬНОГО СТОКУ РІЧОК ВЕРХНЬОГО
ДНІСТРА

PEDAGOGICAL SCIENCES

35. *Feyzullayev R. A., Mammadov A. T., Abdullazade I. M.* 205
DESIGNING OF THE INTENSIVE DIDACTIC SYSTEMS
METHODOLOGY IN ENGINEERING EDUCATION

36. *Korzhavykh I. M.* 211
 PROBLEM AREAS IN MODERN NATIONAL PEDAGOGY
 RELATED TO THE ACTUALIZATION AND INTENSIFICATION OF
 INNOVATIVE PRINCIPLES OF CULTURAL RESPONSIBILITY
 AND MULTICULTURALISM
37. *Бакало А. О.* 221
 ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК У ПІДЛІТКІВ
 НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
38. *Бєдакова С. В.* 226
 ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ
 МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
39. *Величко Т. В., Радонич В. О.* 233
 ПІДВИЩЕННЯ ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ МАТЕМАТИКОЮ ТА
 ЗАЛУЧЕННЯ УЧНІВ ДО ОЛІМПІАД
40. *Дзюбик А. В., Тригуба О. В.* 236
 ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ
 БІОЛОГІЇ І ЕКОЛОГІЇ ЗА ВИКОРИСТАННЯ АНАГРАМ
41. *Єфименко Н. Р., Дорогейко Л. І., Коростиленко Л. П.* 240
 ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ
 ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ
42. *Кравчуновська І. Г.* 247
 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
 КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ
 ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ЗАСОБАМИ
 ТЕХНОЛОГІЇ «ЩОДЕННІ 5»
43. *Лобанова Н. І.* 258
 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ В
 УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
44. *Маматова З. Р.* 261
 КОРЕКЦІЯ РУХОВОЇ СФЕРИ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО
 ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ
45. *Павленко І. Г.* 267
 ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ МАЙБУТНІХ
 УЧИТЕЛІВ
46. *Перебейнос В. Б., Пакулин С. Л., Феклистова И. С.,
 Пакулина А. С.* 274
 ИЗМЕНЕНИЕ УРОВНЯ ПРОЯВЛЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ
 И АНТРОПОМЕТРИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДЗЮДОИСТОВ-
 ВЕТЕРАНОВ
47. *Пінчук О. І., Шумілін О. С.* 285
 ОБРАЗНО-МЕТАФОРИЧНІ ВИСЛОВИ ЯК СКЛАДОВА
 ЧАСТИНА ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА
 БАЛЬНОГО ТАНЦЮ

48.	Прищепя В. В. ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ	291
49.	Романова О. В. ПОЧАТКОВА ОСВІТА В КРАЇНАХ ЄС ЯК НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ КОМПАРАТИВІСТИЦІ	296
50.	Соколова Г. Б., Каркажи Ю. Ю. КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	304
51.	Титаренко В. В. РОЗВИТОК НАВИЧОК ДИЗАЙНУ РЕКЛАМИ У ГРАФІЧНИХ РЕДАКТОРАХ	309
52.	Чабан О. В., Овсянікова К. В. МОВНИЙ РОЗВИТОК ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ПОШУКОВО – ДОСЛІДНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ	315
53.	Шевченко С. М. ПЕРШИЙ ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ - МИХАЙЛО СЕРГІЙОВИЧ ГРУШЕВСЬКИЙ	320
54.	Ящик О. Б., Рак В. І., Лісовий В. В. БЕЗПЕЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	328

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

55.	Колодяжна А. В., Горбач В. І. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ	335
56.	Лиса Т. В. ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ “НАСИЛЬСТВО” З ТОЧКИ ЗОРУ ПСИХОАНАЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ	343
57.	Нівінська В. С. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ НА ЖИТТЄЗДАТНІСТЬ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	348
58.	Туриніна О. Л., Приходько А. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВАГІТНОЇ ЖІНКИ ДО МАТЕРИНСТВА	357
59.	Фастовець Н. В. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ	367
60.	Шопша О. Л., Олексієнко М. В. ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	375
61.	Шопша О. Л., Федюк Л. І. ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ТОВ «ПЕРША РІЄЛТОРСЬКА КОМПАНІЯ»	383

SOCIOLOGICAL SCIENCES

62. *Стаднік О. Ф.* 390
ОБРАЗ ТІЛА ЯК ПРОЕКЦІЇ КОНСТРУЮЮЧИХ СОЦІАЛЬНИХ
ВПЛИВІВ В ПРОТОСОЦІОЛОГІЧНИХ ТА КЛАСИЧНИХ
СОЦІОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЯХ

JOURNALISM

63. *Косюк О. М.* 399
УСПІШНІ ЗАСОБИ ФАКТЧЕКІНГУ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА
ВДОСКОНАЛЕННЯ

ART

64. *Naydenko V.* 404
THE PHENOMENON OF MOSAIC COLOR PAINTING BY OLEN
LAZARENKO AND THE PROBLEM OF ITS DEFINITION
65. *Бугаєць Н. А., Врублевська В. В.* 410
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ СТОРОНИ
МАЙСТЕРНОСТІ СПОРТИВНО-ТАНЦЮВАЛЬНОГО ДУЕТУ В
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТАНЦЯХ

HISTORICAL SCIENCES

66. *Чмихало Г. Г.* 416
КОРОТКИЙ ОГЛЯД УЧАСТІ РЕСПУБЛІКИ КИТАЙ (ТАЙВАНЬ)
У В'ЄТНАМСЬКІЙ ВІЙНІ 1960-1975 РОКАХ

CULTUROLOGY

67. *Зоріна С. Є., Ядловська О. С.* 428
ФОЛЬКЛОРНІ КОЛЕКТИВИ ПОДІЛЛЯ
68. *Самчук Л. С., Шабатура Є. А.* 434
ЛЮДИНА ЯК ЕЛЕМЕНТ АНАЛІЗУ СУЧАСНОЇ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ
69. *Сидоренко Л. В.* 438
ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ МУЗЕЇВ ТА КІМНАТ
БОЙОВИХ ТРАДИЦІЙ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

LITERATURE

70. *Таран О. О.* 444
СПЕЦИФІКА ЗОБРАЖЕННЯ КОХАННЯ У ТРАГЕДІЇ “РОМЕО І
ДЖУЛЬЄТТА”

POLITICAL SCIENCES

71. *Виходов Є. А.* 448
ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ОСНОВ
АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

72. *Луцька К. П.* 452
ТЕХНОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ЯК СПОСІБ ЛІКВІДАЦІЇ
КОРУПЦІЙНОГО ЯВИЩА НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В УКРАЇНІ
73. *Погрібна В. Л.* 457
СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР:
ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

PHILOLOGICAL SCIENCES

74. *Атаманчук К. М.* 464
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВИДИ ОДНОСКЛАДНИХ БЕЗОСОБОВИХ
РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ
75. *Гольцева М. І.* 474
СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ У ПРОМОВАХ ДИПЛОМАТІВ РАДИ
БЕЗПЕКИ ООН
76. *Межжеріна Г. В.* 477
СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПОРТРЕТИ КНЯЗІВ У
РАДЗИВІЛІВСЬКОМУ ЛІТОПИСІ (СТАТТІ X–XI СТ.)
77. *Свистун Н. О., Тимків М. І.* 484
ВСТАВНІ СЛОВА І ВСТАВЛЕНІ КОНСТРУКЦІЇ У
СИНТАКСИЧНІЙ НАУЦІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ВАСИЛЯ
ШКЛЯРА "МАРУСЯ", "ТРОЩА")

ECONOMIC SCIENCES

78. *Liashenko V., Trushkina N., Lishchuk O.* 488
RECOMMENDATIONS FOR INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE
FORMATION AND FUNCTIONING OF INDUSTRIAL PARKS AT
THE LEVEL OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN CONDITIONS
OF DECENTRALIZATION AND SMART SPECIALIZATION
79. *Pidlubnyi D.* 496
INNOVATIVE APPROACHES TO SUPPLY CHAIN MANAGEMENT
80. *Prushkivska E. V., Maksymenko I. Y., Malakhova M. A.* 501
FEATURES OF THE EXPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF
UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF EUROPEAN
INTEGRATION
81. *Semenova S., Toporovska V.* 505
PROBLEMS AND ADVANTAGES OF IFRS IMPLEMENTATION IN
UKRAINE
82. *Ukhanova I., Bohdanovska Ye.* 510
WAYS OF IMPROVING LOGISTICS OPERATIONS WHEN
PERFORMING IMPORT ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE
83. *Yefimova L. M., Yefimova Yu. V.* 518
ACTUAL PROBLEMS OF TAXATION OF AGRICULTURAL
ENTERPRISES AND THEIR ANALYSIS IN UKRAINE AND
FOREIGN COUNTRIES

84.	<i>Zaiets M., Mekhova I.</i> MACROECONOMIC INDICATORS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF OBTAINING EU CANDIDATE STATUS	526
85.	<i>Андросова О. Ф., Хмельковська Т. В.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ВАЛЮТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ	533
86.	<i>Бабала Л. В., Колісник В.</i> МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ПОСЛУГАМИ ПО ТЕХНІЧНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ ТА РЕМОНТУ АВТОМОБІЛІВ	538
87.	<i>Василенкова А. Ю., Ярова О. А.</i> ПОБУДОВА РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГНОЗІВ (ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПЕВНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ)	542
88.	<i>Волкова В. В., Грабовенко К. В.</i> МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИНКОВИМ РИЗИКОМ БАНКУ	548
89.	<i>Заячук О. Г., Заячук А. М., Рудніцький О. М.</i> ВИКЛИКИ ІНІЦІАТИВИ ТРИМОР'Я	556
90.	<i>Зоря О. П., Деєва В. В.</i> МЕТОДИ ОЦІНКИ НАРАХУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПАТ «ЗАПОРІЖЖЯ ОБЛЕНЕРГО»	561
91.	<i>Колодізев О. М., Бельмас Б. А.</i> СУЧАСНИЙ СТАН БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	565
92.	<i>Корнієнко В. В., Чала Т. Г.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ВОЛАТИЛЬНОСТІ ОБМІННОГО КУРСУ ВАЛЮТ	574
93.	<i>Кравець І. М., Кушнірук А. О.</i> ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	579
94.	<i>Крайнюченко О. Ф., Бєлова Т. Г.</i> ОБҐРУНТУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ РІШЕНЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ У ПРОМИСЛОВОМУ МАРКЕТИНГУ	585
95.	<i>Лукаш С. М., Михайлік О. М.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ	592
96.	<i>Миськів Л. П., Федоренко В. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ: ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	595
97.	<i>Нечипорук Л. В.</i> СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ БІЗНЕС-СТРУКТУРИ	604

98. *Слесар Т. М., Аврамчук Л. А.* 611
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ КРЕДИТІВ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ
99. *Шевців Л. Ю., Хмизовець В. В.* 619
ВИТРАТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ: СУЧАСНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

LEGAL SCIENCES

100. *Fastovets N. V.* 628
LEGAL UNDERSTANDING: THEORETICAL ASPECTS
101. *Fastovets N. V.* 632
CORRELATIONSHIP OF THE SYSTEM OF INTERNATIONAL AND NATIONAL LAW
102. *Nakonechna A. M., Novosad V. D.* 636
MAIN PERIODS OF HUMAN RIGHTS DEVELOPMENT TRENDS
103. *Бесага І. В.* 641
ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ ПРИРОДНЕ ПРАВО НА ФУНДАМЕНТІ «ПРИРОДИ РЕЧЕЙ» РЕНЕ МАРЧИЧА
104. *Ковальова А. Є.* 645
МОНАРХІЯ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ: ОЗНАКИ, ВИДИ
105. *Прокопенко Н. О.* 652
ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ НЕПОМ'ЯКШУВАНОВОГО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ІЗ ПРАВОМ НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ
106. *Ходосевич С. Ю.* 659
ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВИХ ПРИКМЕТ В ГАБІТОСКОПІЇ

AGRICULTURAL SCIENCES

INDUSTRY OF UKRAINE DURING THE WAR

Zhuley Vitalina

3rd year student,
specializing in industrial management

Khmurova Victoria

phd in economics
associate professor
of the Department of Management
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine

Summary. An attack that caused a catastrophe to the economy, industry, and lives of people. How are all industries experiencing the invasion? What happened to enterprises from all over Ukraine, especially in the occupied territories?

And what should people who worked in this sphere do now? All this has terrible consequences, which our country aims to improve and never again allow the enemy to touch us, Ukrainians.

Keywords: War, industry, export, logistics, economy of Ukraine.

The full-fledged invasion and stern attack of the Russian Federation on sovereign Ukraine began on February 24, 2022. The aggressors caused the destruction of homes, infrastructure, human lives. And they immediately dealt a serious blow to the economy of Ukraine.

All sectors of the economy suffered losses. But the greatest damage was inflicted on the prosperous sector that occupies a central place in the economy of Ukraine, namely the industrial sector.

After all, the main goal of Russia is to cause a humanitarian crisis. Therefore, it is necessary to preserve and improve the economic resilience of Ukraine.

This issue began to gain momentum at the beginning of the war, and Ukrainians continued to do everything to help their country. And how to do it in the conditions of active hostilities.

To fully understand how the Ukrainian industry functions during the war, we consider it necessary to pay attention to certain types of industry and their current state.

Russians deliberately destroyed a large number in industrial enterprises of various industries with the help of missiles and bomb attacks, especially in the east of the country. In the first months of the war, more than 40% of enterprises did not work. As many as 16% of enterprises that produce construction materials are not working.

In metallurgy and metal processing, 63% of enterprises have reduced production by more than half. Even in the wood processing industry, which is mainly concentrated in the west and north of the country, only 35% of enterprises are operating at almost full capacity [1].

According to the results of the first quarter of 2022, industry reduced production by 34%, construction - by 47%, mining and metallurgical complexes - by 53% [1].

The State Statistics Service does not yet publish official information on how industrial production in Ukraine has changed in recent months. But it is clear that the situation is quite critical [2].

First of all, the industries that provide the basic needs of the population - food, clothing or footwear - preserve and restore production.

However, the food industry is one of the few industries that has almost completely preserved the volume of its work. In light industry, only 7% of enterprises operate at 100% or more [3].

In other industries, similar results are much worse due to a worse ability to cope with new production challenges (see Figure 1).

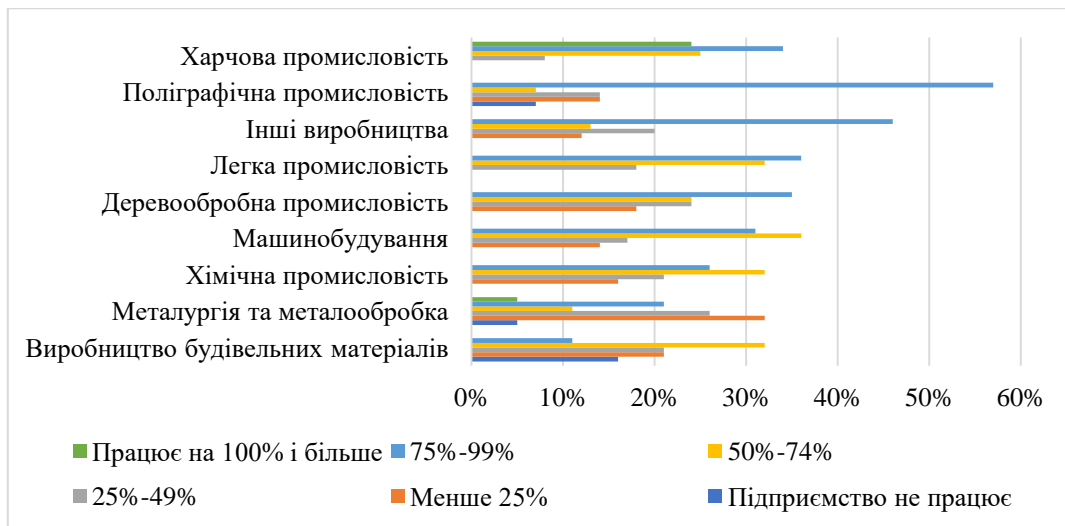

Fig. 1. Production capacity utilization compared to the pre-war period, % of respondents.

Source: Monthly survey of enterprises "Ukrainian business during the war". Institute for Economic Research and Policy Consulting, 2022.

Given the disruption of supply chains, the blockade of wartime export routes, and reduced demand, the data confirm that entire industries have quickly become hostages of the war [3].

Most of the enterprises in the combat zone belong to the mining and metallurgical complex. Currently, Mariupol Ilyich Iron and Steel Works and Azovstal, which account for more than 40% of metallurgical production in the country, as well as Zaporizhstal and partially Arcelor Mittal Kryvyi Rih, have been shut down, reporting a reduction in production and a one-third reduction in wages [4]. Ingulets and Southern mining and processing plants have suspended their activities, and since the beginning of July, Northern GOK has stopped ore mining. Until recently, the average load of the operating enterprises of the complex was 25-28% for metallurgical plants and 45-50% for mining and processing plants [2].

Next comes the machine building industry, which also suffered greatly. Russia targeted not only enterprises of the military-industrial complex, but also repair plants and other industrial production sites. As a result, many industrial behemoths are no longer in operation, and others are in the process of being relocated. About 700 enterprises were forced to move to safer regions [2].

Extractive industry. It should be mentioned that more than 90% of mineral and gas deposits in the east and south of Ukraine are under constant threat of aggressor attacks. Of course, in this case, there is a forecast for a drop in gas production by 10-15%. Therefore, the government has set the task of increasing domestic gas production. During the first half of the year, Ukraine produced more than 9.3 billion cubic meters of natural gas [1].

The middle of October is extremely difficult in the country, because missiles are flying over the critical infrastructure - the energy sector. Therefore, the state is more interested than ever in resolving the issue of energy security and increasing gas production. After all, all Ukrainians are already waiting for the heating season of 2022-2023.

Let's move on to the agro-industrial complex. Farmers face a difficult task, which has security, logistics, production, and financial risks.

Many farmers are harvesting despite Russian shelling and mined fields, especially in the south and east of the country. There is also a shortage of workers, because many workers went to war.

Then the problem arose in exports, because the transportation of one ton of grain by rail increased two or three times - up to \$120. Farmers also complain about the lack of empty grain trucks, queues at the border, and falling world prices for grain and oilseeds [1].

The food industry of Ukraine is now very heterogeneous, because everything depends on the location of the enterprise. For example, the west-central regions have increased activity in this area. And enterprises in the frontline zones are forced to suspend production [1]. The south of Ukraine is rich in vegetables and fruits, which used to be constantly supplied to different regions. However, now we do not get those delicious products.

In addition to production, the country faced another problem - the export of products to the EU countries. After all, logistics factors were significantly damaged. The most convenient routes in pre-war times were ports, which were blocked after the attack. And there was a surplus of production, because it was not possible to

transport all the goods to the West. Tariffs for freight transportation also increased significantly, which then had serious social consequences.

Key exports, in particular wheat, oil, iron ore, have decreased. In total, about two-thirds of Ukraine's annual commodity exports are under threat due to logistics. In addition, the supply chains of production components - fabrics, accessories, microchips, dyes, components for production lines, etc. were broken [4].

The result of all this was the loss of jobs and income for Ukrainians. Some enterprises are still trying to provide a large number of jobs, but every day it is becoming more and more difficult. So far, citizens are saved by savings, but this will not always be the case. In general, Ukraine has lost from 5 to 7 million jobs due to the Russian invasion.

In this situation, it is advisable to apply a template of war economy measures. It provides for simultaneous actions and efforts in the following areas:

- macroeconomic stability;
- support of purchasing power/domestic demand;
- preservation of production/industry [4].

Therefore, it is now very important to receive external assistance to maintain production and jobs. The West is helping refugees a lot now, but it can help more by acting in other ways [4].

In modern conditions, we consider it more appropriate not to purchase raw materials, but products of its processing. For example, not grain, but flour or starch. Such a strategy to buy finished products will be beneficial for both Ukraine and the West. It will significantly increase our level of industry.

The West will also benefit economically. It will receive goods at a better price, resume exports to Ukraine and build new supply chains.

We remind you that Ukrainians now require jobs, weapons and medical supplies in order defend our country.

The list of improvement priorities should be based on the problems already identified earlier.

In order to eliminate bottlenecks in logistics, it is necessary to:

- improve existing and build new international freight and passenger transport corridors for key modes of transport;
- to establish the development of the railway network and the network of paved roads;
- start construction of new logistics and cargo land and port hubs;
- to create a network of oil product storage facilities protected from explosive destruction.

To improve food security, it is necessary to:

- strengthening the status of the country as a world producer and supplier of finished products;
- reorientation to the export of finished products [5].

It is also necessary to significantly increase national defense spending, improve healthcare, implement a green economy, and, of course, design and construct new housing for citizens.

Summing up, we would like to note that the key to the successful improvement of the industrial sector and the country's economy as a whole is the cooperation of Ukrainians with the state, receiving investments and assistance. As well as the solution to all the previously identified problems that Russia has exposed to us. Then, in the future, Ukraine will have many opportunities for the formation of a new, highly productive and high-tech economy.

REFERENCES:

1. Огляд впливу війни на промисловість України та прогноз перспектив в економіці: стаття. *Український союз промисловців і підприємців: вісник*. Дата публікації: 27.07.2022. URL: <https://uspp.ua/news/actual/2018/ohliad-vplyvu-viiny-na-promyslovist-ukrainy-ta-prohnoz-perspektyv-v-ekonomitsi> (дата звернення: 22.10.2022).
2. Дмитро Шварц. На межі існування: як війна змінює український промисловий сектор: новина. *УНІАН: інформаційне агентство*. Дата публікації:

03.08.2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/viyna-proti-rosiji-yak-viyna-zminyuye-ukrajinskiy-promisloviy-sektor-ostanni-novini-11928213.html> (дата звернення: 22.10.2022).

3. Євген Ангел, Анастасія Гулік. Як українська промисловість долає воєнні виклики: стаття. *ZN,UA*: газета. Дата публікації: 11.08.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/promyshliennost/jak-ukrajinska-promislovist-dolaje-vojenni-vikliki.html> (дата звернення: 22.10.2022).

4. Володимир Власюк. Економіка війни: щит для промисловості: новини. *Економічна правда* : проєкт, присв. бізнесу та економіці. Дата публікації: 30.03.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/30/684911/> (дата звернення: 22.10.2022).

5. Юрій Кіндзерський. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості: стаття. Дата публікації: 10.02.2022. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/viewFile/2025/6565657088> (дата звернення: 22.10.2022).

УДК: 633.658:638.5 (477.4+292.485)

ТРИВАЛІСТЬ ВЕГЕТАЦІЇ СОЧЕВИЦІ ЗАЛЕЖНО ВІД ВАРІАНТІВ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇЇ ЖИВЛЕННЯ

Коршевнюк Сергій Петрович

аспірант

Вінницький національний аграрний університет

Наводяться результати впливу інокуляції насіння, обробки його мікроелементами та застосування різних варіантів позакореневих підживлення на формування показника загальної тривалості вегетаційного періоду у сочевиці сорту Лінза. Зроблено висновки щодо детермінуючого впливу частки факторів на формування показника та результативність кожного з варіантів оптимізації живлення сочевиці у формування тривалості періоду вегетації.

Ключові слова: вегетаційний період, інокуляція, мікродобрива, підживлення, сочевиця.

Для отримання високого врожаю сочевиці потрібно врахувати ряд вимог цієї культури. Можливе прогнозування та підвищення врожаю шляхом спостережень та обліків за ростом і розвитком рослин під впливом різних чинників упродовж вегетаційного періоду [1, с. 141].

Веgetаційний період у сочевиці відносно короткий у співставленні до інших зернобобових культур, але динаміка його протікання відіграє важливе значення у реалізації генетичного потенціалу її сортів [2, с. 8].

Відмічається також [3, с. 18-19; 4, с. 930; 5, с. 4-5], що варіанти удобрення впливають як на загальну тривалість вегетації сочевиці, так і на тривалість основних міжфазних періодів.

Враховуючи ці твердження важливим є дослідження характеру формування феностадійного розвитку сочевиці у розрізі застосованих варіантів оптимізації її живлення [6, с. 88; 7, с. 2].

Вивчення тривалості фенологічного розвитку сочевиці проводили у

багатофакторному польовому досліді схема якого представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Схема досліді з вивчення комбінованого поєднання інокуляції та застосування мікроелементів за вирощування сочевиці (передпосівний фон удобрення для всіх варіантів N₃₀P₃₀K₃₀)

Інокуляція насіння азотфіксуючими мікроорганізмами (чинник А)	Передпосівна обробка насіння мікроеле-ментами (чинник В)	Позакореневе підживлення мікродобривами (чинник С)
Без інокуляції (А ₁)	Контроль обробки (В ₁) (без)	(С ₁) Без підживлення
		(С ₂) Ярило активний старт PRO (2.0 л/га у фазу початку стеблування (ВВСН* 13–15))
		(С ₃) Авангард Комплекс Бобові (2.0 л/га у фазу початку бутонізації (ВВСН 53–55))
		(С ₄) Ярило активний старт PRO (2.0 л/га у фазу початку стеблування (ВВСН 13–15)) + Авангард Комплекс Бобові (2.0 л/га у фазу початку бутонізації (ВВСН 53–55))
	Оракул насіння (1 л/т) (В ₂)	(С ₁) Без підживлення
		(С ₂) Ярило активний старт PRO (2.0 л/га у фазу початку стеблування (ВВСН* 13–15))
		(С ₃) Авангард Комплекс Бобові (2.0 л/га у фазу початку бутонізації (ВВСН 53–55))
		(С ₄) Ярило активний старт PRO (2.0 л/га у фазу початку стеблування (ВВСН 13–15)) + Авангард Комплекс Бобові (2.0 л/га у фазу початку бутонізації (ВВСН 53–55))
Інокуляція Андерізі-р (багатокомпонентний інокулянт (2 л/т)) (А ₂)	Контроль обробки (В ₁) (без)	(С ₁) Без підживлення
		(С ₂) Ярило активний старт PRO (2.0 л/га у фазу початку стеблування (ВВСН* 13–15))
		(С ₃) Авангард Комплекс Бобові (2.0 л/га у фазу початку бутонізації (ВВСН 53–55))
		(С ₄) Ярило активний старт PRO (2.0 л/га у фазу початку стеблування (ВВСН 13–15)) + Авангард Комплекс Бобові (2.0 л/га у фазу початку бутонізації (ВВСН 53–55))
	Оракул насіння (1 л/т) (В ₂)	(С ₁) Без підживлення
		(С ₂) Ярило активний старт PRO (2.0 л/га у фазу початку стеблування (ВВСН* 13–15))
		(С ₃) Авангард Комплекс Бобові (2.0 л/га у фазу початку бутонізації (ВВСН 53–55))
		(С ₄) Ярило активний старт PRO (2.0 л/га у фазу початку стеблування (ВВСН 13–15)) + Авангард Комплекс Бобові (2.0 л/га у фазу початку бутонізації (ВВСН 53–55))

* – фаза розвитку сочевиці за шкалою Задокса.

При цьому, технологія вирощування сочевиці включала базові елементи рекомендовані для зони Лісостепу правобережного [8, с. 3-8]. Гербіцидний контроль передбачав застосування гербіциду Пульсар (д.р. 40 г/л імазамокс)

0,75 л/га у фазу 2 трійчастого листка. Попередник у всіх варіантах досліду озима пшениця. Під передпосівний обробіток ґрунту на всіх варіантах застосовувалось фонове удобрення $N_{30}P_{30}K_{30}$ із застосуванням нітроамофоски (17 % д.р.). У день сівби насіння сочевиці обробляли згідно схеми польового досліду. У позакореневі підживлення використовували мікродобрива передбачені схемою досліду з підживленням на початку стеблування та початку бутонізації. Сівбу проводили у другій декаді квітня звичайним рядковим способом. Норма висіву 2,1–2,2 млн. схожих насінин на 1 га при глибині заробки насіння – 4–5 см. Після сівби застосовували коткування. У дослідженнях використано районований сорт сочевиці Лінза.

Нами встановлена (табл. 2) істотність різниці загальної тривалості вегетації сочевиці як з огляду на застосовані варіанти досліду, так і з огляду на гідротермічні умови у роки досліджень. Так, тривалість вегетаційного періоду була максимальною у 2019 році із середнім значенням по досліді в цілому 80 діб, а мінімальною у 2021 році – 73 доби. Тобто граничні межі вегетації за період 2019–2021 рр. різнились на 7 діб. Це підтверджується результатами встановлення частки впливу чинників досліду у системі багатофакторного дисперсійного аналізу де на частку гідротермічних умов року вегетації сочевиці припало 50,19 % та 3,7 % у варіантах взаємодії з іншими чинниками системи факторів досліду (рис. 1). З цієї позиції, погодні умови 2021 року вегетації сочевиці у досліді слід охарактеризувати як найбільш стресові для її фенологічно-ростових процесів. Це підтверджується зростанням частки чинника погодніх умов у діапазоні 2019–2021 рр. та узгоджується із аналізом погодніх умов у роки проведення досліджень. Фактори поставлені на вивчення у досліді мали також виражений вплив на загальну тривалість вегетації сочевиці. Так поступова оптимізація живлення сочевиці на основі послідовного комбінування інокуляції, обробки насіння мікроелементами та максимальної кратності позакорневих підживлень сприяла загальному подовженню вегетації рослин сочевиці на 10 діб у співставленні до контрольного варіанту без застосування вказаних чинників.

Таблиця 2

**Тривалість вегетаційного періоду сорту сочевиці Лінза залежно від
комбінованого поєднання інокуляції та застосування мікроелементів, діб,
2019–2021 рр. (передпосівний фон удобрення N₃₀P₃₀K₃₀)**

Інокуляція (чинник А)	Обробка насіння (чинник В)	Позакореневе підживлення (чинник С)	Роки			Середнє
			2019	2020	2021	
Без інокуляції	Контроль (без обробки)	Без підживлення	75	72	70	72±2,5*
		Ярило активний старт PRO	76	73	71	73±2,5
		Авангард Комплекс Бобові	79	75	73	76±3,1
		Ярило активний старт PRO + Авангард Комплекс Бобові	81	77	74	77±3,5
	Оракул насіння (1 л/т)	Без підживлення	75	73	71	73±2,0
		Ярило активний старт PRO	78	75	72	75±3,0
		Авангард Комплекс Бобові	82	77	74	78±4,0
		Ярило активний старт PRO + Авангард Комплекс Бобові	84	79	75	79±4,5
Інокуляція Андерізі-р (2 л/т)	Контроль (без обробки)	Без підживлення	77	75	72	75±2,5
		Ярило активний старт PRO	79	77	73	76±3,1
		Авангард Комплекс Бобові	82	79	74	78±4,0
		Ярило активний старт PRO + Авангард Комплекс Бобові	85	81	75	80±5,0
	Оракул насіння (1 л/т)	Без підживлення	78	77	74	76±2,1
		Ярило активний старт PRO	80	78	74	77±3,1
		Авангард Комплекс Бобові	84	82	76	81±4,2
		Ярило активний старт PRO + Авангард Комплекс Бобові	86	84	77	82±4,7
НІР ₀₅ , діб						
А			0,62	0,47	0,59	
В			0,62	0,47	0,59	
С			0,88	0,66	0,83	
АВ			0,88	0,66	0,83	
АС			1,24	0,94	1,17	
ВС			1,24	0,94	1,17	
АВС			1,75	1,33	1,66	

Примітка: * – стандартне відхилення.

Джерело: сформовано автором за результатами дослідження

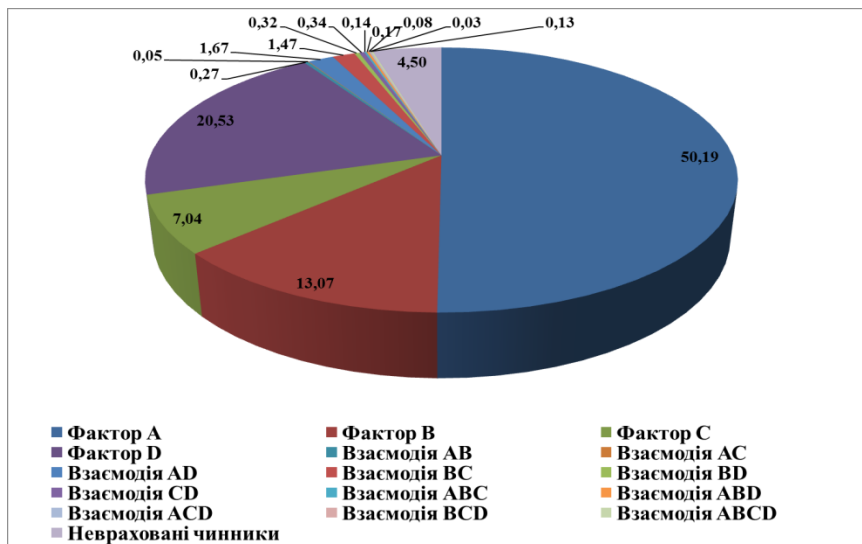

Рис. 1. Частка факторів (%) у формуванні тривалості вегетаційного періоду сочевиці (2019–2021 рр.).

Зміст факторів: А – погодні умови у рік вегетації; В – інокуляція; С - обробка насіння; D –підживлення.

Враховуючи послідовну і сталу тенденцію до загального подовження вегетації сочевиці за зростання рівня застосування елементів оптимізації живлення її слід віднести до культур з вираженою позитивною реакцією на застосування як інокуляції, так і додаткового мікроелементного живлення. Це підтверджується висновками інших вчених [9, с. 5-6; 10, с. 2; 11, с. 110; 12, с. 88] та даними результатів дисперсійного аналізу у системі 3-х факторної схеми (рис. 2) усереднена частка впливу на формування показника для чинника інокуляція насіння склала 35,21 %, для чинника передпосівна обробка насіння 9,47 %, а для чинника позакореневих підживлень – 47,83 %. При цьому слід відмітити важливу особливість такого впливу. За загального зростання відміченої стресовості років досліджень істотно змінюється характер співвідношень такого впливу. Так, у співставленні 2019 року з параметрами найбільш сприятливими для фенологічно-ростових процесів рослин сочевиці та 2021 року, як найбільш стресового встановлено зростання частки впливу на формування тривалості вегетації сочевиці в 1,7 рази, частки обробки насіння в 1,25 рази за одночасного зменшення частки впливу системи позакореневих підживлень в 1,7 рази.

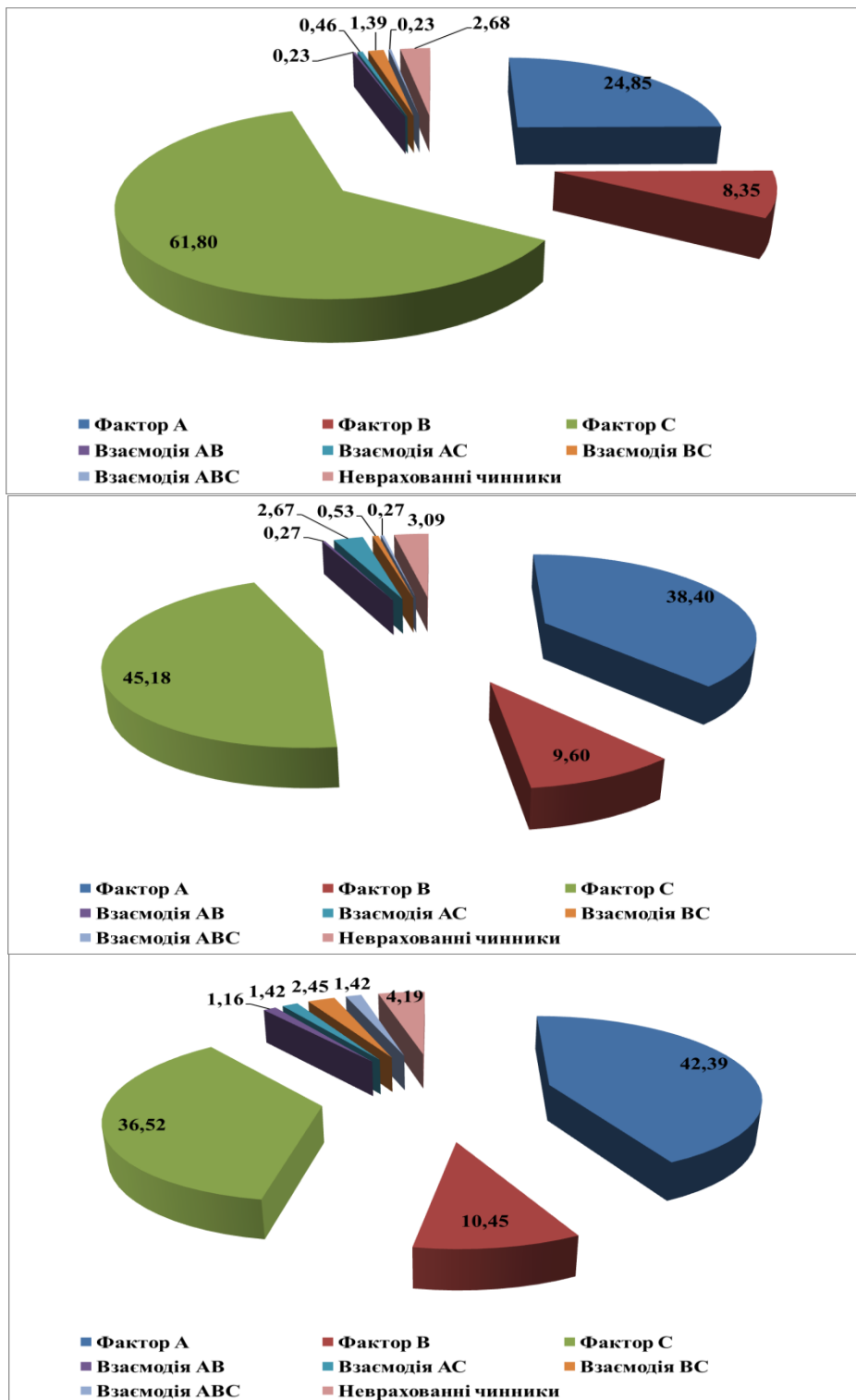

Рис. 2. Частка факторів (%) у формуванні тривалості вегетаційного періоду сочевиці (послідовно 2019, 2020, 2021 роки).

Зміст факторів: А – інокуляція; В – обробка насіння; С – підживлення.

Такий характер взаємодії головних чинників вказує на певну лімітованість ефективності застосування позакоренових підживлень за загального стресового стану рослин, зумовлений погодніми умовами у період

від бутонізації до утворення бобів, відмічену у розділі 2 дисертації. З цих умов зростає оптимізуюча роль саме інокуляції та застосування обробки насіння мікроелементами та стимулюючими речовинами. За оптимізації погодніх умов процеси мають виражений зворотній характер.

Отже, нами встановлено, що загальна тривалість вегетаційного періоду сочевиці залежала від погодніх умов із рівнем частки детермінації у загальній схемі факторів на рівні 50,19 % і різнилась у розрізі років досліджень на 7 діб при середній тривалості вегетації у досліді 77 діб. Застосування технологічного заходу інокуляції насіння подовжувало загальну тривалість вегетації на 2-4 доби, а позакореневих підживлень на 1–3 доби зележно від року дослідження та варіантів і строків підживлень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Леонтьев В. М. Чечевица. Ленинград : Колос, 1966. 256 с.
2. Присяжнюк О. І., Топчій О. В., Слободянюк С. В., Карпук Л. М., Малярєнко О. А., Павліченко А. А., Свистунова І. В. Сочевиця. Біологія та вирощування : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 180 с.
3. Erskine W. The lentil botany, production and uses / W. Erskine, F. J. Muehlbauer, A. Sarker, B.J. Sharma. CAB International, 2009. 457 p.
4. Erskine W. Lodging in lentil and its relationship with other characters. *Canadian Journal of Plant Science*. 1988. Vol. 68. № 4. P. 929–934.
5. Шевченко А. М. Сочевиця – цінна продовольча культура. Луганськ: ТОВ «Знання», 2003. 27 с.
6. Кириченко В. В., Кобизєва Л. Н., Петренкова В. П. та ін. Ідентифікація ознак зерно-бобових культур (квасоля, нут, сочевиця) / за ред. В. В. Кириченка. Харків, 2009. С. 87–115.
7. Guerra-García A., Gioia T., von Wettberg E., Logozzo G., Papa R., Bitocchi E., Bett K.E.. Intelligent characterization of lentil genetic resources: Evolutionary history, genetic diversity of germplasm, and the need for well-represented collections. *Current Protocols*. 2021. 1(5). e134.

8. Черенков А. В., Клиша А. І., Гирка А. Д. Сучасна технологія вирощування сочевиці. Дніпро, 2013. 48 с.
9. Гелюх В. Н. Возделывание крупносемянной чечевицы (практические рекомендации) / В. Н. Гелюх, Т. С. Кирпичева, Н. С. Кондрашин, Е. М. Федоренко, С. В. Старченко, В. Н. Завгородний, А. С. Овчаренко. Луганск: ЛНАУ, 2002. 12 с.
10. Каленська С. М., Шихман Н. В. Продуктивність сочевиці залежно від мінерального живлення та передпосівної обробки насіння в умовах правобережного Лісостепу України. *Наукові доповіді НУБіП*. 2011. 4 (26) http://www.nbuu.gov.lis/e_journals/Nd/2011_4/11ksm.pdf.
11. Камінський В. Ф. Інтенсифікація виробництва зернобобових культур в умовах Північного Лісостепу / В. Ф. Камінський, А. В. Голодна, Д. С. Шляхтуров. *Землеробство*. 2008. Вип. 80. С.109–115.
12. Кириченко В. В., Кобизєва Л. Н., Петренкова В. П. та ін. Ідентифікація ознак зернобобових культур (квасоля, нут, сочевиця) / за ред. В. В. Кириченка. Харків, 2009. С. 87–115.

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ревкова Анна Володимирівна,

аспірантка

Вінницький національний аграрний університет

м. Вінниця, Україна

Анотація: Унаслідок нападу РФ фермерські господарства втратили фінансову і товарну ліквідність, адже товарне кредитування припинилося, а експорт продукції значно ускладнився. З огляду на це серед пріоритетних напрямів роботи Мінагрополітики є запровадження державних програм підтримки фермерських господарств. 16 серпня 2022 року Кабмін затвердив розроблений Мінагрополітики порядок використання фінансової допомоги. Загальна сума програми становить 50 млн євро (1,5 млрд грн) та фінансується коштом бюджетної підтримки Євросоюзу.

Ключові слова: фермерські господарства, державна підтримка, сільське господарство, бюджетні кошти, доходи.

Війна вплинула на багато галузей економіки України. Деякі галузі зупинилися повністю, інші продовжують частково функціонувати на безпечних територіях. До таких належить сільське господарство. Фермери продовжують працювати як поблизу окупованих територій, так і по можливості — в інших регіонах, наприклад, перемістивши виробництво на Західну Україну.

Поряд із підтримкою з-за кордону, яку надають Україні, країни Європи, зокрема, Велика Британія, Німеччина та Литва, критично важливою є допомога, яку надаватиме і вже надає фермерським господарствам сама українська держава [1].

Збільшено обсяг державних гарантій на портфельній основі

Щоб підтримати посівну в Україні, 15 березня 2022 р. парламент вніс зміни до державного бюджету – 2022, знявши обмеження на обсяг державних

гарантій на портфельній основі. Також, зняли загальний ліміт в обсязі до 3% планових доходів загального фонду державного бюджету, а також спеціальний ліміт до 10 млрд грн на компенсацію кредитів суб'єктам макро-, малого та середнього підприємництва. Варто зазначити, що аграрна галузь традиційно є однією з лідерів серед отримувачів державної допомоги.

Розширено програму «Доступні кредити 5-7-9%»

Слідом за збільшенням обсягу державних гарантій уряд розширив державну програму пільгових кредитів. Програма стала доступна середнім фермерським господарствам із доходом до 50 млн євро на рік (раніше — до 20 млн євро) та великим підприємствам, чий дохід перевищує 50 млн євро на рік, незалежно від кількості працівників. Відтепер фермерські господарства можуть отримувати доступні кредити від держави під привабливі ставки: 0% річних протягом періоду воєнного стану та одного місяця після його припинення, а потім — 5% річних. Програму реалізовує Фонд розвитку підприємництва шляхом співробітництва та скеровування коштів через комерційні банки.

Рекомендовано кредитні канікули для позичальників

Незважаючи на те, що Національний банк України обмежений у втручанні у комерційні відносини фінансових установ та їх клієнтів, він рекомендував банкам та небанківським фінансовим установам, які знаходяться у його віданні, запровадити кредитні канікули. Крім цього, Законом №2120-ІХ від 15 березня 2022 р. були внесені зміни до Цивільного кодексу України, згідно з якими протягом воєнного стану і на 30 днів після його закінчення не нараховуються штрафні санкції за прострочення виконання зобов'язань за кредитами та позиками. Також регулятор підтримав якість кредитних портфелів банків: Постановою Правління №23 від 25 лютого 2022 р. НБУ дозволив банкам не враховувати несплату за кредитами як прострочення протягом дії воєнного стану та 30 днів після нього.

Надано можливість залучати місцеві субсидії та дотації з бюджету

Програма місцевих дотацій, які надають обласні адміністрації

фермерським господарствам, була започаткована ще до війни, однак наразі її використовують як один із інструментів підтримки фермерів. Можливість виділення дотацій передбачена, для фермерських господарств (порядок отримання та перелік необхідних документів — у Постанові КМУ №106 від 7 лютого 2018 р.). Відповідальними структурами є Український державний фонд підтримки фермерських господарств (щодо субсидій на одиницю оброблюваних угідь) та відповідні підрозділи облдержадміністрацій (щодо дотацій за утримання корів).

Бюджетна підтримка також передбачається для юридичних осіб та ФОП, що провадять діяльність у галузях тваринництва, бджільництва, рибництва, переробної промисловості, які виробляють харчові продукти (м'ясні, рибні, молочні), фізичних осіб, у яких наявні бджолосім'ї (Постанова КМУ №107 від 7 лютого 2018 року). Надавачами такої підтримки є відповідні підрозділи облдержадміністрацій [3].

Частково знято обмеження на експорт аграрної продукції

5 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України вжив термінових заходів для забезпечення продовольчої безпеки держави і скасував квоти на експорт значної кількості продукції сільського господарства.

Фактично було заборонено вивезення живої худоби, м'яса та м'ясних субпродуктів, гречки, жита, цукру, вівса, та деяких інших позицій. Однак у квітні перелік переглянули, і експорт багатьох позицій, зокрема й пшениці, дозволили за умови ліцензування. Варто зазначити, що уряд зробив процедуру ліцензування не лише швидкою, а й безкоштовною.

Впроваджено міжнародні ініціативи задля підтримки економіки

Окрім безпосереднього виділення коштів, держава також активно популяризує та залучає міжнародних партнерів для реалізації програм, націлених на ефективне поводження з ресурсами та самоорганізацію населення та бізнесів задля підтримки економіки.

Наприклад, ініціатива «Сади перемоги» закликає необмежене коло фермерів долучатися до мікро- та мінівиробництва сільськогосподарської

продукції, для того щоб уникнути дефіциту продовольства та прогодувати населення у важкий воєнний та післявоєнний час. Ініціатива фінансується урядом Канади та впроваджується компанією Alinea International спільно з проектом міжнародної технічної допомоги «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe).

Підтримку її в уряді забезпечують Міністерство розвитку громад та територій України та Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Усі ці заходи мають стати дієвими інструментами, які допоможуть забезпечити більшість фермерських господарств від дефолтів і надати їм достатній обсяг ліквідності.

Повністю компенсувати втрати буде, напевно, неможливо: експортна виручка сільгоспвиробників зменшилась, зокрема, через масштабні руйнування, блокування морських портів та знищення ринків збуту. Чимало виробників узагалі припинили діяльність. Однак сподіваємося, що вжиті заходи все ж допоможуть підтримати продовольчу безпеку України [2].

Також уряд визначив механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою "Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції", які надаються з метою забезпечення безперебійного виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення рівня продовольчої безпеки та економічної стійкості України.

Отримувачами бюджетних коштів є фермерські господарства та інші виробники сільськогосподарської продукції [5].

Бюджетні кошти надаються для надання підтримки за такими напрямками:

- бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення 1 гектар для провадження сільськогосподарської діяльності;

- спеціальна бюджетна дотація за утримання великої рогатої худоби (корів) усіх напрямів продуктивності [4].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Підтримка фермерів: визначено порядок надання бюджетних коштів
URL: https://buh.ligazakon.net/news/213416_pdtrimka-fermerv-viznachenoporyadok-nadannya-byudzhetnikh-koshtv
2. Підтримка аграрного сектору під час війни. Що робить держава. URL: <https://agroportal.ua/blogs/pidtrimka-agrarnogo-sektoru-pid-chas-viyni-shcho-robit-derzhava>
3. "Дія" для аграріїв: на яку підтримку можуть розраховувати фермери.
URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/5/691023/index.amp>
4. Попова С.П. Фінансова підтримка фермерських господарств. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2014. №2(1). С. 121–126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2014_2\(1\)__27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2014_2(1)__27).
5. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 1102 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF>

УДК: 631.312.7

КАРБОНОВИЙ ПЛУГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГРУНТООБРОБІТКУ, ЩО ЗДАТНИЙ ЗАПОБІГТИ АНТРОПОГЕННІЙ ЕРОЗІЇ ГРУНТІВ

Ревтьо Олеся Ярославівна

канд. с.-г. н, доцент

Пласкальна Єлизавета Іванівна

здобувачка вищої освіти

Херсонський державний аграрно – економічний університет

м. Кропивницький, Україна

Анотація. В статті наведено важливість прийняття рішень щодо боротьби з антропогенною ерозією ґрунтів. Одним із дієвих методів підтримання екологічної стабільності ґрунту є проведення оранки карбоновим плугом, який сприятиме збагаченню орних ґрунтів вуглецем за рахунок обробітку на змінній глибині та утворенню протягом декількох років нового родючого верхнього шару ґрунту.

Ключові слова: карбоновий плуг, ерозія ґрунтів, основний обробіток ґрунту, оранка, вуглекислий газ.

Внаслідок збільшення обсягів виробництва як результату перенаселення та підвищеного попиту на різні категорії товарів людство зіткнулося з глобальними екологічними проблемами – підвищеною концентрацією парникових газів в атмосфері, природними аномаліями, зміною клімату внаслідок підвищення показників середньої річної температури.

В аграрному секторі виникла проблема, що потребує негайного прийняття рішень - ерозія ґрунтів. На відміну від інших видів ерозії ґрунтів, антропогенна ерозія не є природним процесом і робить ґрунт непридатним для подальшої сільськогосподарської діяльності через руйнування його родючого шару, що в контексті глобалізації можна прирівняти до екологічної катастрофи. Однією з проблем використання ґрунтів в Україні вважається надмірне

розорювання.

В Україні відсоток розораних сільськогосподарських земель – 54%, що перевищує середні показники по країнах Європи – 35%. Фахівці-екологи стверджують, що неправильне використання ґрунтових ресурсів призводить до таких екологічних проблем, як забруднення ґрунтових вод отрутохімікатами, винищення біорізноманіття, колосальні викиди вуглекислого газу в атмосферу, які можуть перевищувати викиди в промисловості. Неправильна оранка також згубно впливає і на стан ґрунтів та їхню родючість: внаслідок цього порушується структура ґрунту та газообмін через втрату вуглекислого газу [1, 2, 3]. Зберегти родючість ґрунтів та їх хіміко-біологічну структуру здатна розробка «карбоновий плуг».

Карбоновий плуг – розробка німецької компанії Lemken у співпраці з Центром досліджень сільськогосподарських ландшафтів ім. Лейбніца. Більшість моделей плугів, представлених на сучасному ринку, передбачає оранку шляхом протягування по ґрунту ножоподібних інструментів або металевих дисків, тоді як карбоновий плуг допоможе зберегти CO₂ у ґрунті, «запечатавши» його.

Цей спосіб оранки передбачає обробіток ґрунту на різній глибині, створення свердловин у кожній другій борозні, які наповнюються гумусом і «замуровують» вуглекислий газ у ґрунті.

Таким чином зберігається екологічний баланс, біорізноманіття, баланс ґрунтових газів, які у комплексі сприяють підтримці родючості ґрунту на необхідному для агрокультури рівні [4, 5].

Дана технологія допоможе зменшити рівень антропогенної ерозії ґрунтів і зберегти родючість орних земель.

Передбачений спосіб оранки є екологічно доцільним завдяки збереженню ґрунтової різноманітності та підтримання екологічної стабільності ґрунту та атмосфери завдяки зменшенню викидів ґрунтового вуглекислого газу, що допоможе знизити концентрацію парникових газів в атмосфері та призупинити парниковий ефект, що призводить до глобального потепління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Головний сайт для агрономів. Стан українських ґрунтів стає проблемою екологічної безпеки країни. *Superagronom.com*. URL: <https://superagronom.com/news/9421-stan-ukrayinskih-gruntiv-staye-problemoyu-ekologichnoyi-bezpeki-krayini>.
2. Ґрунти, їхнє значення, забруднення та збереження. URL: <http://eco.com.ua/content/grunti-ikhne-znachennya-zabrudnennya-i-zberezhennya>.
3. Agriculture Consulting Service. Эрозия почв:причины, виды, последствия, методы предотвращения эрозии почв (Dr. Oleksii Orlov, PhD in Agriculture). *Agriculture Consulting Service*. URL: <https://farming.org.ua/>.
4. У 2024 році у продаж надійде карбоновий плуг, який поліпшує родючість ґрунту. *Журнал Агроном*. URL: <https://www.agronom.com.ua/u-2024-rotsi-u-prodazh-nadijde-karbonovuj-plug-yakuj-polipshuye-rodyuchist-gruntu/>.
5. Компанія Lemken розробляє карбоновий плуг для закупорки вуглецю. *Аграрії разом*. URL: <https://agrarii-razom.com.ua/news-agro/kompaniya-lemken-rozroblyae-karbonoviy-plug-dlya-zakuporki-vuglecyu>.

**АГРОБІЗНЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВТРАТИ
ТА ОКРЕМІ ШЛЯХИ ЙОГО РОЗВИТКУ**

Шепетюк Лариса Володимирівна,
викладач економічних дисциплін
Шепетюк Святослав Євстахійович,
Студент
Гусятинський фаховий коледж ТНТУ
смт. Гусятин, Україна

Анотація: аграрний сектор України за часи повномасштабного вторгнення російської федерації зазнав чимало збитків. Сільськогосподарській інфраструктурі задано прямої шкоди, яка перевищує 6 мільярдів доларів. Також через військові дії змінилися логістичні ланцюги та ринки збуту сільськогосподарської продукції. Зараз на сучасному етапі потрібно вжити всіх необхідних заходів для створення електронних кабінетів фермерів, створити грантові програми кредитування фермерських господарств за доступними кредитними ставками, а також створити спеціальні програми на відновлення пошкодженого чи знищеного майна, запровадити державну підтримку фермерським господарствам.

Ключові слова: аграрний сектор, втрати, сільськогосподарське виробництво, ринки збуту, проблеми логістики

Аграрний сектор України за часи повномасштабного вторгнення російської федерації зазнав чимало збитків. За попередніми оцінками науковців, сільськогосподарській інфраструктурі задано прямої шкоди, яка перевищує 6 мільярдів доларів. До основних прямих втрат можна віднести втрати земельного фонду, сільськогосподарської техніки, елеваторів, загибель тварин, пошкодження багаторічних насаджень. На даний момент є багато земель фермерських господарств, які забруднені нерозірваними боєприпасами

або мають пряме фізичне пошкодження родючого шару ґрунту. На окупованих територіях збитки внаслідок знищення та пошкодження зерносховищ оцінюються у 272 млн доларів. У тваринницькій галузі втрати становлять понад 136 млн доларів. Україна втратила майже 15% виробничої потужності молочної та м'ясної продукції. Внаслідок воєнних дій орієнтовно загинуло 100 тисяч голів великої рогатої худоби, приблизно шість мільйонів птиці та 250 тисяч свиней. Приблизна структура пошкоджень майна, засобів виробництва та продукції сільськогосподарських підприємств наведена на рисунку 1.

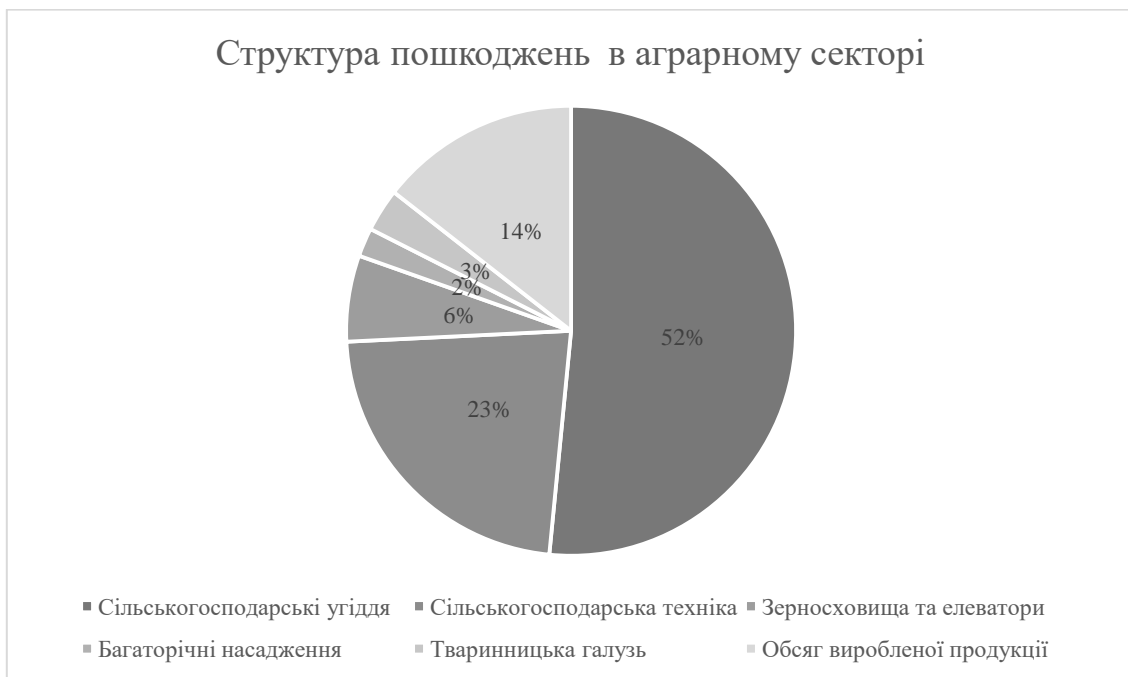

Рис 1 Структура пошкоджень в аграрному секторі

Сьогодні в Україні займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції близько 40 тисяч фермерських господарств. Саме фермерські господарства сприяють розвитку сільських територій, створюють додаткові робочі місця для сільського населення та мають суттєвий вклад у виробництво сільськогосподарської продукції.

Завдяки розвитку фермерства забезпечені робочим місцем понад 100 тисяч українців, а в літній період – в межах 200-230 тис. Дрібні фермери мають більше можливостей займатися вирощуванням більш трудомістких та ефективних культур – ягід, овочів, що дають більший прибуток з гектара, а також в меншій мірі потребують державної допомоги. У Міністерстві аграрної

політики України зазначають, що дрібні та середні виробники виготовляють понад 80% сільськогосподарської продукції, з якої 70% пропонується на експорт, а 30% використовується власних потреб та внутрішнього ринку.

У наших складних умовах українські фермери, через практичну відсутність державної підтримки, не мають можливості звертатись до кредитних установ, також існують проблеми із доступом до ринків збуту продукції. Частково невеликі господарства використовують споживчі кредити, які не потребують підтвердження джерел доходу та, через високу вартість, така послуга погано підходить для бізнесу. Також через військові дії змінилися логістичні ланцюги та ринки збуту сільськогосподарської продукції. Російська федерація заблокувала морські порти у нашій країні та ракетними ударами цілеспрямовано знищує сільськогосподарську структуру та логістику. Зараз існує реальна загроза голоду у деяких країнах світу, тому що Україна не може постачати зерно та іншу сільськогосподарську продукцію на міжнародні ринки збуту в повному обсязі. Але, попри надскладні обставини, наша країна намагається виконувати міжнародні домовленості у рамках Всесвітньої продовольчої програми ООН і за 90 днів «Зерновим коридором» було вивезено 9 млн тонн вантажу

Враховуючи те, що на сьогоднішній день вже багато українців шукають роботу за кордоном, на рівні держави потрібно сприяти розвитку фермерських господарств, які є основою аграрної складової економіки. Приблизна оцінка потенціалу дрібних фермерів показує, що у нас є великі перспективи для розвитку. Зараз на сучасному етапі потрібно вжити всіх необхідних заходів для створення електронних кабінетів фермерів, створити грантові програми кредитування фермерських господарств за доступними кредитними ставками, а також створити спеціальні програми на відновлення пошкодженого чи знищеного майна, запровадити державну підтримку фермерським господарствах, які очолюють молоді люди до 35 років. Це дасть можливість випускникам навчальних закладів та сільській молоді реалізувати свої підприємницькі ідеї. У сучасних умовах надзвичайно важливим є навчання та

підтримка жінок у сільській місцевості, які виробляють продукти харчування та створюють робочі місця для внутрішньо переміщених осіб. Державні програми допоможуть впоратися з трагічними наслідками, відновити життєздатність аграрного бізнесу та знизити ризики продовольчої безпеки на території нашої країни та інших країн світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна в цифрах 2020 Статистичний збірник [за ред. О. А. Вишневська] // Державна служба статистика 2021. – 135 с.
2. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів Електронний ресурс. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silske-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet>

BIOLOGICAL SCIENCES

ФІТОМІКРОПЕРИФІТОН ВИЩОЇ ВОДНОЇ РОСЛИННОСТІ РІЧКИ БЕРЕСТОК

Михайлюк Ольга Віталіївна
студентка курсу магістратури,
23Мд-Біол група
ЖДУ імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Вступ. Основними біологічними субстратами, які формують водні біоми в річках, а особливо малих, є рослинні угруповання. Вищі водні рослини є основними продуцентами органічної речовини та кисню, беруть активну участь у самоочищенні води, виступають бар'єром для органічного та мінерального забруднення в річкових басейнах, а головне – субстратом для річкових біомів, особливо водоростей [1].

Мета роботи: проведення аналізу біорізноманіття водоростей обростань таких субстратів, як вищі водні рослини річки Бересток.

Матеріали та методи. Матеріалом для роботи послуговували альгопроби відібрані під час експедиційних досліджень в 2015-2017 рр: Сальвінія плаваюча (*Salvinia natans* (L.) All., 1785) та Рогоз вузьколистий (*Typha angustifolia* (L.) 1753)) на станції, яка міститься на річці Бересток. Проби відібралися за загальноприйнятими альгологічними методами [2]. За міжнародним електронним каталогом Algae Base і використана таксономічна номенклатура водоростей [3].

Результати та обговорення. Фітомікроперифітон Рогозу вузьколистого (*Typha angustifolia* (L.) 1753)) в літній період 2016 року був представлений десятьма видами які належали до відділів: Bacillariophyta, Chlorophyta, Cyanobacteria.

Представники відділу Bacillariophyta характеризувались найбільшим різноманіттям та склали 70% від загальної кількості видів, дещо меншим різноманіття характеризувалися водорості, що належать до відділу Cyanobacteria – 20%, відповідно Chlorophyta – 10%. В обростанні вищої водної рослинності даного виду ідентифіковані водорості з 8 порядків, 10 родин та 10 родів. Найбільшим видовим багатством з діатомових водоростей характеризувався порядок Naviculales Bessey – 28,57% від загальної кількості діатомових водоростей – в якій ввійшли родини Naviculaceae Kützing –14,28% (1 вид), Bacillariaceae Ehrenberg –14,28% (1 вид), Cocconeidaceae Kützing –14,28% (1 вид), Gomphonemataceae Kützing –14,28% (1 вид), Eunotiaceae Kützing –14,28% (1 вид), Mastogloiaceae Mereschkowsky –14,28% (1 вид), Stauroneidaceae D.G.Mann –14,28% (1 вид). Зелені водорості були представлені одним порядком Chlamydomonadales F. E. Fritsch та однією родиною Chlamydomonadaceae F.Stein (1 вид). Видовий склад синьозелених водоростей представлений одним порядком Chlamydomonadales F. E. Fritsch та двома родинами Oscillatoriaceae Engler (1 вид) і Microcoleaceae O. Strunecky, J. R. Johansen & J. Komárek (1 вид). Фітомікроперифітон Сальвінії плаваючої (*Salvinia natans* (L.) All., 1785) представлений 21 видом та внутрішньовидовим таксоном, враховуючі ті, що містять номенклатурний тип виду, які також належали до 4 відділів: Bacillariophyta, Chlorophyta, Cyanobacteria, Euglenophyta.

Домінантними видами обростань *Salvinia natans* були представники відділу Bacillariophyta Karsten, які характеризувались найбільшим різноманіттям та склали 53,38% від загальної кількості видів. Субдомінантами є Chlorophyta – 23,81%, Cyanobacteria – 9,52%, Euglenophyta - 14,29%. В обростанні вищої водної рослинності даного виду ідентифіковані водорості з 11 порядків, 14 родин та 16 родів. Найбільшим видовим багатством з діатомових водоростей характеризувався порядок *Naviculales* Bessey – 36,36% від загальної кількості діатомових водоростей – в якій ввійшли родини *Bacillariaceae* Ehrenberg - 27,27% (3 види), *Naviculaceae* Kützing –18,18% (2 види), *Neidiaceae* Mereschkowsky –18,18% (2 види),

Cocconeidaceae Kützing –9,09% (1 вид), *Gomphonemataceae* Kützing –9,09% (1 вид), *Mastogloiaceae* Mereschowsky –9,09% (1 вид), *Stephanodiscaceae* I. V. Makarova – 9,09% (1 вид).

Відділ Chlorophyta представлений двома порядками *Chlamydomonadales* F.E. Fritsch – 40% та *Synechococcales* L. Hoffmann, J. Komárek J. Kastovsky – 60%, а вони в свою чергу містять такі родини *Chlamydomonadaceae* F. Stein – 20% (1 вид), *Characiochloridaceae* Skuja – 20% (1 вид), *Selenastraceae* Blackman Tansley – 40% (2 види), *Hydrodictyaceae* Dumortier – 20% (1 вид). Євгленові водорості були представлені лише одним порядком Euglenida F. Stein та однією родиною Euglenidae Dujardin домінуюча роль в якому належала роду *Trachelomonas* Ehrenberg – 67% (2 види). Видовий склад синьозелених водоростей формували порядки *Nostocales* Borzi, *Oscillatoriales* Schaffner до складу яких увійшли дві родини *Coleofasciculaceae* J. Komárek, J. Kastovsky, J. Mares & J. R. Johansen (1 вид), *Aphanizomenonaceae* Elenkin (1 вид).

Висновки: Отже, фітомікроперифітон вищої рослинності річки Бересток під час експедиційних досліджень в 2015-2017 рр був представлений тридцять одним видом, які входили до 4 відділів: Bacillariophyta, Chlorophyta, Cyanobacteria, Euglenophyta. В результаті дослідження ми можемо спостерігати, що домінантним відділом був Bacillariophyta, відповідно у *Salvinia natans* та *Typha angustifolia* порядок Naviculales Bessey.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнійчук Н. М., Шелюк Ю. С. Водорості обростань *Potamogeton perfoliatus* L. у басейні р. Тетерів // Ukr. Botan. Journ., 2009, vol. 66, № 5
2. Топачевский А. В., Масюк Н. П. Пресноводные водоросли Украинской ССР. К. : Вища школа. Головное изд-во, 1984. – 336 с.
3. Guiry M. D., Guiry G.M. AlgaeBase. World-wide electronic publication, National University of Ireland, Galway, 2020. URL: <http://www.algaebase.org> (last accessed: 30.03.2020).

УДК: 579.6

АНТИБАКТЕРІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ПІГМЕНТІВ СИНТЕЗОВАНИХ ДОСЛІДЖУВАНИМИ ШТАМАМИ ПСЕВДОМОНАД

Русакова Марія Юріївна

к.б.н доцент

Ружицька Катерина Олексіївна

Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Анотація: Було проведено дослідження спектру антимікробної активності пігментних сполук, синтезованих бактеріями роду *Pseudomonas*: *Pseudomonas aeruginosa*, *Pseudomonas chlororaphis*, *Pseudomonas fluorescens*.

Найактивнішими продуцентами серед досліджуваних мікроорганізмів виявились штами *Pseudomonas aeruginosa*. Серед синтезованих сполук були виявлені меланіни та феназинові похідні (піоціанін, феназин-1-карбонова кислота, оксихлорографін). Виділені бактеріальні пігменти продемонстрували протимікробну дію щодо штамів *Staphylococcus aureus* ONU 536, *Escherichia coli* ONU 458 та *Candida albicans* ATCC 18804.

Ключові слова: *Pseudomonas* sp., бактеріальні пігменти, антимікробна дія

Вступ

У зв'язку зі збільшенням частоти появи штамів мультирезистентних мікроорганізмів і відсутністю антибіотиків для боротьби з такими патогенами в даний час ведуться активні пошуки нових альтернатив вже існуючим антибіотикам [1, с. 1]. Одними з варіантів нових антибактеріальних агентів є природні пігменти синтезовані живими організмами, зокрема бактеріями.

Бактерії синтезують широкий спектр пігментів, що окрім фарбувальних, володіють також антимікробними властивостями. Бактеріальні пігменти мають

ряд переваг перед пігментами з інших джерел, в тому числі швидкий, незалежний від *in vivo* умов ріст продуценту з використанням недорогих поживних середовищ, відносно легкі наступні виділення і обробка, а також широкий спектр біологічної дії [2, с. 4; 3, с. 3]. Одними із самих активних продуцентів пігментів є бактерії роду *Pseudomonas* [4].

Метою даної роботи було дослідження протимікробної активності пігментів, виділених зі штамів псевдомонад.

Матеріали та методи

Дослідження було проведено на базі Біотехнологічного науков-навчального центру ОНУ імені І. І. Мечникова. В роботі були використані штами *Pseudomonas*: *Pseudomonas chlororaphis* (ONU 301, ONU 302), *P. fluorescens* (ONU 304, ATCC 13225) та *P. aeruginosa* (ATCC 9027, ATCC 15692), які були отримані з колекції культур мікроорганізмів кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

При порівняльному аналізі результатів досліджень використовувався *t*-критерій Ст'юдента. Достовірною вважалася різниця при показнику $p \leq 0,05$.

Середовища, які було застосовано, містили всі необхідні поживні компоненти для розвитку бактерій та продукції ними вторинних метаболітів [5, с. 36]. Культури вирощувались при 22 °С (у випадку *P. chlororaphis* та *P. fluorescens*) та 37 °С (для штамів *P. aeruginosa*) [6, с. 75].

Для приготування рідкого середовища LB було використано (на 1 л): гідролізат казеїну – 10 г, натрію хлорид – 5 г, дріжджовий екстракт – 5 г. рН середовища дорівнювало 7.0 ± 0.2 [7, с. 318].

Культивування бактерій проводили в рідкому поживному середовищі LB на протязі 7 діб на гойдалці INNOVA 43 (New Brunswick Scientific, США).

Кожні 24 години в стерильних умовах відбирали необхідний об'єм суспензії. Для розрахунку вмісту клітин у планктонних культурах досліджувані проби центрифугували, після чого осаджену клітинну масу ресуспендували у

фізіологічному розчині.

Встановлення оптичної густини суспензії проводили з використанням фотоелектроколориметру « μ Quant», переводячи отримані результати за допомогою калібрувальної кривої у показники кількості КУО у 1 мл поживного середовища.

Виділення екзометаболітів із надосадової рідини проводили за загальноприйнятими методами [8, с. 4; 9, с. 2]. Продукцію окремих фракцій пігментів досліджуваними штамами реєстрували при відповідних довжинах хвиль.

Для визначення спектру антимікробної активності досліджуваних сполук використовували метод лунок, у щільному поживному середовищі [9, с. 3].

В роботі було визначено протимікробну активність утворених пігментних сполук щодо *Staphylococcus aureus* ОНУ 536, *Escherichia coli* ОНУ 458 та *Candida albicans* АТСС 18804, отриманих з колекції культур мікроорганізмів кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Чашки Петрі з відповідними культурами та зразками витримували в термостаті впродовж 2 діб при температурі 37 °С, кожні 24 години вимірюючи зону пригнічення росту тест-штаму навколо лунки.

Відсутність росту мікроорганізмів, тобто величину діаметру зони (у мм) розраховували як середнє арифметичне трьох вимірів випадково обраних проєкцій. Для кожного варіанту кількість повторів складала 5.

Результати та обговорення

Для багатьох видів мікроорганізмів, здатних до утворення вторинних метаболітів, існує суттєва залежність між кількістю продукції даних сполук і фазою росту мікроорганізмів [10, с. 15].

В роботі для визначення характеристики продукції пігментів псевдомонадами було проведено попереднє спостереження за характером росту штамів (рис. 1).

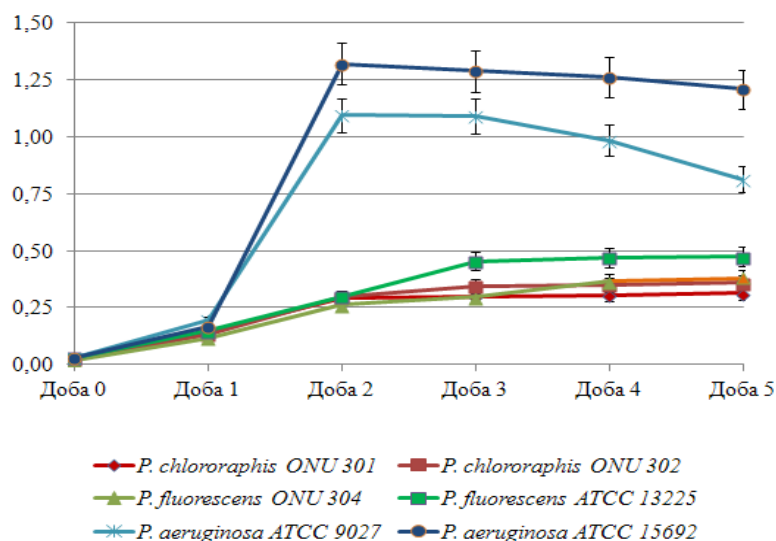

Рис. 1 Накопичення біомаси досліджуваних мікроорганізмів у рідкому поживному середовищі: за віссю ординат – оптична густина суспензії клітин, відн. од.

Період адаптації мікроорганізмів до даного середовища був нетривалим: вже за 24 години від початку культивування спостерігалось практичне 10-кратне збільшення показників оптичної щільності суспензій досліджуваних штамів у порівнянні з вихідним рівнем. Воно було майже однакове у всіх досліджуваних штамів та коливалось від 0,118 до 0,197 відн. од..

Після адаптації мікроорганізмів відбувся розвиток фази експоненціального росту. Найбільше зростання кількості клітин спостерігалось для штамів *P. aeruginosa*: відбулося десятикратне збільшення оптичної густини суспензії порівняно з попереднім терміном. Для штамів *P. chlororaphis* та *P. fluorescens* було зафіксовано в середньому двократне збільшення показників оптичної густини.

Стаціонарна фаза розвитку – це наступний етап росту мікроорганізмів у поживному середовищі. Впродовж цього етапу вже не відбувається поділ клітин, в цілому метаболічні процеси уповільнюються з переважанням синтезу вторинних метаболітів [10, с. 16]. Для штамів *P. aeruginosa* ця стадія настала вже з другої доби культивування. Для штамів *P. chlororaphis* та *P. fluorescens* стаціонарна фаза наставала пізніше, з третьої доби культивування.

Далі, з третьої доби культивування для штамів *P. aeruginosa*

спостерігалось зменшення оптичної густини, що свідчить про початок фази відмирання, яка супроводжується лізисом клітин та обумовлена виснаженням субстрату, накопиченням продуктів обміну інгібуючих ріст клітин [10, с. 16].

Таким чином, було зафіксовано, що закінчення логарифмічної – початок стаціонарної фази росту даних штамів відповідали другій добі культивування (для штамів *P. aeruginosa*) або 3 добі – для штамів *P. fluorescens* та *P. chlororaphis*.

Отже, визначення спектру пігментів, що утворюються псевдомонадами, було проведено для зразків надосадових рідин, отриманих саме у цей проміжок часу (табл. 1).

Таблиця 1

Спектр пігментів синтезованих дослідженими штамми псевдомонад

Штам псевдомонад	Наявність максимумів поглинання при відповідних довжинах хвиль				
	Феназин-1-карбоксильна кислота (251 нм, 369 нм)	Піоціанін (270 нм, 380 нм)	Аеругінозин (280 нм, 410 нм)	Оксихлорографін (280 нм, 330 нм)	Меланін (325 нм, 760 нм)
<i>P. aeruginosa</i> ONU 300	+	+	–	+	+
<i>P. fluorescens</i> ONU 303	+	+	–	+	–
<i>P. chlororaphis</i> ONU 305	+	+	–	+	–

Примітка: + - при спектрофотометрії при відповідній довжині хвилі є максимум поглинання, – - при спектрофотометрії при відповідній довжині хвилі максимум поглинання не було визначено.

Феназинові пігменти це редокс-активні сполуки с широким спектром антибіотичної дії, що являють собою похідні феназину – гетероциклічної Нітроген-вмісної сполуки [11, с. 2]. Усі досліджувані штами псевдомонад характеризувались продукцією більш одного похідного феназинових сполук. Найбільш широкий спектр відповідної групи речовин був зафіксований у *P. fluorescens* ONU 303, яка утворювала феназин-1-карбонову кислоту,

піоціанін та оксихлорографін. Всі використані штами не синтезували аеругінозини.

Меланіни – це гетерогенна група аморфних високомолекулярних пігментів зазвичай чорного чи коричневого кольорів [9, с. 2].

Наявність меланінових похідних було також визначено за допомогою спектрофотометрії відповідних зразків досліджуваних штамів псевдомонад (табл. 1). Для цього було зафіксовано максимуми поглинання при таких довжинах хвиль, як 325 нм та 760 нм. Було встановлено, що тільки у штамів *P. aeruginosa* відбувалось накопичення цих сполук, у той час як для культур *P. chlororaphis* та *P. fluorescens* цього не спостерігалось.

В роботі було проведено визначення антимікробних властивостей досліджуваних пігментів (табл. 2). За тест-штами було обрано *Staphylococcus aureus* ОНУ 536, *Escherichia coli* ОНУ 458 та *Candida albicans* АТСС 18804, що було обумовлено спектром активності «Бактрабану» – єдиним на теперішній час препаратом, основу якого складають метаболіти *P. fluorescens*, що використовується для локальної терапії вторинних бактеріальних інфекційних ускладнень при травматичних ушкодженнях [12].

Таблиця 2

Зони затримки росту тест-мікроорганізмів досліджуваними зразками пігментів*

Пігменти	<i>S. aureus</i>	<i>E. coli</i>	<i>C. albicans</i>
24 год культивування тест-штамів			
феназин-1-карбонова кислота	10±1	30±2	20±3
піоціанін	17±2	12±1	15±3
оксихлорографін	28±1	24±2	24±3
меланін	41±4	33±2	23±2
48 год культивування тест-штамів			
феназин-1-карбонова кислота	7±1	25±3	13±2
піоціанін	19±2	20±2	18±2
оксихлорографін	12±2	13±1	15±1
меланін	35±2	24±2	19±2

Примітка: * – діаметр зони затримки росту тест-мікроорганізмів, мм

Найбільший інгібуючий вплив на тест-штами *Staphylococcus aureus* ОНУ

536, *Escherichia coli* ONU 458 та *Candida albicans* ATCC 18804 був зафіксований для зразків меланіну: найбільший вплив спостерігався щодо *S.aureus*, найменший – *C. albicans*. Серед феназинових пігментів на першу добу культивування більш вираженим протимікробним впливом на тест-штами характеризувалися феназин-1-карбонова кислота та оксихлорографін, а на другу зростав вплив піоціаніну. Очевидно, така ситуація обумовлена стабільністю отриманих сполук в аеробних умовах: оксихлорографін та меланін за присутності Оксигену окислюються та перетворюються на менш активні похідні. Що стосується піоціаніну, то підвищення протимікробного впливу, можливо, пов'язано з інтеркалючими властивостями подібних сполук, тобто поступовим накопиченням мутацій у клітинах тест-мікроорганізмів [11, с. 3].

Висновки Таким чином, найбільш швидке та інтенсивне накопичення біомаси спостерігалось для штамів *P. aeruginosa* (ATCC 9027 та ATCC 15692), мінімальними ці показники були для штамів *P. fluorescens* ONU 304 та *P. chlororaphis* ONU 301. Початок стаціонарної фази росту настав на другу-третю добу культивування у рідкому поживному середовищі.

Досліджувані штамами псевдомонад синтезували наступні пігменти: меланіни (*P. aeruginosa* ATCC 9027, ATCC 15692) та феназинові похідні, серед яких феназин-1-карбонова кислота (*P. chlororaphis* ONU 302, *P. fluorescens* ONU 304, ATCC 13225 та *P. aeruginosa* ATCC 9027, ATCC 15692), піоціанін (*P. aeruginosa* ATCC 9027, ATCC 15692), а також оксихлорографін (*P. chlororaphis* ONU 301, ONU 302).

Отримані екзометаболіти, виявили протимікробну дію щодо тест-штамів *Staphylococcus aureus* ONU 536, *Escherichia coli* ONU 458 та *Candida albicans* ATCC 18804.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Mahajan G. B. Antibacterial agents from actinomycetes-a review / G. B. Mahajan, L. Balachandran // Front Biosci (Elite Ed). – 2012. – V. 4. – №. 4. P. 240-253.

2. Rao N. Fungal and bacterial pigments: secondary metabolites with wide applications / N. Rao, M. Prabhu, M. Xiao, W. J. Li // *Frontiers in microbiology*. 2017. – V. 8. – С. 1113.
3. Joshi V. K. et al. *Microbial pigments*. – 2003.
4. Novik G. An insight into beneficial *Pseudomonas* bacteria / G. Novik, V. Savich, E. Kiseleva // *Microbiology in agriculture and human health*. – 2015. V. 1. – №. 5. – С. 73-105.
5. Ramesh C. Multifaceted applications of microbial pigments: current knowledge, challenges and future directions for public health implications / C. Ramesh, N. V. Vinithkumar, R. Kirubakaran, C. K. Venil // *Microorganisms*. 2019. – V. 7. – №. 7. – P. 186.
6. Гудзь С. П. Практикум з мікробіології : підручник / С. П. Гудзь, С. О. Гнатуш, Г. В. Яворська, І. С. Білінська, Б. М. Борсукевич. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 436
7. Merck KGaA *Microbiology Manual 12th Edition*, 2005. – P. 688.
8. Kadam M. S. Methods for purification and characterization of microbial phenazines / M. S. Kadam, S. G. Patil, P. R. Dane, M. K. Pawar // *Microbial Phenazines*. – Springer, Berlin, 2013. – С. 101-140.
9. Zerrad A. Antioxidant and antimicrobial activities of melanin produced by a *Pseudomonas balearica* strain / A. Zerrad, J. Anissi, J. Ghanam, K. Sendide, M. Nassouni // *J. Biotechnol. Lett.* – 2014. – V. 5. – P. 87-94.
10. Смирнова С. Н. Разработка технологии микробиологического синтеза пигмента: дис. – Российский химико-технологический университет, 2000.
11. Guttenberger N. Recent developments in the isolation, biological function, biosynthesis, and synthesis of phenazine natural products / N. Guttenberger, W. Blankenfeldt, R. Breinbauer // *Bioorganic & medicinal chemistry*. – 2017. V. 25. №. 22. – P. 6149-6166.
12. Leyden J. J. История создания.

УДК [582.26:712.23] (282.247.322)

**БАГАТОРІЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ВОДИ Р. ТЕТЕРІВ
В МЕЖАХ М. ЖИТОМИР**

Шелюк Юлія Святославівна

Доктор біологічних наук,
професор кафедри ботаніки,
біоресурсів та збереження біорізноманіття
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Трохимчук Тетяна Миколаївна

Здобувачка бакалаврського рівня
вищої освіти ОП Біологія
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація. Робота присвячена дослідженню якості води р. Тетерів у межах міста Житомир за гідрохімічними (перманганатна окиснюваність, вміст загального заліза, хлоридів, фосфатів, нітрогену: амонійного, нітритного і нітратного, важких металів), гідрфізичними (прозорість, кольоровість) і гідробіологічними показниками. В якості індикатора стану вод були використані структурно-функціональні показники фітопланктону та біоіндикаторні властивості водоростей.

Ключові слова: екологічний стан, фітопланктон, річка Тетерів, Українське Полісся, сапробність, біоіндикаційний аналіз.

Пріоритетом європейських методик до оцінки якості вод річкових екосистем є використання поряд із абіотичними характеристиками водних екосистем, різних компонентів гідробіоти. Якісні й кількісні показники фітопланктону є чутливим індикатором умов існування, який відображає особливості генезису й антропогенного впливу на водотоки, що показано в

роботах низки дослідників. Фітопланктон належить до обов'язкових елементів при оцінці екологічного стану водних об'єктів у відповідності з Водною Рамковою Директивою ЄС [1, с. 24–34]. Згідно постанови Кабінету міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 758, фітопланктон є складовою державного моніторингу масивів поверхневих вод [2, с. 3–4]. Саме тому оцінка якості річкових вод, яка ґрунтується на даних багаторічних гідрохімічних, гідрофізичних, біоіндикаційних та продукційних досліджень об'єктивно відображає їх екологічний стан.

Мета роботи: зробити оцінку якості води р. Тетерів в межах м. Житомир за багаторічними даними гідрохімічних, гідрофізичних та гідробіологічних аналізів.

Матеріали і методи. Річка Тетерів є однією з найбільших і найважливіших водотоків Українського Полісся. Має довжину 365 км, бере початок на відрогах Волино-Подільської височини, приблизно за 4 км на південний захід від с. Носівки Чуднівського району на Житомирщині і впадає в Дніпро. Площа басейну річки становить 15,3 тис. км². Ширина річки змінюється від 0,4–12,0 м у верхів'ях до 40–90 м у середній та нижній течії, досягаючи у гирлі майже 200 м. Швидкість течії становить у середньому 0,2–0,5 м/с, на перекатах – 1,2–2,5 м/с. Річка Тетерів, приймаючи води приток, впадає в Київське водоймище, відіграючи важливу роль у формуванні якості дніпровських вод [3, с. 8–26].

Аналіз гідрохімічних та гідрохімічних показників води р. Тетерів в межах м. Житомир зроблено на основі даних за 2005–2021 рр., люб'язно наданими контрольно-вимірювальною лабораторією комунального підприємства «Житомирводоканал» (свідоцтво про реєстрацію №64 від 21.10.2013 р.), за що автори щиро вдячні. Крім того, використані дані власних досліджень авторки, наведені в попередніх публікаціях [4, с. 10–23].

Оцінку якості вод водотоків проводили згідно [5, с. 386–389]. Сапробіологічна оцінка якості води наведена за методом Пантле-Букк у модифікації Сладечека. Біоіндикаційний аналіз проведено з урахуванням

індикаторних характеристик водоростей, наведених у відповідній монографії [6, с. 15–124].

Результати й обговорення. Розподіл і міграція хімічних елементів у поверхневих водних об'єктах – важливий фактор їх функціонування, який впливає як на розвиток біоти, зокрема фітопланктону, так і на рівень забруднення водойм. У р. Тетерів у результаті масштабного зарегулювання виникли специфічні умови як для міграції і розподілу компонентів хімічного складу води, так і для вегетації фітопланктону [7, с. 147–152].

Аналіз отриманих багаторічних результатів досліджень показав, що за прозорістю водотік у межах Житомира належать до II класу якості вод. Проведені узагальнення гідрохімічних даних за вмістом розчиненого у воді кисню, *pH*, перманганатної окиснюваності, вмісту загального заліза, хлоридів, фосфатів, азоту (амонійного, нітритного і нітратного) також переважно вказують на II–III клас якості річкових вод.

Загалом значення *pH* упродовж 20005–2021 рр. були в межах 6,98–9,18, кольоровості – 11–68°. Найвищі середні значення *pH* фіксували в 2007 р. ($8,21 \pm 0,01$), найнижчі – в 2015 ($7,72 \pm 0,02$), кольоровості – в 2008 і 2010 роках ($48,1 \pm 0,16^\circ$ і $48,7 \pm 0,12^\circ$), найнижчі – у 2017 ($20,4 \pm 0,09^\circ$)

Вміст нітратного нітрогену був у межах 0,02–9,14 мг N/дм³, нітритного - 0,001–0,102 мг N/дм³, амонійного – 0,06–0,85. Найвищі середні значення нітратного нітрогену фіксували у 2012 ($1,87 \pm 0,06$ мг N/дм³) та 2015 ($1,82 \pm 0,04$ мг N/дм³) роках. У 2016 р. спостерігали найнижчі середні значення нітратного ($0,04$ мг N/дм³) і нітритного нітрогену ($0,005 \pm 0,001$ мг N/дм³).

Багаторічна динаміка амонійного нітрогену характеризувалася стрибкоподібним характером змін за роками досліджень. Найвищі його середні значення відмічали в 2013 ($0,54 \pm 0,02$ мг N/дм³) і 2017 ($0,49 \pm 0,01$ мг N/дм³) роках, найнижчі – в 2009 р. ($0,18 \pm 0,01$ мг N/дм³). Аналіз змін температури річкової води за період 2005–2016 рр. свідчить про тенденцію до її підвищення майже на 1°C. Середньорічна температура річкової води сягає $14,19 \pm 0,26^\circ\text{C}$.

Подібна тенденція є загальною для водойм Європи. Закономірність зміни температури води р. Тетерів в межах м. Житомир за згаданий період описується рівнянням $y=14,1935+0,9789*\log_{10}(x)$. Лужність води була в межах 2,53-3,46 мг N/дм³ за максимальних значень у 2006, 2010 та 2014 рр. Загальна жорсткість найменшою була у 2016 р. ($3,7\pm 0,2$ мг/дм³), а найбільшою у 2007 та 2011 рр. (4,35 і 4,34 відповідно).

Загалом за вмістом специфічних речовин токсичної дії (міді, цинку, марганцю, свинцю) води річки в межах м. Житомир відносяться до II–IV класу якості вод. За вмістом міді і цинку водотік належить до II класу якості вод, за вмістом свинцю та марганцю – до III класу. Періодично спостерігали підвищений вміст кадмію (IV клас якості вод). З-поміж компонентів хімічного складу води на особливу увагу заслуговують біогенні елементи, оскільки для життєдіяльності гідробіонтів вони необхідні у значно більших концентраціях, ніж мікроелементи [8, с. 3-153]. До них разом із азотом та фосфором належить залізо і кремній. Найвищі середні значення вмісту загального заліза фіксували впродовж 2005-2006 рр. ($0,68\pm 0,001$ мг /дм³), а найнижчі – 2015–2017 рр. ($0,33\pm 0,002$ мг/дм³).

Загальний вміст кремнію ($Si_{заг}$) у воді водотоку впродовж був у межах 1,5–7,7 мг/дм³. При цьому концентрація розчиненого кремнію ($Si_{розч}$) коливалася від 1,4 до 7,5 мг/дм³, тоді як завислого – досягала 0,05–0,98 мг/дм³. Домінуючою формою міграції кремнію у водосховищі є розчинна. За біомасою фітопланктону ділянка річки, яка протікає територією міста, належить до III класу якості вод ($B=3,12\pm 0,11$ мг /дм³). Індекс самоочищення / самозабруднення (A/R) впродовж періоду досліджень коливався в межах 0,02–6,45.

Незбалансованість продукційно-деструкційних процесів є наслідком накопичення автохтонної органічної речовини, й самозабруднення річки. Роботи з очищення русла річки розпочалися у квітні 2022 року. Біоіндикаційний аналіз, проведений із урахуванням індикаторних характеристик водоростей за відношенням до місцеперебування, показав, що загалом у водотоці переважають планктонно-бентосні (37,0% від числа

індикаторних видів) і планктонні (36,6%) форми. Частка бентосних форм водоростей (17 %). Наявність їх у складі річкового планктону є наслідком порівняно незначної глибини окремих ділянок річки і високою реофільністю як фактором, який зумовлює відрив бентосних форм та їх потрапляння у водну товщу. За температурною приуроченістю переважали евритермні водорості й форми, приурочені до помірного температурного режиму, а також теплолюбні види водоростей (відповідно 47,2%, 27,3% і 18,6%). Зростання частки теплолюбних форм за останнє десятиріччя, вірогідно, є результатом змін клімату.

Так, на думку експертів, саме територія Полісся останні кілька років зазнає найпомітнішого, навіть у порівнянні з південними регіонами, підвищення температури [9, с. 3–12]. За відношенням водоростей до умов реофільності та насичення вод киснем переважали індіференти (67,3%). Вагомою була й частка водоростей, приурочених до стоячих вод і незначного вмісту кисню (29,5%), і низькою – видів, властивих текучим водам із високим вмістом кисню (2,2%), й аерофілів (1,0%). Серед індикаторів галобності значно переважали олігогалоби-індіференти – 70,2%. Помітною була й частка галофілів (11,8%) та мезогалобів (8,6%). За відношенням до рН переважали індіференти (46,8%) й алкаліфіли (37,9%). Менш представленими у складі планктону були ацидофіли (12,0%) й алкалібїонти (3,3%). Проведений аналіз рівня органічного забруднення за системою Ватанабе засвідчив домінування еврисапробів (63,4%) та сапроксенів 25,7%. Індикація рівня органічного забруднення за відношенням до умов сапробності дозволила встановити пріоритет індикаторів III класу якості вод (52,1%), при цьому статистично значимими є й індикатори II класу (37,2%). Відомо, що у 60-х роках минулого століття у водотоках Українського Полісся, у тому числі й у р. Тетерів здебільшого переважали I та II класів якості вод.

Висновки: За досліджуваними гідрохімічними, гідрофізичними і гідробіологічними показниками р. Тетерів у межах м. Житомир здебільшого відповідає II-III класу якості вод.

ЛІТЕРАТУРА

1. Shcherbak V. I., Semenyuk N. Ye. Use of phytoplankton for the assessment of the ecological state of water bodies of the megalopolis according to the EU Water Framework Directive – WFD (2000/60/EC). *Hydrobiol. J.* 2009. V. 45, N 2. P. 24–34.
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-%D0%BF#Text>
3. Васенко О. Г., Верніченко Г. А. Комплексне планування та управління водними ресурсами. Київ : Ін-т географії НАН України, 2001. 367 с.
4. Shelyuk Yu. S., Shcherbak V. I. Phytoplankton structural and functional indices in the rivers of the Pripyat' and Teterev basins. *Hydrobiol. J.* 2018, Vol. 54, N 3. P. 10–23.
5. Методи гідроекологічних досліджень поверхневих вод / за ред. В. Д. Романенка. – Київ : ЛОГОС, 2006. – С. 8–24 с. 6. Sládeček V. System of water quality from the biological point of view // *Ergeb. Limnol.* – 1973. – 7. P. 1-128.
6. Барінова С. С., Медведева Л. А., Анисимова О. В. Биоразнообразие водорослей-индикаторов окружающей среды. – Тель-Авив : Piles Studio, 2006. 498 с.
7. Shelyuk Yu. S. The bio-indicative analysis of species composition of phytoplankton of the pripyat river tributaries (Ukraine). *International J. on Algae.* 2017. Vol. 19. P. 147–162.
8. Хендерсон-Селлерс Б., Маркленд Х. Умиряющие озера. Причины и контроль антропогенного евтрофирования. Ленинград : Гидрометеиздат, 1990. 280 с.
9. Бабіченко В. М., Ніколаєва В. М., Гущина Л. М. 2007. Зміни температури повітря на території України наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття. *Укр. геогр. журн.* 4. 3–12.

MEDICAL SCIENCES

THE INTENSITY OF DENTAL CARIES IN OIL REFINERY WORKERS

Bekjanova Olga Yesenovna

Doctor of medical sciences

Adizov Miraziz Azimovich

Assistant, researcher

Kayumova Visola Raimovna

Assistant, researcher

Tashkent State Dental Institute

Tashkent, Uzbekistan

Annotation: the state of human health is determined by the combination two factors: its genetic component and the impact of the environment. The growth of industrial activity around the world has raised the standard of living people, but also caused susceptibility to occupational hazards.

Keywords: the intensity of caries, professional diseases, oral hygiene, oil refinery workers

The purpose of the study is to assess the intensity of dental caries in oil refinery workers.

Material and methods of research: workers of the main specialties of the Bukhara oil refinery, who agreed to participate in the study. Ethical clearance was obtained prior to the start of the study. Assessment of the intensity of caries was carried out on a homogeneous sample of workers in hazardous production with work experience in hazardous working conditions for at least 10 years and a sample of factory management workers comparable in terms of sex and age structure, not in contact with industrial hazards. 179 workers were examined, the control group consisted of 37 employees of the plant management.

Results and discussions: carious teeth were found in all refinery employees (100.00% prevalence of caries).

Table 2 shows the intensity of dental caries and the structure of caries in comparison groups. It should be noted that the intensity of the injury in the comparison groups had no significant differences. On average, workers 12.25 ± 0.53 carious teeth were found per one examined, and among employees of the plant management - 11.32 ± 0.44 teeth ($P \geq 0.05$). At the same time, the number of untreated carious teeth (element K) in workers was more than 3 times higher than that of the factory management 3.32 ± 0.12 versus 1.10 ± 0.04 ($P \leq 0.05$); workers had significantly ($P \leq 0.05$) fewer fillings (element P), respectively, 2.41 ± 0.11 versus 6.79 ± 0.32 and significantly ($P \leq 0.05$) a greater number of extracted teeth - 6.52 ± 0.24 vs. 3.43 ± 0.16 . Higher rates of untreated caries (element K); of extracted teeth (item Y) and low rates of filled teeth (item P) in workers correlate with low levels of education and poor oral hygiene. The health of industrial workers is often neglected due to their harsh working conditions, busy schedules and poor economic conditions. Industrial workers are at risk of occupational diseases and dental problems because of their frequent shifts, low socioeconomic status, and neglect of oral hygiene. Thus, at refineries there is a resource for increasing the effectiveness of therapy for hard dental tissues.

Thus, the present study proves the importance of hazards oil refining industry as a risk factor for the occurrence, development and severity of dental caries. The mechanism of the influence of industrial hazards on the damage to hard dental tissues requires further analysis.

Conclusion industrial hazards and harmful factors of the working environment can be one of the risk factors for dental caries.

The importance of this fact lies not only in the need to take into account the influence of production factors in the diagnostic process. It is extremely important for practical dentistry to take into account the possibility of treating dental caries, taking into account the peculiarities of the influence of specific hazards of a particular production. Interaction with shop doctors and the enterprise safety service can be the

key to the treatment of pathologies that are resistant to conventional restorative interventions.

REFERENCES:

1. Baishya B., Satpathy A., Nayak R., Mohanty R. Oral hygiene status, oral hygiene practices and periodontal health of brick kiln workers of Odisha // *J Indian SocPeriodontol* . - 2019; 23(2):163-167. doi: .4103/jisp.jisp_383_18.

2. Bekjhanova O., and M. Adizov. “Prevalence And Intensity Of Parodontal Diseases In Workers In The Oil Refining Industry”. *KRS Journal of Medicine*, vol. 2, no. 4, June 2022, pp. 57-62, <http://krsjournal.com/index.php/krsjm/article/view/46>.

3. Bekjhanova O., & Adizov , M. (2022). State Of Hard Tissues Of Teeth Of Workers In Oil Refining Industry. *KRS Journal of Medicine*, 2(4), 46–50. Retrieved from <http://krsjournal.com/index.php/krsjm/article/view/44>

4. Bekjanova O. E., & Kayumova, V. R. Influence of coronoviral infection on the development of dental pathology. *Journal of biomedicine and practice*, 13.

5. Бекжанова О. Е., Д. М. Алимова, and В. Р. Каюмова. "Наследственная отягощенность больных с хроническим рецидивирующим афтозным стоматитом слизистой оболочки рта." *Клиническая стоматология 2* (2020): 56-60.

UDC 616.891.6:613.955

**DETERIORATION OF THE PSYCHOLOGICAL AND SOMATIC STATE OF
YOUNG SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF ONLINE
LEARNING IN WARTIME**

Bratkova Lyubov Boryslavivna,

teacher,

Odesa State Medical University

Hnida Natalia Ihorivna,

intern doctor,

Odesa Regional Children's Clinic Hospital

Radchenko Anastasia Ihorivna,

student,

Odesa State Medical University

Ukraine

Annotation: Questionnaire data provided by parents of 300 children aged 6 to 10 years (average age 8.08 ± 0.8) who study in comprehensive schools of Odesa via distance education were analyzed. There was a clear trend towards a decrease in children's attentiveness, their success, compliance with discipline, as well as a deterioration in well-being and resistance to infections and exacerbation of chronic diseases.

Key words: war, children, online learning, psychosomatic, survey.

Children are increasingly becoming victims of armed conflicts, which directly or indirectly affects their physical, mental and behavioral health. This influence can be exerted on any organ system and persist throughout life [1].

Any health disorders are best manifested in everyday activities, and for a child, such an activity is schooling, which is conducted online due to martial law. And recently, in the mass media, we can come across phrases that children have changed, they learn and perceive information in a different way. Therefore, the purpose of our research was to establish the peculiarities of the psychological and somatic state of

junior high school students in the conditions of online education during wartime. Questionnaire data provided by parents of 300 children aged 6 to 10 years (average age 8.08 ± 0.8) who study in comprehensive schools of Odesa via distance education were analyzed. Inclusion of children in the study was carried out on condition of written informed consent of parents or official guardians of children after providing detailed information about the procedure and work goals. Statistical processing of the material was carried out by generally accepted methods. Children aged 7-8 made up almost half (52.2%) among 4 age groups. The gender distribution was even. Children studied online, the vast majority of them, together with their parents, did not change their place of residence due to military events (71.9%), but some went abroad (18.5%) or moved to another city (9.6%). Parents mostly accepted the current situation in the country, although they felt discomfort (92.6%), and calmly explained it to the child (85.4%). Despite this, since the adoption of martial law, the parents of only half of the children have not noticed changes in their general mood. In the second half, the child's increased interest in political news and conversations was observed (35.6%), quiet behavior and sad mood (11%). Also, most families followed safety rules during an air raid (rules of two walls - 62% or went to shelter - 5.5%). Most children calmly responded directly to the alarm signals each time and followed all instructions (76.6%). But panic was noted in 10%. However, not all parents allowed their child to go outside on their own (only 30.7%) - as a rule, children were either in the yard under supervision (44.4%), or outside with their parents (23.3%).

During the online lesson, most children were under the supervision of adults (86.5%) and calmly and conscientiously studied almost the entire lesson (30-40 minutes - 69.7%). But some could not be distracted only for 10-20 minutes (17.8%) or were constantly distracted - 12.5%. Only a third of the children perceived the interruption of the lesson due to air anxiety with joy, and most of them with dissatisfaction (41.7%), misunderstanding (13.5%), or fear (6.7%). Also, parents mostly (64.4%) controlled the child's homework, but a third did not have this opportunity. At the same time, good assimilation of new material was not observed even in half of the children - only 42.9%. Slower assimilation was noted in 37.4%,

and in 12% - even worse. According to parents, almost all children had sufficient and varied physical activity (about 98%). However, sleep worsened in 12%, appetite in almost 10%. It was found that only 43.2% of children had no acute respiratory infections in the last 7 months, 30% had them once. The rest had frequented acute respiratory infections, despite the mostly warm season. Chronic diseases were recorded in 23% of children, with significant exacerbations in 12%. According to parents, this is higher than last year. The given data are based on rather approximate estimates that could be obtained during the questionnaire from the words of parents. But even with approximate estimates, there was a clear trend towards a decrease in children's attentiveness, their success, compliance with discipline, as well as a deterioration in well-being and resistance to infections and exacerbation of chronic diseases. A comparison of the obtained results with the data of the literature shows that there were somewhat similar expectations regarding the psychosomatic condition of children who were in the conditions of online education in connection with the pandemic. Many of those fears later turned out to be exaggerated [2]. But wartime obviously serves as an additional stressful factor for children of this age. Therefore, the data obtained in such conditions indicate deterioration of the psychosomatic condition of children.

LIST OF REFERENCES

1. Shenoda S, Kadir A, Pitterman S, Goldhagen J; SECTION ON INTERNATIONAL CHILD HEALTH. The Effects of Armed Conflict on Children. *Pediatrics*. 2018 Dec;142(6):e20182585. doi: 10.1542/peds.2018-2585. Epub 2018 Nov 5. PMID: 30397166. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30397166/>
2. Zhao Y, Guo Y, Xiao Y, Zhu R, Sun W, Huang W, Liang D, Tang L, Zhang F, Zhu D, Wu JL. The Effects of Online Homeschooling on Children, Parents, and Teachers of Grades 1-9 During the COVID-19 Pandemic. *Med Sci Monit*. 2020 Sep 12;26:e925591. doi: 10.12659/MSM.925591. PMID: 32917849; PMCID: PMC7507793. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32917849/>

**STRESS AND COPING IN FAMILIES, WHERE A PATIENT WITH
MENTAL DISORDER LIVES**

Kaminska Anna O.

doctor of medical sciences,
associated professor,

Professor of Medical Psychology and Psychiatry Department
National Pirogov Memorial Medical University,
Vinnytsia

Abstract. Family members of a mentally ill person deal with the reality, which changes depending on the dynamics of patient`s disease. Family burden associated with contact and living with patient with endogenous mental disorder generally leads to stress and significant emotional overstrain, which, according to the principle of feedback, negatively affects condition of the patient. Family members of patients, diagnosed with endogenous mental disorders, face challenging family situation, that demands maximum personality adaptation resources activation in order to ensure successful coping and resocialization of the patient.

The aim of this study was to analyze coping behavior and coping resources in reference relatives of patients with endogenous mental disorders in context of their psychosocial functioning. 168 relatives of patients with paranoid schizophrenia and 75 relatives of patients with affective disorders (bipolar disorder, recurrent depressive disorder) were included into study. Control group was represented by 55 mentally healthy individuals.

Coping behavior and coping resources were estimated with the use of psychological testing tools.

Study of coping behavior indicators revealed following patterns: family members of patients with paranoid schizophrenia and affective disorders tend to use maladaptive and relatively adaptive coping strategies, that might be a sign of exhaustion of their adaptation personality potential. Revealed communication coping

resources should be taken into consideration, while developing appropriate system of psychological support for families of patients with endogenous mental disorders.

Keywords: endogenous mental disorder, family burden, stress, coping strategies, coping resources, adaptation potential.

Having a mentally ill family member as well as family interaction with mentally ill patient are connected with significant psychosocial burden and stress [10, p. 180]. Due to the lack of training, insufficient knowledge about the disease and disruption of family homeostasis caused by sudden changes in mental state of a patient, other family members often experience the so-called family burden. Objective negative effects of living and interacting with a mentally ill patient include decrease of health and quality of life of family members, disruption of family life, uncomfortable changes of usual daily routine, increased financial expenses, while subjective effects include feelings of grief, isolation, loss, anxiety, anger, guilt and frustration [8, p. 1,3]. Together, objective and subjective effects result in damage for physical, psychological, economical and emotional well-being of reference relatives [7, p. 114].

Providing family support to patients is an exceptionally challenging task, which might occur disturbing and affecting health and quality of life of relatives [4, p. 32]. This makes the problem of effective family adaptation more and more urgent. According to existing data, providing reference relatives of patients with schizophrenia and affective disorders with appropriate support (psychoeducation, psychological aid programs) can help improve their general health [3, p. 115].

The aim of our study was to define the basic descriptors of coping behavior (coping strategies and coping resources) in reference relatives of patients with endogenous mental disorders (EMD), which is important for the development of a complex system of medical and psychological support for families where patients with endogenous mental disorders.

In order to achieve the goal, in compliance with the principles of bioethics and medical deontology and under the informed consent conditions, 243 reference

relatives (RR) of patients with paranoid schizophrenia (168 persons, RR1) and patients with affective disorders - bipolar disorder, recurrent depressive disorder (75 persons, RR2).

The inclusion criteria were: informed consent for psychological testing, absence of previous requests for psychiatric help, absence of craniocerebral injuries in the anamnesis, 1-2 degrees of kinship with the patient. 49 wives, 25 husbands, and 94 – one of the parents of patients with paranoid schizophrenia were included in the RR1. 20 wives, 25 husbands, and 30 – one of the parents of patients with affective disorders were included to the RR2.

The age of the respondents was from 26 to 63 years (average age: "wife" 37.5 ± 0.8 years, "husband" 42.3 ± 0.9 , and "one of the parents" 60.3 ± 3.7 years).

Research methods: clinical-anamnestic, socio-demographic, clinical-psychopathological, psychometric, statistical. Psychological Method for Diagnostics of Coping Mechanisms (E. Heim) was used to diagnose the leading coping strategies of RR of patients with EMD. Test allows to investigate 26 situation-specific coping options, divided according to the three main spheres of mental activity into cognitive, emotional and behavioral coping-strategies, among which adaptive, non-adaptive and relatively adaptive coping options are selected. Level of constructiveness of coping strategies depends on the significance and context of stressful situation.

Evaluation of personal communicative resources (CR) - empathy, affiliation, sensitivity to neglect, was performed using the adapted method of measuring emotional empathy by A. Mehrabian.

In psychology, coping is understood as a process of managing difficult circumstances, focusing efforts on solving personal and interpersonal problems, and striving to minimize, reduce, or withstand stress or conflict [1, p. 200-215]. Coping strategies can be defined as individual actions when solving difficult situations with the aim of adapting to existing circumstances [5, p. 240]. In modern psychology, there are different classifications of coping strategies. E. Heim proposed to distinguish emotional, cognitive and behavioral coping strategies, which describe

behaviors that can be adaptive, relatively adaptive or maladaptive.

Adaptive variants of coping behavior in various areas include cooperation with significant or more experienced people, seeking support in the closest social environment, willingness to provide such support to beloved ones, analysis of difficulties and ways to overcome them, increasing self-esteem and self-control, deep awareness of one's own value as a person, protest against difficulties and an optimistic assessment of one's own resources and ability to overcome difficulties.

Maladaptive variants of coping behavior are associated with refusal to overcome difficulties and solve problems due to disbelief in one's own strengths and intellectual resources, deliberate underestimation of the significance of problems, avoiding thoughts about troubles, states of hopelessness, humility, anger, blaming oneself and others, self-isolation.

Relatively adaptive variants of behavioral coping strategies are manifested in the desire for temporary distancing from solving problems with the help of alcohol, drugs, immersion in favorite activities, travelling, satisfying one's desires etc.

In the cognitive domain, relatively adaptive options are associated with assessing difficulties in comparison with others, giving special meaning to solving problems, religious forms of thinking, faith in God, and perseverance in faith ("God is with me") when faced with difficult situations. In the emotional sphere, variants of relatively adaptive coping strategies involve relieving tension caused by problems through emotional response, passive cooperation - behavior aimed at eliminating stress associated with problems by delegating responsibility for solving difficulties to other people.

According to the results of the study, in the structure of coping behavior of RR of patients with EMD, in comparison with individuals of the control group, non-adaptive and relatively adaptive variants of coping strategies prevail, which creates significant obstacles for successful social and psychological adaptation of both individual family members and harmonious family functioning of the family as a whole.

The study showed that, in comparison with the control group, RR of patients

with schizophrenia and affective disorders, among cognitive coping strategies, use relatively adaptive (RR1 26.1%; RR2 25.4%; CG 16.4%) and non-adaptive variants (RR1 28.0%; RRAFR 17.5%; CG 14.5%) more often compared to CG – in particular, ignoring (RR1 5.6%; RR2 7.6%; CG 1.8%), confusion (RR1 5.6 %; RR2 3.6%; CG 1.8%), relativity (RR1 9.5%; RR2 8.9%; CG 3.6%). At the same time, part of the respondents of RR1 and RR2 retain the ability for adaptive cognitive coping (RR1 45.9%; RR2 57.1%; CG 69.1%), which is a favorable basis for the implementation of psychological interventions.

Among emotional coping strategies, the adaptive strategy of protest prevails (RR1 16.1%; RR2 14.1%; CG 20.0%) and relatively adaptive strategies – obedience (RR1 14.9%; RR2 10.7%; CG 1.8%), suppression of emotions (RR1 12.5%; RR2 9.3%; CG 5.5%) and self-blame (RR1 11.3%; RR2 9.3%; CG 5.5%).

In the field of behavioral coping, relatively adaptive and non-adaptive coping strategies prevailed among the respondents of RR1 and RR2, in particular, in RR1 - compensation (RR1 20.8%; RR2 12.0%; CG 18.2%) and constructive activity (RR1 14.3 %; RR2 10.7%; CG 9.1%); and in the respondents of RR1 - active avoidance (RR1 7.1%; RR2 14.7%; CG 0%) and withdrawal (RR1 5.4%; RR2 13.3%; CG 0%).

Reduced ability to perceive social support among the respondents of RR1 was manifested in the reluctance to use the coping strategy of seeking help (RR1 13.7%; RR2 18.7%; CG 18.2%). On the other hand, RR2 respondents showed a higher ability to perceive help and emotional support from significant others, which is manifested in the use of coping strategies of appeal and passive cooperation (RR1 12.5%; RR2 14.7%; CG 12.7%). Thus, as a result of the research, certain correlations of coping behavior of respondents of RR1 and RR2 were revealed.

Features of coping behavior shown in this study are an important predictor of communication disorders in families where a family member has schizophrenia or affective disorder and should be considered when developing plan for appropriate psychological interventions.

Communicative coping resources (CR) are the basis, thanks to which a family member is able not only to overcome problematic situations, but also to adapt in microsocial environment in general. Psychological resources ensure the development of appropriate adaptive or maladaptive behavioral style, based on processes of empathy, affiliation, psychological defense, locus of control and self-esteem of the individual.

In a situation where a mental disorder changes personal structure, psychoemotional state and behavioral patterns of a mentally ill family member, significantly complicating adequate interpersonal communication both in family circle and in social environment in general, the problem of researching communicative coping resources of RR is relevant. patients with EPR.

Statistically significant differences between the CR indicators of family members of patients with EMD and respondents of CG were found on the subscales "empathy", "affiliation" and "sensitivity to neglect".

Empathic and affiliative tendencies were significantly lower in the RR1 and RR2 groups, while indicators of "sensitivity to neglect" were significantly higher in the RR of EMD patients compared to the indicators of CG respondents ($p < 0.001$).

Described indicators of CR in the RR of patients with EMD reflect, in our opinion, the psycho-emotional state predicted by the situation (mental disorder in a beloved one).

At the same time, it is necessary to mention the fact that a sufficient level of development of affiliative and empathic tendencies contributes to the implementation of constructive behavioral strategies in solving stressful family situations.

Based on the analysis of the obtained data, we developed a theoretical justification and proposed the tasks for psychological interventions for family members of families, where a patient with EMD lives.

We also identified targets of interventions, which are aimed at the development of constructive forms of coping behavior and improving quality of interpersonal communication in families of patients with EMD.

The proposed system of interventions is aimed at forming an adequate attitude

of family members to the illness of a family member, increasing communicative competence due to development of empathy skills, effective communication and adaptive coping behavior, creating favorable conditions for the activation of communicative resources and increasing the adaptive potential of the family in general.

Psychological support system tasks:

1) development of realistic understanding of the causes, mechanisms of development, consequences of mental disease, understanding possibilities of treatment, prognosis, as well as importance of the social and therapeutic environment for the social adaptation of the patient and prevention of stigmatization;

2) formation of the anticipation ability to predict the consequences of one's behavior, understand manifestations of verbal and non-verbal communication, orient oneself in the general picture of interpersonal interaction;

3) mastering skills of constructive coping behavior in conditions of stress caused by mental illness in a close family member;

4) creation of conditions for expanding the range of emotional response and development of reflection in the process of interpersonal interaction;

5) creation of conditions for the formation of adequate interpersonal interaction in the family;

6) development of prerequisites for the formation of value attitudes aimed at preserving health and activating personal adaptation potential in family members.

Thus, on the basis of an in-depth study of some descriptors of coping behavior of reference relatives of patients with endogenous mental disorders in context of understanding the importance of the family as a socio-therapeutic environment, we identified the targets and tasks of an integrative system of psychological interventions aimed at normalizing the psycho-emotional state, development of adaptive forms of behavior of reference relatives of patients with endogenous mental illnesses, increasing their empathic and affiliative resource, creating favorable conditions for activation of personal resources and adaptation potential of patients with endogenous

mental disorders and their relatives.

The prospect of further research in this field is the development, implementation and evaluation of the effectiveness of appropriate psychological support programs for family members of patients with endogenous mental disorders.

REFERENCES

1. Antonovsky A. *Health, Stress and Coping* / A. Antonovsky. – San Francisco: Jossey – Bass, 1979. – 255 p.
2. Awad A. G. The burden of schizophrenia on caregivers: a review/ A. G. Awad, L. N. Voruganti// *Pharmacoeconomics*. – 2008. - №26(2). P. 149–162.
3. Geriani D. Burden of Care on Caregivers of Schizophrenia Patients: A Correlation to Personality and Coping / D. Geriani, K.S. Savithry, S. Shivakumar et al. // *Journal of clinical and diagnostic research*. – 2015. - № 9(3). VC01-VC04. Published online 2015 Mar 1. doi: 10.7860/JCDR/2015/11342.5654
4. Gupta S. Assessing Health Status in Informal Schizophrenia Caregivers Compared with Health Status in Non-Caregivers and Caregivers of Other Conditions/ S. Gupta, G. Isherwood, K. Jones et al.// *BMC Psychiatry*. – 2015. – №15. Published 2015 Jul 21. doi:10.1186/s12888-015-0547-1
5. Lazarus R. S. Coping theory and research: Past, present and future / R. S. Lazarus // *Psychosomatic Medicine*. – 1993. – V. 55. – P. 234 – 247.
6. Miklowitz D. J. Family Treatment for Bipolar Disorder and Substance Abuse in Late Adolescence. / D.J . Miklowitz // *Journal of Clinical Psychology*. 2012. – № 68 (5) – P. 502 – 513.
7. Nimisha Doval, Eesha Sharma, Manu Agarwal, Adarsh Tripathi, and Anil Nischal (2018) Experience of Caregiving and Coping in Caregivers of Schizophrenia. *Clinical Schizophrenia & Related Psychoses*: Fall 2018, Vol. 12, No. 3, pp. 113-120.
8. Pompili M., Harnic D., Gonda X., Forte A., Dominici G., Innamorati M., Girardi P. Impact of living with bipolar patients: Making sense of caregivers' burden./ M. Pompilli, D. Harnic *et al.* // *World Journal of Psychiatry*, № 4 (1) – 2014. P. 1 – 12.

9. Steppacher I., & Kissler J. (2018). A problem shared is a problem halved? Comparing burdens arising for family caregivers of patients with disorders of consciousness in institutionalized versus at home care. *BMC psychology*, 6(1), 58. doi:10.1186/s40359-018-0272-x

10. Walke S. C., Chandrasekaran V., & Mayya S. S. (2018). Caregiver Burden among Caregivers of Mentally Ill Individuals and Their Coping Mechanisms. *Journal of neurosciences in rural practice*, 9(2), 180–185. doi:10.4103/jnrp.jnrp_312_17

MOTHERS AWARENESS OF CHILD VACCINATION IN UKRAINE: ONLINE CROSS-SECTIONAL SURVAY

Orlovska Katerina Volodymyrivna
assistant
Yefymenko Yehor Oleksandrovyh
Cherepenko Valeria Evgenivna
Kharkiv, Ukraine
Kharkiv National Medical University

Actuality. Vaccine indecision is one of the world's major health threats. According to modern data, the level of vaccination among children in our country is significantly lowered. The reason for the mass rejection of vaccinations is connected, first of all, with the lack of knowledge about vaccines among mothers. Knowledge in the field of vaccination is very important, first of all, for mothers, because they are the ones who make decisions about the vaccination of their child. The miss of this information that leads to a decrease in vaccination rates in our country. Not all parents understand the extent of their responsibility for refusing to vaccinate their child, so doctors are required to inform them about the possible complications and positive aspects of this manipulation.

Purpose. Draw a conclusion the awarness level of Ukrainian mothers about vaccination.

Materials and methods. We conducted a cross-survey online, which consisted of fifteen questions. Questions included certain social and demographic data of the mothers, and vaccination information. A questionnaire was used to conduct the survey, which was filled out by the mothers themselves according to the instructions.

The questionnaire asked questions about mothers feeling about vaccination, as well as questions about the child's reactions to the previous vaccine.

The survey included mothers over the age of 18 who had at least one child under the specified age. All of them live in Kyiv, Lviv, Odessa and Kharkiv regions of Ukraine.

Results. 1000 Ukrainian mothers took part in our survey. Most of the mothers claimed that their child was vaccinated (98%), and their pediatrician was the main source of information about vaccination issues.

52% of mothers postponed their child's vaccination due to appropriate pediatrician recommendations. The level of knowledge was the highest and equaled 11.

The exchange of experience between mothers who vaccinated their children and those who did not also played a significant role in the values of vaccination rates.

There is an inverse relationship between the level of education of mothers and the amount of knowledge about vaccination, according to regression analysis. In the presence of higher education, the indicator of knowledge about vaccination was the highest, with a decrease in the degree of education, this indicator also became lower, respectively.

Conclusions. Based on our study, we can conclude that the majority of Ukrainian mothers vaccinated their children. The indicator of knowledge about vaccination directly depended on the degree of education of mothers. Medical institutions should pay great attention to the promotion of vaccination through various educational activities. Sufficient awareness of mothers by pediatricians about vaccination can significantly increase the value of vaccination rates. Improving communication between doctors and mothers who have already vaccinated their children can also significantly reduce the number of unvaccinated children. Communication activities should focus primarily on parents who are undecided about vaccination and should include the presence of experienced specialists in its implementation. Placement of information about vaccination in magazines and booklets can also improve mothers attitudes towards vaccination. Giving yourself enough time to learn about vaccines can do a lot for hesitant mothers.

УДК 616.7

ОСОБЛИВОСТІ ГІМНАСТИКИ ТА МАСАЖУ ДЛЯ ДИТИНИ ВІКОМ ВІД 3 ДО 4 МІСЯЦІВ

Лістау Карина Олегівна

асистент

Чернівецький національний університет

ім. Ю. Федьковича

Анотація: Перший рік життя дитини – дуже важливий. Даний період характеризується швидкими темпами росту та розвитку. Розвиток дитини розподілити на різні сфери можна досить умовно.

Руховий розвиток, когнітивний розвиток і соціально-емоційна сфера не можуть розвиватися ізольовано[1, с. 16]. Масаж і гімнастика вносять нові відчуття в життя дитини, сприяють гармонійному фізичному розвитку дитини, а також маля отримує необхідний йому стимул до психічного розвитку. Вважається, що діти, яким проводять гімнастику та масаж в перший рік життя, розвиваються швидше, раніше починають повзати, сидіти, стояти, ходити, говорити тощо.

Ключові слова: нормальний розвиток дитини, масаж, гімнастика, руховий розвиток, когнітивний розвиток, соціально-емоційна сфера.

При проведенні гімнастики і масажу виділяють п'ять вікових груп: I - діти у віці від 1 - 1,5 до 3 місяців; II - від 3 до 4 місяців; III - від 4 до 5 місяців; IV - від 6 до 9 місяців; V - від 9 до 12 місяців.

Обов'язково слід дотримуватися певних умов: під час занять температура повітря в приміщенні повинна бути +22-24°C; поверхня на якій буде знаходитися дитина – напівжорстка (масажний стіл + плед + одноразова пелюшка); дитина – роздягнена, роздягають батьки.

Використовувати потрібно лише нейтральні теплі змащуючі засоби: звичайна прокип'ячена олія, олія виноградних кісточок...). Руки

спеціаліста - теплі, одяг – чистий, бажано яскравий для привертання уваги малюка. У процесі роботи обов'язково потрібно постійно спілкуватися з дитиною, коментувати виконані маніпуляції. Поруч повинен знаходитися хтось з рідних і бажано, щоб перший дотик виконали вони, а спеціаліст поступово замінює знайому дитині людину.

Завдання занять для другої вікової групи направлені на закріплення сформованих навиків і стимуляції наступних згідно нормального розвитку.

До кінця третього місяця дитина, спостерігаючи за іграшкою або за обличчям дорослого, може змінити положення голови і тулуба рівніше щодо центру, рухи рук і ніг відбуваються по середній лінії тіла.

Тулуб стабілізується завдяки притисканню ліктів до тулуба, рухи здійснюються «блоком», немає окремих рухів кінцівок. Дитина, піднімаючи ноги до живота, активізує м'язи живота. Ноги частіше рухаються у напрямі голови. Центр ваги переміщається до верху грудної клітки – вона стає більш плоскою, тулуб стабілізується, хребет видовжується. Дитина частіше утримує симетричне положення голови і тулуба. Рухи рук стають вільнішими і доцільними, оскільки зникає фізіологічний гіпертонус верхніх кінцівок.

Маля вловлює напрям звуку - повертає на нього голову, впізнає голос матері, гулькає, голосно сміється, тягне іграшки в рот.

Диференціює декілька смаків, але тонкі смакові відчуття з'являються у молодшому шкільному віці.

У віці трьох місяців дитина, лежачи на животі та спираючись на зігнуті руки, підводить верхню частину тулуба і добре тримає голову. Завдяки повторенням, рухи рук і ніг удосконалюються. Упираючись до опори і роблячи ці безладні рухи, дитина усвідомлює, що пересунулася назад, вперед, ліворуч, праворуч.

Виявивши це завдяки такому положенню голови, яке дає змогу їй дивитися перед собою, дитина розуміє користь рухів, які переміщують її вперед. Вона усвідомлює ті відчуття, які переживає при русі.

У дитини віком 4 місяці рухи стають ще більш доцільнішими через те, що

зникає фізіологічний гіпертонус нижніх кінцівок. Дитина тягнеться до іграшок, гладить і утримує предмети. “Комплекс поживлення” виникає вже і без дії дорослих. З'являється радість побачивши іграшку, при слуханні музики. Диференціює декілька запахів [2, с. 123].

Дані набуті навички будуть основою для формування методики гімнастики та масажу. Важливо перед початком заняття виключити наявність протипоказань.

Маніпуляція 1. Масаж рук: В. п. дитини - лежачи на спині. Спеціаліст фіксує променево-зап'ястковий суглоб дитини. Іншою рукою проводить поглажуючі рухи по боковій поверхні руки знизу вверх до надпліччя з поверненням по задній поверхні руки до кисті. Після поглажування - розтирання: подушечками своїх пальців фахівець проводить кругові рухи по передпліччі та плечі. Закінчує знову поглажуванням. Кількість повторень – 5-6 разів на кожную руку.

Масаж пальців рук: кожен пальчик промасажується у напрямку до кисті. 2-3 рази на кожен пальчик. Аналогічно і з іншою рукою.

Маніпуляція 2. Вправа для верхніх кінцівок: В. п. дитини - лежачи на спині. Спеціаліст розводить руки в сторону і зводить їх, чергуючи положення. Кількість повторень – 5-6 разів.

Маніпуляція 3. Масаж ніг: В. п. дитини - лежачи на спині. Спеціаліст захоплює ніжку так, щоб п'ятка вклалася в середину його долоні. Фіксує гомілковостопний суглоб та від нього проводить поглажуючі рухи по боковій частині ніжки до тазостегнового суглоба.

Важливо не зміщувати колінну чашечку. Таким же рухом повертається назад по задній поверхні ніжки дитини. Після поглажування – розтирання бокової поверхні ніжки: кругові та спіралевидні рухи навколо кульшового суглоба, зони до коліна(зверху вниз) та від гомілковостопного суглоба до коліна. Кількість повторень – 6-8 разів на кожен прийом.

Масаж пальців ніг: кожен пальчик фахівець промасажує у напрямку до стопи. Аналогічно працює з іншою ногою.

Маніпуляція 4. Вправи для нижніх кінцівок: 1) В. п. дитини - лежачи на спині. Зігнути кінцівки в колінних і тазостегнових суглобах, виконувати кругові рухи по черзі на кожну ніжку, спочатку назовні потім всередину. При цьому - фіксація кульшового суглоба. Кількість повторень – 4-5 разів.

2) В. п. дитини - лежачи на спині. Зігнути кінцівки в колінних і тазостегнових суглобах, поступово розводити їх в сторони (поза жабки). Намагатись, щоб коліна торкнулися поверхні столу. Кількість повторень: 4-5 разів.

Маніпуляція 5. Рефлекторне перевертання з спини на живіт. Спеціаліст переставляє ніжку на ту сторону куди буде перевертатися дитина та, тримаючи за руку, стимулює поворот. 3-4 повтори на кожну сторону.

Маніпуляція 6. Масаж спини: В. п. дитини - лежачи на животі. Спеціаліст виконує погладжування від сідниць вздовж хребта вгору і назад по всій спині. Далі кожну сторону окремо прогладжуємо (від хребта до плечей, грудну клітку, сідницю).

Після погладжування – розтирання: 1) кругове/спіралеподібне від хребта до плечових суглобів, 2) вздовж лопаток (зверху вниз \знизу вгору), навколо лопаток, 3) вздовж хребта (подушечками пальців або великими пальцями - ялинкою).

Маніпуляція 7. Поворот дитини з живота та спини.

Масаж живота: Спеціаліст трьома подушечками пальців погладжує зону навкруг пупка. Рух за ходом годинникової стрілки. Кількість повторень - 4-5 разів. Далі рухи починають розходитися на більшу площу живота, оминаючи місце проекції печінки. Кількість повторень – 5-7 разів.

Робота з косими м'язами живота: Спеціаліст робить на кожній стороні поперемінне погладжування у напрямку від ребер до лобка з кожного боку окремо – 5-7 разів, потім разом.

Після погладжування – розтирання. Розтирання навколо пупка і всього живота: кругове\спіралевидне (подушечками пальців).

Масаж живота спеціаліст завершує поглажуючими рухами навколо

пупка, які розходяться.

Маніпуляція 8. Вправа для укріплення м'язів живота: Спеціаліст захоплює ручки дитини і підіймає тулуб на 45°С. Утримує дитину в такому положенні - 3-5 секунд і опускає на бік, а потім на спину(боки змінює). Вправу виконує 4 рази.

Маніпуляція 9. Вправа для нижніх кінцівок: В. п. дитини - лежачи на спині. Випрямити ноги малюка в колінах і тягнути їх до голови (задіяний тільки тазостегновий суглоб). Кількість повторень: 5-7 разів.

Маніпуляція 10. Масаж грудної клітки: В. п. дитини - лежачи на спині. Спеціаліст проводить погладжуючі рухи:

а) від центру грудини через надпліччя до плечей

б) від центру грудини по ходу ребер на бокову поверхню.

Кількість повторень – 3-4 разів.

Маніпуляція 14. Вправа для верхніх кінцівок: В. п. дитини - лежачи на спині. Спеціаліст по чергово піднімає і опускає прямі руки дитини. Кількість повторень: 5-7 разів.

Маніпуляція 15. Вправа для нижніх кінцівок: В. п. дитини - лежачи на спині. Спеціаліст приводить, ковзаючими рухами по поверхні, п'яту дитини до сідниць. Кількість повторень: 4-5 разів на кожному ніжку.

Висновки: Дитина – цілісна особистість, і її гармонійний розвиток залежить від можливості реалізувати увесь потенціал, що дала їй природа. Систематичне проведення гімнастики та масажу сприяє поліпшенню функції рецепторів, провідних шляхів, посилення рефлексорних зв'язків кори головного мозку з м'язами, судинами, внутрішніми органами, що сприяє більш узгодженому функціонуванню основних систем організму.

Під впливом гімнастики та масажу в рецепторах шкіри і в м'язах виникають імпульси, які, досягаючи по нервових шляхах кори головного мозку, надають тонізуючу дію на центральну нервову систему, в результаті чого поліпшується її регулююча роль щодо роботи всіх систем і органів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Анатомія та фізіологія дитини: Навчальний посібник / Мардар Г. І., Халаїм Є. А., Бабак С. В., Марценяк І. В. - Чернівці: Рута, 2002. - 175 с.
2. Козак Д. В. Фізична реабілітація та основи здорового способу життя : навчальний посібник / Д. В. Козак, Н. О. Давибіда. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2015. – 199 с.

**ВІДНОШЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДО ОТРИМАННЯ МЕДИЧНОЇ
ДОПОМОГИ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ВУХА, ГОРЛА І НОСА У
ЛІКАРІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ-СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ:
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Сміянов Владислав Анатолійович

д.мед.н., професор

Ємець Тетяна Василівна

аспірант

Сумський державний університет

м. Суми, Україна

Вступ. В умовах реформування системи охорони здоров'я України зростає роль лікарів загальної практики-сімейних лікарів, які є лікарями першого контакту населення із системою охорони здоров'я, в наданні медичної допомоги населенню. В доступній нам науковій літературі не висвітлено питання організації надання медичної допомоги сімейними лікарями населенню при захворюваннях вуха, горла і носа, що і визначило актуальність даного дослідження, його мету та дизайн.

Мета роботи: Встановити рівень відношення населення до отримання медичної допомоги при захворюваннях вуха, горла і носа у лікарів загальної практики-сімейних лікарів.

Матеріали та методи. Матеріали дослідження: результати соціологічного дослідження за спеціально розробленою анкетною серед 237 жителів Сумської області, які мали захворювання на хвороби вуха, горла і носа та зверталися за медичною допомогою до лікаря загальної практики-сімейного лікаря. Дослідження проводилося у 2021 році. Методи дослідження: соціологічний, статистичний, структурно-логічного аналізу. В ході дослідження було забезпечено збереження конфіденційності інформації про населення, яке прийняло участь в дослідженні.

Статистична обробка отриманих результатів соціологічного дослідження

проведена з використанням загальноприйнятих методів.

Результати та обговорення.

В табл. 1 наведено дані про населення, яке прийняло участь в соціологічному дослідженні.

Таблиця 1

Характеристика населення-респондентів соціологічного дослідження

Характерна ознака респондента	абс	%
Житель міста	99	41,8
Житель села	138	58,2
Чоловік	98	41,4
Жінка	139	58,6
Вік до 30 років	38	16,0
Вік 31-40 років	41	17,3
Вік 41-50 років	37	15,6
Вік 51-60 років	44	18,6
Вік 61 рік та старше	77	32,5
Працює	85	35,9
Приватний підприємець	31	13,1
Тимчасово безробітний	35	14,8
Пенсіонер	62	26,2
Інвалід	11	4,6
Службовець	13	5,4

В цілому характеристика опитаного населення відповідає загальному складу населення області, що підтверджує репрезентативність отриманих в ході дослідження результатів.

Результати соціологічного дослідження проведеного серед населення області із хворобами вуха, горла і носа, які зверталися за медичною допомогою до лікарів загальної практики-сімейних лікарів наведено в табл.2.

Таблиця 2

Результати соціологічного дослідження серед населення

Показник	абс	%
Причиною звернення до сімейного лікаря було гостре захворювання вуха, горла чи носа	129	54,4
Причиною звернення до сімейного лікаря було хронічне захворювання вуха, горла чи носа	108	45,6
Сімейний лікар детально розпитав Вас про скарги	211	89,0
Сімейний лікар провів Вам обстеження	209	88,2

Сімейний лікар призначив Вам лікування	184	77,6
Сімейний лікар призначив Вам час наступного звернення	107	45,1
Сімейний лікар скерував Вас до лікаря-отоларинголога в ургентному порядку	53	22,4
Сімейний лікар скерував Вас до лікаря-отоларинголога в плановому порядку	71	29,9
Ви задоволені рівнем медичної допомоги яку отримали у сімейного лікаря	93	39,2
Ви не задоволені рівнем медичної допомоги яку отримали у сімейного лікаря	16	6,8
Ви більше задоволені ніж не задоволені рівнем медичної допомоги яку отримали у сімейного лікаря	81	34,2
Ви більше не задоволені ніж задоволені рівнем медичної допомоги яку отримали у сімейного лікаря	79	33,3
При необхідності отримати медичну допомогу при захворюваннях вуха, горла чи носа Ви знову будете звертатися до сімейного лікаря	174	73,4
При необхідності отримати медичну допомогу при захворюваннях вуха, горла чи носа Ви не будете більше звертатися до сімейного лікаря	63	26,6
Ви маєте можливість, при потребі, безперешкодно звернутися безпосередньо до лікаря-отоларинголога	41	17,3
При потребі Ви маєте можливість звернутися безпосередньо до лікаря-отоларинголога тільки за направленням сімейного лікаря	196	82,7
Територіально (фізично) звернення безпосередньо до лікаря-отоларинголога є для Вас практично недоступним	107	45,1
Ви вважаєте сімейного лікаря кваліфікованим з питань надання медичної допомоги при хворобах вуха, горла та носа	82	34,6
Ви вважаєте сімейного лікаря недостатньо кваліфікованим з питань надання медичної допомоги при хворобах вуха, горла та носа	84	35,4
Ви вважаєте сімейного лікаря не кваліфікованим з питань надання медичної допомоги при хворобах вуха, горла та носа	71	29,9
Чи звертаєтесь Ви до сімейного лікаря з профілактичною метою?	53	22,4

Аналіз наведених в табл.2 результатів соціологічного дослідження вказує на те, що до сімейних лікарів населення частіше звертається з приводу гострих захворювань вуха, горла чи носа (54,4%) ніж при хронічному перебігу

відповідних захворювань (45,6 %). При цьому з профілактичною метою до сімейних лікарів звертається тільки 22,4% опитаних.

В ході дослідження респонденти висловили достатньо високий рівень оцінки якості отриманої у сімейних лікарів медичної допомоги та достатньо високо оцінили рівень їх кваліфікації з надання медичної допомоги при хворобах вуха, горла та носа.

В цілому позитивним в оцінці діяльності сімейних лікарів є те, що 73,4% опитаних є готовими в майбутньому при потребі отримати медичну допомогу при захворюваннях вуха, горла чи носа знову звертатися для її отримання до сімейного лікаря.

Висновки.

В ході проведеного серед населення Сумської області дослідження встановлено достатньо високий рівень оцінки якості отриманої у сімейних лікарів медичної допомоги з високим рівнем оцінки їх кваліфікації з надання медичної допомоги при хворобах вуха, горла та носа, що забезпечує прихильність населення до отримання медичної допомоги у лікарів загальної практики-сімейних лікарів.

При цьому лікарям загальної практики-сімейним лікарям нами рекомендується на післядипломному посилити набуття компетенцій з надання медичної допомоги при хворобах вуха, горла та носа.

ПОСТНАТАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ ПЕЧЕНИ ПОТОМСТВА, РОЖДЕННЫЕ ОТ МАТЕРЕЙ С ХРОНИЧЕСКИМ ТОКСИЧЕСКИМ ГЕПАТИТОМ

Тилябов И. А.

Усманов Р. Д.

Ташкентская медицинская академия,
Ташкент, Узбекистан

Актуальность. В современной медицине одной из актуальных проблем является решение задач по снижению детской заболеваемости и смертности. Данные факторы напрямую связаны с состоянием здоровья родителей и, в первую очередь, матери [1, 5, 6,8, 10]. По этой причине проблема воздействия различных экстрагенитальных заболеваний матери на состояние здоровья и на постнатальное развитие потомство несет в себе не только медицинское, но и большое социальное значение. Беременность у женщин с сахарным диабетом-беременность высокого риска. Среди многих проблем перинатологии наиболее актуальной является оценка степени повреждающего влияния метаболических, гормональных, микроциркуляторных нарушений имеющего место при сахарном диабете на морфологическое формирование, становление органов и систем плода и потомства [2, 3, 4, 7, 9, 11]. Несмотря на широкую изученность болезни сахарного диабета до настоящего времени недостаточно изучены влияние патологии матери на процессы развития, формирования и становления внутренних органов потомства. Литературные данные носят фрагментарный характер, не дают полного представления о морфологических аспектах негативного влияния сахарного диабета матери на постнатальный морфогенез почки потомства.

Цель исследования изучить раннее постнатальное морфологическое состояние почек потомства, рожденные от матерей с сахарным диабетом.

Материалы и методы исследования. Объектом нашего морфологического исследования явились материалы из почек потомства.

рожденные от матерей с экспериментальным сахарным диабетом на 3, 7, 14, 21-сутки постнатальной жизни. Экспериментальная модель сахарного диабета создавалась однократным внутрибрюшинным введением стрептозотоцина из расчета 40 мг/кг веса животных, объем введения составляет 0,5 мл / 200 г массы тела. В работе использованы морфологические, морфометрические, инъекции сосудов, электронномикроскопические и статические методы исследования.

Результаты. Наши исследования показывают, что у крысят, рожденных от матерей с экспериментальным сахарным диабетом в микроструктуре почек у новорожденных крысят (7-сутки), отмечались более низким уровнем морфологической дифференцировки. Выявлялись тубулоинтерстициальный нефрит, лимфоцитарную инфильтрацию в почечной интерстиции. Выявляются большое количество формирующихся нефронов, которые в отличие от животных контрольной группы располагаются в 2-3 ряда. На поле зрения меньше сформированных клубочков. Большинство почечных телец находятся в более низкой стадии развития. ширина нефрогенного слоя больше, чем у животных контрольной группы. Большинство почечных телец находятся в более низкой стадии развития. Наружный листок капсул нефронов состоят из низкопризматического, а не из плоского эпителия, как у животных контрольной группы. Местами встречаются скопления призматических клеток без четкого деления на клубочки и капсулы. На поле зрения меньше сформированных клубочков, по сравнению у животных контрольной группы. Местами встречаются скопления призматических клеток без четкого деления на клубочки и капсулы. Внутриорганные сосуды с расширением и полнокровием. Менее выраженной зрелостью характеризуются и другие отделы нефронов. В мозговом веществе находятся прослойки соединительной ткани и небольшое количество собирательных канальцев.

Исследование гистоморфологического состояния почек крысят на 14- 21-сутки постнатальной жизни показали, что процессы постнатального морфофункционального становления почек замедляется. Встречаются еще отдельные формирующиеся нефроны, в эти сроки у контрольных крысят

морфофункциональное становление почек уже завершаются. На фоне такой морфологической незрелости отмечаются умеренные дистрофические изменения, почечные канальцы расширены и заполнены слущенными эпителиальными клетками. Местами обнаруживаются сосудистые изменения в виде застойных явлений, резкое расширение междольковых артериол и капилляров, агрегацией содержащихся в них эритроцитов. В паренхиме коркового и мозгового слоев обнаружены очаговые инфильтраты мононуклеарными клетками.

Обсуждение. Таким образом, сахарный диабет матери приводят к изменению морфофункционального состояния важнейшего органа плода, как почка у новорожденного и развивающегося потомства. Вышеперечисленные патоморфологические изменения в сосудисто-тканевых структурах почки потомства носили стойкий характер, что имеет очень большое практическое значение. В механизме возникновения вторичных поражений почек потомства, рожденные от диабетической матери, связаны с повреждающим влиянием метаболических, гормональных и микроциркуляторных нарушений в организме матери.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адилбекова Д. Б. Морфологические аспекты постнатального становления органов желудочно-кишечного тракта и печени у потомства, рожденного и вскормленного самками с хроническим токсическим гепатитом : научное издание / Д. Б. Адилбекова // Вестник Ташкентской Медицинской Академии. - Ташкент, 2017. - N4. - С. 33-36.

2. Аушева Ф. Х. Развитие почек и процессы свободнорадикального окисления у новорожденных и детей раннего возраста, рожденных у матерей с неблагоприятным течением беременности / Ф. Х. Аушева Г. М. и др. // Педиатрия (Журнал имени Г. Н. Сперанского). - М., 2007. - №6. - С. 15-20.

3. Бычков В. И., Логвинова И. И., Хатунцев А. В., Земцова Н. Ю. Особенности раннего периода адаптации у новорожденных, матери которых

имели инфекционную патологию почек//Системный анализ и управление в биомедицинских системах. - 2005. - Т. 4. № 2. - С. 165-168.

4. Гойибова Н. С., Лим В. И., Ишкабулова Г. Д., Хайдарова Х. Р. Функция почек у недоношенных новорожденных, родившихся от матерей с преэклампсией // Достижения науки и образования. - 2019. - № 10 (51). - С. 59-63.

5. МаксUTOва Н.Н. Функциональное состояние почек у больных сахарным диабетом с сопутствующим гипотиреозом / Н. Н. МаксUTOва, У. А. Касымов // Современные проблемы биохимии и эндокринологии: Матер. науч.-практ. конф. с международным участием, посвящ. 90-летию со дня рождения Я. Х. Туракулова. - Т., 2006. - С. 216-217

6. Сергеева К. М. Функциональное состояние почек у детей, рожденных от матерей, больных сахарным диабетом / К. М. Сергеева, Т. Е. Заячникова // Нефрология. - СПб, 2001. - №3. - С. 85-88

7. Тулеметов С. К. Структурно-функциональные особенности постнатального развития почек у потомства в условиях хронической интоксикации материнского организма : научное издание / С. К. Тулеметов, Т. А. Ашуров // Бюллетень Ассоциации врачей Узбекистана : научно-практический медицинский журнал / Ассоциация врачей Узбекистана. - Ташкент: ООО "DM NASHR SERVIS". - 2021. - N 2. - С. 121-126

8. Урунова Ф.С. Состояние почек у недоношенных новорожденных родившихся от матерей с преэклампсией: Молодежь и медицинская наука в XXI веке. Сборник материалов XIX Всероссийской научной конференции студентов и молодых ученых с международным участием. Под ред. Л. М. Железнова, М. П. Разина, Е. С. Прокопьева. - 2018. - С. 68-70.

9. Gooding J., Cao L., Ahmed F., Mwiza J.M., Fernander M., Whitaker C., Acuff Z., McRitchie S., Sumner S., Ongeri EM. LC-MS-based metabolomics analysis to identify meprin- β -associated changes in kidney tissue from mice with STZ-induced type 1 diabetes and diabetic kidney injury // Am J Physiol Renal Physiol.- 2019.- Oct 1; N 317(4).- F1034-F1046. doi: 10.1152/ajprenal.00166.2019.

Epub 2019 Aug 14.

10. Ren H., Shao Y., Wu C., Ma X., Lv C., Wang Q. Metformin alleviates oxidative stress and enhances autophagy in diabetic kidney disease via AMPK/SIRT1-FoxO1 pathway // *Mol Cell Endocrinol.*- 2020.- Jan 15; N500:110628. doi: 10.1016/j.mce.2019.110628. Epub 2019 Oct 21.

11. Sousa LGF, Cortez LUAS, Evangelista JSAM, Xavier-Júnior FAF, Heimark D. B, Fonteles MC, Santos CF, Nascimento NRF. Renal protective effect of pinitol in experimental diabetes // *Eur J Pharmacol.*- 2020.- Aug 5; N880.-P.173130. doi: 10.1016/j.ejphar.2020.173130. Epub 2020.,Apr 30.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

УДК 159.942:615.15

ПРО АДАПТАЦІЮ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ФАРМАЦЕВТА ДО РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Пестун Ірина Володимирівна

доктор фарм. н., професор

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Мнушко Зоя Миколаївна,

доктор фарм. н., професор

Харківська медична академія післядипломної освіти

м. Харків, Україна

Анотація: Емоційний інтелект досить важливий як у повсякденному житті, так і в виробничих умовах фармацевтичного працівника. Умови війни призвели до значних негативних змін зовнішнього середовища аптечних закладів, відповідно вплинули на основні емоції та складові емоційного інтелекту фармацевтів і управлінського персоналу фармацевтичних організацій.

Ключові слова: емоції, емоційний інтелект, фармацевт, аптека, управлінський персонал, пацієнти

Емоційний інтелект, з огляду на специфічність та суспільну корисність фармацевтичного працівника, досить важливий в його роботі за звичайних повсякденних умов, та набуває складності й різносторонньої значимості в кризових ситуаціях, особливо в надскладний час воєнного стану. Попереднє опрацювання специфіки емоційного інтелекту фармацевта дозволило виділити такі його складові: сприйняття емоцій, використання емоцій, розуміння емоцій, управління емоціями [1]. Так, сприйняття емоцій (здатність розпізнавати емоції

інших людей, а також ідентифікувати свої власні) важливо для фармацевта аптеки з огляду на постійне спілкування з пацієнтами різного фізичного та психологічного стану, різного ставлення до вибору лікарських засобів, особливо безрецептурних (з урахуванням виробника, ціни та ін.), лояльності до певного закладу чи фармацевта тощо.

З початком війни в Україні відбулися значні зміни в роботі аптечних закладів, особливо в прифронтовій зоні. Ці зміни торкнулися деяких законодавчих та нормативно-правових положень; фінансових розрахунків; умов та можливостей постачання лікарських засобів і парафармацевтичних товарів, логістики, взаємодії зі стейкхолдерами; участі у наданні гуманітарної допомоги; співпраці зі Збройними Силами України, територіальної оборони та волонтерами; ускладнення інформаційної кампанії; проблем міграції або звільнення персоналу; змін в режимі роботи тощо.

Незважаючи на те, що емоційний інтелект в першу чергу є особистісною характеристикою фахівця (фармацевта), вияв його складових значною мірою залежить і від факторів зовнішнього середовища.

Класично виділяється чотири класи базових емоційних станів. Це страх, гнів, смуток та радість [2]. Страх і гнів – емоції, які спочатку пов'язані з виживанням. Сум і радість – емоції, пов'язані із задоволеністю чи незадоволеністю наших потреб. Окремі емоції допомагають людині діяти більш ефективно (або відповідно до її бажання) у конкретній ситуації, і є емоції, які заважають. У кожній конкретній ситуації ці емоції можуть бути різними, а емоційний стан відповідно «позитивним» чи «негативним» або проявляється «адекватна» чи «неадекватна» ситуації емоція. Природньо, що в умовах війни загострюються відчуття та змінюється ступінь вияву тих чи інших емоцій. Перш за все варто відмітити, що, зокрема в зоні активних бойових дій (наприклад, у Харкові), значно знизилась доступність пацієнтів до лікарської допомоги. Через декілька днів з початку російської агресії працювали поодинокі аптеки, відповідно, у споживачів максимально посилювалися та мали негативний прояв емоції страху, гніву, смутку. Фактично в такому ж стані

перебували й фармацевти, вимушені при цьому виконувати професійні обов'язки, нерідко підтримувати та заспокоювати пацієнтів. З часом, під впливом відносної нормалізації ситуації у місті, розширення мережі працюючих аптек, налагодження постачання ліків фактично ситуація почала давати привід для позитивних емоційних станів.

Кризова ситуація впливає й на стан та прояв емоційного інтелекту управлінського фармацевтичного персоналу, хоч базові емоції та підпорядкованість їх ситуації фактично є такими ж, як і у всіх, хто опинився в умовах війни. Одночасно змінюються акценти та пріоритети, виникає необхідність вирішувати неочікувані проблеми. Зокрема, це вирішення проблем логістики (відсутність водіїв, підвищення вартості палива і в цілому логістики постачання, небезпека, зруйновані і пошкоджені склади постачальників та виробників тощо), постачання товару й забезпечення його асортименту (адекватного створеним проблемам); проблеми з фінансовими розрахунками; міграція багатьох працівників аптек (аптечних мереж); ускладнення праці фармацевтів повний робочий день за сімейними обставинами; проблеми з громадським транспортом й складнощі для персоналу з проїздом до робочих місць; руйнування приміщень аптек, втрата матеріальних цінностей та ін. У звичних умовах емоційний інтелект управлінців спрямований на задоволення потреб у визнанні їх досягнень; прагнення до самовдосконалення й посадових успіхів; створення системи мотивації та ефективної взаємодії працівників організації; в цілому – мати корисну, цікаву та високооплачувану роботу. В умовах війни переважає негативний емоційний стан, а особисті емоції управлінського персоналу потенціуються зовнішньою кризою та виробничими проблемами (нажаль, іноді катастрофічними). До того ж, фактично порушується мотиваційний зв'язок у ланцюгу «зусилля - результат- винагорода».

Загалом в умовах війни змінюються усі складові емоційного інтелекту - сприйняття емоцій, їх використання, розуміння та управління емоціями – через призму зміни базових емоційних станів кожної особистості.

Виникла необхідність стримувати пориви і відкладати отримання задоволення, контролювати свої настрої і не давати стражданню позбавити себе здатності думати, співпереживати і сподіватися, контролювати свої настрої тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пестун І. В., Мнушко З. М. ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОБОТІ ФАРМАЦЕВТА // International scientific innovations in human life. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom. 2022. Pp. 106-109 URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mezhdunarodnaya-nauchnoprakticheskaya-konferentsiya-international-scientific-innovations-in-human-life-16-18-fevralya-2022-goda-manchester-velikobritaniya-arhiv/>.
2. Сьюзан Дэвид. Эмоциональный интеллект в бизнесе. URL: https://royallib.com/read/shabanov_sergey/emotsionalniy_intellekt_rossiyskaya_praktika.html#0

TECHNICAL SCIENCES

УДК 004.896

PREDICTION OF RECOMMENDED TRAFFIC SPEED FOR GREEN WAVE REGIME USING AN ARTIFICIAL INTELLIGENCE METHOD

Baghirov Mirhamid İltifat

Senior Lecturer

Azerbaijan University of Architecture and Construction

Baku, Azerbaijan Republic

Abstract: This article provides an overview of how to report traffic lights at controlled intersections and how to construct a coordinated control schedule (green wave). The article also discusses the role of artificial intelligence in the recent implementation of the green wave regime, as well as in the prediction of the recommended speed limit.

Keywords: intersection, coordinated control model, "Green Wave", "off-peak" hours, artificial intelligence method.

With the development of automobiles, traffic congestions in very large and large cities are increasing sharply. In order to eliminate the causes of traffic jams in the mentioned cities, a number of works related to the organization of traffic are being carried out.

The most important of the mentioned solutions is the correct organization of the coordinated regulation system ("Green wave" mode), which is the correct adjustment and interconnection of traffic lights. For this, the Intelligent Management System, as well as AIMSUN, VISTRA, etc. software are used. Recently, predictive work has been carried out in the field of artificial intelligence in this area. As a result of the research, it was determined that 92-98% of satisfactory results were obtained

with the artificial intelligence method in a number of experiments [1, 2].

Starting research on traffic management, first of all, the values of current traffic intensities in all directions in that area or intersection should be determined according to the time of reporting, as shown in the example in Figure 1.

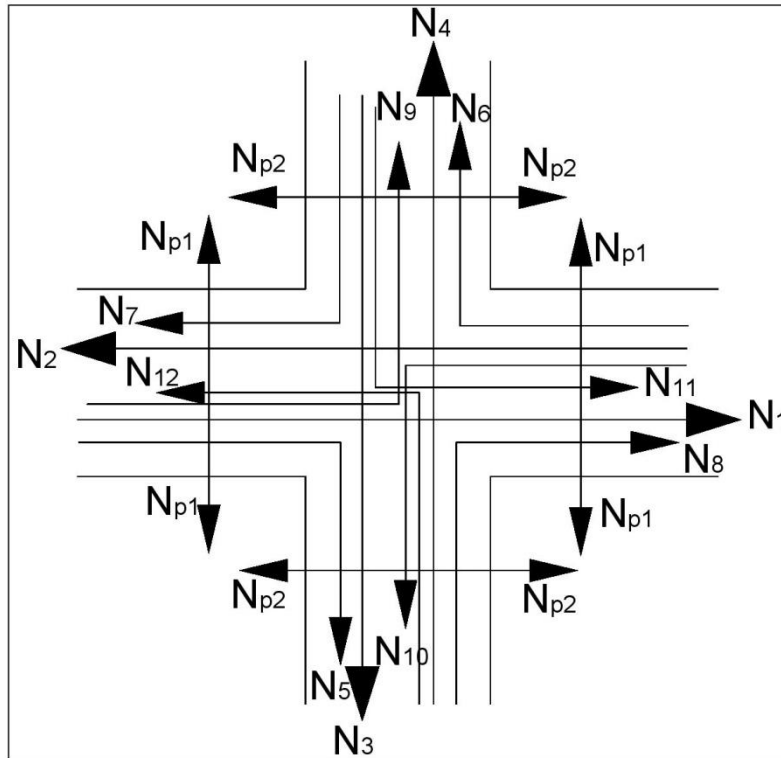

Figure 1. The maximum possible direction of movement at the intersection of two arbitrary two-way streets

Then, the time modes of the traffic lights at each intersection on the considered street or a certain area should be calculated according to the following formula for "peak", "off-peak" hours of the day, weekends, holidays or hours when the average speed of the traffic flow changes sharply [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9].

$$T_t = \frac{1.5 \times L + 5}{1 - Y}, \text{ sec.}$$

Here,

L- lost time,

Y- is the sum of the maximum phase coefficients for the phases.

After the report of all intersections, a green wave graph should be created. After the mentioned reports, the main intersection should be selected and the values of the optimal length of traffic lights at other intersections should be adjusted with the

value at the main intersection.

As in the example in Figure 2, the distance between intersections and the average speed of the flow should be used in creating the Green wave graph. The average flow speed shown here is also the recommended speed for motor vehicles. That's why, if vehicles move at the recommended speed, they will fall into the green wave, and as a result, they will move through all traffic lights with green lights.

As in the example in Figure 2, the distance between intersections and the average speed of the flow should be used creating the Green wave graph. The average flow speed shown here is also the recommended speed for motor vehicles. So, if vehicles move at the recommended speed, they will fall into the green wave, and as a result, they will move through all traffic lights with green lights [10, 11, 12].

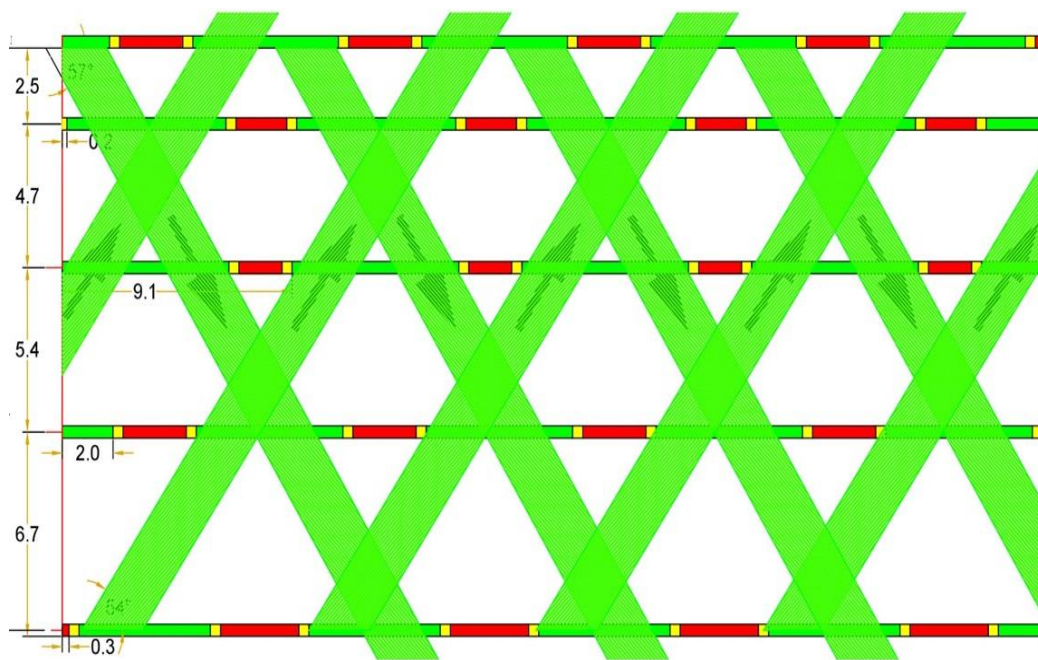

Figure 2. Example of a green wave graph

Currently, a number of methodologies, especially artificial intelligence, are used to predict the recommended speed limit. For this purpose, besides the studied street, the technical means of traffic regulation on other streets, traffic intensities of vehicles have been studied, and with the help of Python or other programming tools, according to the example shown in Figure 3, the recommended speed of movement for the street we are researching should be determined by the artificial intelligence method.

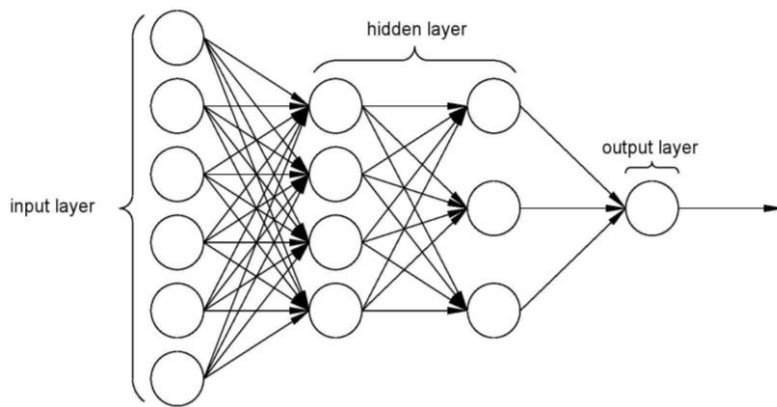

Figure 3. A simple multilayer perceptron

REFERENCES

1. More R., Mugal A., Rajgure S., Adhao R. B., Pachghare V. K. Road traffic prediction and congestion control using Artificial Neural Networks. In 2016 International Conference on Computing, Analytics and Security Trends (CAST) IEEE. December, 2016. – pp. 52-57.
2. Asif M. T., Dauwels J., Goh C. Y., Oran A., Fathi E., Xu M., Dhanya M. M., Mitrovic N., Jaillet P. Spatiotemporal patterns in large-scale traffic speed prediction // IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems, 15(2), 2013. – pp. 794-804.
3. Nimyel C. N., Naankang G. G., Johnson Z. (2018). Simulation of Green-Wave Traffic Control System in Road-Networks. American Journal of Engineering Research 7(6). – pp. 292-303.
4. Tomescu O., Lopez V.T., Nemtanu F.C., Batros I. Traffic Signal Green-Wave Control Strategy Basedon Drivers' Behaviors // ANALELE UNIVERSITĂȚII “EFTIMIE MURGU” REȘIȚA, 2, 2011. – pp. 146-156.
5. de Oliveira L.F. Pinto Desenvolvimento de um sistema controlador desemáforos sem fio, com monitoramento e progressão semafórica em tempo real aplicado à cidades inteligentes. Brasil: Universidade Estadual de Campinas, 2020.
6. Kasun N. Hewage, Janaka Y. Ruwanpura Optimization of Traffic Signal Light Timing Using Simulation. Proceeding of: Winter Simulation Conference, Canada, 2004. – pp.1428-1433.

7. Koonce P. Traffic Signal Timing Manual. US: Department of Transportation Federal Highway Administration. 2008.
8. Gu Y., Singh V., Sun L., Bhaumick A. Adaptive Traffic Light Control of Traffic Network. Department of Electrical Engineering, Columbia University. 2012.
9. Sullivan A., Jones S. L., Tedla E., Doustmohammadi E. Traffic signal design guide & timing manual. US: Alabama Department of Transportation. 2015.
10. Warberg A., Larsen J., Jørgensen R. M. Green Wave Traffic Optimization – A Survey, Informatics and Mathematical Modeling, DTU Compute, Technical Report No. 2008-01., 2008.
11. Henry X. Liu, Zheng J. Automatic Generation of Traffic Signal Timing Plan. Final report. Department of Civil Environmental, and Geo-Engineering, University of Minnesota, 2014.
12. Manoj K. Jha, Hellon G. Ogallo Traffic Signal Timing Optimization Analysis and Practice. IGI Global, 2014. DOI: 10.4018/978-1-4666-5202-6.ch228.

EDITING THE PHYSICAL PROPERTIES OF THE MATERIAL OF PART MODELS

Kotliar Svitlana Serhiivna

ph.d, associate professor

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Kyiv, Ukraine

In the process of creating part models, the use of the material application function allows not only to improve the visual appearance of the part models to demonstrate the results of work, but also allows the use of physical properties for mathematical calculations, for example, the calculation of the mass of the part [1, 2].

When working with various CAD systems, a feature was noticed - the lack of a detailed database of materials. The database of metal materials, as usual, is presented in a simplified form, the list includes only basic metals, this is most likely due to the graphical representation of the properties of metals on the model. Therefore, when working with the application of the material, users are stuck with the need to fill the material library with the necessary varieties of metals and their alloys. This task is solved by creating a new catalog of materials and adding new materials to it. Let's consider this process using CATIA CAD examples. To create a new catalog of materials, you need to go to the infrastructure editing environment of the program and select the Materials Library, select Start/Infrastructure/Material Library (Fig. 1, 2).

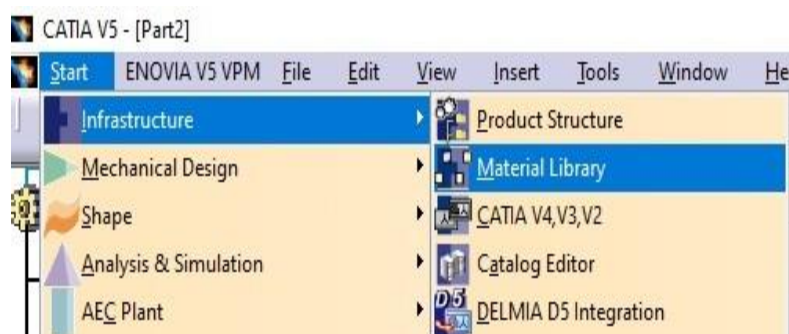

Fig. 1. The path to the new catalog of materials

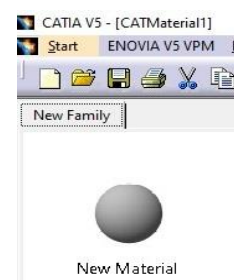

Fig. 2. New catalog of materials

Creating a new catalog of materials must be started by renaming the New family of materials (New Family). To do this, select the Rename Family icon on the main panel of the Material Library environment and set a new name, for example Metals (Fig. 3).

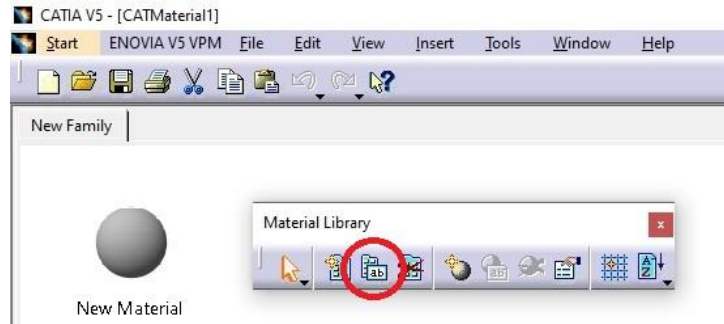

Fig. 3. Renaming a new family of materials

The next step will be renaming the new, already added, material of the family. To do this, select New Material, select the Rename Material icon and specify a new material name, for example Steel 20 (Fig. 4).

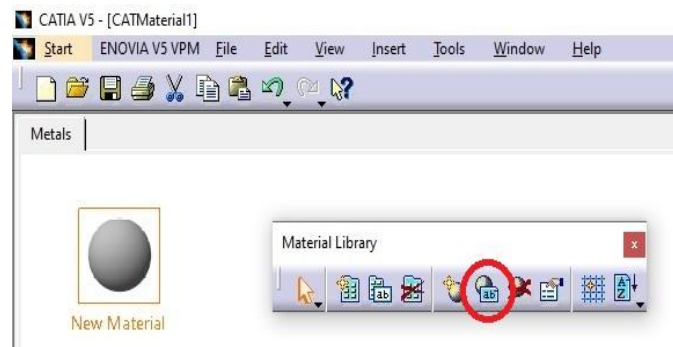

Fig. 4. Renaming the material

At the next stage, it is necessary to set the physical properties of the material by selecting the Edit properties icon (Fig. 5).

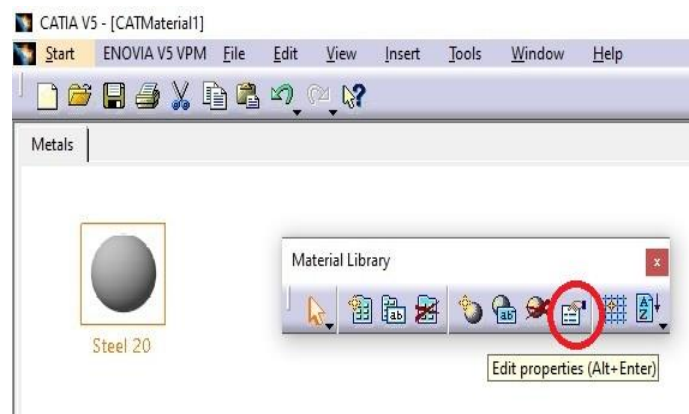

Fig. 5. Editing of material properties

In the Properties window, go to the Analysis tab and enter Structural Properties (Fig. 6):

- Young Modulus (modulus of elasticity) – $2.13 \cdot 10^{11}$ Pa ($2.13 \cdot 10^{11}$ N/m²);
- Poisson Ratio – 0.28;
- Density – 7859 kg/m³;
- Yield Strength – 250 MPa ($2.5 \cdot 10^8$ N/m²);
- The coefficient of thermal expansion (Thermal Expansion) – $11.6 \cdot 10^{-6}$ 1/K (11.6e-006 1/Kdeg).

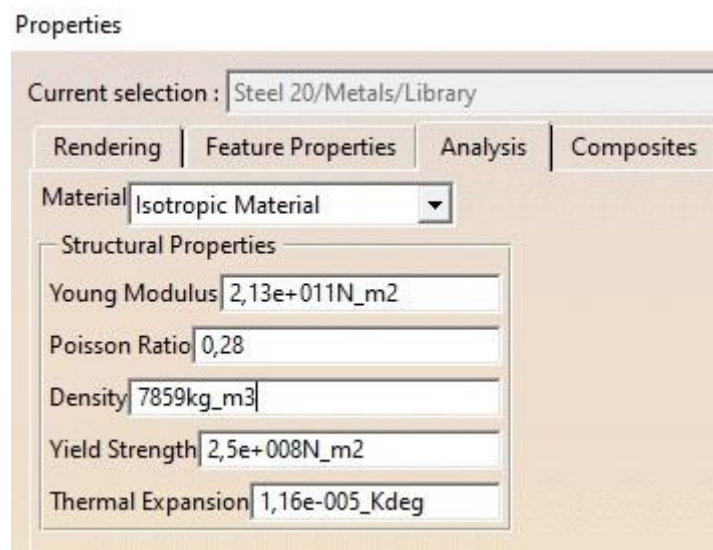

Fig. 6. Material properties

When entering these parameters, it is necessary to pay attention to the units of measurement, if necessary, perform the conversion of physical quantities. It is also necessary to monitor the input of data that is written in the form of multi-digit numbers. Such numbers must be entered completely with all zeros, and the program will display it in a form convenient for exchange. For example, the coefficient of thermal expansion (Thermal Expansion) is expressed as " $11.6 \cdot 10^{-6}$ 1/K", the number 0.0000116_Kdeg must be entered in the field, the program will display it as 1.16e-005_Kdeg.

To create a new section of materials, use the "New Family" icon. To add a new material, use the "New Material" icon (Fig. 7).

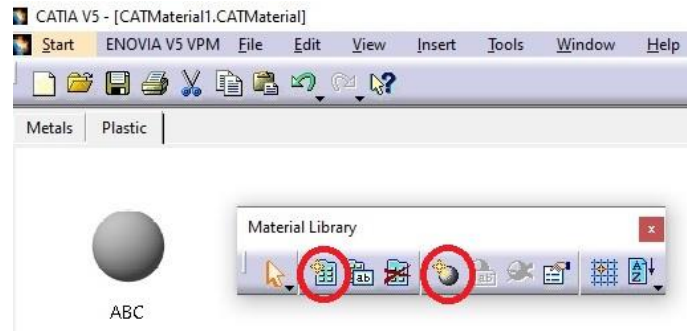

Fig. 7. Creation of a new family of materials

To complete the work on creating a new set of materials, you need to save the catalog. The file will have the extension CATMaterial.

So, the process of assigning physical properties to three-dimensional models of parts through editing the properties of their materials has a number of features, but it allows you to expand the possibilities of working with models.

REFERENCE:

1 List R. CATIA V5 – Grundkurs für Maschinenbauer / R. List // Friedr. Vieweg & Sohn Verlag / GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden – 2007, 341 p. ISBN 978-3-8348-0326-9.

2 CATIA V5-6R2015 BASICS. Tutorial book. Electronic resource. Access mode: <http://www.tutorialbook.info/catia-v5-6r2015-basics/>

ВИГОТОВЛЕННЯ КОЛЕКЦІЇ ОДЯГУ ДЛЯ ІНТЕР'ЄРНОЇ ЛЯЛЬКИ З ВЖИВАНИХ МАТЕРІАЛІВ

Бабич Антоніна Іванівна

кандидат технічних наук, доцент

Кернеш Вікторія Пилипівна

кандидат технічних наук, доцент

Київський національний університет
технологій та дизайну, Україна

Вступ. Захист планети і довкілля від забруднення, зменшення кількості відходів, їх утилізації та переробки є глобальним питанням людства, тому науково-практичні дослідження питань використання вживаних речей або залишків текстилю (лоскуту) від виробництва одягу є наразі актуальними.

Такі дослідження слугують поштовхом до ощадливого ставлення до ресурсів і розширення світогляду щодо їх раціонального використання.

Розробка колекції одягу для текстильних інтер'єрних ляльок на основі даних досліджень є спробою донести людству, що мінімізувати кількість відходів і зменшити виробничий ресурс на переробку та оновлення матеріалів для виробництва нових виробів можливо як глобально так і точково.

Отже, дане дослідження зумовлено необхідністю вирішення актуальних питань за напрямом.

Мета дослідження - дослідження і використання на практиці креативних upcycling технологій використання вживаних матеріалів чи залишків текстилю у виробі індустрії моди, а саме для виготовлення колекції одягу інтер'єрної ляльки.

Матеріали та методи. У дослідженні використовувалися теоретико-практичні методи дослідження.

Результати та обговорення. Інтер'єрна лялька стала для сучасної людини способом самовираження, цікавим подарунком як дорослим так і дітям, дизайнерською фішкою в інтер'єрі. Нею можна захоплюватись, а можна і гратися. Елементом гри з будь-якою лялькою є одяг та аксесуари, ляльковий будиночок та інші атрибути гри.

Тому створення колекції одягу для інтер'єрної ляльки яку можна легко перевдягти є цікавим дослідженням, хоча і кропітким процесом.

Створення одягу для ляльки є відображенням конкретного стилю і внутрішнього світу автора розробки, міксом сучасності і класики, а також робота по створенню відповідної форми і стилю, оскільки кожна епоха має свої особливі риси і форми в костюмі.

Такі знання і вміння необхідні студентам для майбутньої творчої роботи дизайнера у світі індустрії моди [1].

На сьогодні інтер'єрна лялька – це символ заможності і статусу в суспільстві, оскільки вироби даної групи є достатньо вартісними. Тому за бажанням кожен може придбати чи виготовити власноруч таку інтер'єрну іграшку і також гардероб для неї.

Проаналізувавши результати дослідження можна зазначити, що головна ідея роботи полягає у використанні не придатних для виготовлення одягу матеріалів (уцінка, вибраковка, вторсировина) і створенні унікальних костюмів для ляльок практично безкоштовно[2].

Для втілення ідеї в рамках наукового гуртка за участю студента Макаренка Олександра було створено декілька конструкцій тіл ляльки (болванка), відібрано шматочки залишків різних груп текстилю, мереживо, бісер, стрічки тощо і на основі попередньо розроблених ескізів одягу для ляльок виготовлено колекцію виробів, які мають призначення з'ємного гардеробу для інтер'єрної ляльки (рис.1).

Таким чином ляльки стають не тільки інтер'єрним виробом для споглядання, а також функціональним виробом, яким можна гратися, переодягати, удосконалювати.

**Рис. 1. Колекція інтер'єрних ляльок О. Макаренко
(призер міжнародного конкурсу «Печерські каштани», 2022)**

Висновок. Розв'язання нових задач, що стоять перед дослідниками і промисловцями, вимагає глибоких знань щодо дизайну, конструювання та технології. Без цих знань неможливо реалізувати нові ідеї у виробництві та створювати ексклюзивні вироби високої якості у будь-якій ніші товарів. Даною розробкою ми робимо свій внесок у вирішення проблем екологічної безпеки середовища. Кожна лялька з колекції всім своїм видом показує потребу до переосмислення відношення до живої природи та її збереження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Івасенко М. В., Гврітішвілі А. В., Савіна М. І., Гаркава Т. С., Колле С. М. Адаптація fashion-індустрії до глобальних світових процесів. Науково-виробничий журнал «Індустрія моди. Fashion Industry». 2020, № 3. С.36-40.

2. Квасниця, Р. Екологічні та етичні концепції в модній індустрії та презентаційних просторах для модних інновацій. International Academy Journal Web of Scholar. 2019, №2(32), С.23-29: <https://doi.org/10.31435/rsglobal>.

СТІЙКІ ДО ОБЕРТАНЬ ГЛОБАЛЬНІ ОЗНАКИ 3D ЗОБРАЖЕНЬ

Бедратюк Ганна Іванівна,

Старший викладач

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

Анотація: Для тривимірних напівтонових зображень встановлено зв'язок між їхніми інваріантними геометричними моментами тривимірних зображень і класичною теорією інваріантів. Використовуючи той факт, що комплексні групи Li $SO(3)$ і $SL(2)$ є локально ізоморфними, задача виведення 3D геометричних інваріантів моментів зводиться до відомої проблема класичної теорії інваріантів. Ми даємо точне формулювання обчислення 3D геометричних інваріантних моментів, вводячи поняття алгебр спільних 3D геометричних інваріантів моментів, і доводимо, що вони ізоморфні алгебрам спільних $SL(2)$ -інваріанти кількох бінарних форм. Результати будуть корисними для дослідників у області аналізу зображень, машинного навчання і розпізнавання образів.

Ключові слова: Розпізнавання образів, Інформаційні технології, Вилучення ознак, Геометричні моменти, Група обертань

Тривимірні геометричні моментні є узагальненням двовимірних геометричних моментних інваріантів, і широко використовуються як глобальні дескриптори ознак у різних застосуваннях для розпізнавання образів та аналізу зображень. Під інваріантністю розуміється інваріантність щодо таких перетворень простору як паралельне перенесення, рівномірного масштабування та обертання. У наш час інтерес до використання тривимірних моментних інваріантів зображень стимулюється швидким зростанням тривимірних технологій, див. [1]-[3].

Вперше тривимірні інваріанти моменту другого порядку були отримані в

статті [4]. У [5] Ло і Дон знайшли дванадцять інваріантів третього порядку, але, як було показано пізніше серед них є кілька взаємозалежних.. Нарешті, в [6] було представлено набір із 1185 інваріантів аж до порядку 16, але ці інваріанти не утворюють мінімальну породжуючу систему. Таким чином, задача пошуку мінімальної твірної системи тривимірних інваріантів геометричного моменту все ще залишається відкритою проблемою. Такого роду задачі виявилися суто алгебраїчними задачами, які широко вивчалися в 19 столітті.

Сьогодні існує величезна кількість літератури про тривимірні інваріанти геометричних моментів, але велика частина її присвячена застосуванню інваріантів разом із різними способами їх побудови, які іноді є досить елегантними та глибокими. Наприклад, методи квантової механіки, використані в [5], дуже вражають. Але ці методи, засновані на групі обертання $SO(3)$, технічно є досить складними і погано адаптованими для обчислень інваріантів.

Натомість ми пропонуємо перейти від використання групи $SO(3)$ до використання її локально ізоморфної групи $SL(2)$. Оскільки комплексні алгебри Лі $so(3)$ і $sl(2)$ є ізоморфними, задача знаходження $SO(3)$ -інваріантів еквівалентна задачі обчислення $SL(2)$ -інваріанти. Останнє є загальновідомою проблемою класичної теорії інваріантів, отже, можна застосовувати стандартні цієї теорії.

Ми сформулювали задачу обчислення інваріантів тривимірних геометричних моментів на основі поняття алгебр як раціональних, так і поліноміальних одночасних інваріантів кількох бінарних форм. Наша мета не стільки в тому, щоб знайти нові інваріанти, ми пропонуємо новий метод обчислення відомих 3D геометричних моментних інваріантів та представили їх з єдиної точки зору.

У цій статті ми довели, що введені алгебри тривимірних геометричних моментних інваріантів ізоморфні відомим об'єктам класичної теорії інваріантів, а саме алгебрам спільних інваріантів кількох бінарних форм.

У раціональному випадку ми спочатку застосували стандартний нескінченно малий метод до вивчення геометричних моментів і звели задачу

обчислення $SO(3)$ -інваріантів до еквівалентної задачі обчислення інваріантів її алгебри Лі $so(3)$. Хоча геометричні моменти не такі ефективні, як ортогональні, але з іншого боку, тривимірні ортогональні моменти Ерміта мають ідентичні форми геометричних моментів

Основні результати.

1. Введено поняття алгебр спільних раціональних і поліноміальних тривимірних геометричних моментних інваріантів і доведено, що вони ізоморфні алгебрам спільних раціональних і поліноміальних $sl(2)$ -інваріантів кількох бінарних форм. Крім того, ми представили систему диференціальних рівнянь у частинних похідних для цих інваріантів.

2. Представлено мінімальну систему породжень для алгебри тривимірних геометричних поліноміальних інваріантів моментів другого та третього порядків, яка виражається через власні вектори оператора Казимірі. Також виведено формулу для відповідного ряду Пуанкаре.

3. Підраховано кількість елементів у мінімальній породжуючій множині алгебри раціональних інваріантів відносно обертань та представляємо таку мінімальну породжувальну множину для раціональних інваріантів другого та третього порядків.

Висновки. У цій статті ми розглянули тривимірні інваріанти геометричних моментів в термінах класичної теорії інваріантів. Ми розділили всі інваріанти на два типи, ввівши поняття алгебр спільних інваріантів (раціональних та поліноміальних) $\mathbb{C}[\xi]^{SO(3)}$ та $\mathbb{C}(\xi)^{SO(3)}$ відносно групи обертань до порядку d де ξ — набір нормалізованих моментів, які вже є інваріантами щодо масштабування та трансляцій.

Крім того, ми довели, що ці алгебри є ізоморфними деяким класичним об'єктам теорії інваріантів, а саме, алгебрам спільних інваріантів бінарних форм $\mathbb{C}[U_d]^{SL(2)}$ і $\mathbb{C}(U_d)^{SL(2)}$.

Далі ми використали метод інфінітезимальних розмірів Лі та звели задачу обчислення інваріантів групи $SO(3)$ до еквівалентної задачі обчислення інваріантів алгебри Лі $sl(2)$. З обчислювальної точки зору, це набагато простіша

задача, оскільки використовує диференціювання многочленів

У раціональному випадку ми підраховуємо потужність мінімальної породжуючої алгебри $\mathbb{C}(U_d)^{SL(2)}$ і наводимо таку мінімальну породжувальну множину для алгебр інваріантів другого і третього степенів.

Також ми знайшли явний вигляд ряду інваріантів першого ступеня довільного порядку, який відіграє важливу роль у різних застосуваннях як моменти нижчого порядку, які менш чутливі до шуму, ніж моменти вищого порядку. Автор сподівається, що результати будуть корисні дослідникам у сфері аналізу зображень і розпізнавання образів.

Як ми бачили, на відміну від двовимірного випадку, немає задовільного опису тривимірних обертальних інваріантів довільного порядку, і проблема пошуку базису таких інваріантів безперспективна.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. S. F. Pratama, A. K. Muda, Y. Choo et al., ATS drugs molecular structure representation using refined 3D geometric moment invariants, *J Math Chem.*, 55 (2017), 1951–1963.
2. A. Abdalbari, J. Ren, V. Green, Seeds classification for image segmentation based on 3-D affine moment invariants, *Biomed. Eng. Lett.*, 6 (2016), 224–233.
3. M. Zucchelli, S. Deslauriers-Gauthier, R. Deriche, A computational Framework for generating rotation invariant features and its application in diffusion MRI, *Medical Image Analysis*, 60 (2020), 101597.
4. F. A. Sadjadi, E. L. Hall, Three-Dimensional Moment Invariants, *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 2 (1980), 127–136.
5. C.-H. Lo, H.-S. Don, 3-D moment forms: their construction and application to object identification and positioning, *IEEE Trans. Pattern Anal. Mach. Intell.*, 11 (1989), 1053–1064.
6. G. Burel, H. Henocq, Three-dimensional invariants and their application to object recognition, *Signal Processing*, 45 (1995), 1-22.

УДК 343.983

**СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС
ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ
(ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, ФОРМИ) ТА ЇХ ВПЛИВ НА
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Гусейнов Руслан Нізамі огли
старший судовий експерт
Шебалков Ігор Леонідович,
Панчук Юлія Валеріївна
старші наукові співробітники
Прівалова Олена Юліанівна
судовий експерт
лабораторія інженерно-технічних та військових досліджень
Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
м. Харків, Україна

Анотація: Сьогодні законодавство України все більше наближається до міжнародних стандартів, що в свою чергу передбачає, в межах змін, які відбуваються в реформуванні системи судочинства, удосконалення всіх сфер законодавства, а також законодавчих норм, якими врегульовано судово-експертну діяльність. Законодавство України в межах правової реформи спрямовано також на підвищення ролі й переоцінку значущості установ судових експертиз, без яких не може бути ефективним розгляд процесуального провадження.

Ключові слова: експерт, законодавство, судова експертиза, судочинство, спеціаліст,

Історія застосування та становлення спеціальних знань тісно пов'язана з такими факторами як розвиток загальнотеоретичних знань, виникнення і розвиток на базі спеціальних знань, використання наукових знань під час проведення судово-медичних та криміналістичних досліджень У процесі

дослідження речових доказів виникають питання, вирішення яких потребує використання спеціальних знань з різних галузей науки і техніки. Однак, незважаючи на довготривалу історію розвитку та використання спеціальних знань під час розкриття і розслідування злочинів, на сьогодні відсутнє чітке визначення цього поняття. Так у словнику сучасної української мови [1] визначення терміну «знання» у трьох аспектах: перше – це обізнаність у чому-небудь; друге - сукупність відомостей з якоїсь галузі, набутих у процесі дослідження; третє – пізнання дійсності в окремих її виявах і в цілому. В філософському словнику [2]: «форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, що характеризується усвідомленням їх істинності». У сучасній філософії виділяють такі види знання: істинне, наукове, повсякденне, інтуїтивне, релігійне, суб'єктивно - об'єктивні. Знання протилежне незнанню, тобто відсутності перевіреної інформації про що-небудь у поняття «знання» входять не тільки теоретичні відомості але й практичні навички, які отримані у процесі трудової діяльності, а також загальні знання набуті на підставі власного життєвого досвіду. [3]. Наукове знання спрямоване на встановлення об'єктивної істини, осмислювання різних фактів, на виявлення закономірностей явищ природи і суспільства. Пізнання, які отримані суб'єктом під час своєї практичної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду і засновані на системі теоретичних знань є спеціальними.

На теперішній час у нормативних документах не існує визначення терміну «спеціальні знання», але у нормативних актах такий термін вживається. Так у ст.1 законі України «Про судову експертизу» визначено, що: *«Судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.»*. відповідно до ст.4: *«Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.»* [4]. У ч. 1 ст. 69 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК України де визначено поняття «експерт» зазначено: *«Експертом у кримінальному*

провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.», а у ч. 1 ст. 71 КПК України де йдеться про спеціаліста, зазначено: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок».

В ч.1 ст. 242 КПК України, визначені підстави проведення експертизи: *«Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.»* [5]. Тобто, можливо прийти до висновку, що спеціальні знання - це наукові, технічні або інші знання, які потрібні для дачі відповіді суб'єкта цих знань на поставлені йому під час дослідження питання. Відповідно до Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК України), де у ст. 98 зазначені вимоги до висновку експерта: *«Предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань.»*, у ст. 99 ГПК України йдеться про призначення експертизи судом, зазначено: *«Суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи призначає експертизу у справі за сукупності таких умов: для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо ...»* [6]. Відповідно до ст. 68 Кодексу адміністративного судочинства України (далі КАСУ): *«Експертом може бути особа, яка володіє*

спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи.», також у ст. 70 КАС України зазначено: *«Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).»*. Частиною 1 ст. 81 КАС України передбачено: *«Для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд може призначити експертизу»* [7].

У ч.1 ст. 72 Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК) де є визначення експерта: *«Експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи.»*, в ст.74 ЦПК де є визначення спеціаліста: *«Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо)»*, а в ст. 103 цього Кодексу при призначенні судом експертизи, зазначено: *«Суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:*

1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо...» [8].

Також, не розкриває визначення поняття *«спеціальні знання»* постановою Пленуму Верховного Суду України *«Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах»*: *«7. ... суд має викликати в судове засідання експерта для проведення додаткової або повторної експертизи чи для роз'яснення окремих положень висновку, а якщо на попередньому слідстві експертиза не проводилась, - особу, яка має відповідні спеціальні знання, для призначення її*

експертом. 8. Якщо питання про необхідність призначення експертизи виникне під час судового розгляду справи, суду необхідно з'ясувати можливість проведення її в судовому засіданні і викликати того ж експерта, який проводив експертизу при попередньому розслідуванні справи, а якщо експертиза не проводилась, - іншу особу, яка має необхідні спеціальні знання. 16. Судово-медична експертиза призначається у випадках, коли для вирішення питань, що виникли у справі, необхідні спеціальні знання в галузі медицини.» [9].

Питання щодо визначення терміну «спеціальні знання» на теперішній час залишається дискусійним. Так науковець В. Ю. Шепітко, під «спеціальними знаннями» визначає систему наукових даних або навичок, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [10]. В. Г. Гончаренко зазначає, що у кримінальному процесі «спеціальні знання» характеризуються, як знання й навички, отримані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, використовувані визначеними законом учасниками процесу [11].

Також, треба зазначити, що до спеціальних знань не належать загальновідомі чи загальнодоступні наукові знання, повсякденні відомості, а також знання у галузі матеріального і процесуального права. Таке поняття закріплено і в деяких нормативно-правових актах, а саме:

- ч.1 ст. 242 КПК України: *«Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.»* [5];

- ч. 2 ст. 98 ГПК України: *«Предметом висновку експерта не можуть бути питання права.»* [6].

Підводячи підсумки застосування терміну «спеціальні знання», межі та області його використання можливо зазначити наступне:

1. Визначення поняття «спеціальні знання» є галузевим.
2. Спеціальні знання – це диференційовані за ступенем пізнання галузевого предмета науки.
3. «Спеціальні знання» це професійні знання, вміння та навички в галузі

науки і техніки, що необхідні для розв'язання поставлених на дослідження питань.

4. Спеціальними вважають знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими і здобуваються в результаті цілеспрямованої професійної підготовки та досвіду практичної роботи в якій-небудь діяльності та являють собою систему знань про певні об'єкти, явища і закономірності, що досліджуються відповідною галуззю науки.

Як зазначається у сучасній юридичній сфері «спеціальні знання» це знання, які не є загальновідомими, не мають поширення у більшості мас. У широкому значенні поняття фахівець – це особа, яка володіє спеціальними знаннями і може набувати різного процесуального статусу, тобто може брати участь процесуальному процесі у якості спеціаліста або експерта. Таким чином, у функціональному аспекті слід відмежовувати спеціальні знання як результат професійної підготовки та спеціалізовану освіченість людини від спеціальних знань які можуть використовуватися у встановлених нормативними актами межах. Особливою і найбільш важливою процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування злочинів є судова експертиза, яка відіграє фундаментальне значення у з'ясуванні обставин, що підлягають доказуванню, які можливо встановити лише шляхом їх кваліфікованого дослідження з використанням відповідних науково-технічних засобів та експертних методів, перевірки за допомогою інноваційних експертних технологій вже встановлених органолептичними методами фактичних відомостей щодо розслідуваної події. З метою підвищення якості проведення інженерно-технічних експертиз та ефективності досліджень під час їх виконання, як однієї з найбільш важливих процесуальних форм використання спеціальних знань запропонована низка дій, а саме: покращення якості підготовки судових експерта, якісна підготовка матеріалів, що надаються для проведення дослідження; залучання експерта під час проведення слідчих дій, правильна постановка питань, а також надання відповідних умов праці експерта під час проведення досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. В. Т. Бусел. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.: Перун, 2002. с. - 376 с.
2. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Головна ред. УРЕ, 1986.
3. Словник української мови в 11 т. укладений колективом авторів під керівництвом І. Білодіда. Наукова думка. Київ. 1970-1980.
4. Закон України «Про судову експертизу», від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. (дата звернення 21.09.2022).
5. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення 26.09.2022).
6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>. (дата звернення 26.09.2022).
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. (дата звернення 26.09.2022).
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. (дата звернення 26.09.2022).
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>. (дата звернення 26.09.2022).
10. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. Судова експертиза. 2014. № 1. С. 11–18.
11. Гончаренко В. Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. Вісник Академії адвокатури України. 2007. № 2 (9). С. 22–34.

ПРОТОКОЛ WIMAX ВИКОРИСТАННЯ, ПРИНЦИПИ ТА РЕЖИМИ РОБОТИ В СИСТЕМАХ ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ

Іванов Владислав Євгенович
студент другого курсу магістратури
електротехнічного факультету
Криворізький національний університет
м. Кривий Ріг, Україна

В даний час у промисловості починають широко застосовуватися системи автоматизованого контролю та обліку електроенергії типу АСКУЕ, АПСКУЕ, система збору, обробки та відображення SCADA, з використанням технічних засобів передачі інформації та керуючих сигналів по оптоволоконному та бездротовому зв'язку та використанням різних протоколів управління доступом до середовища, які описуються стандартами IEC 61850-3(2002) та IEEE 1613(2003). Ці системи дозволяють не лише збирати, обробляти та передавати великі потоки інформації, а й фактично здійснювати моніторинг технологічних процесів у режимі On-line. [1,с. 214 - 220.]

Але є можливим розширити діапазон завдань, що вирішуються телекомунікаційними системами в умовах металургійних підприємств. Таких завдань, як: використання бездротової системи передачі даних моніторингу режимів електроспоживання цехів та ділянок підприємства; здійснення моніторингу стану ізоляції, контролю опору мережі захисного заземлення та цілісності заземлювальних жил кабельних ліній для високовольтних та низьковольтних електроустановок; здійснення контролю стану пристроїв релейного захисту та захисного відключення; [2,с. 72 - 84]

Щоб вирішити ці завдання необхідно: виконати аналіз існуючих і автоматизованих систем обліку та контролю параметрів технологічних процесів, що перебувають в експлуатації; оцінити можливість адаптації найефективніших систем; визначити спектр розв'язуваних системою завдань у

галузі збору, обробки та передачі інформації про стан системи електропостачання та окремих електроустановок підприємства; розробити алгоритми збору та обробки інформації відповідно до обраного протоколу управління і на підставі цього побудувати мережу, що включає засоби вимірювання та контролю, інформаційну магістраль передачі даних, засоби систематизації та обробки отриманих даних. [3, с 4-9]

Для вирішення вищезначених завдань можливо застосувати протокол WiMAX (Worldwide Interoperability for Microwave Access), це телекомунікаційна технологія, розроблена з метою надання універсального бездротового зв'язку на великих відстанях для широкого спектру пристроїв (від робочих станцій і портативних комп'ютерів до мобільних телефонів) та їх логічного об'єднання - локальну мережу. [4, с 98-105]

У порівнянні з дротовими (xDSL, T1), бездротовими або супутниковими системами мережі WiMAX повинні дозволити операторам та сервіс-провайдерам як можна більше для потенційних користувачів розширити спектр інформаційних та комунікаційних технологій, які вже мають фіксований (стаціонарний) доступ. Це повинно бути економічно ефективно/[5, с 1619-1633]

Тому стандарт поєднує в собі технології рівня оператора зв'язку (для об'єднання багатьох підмереж та надання їм доступу до Інтернету), а також технології "останньої милі" (кінцевого відрізка від точки входу в мережу провайдера до комп'ютера користувача), що створює універсальність і тому підвищує надійність системи.

Застосування протоколу WiMax для передачі даних та зв'язку в системах електропостачання та електромереж передбачає зв'язаність усіх елементів розподільчих мереж підприємств – від мережі джерел постачання та мережевих центрів управління до окремих приміщень та електроприладів. [6, с 127 - 130]

Бездротові технології можуть масштабуватися та бути більш гнучкими, тому вони простіші в розгортанні

Дальність охоплення є важливим показником системи радіозв'язку. На даний момент більшість бездротових технологій широкосмугової передачі

даних потребують прямої видимості між об'єктами мережі. WiMax завдяки використанню технології OFDM створює зони покриття за умов відсутності прямої видимості від клієнтського обладнання до базової станції, при цьому відстані обчислюються кілометрами. [7, с 21 - 32] Технологія WiMax містить протокол IP, що дозволяє легко і прозоро інтегрувати її в локальні мережі.

Розглянемо режими роботи цієї мережі:

Fixed WiMax працює в режимі від 6 до 66 ГГц. Але є недоліки, цей режим вимагає прямої видимості базової станції (для стаціонарних).

Nomadic WiMax(для портативних, ноутбуків) дозволяє вільно переміщувати клієнтське обладнання між сеансами та відновлює з'єднання з мережею провайдера та з локальною мережею за допомогою інших вишок

WiMax. Portable WiMax є можливість клієнтського приймача автоматичного перемикавання з однієї базової станції на іншу без трьох з'єднань. Швидкість пересування приймача обмежена до 40 км/год.

Mobile WiMax швидкість переміщення клієнтського приймача до 120 км/год.[8, с 33-34]

Недолікам цієї технології можна вважати: використання надвисоких частот, шкідливих для людини; відсутність потенційних користувачів у малонаселених районах; наявність конкурентних технологій. Основними досягненнями мобільного режиму вважатиме наведені нижче фактори: економічна ефективність; універсальність та надійність; гнучкість, простота у розгортанні та масштабованість; створення зони покриття в умовах відсутності прямої видимості; містить протокол IP, що дозволяє легко та прозоро інтегрувати її у глобальні мережі. [9 ,с 111-114]; [10, с 23-24]

ЛІТЕРАТУРА:

1. Евсева О. Ю. Модель маршрутизации и распределения канальных ресурсов WiMax mesh-сети / О. Ю. Евсева, Эсса Мохаммед Аль-Аззави // Радиотехника: Всеукр. межвед. науч.-техн. сб. – 2014. – Вып. 176. – С. 214 - 220.

2. Yevsieieva O. Yu. Method of hierarchical cross-layer routing in 802.16 mesh networks. Clustering algorithm [Электронный ресурс] / O. Yu. Yevsieieva, E. M. AlAzzawi // Проблемы телекоммуникацій. – 2015. – № 1 (16). – С. 72 – 84. Режим доступа к журн.: http://pt.journal.kh.ua/2015/1/1/151_yevsyeyeva_mesh.pdf.
17

3. Yevsyeyeva O. Mathematical model for resource allocation in TDMA-based wireless mesh networks / Oksana Yevsyeyeva, Essa Mohammed Al-Azzawi // EasternEuropean Journal of Enterprise Technologies. – 2014. – Vol. 3, N 9(69). – P. 4 – 9.

4. Yevsieieva O. Yu. Centralized and hierarchical cross-layer routing in WiMAX mesh networks: performance analysis/ Oksana Yevsieieva, Essa Mohammed Al-Azzawi // Системи обробки інформації. – 2016. – № 2(139). – С. 98 – 105.

5. Evseeva O. Yu. Two level control algorithm for hierarchical cross-layer routing in 802.16 mesh networks / O. Yu. Evseeva, E. M. Al-Azzawi // Telecommunications and Radio Engineering. – 2015. – Vol.74, Is. 18. – P. 1619 - 1633.

6. Евсеева О. Ю. Модель маршрутизации в IEEE 802.16 mesh-сетях с гарантированным качеством обслуживания / О. Ю. Евсеева, Эсса Мохаммед АльАззави // Труды Северо-Кавказского филиала Московского технического университета связи и информатики, Ч. 1. – Ростов-на-Дону.: ПЦ «Университет» СКФ МТУСИ, 2014. – С. 127 – 130.

7. Yevsyeyeva O. Optimal Cross-Layer Routing in 802.16 Mesh Networks With Different Classes of Service / Oksana Yevsyeyeva, Essa Mohammed Al-Azzawi// Scholars Journal of Engineering and Technology. 2015. –Vol. 3 (1A). – P. 21 – 32.

8. Nameer Q. The comparative analysis of VOIP networks for IMS and traditional based technology / Qasim Nameer, Essa Mohammed Al Azzawi, Ali Ihsan Abdulsahib Al-Ansar // 68-ма наук.-техн. конф. професорсько-викладацького складу, науковців, аспірантів та студентів, 4 – 6 грудня 2013 р.: матеріали

конф., Ч. II. – Одеса: ОНАЗ, 2013. – С. 33 – 34.

9. Аль-Аззави Э. М. Математическая модель маршрутизации и распределения канальных ресурсов WiMax сети в режиме Mesh / Эсса Мохаммед Аль Аззави, О. Ю.Евсеева // Проблемы телекоммуникаций: 8-ма Міжнар. наук.-техн. конф., 22–25 квітня 2014 р.: зб. тез. – К.: НТУУ КПІ, 2014. С. 111 – 114.

10. Al-Azzawi E. M. Mathematical models of cross-layered routing in 802.16 mesh networks / Essa Mohammed Al-Azzawi, Mushtaq Talib Al-Shuraifi // Радіоелектроніка і молодь у ХХІ ст.: 18-й Міжнар. молодіжний форум: зб. матеріалів форуму, Т. 4. – Харків: ХНУРЕ, 2014. – С.23 – 24.

**ВИКОРИСТАННЯ В'ЯЗАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ГАЧКОМ ДЛЯ
ВИГОТОВЛЕННЯ ОДЯГУ ЦИРКУЛЯРНОГО ДИЗАЙНУ**

Кажукало Яна

студент,

Лозовенко Світлана

асистент кафедри

технології та конструювання швейних виробів,

Білоцька Лариса

к.т.н., доцент кафедри технології

та конструювання швейних виробів,

Київський національний університет технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація: Авторами цієї публікації відстежено важливість розвитку циркулярної моделі економіки для виробництва одягу на противагу класичній моделі "швидкої моди". Досліджено можливість використання різноманітних технік в'язання гачком для виготовлення та оздоблення виробів сталої моди. Визначено сильні сторони такого використання. Сформульовано характерні риси в'язаних елементів у виробках апсайклінгу та ресайклінгу.

Ключові слова: циркулярний дизайн, стала мода, "швидка мода", одяг, в'язання гачком, виробництво та оздоблення одягу.

Вступ. Сучасний стан екології планети та постійний розвиток легкої промисловості все більше формують поняття циркулярної моди, як елементу циркулярної моделі економіки [1-2]. Головною метою такої моделі є зведення постійних виробничих витрат до мінімуму, завдяки чому досягається усунення негативних наслідків для навколишнього середовища, відновлення екосистеми, збереження природного ресурсу тощо.

Постановка завдання. Сьогодні, одяг, що відповідає стандартам так званої «швидкої моди» виховує викривлену уяву про працю та знецінює її. Подібний одяг викликає все менше поваги у споживачів. Явища захоронення та

спалювання великої кількості непроданих речей починають сприйматись як норма.

На противагу до «швидкої моди», поширення «сталого моди», передусім, передбачає дбайливе ставлення до природи, використання екологічно чистих і перероблених матеріалів (ресайклінг), а також повторне використання промислових товарів (апсайклінг) і популяризацію ремонту виробів [3-6]. Зі свого боку одяг, виготовлений на замовлення, допомагає уникнути використанню великої кількості природних ресурсів, мінімізувати шкідливі викиди. Задоволення індивідуальних уподобань та побажань конкретного споживача дозволяє йому чітко виражати свій стиль та себе як особистість.

Тому питання впровадження циркуляційних основ в технологічний процес виготовлення сучасного одягу і вдихання нового життя у вживані речі на сьогодні є актуальним.

Методи досліджень. Дослідження базувалися на візуально-аналітичному методі, методах аналізу і синтезу наукової інформації та принципах системного підходу.

Результати досліджень. В процесі ресайклінгу та апсайклінгу одяг можна оздоблювати різноманітними в'язальними техніками [4]. Наприклад, використовуючи техніку в'язання гачком, яка дозволяє комплексно підходити до створення нової моделі. З позиції циркуляційного дизайну вона передбачає наступні можливості:

1. Застосовувати для в'язаного полотна виключно натуральні матеріали, такі, як бавовна, льон, рамі, мериносова вовна, кашемір, що дозволить оздобленню біологічно швидко розкладатись у ґрунті і, до того ж, бути гігієнічно лагідним до споживача [7];

2. Використовувати нитки для в'язання, які отримують шляхом переробки вживаних матеріалів;

3. Додавати до оздоблення виробу декоративні елементи (наприклад, паєтки, пряжки, бісер), виготовлені із біопластику, що не містить викопного палива, або зроблені із повторно переробленої сировини.

В'язаними елементами можуть бути і великі основні деталі одягу, і невелике оздоблення. Вони можуть бути знімними або скріплятись у виробі постійними з'єднаннями. Найбільш поширеним варіантом скріплення деталей у виробі є ниткові з'єднання, але для створення більш цікавих, неординарних ідей можливе, також, використання заклепкового або клейового з'єднань. В'язані елементи, можуть бути цільними деталями, розташованими у будь-якій частині виробу, залежно від задуму автора, стилю або призначення одягу. Інший варіант – вив'язувати окрему основну чи додаткову деталь виробу, наприклад, кокетку спинки і пілочки, рукав, клин спідниці, бретель – у поєднанні з іншими матеріалами (шкірою, тканиною, трикотажним полотном). У якості знімних в'язаних елементів найчастіше використовують коміри, манжети, пояси. Зразки використання в'язаних деталей у сучасному одязі представлено на рис. 1.

Рис. 1 – Зразки використання в'язаних деталей у роботах сучасних майстріві:

а – Véronique Branquinho [8]; б – Vanessa Montoro [9]; в – Sonia Carrasco [10].

Оздоблення одягу в'язаними елементами може виконуватись у великому різноманітті технік, основними з яких є: ірландське мереживо, печворк, «вузол Соломона», філейна, мозаїчна, бісерна, баварська, туніська техніки.

У сучасному світі одяг та його елементи, що створені руками – доволі

дороговартісні, оскільки вони унікальні, в них вкладена праця, старання та тривалий час на виготовлення. Затрати часу на виготовлення в'язаних елементів можуть бути досить великими, проте тенденція «повільної» моди на протигагу «швидкої» – це головний курс розвитку сучасної індустрії моди.

Концепція повільної, сталої, моди спонукає споживачів носити одяг довше, адже вони усвідомлюють цінність виготовлених речей чи оздоблення, зроблених вручну особисто під їх потреби.

Висновок. Отже, аналізуючи можливість використання техніки в'язання гачком для виготовлення та оздоблення одягу циркулярного дизайну, необхідно зазначити, що даний напрям є прогресивним та актуальним. Величезна кількість доступних в'язальних технік дозволяє підібрати найкращий варіант для будь-якого стилю одягу. Використання екологічно чистих або перероблених із вторинної сировини матеріалів для створення нових унікальних моделей на сьогодні є головним рушієм креативності у сталій моді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дерій Ж., Бутенко Н., Зосименко Т. Впровадження концепції циркулярної економіки: проблеми та перспективи // Проблеми і перспективи економіки та управління, № 1(25), 2021. URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-1\(25\)-54-62](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-1(25)-54-62)
2. What is Slow Fashion. URL: <https://goodonyou.eco/what-is-slow-fashion/>
3. Circular Fashion Economy. URL: <https://motif.org/news/circular-fashion-economy/>
4. Кажукало Я., Лозовенко С., Білоцька Л. Техніка ірландського мережива як вид оздоблення виробів сталої моди // Збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції текстильної та фешн технології KyivTex&Fashion, 20 жовтня 2022 р. Київ : КНУТД, 2022 р.
5. Марина Забара. Апсайклінг: як сміття може врятувати планету. URL: <https://www.prostir.ua/?library=apsajklinh-yak-smitty-a-mozhe-vryatuvaty->

planetu

6. Лозовенко С., Білоцька Л. Печворк, як вид апсайклінгу в творчих роботах студентів // Збірник тез Міжнародної наукової конференції «Взаємодія науки та техніки в умовах сьогодення», 3-4 листопада 2022 року, м. Рига, Латвійська Республіка.

7. Eco Friendly Yarn. URL: <https://marlybird.com/eco-friendly-yarn/>

8. Défilé Véronique Branquinho Printemps-été 2016 Prêt-à-porter. Url: https://madame.lefigaro.fr/defiles/veronique-branquinho/printemps-ete-2016/pret-a-porter-0/98752#diaporama-915110_36

9. Vanessa Montoro. Handmade love. Url: <https://www.vanessamontoro.com/en/en>

10. Vogue Runway. Collection. Sonia Carrasco. Madrid Spring 2022. Url: <https://cutt.ly/jNORARX>

СТАБІЛІЗАЦІЯ ЯКОСТІ ПШЕНИЧНОГО СОРТОВОГО БОРОШНА

Ковтун Антон Валентинович

аспірант,

Жигунов Дмитро Олександрович,

д.т.н., професор,

Волошенко Ольга Сергіївна,

к.т.н., доцент

Одеський національний технологічний університет,

м. Одеса, Україна

Анотація. У статті проаналізовано шляхи розширення асортименту сортового пшеничного борошна. Сьогодні для виробництва борошна цільового призначення існують рекомендації щодо змішування індивідуальних потоків борошна та формування властивостей пшеничного борошна біохімічними прийомами з використанням технологічних добавок. Достатньої інформації щодо застосування борошномельних прийомів, а саме складання помельних партій, режимів ВТО зерна на борошномельних заводах для забезпечення виробництва борошна з заданими показниками якості немає.

Перед науковцями стоїть задача розробки рекомендацій щодо удосконалення основних етапів підготовки зерна з метою виробництва борошна цільового призначення вітчизняними підприємствами для внутрішніх потреб та на експортні цілі. А саме розробка вимог до помельних партій з заданими показниками якості та відповідних режимів ВТО для виробництва на борошномельному заводі готової продукції конкретного цільового призначення.

Для того, щоб створити помельні партії для виробництва борошна цільового призначення традиційних показників недостатньо. Необхідно використовувати такі показники якості як «сила» борошна, водопоглинальна здатність, ступінь пошкодженого крохмалю, відношення P/L, значення тесту SRC та склоподібність.

Ключові слова: зерно, пшениця, пшеничне борошно, хлібопекарська якість, сортовий помел, технологія підготовки зерна.

Борошномельно-круп'яна галузь є однією з провідних структуроформуючих галузей агропромислового комплексу, а ринок борошна - одним зі стратегічно важливих сегментів у системі забезпечення продовольчої безпеки держави.

Борошномельна галузь України за останні роки розвивається й удосконалюється дуже швидкими темпами. У структурі асортименту на вітчизняному ринку домінує борошно пшеничне, частка якого становить 94,7% від усього загального обсягу виробництва, тоді як на інші види борошна припадає близько 5,3%. На сучасних борошномельних заводах отримують 65-75 % пшеничного борошна по якості, близького до якості ендосперму зерна за показниками білість та зольність. Однак за іншими показниками, які характеризують хлібопекарські (споживчі) властивості, партії пшеничного сортового борошна можуть різко відрізнитися.

Борошномельні заводи України виробляють сортове пшеничне борошно, асортимент якого залишається незмінним з ХХ сторіччя і обмеженим, у той час як в інших країнах виробляється понад 100 сортів та типів пшеничного борошна. Класичний вітчизняний асортимент пшеничного сортового борошна вже не може забезпечити потреб сучасних споживачів, якими у своїй більшості є хлібозаводи та кондитерське виробництво, а тим більше скласти конкуренцію на світовому ринку.

В основу класифікації борошна по сортах або типах закордоном покладено відмінність показників білість та вміст клейковини (Білорусь - 17 сортів); зольність та вміст клейковини (Болгарія – 7 типів). У Франції (7 типів) тип борошна визначають в залежності від зольності та вмісту білка. Кожен тип борошна має своє цільове призначення. В Італії існує 5 типів пшеничного борошна, кожен з них має своє цільове призначення: для кондитерських виробів (тип Т00), для хлібобулочних виробів (тип Т0), для

листяних виробів (тип Т1), суміш з борошном типу Т1 для випікання хліба (тип Т2), цільнозернове борошно (integrale). Асортимент пшеничного борошна в Німеччині представлений 6 типами, які відрізняються за зольністю та цільовим призначенням: для випікання печива та здоби (тип Т405), для випікання хліба та різних дріжджових виробів (тип Т550), для випікання змішаного хліба (тип Т812), для хлібобулочних виробів (тип Т1050), для випікання столових сортів хліба (Т1600), борошно грубого помелу (тип Т1700).

На підставі вищевикладених даних можна зробити висновок про існування в різних країнах світу численних рекомендацій до властивостей зерна пшениці та борошна для виробництва різних груп виробів.

За кордоном питання виробництва борошна, що має певні технологічні характеристики, які потрібні споживачеві для виробництва своєї продукції, вирішується на борошномельних заводах.

Технологія борошномельного виробництва є розгалуженою і складною системою, а виробництво продукції різної якості, відповідно до вимог замовника, потребує частого переналаштування обладнання. Для оптимізації функціонування підприємства в цілому необхідно організувати одночасне виробництво борошна різних сортів на одному технологічному обладнанні, що відрізняються часом обробки. Тому сьогодні зазвичай необхідний асортимент борошна забезпечується наявністю у борошномельних підприємств необхідного за якістю зерна пшениці.

За даними науковців [1, 2] на зміну якості борошна впливають: фізико-технологічні властивості зерна, асортимент борошна, процеси підготовки та переробки зерна.

Аналіз технології переробки зерна в борошно дозволяє сформулювати три основних напрямки виробництва борошна цільового призначення та борошна з певними технологічними властивостями: перший напрямок - отримання пшеничного борошна з заданими властивостями за рахунок агротехнічних прийомів шляхом селекції та вирощування сортів пшениці з необхідними властивостями; другий – борошномельними прийомами

шляхом складання помельних партій, проведення спеціальних помелів, змішування індивідуальних потоків і т.д.; третій – формування властивостей пшеничного борошна біохімічними прийомами з використанням технологічних добавок [3, 4].

Основними технологічними етапами у переробці зерна пшениці у сортове борошно є: підготовка зерна до помелу, помел зерна, формування товарних сортів та пакування.

Етап підготовки зерна до помелу включає процеси, що істотно впливають на якість готової продукції. Це процеси очищення зерна від домішок, формування помельних партій та волого-теплова обробка. Формування помельної партії проводять для підтримки стабільності технологічного процесу переробки зерна протягом тривалого часу та отримання борошна з заданими хлібопекарськими властивостями. Правильне виконання цієї найважливішої підготовчої операції дозволяє підвищити використання зерна в результаті економного витрачання високоякісного зерна і раціонального використання зерна зниженої якості. Метою складання оптимального рецепту помельної партії є встановлення функціональної залежності між властивостями зерна різних класів і властивостями борошна різного цільового призначення.

Волого-теплову обробку зерна (ВТО) у борошномельному виробництві використовують для спрямованої зміни технологічних властивостей зерна з метою створення оптимальних умов переробки його на борошно. При ВТО змінюються біохімічні властивості зерна та виробленого з нього борошна: знижується зольність борошна, підвищується вихід та покращується якість клейковини, зростає активність ферментів.

У рамках традиційних технологій основні структурні відмінності сортових помелів пшениці, в основному, виявляються на етапі розмелювання зерна, тоді як на етапі підготовки такі відмінності не завжди є суттєвими.

На етапі формування сортів борошна існують рекомендації щодо виробництва борошна з заданими показниками якості для певних груп хлібопекарських та кондитерських виробів. Змішування індивідуальних потоків

борошна з певних технологічних систем дозволяє досягти заданих показників якості у готовій продукції. Але цей технологічний прийом не може забезпечити високий вихід борошна конкретного цільового призначення.

Тим не менш, різні за показниками якості партії зерна потребують коригування режимів основних процесів підготовки, особливо при формуванні помельних партій та проведенні волого-теплової обробки.

Сьогодні основними показниками якості зерна, які визначають режим підготовки зерна до помелу є склоподібність та вміст клейковини. Для того, щоб створити помельні партії для виробництва борошна цільового призначення традиційних показників недостатньо, необхідно враховувати показники, які дають змогу спрогнозувати споживчі показники якості готової продукції.

Рекомендації щодо формування помельних партій зерна пшениці за нетрадиційними показниками «сила» борошна, водопоглинальна здатність, ступінь пошкодженого крохмалю, відношення P/L, значення тесту SRC та обґрунтовані для кожної помельної партії режими ВТО дозволять забезпечити необхідну якість борошна для конкретних груп хлібобулочних та кондитерських виробів. Виробництво борошна цільового призначення забезпечить підвищення конкурентоспроможності вітчизняних борошномельних підприємств на міжнародному ринку.

Висновки. Розв'язання поставлених задач дозволить частково вирішити питання агропромислового комплексу та харчової промисловості – раціональне використання харчового потенціалу зернової сировини, забезпечення продовольчої безпеки, підвищення експортного потенціалу вітчизняного борошна, покращення споживчих властивостей, ефективності виробництва борошна. Детальне вивчення факторів, які впливають на утворення показників якості борошна на сучасних борошномельних підприємствах, у тому числі вплив режимів волого-теплової обробки зерна, формування помельних партій, сприятиме удосконаленню формування заданих показників якості борошна в залежності від його цільового використання для задоволення різноманітних потреб промисловості та населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Верещинский А. П. Современные методы повышения эффективности сортовых помолов пшеницы / А. П. Верещинский // Мука и крупы: сырье, рынок, технологии: международ. конф., 24-25 сентября 2015: доклад. К.: АПК-Информ информационно-аналитическое агентство. 2015. Режим доступа <https://www.olis.com.ua/ukr/press-centre/povyshenie/>
2. Hrushkova, M. Wheat and flour quality relations in a commercial mill / M. Hrushkova, K. Hanzlikova, R. Varacek // Czech J. FoodSci. 2000. 19. P. 189-195.
3. Брославцева І. В. Удосконалення процесу формування готової продукції в технології сортового помелу пшениці: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.18.02: захист 25.10.2013 / наук. кер. Жигунов Д.О. Одеса: ОНАХТ, 2013. 22 с.
4. Технологія та оцінка якості зернових продуктів: монографія / Жигунов Д. О., Волошенко О. С., Брославцева І. В. та ін.; за ред. д-ра техн. наук Д. О. Жигунова, канд. техн. наук О. С. Волошенко. – Одеса : Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. – 364 с.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОРОБОК ЩОДО ПЕРЕВЕЗЕНЬ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ У МІЖНАРОДНОМУ СПОЛУЧЕННІ

Кузьменко Альбіна Ігорівна

к.т.н., доцент

Стара Альона Вікторівна,

Лебедєва Анастасія Віталіївна

студентки

Університет митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

Анотація. Дана робота присвячена визначенню ролі перевезення небезпечних вантажів у кризових умовах, у тому числі й під час проведення військових дій. В роботі наведено відповідні статистичні дані, а також проаналізовано наукові доробки, що присвячені цьому питанню.

Ключові слова: небезпечні вантажі, міжнародні перевезення, автомобільний транспорт.

Початок військових дій в Україні став для нашої країни серйозним викликом, який потребує загальної консолідації й оптимізації усіх суспільних процесів, у тому числі й транспортної логістики. Оптимізація логістики – це друга після безпосереднього ведення військових дій проблема, яка життєво важлива для виживання нашої держави. Тому є актуальним питання ефективної організації перевезення вантажів автомобільним транспортом між містами України, особливо в регіонах, де проводяться бойові дії.

Яскравим прикладом того, наскільки важливим є перевезення небезпечних вантажів під час проведення військових дій може служити той факт, що після 24 лютого автопарк перевізників пального збільшився на 5500 бензовозів [1].

Завдяки максимальному спрощенню процедури отримання ліцензії на перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом та цифровізації процесів, після 24 лютого Укртрансбезпека видала перевізникам пального 1961

ліцензію. Автопарк нових ліцензіатів складає понад 5500 автомобілів. Завдяки новим перевізникам пального вдалося вирішити гостру проблему нестачі палива в країні [1].

Оскільки з початком війни статистичні дані не обробляються на державному рівні належним чином із зрозумілих причин, то за основу були взяті показники 2020 року, коли кількість діючих ліцензій на право провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів з дозволеними видами робіт була наступною [2]:

1) внутрішні перевезення небезпечних вантажів та небезпечних відходів вантажними автомобілями – 3368 ліцензій;

2) міжнародні перевезення небезпечних вантажів та небезпечних відходів вантажними автомобілями – 911 ліцензій.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 № 609 основним органом ліцензування із провадження господарської діяльності в сфері перевезення небезпечних вантажів є Державна служба України з безпеки на транспорті (автомобільному та залізничному) [2]. Основні дані по статистиці перевезень показані на рисунках 1 та 2.

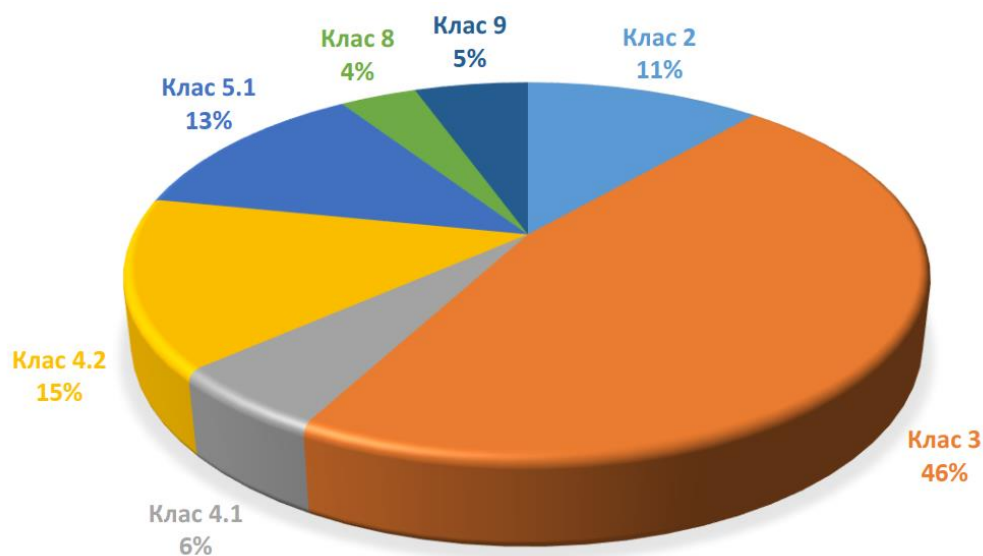

Рис. 1. Співвідношення кількості перевезених вантажів за класами безпеки [2]

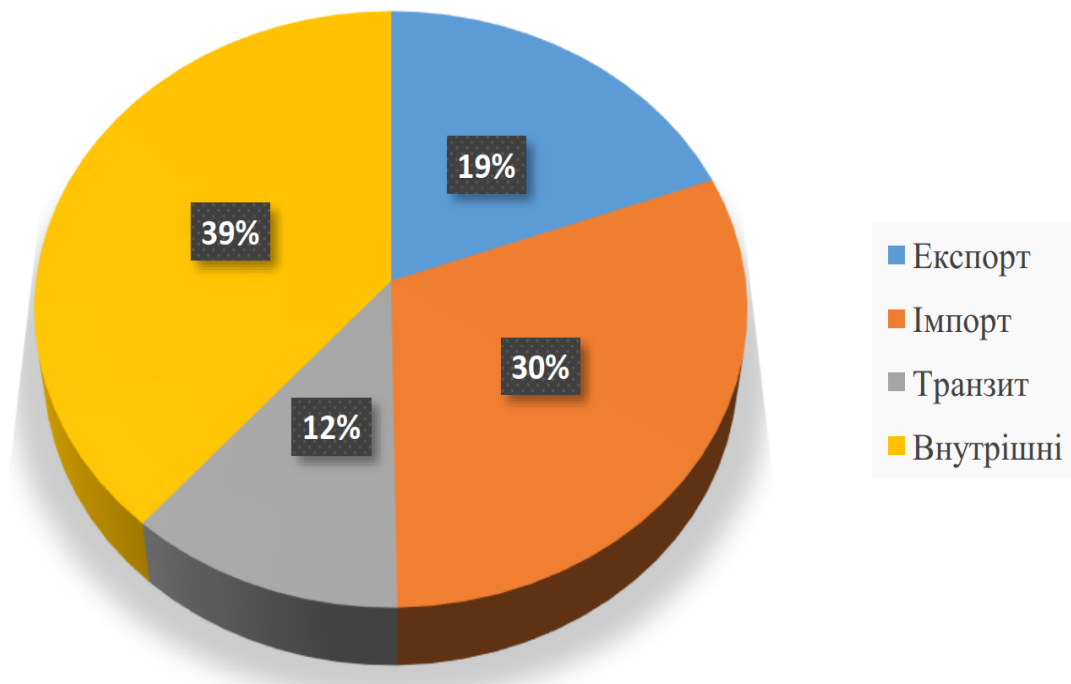

Рис. 2. Співвідношення кількості перевезених вантажів за видами перевезень [2]

Розвитку мережі автомобільних доріг та рішенням задачі маршрутизації вантажних перевезень присвячено багато робіт провідних учених галузі автомобільних перевезень та прикладної математики [3]. В роботах вітчизняних та зарубіжних вчених були викладені теоретичні основи наукового підходу до вивчення процесів автомобільних перевезень, система факторів, що характеризують якісну і кількісну сторони організації транспортного процесу, запропоновані методи обґрунтування мережі автомобільних доріг та маршрутизації перевезень тощо.

Наявність раціонально сформованої мережі дозволяє вирішувати задачу маршрутизації перевезень. На основі аналізу методів рішення задачі маршрутизації [3] запропоноване групування, що наведене на рис. 3.

В роботі [4] сказано, що, наприклад, для перевезення небезпечних вантажів дуже важливою є чітка організаційна робота, наявність професійних фахівців, працівників охорони і досвідчених, кваліфікованих водіїв. З огляду на природу незбереження небезпечних вантажів, автором даної роботи була розроблена схема взаємодії факторів, що впливають на збереженість вантажів (див. рис. 4).

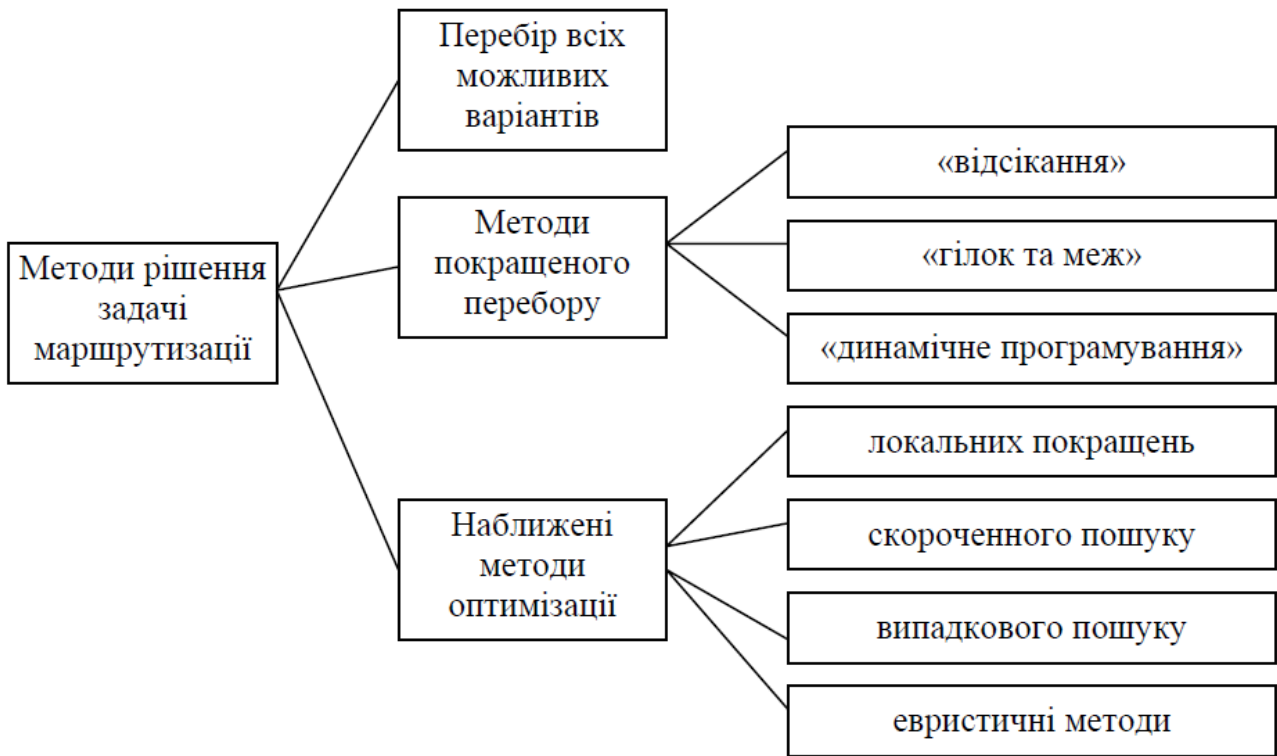

Рис. 3. Класифікація методів маршрутизації вантажних перевезень [3].

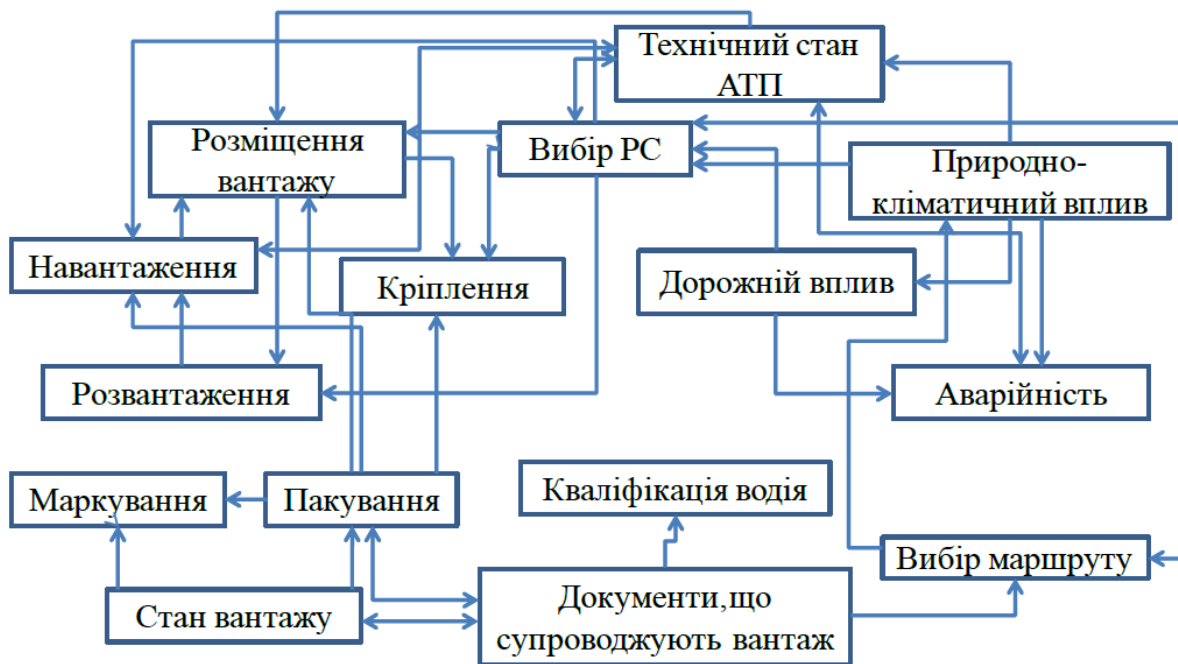

Рис. 4. Схема взаємодії факторів, які впливають на збереженість небезпечного вантажу [4]

В роботі [5] в основу класифікації задачі маршрутизації перевезень покладено, з одного боку, співвідношення числа відправників і одержувачів вантажів, з іншого, – співвідношення обсягу партії вантажу до відправлення і вантажопідйомність автомобіля. В результаті аналізу можливих комбінацій за

цими ознаками було виділено три класи задач, а саме визначення розвізних, маятникових та кільцевих маршрутів.

Автори вказали, що рішення всіх перерахованих задач ґрунтується на математичному моделюванні досліджуваного процесу, тобто на описі кількісних закономірностей цього процесу за допомогою математичної моделі. Так як рішення наведених задач передбачає математичне моделювання то виникає проблема адекватності розроблених моделей. Тому необхідно визначити параметри транспортного процесу перевезень небезпечних вантажів.

У роботі [6] проведено проведений аналіз транспортного процесу перевезення небезпечних вантажів та шляхів підвищення ефективності використання автотранспортних засобів з метою подальшого вирішення ряду задач, серед яких: правове регулювання перевезення небезпечних вантажів з метою усунення розбіжностей у внутрішньому та європейському законодавстві; покращення перевезень за рахунок оновлення рухомого складу, виконання вимог до стану і конструкції транспортних засобів, їх устаткування, термінів експлуатації; удосконалення існуючої схеми перевезень небезпечних вантажів; оптимізація технологічного процесу перевезення небезпечних речовин.

У своїх роботах вчені зазначають, що одним із найбільш вагомих факторів розвитку мережі автомобільних доріг є мінімізація суми витрат на будівництво та експлуатацію доріг і витрат на перевезення за визначений період часу. Такий підхід виправданий якщо не враховувати ризики пов'язані із перевезенням небезпечних вантажів та залежність витрати на перевезення від стану дорожнього покриття. Встановлено, що ефективних та одночасно універсальних способів рішення задачі маршрутизації перевезень не існує.

Існуючі методи та підходи до організації перевезень у своїй більшості спрямовані на досягнення довготривалого ефекту та потребують тривалого часу на впровадження та налагодження результатів застосування. Разове ж виконання перевезення вимагає від АТП або оператора перевезення (експедитора) швидкої реакції на заявку, щоб не втратити потенційний прибуток [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. За півроку війни український парк бензовозів збільшився на 5500 машин. URL: <https://autoconsulting.ua/article.php?sid=52156>
2. Харченко О.В. Стан справ у сфері перевезенні небезпечних вантажів за 2019 рік. Аналітична доповідь. Київ, Директорат з безпеки на транспорті, 2020. 14 с. URL: <https://mtu.gov.ua/files/bezpeka/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D1%96%D0%B2%202019.pdf>
3. Шурупов В. О. Маршрутизація міжнародних автомобільних перевезень небезпечних вантажів. *Вісник Національного транспортного університету*. К.: НТУ, 2014. Вип. 29.С. 485-492.
4. Сергієнко К. В., Волкова Т. В. Підвищення ефективності перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом у міжміському сполученні шляхом оцінки ризику небереження. *Підвищення надійності машин і обладнання : міжн. наук.-прак. конф.* Кропивницький: ЦНТУ, 2020. С. 208-210.
5. Житков В. А., Ким К. В. Методы оперативного планирования грузовых автомобильных перевозок. М.: Транспорт, 1984. 218 с.
6. Придюк В. М. Аналіз шляхів підвищення ефективності використання автотранспортних засобів при перевезенні небезпечних вантажів. *Міжвуз. збірник "Наукові нотатки"*. Луцьк, 2014. Випуск №45. С. 444-447.
7. Маслова Т. В. Ефективність перевезень вантажів автомобільним транспортом у міжнародному сполученні за разовими замовленнями. Дис. на здоб. наук. ступ. к.т.н. за спец. 05.22.01 «Транспортні системи». Харків: ХНАДУ, 2020. 176 с.

УДК 620.91

КОМБІНОВАНИЙ ПРИНЦИП ДІАГНОСТУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ

Кутін Василь Михайлович

д.т.н., професор

Кутіна Марина Василівна

к.т.н., доцент

Ковальов Артем Іванович

аспірант

Вінницький національний технічний університет
м. Вінниця, Україна

Анотація: Запропоновано принцип комбінованого діагностування який ґрунтується на перевірці технічного стану системи електропостачання промисловості і сільського господарства за сигналом інформаційно змінної, неперервного контролю роботоздатності системи за узагальненими діагностичними параметрами та вімовами.

Керування технічним станом відображено моделлю у вигляді структурного інформаційного графа системи з стохастичними зворотними зв'язками. Побудову структурного інформаційного графа здійснено на основі узгодження взаємопов'язаних детермінованого та стохастичних аналізів, коли основним є детермінований підхід, а стохастичний – його розвитком. В основу детермінованого підходу покладено уявлення про інформаційну зміну сигналів системи керування, що визначають вихідний ефект функціонування СЕП. Стохастичний підхід будує модель зв'язку СЕП з ланцюгами керування. Ефективність системи оцінюється ймовірністю випадкового вихідного потоку СЕП – коефіцієнтом готовності. Запропоновано метод визначення коефіцієнта готовності СЕП для комбінованої системи діагностування.

Ключові слова: система електропостачання, комбінована система діагностування, структурний інформаційний граф.

Вступ. Системи електропостачання (СЕП) промислових і сільськогосподарських споживачів функціонально різноманітні, конструктивно складні, мають високу вартість відмов та значну автономність, тому їх відносять до складних систем. В сучасних умовах неможливо забезпечити необхідну якість та надійність СЕП без застосування на всіх стадіях їх життєвого циклу методів та засобів технічної діагностики. Особливо це стосується таких умов застосування СЕП, щоб було важливо або повністю запобігати виникненню аварійних ситуацій або зменшити наслідки аварій, коли вони вже виникли [1,2,3].

Значну кількість недоліків технологічного, технічного і проектного характеру можна усунути на стадії проектування, якісного виготовлення і монтажу. Але дія прихованих дефектів, несприятливих для тривалої роботи факторів, відхилень від розрахункових режимів виявляється поступово і механізм їх дії прихований, тому вирішальне значення має розробка методів діагностування і прогнозування експлуатаційних показників надійності електрообладнання, особливо електротехнічних систем з тривалим терміном використання, характеристики надійності яких можна оцінити виключно за результатами тривалої експлуатації [4, 5].

Зрозуміло, що вибір стратегії керування ТС СЕП, є найбільш відповідальним моментом у всій системі технічної її експлуатації, оскільки цим визначаються найбільш важливі показники ефективності використання СЕП- рівень втрат на відновлення параметрів елементів. В вітчизняній та зарубіжних СТОР [3,5,6,7] в основному використовується стратегія відновлювальних дій після відмови та попереджувальна за наробітком]. Стратегію відновлювальних дій після відмови [8] доцільно застосовувати для елементів, яким властива експоненційна щільність розподілу наробітка на відмову виду

$$f(T) = \lambda \exp(-\lambda T), (1)$$

де T – час безвідмовної роботи;

λ - параметр потоку відмов.

Цю стратегію можна застосовувати і для елементів, відмова яких приводить не до втрати роботоздатності РМ, а до виникнення пошкодження, яке не пов'язане з погіршенням електробезпеки. Економічний показник відновлювальних робіт після відмови – рівень питомих втрат C'_{II} - визначається рівнем втрат від відмови елемента C_0 і його середнім наробітком на відмову \bar{T}

$$C'_{II} = \frac{C_0}{\bar{T}} = C_0 \left/ \int_{T_{min}}^{T_{max}} T f(T) dT \right., \quad (2)$$

де T_{min} , T_{max} - мінімальний та максимальний час наробітку на відмову;
 $f(T)$ - щільність розподілу наробітку на відмову.

Для керування технічним станом РМ за наробітком роботи групуються в комплекси, які відрізняються за періодичністю і номенклатурою [3, 5, 6,7]. В загальному випадку елемент відмовить і буде відновлений до моменту T_p попереджувального відновлення з ймовірністю

$$Q(T_p) = \int_{T_{min}}^{T_p} f(T) dT. \quad (3)$$

Середній наробіток на відмову, за умови, що вона виникає до T_p , визначимо як

$$T' = \frac{\int_{T_{min}}^{T_p} T f(T) dT}{Q(T_p)}. \quad (4)$$

Середній використаний ресурс елемента з урахуванням відновлення через відмови і попереджувальній заміні через наробіток T_p

$$\bar{T} = \int_{T_{min}}^{T_p} T f(T) dT + T_p [1 - Q(T_p)]. \quad (5)$$

Якщо відсутні неперервні втрати від зміни параметра елемента, питомі втрати

$$C''_{II} = \frac{(C_0 - C_{II})Q(T_p) + C_{II}}{\bar{T}}, \quad (6)$$

де C_{Π} - втрати, пов'язані з попереджувальним відновленням елемента.

Із виразів (1), (6) видно, що зменшуючи T_p можна знизити ймовірність відмови елемента, а збільшуючи T_p - збільшити середній використаний ресурс. Величину T_p в разі досягнення мінімуму питомих втрат можна визначити із диференційного рівняння

$$\frac{dC_{\Pi}''(T_p)}{dT_p} = 0. \quad (7)$$

Розглянемо можливості керування основними показниками РМ - безвідмовністю і рівнем питомих втрат при цих стратегіях відновлення. Для елементів, відмова яких є одночасно і відмовою РМ, в разі відновлювальних дій після відмови, попереджувальне керування ТС взагалі не має сенсу. Рівень безвідмовності і нижня границя втрат в разі відмови в даному випадку визначаються тільки надійністю елемента, яку можна підвищити тільки зміною конструкції самого елемента. Ефективність відновлювальних робіт при даній стратегії можна досягти лише за рахунок автоматизації процесу пошуку пошкодженого елемента.

В разі стратегії за наробітком маємо два види втрат – відмови одних елементів і недовикористаний ресурс інших. Зменшити один вид втрат без одночасного збільшення другого неможливо. Можна тільки мінімізувати сумарні питомі втрати за рівнянням (7). З другого боку, стратегія відновлення за наробітком РМ ґрунтується на використанні в основному евристичних методів оцінки ТС РМ [5,6,7]. Суб'єктивно вирішується і питання періодичності ТО і Р і виводу в технічне обслуговування та ремонт – згідно річному графіку ТО і Р, який складається попередньо на запланований рік і не може відобразити фактичного ТС мережі і обладнання в наперед заданий момент часу. Покладені в основу планування терміну ремонту середні величини ремонтного циклу і міжремонтних періодів, хоч і спрощують питання планування, але мають суттєвий недолік – не дають об'єктивної оцінки суб'єктивної необхідності в ремонті обладнання або діючої мережі.

Оптимізувати взаємодію об'єктивного процесу зміни ТС СЕП і суб'єктивного процесу технічної експлуатації можна шляхом виявлення прихованих дефектів на основі неперервного моніторингу та автоматизації процесу пошуку місця їх виникнення. Якщо моніторинг не може бути неперервним, то повинен передбачатись стан експлуатації (операції), коли СЕП додатково перевіряється. Це потребує створення комбінованої системи діагностування, яка дозволяє виявити поточне значення ТС, порівняти його з потрібним, визначити керувальну дію і реалізувати її за допомогою ланцюгів керування технологічним процесом. Наукові основи її побудови ґрунтуються на структурній інформаційній теорії надійності.

Мета роботи. Підвищення рівня надійності, безпеки і ефективного використання СЕП промисловості і сільськогосподарства шляхом створення комбінованої системи діагностування, що ґрунтується на процесі динамічного керування індивідуальною надійністю елементів СЕП.

Результати дослідження. Принцип комбінованого діагностування ґрунтується на перевірці ТС СЕП за сигналом інформаційної змінної неперервного контролю робоздатності системи за інтегральним діагностичним параметром та відмовам і оптимізації процесу пошуку пошкоджень шляхом спільного використання статичних та динамічних характеристик СЕП. Методологія його побудови ґрунтується на узгодженні причинно-наслідкового детермінованого підходу з його стохастичним розвитком, тобто на структурно-інформаційній теорії надійності [9,10].

В даній системі метою керування є підтримка експлуатаційних показників РМ на заданому рівні протягом визначеного часу. Для СЕП в якості інтегральних експлуатаційних показників використовують

$$\alpha(t) = \{K_{Г}, K_{ПР}, K_{ТВ}, K_{ОГ}\}, \quad (8)$$

де $K_{Г}$ – коефіцієнт готовності;

$K_{ПР}$ – коефіцієнт простою;

$K_{ТВ}$ – коефіцієнт технічного використання;

$K_{ог}$ – коефіцієнт оперативної готовності.

До числа параметрів зовнішнього середовища $L(t)$ відносять масив довідкової бази СЕП та техніко-економічні показники, показники діяльності служби експлуатації та ремонту СЕП, характеристики та параметри ремонтної бази, персоналу, технічного оснащення оперативних та ремонтних бригад, облік наявних матеріалів, запасних частин та комплектуючих пристроїв, дані про кліматичні умови експлуатації РМ та інші.

На рис.2 зображено граф керування ТС СЕП. Перший шлях графа відображає нормальні умови експлуатації СЕП. Другий – керування за технічним станом і наробітком на відмову; третій – керування за відмовами. Для прикладу, розглянемо другий шлях графа. Вітка 1-2 відображає подію ∂_{12} неперервного контролю технічного стану за вибраним діагностичним параметром. В разі втрати роботоздатності з'являється інформаційний сигнал Q_{∂} , подія його передачі в керувальний центр відображається як ∂_{23} . На основі отриманої інформації в керувальному центрі (вузол 3) виробляється керувальна дія (направлення оперативно-виїздної бригади на підстанцію від якої живиться РМ), яка є подією ∂_{31} . У вузлі 2 відбувається перевірка отриманої інформації - подія ∂'_{22} (сигнал $\Theta_{п}$). Якщо інформація достовірна, то відбувається процес пошуку пошкоджених елементів, перевірка ТС апріорно визначених деградуючих елементів, локалізуванню пошкоджених елементів та вмикання резерву, що є подією $\partial_{2'4}$ (сигнал $\Theta_{п.л.}$). Якщо оперативно-виїзна бригада здатна сама відновити пошкодження, то це є подією ∂_{45} . Якщо ні – то передається інформація в керувальний центр – подія ∂_{56} , який приймає рішення – подія ∂_{64} про відновлення системи ремонтною бригадою.

Для визначення умов роботоздатності елементів СЕП використовувались діагностичні моделі типу

$$\bar{Y} = A\bar{X}; A = A_0 \Rightarrow Q, (9)$$

де \bar{X}, \bar{Y} - вектори відповідно вхідної і вихідної величини;

A, A_0 – оператори, що характеризують роботоздатність системи та норму.

На стадії локалізування пошкоджень крім технічних засобів використовуються евристичні методи оцінки ТС.

Взаємодію оператора з об'єктом можна відобразити в такій послідовності.

Оператор збирає інформацію в порядку зниження її надходження

$$v_{\gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}^{(k)} = \frac{1}{t_k} \sum_{\gamma_k} P_{\gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}(\gamma_k) \times$$

$$\times \left[\sum_y P_{\gamma_1, \dots, \gamma_k}(y) \log_2 P_{\gamma_1, \dots, \gamma_k}(y) - \sum_y P_{\gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}(y) \log_2 P_{\gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}(y) \right] \quad (10)$$

Накопичує цю інформацію у відповідності з рівнянням

$$P_{\gamma_1, \dots, \gamma_k}(y) = \frac{P_{\gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}(y) P_{y, \gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}(\gamma_k)}{\sum_y P_{\gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}(y) P_{y, \gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}(\gamma_k)} \quad (11)$$

Використовує її для вибору дії у відповідності з виразом

$$P_{\gamma_1, \dots, \gamma_k}(y=d) = 1 - \delta \quad (12)$$

де y – діагноз;

k – k -ий за чергою сприйняття образ – носій діагностичної інформації;

γ_k – результат порівняння k -го носія інформації з еталоном $\gamma_k = 0$ – носій співпадає з еталоном; $\gamma_k = 1$ – протилежний результат;

t_k – час отримання оператором k -го носія інформації,

$P_{\gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}(\gamma_k)$ - ймовірність сприйняття оператором k -го носія інформації;

$P_{\gamma_1, \dots, \gamma_k}(y)$ - розподіл ймовірностей можливих діагнозів після сприйняття оператором k -носіїв інформації;

$P_{y, \gamma_1, \dots, \gamma_{k-1}}(\gamma_k)$ - ймовірність, яка характеризує досвід оператора по вилученню інформації з k -го носія;

δ - міра ризику оператора у виборі діагнозу в разі нестачі інформації.

Процес пошуку пошкоджень може бути відображений як об'єднання

результатів пошуку дистанційними методами u_1 , топографічним методом u_2 та методом послідовного ділення мережі u_3 , тобто

$$Y = Y_1 U Y_2 U Y_3 \quad (13)$$

Оскільки в основі детермінованого підходу лежить уявлення про інформаційну змінну, що визначає вихідний ефект функціонування РМ, а також зв'язаних з ним сигналів керування нею, то існує можливість установити взаємозв'язок всіх частин електротехнічного комплексу, який складається із об'єкта і ланцюгів керування, в загальний алгоритм функціонування і врахувати їх вплив на кінцевий вихідний ефект системи. Якщо задана множина станів $\Omega = \{\Omega_X\}$, подій $\partial = \{\partial_{ij}\}$ і шляхи керування ТС СЕП є незалежними подіями, то вихідний потік можна визначити як

$$\theta_{\text{вих}} = \bigcup_{i \neq j} \partial_{ij} \theta_{ij}, \quad i=1,2,3 \quad (14)$$

а ймовірність вихідного потоку

$$P(\theta_{\text{вих}}) = \sum_{i=1}^3 P(\theta_{ij}) \cdot P(\partial_{ij} / \theta_{ij}). \quad (15)$$

Для представлення рівняння (14) в розгорнутому вигляді проведемо аналіз інформаційних потоків.

$$\theta_{\text{вих}} = \theta_{15} + \theta_{25} + \theta_{35};$$

$$\theta_{15} = \theta_M \Omega_M = \theta_C \Omega_B \Omega_M, \quad (16)$$

де θ_C - сигнал системи (напруга джерела живлення мережі);

Ω_B, Ω_M - відповідно роботоздатний стан вимикача і мережі.

Для інформаційної змінної θ_∂ справедливе рівняння [10]

$$\theta_\partial (1 - \Omega_\partial \partial_{23} \partial_{31} \partial_{12}) = \overline{\Omega_\partial} \partial_{12} \theta_M, \quad (17)$$

де Ω_∂ - стан, коли зворотній стохастичний зв'язок 21 працює і наступає подія передачі інформації про необхідність відновлен РМ;

$\overline{\Omega_\partial}$ - стан, коли зворотний стохастичний зв'язок 21 не працює;

I – достовірна інформація.

Якщо виконуються умови:

$$\overline{\Omega}_\partial \partial_{23} \partial_{31} = \emptyset; \quad \overline{\Omega}_\partial \partial_{12} = \emptyset; \quad \overline{\Omega}_\partial \partial_{12} + \overline{\Omega}_\partial \partial_{23} \partial_{31} = \mathbf{I},$$

то вхідний потік інформації передається без втрат, а тому

$$\theta_\partial = \overline{\Omega}_\partial \partial_{12} \theta_M \quad (18)$$

де $\overline{\Omega}_p$ - стан, коли зворотний зв'язок 5-6-4 не працює;

тоді

$$\theta_{25} = \overline{\Omega}_\partial \overline{\Omega}_p \partial_{12} \partial_{22'} \partial_{2'4} \partial_{45} \theta_M; \quad (19)$$

Аналогічно в разі керування ТС за відмовами (спрацювання релейного захисту).

$$\theta_{35} = \overline{\Omega}_3 \overline{\Omega}'_p \partial_{17} \partial_{77'} \partial_{7'9} \partial_{95} \theta_M, \quad (20)$$

де $\overline{\Omega}_3, \overline{\Omega}_3$ - стани, коли релейний захист відповідно працює і не працює;

$\overline{\Omega}'_p, \overline{\Omega}'_p$ - стани, коли зворотний зв'язок 5-10-9 відповідно працює і не працює.

Враховуючи рівняння (16), (17), (20) отримаємо

$$\theta_{\text{вих}} = \theta_c \Omega_B \left(\Omega_M + \overline{\Omega}_\partial \overline{\Omega}_p \partial_{12} \partial_{22'} \partial_{2'4} \partial_{45} + \overline{\Omega}_3 \overline{\Omega}'_p \partial_{17} \partial_{77'} \partial_{7'9} \partial_{95} \right) \quad (21)$$

Виходячи із рівняння (21) ймовірність вихідного сигналу комплексу визначимо як

$$\begin{aligned} P(\theta_{\text{вих}}) &= P(\theta_c) \cdot P(\Omega_B) \times \\ &\times \left\{ P(\Omega_M) + \frac{P(\overline{\Omega}_\partial \partial_{12}) \cdot P(\partial_{22'}) \cdot P(\partial_{2'4}) \cdot P(\overline{\Omega}_p \partial_{45})}{[1 - P(\partial_{23} \partial_{31} / \Omega_\partial) \cdot P(\partial_{12})] \cdot [1 - P(\partial_{56} \partial_{64} / \Omega_p) \cdot P(\partial_{45})]} + \right. \\ &\left. + \frac{P(\overline{\Omega}_3 \partial_{17}) \cdot P(\partial_{77'}) \cdot P(\partial_{7'9}) \cdot P(\partial_{95})}{[1 - P(\partial_{78} \partial_{81} / \Omega_3) \cdot P(\partial_{17})] \cdot [1 - P(\partial_{510} \partial_{109} / \Omega'_p) \cdot P(\partial_{95})]} \right\} \quad (22) \end{aligned}$$

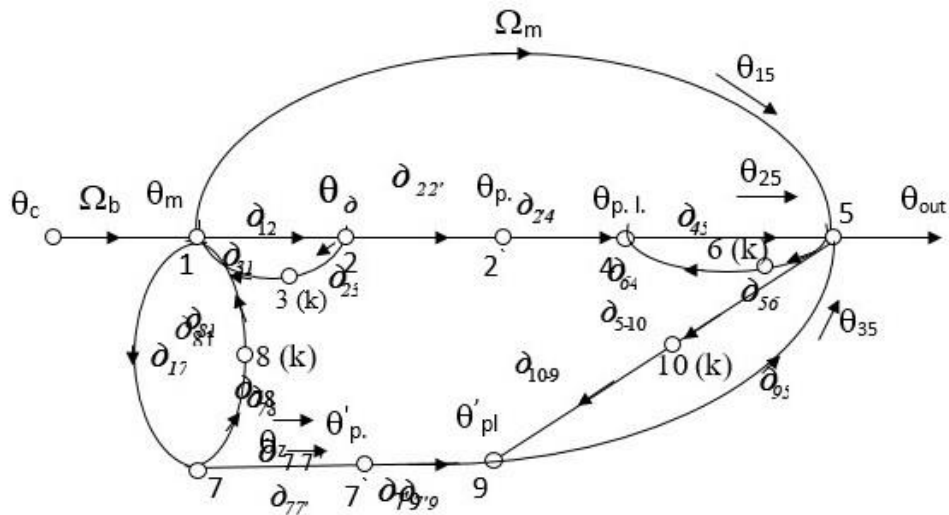

Рис.1 Структурно-інформаційний граф СЕС з ланцюгами керування.

Комбінована система діагностування пропонує зниження інтенсивності відмов СЕС за рахунок підвищення інтенсивності контролю шляхом неперервного контролю ізоляції фаз мережі відносно землі і в разі зниження його до критичної величини переходити в режим локалізування. Це дає можливість описувати систему пуасонівською течією при довільних законах відмов, контролю, ремонту. Можливість такого представлення для нерезервованих систем з миттєвим контролем та відновленням відзначалась в [11,12]. Нижче пропонується метод, який базується на використанні пуасонівського потоку та розвинутий для резервованої системи з довільним характером відновлення та контролю.

Будемо розглядати РМ як модель, що складається із $N_{Л}$ ділянок лінії, які можна виділити комутаційними апаратами, з'єднаних послідовно в плані надійності. Кожна i -а ділянка є вузол з l -кратним резервним з'єднанням елементів k -го типу. Щільність ймовірностей відмови елемента i -го типу – $f_i(t)$, інтенсивність відмов – $\lambda_i(t)$, інтенсивність контролю $W(t)$, щільність імовірності контролю $Z(t)$.

Застосування пуасонівських уявлень зумовлює виконання такої умови

$$T^H \ll T^P, \quad (23)$$

яка обов'язково виконується для РМ, де T^H – середній час перебування

системи в нероботоздатному стані;

T^P – в роботоздатному.

Враховуючи те, що $T_e = T^H + T^P$ та умову (23), можна вважати, що $T_e \gg M_e(T_e) \times \tau_c^{(N_{Л})}$, тоді

$$K_{\Gamma} = 1 - \frac{M_e(T_e) \tau_c^{(N_{Л})}}{T_e}.$$

Комбінована система передбачає профілактичні заміни вузла з частково пошкодженим резервом i -го вузла, тому надалі будемо розрізняти контрольовані відмови, тобто такі, які можна усунути шляхом профілактичних заміні і неконтрольовані, на які реагує релейний захист. Враховуючи те, що в цих випадках система знаходиться в вимкненому стані, K_{Γ} по (2.45) може бути представлений рівнянням

$$K_{\Gamma} = 1 - \frac{1}{T_e} \sum_{i=1}^{N_{Л}} \{M_3^i(T_e)M(t_k^i) + M_{HK}^i(T_e)M(t_{HK}^i)\},$$

де $M_3^i(T_e)$ – середнє число профілактичних заміні i -го вузла;

$M_{HK}^i(T_e)$ – середнє число повних відмов i -го вузла;

$M(t_k^i)$ – математичне очікування тривалості контрольованого простою i -го вузла;

$M(t_{HK}^i)$ – математичне очікування тривалості неконтрольованого простою i -го вузла.

В початковому нестационарному періоді експлуатації РМ, коли для середнього часу безвідмовної роботи елементів вузла виконується умова

$$T_{cp} = \int_0^{\infty} t f_i(t) dt \gg T_e ,$$

а тому і

$$M(T_e) = \sum_{i=1}^{N_{Л}} M^i(T_e) \ll N_{Л} , (24)$$

$$M^i(T_e) \approx F^i(T_e), (25)$$

де $F^i(t)$ – функція розподілу часу безвідмовної роботи, яка тотожно рівна ймовірності відмови i -го вузла. Розповсюджуючи (25) на поняття “профілактична заміна” та “повна відмова” маємо

$$K_{\Gamma} = 1 - \frac{1}{T_e} \sum_{i=1}^{N_{\text{Л}}} \{F_3^i(T_e)M(t_{\text{К}}^i) + F_{\text{НК}}^i(T_e)M(t_{\text{НК}}^i)\}. \quad (26)$$

Із виразу (26) зрозуміло, що кожний вузол тепер може розраховувати не на випадкове число повних відмов і замін, а лише на одне з цих явищ за T_e .

Введемо поняття $S(t)$ – поріг відновлення, тобто число пошкоджених елементів у вузлі, з перевищенням якого вузол замінюється, а також відмітимо високу інтенсивність контролю в комбінованій системі

$$\int_0^{\infty} tZ(t)dt \ll T_e. \quad (27)$$

Вважаючи, що $S(t)$ є дискретна випадкова величина із спектральними величинами $0,1,2,\dots$ і дискретний процес $S(t)$ є марковським процесом, тобто для будь-якої множини $t_1 < t_2 < \dots < t_{n-1} < t_n$ виконується умова

$$P(S_n, t_n | S_1, t_1; \dots; S_{n-1}, t_{n-1}) = P(S_n, t_n | S_{n-1}, t_{n-1}) \quad (28)$$

та такі властивості перехідних ймовірностей [13, 14]

$$P(S_2, t_2 | S, t) = \begin{cases} 0 & \text{при } S_2 < S \\ 1 - \bar{\alpha}\Delta t + O(\Delta t) & \text{при } S_2 = S \\ \bar{\alpha}\Delta t + O(\Delta t) & \text{при } S_2 = S + 1 \\ O(\Delta t) & \text{при } S_2 > S + 1 \end{cases}, \quad (29)$$

де $\Delta t = t_2 - t$;

$S, S_2 = 0, 1, 2, \dots$, а через $O(\Delta t)$ позначені такі члени, що $O(t) / \Delta t \rightarrow 0$

коли

$\Delta t \rightarrow 0$;

$\bar{\alpha}$ – середнє число явищ за одиницю часу, або середня швидкість відліку в процесі Пуасона.

Розгорнемо рівняння (26) для профілактичних замін

$$F_3^i(T_e) \approx \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \sum_{0 \leq t \leq T_e} C_{\ell+1}^S \left[\int_0^t f_i(\tau) d\tau \right]^S (\ell+1-S)\lambda_i(t)\Delta t + O(\Delta t) \approx \int_0^{T_e} C_{\ell+1}^S \left[\int_0^t f_i(\tau) d\tau \right]^S (\ell+1-S)\lambda_i(t) dt; \quad (30)$$

$$M(t_K^i) = \int_0^{\infty} t g_i(t) dt, \quad (31)$$

де $C_{\ell+1}^S$ – число комбінацій з $\ell+1$ по S ;

$g_i(t)$ – щільність розподілу часу контрольованих простоїв i -го вузла;

t – верхня межа, що носить умовний характер, але враховуючи (22) та відповідну вимогу швидкого відновлення, таке представлення є допустимим.

Аналогічно

$$F_{HK}^i(T_e) \approx \lim_{\substack{\Delta t_1 \rightarrow 0 \\ \Delta t_2 \rightarrow 0}} \sum_{0 \leq t_1 \leq t_2} \sum_{0 \leq t_2 \leq T_e} C_{\ell+1}^S \left[\int_0^{t_1} f_i(\tau) d\tau \right]^S (\ell+1-S)\lambda_i(t_1)\Delta t (\ell-S) \left[\int_{t_1}^{t_2} f_i(\tau) d\tau \right]^{\ell-S-1} \times \\ \times \left[1 - \int_{t_1}^{t_2} Z(\theta) d\theta \right] \lambda_i(t_2)\Delta t_2 + O(\Delta t) \approx \int_0^{T_e} C_{\ell+1}^S (\ell+1-S)(\ell-S)\lambda_i(t_2) \int_0^{t_2} \left[\int_0^{t_1} f_i(\tau) d\tau \right]^S \times \\ \times \left[\int_{t_1}^{t_2} f_i(\tau) d\tau \right]^{\ell-S-1} \left[1 - \int_{t_1}^{t_2} Z(\theta) d\theta \right] \lambda_i(t_1) dt_1 \quad (32)$$

$$M(t_{HK}^i) = \int_0^{T_e} \left[\int_{\tau'}^{\infty} t Z(t) dt \right] f^i(\tau') d\tau', \quad (33)$$

де $f^i(\tau') = \frac{d}{dt} F_{HK}^i(\tau')$;

θ – час контролю.

Використовуючи рівняння (30)-(33) можна проаналізувати вплив профілактичних заміन на загальну кількість відмов та дати оцінку K_{Γ} .

Для практичних цілей вважають, що закони відмов, відновлень та контролю стаціонарні.

Якщо вони мають інтенсивність λ, μ, W а вузли вважати рівноцінними у відношенні ремонтоздатності та рівнонадійні, то K_{Γ} можна визначити як

$$K_{\Gamma} = 1 - \frac{N_{\text{Л}}}{T_e} K_1 (\lambda T_e)^{s+1} \left[K_2 \left(\frac{\lambda}{W} \right)^{1-s} \frac{1}{W} + \frac{1}{\mu} \right], \quad (34)$$

де K_1, K_2 – коефіцієнти пропорційності.

Коефіцієнт простою системи може бути визначений як

$$K_{\text{пр}} = 1 - K_{\Gamma} = \frac{1}{T_e} \sum_{i=1}^{N_{\text{Л}}} \{F_3^i(T_e)M(t_{\text{К}}^i) + F_{\text{НК}}^i(T_e)M(t_{\text{НК}}^i)\}. \quad (35)$$

Перейдемо до визначення коефіцієнта технічного використання.

Коефіцієнт технічного використання РМ запишемо як

$$K_{\text{ТВ}} = \frac{T_c}{T_c + \tau_c + \eta_c}, \quad (36)$$

де η_c – середній час обслуговування системи.

Якщо контрольовані (планові) вимикання вважати незалежними явищами, тоді для послідовно з'єднаних вузлів РМ, частота контрольованих вимикань, як і частота відмов, відповідає сумі контрольованих вимикань вузлів, тобто

$$v_c^{(N_{\text{Л}})} = \sum_{i=1}^{N_{\text{Л}}} v_i \quad (37)$$

при середньому часі обслуговування

$$\eta_c^{(N_{\text{Л}})} = (v_c^{(N_{\text{Л}})})^{-1} \sum_{i=1}^{N_{\text{Л}}} v_i \eta_i. \quad (38)$$

В реальних умовах в разі планового вимикання РМ вимикається декілька взаємопов'язаних вузлів. Наприклад, трансформатор 110/35/10 кВ і повітряна або кабельна мережа 6, 10 кВ, що від нього живиться, трансформатор та шини розподільного пристрою. Це вказує на те, що сумарна частота контрольованих вимикань ланцюга менше частот окремих вузлів. Тому [15, 16] один із вузлів ланцюга, який частіше вимикається, називають базовим, а відносну частоту контрольованих вимикань інших вузлів по відношенню до базового - коефіцієнтом співпадання, статистично його визначають як

$$g_{i0} = \frac{m_{i0}(t)}{M_i(t)}, \quad (39)$$

де $m_{i\delta}(t)$ – число контрольованих вимикань i -го вузла, які виконують одноразово з вимиканням базового елемента за період t ;

M_i – загальна кількість контрольованих вимикань i -го вузла. В [13] наведені коефіцієнти співпадання основних елементів РМ.

Якщо враховувати коефіцієнти співпадання, то основні показники контрольованих вимикань можуть бути визначені як:

$$v_c^{(N_L)} = v_\delta + \sum_{\substack{i=1 \\ i \neq \delta}}^{N_L} v_i (1 - g_{i\delta}) \quad (40)$$

$$\eta_c^{(N_L)} = (v_c^{(N_L)})^{-1} [v_\delta \eta_\delta + v_{\max} (\eta_{\max} - \eta_\delta) + \sum_{\substack{i=1 \\ i \neq \delta}}^{N_L} v_i (1 - g_i)] \quad (41)$$

де v_δ, η_δ – частота контрольованих вимикань та середній час обслуговування базового елемента;

v_{\max}, η_{\max} – ті ж показники, але вузла ланцюга, у якого максимальний час обслуговування;

N_L – число вузлів в ланцюзі.

Формулами (40) і (41) користуються, коли система не еквівалентна. Після еквівалентування вузлів контрольовані вимикання вважаються незалежними явищами та застосовують формули (37) і (38).

Для аналізу виразу (36) перетворимо його до вигляду

$$K_{ТВ} = 1 - \frac{\tau_c^{(N_L)} + \eta_c^{(N_L)}}{T_c^{(N_L)} + \tau_c^{(N_L)} + \eta_c^{(N_L)}} = 1 - \frac{M_B(T_e)(\tau_c^{(N_L)} + \eta_c^{(N_L)})}{T_e + M_B(T_e)(\tau_c^{(N_L)} + \eta_c^{(N_L)})} \quad (42)$$

Враховуючи те, що $T_e \gg M_B(T_e)(\tau_c^{(N_L)} + \eta_c^{(N_L)})$, (42) подамо у вигляді

$$\begin{aligned} K_{ТВ} &\approx 1 - \frac{M_B(T_e)\tau_c^{(N_L)}}{T_e} - \frac{M_B(T_e)\eta_c^{(N_L)}}{T_e} = K_\Gamma - \frac{M_B(T_e)\eta_c^{(N_L)}}{T_e} = \\ &= K_\Gamma - \omega_c^{(N_L)}\eta_c^{(N_L)} = K_\Gamma - \sum_{i=1}^{N_L} \omega_i \frac{\sum_{i=1}^{N_L} v_i \eta_i}{\sum_{i=1}^{N_L} v_i}. \end{aligned} \quad (43)$$

Аналіз виразу (43) показує, що величина $K_{ТВ}$ залежить від частоти та тривалості контрольованих та неконтрольованих вимикань, які є випадковими явищами та взаємопов'язані. Збільшуючи частоту контрольованих вимикань можна зменшити кількість раптових відмов.

Аналітично отримати таку залежність дуже складна задача, яка потребує великої кількості припущень та обмежень при невизначеності похибки для цільової функції, тому для числової оцінки зв'язку між часом контрольованих та неконтрольованих вимикань користуються статистичними даними параметрів надійності елементів РМ.

Висновки. Динамічне керування ТС СЕП для підвищення надійності і безпеки її експлуатації, можна забезпечити на основі комбінованої системи діагностування (КСД). Вона дозволяє отримати високі показники діагностування за рахунок нового принципу перевірок, коли передбачається процедура оцінки ТС СЕП за сигналом неперервного контролю узагальнюючого діагностичного параметру, перевірки діагнозу більш точними методами, пошуку місця несправності автоматизованими методами, перевірки попередньо визначених для даного циклу елементів СЕП по критерію мінімуму витрат та вибору стратегії ремонтно-обслуговуючих дій за результатами контролю параметрів технічного стану, наробітком на відмову та відмовами. Процес керування технічним станом запропоновано відображати моделлю у вигляді структурного інформаційного графа системи з стохастичними зворотними зв'язками.

Методологія його побудови базується на узгодженні взаємопов'язаних детермінованого і стохастичних аналізів, коли основним є детермінований підхід, а стохастичний його розвитком. В основу детермінованого підходу покладено уявлення про інформаційну змінну сигналів системи керування, що визначають вихідний ефект функціонування СЕП, тобто детермінований підхід враховує аналогові зв'язки. Стохастичний дозволяє побудувати модель зв'язку об'єкта з ланцюгами керування. Ефективність системи оцінюється ймовірністю випадкового вихідного потоку об'єкта – коефіцієнтом готовності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРА

1. Справочник по проектированию электрических сетей / под. ред. Д. Л. Файбисовича – 3е изд. Перераб и доп., - М. ЭНАС, 2009.- 329 с.
2. Кизим Н. А., Лелюк А. В. «Аналіз стану електроенергетичного сектора України» In SPIN, № 7616, p. 1550, 2019
3. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних споруд. «Відкрите засідання НКРЕКП 29 березня 2019 року» Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, у 2018 році (постанова від 29.03.2019, №440) [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://www.nerc.gov.ua/filearch/Catalog3/RichnyizvitNKREKP2018.pdf/>
4. Кутін В. М. Діагностика електрообладнання: Навчальний посібник/ В. М. Кутін, М. О. Ілюхін, М. В. Кутіна – Вінниця ВНТУ, 2014 – 161 с.
5. ГДК 34.20.507-2003 «Правила Технічної експлуатації електричних станцій і мереж. Правила » [Чинний від 2007-04-15], Львів: ОРГРЕС, 2003, 597с.
6. Технічна експлуатація електричних станцій і мереж. Правила. - К.:Об'єднання енергетичних підприємств «Галузевий резервно-інвестиційний фонд розвитку енергетики», 2003 329с.
7. Кутін В. М. Вибір стратегії ремонтно-обслуговуючих дій систем електропостачання промисловості і агропромислового комплексу / В. М. Кутін //Енергетика і електрифікація:2003 - №9 – С. 47-51.
8. Кутін В.М. Вибір стратегії відновлювальних дій складних електромеханічних систем / В. М. Кутін, С. В. Матієнко, В. О. Травінський, Ю. М. Притула// Вісник Кременчуцького державного політехнічного університету – 2004 - №2(25)- С. 48-49.
6. Стратегії ТО і Р і діагностика обладнання [Електронний ресурс] // Новини електротехніки: інформаційно довідкове видання 2008 - №2 (50) Режим доступу до журналу: <http://www.news.elten.ru/arr/2008/50/20.php>
7. Норми випробувань електрообладнання: СОУ-Н ЕЕ 20.302.2007

Видання офіційне К. : ГРІФРЕ, 2007. – 262 с. Стандартиформ, 2007.

9. Гобрей Р. М. Технічне діагностування, випробування та вимірювання електрообладнання в умовах монтажу, налагодження і експлуатації. Довідков-методичний посібник (частина 1) / Р. М. Горбей, О. Є. Рубаненко, В. Л. Таловерья – Київ: А.юЕл. Енерго, 2008, - 524 с.

10. Технічне діагностування, випробування та вимірювання електрообладнання в умовах монтажу, налагодження і в експлуатації: довідниково-методичний посібник – 4.2. Загальні методи та засоби діагностування, випробувань та вимірювань електрообладнання, виведеного з роботи / Р. М. Горбей, Г. В. Шинкаренко, О. М. Болдирев, Г. М. Коліушко, Д. Г. Коліушко – К.:ДПНГУКЦ, 2011 – 1008с.

11. Пампуро В. И. Структурная информационная теория надежности систем. Киев. Наук. Думка, 1992 – 328с.

12. Бешелев С. Д. Матиматико-статистические методы экспертных оценок / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гуревич – [2е изд, перераб . и доп.] М.:Статистика, 1980 – 236с.

13. Дубовой В. М. Моделювання систем керування в умовах невизначеності [Текст]: монографія / В. М. Дубовой, О. В. Глонь. – Вінниця; УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2004 – 169с. - ISBN 966-641-101-6.

14. Моделювання та оптимізація систем [Текст]: підручник / В. М. Дубовой, Р. Н. Кветній, О. І. Міхальов, А. В. Усов – Вінниця: ПП «ТД Едельвейс», 2017 – 804с. –ISBN 978-617-7237-23-4.

15. Гудвин Г. К. Проектирование систем управления / Г. К. Гудвин, С. Ф. Греббе, М. Э. Сальгадо – М.: Бином, Лаборатория базовых знаний, 2004- 342с.

16. Дорф Р. Современные системыуправления / Р. Дорф, Р. Бишон – М. Бином. Лаборатория базовых знаний. 2004. – 412с.

ПРОЄКТУВАННЯ ТА РОЗРОБЛЕННЯ ПРОГРАМНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ БУДІВЕЛЬНОЇ КОМПАНІЇ

Міняйло Валерій Сергійович

Студент групи БПР

Ляшенко Олена Миколаївна

к.т.н., доцент

Херсонський національний технічний університет

м. Хмельницький, Україна

Анотація: Сформульовано основну мету розроблення програмної системи. Визначено 4 етапи побудови програмної системи: створення дизайну особистого кабінету працівника, frontend-розробка, backend-розробка, хостинг. В якості підходу до розроблення програмного забезпечення було обрано Agile методологію.

Ключаві слова: Будівельна компанія, Кабінет працівника, Agile методологія, Ant Design.

Мета роботи проєктування та розроблення кабінету працівника для «ALD Engineering and Construction» - сучасної будівельної компанії, промислові проекти якої містять важливу екологічну та соціальну складову.

Кабінет працівника було розроблено для зручності роботи фахівців, які працюють у компанії «ALD». В Кабінеті можна відстежувати оклад працівника (за кожен місяць або за рік), нараховані податкові зобов'язання з ПДВ і таке інше.

Всю необхідну інформацію можна отримати з Головної бухгалтерської книги. Після визначення концепції додатку було здійснено проєктування інтерфейсу ресурсу і складання технічного завдання. Технічне завдання набагато детальніше підходить до постановки завдань і описує можливості вирішення кожної з них.

Після технічного завдання було визначено 4 етапи розроблення програмної системи:

- створення дизайну особистого кабінету працівника;
- frontend-розробка;
- backend-розробка;
- хостинг.

Frontend-розробка - це робота зі створення публічної частини web-додатку, з якою безпосередньо контактує користувач, та функціоналу, який виконується на стороні клієнта [1].

У Frontend входить відображення функціональних завдань, інтерфейсу користувача, що виконуються на стороні клієнта, а також обробка користувальницьких запитів.

В якості підходу до розробки програмного забезпечення було обрано Agile методологію, яка допомагає командам швидше та з меншими проблемами надавати якісний продукт своїм клієнтам [2].

Всі задачі в межах підходу Agile були поділені на спринти. Спринт - це короткий період часу, протягом якого команда працює над виконанням заданого обсягу роботи.

В якості дизайну було обрано Ant Design - бібліотеку React UI, яка містить прості у використанні компоненти, корисні для створення інтерактивних інтерфейсів користувача.

Ant Design простий у використанні та інтеграції. Це один із розумних варіантів розробки веб-додатків за допомогою React. Він надає розробнику високоякісні компоненти, якими можна легко користуватися [3].

Для Frontend частини додатку було використано стек React, Redux. Backend частина була реалізована за допомогою NodeJS та Amazon Web Services [4]. Після кожного спринту було виконано неавтоматизоване тестування для перевірки якості продукту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Разработка со стороны Front end — что это такое и чем отличается от Back end? URL: <https://dan-it.com.ua/blog/razrabotka-so-storony-front-end-cto-jeto-takoe-i-chem-otlichaetsja-ot-back-end/> (дата звернення 17.10.22).
2. What is Agile? URL: <https://www.agilealliance.org/agile101/> (дата звернення 17.10.22).
3. Ant Design. URL: <https://ant.design/>(дата звернення 17.10.22).
4. NodeJS. URL: <https://nodejs.org/en/> (дата звернення 17.10.22).

ВИМОГИ ДО ТЕКСТИЛЮ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ОДЯГУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ

Нечіпор Світлана Володимирівна,

к.пед.н., доцент

Мироненко Аліна Дмитрівна,

Петлиця Олена Володимирівна,

студенти

Українська інженерно-педагогічна академія

м. Харків, Україна

Анотація: в статті наведені вимоги до текстилю, який використовується при виготовленні одягу для військовослужбовців. Наведені особливі вимоги до зовнішнього вигляду тканини з технологією «невидимості», до волокнистого складу матеріалу, до оброблення тканин.

Ключові слова: армія, військова форма, камуфляж, піксель, текстиль.

Відбувається процес відродження та становлення Збройних Сил України. Армія виконує різноманітні задачі, і для їх повноцінного виконання, необхідно одягнути військових у якісну форму. Швейним підприємствам, які виробляють військовий одяг слід враховувати комплекс відповідності вимогам регіональних та міжнародних стандартів, зразкам, що виробляються в Україні та пов'язані із функціональністю такого одягу.

Швидкий розвиток військових технологій вимагає швидкої адаптації до умов середовища та вимог розвідувальної техніки, яка швидко виявляє незамасковані об'єкти на місцевості. Камуфляж – забарвлення військової форми, яке використовується для маскування, однотонне або з використанням кількох відтінків) почав використовуватися військами всього світу не так давно з кінця ХІХ століття. До цього часу військова форма виглядала привабливішою використовувалися яскраві кольори: синій, червоний і білий, блискучі еполети і гудзики. Солдати на місцевості були дуже помітними. Технічний прогрес і

удосконалення методів ведення війни вимагали зробити солдат менш помітними на фоні навколишнього середовища. Більше 100 років це завдання виконують різноманітні камуфляжі. Сучасні науковці, які займаються розробкою таких принтів тканини шукають способи виготовлення «розумної» тканини, яка б сама змінювала свій зовнішній вигляд під окрас середовища, у якому знаходиться військовий чи техніка, яку необхідно замаскувати.

У 2004 році у США ввели у використання новий камуфляж. Вважалося, що це нове вирішення для усіх видів навколишнього середовища. Однак, через деякий час, на полі бою в Іраку було виявлено, що він «не працює» ні у якому навколишньому середовищі. Було запущено нову програму. Багато розробників прислали на конкурс камуфляжні принти. Фіналістами стали чотири (рис. 1).

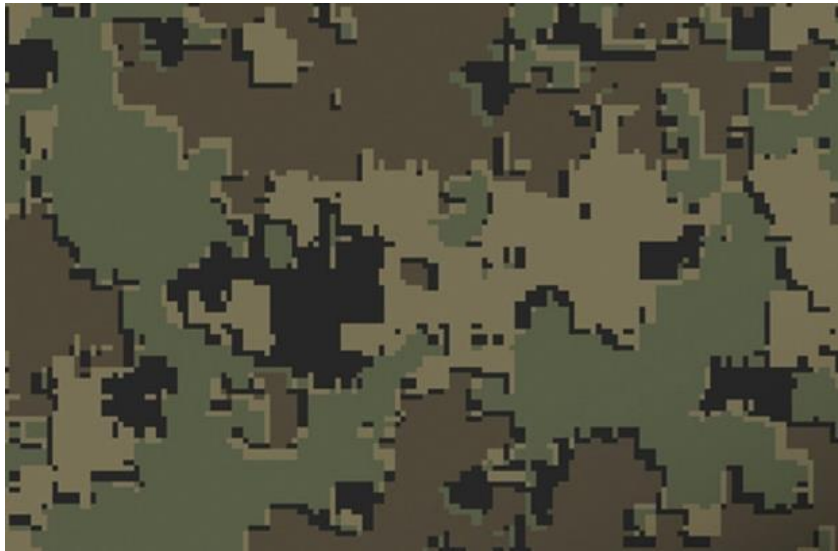
Рис.1 Камуфляжі, які були визнані найкращими в конкурсі 2012 року

З точки зору роботи мозку, цифровий камуфляж «не розташовує» людину у навколишній ландшафт, а «умовно» забирає тіло. Для нашого мозку цифровий камуфляж «незручний», тому він намагається не помічати його. Для цього не достатньо «розкидати по тканині» пікселі випадково.

Створення ефективної цифрової схеми – не просте завдання. Важливу роль грає вибір кольору і особливості людського ока. У принті камуфляжу є два візуально-логічних шари: - мікрорисунок (пікселі); макрорисунок (форма плям, які створюються пікселями). Якщо масштаб макрорисунка занадто малий, то виникає оптичний феномен «підсвічування». Суть у тому, що добре сконструйований рисунок камуфляжа перетворюється у світлу масу. В

результаті створюється зворотній ефект, коли військового не тільки помітно, а ще й додатково «підсвічено».

Чорний і коричневий кольори дуже важливі для створення принтів. Тому, наприклад, у камуфляжі (рис. 2.) використовується «контурне освітлення», тонкі чорні лінії навколо макро- і мікрорисунків, які заставляють наше око сприймати їх як тривимірні об'єкти. При відсутності цих умовних тіней, рисунок втратив би глибину і сприймався б двовимірним.

**Рис. 2. Принт, четвертий фіналіст програми
«Camouflage Improvement Effort»**

Для тестування використовують снайперів з ідеальним зором. Їх саджають перед комп'ютером з системою відслідковування напрямку погляду. У режимі слайд-шоу демонструють тисячі світлин, на яких зображені різноманітні пейзажі з людьми у камуфляжах, які тестуються. Спостереження виконуються у різноманітних умовах навколишнього середовища, у різних погодних умовах. Важливу роль грає також відстань до людини (і близька і далека відстань від спостерігача має працювати однаково) [1].

При перегляді фотографій система тестує, наскільки швидко снайперам вдається виявити на світлинні візуальну аномалію – людину в бойових умовах. У реальних умовах війни ці частини секунди мають значення для прийняття рішень. Для більшості камуфляжів середній час виявлення снайпером - 8-12 секунд [1].

Уже є новітні розробки принтів, які практично не випромінюють в інфрачервоному спектрі. Наступним етапом розвитку камуфляжу, ймовірно, стане «технологія невидимості». Розробляються тканини, волокна яких дозволяють променям світла «огинати» об'єкт, який необхідно приховати. Розумні тканини-хамелеони, які генерують рисунок залежно від навколишнього середовища [1].

Для нових матеріалів було розроблено дві технології. Одна використовує металеві шари наносітки, друга – срібні нанонитки. Застосування розроблених метаметалів (штучних металів) дозволяє змінити звичайне розповсюдження світла, заставляючи його обходити електромагнітну хвилю навколо об'єкта. Причина такої поведінки світла криється у від'ємноіу коефіцієнті переломлення. Обидва матеріали сягають від'ємного коефіцієнта переломлення шляхом мінімалізації енергії, втраченої при проходженні світла через них [1]. Найактуальніші камуфляжні тканини, які використовують у одязі для військових, залежно від місцевості, сезону використання поділяється на різні типи (рис. 3, 4), які використовуються країнами світу [2; 3].

Швейцарія (гірська місцевість)

США (пересічна місцевість)

Італія (пустельна місцевість)

Італія (пустельна місцевість)

Рис. 3. Різні види камуфляжу для різних країн [2; 3]

США (лісовий камуфляж)

Країни НАТО (лісовий камуфляж)

Німеччина (лісовий камуфляж)

Англія (лісовий камуфляж)

Австрія (однотонний камуфляж)

Італія (лісовий камуфляж)

Англія (гірський камуфляж)

Англія (універсальний камуфляж)

Рис. 4. Різні види камуфляжу для різних країн [2; 3]

Важливим завданням для швейних підприємств України є забезпечення вимог, які вказані у ТУ У 13.2-00034022-024:2015. Одяг для військовослужбовців має забезпечувати достатню працездатність та комфорт. Ці чинники впливають на процес життєдіяльності військовослужбовця, оскільки форма використовується в режимі бойових дій майже цілодобово.

Форма має протистояти вологості, добре піддаватися пранню, висихати, бути зручною і практичною. Водночас, форма має бути економічно вигідною.

Згідно [5] тканина для виготовлення форменого одягу для військовослужбовців має бути бавовняна або змішана та за зовнішнім виглядом відповідати зразкам форми (згідно [4]), за необхідності - мати камуфляжний малюнок. Має бути шириною 150 або 160 см з незначним відхиленням 2,0-2,5 см (згідно ДСТУ ГОСТ 21790, ГОСТ 3811 або ISO 22198).

Кілька типів тканин, які дозволяється використовувати для виготовлення військової форми [5]:

- бавовна 100% камуфльована або гладко фарбована відповідного відтінку, з поверхневою щільністю не меншою ніж 300 г/м² (таку тканину використовують для виготовлення форми для військовослужбовців НАТО);

- бавовна 100% камуфльована або гладко фарбована відповідного відтінку, з поверхневою щільністю не меншою ніж 260 г/м² (таку тканину використовували для виготовлення військової форми для військовослужбовців СРСР);

- бавовна 65%, поліестер 35 %; камуфльована або гладко фарбована відповідного відтінку, з поверхневою щільністю не меншою ніж 260 г/м² (таку тканину використовують для виготовлення військової форми для військовослужбовців армії ФРН та Великобританії);

- бавовна 65%, поліестер 35 %; камуфльована або гладко фарбована відповідного відтінку, з поверхневою щільністю не меншою ніж 220 г/м² (таку тканину використовують для виготовлення військової форми для військовослужбовців армії Білорусі та Литви);

- бавовна 50%, нейлон 50 %; камуфльована або гладко фарбована

відповідного відтінку, з поверхневою щільністю не меншою ніж 220 г/м² (таку тканину використовують для виготовлення військової форми для військовослужбовців армії Білорусі та Литви).

При виборі матеріалу для форми ЗСУ слід вибирати матеріали з максимальним розривним зусиллям, максимальним показником видовження, максимальним показником повітропроникності. Отже, при виборі матеріалу для виготовлення актуального військового одягу, слід враховувати всі показники текстилю щодо властивостей і принт тканини, який відповідає умовам експлуатації та зорового сприйняття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. История камуфляжа и технологий невидимости. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uniform59.ru/pages/istoriya-kamuflyazha-i-tekhnologii-nevidimosti>
2. Камуфляжі країн світу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jak.koshachek.com/articles/kamufljazhi-krain-svitu.html>
3. Камуфляжі світу: види, забарвлення, історія створення. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidpoviday.com/kamuflyazhi-svitu-vidi-zabarvlennya-istoriya-stvorennya>
4. Наказ Міністерства оборони України Про затвердження Правил носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України та ліцеїстами військових ліцеїв. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pivnich.org.ua/337-zatverdzhennia-novyh-pravyl-nosinnia-viiskovoi-formy-odiagu-ta-znakiv-rozriznennia-viiskovosluzhbovciamy-zsu.html>
5. Технічні умови ТУ У 13.2-00034022-024:2015 «Тканини бавовняні та змішані для виготовлення верху форменого та спеціального одягу» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/other/TU_CLOTH_2.pdf

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ТРЕНУВАНЬ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Пасько Віктор Петрович,

к.т.н., доцент

Котова Дарія Павлівна

студент 5 курсу,

Національний технічний університет України

Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського

м. Київ, Україна

Анотація: У роботі було розглянуто проблему організації тренувань студентів вищих навчальних закладів в рамках дистанційного навчання. Був проведений детальний аналіз наближених додатків до новоствореної системи та виявлено основні переваги та недоліки, для подальшого вдосконалення системи. Вибір технологій. Об'єктом дослідження стала система організації тренувань.

Створену систему можна використовувати в такому напрямку як: аутентифікація студента для подальшої реєстрації на заняття з фізичної підготовки. Новостворена система може бути використана з ціллю підтримки здорового фізичного стану в умовах дистанційного та малорухомого стилю життя. Дана система допоможе підтримувати стан здоров'я на відносно високому рівні, заощадити час студентів під час реєстрації на секцію з фізичної підготовки, оскільки вище-перелічені дії будуть відбуватись у виключно електронному вигляді, а також підтримувати учбовий процес фізичної підготовки студентів в рамках дистанційного навчання.

Ключові слова: організація тренувань, тренування студентів, спорт, React, SQLite.

Системи тренування набувають все дедалі більшої популярності, що в свою чергу спричиняє шалений попит на дану сферу діяльності. Дані системи

мають в собі багато складових: таких як науково обґрунтовані підбори взаємозалежних завдань, в свою чергу вони характеризуються прогресивними принципами, які базуються на багаторічному досвіді висококваліфікованих спортсменів, тренерів. Раніше спортивні тренування вважались необхідною складовою лише для людей або маючих великий досвід на просторах спорту, або ж тих хто хоче пов'язати своє життя зі спортивною діяльністю.

Сьогодні вносить свої корективи у розумінні поняття спорт. Тож для початку варто розібрати що собою представляють спортивні тренування. У спортивного тренування завжди має бути мета, засоби якими будуть здійснюватися фізичні навантаження, методики і звісно принципи та напрямки якими будуть керуватись люди зосереджені на виконанні спортивних навантажень. Таким чином, спортивне тренування являє собою такий самий детально сформований та організований педагогічний процес виховання, спрямований на підтримку фізичного здоров'я людини. Саме через те і виникла ідея створення систем тренування для студентів вищих навчальних закладів. Адже спорт являє таку саму складову частку педагогічного процесу як і інші предмети, але який нажалі втратив своє існування під час дистанційного навчання.

Тренування мають вагомий вплив на життя людини, а отже від вибору певних систем тренувань ми отримаємо і відповідний результат. Спортивні тренування несуть за собою певні завдання, такі як: розвиток фізичних якостей, ними в свою чергу можуть стати гнучкість, витривалість, швидкість, ну і звісно сила, тренування виховують не тільки моральні, а і вольові якості, студент має можливість оволодіти як спортивною технікою та і тактикою, звісно як завершення це підтримка здоров'я та всебічний фізичний розвиток, який вже в подальшому буде залежати від обраної секції.

Розглянемо питання спортивних тренувань в розрізі підтримка здоров'я, адже саме такий сенс несуть собою фізичні підготовки студентів у вищих навчальних закладах. Одним з безсуперечним наслідком який має людина після заняття спорту (фізичними вправами) це безпосередньо розвиток м'язів і втрата

жирової частки тіла. Виконуючи ряд так званих «правильних» вправ, що мається на увазі: вправи з дотриманням техніки виконання, з відповідним навантаженням до маси тіла, а також в вибором правильної цілі для виконання тренування. Адже від того як саме виконується вправа і буде залежати подальший результат. Наступною перевагою від спорту можна виділити покращення міцності кісток. Певні дослідження стверджують, що виконуючи спортивні навантаження в молодості, допоможуть уникнути проблем з кістками в старості, що в свою чергу буде впливати на якість проведеного часу в похилому віці. Варто також відмітити таку перевагу як зниження ризику захворювань. Практика показує, що у людини яка регулярно займається спортом, знижується ймовірність захворіти на такі недуги як, рак, серцево-судинну проблематику, та діабет другого типу. Спорт також впливає на виведення токсинів з організму, адже при чистка м'язових волокон на частку тіла, змушує регулювати не тільки артеріальний тиск, а також стрибки інсуліну, що в свою чергу знову ж таки зміцнюють стан здоров'я.

Не можна недооцінювати спорт як фактор впливу на психічне життя людини. Спорт вважається одним з найголовніших чинників зменшення хронічної втоми. Важко сперечатись з тим, що кожен із студентів, провівши лічені години декілька днів поспіль на комп'ютері, відчують критичну втрату енергії, це може обумовлюватись постійною втомленістю, сонливістю. Саме відсутність фізичних вправ обумовлює такий стан студента, що звісно не може не спричиняти вплив на якість освітнього процесу в рамках дистанційного навчання. Як не дивно спорт також впливає на якість покращення сну, саме ця перевага тісно пов'язана з присутністю фізичних вправ. При регулярному енергійному занятті фізичними навантаженнями, люди мають менше проблем зі сном, а прокинувшись відчують себе більш спокійними, що звісно допомагає тримати в нормальному стані нервову систему, що не можна не вважати важливим, під час воєнного стану в країні. Спорт це також фактор впливу на розумові здібності. Низка досліджень вказують на те що, регулярне тренування покращує ряд таких навичок як:

уважність, пам'ять, процес логічного міркування, а також здатність говорити. Все це можна обумовлювати як прямий вплив м'язів на такий процес як, нейрогенез. Впродовж цього процесу наш мозок активно генерує та виробляє нові нейрони, що впливають на покращення мислення. Покращення настрою, також має перевагу від спорту. При виконанні тих чи інших, фізичних навантажень вивільнюються ендорфіни в складовій нашого мозку, які в свою чергу відповідають за позитивні настрої. Саме тому люди які мають причетність до спорту, мають збільшену чутливістю до нейромедіаторів, до них входять такі: дофамін, серотонін, як будуть вироблятися ще з більшою кількістю аніж у тих про спорт тільки чув. І останнім позитивним фактором, з усього вищенаведеного переліку переваг, є підвищення самооцінки. Адже присутність корисних м'язів, дає нашому мозку розуміння того що ми можемо боротися за себе, таким чином це дозволяє мозку мати більшу самооцінку, оскільки все це спричиняє більшу незалежність та боротьбу з труднощами незалежно від ситуацій, в яких може опинитись людина.

До моменту всім відомої пандемії COVID-19 ми звикли тренуватись, в спорт залах, відвідувати різноманітні секції, після настання пандемії спорт перейшов в режим стагнації. Можна стверджувати, що це стало другорядною діяльністю, адже всі секції, тренувальні зали, оздоровчі табори та освітній процес у ВНЗ контексті спорт просто призупинили свою роботу. Саме тому перехід до онлайн простору такого поняття як спорт стало нагальним питанням, яке посідає важливу роль в житті людини, але яке до сих пір не було вирішено.

Додаток «30 Day Workout at Home» - це мобільний додаток спрямований на покращення фізичного стану, в тому напрямку який обирає користувач. Зібравши необхідну кількість даних, додаток надає спеціальну програму тренувань та раціон харчування. Всі тренування сформовані на основі попередньо введених даних, за такою ж схемою і складається раціон харчування, який прописується впродовж всього тренувального процесу. Даний застосунок є платним, вартість його складає 59.99\$ на рік, що не для кожного є доступною можливістю.

Завантаживши та відкривши застосунок ми можемо бачити список запитань. Перші три запитання зображені на рисунку 1.1. починаються так: гендерна прилеглисть людини, ціль тренувань, де можна обрати: втрата ваги, нарощування м'язів та підтримка тонусу, а також зону фокусу: руки, прес, бедра, ноги або всі види м'язів.

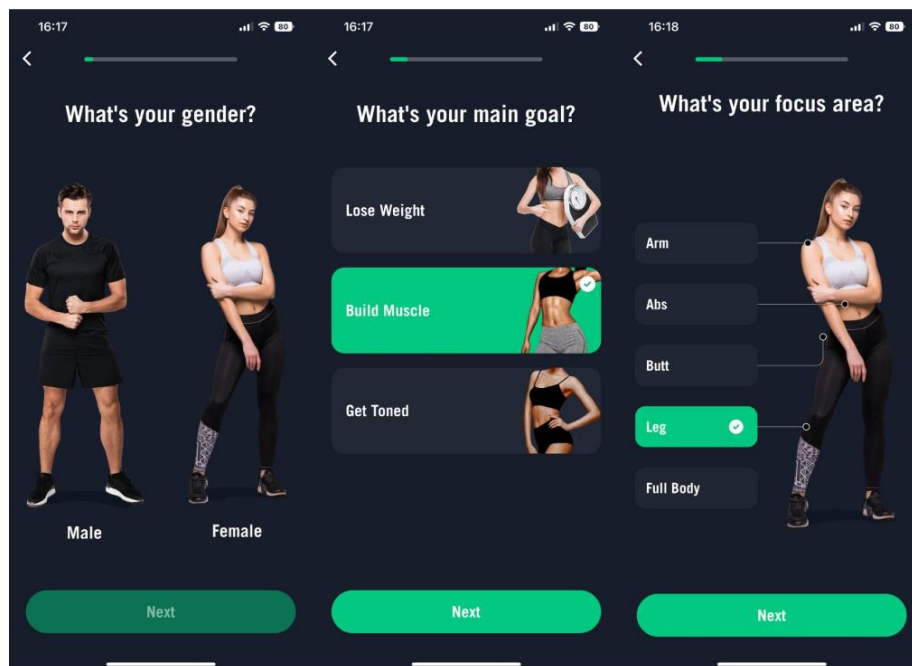

Рис.1.1. Запитання при реєстрації в додатку

Переглянувши першу трійку запитань, можна помітити некоректність. Наприклад запитання про головну ціль, у якій вказано: схуднення, нарощування м'язів, або підтримка ваги. Надаючи такий вибір, фокус втрачається на тих людях, які хотіли б попрацювати над набором ваги. Адже під час навчального процесу студенти часто стикаються зі стресом, який може слугувати не тільки набору ваги, а і її втраті, тому дане питання можна вважати недопрацьованим.

Розглянемо наступну трійку запитань. Перше запитання стосується бажаного вигляду тіла, де потрібно вибрати по шкалі від просто підтягнутого і до мускульного. Дане запитання є гарним прикладом того як можна одразу ж зрозуміти напрямок набору вправ які бажає виконувати студент, що значно вплине на час та вид спорту. Наступне запитання стосується мотивації, а саме: «Що мотивує тебе найбільше», в його перелік входить: впевненість, знімання

стресу, покращення здоров'я, підвищення енергії, тримання форми. Спершу дане питання може здатись дуже доречним, адже воно потенційно може дозволити підібрати особливу методику тренувань для тих хто до цього не займались спортом. Але заповнивши всі запитання до кінця, в результаті було отримано звичайний набір тренувань.

Тобто дане запитання просто займає час і не більше. Останнє запитання стосується рівня підготовки де можна обрати на прикладі віджимань. Дане запитання має вагомий вплив, на інтенсивність вправ які формуються наприкінці. Наступні запитання стосуються особистих даних про користувача. До них відносяться ім'я, вік, а також зріст. Такі показники як вік, зріст та гендер дуже важливі при визначенні типу тренувань оскільки по ним можна провести низку розрахунків які допоможуть підібрати найбільш підходящі вправи.

Доцільним доповненням до цих запитань було б введення порад, адже людина не завжди може раціонально визначити потрібно їй втрачати вагу, підтримувати або ж набирати. Якщо не ввести такі підказки-поради, це може призвести до марного витрачання часу на досягнення невірному результату. Наступна трійка запитань вимагають введення поточної ваги а також цільової ваги, де наприкінці виводяться термін за який даний результат може бути досягнутий.

Такий тип запитань є необхідним, але недопрацьованим. Адже користувач не може аби як оцінювати чи потрібно втрачати йому вагу, або набирати.

Дане питання варто доповнити формулою, де можна було б на основі введених параметрів, рекомендувати до якої цілі має прагнути користувач. Саме такий підхід допоможе вдосконалити процес тренування та зберегти здоров'я у нормальному стані.

Надавши відповіді на численну кількість запитань користувач отримує набір вправ які має виконувати протягом наведеного періоду.

До кожної вправи наведено відео, де показана техніка виконання, це

можна побачити на рис. 1.2.

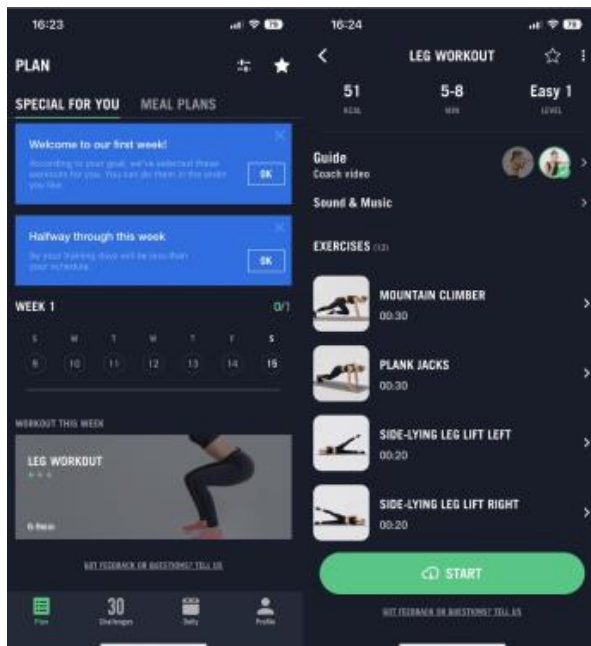

Рис.1.2. Система тренувань

Окрім вправ які надаються користувачеві після проходження опитування, користувач отримує доступ до щоденного розписаного харчування. Яке допоможе працювати над очікуваним результатом комплексно. Розклад харчування можна побачити на рисунку 1.3.

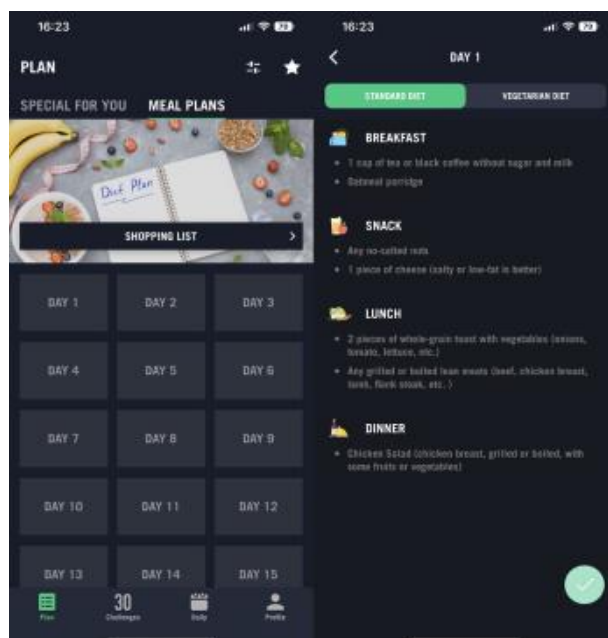

Рис.1.3. Система харчування

Вище наведений додаток має як низку переваг так і численні недоліки. Провівши детальний аналіз було визначено ключові моменти та враховано при

розробці системи організації тренувань студентів у вищих навчальних закладах.

Провівши пошук аналогів щодо сайтів зі спортивними тренуваннями, було виявлено що даний вид сайтів існує тільки для мобільних пристроїв. Шукаючи окремі вправи звісно можна натрапити на пояснення, на приклади виконання тих чи інших видів спорту, але конкретно цілісної веб сторінки на якій можна було б вирахувати показники свого тіла, далі сформувані по ним тренування, виявлено не було. Саме тому наступний аналіз буде проводитись на основі мобільних додатків, які послуговували чудовим аналогом, на фоні яких можна визначити як переваги, які в подальшому можуть бути запозичені, так і недоліки яких варто уникати при розробці.

Розпочнемо аналіз зазначених фреймворків з ReactJS, або більш розповсюджена назва «React». React – це така бібліотека яка полегшує оперування DOM-елементами. Цікавим фактом є те що розробником цієї бібліотеки стала компанія Facebook. Початково React використовувався для власних цілей, а саме розробки соцмережі Facebook, але на щастя даний фреймворк став публічним, що надало змогу чималій кількості програмістів застосовувати його. Ця бібліотека представляє собою бібліотеку за допомогою якої відбувається розробка фронтендної частини коду. Не зовсім давно отримав можливість застосовувати Context API для такого щоб мати можливість реалізовувати управління стейтами.

Підключення відбувається легко, просто на початку файлу додається посилання на React. Загалом даний фреймворк має два підходи до написання, а саме: класовий підхід, та функціональний, але оскільки в класовому підході немає можливості використання заготовлених функцій, наприклад “useState”, це значно ускладнює та подовжує процес розробки. Повертає React щось дуже наближене до HTML розмітки, але головною фішкою є те що кожний маркер який є в HTML, в React тепер доповнюється компонентами. Мають вони таку саму суть – один компонент відповідає за щось одне. Але називати це «щось схоже на HTML» не зовсім правильно, адже офіційно називається JSX. Дані компоненти мають в собі заготовлені, або ж створені програмістом функції, які

спрямовані на те щоб будувати інтерпретацію Virtual DOM. За побудовою Virtual DOM дуже схожий на типовий DOM в JS. Варто згадати, що React дозволяє робити мікс компонентів та HTML маркерів, що цілком дає легше занурюватись у розуміння фреймворку React.

Тож головними плюсами бібліотеки React можна вважати:

1. Компонентний підхід, де одна компонента представляє собою принцип Immutability, тобто однозадачність, що дає змогу застосовувати легко перезастосовувати їх;
2. Однією з найвагоміших переваг є те що React зберігає, та обчислює свої стани у Virtual DOM. Це дає можливість відображати щойно змінений шматок коду;
3. Має чітко, а головне зрозуміло описану документацію, що полегшує поглинати знання про даний фреймворк;
4. React також використовує не тільки файли .js, а й надає змогу використовувати .tsx, тобто TypeScript розширення, що уможливорює строготипізувати елементи.

Хоч React і має чимало плюсів, не можна не зазначити і мінуси даної бібліотеки. По-перше, це те що для відтворення не типової логіки розробнику прийдеться шукати third-party бібліотеки. По-друге, дуже легко помилитись наприклад під час обміну так званими пропсами.

Вибір СУБД був очевидним, адже SQLite – це така бібліотека, яка має файловий тип, вона має певний набір інструментів який дозволяє обробляти будь-які різновиди даних. Коли мова йде про використання SQLite, перше що спадає на думку це підхід до управління даними, адже всі зв'язки побудовані на конкретних та прямих викликах файлів, які уже в свою чергу містять дані, тобто не йде виклик даних як це зазвичай буває через інтерфейси, що значно покращує показники швидкості та продуктивності операцій. Отже перевагами SQLite є її файловий підхід, адже по суті вся СУБД зберігається в одному файлі, який в свою чергу викликається, це значно полегшує переміщення. Зазначена СУБД є стандартизованою, адже SQLite використовує SQL. Чудово

підходить для розробки, адже налічує в собі чималу кількість функцій, та може забезпечити розробника комфортним набором функціоналу, притому вказана СУБД залишається все ще простою в розумінні. З недоліків було виявлено неможливість користувацького управління, даний недолік є відносним, адже прогресивні БД вже мають даний функціонал, що уможлиблює управління зав'язків в таблицях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. WARBLETONCOUNCIL [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://uk.warbletoncouncil.org/beneficios-del-deporte-7394>
2. E-Motion [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://e-motion.fitness/news/vidi-ta-nazvi-trenuvan-u-ftnes-yakiy-napryam-obrati-dlya-zanyat>
3. Ураїнська правда [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://life.pravda.com.ua/health/2013/02/6/120451/>
4. DOU [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://dou.ua/forums/topic/39933/>

УДК. 691.328.1

ВПЛИВ ТРІЩИН У БЕТОНІ ЗАХИСНОГО ШАРУ НА ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК КОРОЗІЇ АРМАТУРИ

Рибак Роман Тарасович
аспірант

Парнета Олег Богданович
студент

Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Анотація: Тріщини в бетоні захисного шару дають зовнішньому середовищу доступ до поверхні арматури, сприяючи утворенню та розвитку корозії. До чинників впливу на виникнення і розвиток корозії арматури внаслідок тріщин у бетоні захисного шару відносяться характеристики арматури та дія зовнішнього середовища, які потребують детального дослідження.

Ключові слова: бетон, захисний шар бетону, тріщини, корозія арматури.

Забезпечення довговічності та надійності бетонної конструкції в процесі експлуатації є важливим завданням, особливо коли конструкція експлуатується під дією агресивного середовища, що здатне викликати корозію арматури у зоні тріщин. Із вдосконаленням норм проектування питання про допустиме розкриття тріщин при умові збереження арматури розв'язується в залежності від двох основних чинників: виду та діаметру арматури, а також характеру і ступеня агресивності середовища.

Корозійна поведінка арматури добре описана в праці [1]. Початок корозії арматури в тріщині бетону пов'язаний з її локальною депасивацією в результаті порушення контакту сталі з бетоном та зміни умов, за яких забезпечується стабільність пасивуючих сталених плівок. Як і в бетоні без тріщин, депасивація сталі проходить через зниження ступені лужної рідкої фази на поверхні

арматури або накопичення активуючих іонів.

Проникність тріщин для кислих газів і агресивних іонів набагато вища в бетоні без тріщин. Наприклад, згідно даних [2], ефективний коефіцієнт дифузії вуглекислого газу у тріщині бетону шириною 0,20 мм дорівнює коефіцієнту його дифузії у повітрі, тобто 0,14 см²/с, що приблизно на три порядки вище, як у бетонах середньої щільності [3]. Приблизно таке співвідношення повинно бути і при переносі активуючих сталь-іонів за дифузійним механізмом, а при капілярному просоченні вологи тріщинами швидкість переносу ще більша.

Проникність тріщин не визначається однозначно шириною їх розкриття на поверхні конструкції. Відомо, що внаслідок великого зчеплення арматури періодичного профілю з бетоном, тріщини звужуються у напрямку поверхні конструкції до арматури і чим менше розкриття тріщини на поверхні, тим більше розтягуюче напруження в арматурі, згідно Д. Ватштейна [4].

Першопочаткові розкриття тріщини з плином часу залежно від умов експлуатації можуть ущільнюватись. У зоні розкришення структури бетону мікротріщини при сприятливому вологому режимі ущільнюються продуктами гідратації. Таке спостерігається і при фільтрації води, неагресивної або слабоагресивної до бетону, коли у тріщині відкладаються карбонати кальцію, які утворюються в результаті реакції між гідроокисом кальцію, що дефондує у порожнину тріщини із бетону, і вуглекислою, яка міститься у воді.

У повітряному середовищі тріщини можуть поволі заповнюватись частинками корозії і продуктами газової корозії бетону, наприклад, гіпсом під дією на конструкцію сірчаного газу. Згідно [2], при значному засміченні тріщини розкриттям 0,2 мм її дифузійна проникність для вуглекислого газу понизилась у три рази. Глибина корозії бетону в тріщинах пропорційна квадрату кореня із показника ширини тріщини і часу карбонізації. Із збільшенням міцності бетону глибина корозії його вздовж тріщини зростає, що пов'язано із зменшенням поглинаючої здатності стінок тріщини.

В умовах, при яких не ущільнюються тріщини, але відбувається нейтралізація бетону (наприклад, повітряно-вологе середовище, не забруднене

суттєво аерозолями), спостерігається нейтралізація не тільки стінок тріщини, а й бетону в зоні порушення контакту з арматурою вздовж її поверхні. За нашими даними, при гладкій арматурі протяжність цієї ділянки становить за два роки декілька сантиметрів. Згодом вона збільшується несуттєво. В арматурі періодичного профілю нейтралізація бетону вздовж її поверхні, як правило, розповсюджується значно менше.

Виникаюча різниця потенціалів між сусідніми ділянками поверхні арматури, активної у зоні тріщини і пасивної за її межами, створює сприятливі умови для гальванічної макропори. Її ефективність буде залежати, від електропровідності бетону, тобто головним чином від його вологості. Звичайно на активуючій поверхні арматури будуть працювати і мікропори. Очевидно відносний їх вклад у розвиток корозійного ушкодження арматури може бути різним залежно від вологості і проникності бетону, а також стадії розвитку корозії у зв'язку з ущільненням тріщин частково продуктами корозії сталі.

Поряд зі згаданою макропорою, яку можна називати порою диференціальної лужності, принципово можуть брати участь у процесі корозії арматури в зоні тріщин бетону ще дві: макропора градієнту напруження і макропора диференціальної аерації. У зоні впливу тріщин, де розтягуючі зусилля цілком сприймаються арматурою, напруження у ній вище, ніж на сусідніх ділянках, де зчеплення арматури з бетоном не порушено і він сприймає частину розтягуючого зусилля. Згідно даних Ю.Р. Реванса [5], розтягуючі зусилля сприяють зміщенню металу у протилежну сторону, однак воно вимірюється лише кількома мілівольтами, якщо при розтягу не досягається границя текучості. Тому пори градієнту напруження не мають практичного значення.

У зв'язку з посиленою аерацією поверхні арматури у місцях, де проходить тріщина, ця ділянка її може стати катодом по відношенню до сусідніх, тобто переважно метал буде розчинятись поблизу тріщини.

Отже, вирішальне значення у розвитку корозії арматури в зоні тріщини бетону має пара диференціальної лужності як за різницею потенціалів, так і за

можливістю дії у різних умовах вологості і аерації. Пора диференціальної аерації може бути ефективною тільки тоді, коли доступ кисню різко обмежений до поверхні арматури під бетоном поблизу тріщини тобто коли щільний бетон насичений водою, а тріщина водою не заповнена, а саме у час висихання, якщо конструкція піддана періодичному зволоженню.

Судячи з результатів дослідження зразків залізобетонних балок [2], коли густина розподілу інтенсивності корозії арматури виявилася не залежною від наявності і ширини розкриття тріщин у бетоні марки М250 при дослідженні у міській, промисловій та морській атмосферах. В цих умовах не виникає обмеження катодного процесу дифузії кисню і малоймовірним є утворення пор диференціальної аерації.

Варто визнати, що наші уявлення про деталі механізму корозії арматури в тріщинах бетону носять поки що чисто якісний характер. Відповідно до цього можна приблизно оцінювати контролюючі процеси корозії. Безсумнівно, значення контролю за допомогою опору струму, коли через нестачу вологи утруднюється робота будь-яких макро- і мікропор, досить вагоме. Тому при експлуатації в сухих умовах безпідставним є обмеження ширини розкриття тріщин через побоювання корозії арматури. При постійному і повному зануренні конструкції у воду відбувається практично повне катодне гальмування корозійного процесу внаслідок значного обмеження дифузії кисню як у порах бетону, так і в заповнених водою тріщинах.

Можливості теоретичного аналізу і прогнозування корозії арматури в тріщинах при експлуатації конструкцій у повітряно-вологих середовищах і при періодичному або односторонньому зволоженні дуже обмежені. Тому у даний час такі прогнози будуються на вивченні кінетики корозійного процесу в цілому.

У тріщинах з малим розкриттям швидкість корозії арматури стає меншою від швидкості корозії незахищеної сталі. Це можна пояснити тим, що зростаючий у стислих умовах шар іржі сильно ущільнюється і починає суттєво обмежувати як анодний, так і катодний процес на поверхні арматури у зоні

тріщин. Подібне не відбувається при корозії незахищеної сталі, коли утворюються крихка іржа.

Варто зазначити, що за останні роки не опубліковано даних, які б дозволили уточнити існуючі обмеження щодо врахування особливостей корозійної поведінки різних видів арматури та характеру агресивності середовища при утворенні тріщин захисного шару бетону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коррозия бетона и железобетона, методы их защиты / Москвин В. М., Иванов Ф. М., Алексеев С. Н., Гузеев Е. А. / Под общ. Ред. В. М. Москвина. М.: Стройиздат, 1980. – 536 с.

2. Schlessl P. Admissible crack width in reinforced concrete Structures. Behaviour in service of Coner. Str., Collogulum. – Liege. 1975.

3. Алексеев С. П., Розенталь Н. К. Коррозийная стойкость железобетонных конструкций в агрессивной промышленной среде. – М., 1976.

4. Алексеев С. Н., Гуревич З. А. Особенности коррозии высокопрочной проволочной арматуры предвадительно напряженных конструкций // Бетон и железобетон. – 1967. – №6. – С. 15-15.

5. Коррозия бетона и железобетона, методы их защиты / Москвин В. М., Иванов Ф. М., Алексеев С. Н., Гузеев Е. А. / Под общ. Ред. В. М. Москвина. М.: Стройиздат, 1980. – 536 с.

**ПРОЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗБЕРІГАННЯ ТА РОЗПОДІЛУ
ТОВАРІВ НА СКЛАДАХ**

Стадник Христина Романівна,
магістрант кафедри Інформаційних систем та мереж
Національного університету "Львівська політехніка"
Василюк Андрій Степанович
к.т.н., доцент кафедри інформаційних систем та мереж
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Кожен бізнес, який керує запасами, повинен використовувати процес обліку запасів для визначення вартості запасів компанії. Існує кілька поширених методів обліку запасів, на які компанії покладаються, щоб визначити вартість своїх запасів і вести належний облік. Оцінка запасів є критично важливим бізнес-процесом, який безпосередньо впливає на прибуток і оподаткування.

Більше того, оцінка запасів має вирішальне значення, оскільки використовуваний метод обліку запасів безпосередньо впливає на суму витрат складських запасів, віднесених до вартості проданих товарів протягом облікового періоду, а потім, у свою чергу, на суму отриманого доходу[1].

Деякі дії, які відбуваються на складі, включають отримання товарів, розвантаження товарів, навантажування товарів і укладання товарів. Координація всієї діяльності — ось що передбачає складування. З іншого боку, розподіл — це процес надання товарів доступним для споживання бізнес-користувачами та кінцевими споживачами. Комбінація складування передбачає придбання товарів у виробників, зберігання товарів і надання товарів споживачам. Склад можна просто визначити як спланований простір, як правило, велику комерційну будівлю для обробки та зберігання товарів. Таким чином, складування відноситься до всіх процесів, пов'язаних із зберіганням і обробкою товарів у такому спланованому просторі. Товари, які зазвичай

знаходяться на складах, включають: запчастини до техніки, будівельні матеріали, готова сільськогосподарська продукція, меблі та електроніка. Здатність відстежувати товари за допомогою управління запасами є важливою для виживання будь-якого бізнесу. Точна інформація про запаси може допомогти зменшити відходи, задовольнити очікування клієнтів, збільшити прибуток і передбачити майбутні потреби клієнтів[2]. Проблеми з розміщенням запасів, як правило, виникають з часом, оскільки до інвентарю додаються нові продукти, а наявність місця починає накладати додаткові обмеження. Однак нездатність налаштувати ефективну систему розміщення запасів може значно сповільнити роботу, що призведе до різноманітних проблем із постачанням і доставкою.

Детально розглянемо поняття системи управління складом (WMS). Це тип програмного забезпечення, яке широко використовується у виробництві та роздрібній торгівлі, оскільки воно відстежує всі матеріали та товари, коли вони надходять і виходять зі складу. В основному WMS допомагає оптимізувати всі складські процеси. Система управління запасами автоматично оновлює дані, використовуючи інформацію, що надходить до бази даних, що дозволяє системі відстежувати кожну зміну. Удосконалення програмного забезпечення для управління запасами також уможливило його інтеграцію в інші бізнес-системи, що робить постійну інвентаризацію більш потужним і практичним варіантом для бізнесу. Покладаючись на автоматизовані процеси за допомогою сканерів штрих-кодів для оновлення в режимі реального часу, постійна інвентаризація підвищує точність даних. Автоматизований процес усуває ймовірність людської помилки, яка була звичайною в системі періодичної інвентаризації. Це забезпечує бізнес реальним станом запасів у будь-який момент.

Процес прийому товару на склад є найбільш критичним етапом управління ланцюгом поставок. Якщо щось піде не так, це може спричинити значні проблеми для подальших складських операцій. Прийом товару на склад означає процес поповнення складських запасів у складському центрі. Оптимальний процес отримання на склад забезпечує успішність інших

складських операцій. Етапи процесу прийому включають: Доставка продукції; Розвантаження; Зберігання товару.

Складська модель розподілу — це метод, який компанії використовують для доставки продуктів від місця походження до кінцевих клієнтів. Типова модель включає щонайменше три сторони - виробника товарів, складу або дистриб'ютора та роздрібного магазину (позначає кінцеву точку продажу). У цьому випадку ця модель може дозволити компанії часто взаємодіяти з клієнтами через короткий ланцюжок поставок (рис.1).

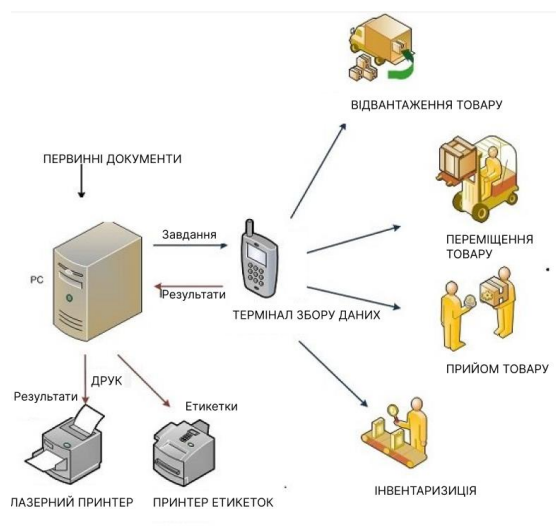

Рис. 1. Процес обліку товарів на складі

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Що таке облік запасів? Як це працює? Типи обліку запасів[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.camcode.com/blog/what-is-inventory-accounting/> (дата звернення 24.10.2022).

2. Складування та дистрибуція[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.qstockinventory.com/blog/warehousing-distribution/> (дата звернення 25.10.2022).

**АВТОМАТИЗОВАНЕ ДІАГНОСТУВАННЯ ПОСТРІЛІВ
АРТИЛЕРІЙСЬКОЇ ГАРМАТИ НА ОСНОВІ ПАРАМЕТРІВ, ЯКІ
ВИНИКАЮТЬ ПРИ РОЗШИРЕННІ ПОРОХОВИХ ГАЗІВ ТА ВІЛЬНОГО
ВУГЛЕЦЮ В ПОВІТРІ АТМОСФЕРИ**

Тарахтій Ольга Сергіївна

к.т.н., ст. викладач,

Максимов Олексій Максимович

Кузьменко Віталій Валерійович

аспіранти

Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

Анотація: Досліджено можливість оцінки якості пострілу артилерійських гармат за зображеннями розширення порохових газів та вільного вуглецю у повітрі атмосфери, що виникають під час пострілу. Критерієм якості пострілу служить початкова наявність утвореного вільного вуглецю, який проявляється і існує в перші мілісекунди після виходу снаряду з стволу гармати. Показано, що застосування методу опорних векторів дозволяє впевнено класифікувати постріли за якістю по зображеннях порохових газів та вільного вуглецю, що розширюються у повітрі атмосфери. Динамічна картина виникає під час пострілу які змінюються в часі. Отримані результати корисні для практичного застосування в артилерійських підрозділах в польових умовах. Результати досліджень дозволяють розробити автоматизовану діагностичну систему якості пострілу артилерійської гармати.

Ключові слова: діагностичні ознаки пострілу, класифікатор, крос валідація, зображення порохових газів, що розширюються, вільний вуглець.

Ствольна артилерія була і залишається однією з головних компонент збройних сил держави, що забезпечують її безпеку і суверенітет. Лідерами в царині автоматизації та її застосування для військової техніки сухопутних

військ, є збройні сили США і країн НАТО. Аналіз впроваджуваних у цих збройних силах систем автоматичної діагностики, показує, що головним є оцінка станів артилерійських систем. У цих самих напрямках розвиваються системи діагностики в артилерії Збройних Сил України. Встановлено, що для наявних сьогодні технологій технічного діагностування стану артилерійських пострілів існує протиріччя між високими вимогами до достовірності, оперативності та рівню автоматизації процесу, при умові прийнятної вартості таких систем з одного боку і обмеженістю можливостей, вже впроваджених діагностичних систем – з іншого. Робота спрямована на вирішення виявленого науково-технічного протиріччя. Вирішення цієї суперечності є перспективною та актуальною науково-технічною задачею, яка може бути вирішена шляхом розробки автоматизованої системи діагностування пострілів артилерійської гармати на основі параметрів, які виникають при розширенні порохових газів та вільного вуглецю в повітрі атмосфери.

В основу створюваного класифікатора покладено метод опорних векторів (МОВ). МОВ це набір подібних алгоритмів навчання, які використовують для завдань класифікації. Особливою властивістю МОВ є безперервне зменшення емпіричної помилки класифікації. Основна ідея методу ґрунтується на припущенні, що чим більша різниця в гіперплощинах, де зосереджені нормалізовані ознаки, тим меншою буде середня помилка класифікатора, яка так само залежить від оптимізації гіперпараметрів.

Нормалізація даних проводиться тому, що діагностичні ознаки мають різну розмірність і динамічний діапазон. Тому було досліджено різні методи нормалізації наборів опису ознак. Найкращі показники було виявлено у мінімакській нормалізації. Така нормалізація дозволила суттєво підвищити вірогідність правильної класифікації.

Перед оптимізацією гіперпараметрів МОВ – класифікатора було оптимізовано два гіперпараметра класифікатора. Їх значення мають вирішальне значення для точності алгоритму класифікації. Звичайний підхід до вирішення завдання – простий пошук по сітці. Задається двовимірною сіткою, в кожній точці

якої навчання МОВ виконується на навчальному наборі даних. Навчена машина застосовується до незалежної вибірки тестових даних, в якій оцінюється будь-який показник ефективності.

Мета роботи полягає в розробці методу класифікації артилерійських пострілів, що ґрунтується на аналізі параметрів, які виникають при розширенні порохових газів та вільного вуглецю у повітрі атмосфери на базі бінарної автоматичної класифікації методом опорних векторів.

З використанням викладеного в [1 стор. 10-12], методу та моделі отримані результати, що характеризують діагностичні ознаки [2, стор. 125-128] артилерійського пострілу за зображеннями розширення порохових газів та вільного вуглецю у повітрі атмосфери, що виникають під час пострілу [3, стор. 48-51].

Обчислювальний експеримент показав на вірність вибору характерних ознак для поділу пострілів на два класи. У процесі експерименту встановлено такі факти:

- якість класифікації пострілів підвищується при використанні характерних ознак викиду вуглецю, його займання в атмосфері повітря та догорання всіх активних речовин;
- поєднання тимчасового та спектрального представлення сигналів дозволяє підвищити якість класифікації пострілів.

Окремо потрібно зупинитися на обговоренні оптимізації класифікатора.

У дослідженні була використана поекземплярна крос-валідація. У зв'язку з високою трудомісткістю процедури крос-валідації, зазвичай, використовують пошук по сітці (Grid Search), зазвичай з ростом C і γ . Експоненціальна сітка застосовується для скорочення рахункового часу, оскільки переборні процедури з навчанням на кожному кроці вимагають великого часу. Для підвищення точності вибору гіперпараметрів застосований двоетапний метод крос-валідації.

На першому етапі гіперпараметри вибираються на десятковій експоненційній сітці, C в діапазоні $\{10^c, \dots, 10^d\}$ γ в діапазоні $\{10^e, \dots, 10^f\}$. На

другому етапі гіперпараметри перебираються на лінійній сітці з малим кроком в околиці пари оптимальних значень, вибраних на першому етапі.

У результаті пошуку на логарифмічній сітці найкращий результат класифікації, дорівнює $\rho_{\text{corr}}=0,71$, забезпечується за $C_{\text{opt}}^{(1)}=10$, $\gamma_{\text{opt}}^{(1)}=0,1$. На другому етапі була застосована сітка лінійного масштабу $C \in [C_{\text{opt}}^{(1)} - C_{\text{opt}}^{(1)}/2, C_{\text{opt}}^{(1)} + C_{\text{opt}}^{(1)}/2]$, $\gamma \in [\gamma_{\text{opt}}^{(1)} - \gamma_{\text{opt}}^{(1)}/2, \gamma_{\text{opt}}^{(1)} + \gamma_{\text{opt}}^{(1)}/2]$ з кроком $\Delta C=0,1$ і $\Delta \gamma=0,01$. В результаті були підібрані оптимальні значення гіперпараметрів $C_{\text{opt}}^{(2)}=12,4$ і $\gamma_{\text{opt}}^{(2)}=0,17$, що забезпечують правильну класифікацію на повних обсягах навчальної та тестової вибірок.

Було запропоновано наступний метод бінарної класифікації артилерійських пострілів.

Крок 1. Формування класифікованого набору зображень які виникають при розширенні порохових газів та вільного вуглецю у повітрі атмосфери $S_Records$.

Крок 2. Виділення в кожному зображенні ознак викиду вуглецю, його займання в атмосфері повітря та догорання всіх активних речовин $s_{\text{sw}}(t)$, s_{mw} .

Крок 3. Формування за класифікованим набором зображень ознак викиду вуглецю, його займання в атмосфері повітря та догорання всіх активних речовин, набору діагностичних ознак для класифікації $\{IS_i\} = \{IS_{\text{SW},i}^{\text{time}}\} \cup \{IS_{\text{SW},i}^{\text{freq}}\} \cup \{IS_{\text{SW},i}^{\text{freq}_{\text{cum}}}\} \cup \{IS_{\text{MW},i}^{\text{time}}\} \cup \{IS_{\text{MW},i}^{\text{freq}}\} \cup \{IS_{\text{MW},i}^{\text{freq}_{\text{cum}}}\}$, $\text{card}\{IS_i\} = 15$.

Крок 4. Формування класифікованої вибірки діагностичних ознак для навчання і тестування МОВ-класифікатора

$$X = \{x_1^{(s)}, x_2^{(s)}, \dots, x_m^{(s)}, x_1^{(w)}, x_2^{(w)}, \dots, x_m^{(w)}\}$$

Крок 5. Розбиття класифікованої вибірки діагностичних ознак на навчальну і тестову $X = X_S \cup X_T$.

Крок 6. Навчання МОВ-класифікатора на навчальній вибірці X_S інформаційних ознак з гауссовим ядром $\text{kernel}(x, x') = e^{-\gamma \|x-x'\|^2}$, $\gamma = 1/2 \sigma^2$, $\sigma \geq 0$.

Крок 7. Тестування класифікатора на тестовій вибірці ХС.

Крок 8. Оптимізація МОВ-класифікатора шляхом настроювання гіперпараметрів (C, γ) методом крос-валідації.

Крок 9. Класифікація пострілів за зображеннями, що надходять (з повторенням кроків 1 – 3) навченими і оптимізованими МОВ-класифікатором.

Крок 10. Повернення до кроку 1 з подальшим повторенням кроків 6 – 8 для донавчання класифікатора.

Розроблений МОВ-класифікатор дозволив побудувати автоматичну діагностичну систему стану пострілів за набором діагностичних ознак які було отримано при обробці зображень.

Діагностичні ознаки які виникають при розширенні порохових газів та вільного вуглецю у повітрі атмосфери отримані при класифікації зображень рис.1, рис.2, рис.3. представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Діагностичні ознаки

	Рис.1		Рис.2		Рис.3	
	Периметр м	Площа м ²	Периметр м	Площа м ²	Периметр м	Площа м ²
а	10,17	3,76	16,14	9,21	19,12	11,45
б	17,77	10,52	25,97	16,97	25,88	21,6
в	22,72	16,46	33,64	26,85	34,77	33,94
г	64,72	23,99	39,35	25,4	40,84	41,74

На рис.1, рис.2, рис.3 представлено зображення пострілів при розширенні порохових газів та вільного вуглецю у повітрі атмосфери за вказаним на рисунках кроком часу.

Літери на рис.1, рис.2, рис.3 вказують характерні ознаки: а) – викид вільного вуглецю, б) – розширення вільного вуглецю з пороховими газами і займання в атмосфері повітря, в) – основний процес горіння с тиском вище атмосферного, г) – догорання всіх активних речовин при атмосферному тиску.

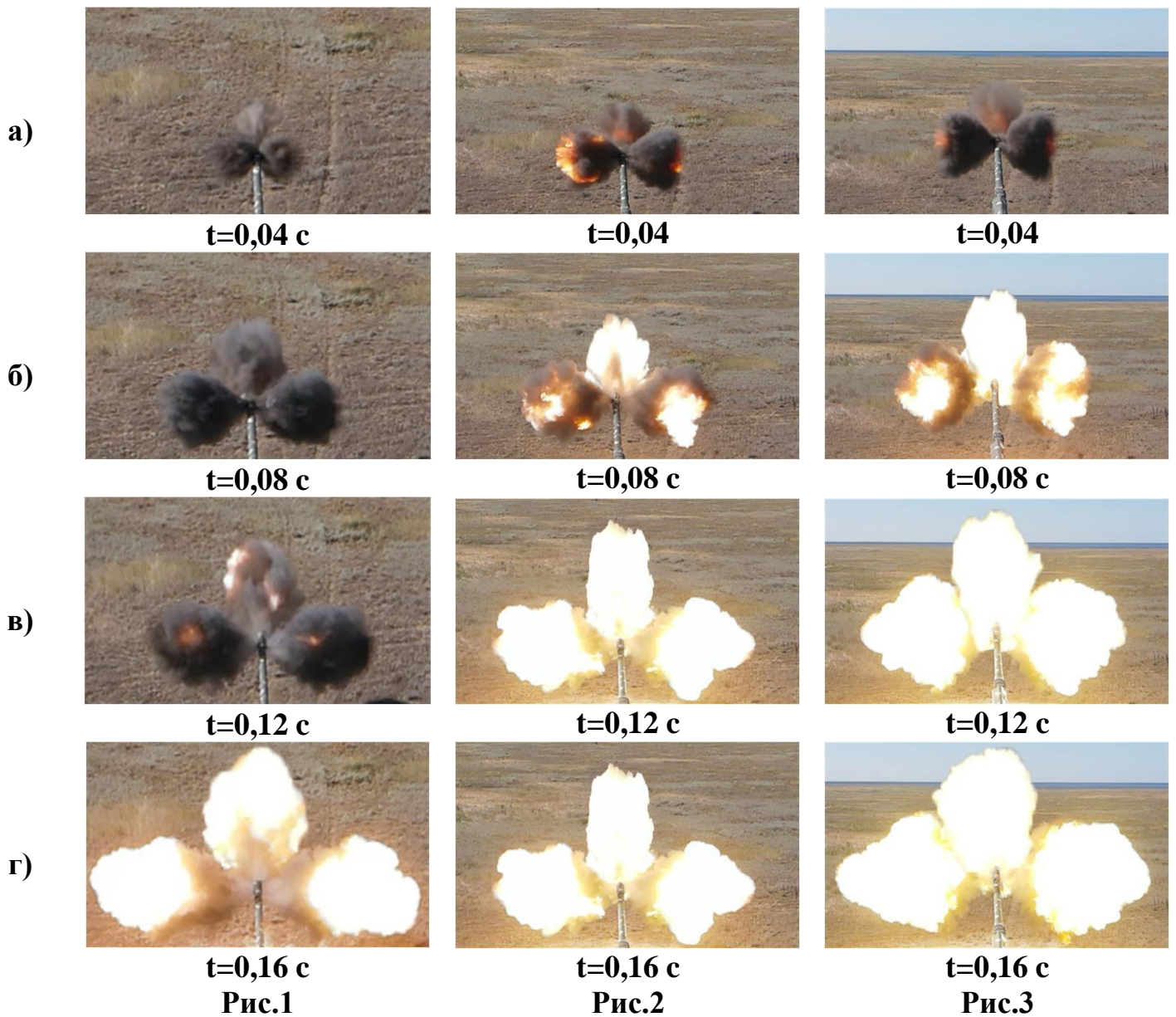

Рис.1 Постріл високого ступеня деградації порохового заряду. **Рис.2 і Рис.3**
Постріл, що не перевищує нормативний поріг
деградації порохового заряду.

МОВ-класифікатор для оцінки діагностичних ознак був випробуваний на всіх ознаках. Наведені результати наочно демонструють головний результат дослідження – застосування набору діагностичних ознак дозволяє класифікувати якість пострілу. Розраховувалися такі показники якості: достовірність – ACC, як загальне співвідношення вірно класифікованих пострілів до загальної кількості пострілів, та ймовірність похибки II роду *FPR*, як доля неприпустимих пострілів, які помилково класифіковані як припустимі. Результати якості класифікації $ACC=0,89$; $FPR=0,03$.

Висновки. 1. Вперше для аналізу часових зображень пострілів застосовано МОВ-класифікатор. 2. Поставлено обчислювальний експеримент із бінарної класифікації зображень пострілів у часі. Результати проведених досліджень дозволяють рекомендувати запропонований метод оцінки якості пострілів для практичного застосування в діючих артилерійських підрозділах. Досліджений метод поєднує в собі мінімальні вимоги до спеціального обладнання, оперативність та високу достовірність класифікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. E. Dobrynin M. Maksymov V. Boltenkov. Development of a Method for Determining the Wear of Artillery Barrels by Acoustic Fields of Shots. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. Vol 3, No 5 (105), 2020, p. 6-18.

2. Dobrynin Ye. V. Information Technology for Automated Assessment of the Artillery Barrels Wear Based on SVM Classifier / Ye.V. Dobrynin , V.O. Boltenkov, M.V. Maksymov // Applied Aspects of Information Technology, 2020, Vol.3 No.3, pp.117-134.

3. Development of the model and the method for determining the influence of the temperature of gunpowder gases in the gun barrel for explaining visualize of free carbon at shot, Brunetkin O., Maksymov M., Brunetkin V., Maksymov O., Dobrynin Y., Kuzmenko V., Gultsov P., Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2021. – 4/1 (112). – P. 41–53.

УДК 621.771.63:621.981.3

**ВПЛИВ РІВНЯ ПОДАВАННЯ ПОЛОСИ У ВАЛКИ НА ЯКІСТЬ
ПРОФІЛІВ ТА ЕНЕРГОСИЛОВІ ПАРАМЕТРИ ФОРМУВАННЯ
ПОВЗДОВЖНІХ ГОФРІВ, ЩО ПЕРІОДИЧНО ПОВТОРЮЮТЬСЯ**

Тришевський Олег Ігорович

д.т.н., професор

Слівкін Євген Вікторович

студент

Державний біотехнологічний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Експериментальними дослідженнями встановлений вплив рівня завдання листового металу на кривизну періодичних гофрів, що формуються. Зміна рівня завдання металу у валки від -40 мм до $+40$ мм призводить до збільшення кривизни періодичних гофрів за лінійною залежністю. Облік цієї залежності при розробці технології дозволяє цілеспрямовано вибирати необхідний рівень завдання полоси при налаштуванні стану і, відповідно, отримувати продукцію з кривизною, яка відповідає вимогам замовників.

Ключові слова: валкове формування, періодичні гофри, рівень задачі, енергосилові параметри, кривизна

Вступ. Розвиток та вдосконалення сучасного машинобудування безпосередньо пов'язані зі створенням та освоєнням нових технологічних процесів, що дозволяють виробляти та впроваджувати ефективні види металопродукції які забезпечують високу конкурентоспроможність виробів, машин і металоконструкцій на світових ринках. Одним з нових та мало вивчених видів подібної металопродукції є листові профілі з періодично відформованими на плоских ділянках гофрами жорсткості, деякі приклади яких показані на рис.1.

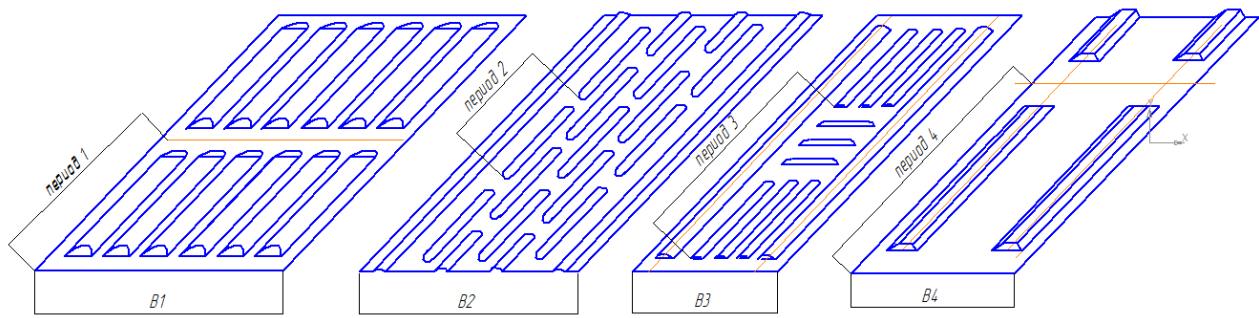

Рис.1 Типові представники сортаменту листових профілів з періодичними гофрами

У зв'язку з недостатньою вивченістю процесів виробництва такої продукції проведення досліджень, спрямованих на вдосконалення технології та підвищення якості листових профілів з відформованими на плоских ділянках гофрами жорсткості, є важливим і актуальним.

Формування періодичних гофрів відбувається в умовах, коли бічні, прилеглі до крайки полоси ділянки профілів нічим не обмежені. Контакт заготовки з формуючими валками (рис.2) здійснюється лише в їхній осьовій площині, а формування кожного з гофрів, що періодично повторюються, супроводжується утворенням позаконтактної зони осередка деформації. При формуванні гофрів великих розмірів можливе часткове переміщення металу з полиць в зону формування,

що приводить до створення такого дефекту, як утягнення. Усе це ускладнює технологічний процес виготовлення профілів та потребує окремих досліджень.

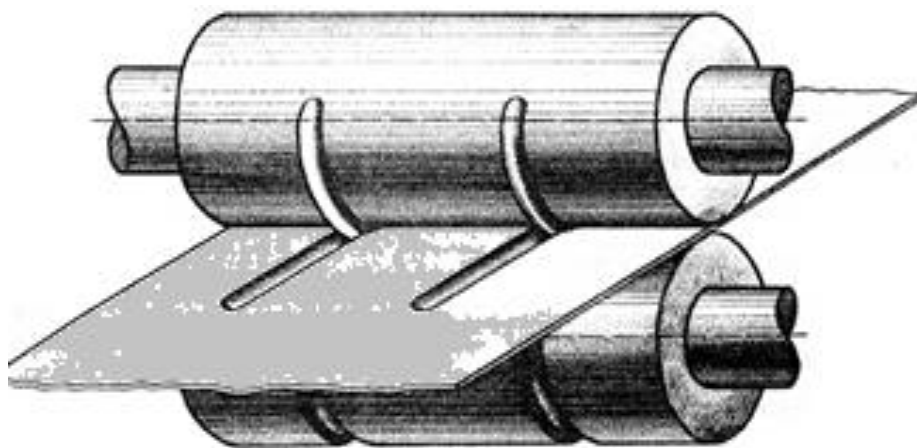

Рис.2 Схема формування у валках поздовжніх періодичних гофрів

Аналіз літератури та постановка завдання досліджень. Питанням проектування технології виробництва звичайних гнутих профілів різної конфігурації, розрахунків калібрувань валків та освоєння їх виробництва присвячено чимало публікацій [1-4].

Аналіз публікацій з питань удосконалення технологічних процесів та покращення якості гнутих профілів показує, що однією з основних тенденцій сучасних досліджень є визначення, наприклад, на основі методу кінцевих елементів деформованого стану металу, зокрема, залишкових деформацій у готових профілях. Отримана на основі цих досліджень інформація використовується для вдосконалення режимів формування, конструкції калібрів валків, а також досліджень щодо підвищення якості готової продукції за рахунок зниження потоншення у місцях формування, пружинення готового профілю, зменшення зсувної деформації [5,6]. Однак, на жаль, поки що дослідження проводяться на профілях простої форми, переважно V- та U-подібного перерізу і внаслідок цього їх результати не можуть бути поширені на більш складні за умовами формоутворення профілі з періодично повторюваними гофрами.

Питання впливу різних технологічних параметрів на якісні характеристики профілів з повздовжніми гофрами та їхнього урахування під час проектування нових технологій у науково-технічній літературі практично не розглядаються. Як показує практика, одним із основних параметрів, що впливають на умови формоутворення, енергосилові параметри і якість готових профілів є напружено-деформований стан металу як в осередку формоутворення гофрів, так і на прилеглих до нього плоских ділянках профілів, у тому числі і при зміні рівня задачі листової заготовки в кліть, що формує гофри. Ця зміна досягається за рахунок підняття чи опускання заготовки за допомогою спеціальної провідкової арматури на певну відстань від площини профілювання. Досліджень подібного прийому при формуванні та його впливу на деформований стан, якісні характеристики формованих профілів та енергосилові параметри процесу в опублікованій науково-технічній літературі

не виявлено.

У зв'язку з викладеним, метою даної роботи було визначення впливу зміни рівня завдання листової заготовки при формуванні профілів з поздовжніми гофрами, що періодично повторюються, на: - розподіл показника якості профілів за площинністю k/λ за осьюовою площиною валків; а також визначення оптимального рівня задачі полоси, що забезпечує поліпшення якості профілів по кривизні (вигину) при мінімальних значеннях енергосилових параметрів їх формування - зусиль P і моментів M , що крутять.

Матеріали досліджень. Дослідження проводили на двох станах - 550 та 1-4x50-300 після чого зіставляли отримані результати. Для кожного стану були виготовлені два комплекти валків, які забезпечували отримання профілів кришок люків напіввагонів та хребтових балок мостових кранів з гофрами найбільш поширеної в сортаменті конфігурації – напівкруглої та типових розмірів. Розміри експериментальних калібрувань для даних досліджень наведено у табл. 1 де прийняті наступні позначення: D - основний діаметр валків; L – довжина гофрів; R – радіус у вершини гофра; B – ширина гофра; H - висота гофра. Ширина профілів всіх калібрувань прийнята однаковою і становила 400 мм.

Завдання полос товщиною 2-5 мм, шириною 400 мм і довжиною 1800-2000 мм на різних рівнях забезпечувалося підйомом та опусканням увідних проводок на 20 та 40 мм від нульового рівня. Відстань від проводок до осьюової площини валків на обох станах - 300 мм була обрана для зручності закріплення датчиків на плоских бічних ділянках полос перед формуванням.

Таблиця 1

Розміри калібрувань, що використовувалися при проведенні експериментальних досліджень

Стан 550						Стан 1-4x50-300					
№ ка -ки	D , мм	L , мм	R , мм	B , мм	H , мм	№ ка-ки	D мм	L , мм	R , мм	B , мм	H , мм
1	545	1160	50	118	30	3	340	542	66	140	30
2	500	1180	25	95	30	4	340	530	25	95	30

Проведені тензометричні дослідження дозволили встановити оптимальний інтервал рівнів задачі заготовки (0 – -20 мм), при якому поздовжні деформації на бічних ділянках профілю приймають мінімальні значення. Цей висновок підтверджується результатами обміру діляльних сіток та параметрів хвилястості k та λ на готових профілях. (Рис.3). За геометричні характеристики хвилястості за кромками профілів були прийняті довжина хвилі λ та її амплітуда k , а за показник якості профілю - відношення k/λ , яке є критерієм хвилястості: при $k / \lambda = 0$ хвилястість відсутня; при $k / \lambda = \infty$ на полицях профілів утворюються складки; при $0 < k / \lambda < \infty$ на полицях профілів утворюється хвилястість.

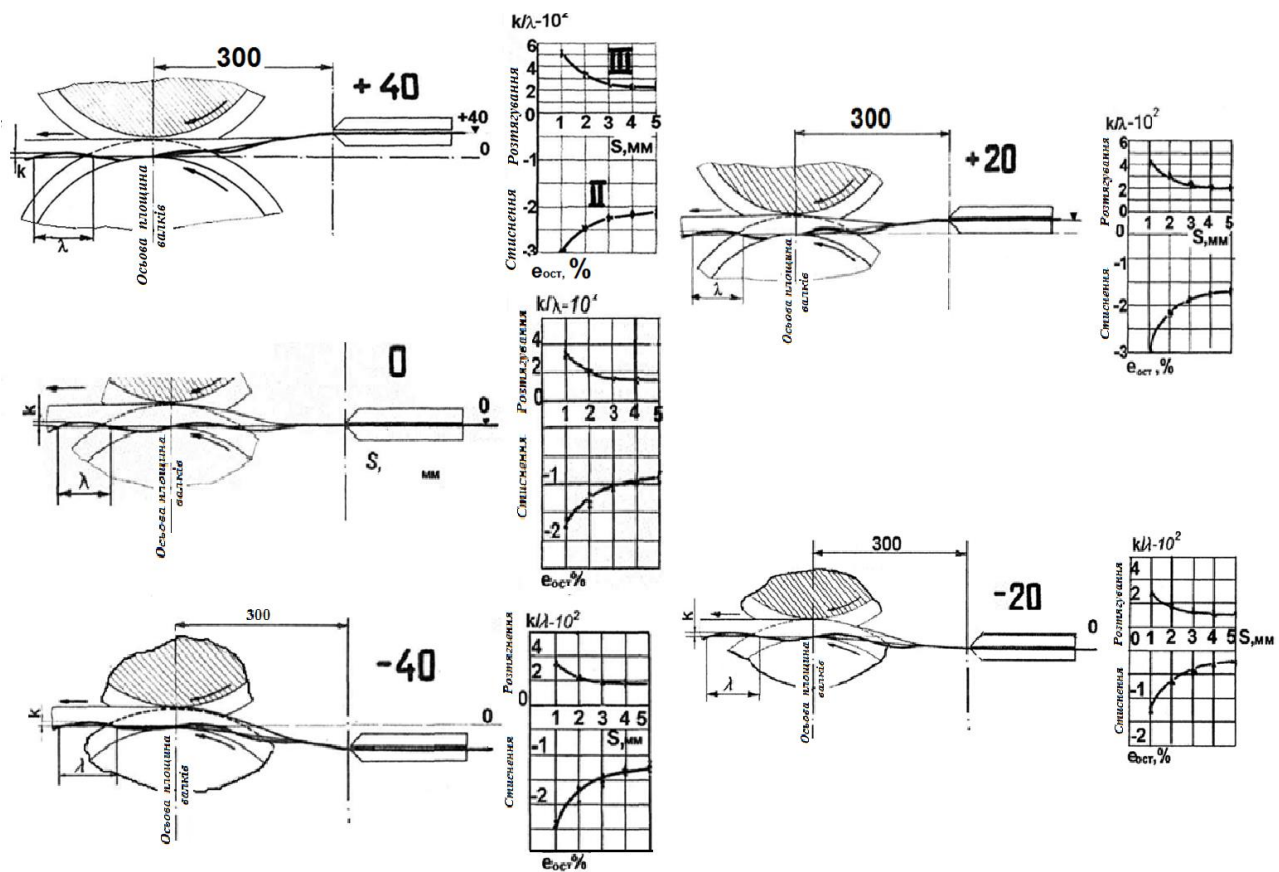

Рис. 3 Зміна залишкової деформації $e_{зал}$ та відношення k / λ на готових профілях залежно від рівня завдання заготовок: від + 40 до - 40 мм

Як видно з рис. 3, зі збільшенням товщини заготовки від 2 до 5 мм залишкова деформація на полицях $e_{зал}$ і відношення k/λ при всіх випробуваних рівнях завдання заготовки зменшуються. Мінімальні значення $e_{зал}$ та k/λ

зафіксовані при рівні задачі -20мм.

Аналіз результатів експериментальних досліджень енергосилових параметрів процесу формування профілів з періодичними гофрами показав, що мінімальні значення зусиль деформування і моментів, що крутять, спостерігаються при нульовому рівні задачі металу у валки. Зміна рівня задачі призводить до незначного (5 – 10%) їхнього підвищення. Отримані при валковому формуванні профілів експериментальні дані (калібрування №2, табл.1) наведені на рис.4 та 5.

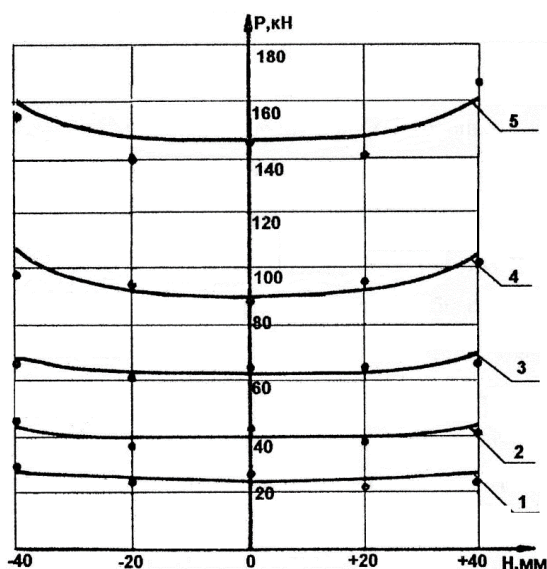

Рис. 4 Зміна зусилля деформування (P) залежно від рівня завдання металу у валки (калібрування №2): 1-5 - товщина заготовок, мм

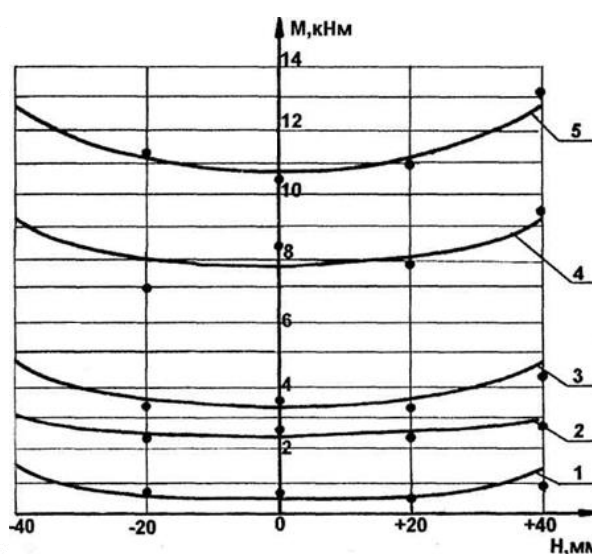

Рис. 5 Зміна крутних моментів (M) залежно від рівня завдання металу у валки (калібрування №3): 1-5 товщина заготовок, мм

Характер кривих, отриманих при використанні інших калібрувань аналогічний наведеному. Це можна пояснити появою (при зміні рівнів задачі заготовки) додаткового зусилля поздовжнього вигину полоси між проводкою та валками

$$P = \frac{|H|BES^3}{4L^3}, (1)$$

где $|H|$ - рівень задачі металу у валки; B - ширина заготовки;

L - відстань між проводковою арматурою та осьовою площиною валків.

Дослідження показали, що рівень завдання заготовки у валки суттєво

впливає на таку важливу експлуатаційну характеристику продукції, як поздовжня кривизна гофрів. З рис.6 і 7 видно, що варіюючи рівень завдання, можна регулювати кривизну гофрів, а за певних умов навіть змінювати її знак. Дослідження проведені на стані 550 з вивідною проводкою та на стані 1-4x50-300 - без неї. Проте, характерні показники зміни кривизни - прямолінійність графіків при формуванні як широких, і вузьких гофрів, і навіть кут нахилу прямих, що характеризують зміну стріли прогину гофрів, для усіх досліджених випадків ідентичні.

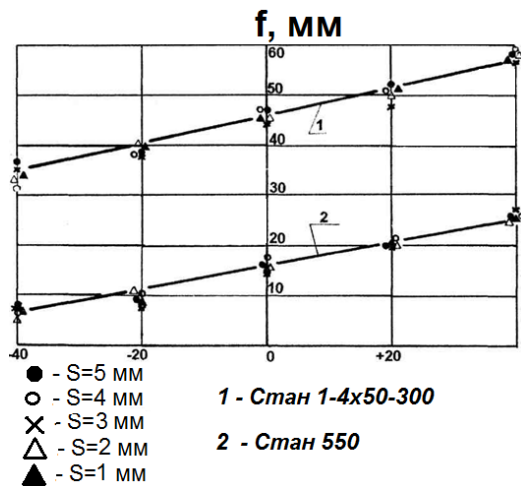

Рис.6 Стріла кривизни гофрів (f) шириною 140 мм (1) та 118 мм (2) за різних умов завдання металу у валки

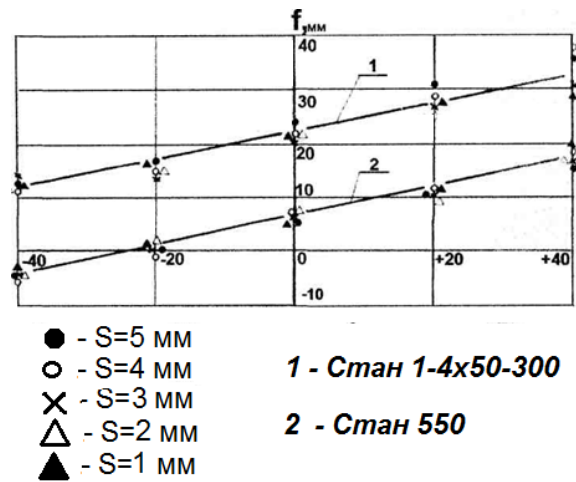

Рис.7 Стріла кривизни (f) гофрів шириною 95 мм при різних рівнях завдання металу у валки без вивідної проводки (1) та за наявності вивідної проводки (2)

Встановлення закономірності послідовного збільшення кривизни гофрів із зміною рівня задачі від - 40 мм дозволяє цілеспрямовано вибрати рівень задачі заготовки H_i відповідно до емпіричної залежності

$$H_i = K(f_i - f_0),$$

де f_i -необхідна стріла прогину гофрів;

f_0 - стріла прогину при нульовому рівні задачі заготовки;

K – емпіричний коефіцієнт.

У випадках, що розглядаються, він дорівнює 3,845, що дозволяє отримувати профілі високої жорсткості з періодичними гофрами необхідної

кривизни - f_i .

Оскільки наведені дослідження були проведені на обладнанні, близькому за технічною характеристикою промислового агрегату 1-5x300-1650 і при цьому використовувалися найбільш типові в сортаменті агрегату типорозміри періодичних гофрів, знайдений експериментально мінімум поздовжніх деформацій стиснення плоских бічних ділянок профілів (відповідно -20 мм), може бути використаний при виробництві профілів високої жорсткості у промислових умовах [7].

Цей висновок був підтверджений при освоєнні профілів бічних обшивок напіввагону 1300x2x1725x39,6x3,6 мм та 555x1x1725x39,6x4,5 мм. Визначена експериментально мінімальна величина поздовжньої деформації забезпечувалася при рівні завдання - 20 мм. В результаті переходу на профіль із зазначеним рівнем завдання заготовки у валки якість профілів покращилася - хвилястість суттєво зменшилася.

Висновки

В результаті дослідження впливу зміни рівня задачі металу у валки встановлено, що кількісний перерозподіл поздовжніх знакозмінних деформацій, що відбувається при цьому, призводить до появи різних за величиною залишкових поздовжніх деформацій на плоских бічних ділянках профілів.

Встановлений вплив рівню задачі заготовки на поздовжню кривизну гофрів, наведена емпірична формула для урахування цієї залежності при розробці технології виготовлення конкретних профілів.

Оскільки експериментальні дослідження були проведені на обладнанні, близькому за технічною характеристикою промислового агрегату 1-5x300-1650 і при цьому використовували найбільш типові в його сортаменті типорозміри періодичних гофрів, знайдений експериментально мінімум поздовжніх деформацій стиснення плоских бічних ділянок профілів, відповідно межах 0 -20 мм, дозволяє рекомендувати цей діапазон при виробництві профілів високої жорсткості у промислових умовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Paralikas J, Salonitis K, Chryssolouris G. Investigation of the effect of roll forming pass design on main redundant deformations on profiles from AHSS. *Int J Adv Manuf Technol* :1–17(2011).
2. Изготовление методом интенсивного деформирования профилей из листа и их внедрение в авиастроении / В. И. Филимонов, В. А. Марковцев, И. М. Колганов и др. // *Авиационная промышленность*. – 2001. – № 4. – С. 21 - 23.
3. Halmos GT (ed) *Roll forming handbook*. Taylor & Francis, London. 2006.
4. Byongdon J., Hyunjong L., Dongkyu K., Young Hoon Moon. A Study on Forming Characteristics of Roll Forming Process with High Strength Steel. *The 8th International Conference and Workshop on Numerical Simulation of 3D Sheet Metal Forming Processes*. 2011; 1034-1040.
5. Traub T., Xin Chen, Groch P. Experimental and Numerical Investigation of the Bending Zone in Roll Forming. *International Journal of Mechanical Sciences* 131-132. 2017; 956-970. DOI:10.1016/j.ijmecsci.2017.07.056.
6. Kwun Sing Tsang, Ion W., Blackwell P., English M. Industrial validation of strain in cold roll forming of UHSS. *17 International Conference on Metal Forming, Metal Forming 18. Procedia Manufacturing*, 15.2018; 788-795.
7. Сівкін Є. В. Дослідження впливу рівня завдання полоси у валки на повздожню деформацію профілів з періодичними гофрами. *Матеріали І Всеукраїнської інтернет-конференції «Сервісна інженерія та нові матеріали в машинобудуванні» Харків.10-11 лютого 2022. С.*

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 556

ЗМІНИ МАКСИМАЛЬНОГО СТОКУ РІЧОК ВЕРХНЬОГО ДНІСТРА

Мельник Сергій Володимирович

Національний університет «Одеська політехніка»

Пр. Шевченка 1, м. Одеса, Україна

Вступ. Відгук регіонального клімату на перебудову кліматичної системи може мати для кожної географічної зони або району свої особливості. Це обставина обуславлює необхідність встановлення існуючих тенденцій в змінах регіонального клімату і виявлення їх наслідків на формування водних ресурсів певних територій.

Дослідження рівнинних річок України показали, що відбувається зменшення стоку в період весняних повеней і зростання стоку в літньо-осінню межень [1]. Також встановлено, що річний стік має тенденцію до зменшення, особливо в Південній частині України, де випари значно перевищують сумарну кількість опадів.

Зміни клімату визначають не лише зміни водних ресурсів країни, але і їх перерозподіл в межах року [2].

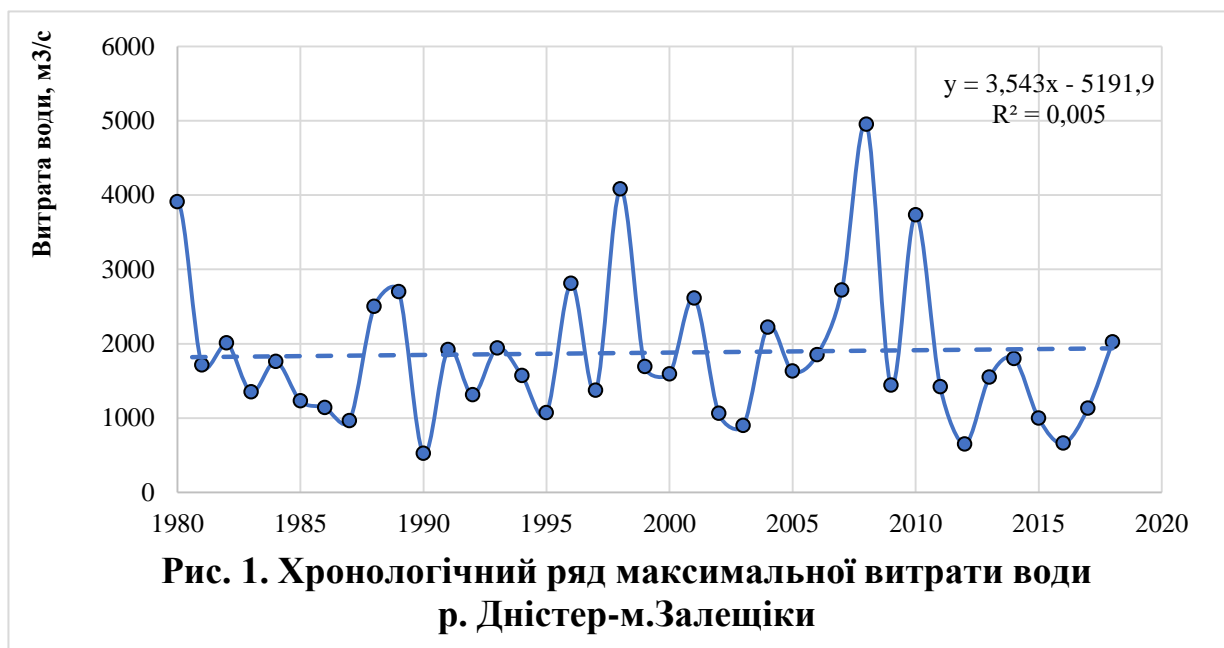
Мета роботи полягає у виявленні тенденцій в змінах максимального стоку р. Дністер і її припливів за допомогою статистичних методів.

Матеріали і методи В представленій роботі вивчалися зміни максимального стоку річок басейну Дністра, які сталися на початку XXI століття в результаті зміни клімату. Дослідження проводилися за даними добового стоку найбільш крупних гірських і лівобережних припливів Дністра.

Вибрано 58 постів, на яких спостереження продовжувалися до 2018 р. Період спостережень за добовим стоком, використовуваний в даній роботі,

складав з 1981 по 2018 рр. За період з 1981 по 2018 рр. візуально виявити тенденцію зміни максимальних витрат досить проблематично (Рис. 1). Тому необхідно досліджувати максимальний стік за допомогою статистичних методів з виділенням сучаснішої фази. Дані оброблялися по 58 постах.

Довжина ряду дозволила розбити його на 2 півперіоди 1981-1998 рр. і 1999-2018 рр.

З метою врахування особливостей формування максимального стоку усередині року розрахунки трендів проводилися окремо по 4 сезонам і по року в цілому. Основним методом дослідження є метод виявлення статистично значимих трендів за допомогою тесту Манна-Кендалла, який широко використовується в гідрології [3]. Він використовує непараметричні критерії перевірки значущості тренду.

У багатьох роботах [4, 5] для оцінки тренду використовують поняття «Індекс тренду» (T_i), яке обчислюється як $T_i = (1-\alpha)$ при позитивному тренді і $T_i = -(1-\alpha)$ при негативному. Для двосторонніх тестів T_i коливається від -1,00 до +1,00.

Негативні величини T_i вказують на існування тенденції зменшення, а позитивні значення – на тенденцію зростання досліджуваної величини. Чим

вище абсолютне значення величини T_i , тим більше виражена тенденція. Якщо модуль T_i більше 0,9 це вказує на статистичну значимість тренду.

Результати і обговорення. За досліджуваний період часу як на рівнинній території, так і в гірській частині, водозбору Дністра сталися значимі зміни температури. Індекс тренду температур для більшості метеопостів в межах басейну Дністра склав 0,992-0,999. При цьому, за досліджуваний період, не відбувалося статистично значимого зростання річної суми опадів. Індокси тренду опадів коливалися від 0,16 до 0,54.

Відповідно до даних табл.1. за період 1981-1998 рр. практично не спостерігається значимих змін річних добових максимумів стоку. В той же час спостерігається зниження максимумів стоку в літній період, особливо на рівнинній території водозбору. На гірських водозборах і верхній течії Дністра спостерігається значиме зростання добових максимумів в осінній і зимовий періоди. Це зростання спостерігається на фоні статистично значимих змін температури і не значимих змін опадів зимового сезону. Індокси трендів суми опадів літнього сезону $T_i = -0,15$; зимового $T_i = 0,53$. Зростання опадів саме зимового сезону виявлялося і раніше в багатьох роботах [5, 6].

Таблиця 1

**Індокси тренду максимального добового стоку
для деяких (з 58) створів**

Річка - створ	1981-1998 рр.					1999-2018 рр.				
	<i>Річні</i>	III-V	VI-VIII	IX-XI	XII-II	<i>Річні</i>	III-V	VI-VIII	IX-XI	XII-II
Дністер - с. Стрілки	-0,77	0,00	-0,35	0,85	0,88	-0,88	-0,98	-0,91	-0,85	-0,58
Дністер м.Залещіки	-0,58	-0,18	-0,50	0,76	0,98	-0,67	-0,59	-0,75	-0,40	-0,66
Ломниця с.Перевозець	0,17	-0,59	0,00	-0,17	0,98	-0,98	-0,99	-1,00	-0,99	-0,97
Золота Липа с.Задарів	0,21	-0,65	-1,00	-0,53	0,02	-0,92	-0,84	-0,71	-0,76	-0,92
Коропець-с.Коропець	0,62	-0,45	-0,92	0,74	0,24	-0,97	-0,87	-0,74	-1,00	-0,96
Серет - с. Чортків	0,63	0,09	-0,84	-0,06	0,09	-1,00	-0,94	-0,87	-0,93	-0,97
Збруч м.Волочиськ	0,35	0,46	-0,95	0,30	0,40	-0,97	-1,00	-0,91	-0,98	-1,00
Смотрич - с. Купин	0,40	-0,06	-1,00	-0,80	0,12	-0,90	-0,93	-0,87	-0,88	-0,97

За період 1999-2018 рр. по всьому басейну Дністра спостерігається зниження добових максимумів, яке відбувається вже і в осінній, і в зимовий періоди. За весь період спостережень 1981-2018 рр. у верхній частині Дністра не відбувалося значимих змін максимального добового стоку, хоча на окремих ділянках наголошувалися значимі зменшення (Рис.2). Це робить схожим тенденцію максимальних стоків гірської частини басейну Дністра на тенденції спостережувані в південній частині Альпійського хребта [7].

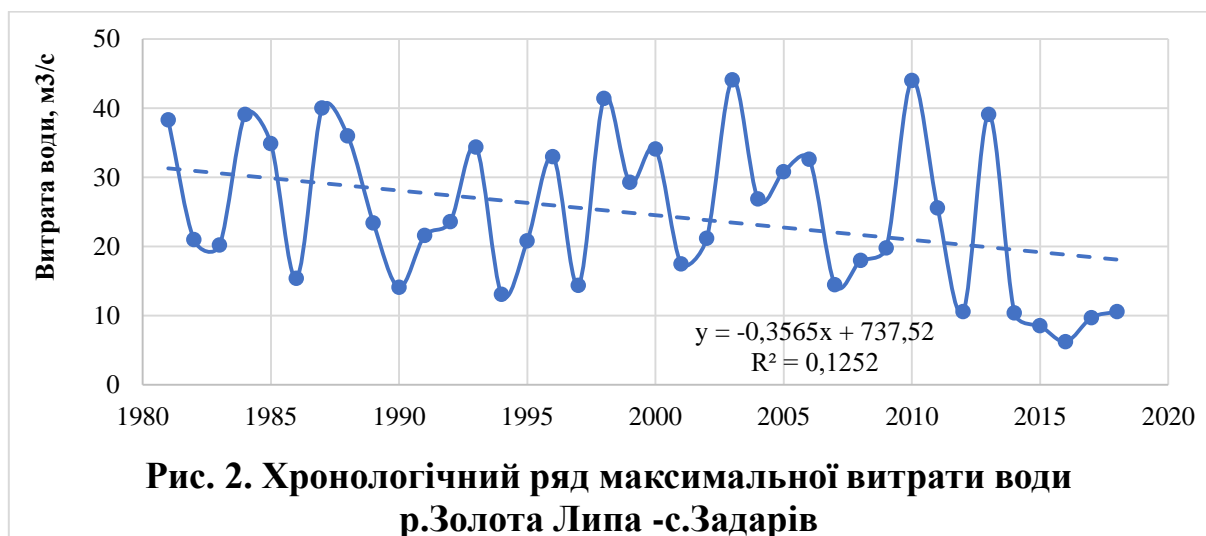

Рис. 2. Хронологічний ряд максимальної витрати води р.Золота Липа -с.Задарів

На правобережних ділянках, зростання і зменшення максимумів на окремих водозборах може означати відсутність однозначної тенденції. До такого ж виводу, для річок східної Європи, прийшли і в роботі [7].

Висновки. За досліджуваний період в басейні верхнього і середнього Дністра спостерігається стійка тенденція зростання температури повітря як річний, так і літнього і зимового сезонів. За цей же період в басейні Дністра не відбувається значимих змін опадів і стоку.

В період 1981-1998 рр. амплітуди максимального стоку зростають на Карпатських припливах Дністра, в основному в осінній і зимовий періоди, а на рівнинній території зменшуються в літній період.

За 1999-2018 рр. спостерігається повсюдне зниження амплітуди максимального стоку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кліматичні зміни та їх вплив на сфери економіки України: монографія / С. М. Степаненко, А. М. Польовий, Н. С. Лобода та ін.; за ред. С. М. Степаненка, А. М. Польового. - Одеса: Вид. "ТЕС", 2015. -520 с.
2. Kundzewicz Z. W. Flood risk and climate change: global and regional perspectives / Z. W. Kundzewicz, S. Kanae, S. I. Seneviratne et al. // Hydrological Sciences Journal. – 2012. – №59. –Р. 1–28.
3. Yue S. and P. Pilon. A comparison of the power of the t test, Mann-Kendall and bootstrap tests for trend detection, Hydrological Sciences Journal. 2004. 49(1), p. 21–37.
4. Svensson C. Trend detection in river flow series: 2. Flood and low-flow index series / C. Svensson, W. Z. Kundzewicz, T. Maurer. // Hydrological Sciences Journal. – 2009. – С. 811–824.
5. Melnyk S., Loboda N. Maximum flow of rivers of the Ukrainian Carpathians (in the upper Dniester) in the climate change conditions. Journal of Fundamental and Applied Sciences. 2018, 10(3), p. 357-375. <http://jfas.info/psjfas/index.php/jfas/article/view/2557>
6. Szwejkowski Zbigniew, Ewa Dragańska, Iwona Cymes, Cristina Maria Timofte, Stanisław Suchecki, Ioan Craciun, 2017, Rainfall and water conditions in the region of the upper glacial in Europe, Meteorology Hydrology and Water Management, 5 (1), 15-28. DOI: 10.26491/mhwm/65538
7. Walter Mangini, Alberto Viglione, Julia Hall, Yeshewatersfa Hundecha, Serena Ceola, Alberto Montanari, Magdalena Rogger, José Luis Salinas, Iolanda Borzi & Juraj Parajka (2018) Detection of trends in magnitude and frequency of flood peaks across Europe, Hydrological Sciences Journal, 63:4, 493-512, DOI: 10.1080/02626667.2018.1444766

PEDAGOGICAL SCIENCES

DESIGNING OF THE INTENSIVE DIDACTIC SYSTEMS METHODOLOGY IN ENGINEERING EDUCATION

Feyzullayev Ramiz Abdulsamed

Senior lecturer

Mammadov Ayyar Tayyar

Senior lecturer

Abdullazade Ilaha Mirzaaga

Assistent

Azerbaijan Technical University

Baku, Azerbaijan

Introduction. The science and technology development, production management based on new technology, social and economic requirements for engineering systems make necessary principal changes in engineering activity. Accordingly, major changes are required for specialist training in high school. The requirements for specialist training in modern age is worldwide important creativity, formation of skills to solve the science and production issues of future specialists appears as a central problem before the intensive training theory and methodology. Training content and procedural aspects can be considered as a key direction for specialists training improvement in high school.

The general objective of the highly qualified specialists training is determined by the curriculum in which all the education subjects are listed. The curriculum itself is developed by the experts. The compilation of the curriculum on the basis of the expert method forms empirical phase of the preparation of that document. The high schools feel that justification of this methodology is not enough and they try to improve curriculum through that empirical method. The expert's point of view is to describe accurately the objectives of the specialists training in curriculum and to

achieve the development of the curriculum as a result of the scientific justification. So the training may be described as the implementation of the project, not like the fluent creativity of the individual. Thus the training can be viewed as a combination of aspects like learning object and scientifically justified setup object [1]. So the training purpose can be described through the project, the general objective of the training consists of the project implementation. The project implementation method is the combination of taught lessons with learning.

The specialist training content design is based on the intensive training system principles. The main of them is – “The adaptation of specialist training professionalism direction to fundamentality of education” principle. The main provision of that principle is adaptation of training content and methodology to professionalism training objectives and issues [2].

According to the intensive training theory didactic process in high school is implemented in the framework of the education system. The level of the specialist training depends on the adaptation of the education system elements and the system as a whole to modern scientific requirements. In this regard, the adaptation of education system to scientific and technical progress, achievements and requirements was called the training intensification [3]. The training intensification is carried out through the optimization of education system condition to current situation, as well as with the establishment of purposeful training conditions.

Aim. The general objective of the article is the perfection of higher engineering professional training by the designing of methodology on the basis of learning system theory which are one of the development ways of specialist training in higher school.

Materials and methods. Designing of the learning methodology is included in statement of the didactic task and designing of the didactic system providing its solution in line with the conception of intensive learning system. In its turn, statement of the didactic task includes analysis of the learning tasks and identification of the content (material subject to learning) on their basis, structuring of the content of learning and its presentation in the form of system of educational elements ,exercise on level of mastering education elements (for the purpose of learning),determination

of the initial level of learning of students characterizing the level of mastering the educational material by them on which the content of learning subject to learning is based , fixation of limits imposed on the scientific-educational material basis of the organizational side of learning[4].

Didactic task is the situation included in the pedagogical system and requiring transfer of the trainee from initial condition to the given, necessary task of learning. The number of conditions of didactic tasks includes information subject learning of scientific contents and their source, learning tasks and purposes (required final condition of trainees), initial condition of trainees, academic-scientific material basis, organizational side of learning.

The conception of intensive education system recommends the trajectory that can be presenting in the form of nine learning stages. The general totality of stages is as following: the first stage is calling as the initial, it is assigning for general orientation of trainees in the educative materials having relatively greater volume. Motivation and goal setting is provided on it basis. The second stage is the key stage. The schemas of orientation basis of action (OBA) allowing organization of independent activities of trainees on the following material. The third stage is the materialized (material) action. It serves to explain the content of operations of the implemented action and provides the initial skills to describe the theoretical material, to solve the typical task upon the given algorithm, to carry out logical operations on analysis and synthesis of phenomena, to prepare the material for application or to use it. The action of any character (theoretical or practical) is implementing on this stage in slow regime referring to OBA schema or support synopsis. The fourth stage is load speech (outward speech). Following the third stage, this stage plays an important role in the assimilation process (transfer to the internal plan, to consciousness) of the formed element of the social practice by the trainee (knowledge, action experience, experience of creative activity). The fifth stage is the stage of the outward speech “about himself”. It is characteristic by the fact that the trainee is completely deprived from external supports, the plan of the further step is that student discusses “himself herself”. The sixth stage is mental. The student is completely free here. He shall settle

the academic task put before him | her himself | herself without direct help of the trainer. The result and the time for implementation of the action is subject to control in this stage. The seventh stage has total generalization character. Essentially, it chooses the third, the fourth, the fifth and the sixth stages, does not concern assimilation of separate actions, but the action consisting of actions assimilation of which was transferring to the further stages. The eighth stage is the control of success of learning. Conditionally, it can be dividing into two sub stages: implementation of total tasks by trainees and their control by the trainer. The principal assignment of the eighth stage is concluding in estimation of the degree of achievement of set tasks of learning upon the meaning part of the teaching material of the subject, divisions or courses as a whole. The ninth stage is the correction and development of knowledge. This stage the aggregate with other stages guaranties required (set) quality of learning. As far as passing the stages, the level of assimilation of the learned material increases.

Result and discussion. Projecting of contents of specialists training bases upon the principles of an intensive education system. The main requirement of the principle consists in adaptation of content of the specialists training and methodic of education to purpose and task of a professional training. To the general directions of an intensive training system in the process of work at contents of educational disciplines the following:

- general of conception of intensive training system, which are transformed into the special ones, control a process of work at content of the educational discipline as a whole and by separate phases of this process. Intensive didactic system in the given level of treatment of theory considers that there are only five general didactic methodology of learning: information-receptive, reproductive, problem statement, heuristic and exploratory. Learning method can play both determining and promoting role in the arrangement of mastering the content (knowledge, practice of reproductive activity or practice of creative activity). Its selection depends on the character of the content of learning. Thus, it is necessary to use problematic statement of the material, heuristic and exploratory methodology of learning for mastering of the practice of

creative activity as principal methodology. Information receptive and reproductive methodology will play a contributing role in this case. Speaking about the problematic lecture as an integral method of learning assigned for solution of the didactic tasks of initial and key stages of learning, it is natural to prefer the method of problematic statement. It can be completed by information-receptive, as well as heuristic method. Theory of intensive learning system looking through the learning form as the element of didactic system, considers it derivative of sub system of learning methods and means. The initial element is general didactic methods of learning that as it was mentioned above, regulates the activities of teacher and learner in designing of a priori didactic system [5]. The methodical recommendations on development of the academic process given in the present work have general didactic direction. They are used for development of the academic process upon any discipline and consecutively, for any group of discipline too. Given recommendations can be laid on the basis of development of different types of activities. But, the type of activities shall be considered not the initial conditions, but as the system derivative from one or some stages of the didactic system. For an example to is possible to speak about the lecture activity (lecture in the system of intensive learning) as about the didactic system assigned for solution of tasks of the initial and key stages of learning.

Conclusion. There by, following generic methodic recommendations can be given for development of intensive didactic system:

a) To deeply analyzing the conditions of didactic tasks and to establish required levels of mastering each academic element subject to learning (separate complex notion, academic question, subject matter).

b) To determine the list consequence of learning stages, passage that provides achievement of required targets of learning of the manual (level of mastering academic elements).

c) Using table1 and recommendations on selection of learning methods to develop a priori didactic systems for learning separate academic elements.

REFERENCES

1. Kraevsky V. V. "The problems of scientific substations training" M., 1977
2. Feyzullayev R. A., Cumshudov S.Q. "The design of specialist preparation content in high technical educational institutions". Azerbaijan Technical University, 1995. .43 scientific technical and methodological conference materials, 1995.
3. Feyzullayev R. A., Abdullayev M. Z. "Working out of the Higher educational special methodic on the academic discipline electrical engineering" Azerbaijan Technical University, 48 methodical and Scientific technical conference materials, 2001.
4. Lerner I. Y. Didactic principles of the learning methodology, M, Pedagogy,1981.
5. Ilyasov I. I. "The structure of educational process". Moscow State University,1986.

UDC 78.06

**PROBLEM AREAS IN MODERN NATIONAL PEDAGOGY RELATED TO
THE ACTUALIZATION AND INTENSIFICATION OF INNOVATIVE
PRINCIPLES OF CULTURAL
RESPONSIBILITY AND MULTICULTURALISM**

Korzhavykh Iraida Mykolayivna

Senior Lecturer

vocal and choral teacher training

Communal facility

«Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy»

Kharkiv Regional Council

The city of Kharkiv, Ukraine

Abstract. The article examines the problems of modernization of Ukrainian musical pedagogy, actualization of innovative guidelines of partnership pedagogy and person-oriented education, corresponding individualization of human value orientations in the context of transcultural processes. Innovative principles of cultural compatibility and multiculturalism are positioned as means of developing the creative personality of the conductor-choirmaster. Their implementation involves expanding the repertoire of future music teachers with works of folklore and pop styles, sacred and academic traditions of various historical and cultural eras, in particular works of modern Ukrainian composers, which ensures the formation of performing universalism, mobility and variability of the performing position, intensification of the interpretive potential of the creative personality, it's becoming a conscious bearer of the national spiritual experience and an active creator of the latest artistic space.

Keywords: intensification of interpretive potential, creative personality, innovations, educational paradigm.

Formulation of the problem. Trends in the formation of transcultural space at the beginning of XXI century at the same time, replacing knowledge with information, inherent in the culture of the information society, problematizes the

issue of the essence, institutional and constitutional foundations of the modern national education system, in particular, the formation of the latest guidelines for Ukrainian music pedagogy. The factors of their actualization are not only the priority of the competency-based educational paradigm and the intensification of academic exchange, aimed at the integration of national art education into the global educational space. The exceptional dynamization of socio-cultural processes in general and artistic processes in particular leads to a certain destruction of the foundations of national art education, a change in the social status of the pedagogue-artist, and the "relegation" of social attention to academic musical art to the periphery. Under these conditions, the introduction of innovative technologies, the radical renewal of the methodological "arsenal" of the formation of a new, mobile and universal image of a teacher based on partnership pedagogy and the student-centered paradigm of education acquire the status of urgent tasks of modern music pedagogy.

The analysis of the latest research and publications on this issue demonstrates the increased attention of Ukrainian scientists and music educators to the problems of innovative modification of the foundations of modern national music pedagogy. Characterizing innovative activity as a "social-pedagogical phenomenon that reflects the creative potential of every teacher" [4, p. 77], Ukrainian researchers see its modernizing potential in freedom of action, responsibility for the result, universalism (synthesis of educational, teaching, and organizational aspects), a combination of emotional, aesthetic and rational principles, readiness to use information technologies, etc. [4]. The research on music-educational issues as a basis for the modernization and student-centered paradigm of music education affirms the optimization of the content, forms and methods of education, the priority of independent work of students, the focus on the formation of informational, regulatory, communicative, operational and intellectual-pedagogical competences and the use of music-information technologies as a factor ensuring the universalism of the teacher-musician and a fruitful synthesis in the area of professional vocal-conductor specialization "activities of a music teacher, methodologist,

extracurricular work leader, teacher of the additional education system" [3, p. 119]. Revealing the essence of innovative technologies, scientists single out their qualities, such as an inseparable connection with a personally oriented approach, "humanistic nature, creative, research-experimental nature, persistent motivation to search for new things in the organization of the pedagogical process" [10, p. 17], emphasizing the significance, in particular, the technology of music perception, as corresponding to the modern world trends in the development of music pedagogy and interactive music-pedagogical technology [11, p. 103]. However, despite the attention shown by Ukrainian scientists and music educators to the issues of innovative reform of Ukrainian musical pedagogy at the current stage of development, the previously unresolved parts of the general problem are the comprehensive coverage and theoretical substantiation of the essence, specifics, methodological foundations of specific innovative technologies, their correlation with the traditions of national musical education and principles of personally oriented professional music education.

The purpose of the article is to highlight problem areas in modern national music pedagogy related to the actualization and intensification of innovative principles of cultural relevance and multiculturalism.

Presenting main material. The actualization of personally oriented education is a natural result of the exceptional elevation of the personal principle in the context of cultural, particularly artistic, processes. End of the XX – beginning of the XXI-century, related to the individualization and pluralism of human values [9, p. 28]. Under these conditions, as L. Shapovalova emphasizes, "on the field of continuity of classical traditions in musical art and affirmation of professionalism "under the banner" of European values, the higher school of Ukraine searched for ways and mechanisms of unification of academic science with the realities of performing practice of the beginning of the third millennium" [12, p. 292]. Under these conditions, the destruction of the model of education based on the authoritarianism of the teacher, the algorithm of acquiring a clearly defined amount of "knowledge" and "skills" that is indirectly correlated with the creative individuality of the future artist becomes inevitable for modern Ukrainian music

pedagogy. Normalization, regulation, and uniformity of the content of education under modern conditions gives way to flexible adjustment of its content, diversification of methodical principles, corresponding to the characteristics of the student's personality and aimed at the formation of a creative individuality, capable of universal self-realization and characterized by high mobility in the field of professional activity.

Ukrainian scientists associate the innovative potential of personally oriented music education with methods that "take into account the individual properties of the personality, ensure its value-meaning development, form the ability for moral regulation and creative self-realization" [6, p. 216] and the principles of cultural relevance, dialogicity, interdisciplinary communication ties [6, p. 216], multiculturalism, reflexivity, connection of education with life, integrativeness, creativity, activity, emotional saturation [8, p. 372].

The principle of cultural conformity, as the basis of the teacher's artistic and creative tolerance and the foundation of personally oriented education, is defined by scientists as being based on the cultural identification of an individual, his ability to self-awareness in the plane of a certain culture as its integral part [6, p. 214], "presupposes meaningful filling of the educational process, as a result of which the artistic and pedagogical experience of artist-pedagogues is perceived as a cultural value, as a significant factor in the formation of the general culture of the teacher and student" [1, p. 5]. However, the implementation of the specified principle, which combines cognitive and emotional-reflexive aspects, in our opinion, is not exhausted by the conscious focus of the future professional musician on the formation of a personal value position and self-awareness in the context of a certain, in particular, national culture.

Today's transcultural space and active integration of Ukrainian art into world culture, academic mobility and processes of educational migration, ambiguous diffusion of academic and mass artistic culture are the factors that actualize the formation of a musician's creative personality. This also involves the achievement of stylistic "panorama" – the ability to reproduce specific features of musical thinking of

different historical and cultural eras, which is connected with the urgent need to solve a number of problems.

First of all, this is the problem of forming the repertoire priorities of the future musician. One of the cornerstones of person-oriented education is the flexible regulation of the educational process, in particular the individualization and variability of the repertoire in accordance with the student's creative requests. The traditional repertoire basis of professional training, in particular of conductors-choirmasters, are classical works of the national and Western European tradition, the importance of which as components of the universal human spiritual experience is indisputable. However, under the conditions of rapid changes in stylistic guidelines and stylistic search, the implementation of the principles of cultural relevance and multiculturalism leads to the expansion of repertoire "horizons", the mastery of the latest works, in particular by Ukrainian contemporary creators, which will enable the creation of an atmosphere of creative search, will ensure the expansion of the adaptive potential of future musicians in relation to innovations.

Our own pedagogical experience allows us to state the significant difficulties that arise in the process of introducing the latest work of composers into the educational repertoire. First of all, these are the problems of "performer readiness" and "performer position", determined by the specifics of the musical language – the experimentalism of harmonic and tonal thinking, sound production and sound management, the acquisition of fundamental importance by previously secondary means of artistic expression (rhythm, timbre, articulation, etc.), the synthesis of paradigmatic features of academic and folklore tradition, active diffusion of academic tradition and pop art, jazz, etc.

Mastering the latest repertoire layer based on the principle and cultural relevance contains a significant potential for overcoming the tendency of extensive learning, which is characterized by "overloading of educational disciplines and programs, orientation on memorization and reproduction of educational information, rather than its independent search, creative assimilation and use in practical activity"

[5, p. 369]. At the same time, the activation of the practical, choirmaster mode of professional practice on the basis of the latest repertoire under such traditional directions of Ukrainian musical pedagogy serves the transformation of its basic principles in the direction of acquiring an intensive character, which is connected in particular with the priority of the formation of interpretive competence. Aimed primarily at revealing the creative potential of a creative personality, this competence also contains a significant cultural potential associated with the formation of the newest national cultural space and a new, culturally and socially active personality-creator, focused on the high mission of representing the national artistic output in the world space.

Mastering the innovations of musical thinking based on the principles of cultural appropriateness and multiculturalism in the context of becoming a future musician, in particular a conductor-choirmaster, is also connected with problems that "go beyond" the actual musical art and are of an institutional and organizational nature. After all, the functioning of artistic works in the modern artistic space today is significantly complicated by the lack of the latest music literature, the low level of representation of the works of modern artists, and the difficulties associated with the observance of copyright on intellectual property objects.

The principles of cultural appropriateness and multiculturalism also provide for the active formation of "genre competence", the expansion of which in the process of professional development of a musician is also appropriate to the artistic processes of today. On the one hand, they are marked by the priority of mixed thinking, the freedom and "montage" of the union of the features of different genres, in particular the instrumental and vocal nature, by the artists' appeal to the free creation of individualized genre guidelines. On the other hand, no less characteristic are the tendencies of artists to turn to established genre models as a kind of meaningful accents, markers of conceptual nuances of works, and the revival of ancient genres, consistent with postmodern nostalgia for the past.

In the context of the creative growth of the future musician under these conditions, the genre appears as an example of the "collapsed" cultural memory of a

certain era, the performing interpretation of which is based on the comprehension and creative internalization of specific, particularly stylistic, features of the historical and cultural era. The immediate basis of such a performance interpretation and at the same time an artistic and practical embodiment of the principles of cultural appropriateness and multiculturalism is the intensification of mastering the basics of an "authentic actualizing performance strategy" [7, p. 181] – one of the foundations of the education of "stylistic and genre thinking, which is the basis of the professional formation of a choirmaster as a performer-interpreter of choral works" [5, p. 371] and the formation of performing universalism.

Achieving such universalism of the future musician based on the principles of cultural relevance and multiculturalism under modern conditions also enables the introduction of works of spiritual tradition into the educational repertoire. The sacred stream of domestic musical, especially choral, culture was for centuries one of its representatives, and its long, declarative removal from the artistic space for ideological reasons was reflected in a certain loss of performance traditions and leveling of the spiritual foundations of the national system of value orientations of the creative community. Active revival of the sacred foundations of worldview on the border of XX-XXI centuries. in the Ukrainian artistic space not only returns the Ukrainian nation to its eternal mental sources, but also demonstrates the power of the tendency to create a multicultural space. This is proved by the large-scale corpus of sacred works of L. Dychko, V. Sylvestrov, M. Skoryk, E. Stankovych, H. Gavrilets, V. Poleva, I. Shcherbakov, which are "not only part of the national spiritual culture of Ukraine, but also a powerful instrument of regulation humanistic value relations of a person with reality, a factor in the formation of the spiritual needs of society" [2, p. 82]. The introduction of works of the sacred tradition into the educational repertoire of future musicians, in particular conductors-choirmasters, contains significant innovative potential not only in the professional and competence dimension (mastery of specific sound production, sound management, articulation, imagery, the palette of means of artistic expression, textural thinking, the ratio of verbal and musical principles, executive position, etc.). Synthesizing the signs of the

sacred European and national musical traditions of various denominations, the spiritual works of Ukrainian artists appear in the context of Ukrainian musical pedagogy as one of the conceptual foundations of personally oriented education, a means of forming a harmonious, culturally tolerant personality, oriented to the implementation of the mission of preserving and broadcasting the national system of axiological orientations and active representation of the national spiritual experience in the world cultural space.

The achievement of creative universalism, which seems to be possible to represent as the general goal of introducing the principles of multiculturalism and cultural appropriateness in the context of innovative technologies of modern music education, also involves the approbation of the latest methods of forming a competence "circle" of future musicians, in particular conductors-choirmasters, by introducing works of pop style into the educational repertoire and authentic folklore tradition. Such repertoire expansion is connected not only with the mastery of specific techniques characteristic of folk singing (untempered sound extraction, the importance of agogic, emphasis, special articulation, a high level of dynamics, cries, exclamations, glissando, interruption of sound, etc.) and means of vocal expressiveness of the art variety shows (strobe, subtone, drive, slide, etc.). "Exiting" beyond the boundaries of academic vocals becomes the basis for the formation of flexibility, performance mobility of the singing apparatus, mastering the speech position, the specificity of singing "with a smile", performing under conditions of low impedance, using a laryngeal-pharyngeal resonator, and at the same time involving in the process of professional training digital technologies and technical means.

Conclusions. Inseparable from the introduction of innovative technologies and the principles of personally oriented professional education, the modernization of modern Ukrainian music pedagogy requires intensive application of the principles of cultural relevance and multiculturalism. In the methodical and executive spheres, the concretization of the stated principles is overcoming academic dominance by diversifying repertoire priorities. Expanding the educational repertoire with works of academic and sacred traditions of different historical and cultural eras, works in pop

style and folklore serves to form performing universalism, mobility, stylistic flexibility of the performing position, intensification of the interpretive potential of the creative personality, its formation as a bearer of spiritual values, a representative of the spiritual experience of the nation, an active creator of a new artistic space.

Prospects for further investigations consist in substantiating the methodical principles of mastering the performance features of choral works of the sacred, pop and folklore tradition in the context of the professional education of the conductor-choirmaster.

BIBLIOGRAPHY

1. Vovk M. P., Gurich Z. V. Perspectives of creative use of progressive ideas of artists-pedagogues of the Kherson region in modern educational practice [Text] / Vovk M. P., Gurich Z. V. // Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. — 2016. — Vol. 140. — P. 3-7.

2. Kyfenko A. M. Ukrainian spiritual music in the professional training of music teachers / A. M. Kyfenko // Continuous professional education: theory and practice. — 2015. — Vol. 4 (45). — P. 82-86.

3. N. E. Kravtsova Modernization of modern music and pedagogical education: perspectives and needs [Text] / N. E. Kravtsova // Professionalization in the sphere of public administration: content of professional development of education managers in the conditions of global challenges and reforms; in general ed. S. K. Khadzhiradeva. — Mykolaiv: Yemelyanova T. V., 2017. — part II. — P. 111-128.

4. Y. V. Merezhko Innovative activity as a component of professional training of the future music teacher [Text] / Y. V. Merezhko // Musical art in educational discourse. — 2016. — No. 1. — P. 76-79.

5. N. I. Narozhna Competency approach to professional training in the training of conductors-choirmasters [Text] / N. I. Narozhna // Young scientist — 2018. No. 1 (53). — P. 368-373.

6. Negrebetska O. The role of innovative technologies in modern music education [Text] / O. Negrebetska // Scientific Notes [Kirovohrad State Pedagogical

University named after Volodymyr Vinnichenko]. Ser.: Pedagogical Sciences. 2012. Issue 103. — P. 212-217.

7. Nikolaevska Yu. Authentic performing strategy and its modern transformations [Text] / Yu. Nikolaevska // Aspects of historical musicology. 2017. Vol. 10. — P. 180-198.

8. Sobol N. Pedagogical principles of formation of artistic and creative tolerance of the future music teacher [Text] / N. Sobol // Scientific Bulletin of the Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy. — 2015. — No. 1. P. 371-377.

9. O. V. Umanets Axiological guidelines of personality in the context of transculture [Text] / O. V. Umanets // Proceedings of the II International scientific electronic conference "Culture in the process of spiritual and moral development of global society". — Kharkiv: KhNTUSG, 2019. — P. 24-30.

10. E. I. Fedorchuk Modern pedagogical technologies [Text] / E. I. Fedorchuk. Kamianets-Podilskyi: Abetka, 2006. — 212 p.

11. Cherkasov V. Interactive musical and pedagogical technologies (perception of music) [Text] / V. Cherkasov // Scientific notes. Series: Pedagogical sciences. Kirovohrad: RVV KDPU named by V. Vinnichenko, 2012. — Vol. 102. P. 98-108.

12. Shapovalova L. V. Interpretology as an integrative science [Text] / L. V. Shapovalova // Problems of the interaction of art, pedagogy and theory and practice of education. Cognitive musicology. —2017. — Vol. 46. — P. 289-300.

ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК У ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Бакало Анна Олександрівна,

магістрантка

Полтавський національний педагогічний

університет імені В. Г. Короленка

м. Полтава, Україна

Анотація: Стаття розглядає проблемні аспекти формування вокально-хорових навичок учнів підліткового віку. Особлива увага приділяється необхідності урахування особливостей голосового апарату учнів середньої школи. Проаналізовано підходи та методи формування вокально-хорових навичок на уроках музичного мистецтва у загальноосвітніх навчальних закладах під час навчальної та позакласної діяльності.

Ключові слова: музичне мистецтво, підготовка вчителя, вокально-хорові навички, особливості голосового апарату підлітків, мутація.

В умовах євроінтеграції підготовка сучасного учителя постійно вдосконалюється і вимагає нових знань, вмінь та навичок від майбутнього педагога. Сучасний учитель має володіти широкою палітрою професійних компетентностей, має бути здатним і вмотивованим до постійного саморозвитку та самовдосконалення, до підвищення власного духовного розвитку та сприяти його підвищенню серед своїх учнів. Важливе місце у підготовці учителя музичного мистецтва посідає розвиток професійних якостей, розширення кругозору майбутнього вчителя та формування загальної культури особистості. Цей процес потребує постійного вдосконалення. Зі зростанням попиту на ринку праці постає питання неперервного розвитку та самоосвіти упродовж життя. Як відомо, одним із ефективних інструментів виховання високодуховного покоління є хоровий спів. Саме він займає за правом одне із чільних місць у

навчально-виховному процесі сучасної школи. Окрім «командної роботи», розвитку soft skills тощо, хоровий спів як мистецтво, вимагає від виконавців високого рівня технічного та художнього рівня виконання творів. Поряд з розвитком технічного боку виконання творів, на уроках музичного мистецтва у школі формується культура співу, розвивається художня виразність. Добре розвинена вокально-хорова техніка шкільного колективу дає змогу виконувати твори якісно і постійно підвищувати рівень їх складності та сприяє урізноманітненню репертуару, що мотивує юних виконавців та спонукає до творчих пошуків. Сучасні та традиційні методики, спрямовані на удосконалення вокально-хорових навичок, розглядають правильну співочу поставу, вокальне дихання, звукоутворення, володіння вокальними позиціями, інтонацію і стрій, чітку артикуляцію й дикцію, ансамбль і художню виразність. Формування, розвиток і вдосконалення вокально-хорових навичок завжди привертало увагу науковців та педагогів-практиків. Питанням формування вокально-хорових навичок на уроках музичного мистецтва присвятили свої наукові праці Н. Дем'янко [1], О. Коломоєць [2], Д. Огороднов [3], О. Ростовський [4], В. Черкасов [5, 6] та інші. Не зважаючи на велику увагу науковців, присвячену вивченню цієї проблематики, залишається відкритим питання дослідження механізмів розвитку вокально-хорових навичок учнів різних вікових груп, особливостей голосового апарату школярів різних вікових груп тощо. Наукові розвідки щодо оволодіння ефективними методами і способами охорони дитячого голосу, врахування індивідуальних особливостей дитини залишаються недостатньо обґрунтованими і становлять інтерес серед широкого кола дослідників.

У роботі з дитячим колективом викладачеві слід пам'ятати, що вокально-хорове мистецтво несе в собі не тільки навчальну функцію, а й виховну. Також на заняттях необхідно створювати сприятливі умови для розвитку емоційного інтелекту дитини, навчити її співпереживати та вміти передавати весь спектр емоційних відтінків. Досягти такої цілі допоможе репертуарна стратегія, яка має бути підібрана відповідно до можливостей

колективу з урахуванням вікових можливостей учнів. Спеціалісти сходяться на думці, що існують три стадії розвитку голосу, через які проходять учні в школі. Серед таких молодший домутаційний вік (7-9 років), старший домутаційний вік (10-13 років) та мутаційний вік (13-15 років).

Розуміємо, що для кожного віку характерні свої переваги і недоліки, але при грамотному підході до вирішення співацьких проблем різних вікових груп можна уникнути багатьох негативних наслідків у майбутньому. Так, наприклад, діти молодшого домутаційного віку зазвичай володіють голосом невеликої сили та не мають широкого діапазону. Тому варто не перенапружувати та не перевантажувати дитячі голоси, що може викликати хрипоту в майбутньому. У період старшого домутаційного віку голос стає сильнішим, активно розвивається голосовий м'яз. Якщо вокальна підготовка здійснювалася правильно від початку, то на цьому етапі можна спостерігати гарне звучання голосів. Мутаційний вік потребує особливої уваги щодо дотримання правил гігієни та охорони голосу. Робота з голосом може бути цілком продовжена за умови, що мутація проходить відносно спокійно. Варто також зауважити, що не в усіх дітей одночасно відбувається мутація. Окрім того, зважати необхідно й на те, що у хлопчиків і дівчаток мутаційний період відрізняється як у віковому аспекті, так і у мірі інтенсивності. На уроках музичного мистецтва діти повинні отримати знання про правильний звук, вільний, красивий, що зберігає індивідуальні темброві якості та не шкідливий для голосового апарату. Фонування співацького звуку має бути м'яким, без фізичних зусиль. Сам звук у процесі співу вільно ллється і повинен бути емоційно змістовним та відповідно забарвленим. Правильно оформлений звук повинен бути фізично зручний співакові, а сам процес співу повинен доставляти йому фізичне задоволення (гедоністичний ефект). У процесі підготовки майбутніх учителів музики до роботи з учнями підліткового віку необхідно враховувати, що цей вік посідає особливе місце в розвитку особистості тому, що це період онтогенезу, який в основному триває від 10-11 до 15 років. Підлітковий віковий період є вкрай важливим для розвитку особистості, адже він відповідає переходу від однієї

епохи розвитку особистості до іншої – від дитинства до дорослості. Підлітковий вік збігається з періодом навчання в середніх (5-8) класах загальноосвітньої школи й визначається педагогами та психологами як «важкий», «перехідний», «критичний», «некерований», оскільки «цей вік відноситься до критичних періодів онтогенезу, пов'язаних з кардинальними перетвореннями у сфері свідомості, діяльності й системи взаємовідносин індивіда» [7, с. 79]. О. Козій вважає, що голоси підлітків потребують дбайливого ставлення, їх слід оберігати від перевтоми. Вчена надає такі методичні рекомендації вчителям музики в загальноосвітній школі, а також керівники хорів, у яких співають підлітки: спрямовуючи роботу на охорону дитячого голосу необхідно зменшити вокальне навантаження, тобто скоротити час співу; обмежити співацький діапазон, добирати музичні твори так, аби їхній діапазон був менший, ніж діапазон творів, що виконувалися раніше; співати в зручній теситурі, без напруження; не слід змушувати співати впродовж тривалого часу на крайніх звуках діапазону; співати в обмеженій динаміці, без напруження; категорично уникати голосного форсованого співу, який призводить до перевтоми й навіть до втрати голосу; не бентежитися нестійкістю інтонації тих підлітків, котрі раніше співали чисто, інтонація має відновитися, якщо діти будуть співати правильно [8, с. 43]. На формування вокальної культури підлітків має неабиякий вплив вивчення музичної спадщини як вітчизняної, так і зарубіжної. Особливу увагу варто приділяти вивченню української музики, знайомити учнів із кращими зразками музичної класики, розвивати їх кругозір, підвищувати рівень освіченості, стимулювати до вивчення своєї культури в усіх її проявах і видах. Варто цьому приділяти увагу під час навчальної роботи, так і позаурочної.

Зважаючи на те, що співацька діяльність є провідною на уроках музичного мистецтва, вважаємо її однією із ефективних засобів у системі музично-естетичного виховання. Важко назвати іншу діяльність, яка настільки згуртовує шкільний колектив, тому за правом вокально-хорова діяльність має займати чільне місце у класній та позакласній роботі. Якісне виконання

музичного твору стане можливим завдяки належній вокально-хоровій підготовці. Вокально-хорова діяльність допоможе учням самореалізуватися, продемонструвати свої сильні сторони, вміння, що особливо важливо у підлітковому віці. Саме тому педагогу важливо володіти широким спектром ефективних методик задля розвитку та удосконалення вокально-хорових навичок та вмінь своїх учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дем'янюк Н. Про методику вокально-хорової роботи Д. Є. Огороднова та необхідність її впровадження. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. 2005. Вип. 3 (42). С. 228–233.
2. Коломоець О. М. Хорознавство : навч. пос. К.: Либідь, 2001. 168 с.
3. Огороднов Д. Е. Воспитание певца в самодеятельном ансамбле. К.: Музична Україна, 1980. 66 с.
4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі: навч.-метод. пос. 2-е вид., доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 216 с.
5. Черкасов В. Вокально-хорова робота й формування співацьких навичок учнів на уроках музичного мистецтва. *Наукові записки*. 2012. Вип. 107. С. 26–35.
6. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: навч. пос. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 472 с.
7. Забродський М. М. Основи вікової психології. Тернопіль.: Навч. кн. Богдан, 2001. 110 с.
8. Козій О. М. Формування інтонаційних навичок студентів педагогічних коледжів в процесі вивчення музичних творів. *Мистецька освіта в європейському освітньому просторі ХХ століття: Зб. мат. II Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 14-15 березня, 2013 р. Мукачеве: МДУ, 2013. С. 41-43.

УДК 78:159.9

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Бедакова Софія Вікторівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Анотація: Стаття присвячена розкриттю особливостей сучасної вокальної підготовки майбутнього фахівця музичної освіти на основі інноваційних технологій в навчальному процесі постановки голосу в контексті досягнення максимального результату у студентів в галузі естрадного виконавства. У статті надаються інноваційні педагогічні технології у викладанні естрадного вокалу які не лише сприяють розвитку творчої індивідуальності вокаліста, а й підвищують пізнавальний інтерес студентів під час занять із постановки голосу.

Ключові слова: професійна майстерність, естрадний вокал, інноваційні технології, технічні можливості, сучасні засоби навчання.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції мистецької освіти у розвитку суспільства актуалізуються під впливом соціальних потреб, які орієнтують педагогічну освіту в цілому і вокально-педагогічну освіту як складову частину цієї освіти на виконання завдань підготовки фахівців нової формації з високим рівнем професійно-фахової підготовки. Задля досягнення максимального результату у студентів в галузі естрадного виконавства доцільно використовувати інноваційні технології, використання яких сприяє більшій ефективності освітнього процесу.

Головним завданням української вокальної педагогіки стає наближення її до світових вокально-освітніх стандартів, які відповідають цінностям і вимогам

сучасної вищої вокальної освіти. Останнім часом у сфері культурних уподобань молоді яскраво зростає потреба у вокальній діяльності. Сьогодні молодь розуміє, що за допомогою щільної взаємодії з різними видами мистецтв можна сформуванати своє творче я, свою творчу індивідуальність.

На думку Н. Є. Гребенюк, головною відмінністю естрадної музики сьогодні залишається «простота форми та змісту, доступність розуміння масам». Ця думка пояснює зростаючу популярність естрадного спрямування молоді. Естрадна пісня є одним із найдемократичніших видів музичного мистецтва і несе собою колосальну соціально-культурну відповідальність, оскільки вона повинна дотримуватися вічних духовних цінностей, морально-етичних норм і справжніх художньо-естетичних принципів. Тому вищі навчальні заклади, які мають відповідні відділення, користуються сьогодні значним попитом серед молоді. Втім, сучасна естрадна вокальна музика представляє складний сплав виконавських стилів, напрямків. Різноманітна і різнобарвна традиція естрадного співу утворює власну систему художніх цінностей. Їхнє опанування та наукове осмислення у повній мірі відображає існуючу нині наукову проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж багатьох століть активно вивчається голосовий апарат людини та його можливості. Науковці Н. Гребенюк, О. Губко, Л. Дяченко вивчали акустико-фізіологічний аспект питання. Ґрунтовне дослідження художньої особливості вокального мистецтва естради було залучено з базових праць фахівців у галузі голосоутворення та фізіології процесу, психолого-педагогічних проблем: Т. Мостова, В. Синяченко, В. Антонюк, Л. Руднева, О. Стахевич. Історичний етап формування популярного естрадного мистецтва досліджений у працях Т. Чередниченко, Е. Рибаквої, Є. Уварової. Сучасний стан розвитку педагогіки мистецтва представлений дослідженнями Л. Василенко, Л. Гавриленко, О. Матвєєвої, Г. Стасько, Г. Панченко та інших. Різні аспекти розвитку вокально-фахової підготовки студентів вищих навчальних закладів знайшли відображення у наукових працях Л. Беземчук, С. Ковальнової, У. Маркотенко, О. Рудницької та

інших. Однак праць, присвячених проблемам творчої індивідуальності студентів на заняттях вокалу, ще недостатньо, що зумовлює необхідність подальшої розробки досліджуваної проблеми.

Мета статті – Науково обґрунтувати необхідність розвитку творчої індивідуальності майбутнього фахівця музичної освіти на основі сучасних інноваційних напрямів у розвитку вокального мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи питання творчої індивідуальності студента-вокаліста, спочатку важливо почати з поняття «манера виконання». Виконавча манера з погляду естетики трактується як спосіб художньо-естетичної творчості, а також концентрований вираз характерних особливостей того чи іншого виконавця. Важливим є той факт, що індивідуальна манера включає саме окремі сторони оригінальності, тобто. переважно зовнішні риси на відміну від глибокої, суто особистої авторської (композиторської) манери [1, с. 20]. У ході різноманітних досліджень виникла термінологічна плутанина, що стосується манери та техніки, та стилю виконання. Дискусії з цього питання ведуться й досі. Н. Є. Гребенюк у своєму дисертаційному дослідженні «Вокально-виконавська творчість» узагальнила види манер та запропонувала таку класифікацію:

1. Національна вокальна манера (етнічна).
2. Стилєва вокальна манера (що характеризується певним стилем чи напрямком).
3. Індивідуальна вокальна манера (авторська, оригінальна – стиль виконання твору) [1, с. 21].

Важливо, що кожна вокальна манера має власну техніку виконання. Для формування творчої індивідуальності вокаліста важливо бути знайомим із кожною з них. Адже тільки після отримання власного досвіду у прослуховуванні та виконанні різноманітних творів, можна сформувати своє унікальне бачення та індивідуальну манеру виконання. У питанні формування творчої індивідуальності інноваційні технології можуть бути корисними на етапі становлення індивідуальної манери виконавця [2, с. 5]. Отже, педагог на

занятті в праві використовувати аудіо та відеоматеріали, що містять, виступи на концертах та конкурсах, майстер-класи тощо. Таким чином, процес приведення прикладів онлайн є досить зручним для педагогів і, у свою чергу, таким, що запам'ятовується для студентів.

Відомо, що оригінальність виконавця проявляється у новій інтерпретації образу, пісні. Також важливо, щоб вокалісту була зручна тональність та темпорит самої композиції. Це питання вирішується онлайн на сайті фонограм x-minus, де педагог з учнем можуть створити для себе комфортний музичний супровід шляхом підвищення або зниження оригінальної тональності треку та прискорення або уповільнення його темпу.

Таким чином, сьогодні при правильному доборі вокального репертуару та педагога з вокалу, який зможе грамотно побудувати траєкторію розвитку студента, застосовуючи при цьому різні інноваційні технології, можна знайти свою творчу індивідуальність.

Специфіка організації занять з естрадного вокалу, методичне та технічне забезпечення безпосередньо пов'язані з інноваційними елементами. Насамперед, естрадний жанр передбачає як обов'язковий компонент спів у мікрофон. Отже, і навчання естрадного сольного співу необхідно будувати з огляду на цю особливість.

Спочатку, що навчаються, які раніше не мали досвіду співу в мікрофон, бояться свого голосу, оскільки гучність його звучання набагато посилена через музичну апаратуру. Вони починають знімати з «опори», співати тихо, у результаті виходить декламація. Щоб цього не відбувалося, потрібна підготовча робота: розспівування, виконання вокалізів, вправ, розучування твору без мікрофона. Коли початковий етап навчання виконаний, можна переходити до співу в мікрофон, але обов'язково при цьому слідкувати за тим, щоб вокальна техніка не підмінялася мелодекламацією [3, с. 65].

Багато студентів, маючи доступ, активно використовують мікрофони в домашніх заняттях, що позитивно впливає на освоєння практики естрадного співу в мікрофон. Важливим моментом є стрімкий розвиток технічних

можливостей, продиктованих духом часу. Нові технології дозволяють збудувати нові форми роботи на заняттях, що значно спрощує деякі педагогічні моменти.

Навчання вокальному виконавству в першу чергу базується на пояснювально-ілюстративному методі (звуковий показ, пояснення, рекомендації, оцінка результату), за допомогою якого доноситься та демонструється ідея правильного з технічного погляду співочого звучання. У цьому оцінка звучання студентами свого голосу під час співу утруднена, оскільки звук, проходячи через м'язові тканини організму, спотворюється [4, с. 65].

У зв'язку з цим є доцільним використання таких сучасних засобів навчання, як комп'ютер, відеокамера, планшет, смартфон. За допомогою регулярної відеофіксації співу педагог отримує можливість переглянути та проаналізувати виступ, дати оцінку, виділити плюси та мінуси того чи іншого варіанта виконання. Особливо важливо це студенту, якому, таким чином, вдається почути свій голос з боку. Це прищеплює йому прагнення давати об'єктивну оцінку якості звучання свого голосу, розвиває здатність до самооцінки та самоконтролю, допомагає розібратися в недоліках, мотивуючи більш високий творчий результат.

Сучасні технології також допомагають студентам знайомитися з найкращими зразками вокального виконавства за допомогою прослуховування та перегляду відеозаписів відомих виконавців. Це сприяє накопиченню музичного досвіду, допомагає вибрати творчий орієнтир для формування своєї творчої індивідуальності [5, с. 52].

Важливо з цього погляду і знайомство студентом із різними інтерпретаціями твору. Варіативність дозволяє наштовхнути його на міркування щодо вибору варіанта виконання, найближчого за духом саме йому, а також на обговорення та порівняння різних версій. Прослуховування найкращих зразків естрадної музики у виконанні видатних музикантів, перегляд записів сильних та яскравих у музично-технічному аспекті колективів,

значно розвиває слухові уявлення студентів та сприяє виробленню правильного звуковидобування та манери подачі матеріалу [6, с. 29]. Цінне використання комп'ютерних технологій для перегляду майстер-класів відомих сучасних виконавців-вокалістів та педагогів.

Великим плюсом є наявність у студентів записуючої апаратури, програми та монітору навушників. Це дозволяє в домашніх умовах експериментувати з голосом, додаючи різні прийоми та фарби у своє виконання. Продуктивним є спільне обговорення знайдених нюансів із викладачем. Це розвиває творчість, самооцінку, бажання досягати поставленої мети.

Невід'ємною складовою викладання естрадного вокалу є фонограми, які успішно застосовуються і в навчальній практиці, і в концертній діяльності. Це дуже зручно, оскільки не залежить від зовнішніх обставин (наприклад, епідемії (COVID-19) та в умовах дистанційного навчання у зв'язку з Російською агресією).

Застосування інноваційних технологій в освітньому процесі викладання естрадного вокалу розвиває у студентів критичне мислення, змушує їх розмірковувати, аналізувати, сприяє закріпленню вокально-виконавчих та емоційно-творчих навичок, мотивує до навчання, допомагає знайти свою творчу індивідуальність.

Отже, сьогодні при правильному доборі вокального репертуара та викладача з вокалу, який зможе грамотно побудувати траєкторію розвитку студента, застосовуючи при цьому різні інноваційні технології, можна знайти свою творчу індивідуальність. «Музичне виховання – це не виховання музиканта, а передусім, виховання людини», – так визначив видатний педагог-гуманіст ХХ століття В.А. Сухомлинський [7, с. 58]. Іншими словами, для розвитку творчої індивідуальності вокаліста йому важливо мати компетенції в різних напрямках. А можливість проведення ним свого дозвілля є процесом усвідомленої діяльності людини, спрямованої на пізнання та розвиток власної особистості в системі навколишнього світу, що безсумнівно веде до творчості та усвідомлення себе в ньому.

Сучасний світ безперервно видозмінюється, виникають нові методи та технології розвитку особистості. Таким чином, ми вважаємо, що інноваційні педагогічні технології у викладанні естрадного вокалу не лише сприяють розвитку творчої індивідуальності вокаліста, а й підвищують пізнавальний інтерес студентів під час занять на уроках вокального виконавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства. – К., 2000. – 40
2. Жорнова О. Сходинки до співацької майстерності//Мистецтво та освіта. – 2002, №1. – С.4-8.
3. Голубєв П. В. Поради молодим педагогам-вокалістам. – К.: Музична Україна, 1983. – 62 с.
4. Кушка Я. С. Методика навчання співу: Тернопіль: Богдан, 2010. 288с.
5. Микиша М. В. Практичні основи вокального мистецтва. – К.: Музична Україна, 1985. – 80 с.
6. Зеленецька І. Методика роботи з нечисто інтонуючими учнями на уроках музики // Мистецтво та освіта. – 2000. №1. – С.27-38.
7. Сухомлинский, В. А. Сердце отдаю детям. – Киев: Рад. шк. – 1988. С. 58.

УДК 372.851

ПІДВИЩЕННЯ ЗАЦІКАВЛЕНOSTІ МАТЕМАТИКОЮ ТА ЗАЛУЧЕННЯ УЧНІВ ДО ОЛІМПІАД

Величко Тетяна Володимирівна,

к.ф.-м.н., доцент

Радонич Вячеслав Олександрович

магістрант

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Анотація: Актуальність математики в сучасній науці невідомо зростає. Це зумовлено цілим рядом таких факторів, як неможливість повноцінно зрозуміти явища навколишньої дійсності без математичного апарату, важлива роль математики у розвитку всього переліку наукових досліджень у фізиці, економіці, хімії, тощо. На ряду з цим, спадає інтерес учнів в математичних знаннях. В зв'язку з цим виникає потреба тісно пов'язати шкільний курс математики з сучасною математикою, напрямками наукових досліджень та досягнень, тощо.

Ключові слова: математика, олімпіади, учні, вчителі, здібності, компетентності

В умовах сьогодення діти повинні опанувати величезний обсяг знань, нагромаджений освітніми програмами математичних предметів, здобути фундаментальні знання та оволодіти системою загальних способів пізнавальної діяльності, уміннями наукового прогнозування, що дасть можливість самостійно поповнювати знання й уміння та робити певні кроки в науковому дослідженні галузі науки та техніки.

Для досягнення високого рівня володіння системою математичних знань та навичок, розвитку основних компетентностей потрібен комплексний підхід до навчально-виховного процесу, який передбачає органічне поєднання

функцій навчання, єдність наукової, педагогічної, методичної, психологічної складових навчання, тощо. Одним з найефективніших напрямів підвищення ефективності навчання і зацікавленості учнів є напрям, спрямований на організацію мотивованої, самостійної творчої діяльності учнів в процесі навчання математики. Компетентності, набуті в результаті такої діяльності будуть особливо цінними, оскільки в кожній сфері діяльності є різні ступені творчості.

Розвивати творчість, самостійність та зацікавленість учнів можна застосовуючи різні типи (за змістом і способом проведення, за дидактичною метою, тощо) і види (творче засвоєння нових знань, самостійного здобуття навичок і вмінь, консультація, семінар, диспут, тощо) уроків.

Невід'ємною частиною навчання є факультативні заняття та гуртки. На таких заняттях вчитель може допомогти учням розвинути математичні здібності, вдосконалити знання та вміння, навчити застосовувати на практиці як загальні, так і творчі прийоми. Дана робота допомагає учням не тільки підвищити свій творчий потенціал, а й зробити свідомий вибір професії, підготуватись до творчої роботи в обраній галузі.

До занять можна залучати дітей з доброю, середньою і слабкою математичною підготовкою. Саме на таких уроках вчитель має більше можливостей для виховання учнів. В програму занять можна включати окремі питання розділів актуальної математики, цікаві задачі і проблеми, та т.ін. Протягом навчання варто пронувати учням прийняти участь у різноманітних конкурсах, змаганнях, олімпіадах на певних рівнях.

Для участі в олімпіадах учням достатньо вільного володіння шкільною програмою, але потрібно розвинути творчу самостійність, вміти розмірковувати, обчислювати та аналізувати отримані результати, висловлювати гіпотези, перевіряти та доводити їх. Зараз є багато збірників задач для підготовки до олімпіад, в яких наведено різноманітні завдання на різні теми, різної складності та для різних класів. Вони будуть корисні для занять з учнями, які виявили бажання прийняти участь в олімпіадах, варто

провести заняття з розв'язуванням деяких типів задач алгебри та геометрії з таких розділів, як:

1. логіка (логічні задачі, теорія гри та ін.);
2. алгебра (многочлени, нерівності та їх доведення, функціональні рівняння, задачі з параметрами та ін.);
3. геометрія (фігури на площині, об'єкти в просторі, перетворення площин та ін.);
4. комбінаторика (дискретні конструкції, скінченні множини та підмножини, таблиці, графи та ін.);
5. теорія чисел (цілі числа та відношення подільності, конгруенції, діофантові рівняння та ін.).

Аналіз роботи передових вчителів показує, що розглянуті види роботи з учнями допомагають підвищити актуальність математики, розвинути творчу особистість та впевненість дітей, майбутні професійні навички та компетенції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баєв Б.Ф. Психологія навчання. К., 1994. С. 59–61
2. Вороний О. М., Готуємось до олімпіади з математики. Книга 1. – Х.: Основа, 2008. – 128 с. – (Б–ка журн. «Математика в школах України»; Вип. 5 (65)).
3. Дзигіна Л.Б., Програма підготовки учнів до участі в математичних олімпіадах. Математика в школах України: Науково–методичний журнал. Основа, 2009. – № 16/18. – С. 76–89.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підруч. К.: Академвидав, 2012. 352 с.
5. Канель–Белов А.Я., Ковальджи А.К., Как решают нестандартные задачи. Изд. 4–е, испр./ Под редакцией В.О. Бугаенко. - М.: МЦНМО, 2008. 96 с.

УДК 159.923 : 159.927.7

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ І ЕКОЛОГІЇ ЗА ВИКОРИСТАННЯ АНАГРАМ

Дзюбик Анна Вікторівна

магістрантка

Тригуба Олена Василівна

к. с.-г н. доц.

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

Анотація. У статті проаналізовано формування творчих здібностей учнів 10-го класу на уроках біології і екології за використання анаграм. Цей метод сприяв розвитку гнучкості мислення та сподобався дітям. Висока гнучкість знань виявлена у 37,5 % учнів класу, у 25 % – гнучке мислення з елементами самобутності, у 25 % – хороші показники гнучкості та у 12,5 % – середні показники гнучкості.

Ключові слова: творчі здібності, креативність, анаграми, учні, педагог.

Сьогодні суспільство має потребу у активній творчій особистості, яка вирішувала б складні проблеми, ставилася до ситуацій прискіпливо, різні точки зору порівнювала та приймала мудрі рішення.

Розвитку творчих здібностей дітей повинна повною мірою сприяти школа. Вчителям необхідно забезпечити середовище та індивідуальний підхід до учнів, намагатися розкрити та підвищити творчий хист дітей [2, 4, 5].

Проблемі креативності завжди приділяли увагу науковці та практики. Першими почали вивчати цю проблему американські психологи Ф. Баррон, Дж. Гілфорд, Дж. Рензулі та ін. [3]. У вітчизняній психології внесок у дослідження проблеми було зроблено завдяки роботам Я. О. Пономарьова, О. М. Матюшко, Є. П. Іл'їна, Д. Б. Богоявленської, О. Л. Яковлевої, В. М. Дружиніна та ін.

Завданням педагога сучасної школи є пошук та використання методів які найкраще сприяють розвитку творчого потенціалу особистості. Серед них можна виділити такі: «Доповнення слів», «Легкість асоціювання», «Методика доповнення Кет Френк», «Методика визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості», «Анаграми» та ін.

Мета нашої роботи дослідити вплив методу анаграм на розвиток творчих здібностей школярів при вивченні біології і екології в школі.

Одним із перспективних методів розвитку творчості учнів під час уроків з біології в старших класах є «Анаграми» [1], це слова, отримані за допомогою перестановки літер у вихідному слові. За допомогою анаграм тренується увага дітей, логічне мислення, зосередженість, наполегливість та глибше засвоюються [2].

За допомогою цього методу можна визначити рівень розвитку творчих компонентів мислення та гнучкості мислення. Учням необхідно за 5 хвилин скласти із даних анаграм слова, використавши всі букви анаграми та не додаючи інших.

Ми використовували такі анаграми:

Анаграма 1: урісви (віруси), дасаряцбіо (адсорбція), ноцедозит (ендоцитоз), тзитля (злиття), фірабокагт (бактеріофаг), нопвруквянса (впорскування), царитікряспи (транскрипція), ластіняцяр (трансляція), леріпяцакі (реплікація), яцеловію(еволюція) при вивченні теми «Віруси. Особливості їхньої організації та функціонування» у 10 класі.

Анаграма 2: іхаре (археї), їбекаріт (бактерії), віпобкіли (біоплівки), зобатіно (антибіоз), фарятронсцямі (трансформація), сарятрнідцу (трансдукція), ін'окагюця (кон'югація). При вивченні теми «Прокаріотичні організми: археї та бактерії. Особливості їхньої організації та функціонування» у 10 класі.

Анаграма 3: векисатак (екскавати), еріфідакоти (діафоретики), рімоефа (аморфеї), рядо (ядро), денцозони (ендоциноз). При вивченні теми «Еукаріотичні організми. Особливості їхньої організації та функціонування».

Дослідження проводили у 10 класі Дружбівського ліцею, у якому

навчається 8 учнів (рис 1). Під час уроків з біології в 10-му класі ми спробувала використати цей метод і виявили, що в 2-х учнів з 8-ми гнучке мислення з елементами самобутності, оригінальності; у 3-х висока гнучкість знань; у 2-х хороші показники гнучкості; і лише в одного учня середні показники гнучкості, низькі показники не виявлено.

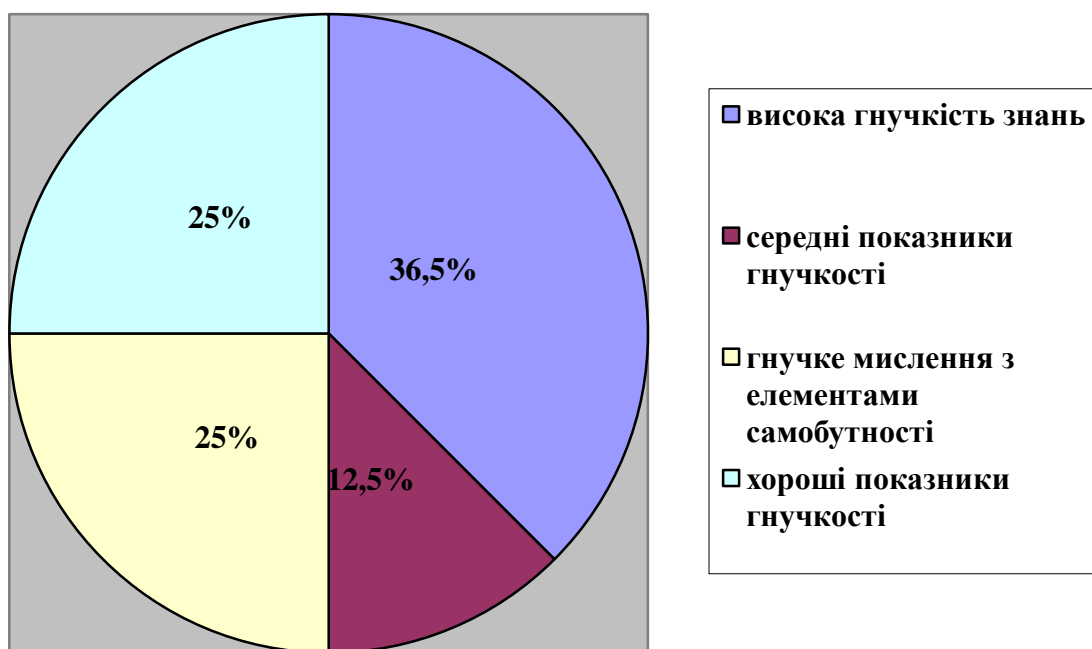

Рис. 1. Рівні творчих здібності учнів 10 класу за методикою «Анаграми»

Отже, використання методу анаграм сприяє розвитку творчих здібностей учнів старшої школи. Підвищує гнучкість мислення, його оригінальність та збільшує гнучкість знань, що сприяє формуванню творчої особистості. А творчі люди та їх таланти стають запорукою процвітання суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУР

1. Дмитрієва С. М., Гаврилова Н. В., Методи дослідження творчих здібностей школярів: Посібник-практикум. Житомир, 2002. 40 с.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: колективна монографія; за ред. Моляко В., Музики О. Житомир: Рута, 2006. 320 с.

3. Позняк Т. Розвиток творчих здібностей дитини. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 125. С. 153–158.

4. Протас О. Л. Розвиток творчих здібностей учнів в умовах загальноосвітнього навчального закладу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 3. С. 26–29.

5. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів. *Вісник Львів. ун-ту*. 2005. Вип. 20. (Серія педагогічна). С. 112–118.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Єфименко Наталія Романівна,
базовий методист
Дорогейко Любов Іванівна,
Коростиленко Людмила Петрівна
викладачі
Комунальний заклад освіти
Полтавський базовий медичний фаховий коледж
Полтавської обласної ради
м. Полтава, Україна

Анотація: У статті розкрито переваги та особливості застосування інноваційних технологій здійснення навчально-виховного процесу у закладі освіти медичного профілю. Встановлено вплив сучасних засобів навчання на формування професійних компетенцій, необхідних майбутнім фахівцям медичної галузі. Доведено раціоналізацію професійної діяльності викладача, інтенсифікацію педагогічного процесу шляхом активного використання сучасних технологій у освітній діяльності закладу освіти.

Ключові слова: інноваційні технології, освітній процес, технології диджиталізації освіти, методи і засоби навчання, цифрові технології в освіті, заклад освіти медичного профілю, професійні компетентності.

Усі галузі нашого життя швидкими темпами заповнили інноваційні технології. У зв'язку з цим, використання комп'ютерних технологій при вивченні навчальних дисциплін у закладі освіти стає нагайною потребою. Сучасна освіта вимагає від здобувачів освіти не лише набуття систем теоретичних знань, практичних умінь і навичок, готових істин і стереотипів поведінки. Навчання має активізувати навчально-пізнавальну діяльність здобувачів освіти, розвивати вміння творчо мислити, порівнювати та

аналізувати наукові факти, аргументовано відстоювати власну думку, критикувати та правильно застосовувати джерела інформації, вчити розуміти інших та взаємодіяти з ними, співпрацювати.

Перед сучасною фаховою передвищою освітою поставлено завдання підготовки фахівців, що відповідають світовим вимогам. Одним із шляхів модернізації системи освіти є впровадження в навчальний процес закладів фахової перед вищої освіти інноваційних прийомів і методів навчання. Для медичних закладів освіти основною метою є підготовка висококваліфікованих фахівців для роботи в лікувально-профілактичних закладах України.

Сучасна молодь – це покоління, яке насичується сучасними джерелами інформації: комп'ютерними моніторами, мобільними телефонами, планшетами, гаджетів, тому є потреба використовувати більше наочно представлених матеріалів на занятті, щоб здобувачі освіти могли отримати доступ і зрозуміти їх. Інновація (італ. *Innovazione* — новизна, нововведення) — це нова форма організації та управління подіями, нова технологія, яка охоплює всі сфери людської діяльності. Інновація в навчальному процесі означає внесення нового в мету, зміст, форми і методи виховання і навчання, в організацію спільної діяльності учасників навчально-виховного процесу. Інноваційними прийомами, які використовуються в системах фахової передвищої освіти, вважають використання викладачами новизни для моделювання змісту, форми та методу навчального процесу відповідно до поставлених цілей.

Застосування сучасних інформаційних технологій у навчально-виховному процесі закладу фахової передвищої освіти потребує коригування методик викладання всіх навчальних дисциплін. Це пов'язано з тим, що викладач перестає бути для здобувача освіти єдиним джерелом здобуття знань.

Одним із видів застосування сучасних інноваційних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів є інформаційні засоби навчання, для успішного і цілеспрямованого використання яких викладачі закладів фахової передвищої освіти необхідно розуміти їх дидактичні можливості та принципи роботи .

Впровадження інноваційних технологій у процес професійної підготовки майбутніх спеціалістів медичної галузі допомагає їм самостійно та швидко опанувати навчальні матеріали, використовувати зручні методи сприйняття інформації для формування позитивних емоцій та формування позитивної навчальної мотивації.

З метою посилення професійної підготовки здобувачів освіти у закладах освіти за допомогою запровадження комп'ютерних презентацій, електронних словників, підручників і посібників; тестових програм, програм-підручників, програм-тренажерів, словників, енциклопедій, відеозанять, бібліотек електронних наочних посібників та ін. створюються освітньо-професійні орієнтовні інформаційні середовища, які сприяють формуванню бази кваліфікаційних навичок майбутніх спеціалістів у галузі медицини.

Сьогодні велику кількість інформації ми отримуємо завдяки використанню мережі Інтернет. Традиційну освіту, зосереджену на формуванні регенеративних навичок, таких як пам'ять і реплікація, було замінено використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для розвитку навичок порівняння, синтезу, аналізу, оцінки виявлених зв'язків, планування та групової взаємодії.

При цьому зміни мають торкнутися методики проведення лекційних занять та організації самостійної роботи. Інформаційно-комунікаційні технології посилюють роль методів активного пізнання та дистанційного навчання.

У сучасній навчальній літературі інноваційні технології, їх форми та методи описуються по-різному. Найбільш відома класифікація інноваційних технологій виділяє:

- інтерактивні технології кооперативного навчання – до такого виду інтерактивної технології відносять роботу в парах і роботу в малих групах;
- інтерактивні технології колективно-групового навчання, які передбачають спільну фронтальну роботу всіх здобувачів освіти. Це методи обговорення проблеми, мозковий штурм, «відкритий мікрофон», дерево рішень,

методика «навчаючи-учусь» тощо;

– технології ситуативного моделювання – це рольові, ділові ігри та організаційно-діяльнісні ігри, ігрове моделювання явищ, розігрування ситуацій.

Найактуальнішим у наш час є, звичайно, використання інноваційних методів навчання. Аналізуючи можливості застосування комп'ютера на заняттях, можна виділити наступні напрями його використання.

Перший напрямок – демонстрація матеріалів.

На теоретичному етапі вивчення дисципліни новий матеріал часто супроводжується показом схем, слайдів, знімків, діаграм. Це дозволяє направити увагу здобувачів освіти на найважливіші моменти теоретичного матеріалу, допомагає їм краще запам'ятати матеріал, глибше проникнути в суть досліджуваного питання.

Також розповідь супроводжують відеофільмами із більш яскравими й необхідними сюжетами, які йдуть усього 2-5 хвилин, але відображають суть процесу або явища. Використання звуку теж дає можливість урізноманітнити заняття і включити в діяльність слухову пам'ять здобувачів освіти.

Другий напрямок – показ процесів.

Третій напрямок – перевірка знань.

Даний етап розвитку освіти посягає у широкому впровадженні практики проведення тестових робіт для виявлення рівня навченості здобувачів освіти. Сучасному викладачеві необхідно навчити здобувачів освіти працювати з тестами. Здобувачам освіти пропонуються тестові завдання у декількох варіантах.

Їх захоплює те, що оцінку ставить сам комп'ютер. Це забезпечує об'єктивний рівень оцінювання знань здобувачів освіти. При перевірці навчальних досягнень використовується індивідуальний підхід: здобувачі освіти мають можливість виправити свої помилки під час виконання нового тесту.

Четвертий напрямок – використання презентацій.

Таким чином використання інтерактивних форм дає змогу:

- створити комфортне середовище для навчання;
- підвищити ефективність засвоєння знань завдяки мотивації та активізації сприйняття;
- зосереджувати на практичній діяльності;
- систематизувати знання;
- розвивати творчий потенціал здобувачів освіти і формувати стійкий пізнавальний інтерес до обраної спеціальності.

Процес навчання не автоматичне вкладання навчального матеріалу в голову здобувача освіти. Він потребує напруженої розумової роботи і власної активної участі в цьому процесі. Пояснення й демонстрація, самі по собі, ніколи не дадуть справжніх, стійких знань. Цього можна досягти тільки за допомогою інтерактивного навчання як основи інноваційних технологій.

Відбирається саме той навчальний матеріал, який необхідний для конкретного заняття й у потрібній послідовності. Презентації використовуються на певних етапах заняття.

П'ятий напрямок – використання мережі Інтернет.

У кабінетах ми маємо можливість безпосереднього виходу в інтернет. З його допомогою ми можемо отримати інформацію, яку з інших джерел отримати дуже складно.

Це, в першу чергу, доступ до нової статистичної інформації. Крім статистичних даних, мережа Інтернет надає нам можливість забезпечити навчальний процес величезною кількістю ілюстративного матеріалу: фотографіями й малюнками, спостереженнями в реальному часі.

Інтернет здобувачі освіти використовують й для підготовки повідомлень, доповідей, рефератів. Використання інтернету збільшує пізнавальну активність здобувачів освіти, робить навчальну діяльність незвичайною й цікавою. До того ж, вони розуміють, що інтернет – це не тільки розвага, але й цілком доступне для них невичерпне джерело знань. Застосування програмних засобів дає змогу замінити більшість карт, плакатів, таблиць, дидактичних моделей тощо.

Мультиплікація, звук, яскраві кольори, моделювання глобальних процесів

забезпечує великий інтерес здобувачів освіти до навчальної дисципліни, розвиває їх творчі здібності. Як показує багаторічний досвід педагогічної діяльності, комп'ютерна підтримка навчальних занять зі здобувачами освіти має позитивні наслідки. В першу чергу, це розв'язання глобальних проблем освіти, які ставить перед нами суспільство:

- особистісно-орієнтований підхід до навчання;
- уміння самостійно здобувати знання;
- розвиток навичок роботи з комп'ютером;
- формування інформаційної компетентності.

Світ змінюється з шаленою швидкістю. Інноваційні технології відкривають нові можливості у всіх сферах життя. Зміни технології навчання сприяють вдосконаленню форм та методів, які використовують викладачі при проведенні навчального процесу.

Здобувачі освіти, які зараз навчаються, народились вже у часи існування мережі «Інтернет». І тому, вони навіть не уявлять життя без нього, а відтак потрібно розвивати нові медіаосвітні компетентності викладачів.

Сьогодні ми вже не можемо уявити без гаджетів та смартфонів, які стали невід'ємною частиною нашого життя та є джерелом інформації та комунікації. Тому їх можливості сучасний викладач просто зобов'язаний використовувати на всіх етапах навчального процесу.

Творчий педагог, якому притаманна найголовніша компетентність-вчитись все життя, опановує онлайн-ресурси, які дають можливість використовувати смартфони в навчальному процесі, а це, також, активізує пізнавальну діяльність здобувачів освіти, викликає інтерес до процесу навчання.

Завдяки створеним новим освітнім онлайн-ресурсам, таким, як платформа «Уміти», онлайн-курси «Prometheus», проект «Всеосвіта», журнал «На урок», СЕО-центр електронної освіти та іншим, у викладачі з'явилась унікальна можливість навчатись постійно, дистанційно, та всі свої отримані знання одразу впроваджувати в практичну діяльність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Освітня платформа «Уміти» [Електронний ресурс режим].- Режим доступу :<https://umity.in.ua>.
2. Prometheus - український громадянський масових відкритих онлайн-курсів [Електронний ресурс режим].-Режим доступу :<https://prometheus.org.ua>:
3. Проект «Всеосвіта» [Електронний ресурс режим].- Режим доступу: <https://vseosvita.ua>:
4. Вірченко П. А. Використання інформаційних та мультимедійних технологій в сучасній школі. – Київ: Наукова думка, 2009. – 56 с.
5. Дичківська І.М. Використання інноватики: навчальний посібник. Рівень: РДПШ, 2011, - 233 с.
6. Петренко О.М. Використання інноваційних та комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі. – Київ: Видавництво А.С.К.,2011. 87 с.
7. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В Пироженко. – Київ: Видавництво А.С.К., 2003. – 192 с.
8. Шоробура І. М. Сучасні педагогічні технології. – Чернігів: Видавництво Чернігівського державного педагогічного інституту, 2010. – 139 с.

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ
ЗАСОБАМИ ТЕХНОЛОГІЇ «ЩОДЕННІ 5»**

Кравчуновська Інна Григорівна,
викладач методики навчання
української мови та сучасної української мови з практикумом,
вища категорія, викладач-методист
Дніпровського фахового педагогічного коледжу
комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
м. Дніпро, Україна

Анотація: статтю присвячено такому питанню як особливості формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках навчання грамоти засобами технології «Щоденні 5» на сучасному етапі розвитку Нової української школи, оскільки важливим завданням Нової української школи є запровадження компетентнісного підходу у навчанні, який, в свою чергу, спрямовує освітній процес на формування і розвиток ключових компетентностей особистості.

Ключові слова: компетенція, компетентнісний підхід, системи «Щоденні 5», читання для себе, письмо для себе, читання для когось, робота зі словами, слухання.

На сучасному етапі розвитку суспільства людство, а за ним і наука, освіта та інші складові нашого сьогодення життя, знаходяться в постійному, незмінному русі. Це неминуче призводить до змін, особливо в освітній та виховній сфері, що потребує від звичайного вчителя оновлення методів, засобів та прийомів, за допомогою яких він буде керувати навчальним процесом. Зміни

– це рушій, що призвів до реформування освіти в Україні. Нова українська школа – проєкт, за яким працює кожна школа країни, а отже і кожен учитель. Діяльність є основою роботи та навчання учнів за концепцією НУШ. Системне заучування фактів відходить на задній план, відкриваючи дорогу опануванню дітьми ключових компетентностей. Особистість, що починає навчання в НУШ, виходить з неї соціалізованою, підприєжливою та готовою до життя в суспільстві, взаємодії з усіма його членами. Проте для того, аби навчання і виховання цієї особистості проходило злагоджено та систематично, потрібно займатися та направляти її не тільки під час творчої, проєктної або науково-дослідної діяльності, а й під час звичайних уроків. Наприклад, звернемося до уроків української мови (навчання грамоти). Що виступає для дітей, особливо першокласників, найскладнішим випробуванням на початку їх навчання в школі? Звичайно, що письмо у зошиті. Їх письмові приналежності (ручка чи олівець) виводять «каляки-маляки», а зовсім не букви та складові букв, які від них вимагає вчитель. І це буде продовжуватися ще довго, через що молодший школяр зовсім не має змоги записати свої думки у шкільному творі. Яким же чином можна зробити так, аби процес писання став задоволенням та однією з найулюбленіших діяльностей, а вираження своїх думок навіть на початкових етапах отримання знань у школі – звичкою? Безумовно, щоб відповісти на дане питання, потрібно звернутися до методичної системи «Щоденні 5».

Важливим завданням Нової української школи є запровадження компетентнісного підходу у навчанні, який, в свою чергу, спрямовує освітній процес на формування і розвиток ключових компетентностей особистості. Загалом компетентна людина – це і є кінцевий результат упровадження цього підходу. Компетентнісний підхід визначається науковцями як формування та прогрес ключових та предметних компетентностей за допомогою спрямування на них навчально-виховного процесу. В результаті цього формується загальна компетенція, тобто інтегрована характеристика молодшого школяра. Вона є досягненням навчання та життєвого досвіду. А ось компетентність – це

здатність учня володіти певними компетентностями, розбиратися та орієнтуватися в них. Набувається вона в процесі здобуття знань, умінь, навичок та досвіду.

Отже, поняття «компетенція» [1, с. 2] можна характеризувати як низку питань, якими володіє людина, а також як конкретну, чітко окреслену сферу життя чи діяльності. Результатом її здобуття є компетентність. Освітня компетентність – це здатність учнів здійснювати складні види діяльності, тобто здатність, яка вже склалася у людини. З цього виходить, що основним завданням педагога є мета виховати у дитині саме складові компетентності, допомогти керувати ними та розвивати у подальшому житті. Навчати треба таким чином, аби молодший школяр розумів важливість тих знань, які отримує, та яким чином він зможе застосувати їх у житті. Головне завдання – зробити так, щоб дитина навчилася мислити самостійно. Для цього слід застосовувати компетентнісний підхід.

Початкова школа є тим «засобом», що відкриває для учнів дорогу до формування комунікативної компетентності. Відправним пунктом, ми вважаємо, є саме уроки мови та читання (української, англійської і т. п.). Вони самі по собі являють ті заняття, на яких потрібно використовувати мову не лише в навчальних вправах, але і в її головній функції – як спосіб висловити свою думку, засіб говоріння, спілкування. Умовою якісного оволодіння учнями комунікативної компетенції є побудова в класі таких відносин, що будуть відповідати формулі «учитель-учень», «учень-інші учні». Це буде створювати позитивну атмосферу для спілкування та обміну враженнями в класі, заохочувати молодших школярів до мовленнєвої діяльності. Якщо діти будуть бачити свої досягнення, характерний шлях вперед, покращення під час освітнього процесу, почувати задоволення від своєї праці, це буде якнайкраще сприяти формуванню комунікативної компетенції. Особлива увага під час формування буде відноситися до таких форм роботи, як: діалог в процесі навчання; монолог в мовленні учнів; словесна фантазія; дидактичні, ділові та рольові ігри; програвання дій персонажів прочитаних творів, тобто

інсценізація; дослідна робота; перекази з можливістю проявити себе креативно (наприклад: «Допиши кінець розповіді»); групові завдання (асоціативний куш, методика мікрофон, мозковий штурм, карусель); новітні форми та методи роботи, наприклад, ігрові методики; праця у парі. Крім того, однією з головних умов формування комунікативної компетенції школярів є прогрес у розвитку діалогічного мовлення. Для того, аби зробити всіх учнів учасниками мовного процесу, можна застосовувати дані способи: відбір однокласників до роботи в парах; формування думки колективу; розробка плану фронтальної роботи в класі. Крім того, формування комунікативної компетентності буде відбуватися тоді, коли вчитель застосовуватиме на уроках навчання грамоти такі види уроків, як робота з дитячою книгою. Мета – розкрити слухачам зміст та цілі тексту, що читається, – одна з умов читання з комунікативною умовою, де молодший школяр буде використовувати різні засоби виразності: змінювати тембр, силу, тон, мелодійність мовлення відповідно до ситуації тексту. Таким чином, учитель має змогу формувати в дітей цікавість до їх власного мовлення. Безумовно, сприятливим буде ще й такий візуальний засіб, як інсценізування (вид рольової гри) [5, с. 33-34]. Формування можливе і під час переказів. Навчальні перекази не будуть умовою розвитку, адже рідко трапляються у реальному житті. Проте невідготовлені перекази (наприклад, перекази зміст останньої прочитаної книги, прослуханої історії і т. п.) – саме те, що потрібно, адже є відповідним до моделі природнього спілкування між школярами. Мотивацією до комунікативних висловлювань учнів можуть бути такі види роботи, як: рольові ігри; обговорення відкритого кінця тексту; обговорення «що б було, якби».

Застосування комунікативного мовлення можливе лише при умові роботи дітей у групах та парах. До прикладу, це може бути відновлення деформованого тексту, де кожен має роз'яснювати зміст «свого» уривку. Це виховує в дітей доброзичливість та розвиває вміння уважно слухати своїх співрозмовників [4, с. 21]. Вагомим є також прищеплення молодшим школярам культури спілкування [6, с. 119], яка також розвиває вміння уважно та спокійно слухати,

призупиняти власне висловлювання, говорити так, щоб нікого не ображати та критикувати. Якщо вчитель буде працювати в такому напрямку, він зможе сформувати у дитини такі якості, які є в особистості, що здатна до комунікативної діяльності:

люб'язність; лагідність; спокійність; врівноваженість; здатність управляти емоціями; справедливість; організованість.

«Щоденні 5» як засіб формування комунікативної компетентності на уроках навчання грамоти – це модель, яка була розроблена для того, аби навчати учнів розвивати витривалість та самостійність під час того, як вони виконують певні компоненти цієї моделі, що забезпечує безперервну участь у читанні та письмі протягом довгого відрізка часу на уроці [2, с. 22]. Дана модель радить використовувати різні види діяльності, що, в свою чергу, збільшує інтелектуальну зайнятість та мотивування учнів. Під час виконання дітьми самостійної або пошукової діяльності вчитель може приділити індивідуальну увагу до учнів, або працювати в малих групах (чи парах дітей) відповідно до того, яка допомога їм потрібна [2, с. 11]. Основними компонентами даної ротаційної моделі є: 1. Читання для себе. 2. Письмо для себе. 3. Читання для когось. 4. Робота зі словами. 5. Слухання.

Якщо вчитель запроваджує дану модель під час занять, починати він повинен з компоненту «Читання для себе» [6]. Найперші тижні запровадження покладають шлях для подальшого навчального року. Самостійність та витривалість – одні з головних умов формування комунікативної компетентності на уроках навчання грамоти. Розпочати етап «Читання для себе» тотожно проходженню так званих «10 кроків для навчання самостійності». Після того, як ці «кроки» представлені для дітей, і вони ознайомлюються з етапом «Читання для себе», може виникнути запитання: «Що робити з вільним навчальним часом у перші дні дитини в школі, коли їх витривалість є низькою?». Адже після проведення першого етапу майже вся увага вичерпується. Перші уроки можна описати як ті, що проводяться для того, аби привчати учнів до бажаної поведінки на всіх етапах, запропонованих

ротаційною моделлю «Щоденні 5». Розпочинаючи роботу з компонентом «Читання для себе» вчитель повинен провести такі базові уроки: 1. «Три способи прочитати книгу». 2. «Я обираю відповідні книги». 3. «Вибери вдале робоче місце» [6].

«Щоденні 5» повинні запроваджуватися на початку навчального року, тоді, коли діти тільки починають знайомитися з освітнім процесом. Впровадження технології "Щоденні 5" потребує від класного керівника наміри та готовність організувати та направляти подальшу діяльність учнів, пояснити їм правила щоденних видів роботи, сенс їх виконання. Упродовж перших тижнів навчання у звичайних класах, які розподілені на зони, учителі розробляють для учнів певну кількість завдань, прописують структури та плани занять, забезпечують необхідною літературою, що відповідає віковим особливостям учнів. Протягом даної роботи вчителі бачать, на чому учні акцентують свою увагу, що їм більше подобається опрацьовувати на уроках. Учителі готують інструкції з виконання різноманітних завдань. Перш за все педагог надає дитині перший поштовх у якості показу послідовності виконання тих чи інших завдань, привчає їх до самостійної праці. Впровадження технології «Щоденні 5» є корисним і у тому плані, що допомагає розвивати у дітей витримку. Адже кожна діяльність на уроці не повинна перевищувати 20 хвилин. Після тривалого відпочинку молодші школярі починають зосереджувати увагу на малій відрізку часу. Відпрацьовування витримки за даною технологією відбувається протягом 8 або 12 тижнів, в залежності від особливостей конкретного класу. На початкових етапах роботи над цією навичкою дітей об'єднують у так зване коло. Учитель розподіляє учнів кола на «групи», одні з яких пишуть, інші читають, а останні слухають. Коли час на виконання конкретних завдань групи завершується, усі діти знову об'єднуються у коло. Так буде тривати до того часу, поки кожна дитина не опрацює усі п'ять видів навчальної діяльності. Сама технологія «Щоденні 5» ділиться та впроваджується за допомогою 5 етапів, так званих 5 кроків технології.

Першим кроком виступає «Читання для себе». Його можна використовувати як протягом уроку, так і після нього. Важливим моментом цього кроку є те, що учні можуть самі обирати тематику творів, яку будуть читати. Нав'язування вчителя суперечить умовам даного кроку. За правилами молодші школярі повинні читати близько 20 хвилин. Слід розпочинати з 5-10 хвилин (відповідно до вікових особливостей, характеристик класу та учнів) і поступово збільшувати час для читання до вказаних раніше 20 хвилин. Учні швидко звикнуть до такої системи, що в подальшому виключить у них будь-які проблеми з читанням. У класі можна буде створити куточок «Читацьких досягнень», де вчитель буде виставляти успіхи кожної дитини, за якими вона матиме змогу споглядати. Після роботи з книгою починається робота з завданнями, спрямованими на перевірку того, як саме діти зрозуміли твір, усвідомили те, що опрацювали та прочитали. Перед початком роботи педагог обов'язково має розказати учням, яких правил вони повинні дотримуватися, виконуючи крок «Читання для себе». Краще буде ще й зберегти ці правила, наприклад, роздрукувавши і повісивши у певному куточку. Наведемо деякі з них: 1) Я обираю ту книгу, яку хочу прочитати. 2) Я обираю зручне місце для читання і починаю працювати. 3) Під час роботи я залишаюся на одному місці. 4) Я дотримуюся правил читання: правильно тримаю книгу, слідкую за своєю поставою. 5) Я виконую завдання після опрацювання твору. 6) Я читаю увесь відведений час [6].

Другий етап та крок «Щоденних 5» – це «Читання для когось» [2, с. 19]. Тут уже вчитель може пропонувати дітям тематику творів та окремі книжки для подальшої їх роботи з ними. Проте, відповідно до інтересів, школярі можуть зробити це і самостійно. За інтересами діти об'єднуються у пари або маленькі групи. Такий вид діяльності спрямований на поліпшення взаємин у колективі, розвитку вміння співпрацювати. Діти вчаться враховувати чужі думки, прислухатися до слів один одного, виконувати парні завдання, ставити один одному запитання, аналізуючи прочитане. «Читання для когось» теж триває протягом 20 хвилин. Але знову починати діяльність потрібно з 5-10 хвилин,

поступово збільшуючи до вказаного раніше. «Читання для когось» починається з праці над творами невеликих обсягів, щоб учні звикали до нового для них виду роботи. Після вибору твору для читання вчитель пропонує дітям вибір форми їх роботи. Можна читати по одному чи двом реченням, читати абзацами, або по декілька абзаців, в залежності від обсягу того, що читають. Учні 3-4 класів взагалі можуть читати по сторінці. Але увесь вибір здійснюється самостійно. Як і в разі з індивідуальним (самостійним читанням), після закінчення парного або групового читання діти починають працювати над виконанням завдань, що спрямовані на перевірку. Їх готує вчитель. Перед початком роботи знову важливо оголосити правила. То ж наведемо приклади таких правил: 1) Ми злагоджено працюємо в парі. 2) Після вибору твору ми одразу ж розпочинаємо роботу. 3) Ми читаємо по черзі. 4) Весь відведений час ми працюємо на одному місці. 5) Ми допомагаємо один одному зрозуміти прочитане. 6) Ми виконуємо завдання після опрацювання твору. «Читання для когось» спрямоване перш за все на те, щоб учити учнів співпрацювати, оцінювати себе та своїх однокласників.

Третій крок (етап) називається «Слуханням» [6]. Перед початком роботи вчитель заздалегідь готує для дітей аудіоматеріал, який учні будуть прослухувати на уроці. Проте, як і у випадку з творами для читання, учні можуть вибрати файл для слухання самостійно. Так як сучасність ХХІ століття – технічні засоби, гаджети, що наявні у кожної людини, то й діти спокійно можуть користуватися ними з цією ціллю. За їх відсутності у більшості школярів педагог має можливість увімкнути аудіо на своєму комп'ютері. Працюючи з власним гаджетом, учень повинен починати роботу в навушниках. Це пропонується саме через те, щоб не заважати своїм однокласникам, зберігати у класі тишу. Після прослуховування файлу молодші школярі виконують завдання, аби перевірити та проаналізувати результати почутого, сприйнятого. Правила, що склалися для перших двох етапів читання, діють і тут, але дещо відрізняються за своєю структурою. Наприклад: 1) Я готую усе, що мені потрібне для роботи. 2) Я починаю

працювати одразу, як усе готово. 3) Я сиджу на одному місці, поки відбувається «Слухання». 4) Я використовую лише ті аудіозаписи, які рекомендує вчитель. 5) Я працюю увесь час, що мені дали на це завдання. 6) Після слухання я виконую завдання на опрацювання. 7) На завершення я прибираю усі використані матеріали на місце. «Слухання» допомагає дітям у розвитку витривалості та терпимості, адже спрямоване на те, щоб учні сприймали нові факти твору, інформацію на слух упродовж тривалого часу.

Передостанній, тобто четвертий етап має назву «Робота зі словами». Даний крок може бути застосований як на уроках мови, так і на уроках літературного читання. Педагог заздалегідь повинен обрати слова, які він запропонує дітям для роботи з ними на подальших уроках. Слова можна вибирати з тих, що рекомендовані навчальною програмою. Особливість даного кроку полягає в забезпеченні учнів словниками для роботи. Тут вони можуть шукати значення (визначення) слів. Найзручнішим варіантом буде варіант збереження таких словників у класі. За їх відсутності можна користуватися гаджетами – учні самостійно знаходять тлумачення слів. Педагог продовжує готувати завдання для аналізу роботи дітей. Це буде сприяти закріпленню засвоєних знань на уроках навчання грамоти (української мови) і може застосовуватися на етапі систематизації та узагальнення знань. «Робота зі словами» виступає ще й як достатньо гарний спосіб поповнювати словниковий запас учнів. Коли певна кількість слів вивчена та була застосована на практиці під час уроку навчання грамоти, можна запропонувати дітям виконати таке завдання: складіть словникову казку або історію з використанням вивчених слів. Етап «Роботи зі словами» характерний ще й тим, що на ньому правила для класу встановлює не лише учитель, а й учні. Наведемо декілька прикладів: 1) Я заздалегідь готую усе необхідне для роботи. 2) Я працюю увесь виділений час. 3) Я сиджу на одному місці під час такого, як виконую етап «Словникової роботи». 4) Я користуюся більше, ніж одним словником для перевірки. 5) Я прибираю увесь матеріал після кінця роботи. Діяльність даного етапу вчить учнів, по-перше, роботі зі словниками, поповненню через них свого

словникового запасу; по-друге, використанню здобутих знань на подальших уроках навчання грамоти; по-третє, удосконалювати навички написання різних робіт: переказів, творів, оповідань, коротких висловлювань.

«Письмо для себе» – це останній, п'ятий крок технології «Щоденні 5» [3].
Учитель для виконання дає дітям будь-яку тему, схвалену програмою. Проте, це може бути і власно запропонована тема з життя. Молодші школярі теж можуть запропоновувати на розгляд свої теми, наприклад: «Моє заповітне бажання», «Мій улюблений твір», «Мої друзі», «Яким має бути найкращий друг?», «Мій улюблений шкільний предмет» та інші. Для процесу письма діти займають будь-яке зручне їм місце, але обов'язковою умовою є не порушення гігієнічних правил (постава і т. п.). Впродовж часу, що виділений на цей етап, учні працюють за цим місцем. «Письмо для себе», насамперед, спрямоване на покращення вмінь складати та висловлювати думки, записувати їх, аналізувати, знаходити неточності, помилки, виправляти їх та розвивати зв'язне мовлення. Як і у попередньому етапі, правила складаються не тільки вчителем, а й учнями. Записуються на дошці або там, де дітям буде зручно їх бачити та постійно звертатися до них. То ж наведемо приклади правил для етапу: 1) Я вибираю тему для письма та починаю з нею працювати. 2) Я працюю увесь виділений час. 3) Я працюю на одному місці. 4) Я читаю те, що написав/ла, знаходжу помилки та їх виправляю. 5) Наприкінці я прибираю своє робоче місце [5, с. 15]. Правила дуже подібні між собою, різняться лише за видом діяльності (читання, письмо, робота зі словами і т. п.). Дана діяльність заохочує учнів до роботи через те, що вони мають змогу обрати тему цікаву саме для них, близьку до їхнього життя. В таких темах вони проявляють більшу творчість, розкриваються як усно, так і письмово. Потім школярі діляться написаним один з одним. Головна задача вчителя на початковому етапі запровадження кроку – скласти перелік тем (у нього можна включити близько 10-15 різних тем) і розташувати його у полі зору учнів, щоб вони могли вибирати. Згодом, коли діти звикнуть до такої діяльності, вони вже будуть обирати теми самостійно і виконувати «Письмо для себе».

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства вчитель повинен надавати учням не лише набір знань, умінь та навичок, а, по-перше, розвивати дитину гармонійно, створювати умови, які забезпечать її успішність у навчанні та подальшому житті. Кожен повинен ставити перед собою такі цілі, як підготовка дитини не лише до окремого уроку, а й до дорослого, самостійного життя. Це можливе лише за умови формування вчителем комунікативної компетенції в учнів. Отже, саме через «Щоденні 5» в Новій українській школі буде формуватися творча, вільна та активна особистість. Ми можемо зазначити, що вироблена методична система сприяє розвитку комунікативної компетенції молодшого школяра, а також творчої особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. / Початкова школа. 2010. № 9. С. 1-4.
2. Кравцова І. А. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобом використання творчих вправ на уроках читання: методичний посібник. Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ» КПІ, 2014. 71 с.
3. Курінна А. Ф. Словникова робота або робота над словом. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/80/13889-slovarnaya-rabota-ili-rabota-nad-slovom-sovremennaya-interpretaciyaslovocentrizma-prepodavatelyami-rusistami.html> (дата звернення 13.07.2022)
4. Кучерук О. А. Формування мовної особистості: від пізнавальних стилів до методів навчання. / Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, 2010. № 22 (209). Частина II. с. 64-69.
5. Пристінська М. Хочеш змін? Дій! URL: <http://svitlanagalata.blogspot.com/2018/01/blogpost.html> (дата звернення 06.07.2022)
6. Пристінська Марина Сучасні методи розвитку мовлення і навчання читанню в початковій школі. URL: <http://www.edustartup.com.ua/> (дата звернення 21.07.2022)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Лобанова Наталія Ігорівна

магістр 2 курсу

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Анотація: Дистанційне навчання дуже активно розвивається в Україні, як і у всьому світі загалом, останні декілька років. Пов'язано це з початком пандемії, яка “перевернула” весь навчальний процес як у школах, так і у вищих навчальних закладах. Зараз дистанційне навчання продовжується через війну в Україні, отже розвиток даного напрямку досліджень є актуальним.

Ключові слова: математика, дистанційне навчання, засоби навчання, програмне забезпечення, онлайн-уроки

Ціль роботи. Показати особливості організації уроків математики в умовах дистанційного навчання; ознайомити з необхідним технічним та програмним забезпеченням, а саме: системами організації відеоконференцій, системами керування навчальними матеріалами та прикладним програмним забезпеченням.

Засоби, які необхідно використовувати при організації дистанційного навчання поділяються на дві групи: технічне та програмне забезпечення. До технічного забезпечення відносяться:

- Персональний комп'ютер, планшет, ноутбук, смартфон;
- Доступ до мережі Інтернет;
- Веб-камера, колонки, мікрофон, навушники.

До програмного забезпечення відносяться:

- Системи організації конференцій;

- Системи керування навчальними матеріалами (LCMS);
- Прикладне програмне забезпечення.

В останні роки діти ще до школи знайомляться зі смартфоном, комп'ютером, знають, що таке інтернет, користуються навушниками та камерами. Якщо з технічним забезпеченням все більш-менш зрозуміло, то з програмним забезпеченням краще ознайомитися детальніше.

1. Системи організації конференцій - це платформи, на яких можна організувати відеодзвінки або просто дзвінки. Найпоширенішими та найбільш популярними на даний момент є: Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, Skype, Cisco webex meeting, Big Blue Button, Google Hangouts, ooVoo, WhatsApp Messenger і т.д.

2. Системи керування навчальними матеріалами (LCMS) - ці платформи допомагають ділитися навчальними матеріалами, книжками, корисними лінками, домашніми завданнями, встановити зворотній зв'язок з учнями тощо. Найбільш популярними платформами є: Google Classroom, Canvas, ClassDoJo, Human, ILIAS, Joomla LMS, iSpring, Leaner Nation, Moodle, Oracle ClassDoJo, Human, ILIAS, Joomla LMS, iSpring, Leaner Nation, Moodle, Oracle, NEO LMS тощо.

3. Прикладне програмне забезпечення - це ті засоби, які можуть бути корисними при навчанні та допомагати нам впоратися з певними завданнями. До прикладного програмного забезпечення відносяться: офісний пакет (наприклад Microsoft Office), текстові редактори, засоби створення презентацій, карт знань, онлайн-дошки, програми для відеомонтажу, графічні редактори тощо.

Детальніше розглянемо онлайн-дошки, так як їх використання є досить актуальним при вивченні математики та інших точних наук. На уроках математики необхідно розв'язувати багато задач, різноманітних завдань, малювати малюнки, схеми, таблиці. Даний ресурс допомагає не тільки демонструвати матеріал заняття, але й отримувати зворотній зв'язок з учнями, залучати їх до спільної роботи. Онлайн-дошок, як і всього програмного

забезпечення, в сучасному інформаційному суспільстві є досить багато. Найпопулярнішими онлайн-дошками є: Miro, Jamboard, Microsoft OneNote, Padlet, Educreations, IDroo, Twiddla, Conceptboard тощо.

Висновки. Сьогодні ми потрапили в обставини, в яких в нас немає можливості для звичного очного навчання, або хоча б змішаного. Отже, ми маємо пристосуватися до того, що в нас немає доступу до наших учнів, до очної співпраці з ними. Тому в такий час дуже важливо прийняти той факт, що неможливо розгорнути повноформатне якісне дистанційне навчання, принаймні за декілька неділь, без попередньої підготовки. В теперішніх умовах воєнного стану важливу роль відіграють вчителі інформатики та фахівці в галузі ІТ технологій, які володіють відповідними компетентностями і здатні допомогти учасникам (як дітям, так і вчителям) освітнього процесу в організації якісного дистанційного навчання.

УДК 376.1 + 376.2

КОРЕКЦІЯ РУХОВОЇ СФЕРИ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

Маматова Зульфія Раїсівна
викладач Державного закладу
Південноукраїнський національний університет
імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна

Анотація: Ця стаття присвячена проблемі рухових порушень у дітей із порушеннями інтелекту, а також використання системи фізичних вправ, як способу корекції і компенсації порушених і нерозвинених функцій.

Ключові слова: фізичне виховання, фізична якість, розумова відсталість, підлітковий вік, корекція, компенсація.

Вступ. Навчання та виховання розумово відсталих дітей є частиною системи освіти. Підготовка їх до життя, включення у суспільно корисний труд - це важлива соціальна проблема, вирішення якої пов'язано зі зміцненням здоров'я, підвищенням працездатності дітей, формування в них життєво важливих вмінь та навичок, здорового способу життя.

Задачами фізичного виховання у допоміжній школі є зміцнення здоров'я та загартовування організму, формування правильної постави, удосконалення рухових вмінь та навичок прикладного характеру: розвиток рухових якостей (сили, швидкості, гнучкості, витривалості, спритності); корекція та компенсація порушень фізичного розвитку та психомоторики; формування та виховання гігієнічних навичок при виконанні фізичних вправ; утримання стійкості працездатності на досягнутому рівні; формування пізнавальних інтересів, передача доступних теоретичних відомостей з фізичної культури; виховання достатньо стійкого інтересу до занять фізичними вправами; виховання морально-вольових якостей: наполегливості, сміливості, навичок культурної

поведінки, любові до Батьківщини.

Вивчення закономірностей та особливостей розвитку розумово відсталих школярів дозволило відзначити, що в спеціальній літературі питання використання корекційних засобів на уроках фізичної культури в допоміжній школі ще недостатньо висвітлені. Недооцінюється значення фізичної культури в корекції не тільки рухової, але й психічної сфери розумово відсталих школярів.

На уроках з фізичної культури процес навчання є спрямованим не тільки на виправлення рухових порушень у розвитку розумово відсталих учнів, але опосередковано, а в деяких випадках і безпосередньо, стосується і корекції психічних функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику роль у корекційно-виховної роботі в спецшколах покликано відіграти фізичне виховання, тому що корекційний ефект уроків фізичної культури позначається не тільки на моторному, але і на психічному розвитку аномальних дітей.

Проведені О. А. Дмитрієвим, О. С. Самилічевим, А. М. Тучаком, С. Б. Раку дослідження довели, що застосування індивідуальне дозованих фізичних навантажень, підбор оптимальних засобів можуть зробити необхідний вплив, що коригує і моторику, і пізнавальні процеси олігофренів.

Удосконалюванню методики проведення уроків фізичної культури в допоміжних школах було присвячено достатньо багато досліджень. Роботами Н. П. Вайзмана, С. Ю. Юровського, М. А. Козленко та інших переконливо показано, що система фізичного виховання в допоміжних школах має досить великі невикористовувані резерви [1, с. 148, 2; с. 75].

Зокрема, А. М. Тучак довів ефективність усіх, а не тільки визначених форм роботи з фізичної культури з корекції наявних у дітей зрозумовою відсталістю психофізичних недоліків [2, с. 76, 4, с. 9].

Метою дійсної роботи з'явилося дослідження корекційного змісту занять фізичною культурою для виправлення недоліків у психомоторному розвитку учнів з розумовою відсталістю.

Виклад основного матеріалу дослідження. На першому етапі була вивчена спеціальна література відповідно до поставлених для досягнення мети задач.

На другому етапі під час педагогічної практики студентів було здійснено вивчення медико-педагогічної документації на учнів школи №75 м. Одеси, проведені педагогічні спостереження та педагогічний експеримент. Він полягав у визначенні вихідного рівня розвитку швидкісно-силових здібностей у розумово відсталих учнів. Усього обстежено 15 учнів 7 класу спеціальної школи №75 (для розумово відсталих дітей) м. Одеси.

Аналіз медичних карт дітей, протоколів їхнього медико-педагогічного обстеження є важливою умовою проведення педагогічного експерименту і планування наступного педагогічного впливу.

Для тестування рівня психомоторного розвитку розумово відсталих школярів були взяті найбільше часто застосовувані у фізичному вихованні вправи.

Враховувалися можливості як самих учнів, так і матеріальне оснащення допоміжної школи:

- вимір сили кистей рук здійснювався за допомогою кистьового динамометра. Випробуваний, захопивши динамометр і відвівши руку вбік, енергійно стискав його, додаючи при цьому максимальні зусилля [4, с. 10]. Оцінювалася також сила м'язів плечового поясу по числу віджимань від підлоги;

- швидкісно-силові здібності дітей-олігофренів визначалися за допомогою фіксації стрибка в довжину з місця і результатів метання через голову м'яча вагою 2 кг;

- оцінка рівня статичної рівноваги, як показника спритності, проводилася по Є. Я. Бондаревському [4, с. 12]. Учень приймав позу «лелеки» та закривав очі. Час від цього моменту до початку різких коливань тулуба чи втрати заданої пози був показником статичної рівноваги (у секундах).

Обробка результатів дослідження проводилася шляхом визначення

амплітуди індивідуальних коливань, обчислення середньоарифметичних групових показників, зіставлення їх з віковою нормою.

Порівняння отриманих експериментальних даних з аналогічними показниками однолітків, які нормально розвиваються, виявило відставання перших від вікової норми.

Тому на наступному етапі роботи були намічені конкретні шляхи та засоби корекційної роботи з розумово відсталими учнями 8 класу, причому акцент робився на переважне використання ігрових засобів фізичного виховання.

Сучасними дослідженнями виявлено, що найкращих успіхів учні допоміжної школи домагаються, коли спочатку вчитель називає та показує рухи, а учні повторюють за ним.

Потім вони удосконалюють вправи тільки по слову вчителя. При такому способі вивчення нових рухів учні значно швидше опановують ними, чим при вивченні вправ по показі під рахунок (що широко поширено в практиці допоміжних шкіл).

Формування вміння регулювати свої рухи по слову – вихідний момент для розвитку здатності дітей регулювати різні рухові дії за допомогою своєї зовнішньої і внутрішньої мови. Таким чином, вважається не тільки освітня задача, але й коригуються недоліки розумового розвитку, зокрема, недоліки регулюючої функції мови в руховій діяльності дітей.

До підліткового і старшого шкільного віку елементарні рухи в учнів допоміжної школи значно виправляються, але учням 5-8 класів ще важко опанувати складними в координаційному відношенні рухами, а також руховими діями, які вимагають значних зусиль по запам'ятовуванню послідовності рухів, котрі складають єдине ціле.

Засвоєнню саме таких рухів найбільше ефективно сприяють ігри. Ігри вимагають швидкої реакції дітей на мінливу обстановку, спритних і швидких пересувань, ухвалення оптимального рішення за мінімальний термін; елемент суперництва підвищує емоційне тло рухової діяльності, роблячи її менш

стомлюючої.

Практика роботи допоміжних шкіл показує, що виховання в учнів-підлітків уміння самостійно організовувати ігри приводять до значного підйому всієї фізкультурно-оздоровчої роботи.

Ці учні самі проводять ігри й організують їх для молодших школярів; роблять розмітку площадок для ігор, поділяються на команди, здійснюють суддівство.

Свідоме оволодіння визначеним запасом рухових умінь і навичок сприяє вихованню в школярів культури рухів, у них виробляється узагальнене вміння виконувати різноманітні рухи чітко, спритно, ефективно. А ці якості відіграють велику роль у трудовій та професійній діяльності.

Систематичний прояв школярами фізичних і вольових зусиль у процесі занять фізичною культурою приводить до формування в них таких позитивних якостей особистості як працьовитість, наполегливість, цілеспрямованість.

Висновки. Таким чином, здійснення міжпредметних зв'язків фізичної культури з трудовою підготовкою й удосконаленням мовленнєвого розвитку дітей забезпечує діючий вплив рухової діяльності на зміцнення здоров'я, розширення функціональних можливостей дітей, подолання недоліків фізичного та розумового розвитку.

Отриманий матеріал послужив основою для розробки корекційного змісту визначених і позаурочних форм занять фізичними вправами в умовах спеціальних шкіл для розумово відсталих дітей.

Були дані рекомендації з включення корекційних засобів в усі форми занять фізичними вправами в режимі дня спеціальної школи. Рекомендовані нами для учнів середнього та старшого шкільного віку корекційні засоби були підібрана з урахуванням бажання школярів підвищити свою силову підготовку.

Одночасно враховувалися великі та дотепер ще не цілком використовувані в допоміжних школах потенційні можливості ігор у корекції визначених рухових якостей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вікова динаміка показників психомоторики і координаційних проявів у олігофренів різного віку / І. Ю. Горська, Н. П. Філатова, Л. Я. Суянгулова та ін. / Проблеми соціальної, медичної та психолого-педагогічної реабілітації інвалідів: тези доп. і повід. Тернопіль, 2016. Ч. 1. С. 147-149.
2. Григор'єв Д. В. Діти з порушенням інтелекту: особливості рухового розвитку / Адаптивна фізична культура, 2018. № 3–4. С. 74-78.
3. Павлюк Н. В. Педагогічна характеристика осіб з розумовою відсталістю / Фізкультура в профілактиці, лікуванні і реабілітації, 2017. № 4. С. 66-69.
4. Сермеев Б. В. Пути повышения эффективности физического воспитания детей с отклонениями в развитии / Дефектология, 1990. № 4. С. 7-14.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Павленко Ірина Григорівна,

к.п.н., доцент

Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Полтава, Україна

Анотація. Формування особистості майбутнього вчителя починається у закладі вищої освіти, де формуються його професійно значущі якості, інтереси, творчі здібності, цінності, зростає загальний рівень культури. У запропонованій статті автор наголошує, що в умовах професійної освіти, формується толерантність майбутніх учителів, яка є найважливішою метою професійної підготовки. У статті здійснено аналіз змісту поняття «толерантність»; визначено типи толерантності, які властиві майбутнім учителям; представлено три найважливіших підходи формування толерантності майбутніх учителів.

Ключові слова: толерантність, типи толерантності, толерантне ставлення, майбутній учитель, педагогічні технології, цінності що в умовах гуманізації освіти, коли культура людини являє собою вищу цінність, формування толерантної культури фахівців соціальної сфери стає найважливішою метою професійної підготовки.

Формування особистості майбутнього фахівця починається у вищому навчальному закладі, де формуються його професійно значущі якості, творчі здібності, інтереси, цінності, зростає загальний рівень культури.

Сучасний етап розвитку освіти актуалізує численні питання з проблеми теорії толерантності. Нові соціально політичні та економічні зміни сформували нову ідеологію побудови суспільства на засадах демократії. Суспільству потрібні небайдужі, відповідальні люди, які своїм прикладом спроможні

спрямувати його на шлях позитивних дій. Зміни, що відбуваються в державі, у світогляді поколінь, в системі освіти потребують нових шляхів вдосконалення процесу формування якостей толерантності у майбутніх учителів.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» «толерантність» (від лат. *tolerantia* - терпіння) визначається як, по-перше, здатність організму переносити несприятливий вплив яких-небудь факторів, по-друге, як поблажливість, терпимість до чийось думок, поглядів, вірувань тощо [1, с. 1254]. Визнання, розуміння, прийняття та співчуття є складовими частинами толерантності. Проблема толерантності завжди була і буде однією з найактуальніших проблем не тільки у педагогічній науці та в педагогічній практиці, але й в нашому житті.

Проблемою формування толерантності займаються на міжнародному рівні і результатами цієї роботи є численні пакти та конвенції. Окремим узагальнюючим рядком стоїть «Декларація принципів толерантності», яка була затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року.

Розв'язання навчальних проблем сучасної освіти потребує переорієнтації освіти на особистість, яка самостійно діє і приймає рішення, досягає суттєвого рівня розумового розвитку й професійної майстерності, готова до науково обґрунтованих і виважених дій у нестандартних ситуаціях, усвідомлює відповідальність перед собою, родом, колективом, суспільством за результати власної діяльності.

Реалії сьогодення спонукають до внесення необхідних змін у систему народної освіти України. Продуктом творчого пошуку є створення нової парадигми освіти України, яка б враховувала досягнення та помилки минулого, а також була орієнтована на швидкі зміни в житті сучасного суспільства. Сучасна система освіти повинна зберегти й удосконалити більшу частину досягнень української системи освіти, ширше охопити молодь усіма видами навчання на основі прогресивної парадигми і застосування новітніх методів. Науковці України останнім часом активізували дослідження системної моделі

освіти (В. Г. Кремень, А. О. Лігоцький, Н. Є. Мойсеюк, Ю. П. Сокольніков, Л. І. Новікова, Б. М. Наумов, В. М. Нікітін, Л. П. Мельник та інші).

Проблемам толерантності особистості присвячені дослідження як зарубіжних психологів (Т. Адерно, Г. Айзенка, С. Баднера, Дж. Келли, Р. Кеттела, К. Лоренца, Г. Олпорта, К. Поппера, Б. Е. Рієрдон, К. Роджерса і ін.), так і вітчизняних учених (А. Г. Асмолова, Г. Л. Бардієр, В. В. Бойко, С. К. Бондаревої, І. Б. Гріншпуна, Е. Ю. Клепцової, Е. Г. Луковіцької, М. С. Міріманової, А. А. Реан, Н. М. Лебедевої, Л. Г. Почебут, Т. Г. Стефаненко, Е. С. Сухих, А. Н. Татарко, Е. І. Шлягиної, Л. А. Шайгерової і ін.)

Мета статті – розглянути та обґрунтувати основні підходи до формування толерантності майбутніх вчителів.

Сьогодні умови нашої життєдіяльності висувають нові вимоги до вчителя. Зараз вчитель повинен бути не тільки спеціалістом, але й досвідченим дипломатом, вихователем, авторитетним суддею, турботливим слухачем, терплячою людиною — словом, він повинен бути толерантною особою. В умовах сучасної України, толерантність, є обов'язковою якістю професіоналізму вчителя, але далеко не кожний вчитель може стати толерантним.

Для того, щоб формування якостей толерантності у майбутніх вчителів було більш ефективним, потрібно враховувати три найважливіших підходи. Це особистісний підхід, діяльнісний підхід та аксіологічний підхід.

Особистісний підхід означає орієнтацію при конструюванні та здійсненні педагогічного процесу на особистість, як ціль, суб'єкт, результат та головний критерій його ефективності.

Він потребує визнання унікальності особистості, її інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу. Цей підхід спирається на природний процес саморозвитку задатків та творчого потенціалу особистості, створення для цього відповідних умов.

Особистісний підхід потребує, щоб педагог:

- постійно вивчав та добре знав індивідуальні особливості
- темпераменту, риси характеру, погляди та смаки студентів;
- умів діагностувати та знав реальний рівень сформованості таких
- важливих особистісних якостей, як образ мислення, мотиви,
- установки, напрямок особистості, відношення до життя, праці,
- ціннісні орієнтації, життєві плани молоді;
- постійно залучав кожного студента до посильної для нього
- діяльності, яка постійно ускладнюється. Ця діяльність забезпечить
- прогресивний розвиток особистості;
- своєчасно виявляв та усував причини, які можуть зашкодити
- досягненню мети, а якщо ці причини не вдалося вчасно виявити та
- усунути — оперативно змінював тактику в залежності від нових
- умов та обставин;
- максимально спирався на активність особистості;
- розвивав самостійність, ініціативу, самодіяльність, не стільки

керував, скільки вмів організовувати та спрямовувати діяльність, яка веде до успіху.

Комплексне здійснення цих умов усуває спрощеність вікового та індивідуального підходів, потребує від викладача врахувати не поверховий, а глибинний розвиток процесів, спиратися на закономірності причинно-наслідкових відношень.

При особистісному підході врахування вікових та індивідуальних особливостей набуває нової спрямованості. Діагностуються потенційні можливості, найближчі перспективи.

Максимально сприятливі можливості для формування якостей толерантності це вік, коли молодь знаходиться на першому курсі. Тому що, чим молодше вік, тим безпосередніше сприйняття, тим більше студент вірить своєму педагогу. В цьому віці легше врахувати позитивні звички, привчати до праці, дисципліни, поведінки у суспільстві.

Діяльнісний підхід достатньо розроблений в педагогічній літературі, він сприяє переводу людини в позицію суб'єкта пізнання, праці та спілкування. Це у свою чергу, потребує реалізації полісуб'єктного підходу, який витікає з того, що сутність людини значно багатше, різносторонніше та складніше ніж її діяльність. Цей підхід заснований на вірі у позитивний потенціал людини, в її необмежені творчі можливості постійного розвитку та самовдосконалення. Важливим при цьому є те, що активність особистості, й потреби у самовдосконаленні розглядаються неізолювано. Вони розвиваються тільки в умовах взаємовідношення з іншими людьми. Полісуб'єктний підхід в єдності з особистісним та діяльнісним складають сутність методології гуманістичної педагогіки.

Аксіологічний підхід — є таким собі «мостом» між теорією та практикою. Цей підхід дозволяє, з одного боку, вивчати явища з точки зору закладених у них можливостей задоволення потреб людей, а з іншого боку - вирішувати завдання, проблеми гуманізації суспільства.

Зміст аксіологічного підходу розкривається через систему аксіологічних принципів:

- рівноправ'я філософських поглядів у рамках єдиної гуманістичної
- системи цінностей при збереженні різноманіття їх культурних й етичних
- особливостей;
- екзистенціональна рівність людей, соціокультурний прагматизм замість
- демагогічних дискусій про основні цінності, діалог та взаєморозуміння
- замість месіанства та індиферентності;
- рівнозначність традицій та мистецтва, визнання необхідності вивчення
- та використання вчення минулого та можливості духовного відкриття у

- теперішньому та минулому, взаємно збагаченого діалогу між
- традиціоналістами та новаторами.

Аксіологічний підхід є складовою частиною гуманістичної педагогіки, тому що людина розглядається у ній як вища цінність суспільства та самоціль суспільного розвитку.

Соціально-педагогічні цінності відображають характер та зміст тих цінностей, які функціонують у різноманітних соціальних системах, які проявляються у суспільному визнанні. Це сукупність ідей, уяв, норм, правил, традицій, які регламентують діяльність суспільства у сфері соціального виховання. Групові педагогічні цінності можна представити у вигляді ідей, концепцій, норм, регулюючих та направляючих педагогічну діяльність в рамках визначених освітньо-виховних інститутів.

Особистісно-педагогічні цінності виступають як соціально психологічна освіта, в якій відображаються цілі, мотиви, ідеали, установки та інші характеристики направленості особистості, яка складає у своїй сукупності систему її ціннісних орієнтацій. «Я» як система цінностей орієнтації складає не тільки когнітивні, але й емоційно-вольові компоненти, які відіграють роль її внутрішнього орієнтира. В ньому асимільовані як соціально педагогічні, так й професійно-групові цінності, які слугують існуванням індивідуально-особистісної системи загальнопедагогічних та соціально-педагогічних цінностей.

Таким чином, особистісний підхід потребує:

- необхідності врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів;
- признання унікальності особистості, її інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу;
- опори освіти на природний процес саморозвитку задатків та творчого потенціалу особистості.

Діяльнісний підхід потребує:

- - переводу індивіда у позицію суб'єкта пізнання, праці та

спілкування;

- залучення суб'єкта у різноманітні види діяльності.
- Аксиологічний підхід потребує:
- розглядання людини, як вищої цінності суспільства та самоціль
- суспільного розвитку;
- розглядати педагогічне явище крізь призму цінностей.

Ці підходи, їх основні ідеї є педагогічними умовами формування якостей толерантності у майбутніх учителів.

Виховання толерантності особистості можна розглядати як окрему соціальну технологію роботи з молоддю в полікультурному суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 1254.

УДК 796.525:796.015.576

**ИЗМЕНЕНИЕ УРОВНЯ ПРОЯВЛЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ И
АНТРОПОМЕТРИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ
ДЗЮДОИСТОВ-ВETERАНОВ**

Перебейнос Владимир Борисович

PhD, член-корреспондент
Международной академии наук
педагогического образования
Заслуженный деятель науки и техники
шестой ДАН дзюдо,
Спортивная школа Aad van Polanen,
г. Лейден, Нидерланды

Пакулин Сергей Леонидович,

доктор экономических наук,
академик УАННП, шестой ДАН дзюдо,

Феклистова Инесса Сергеевна,

к.э.н., доцент,

Пакулина Анна Сергеевна,

аспирант
Харьковский национальный университет
строительства и архитектуры
г. Харьков, Украина

Аннотация: Авторами анализируются и обобщаются данные об изменении уровня проявления физических качеств и антропометрических показателей дзюдоистов-ветеранов. Установленные корреляционные взаимосвязи позволяют при разработке тренировочных программ учитывать комплексное влияние физических упражнений на функциональную систему дзюдоистов-ветеранов.

Ключевые слова: двигательная активность, тренировочный процесс, антропометрические показатели, дзюдо, дзюдоист-ветеран, спортивная подготовка, возрастные периоды дзюдоистов-ветеранов.

Анализ современных научных исследований и публикаций позволил установить, что эффективность тренировочных занятий возрастает, если их методологическая сторона будет индивидуализирована в соответствии с двигательными возможностями спортсмена-ветерана, уровнем проявления физических качеств и антропометрических показателей [1, с. 114]. В этом направлении определенный интерес представляют материалы исследований подготовки ветеранов, в прошлом ведущих спортсменов в дзюдо, которые занимаются не только для поддержания физической формы, но и тренируются для того, чтобы показывать спортивный результат. Установлено, что с годами существенно меняется физическое состояние, физические качества и двигательные навыки человека. Происходят значимые конфигурации и в координации движений: понижается точность их выполнения, замедляется темп, подвижность, ухудшается скорость реакции, понижается скорость освоения новейших двигательных действий. Однако, несмотря на достаточно подробное отражение этих аспектов в литературных источниках, следует отметить противоречивость мнений по вопросам норм и особенно режимов двигательной активности, а также регламентации физических нагрузок, преимущественно направленных на поддержание двигательных-координационных способностей спортсменов-ветеранов.

В процесс выполнения произвольного двигательного действия вовлекаются не только двигательные системы организма (мышцы, двигательные нервы, передающие импульсы в мышцы от головного и спинного мозга), но и двигательные центры мозга. При этом чувствительные системы организма в процессе выполнения движения задействованы не в меньшей степени, чем двигательные. В этой связи рекомендуется координацию движений рассматривать как совокупность трех видов координации: нервной, мышечной и двигательной. Уровень проявления двигательных координационных способностей зависит от степени развития физических качеств человека, которые с возрастом изменяются достаточно заметно [2, с. 191]. Учитывая, что специфические координационные способности и

физические качества важны для трудовой и спортивной деятельности, которые необходимо сохранить с возрастом, а по возможности и совершенствовать с учетом возрастных особенностей, то выявление уровня физических качеств у дзюдоистов-ветеранов в разные возрастные периоды является актуальным направлением научных исследований. Исследования проводились в трех возрастных группах: 30-34 года (I период); 35-40 лет (II период); 41-45 лет (III период). Это разделение на группы было сделано в соответствии с принятыми в единоборствах возрастными группами и дает возможность более тщательно рассмотреть состояние уровня физических качеств дзюдоистов. Используемые данные нами взяты из протоколов тестирования за время участия в соревнованиях. Были использованы показатели, наиболее часто применяемые при определении уровня развития физических качеств у дзюдоистов и в тоже время доступные для выполнения спортсменами всех возрастов. Сравнительный анализ уровня характеристик физических свойств спортсменов-ветеранов свидетельствует о постепенном их снижении (табл. 1).

Таблица 1

Сравнительная характеристика показателей физической подготовленности дзюдоистов-ветеранов в 30-34, 35-40 и 41-45 лет и в период активных занятий спортом ($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

№	Показатели	В период активных занятий спортом	После активных занятий спортом (30-34 года)	После активных занятий спортом (35-40 лет)	После активных занятий спортом (41-45 лет)
		$\bar{X}_1 \pm m_1$	$\bar{X}_2 \pm m_2$	$\bar{X}_3 \pm m_3$	$\bar{X}_4 \pm m_4$
1	Тест Купера, м	2871,0±39,33	2733,2±39,34	2702,1±37,69	2671,1±38,16
2	Бег на 30м, с	4,14±0,06	4,44±0,08	4,53±0,08	4,59±0,08
3	Прыжок в длину с места, см	251,1±2,77	243,4±2,70	239,4±2,72	234,2±2,71
4	Прыжок вверх с места, см	50,2±0,96	43,9±0,86	39,4±0,97	36,1±0,88
5	Пятикратный скачок, м	13,20±0,11	12,77±0,13	12,50±0,13	12,01±0,14
6	Бег на 200 м, с	28,55±0,54	30,54±0,58	31,49±0,59	32,12±0,58
7	Челночный бег 4×10 м, с	10,11±0,05	10,30±0,06	10,58±0,06	11,18±0,05
8	Подтягивание на перекладине, кол-во раз	23,4±0,43	22,1±0,54	19,3±0,57	16,6±0,55
9	Время 10 подтягиваний на перекладине, с	8,8±0,26	9,8±0,27	10,8±0,28	12,4±0,26
10	Время выполнения 18 бросков, с	35,8±0,95	38,7±0,97	40,4±0,97	42,9±0,96

* $t_{кр} - 0,05-2,18; 0,01-3,06; 0,001-4,32$

Результаты выполнения теста Купера показывают резкое уменьшение длины дистанции, преодолеваемой за 12 мин. в период перехода спортсменов в статус ветеранов ($t=2,47$; $p>0,05$), в то же время как в дальнейшем изменения между отдельными возрастными периодами не достоверны ($p>0,05$) (табл. 2), что свидетельствует об однотипности тренировочной деятельности (2-3 раза в неделю) и способствовало стабилизации их физической подготовленности (табл. 2).

Таблица 2

Матрица достоверности разности показателей теста Купера дзюдоистов-ветеранов в период активных занятий и в период выхода из спорта высших достижений (30-34; 35-40; 41-45 лет) ($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

Возраст, годы	До 30 лет	30-34 года	35-40 лет
30-34 года	2,47 ($p<0,05$)		
35-40 лет	4,82 ($p<0,001$)	0,98 ($p>0,05$)	
41-45 лет	5,72 ($p<0,001$)	1,13 ($p>0,05$)	0,58 ($p>0,05$)

Аналогичные тенденции наблюдаются и для скоростных и скоростно-силовых качеств. Так, результаты бега на 30 м существенно снижаются после третьего (35-40 лет) и четвертого (41-45 лет) старшего возраста по отношению к результатам, которые демонстрируют борцы в период активных выступлений ($t = 4,82$ и $5,72$; $p < 0,001$) (табл. 3).

Таблица 3

Матрица достоверности разности показателей бега на 30 м дзюдоистов-ветеранов в период активных занятий и в период выхода из спорта высших достижений (30-34, 35-40 и 41-45 лет) ($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

Возраст, годы	До 30 лет	30-34 года	35-40 лет
30-34 года	1,77 ($p>0,05$)		
35-40 лет	2,73 ($p<0,05$)	0,36 ($p>0,05$)	
41-45 лет	4,50 ($p<0,001$)	1,36 ($p>0,05$)	0,55 ($p>0,05$)

Скоростно-силовые качества, проявляющиеся в прыжковых тестах дзюдоистов-ветеранов, имеют более выраженные изменения в прыжке вверх с места, в котором значительные достоверные изменения произошли во второй ($t = 2,86$; $p < 0,01$) и третий ($t = 2,52$; $p < 0,05$) возрастной период (табл. 4).

Таблица 4

Матрица достоверности разности показателей прыжка вверх с места дзюдоистов-ветеранов в период активных занятий и в период выхода из спорта высших достижений (30-34; 35-40; 41-45 лет) ($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

Возраст, годы	До 30 лет	30-34 года	35-40 лет
30-34 года	2,86 ($p < 0,05$)		
35-40 лет	5,04 ($p < 0,001$)	0,80 ($p > 0,05$)	
41-45 лет	10,85 ($p < 0,001$)	6,34 ($p < 0,001$)	2,52 ($p < 0,05$)

В прыжке в длину с места существенно ухудшаются результаты между первым и третьим ($t = 2,50$; $p < 0,05$) и вторым и четвертым ($t = 2,40$; $p < 0,05$) периодами (табл. 5).

Таблица 5

Матрица достоверности разности показателей прыжка в длину с места дзюдоистов-ветеранов в период активных занятий и в период выхода из спорта высших достижений (30-34; 35-40; 41-45 лет)

($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

Возраст, годы	До 30 лет	30-34 года	35-40 лет
30-34 года	2,04 ($p < 0,05$)		
35-40 лет	2,50 ($p < 0,001$)	1,13 ($p > 0,05$)	
41-45 лет	4,37 ($p < 0,001$)	2,40 ($p > 0,05$)	1,35 ($p > 0,05$)

Результаты пятикратного скачка достоверно ухудшаются в первый возрастной период спорта ветеранов (30-34 года) ($t = 2,68$; $p < 0,05$) и в период с 35-40 лет до 41-45 лет ($t = 2,59$; $p < 0,05$) (табл. 6).

Таблица 6

Матрица достоверности разности показателей пятикратного скачка дзюдоистов-ветеранов в период активных занятий и в период выхода из спорта высших достижений (30-34; 35-40; 41-45 лет) ($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

Возраст, годы	До 30 лет	30-34 года	35-40 лет
30-34 года	2,68 ($p < 0,05$)		
35-40 лет	3,54 ($p < 0,01$)	0,96 ($p > 0,05$)	
41-45 лет	6,61 ($p < 0,001$)	4,00 ($p < 0,001$)	2,59 ($p < 0,05$)

Заметно прослеживается тенденция уменьшения длины пятикратного скачка каждой возрастной группы по отношению к результатам периода активных занятий, что свидетельствует о постепенном угасании скоростно-силового потенциала дзюдоистов-ветеранов.

Наиболее трудоемким видом проявления скоростно-силовых качеств у дзюдоистов являются многократные прыжковые упражнения, к которым, прежде всего, относится пятикратный скачок. Полученные результаты имеют также достоверные изменения сразу же после прекращения активных занятий спортом ($t = 2,68$; $p < 0,05$), а затем происходит их стабилизация с некоторой тенденцией снижения ($t = 0,96$) на третьем этапе и существенным снижением на следующем этапе спорта ветеранов ($t = 2,59$; $p < 0,05$).

Снижение результатов можно объяснить как увеличением массы тела, возникающим за счет резкого сокращения времени, отведенного на тренировку, так и отсутствием в занятиях дзюдоистов-ветеранов специальных прыжковых упражнений.

Результаты в беге в анаэробно-аэробном режиме (бег на 200 м) существенно ухудшаются сразу после выхода из спорта высших достижений ($t=4,40$; $p < 0,001$), а затем стабилизируются ($p > 0,05$) (табл. 7).

Таблица 7

Матрица достоверности разности показателей бега на 200 м

дзюдоистов-ветеранов в период активных занятий и в период выхода из спорта высших достижений (30-34; 35-40; 41-45 лет) ($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

Возраст, годы	До 30 лет	30-34 года	35-40 лет
30-34 года	4,40 ($p<0,001$)		
35-40 лет	5,80 ($p<0,001$)	1,44 ($p>0,05$)	
41-45 лет	6,38 ($p<0,001$)	4,12 ($p<0,001$)	1,01 ($p>0,05$)

В свою очередь, показатели в челночном беге ухудшаются с каждым возрастным периодом ($t = 2,44$; 3,59; 2,31; $p < 0,05-0,01$, соответственно) (табл. 8).

Таблица 8

Матрица достоверности разности показателей челночного бега 4×10 м дзюдоистов-ветеранов в период активных занятий и в период выхода из спорта высших достижений (30-34; 35-40; 41-45 лет) ($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

Возраст, годы	До 30 лет	30-34 года	35-40 лет
30-34 года	2,44 ($p<0,05$)		
35-40 лет	4,03 ($p<0,001$)	3,59 ($p<0,01$)	
41-45 лет	5,88 ($p<0,001$)	4,12 ($p<0,001$)	2,31 ($p<0,05$)

Специальное тестирование времени выполнения 18 бросков, проведенное после активных занятий спортом в первый период спорта ветеранов, выявило снижение результатов на 2,9 броска ($t = 2,13$; $p < 0,05$), однако в дальнейшем результаты стабилизировались ($p > 0,05$) (табл. 9).

Таблица 9

Матрица достоверности разности показателей времени выполнения 18 бросков дзюдоистов-ветеранов в период активных занятий и в период выхода из спорта высших достижений (30-34; 35-40; 41-45 лет)

($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

Возраст, годы	До 30 лет	30-34 года	35-40 лет
30-34 года	2,13 ($p < 0,05$)		
35-40 лет	3,38 ($p < 0,01$)	1,25 ($p > 0,05$)	
41-45 лет	4,59 ($p < 0,001$)	3,21 ($p < 0,01$)	1,86 ($p > 0,05$)

Силовые показатели мышц верхних конечностей также изменяются с каждым возрастным периодом. Так, в подтягивании на перекладине с каждым периодом уменьшается количество подтягиваний ($t_{1,2} = 2,13$; $t_{2,3} = 3,59$; $t_{3,4} = 5,62$; $p < 0,05-0,001$), а время 10-ти подтягиваний существенно увеличивается за время 3-го и 4-го возрастных периодов ($t_{3,4} = 2,08$; $p < 0,05$) (табл. 10).

Таблица 10

Матрица достоверности разности показателей времени 10 подтягиваний на перекладине дзюдоистов-ветеранов в период активных занятий и в период выхода из спорта высших достижений

(30-34; 35-40; 41-45 лет) ($n_1 = n_2 = n_3 = n_4 = 12$)

Возраст, годы	До 30 лет	30-34 года	35-40 лет
30-34 года	2,70 ($p < 0,05$)		
35-40 лет	5,26 ($p < 0,001$)	2,56 ($p < 0,05$)	
41-45 лет	5,95 ($p < 0,001$)	6,17 ($p < 0,001$)	4,21 ($p < 0,001$)

Кроме этого, по всей видимости, у дзюдоистов старше 30 лет во многих тестах увеличилось среднеквадратическое отклонение (δ), что свидетельствует о разной степени изменения результатов у отдельных спортсменов.

По нашему мнению, ухудшение выполнения силовых упражнений связано с увеличением веса тела и состоянием мышечных волокон верхних конечностей, а полученные показатели физических качеств свидетельствуют о

постепенном угасании двигательного потенциала спортсменов-ветеранов.

Таким образом, результаты тестирования в разных возрастных группах дзюдоистов-ветеранов убеждают нас, что после прекращения активных занятий спортом постепенно снижается уровень физических качеств, причем в исследуемых возрастных периодах он происходит неравномерно.

В первой возрастной группе дзюдоистов-ветеранов (30-34 года) в большей степени снижаются результаты, связанные с проявлением скоростно-силовых качеств ($p < 0,05$) и специальной скоростной выносливостью ($p < 0,01$), что прежде всего объясняется прекращением активной тренировочной деятельности и резким увеличением массы тела спортсменов.

Для разработки мер по совершенствованию тренировочного процесса дзюдоистов-ветеранов необходимо проводить сравнительную характеристику их антропометрических и функциональных показателей.

Основной особенностью, учет которой необходим при построении тренировочного процесса спортсменов-ветеранов, является функциональное состояние систем организма. Также важно, что в течение жизни меняется состояние жизненно важных органов, определяющих трудоспособность человека. Эти изменения происходят как постепенно (эволюционный процесс), так и скачкообразно, в результате различных нарушений работы органов и систем вследствие разных стрессов, к важным из которых у спортсменов относится перенапряжение в результате неправильного планирования тренировочного процесса.

Смена функционального состояния систем организма дзюдоистов-ветеранов происходит и в зависимости от характера трудовой деятельности и физической активности человека [3, с. 242]. Поэтому очень актуальным вопросом в подготовке дзюдоистов-ветеранов является определение динамики изменения основных показателей функционального состояния их организма для дальнейшего научно обоснованного планирования тренировочного процесса.

Мы можем сделать некоторые обобщения по результатам проведенного исследования.

1. Результаты тестирования в разных возрастных группах дзюдоистов-ветеранов убеждают нас в том, что после прекращения активных занятий спортом постепенно снижается уровень физических качеств, причем в исследуемых возрастах он происходит неравномерно.

В первой возрастной группе дзюдоистов-ветеранов (30-34 года) в большей степени снижаются результаты, связанные с проявлением скоростно-силовых качеств ($p < 0,01$) и специальной скоростной выносливости ($p < 0,01$), что в большей степени объясняется прекращением активной тренировочной деятельности и резким увеличением массы тела спортсменов.

В возрасте 35-40 лет существенно ухудшились результаты в челночном беге 4×10 м и времени 10-ти подтягиваний на перекладине ($p < 0,05$) по отношению к предыдущему возрастному периоду (31-34 года), по другим показателям физической подготовленности изменения не достоверны ($p > 0,05$).

Выявлено снижение результатов в возрастном периоде 41-45 лет по сравнению с предыдущим (35-40 лет) в прыжке вверх с места ($p < 0,05$), в то же время как в других периодах они достоверно незначительны ($p > 0,05$).

В дальнейшем результаты тестирования стабилизируются и по большинству показателей не имеют существенной разницы по отношению к результатам в 41-45 лет по сравнению с предыдущим возрастным периодом (35-40 лет) ($p > 0,05$).

2. Установлена динамика изменений антропометрических показателей дзюдоистов после ухода из спорта высших достижений. Средние показатели длины тела изменяются не существенно ($p > 0,05$). В то же время среднегрупповой показатель массы тела после окончания активных выступлений увеличился на 6,1 кг ($t = 2,50$; $p < 0,05$), в дальнейшем масса тела у дзюдоистов-ветеранов стабилизируется и не будет иметь достоверной разницы ($p > 0,05$).

3. Показатели уровня проявления физических качеств в большей степени

снижаются в первый период выхода из спорта высших достижений (30-34 года). Так, достоверно ухудшаются результаты в тесте Купера ($t = 2,47$; $p < 0,05$), прыжке вверх с места ($t = 2,86$; $p < 0,05$), пятикратном скачке ($t = 2,68$; $p < 0,05$), беге на 200 м ($t = 4,40$; $p < 0,001$), челночном беге 4×10 м ($t = 2,44$; $p < 0,05$), времени выполнения 18 бросков ($t = 2,13$; $p < 0,05$) и времени 10 подтягиваний на перекладине ($t = 2,70$; $p < 0,05$). Во второй возрастной период (35-40 лет) по отношению к показателям, которые должны демонстрировать дзюдоисты во время этапа реализации максимальных возможностей, достоверно уменьшаются результаты во всех тестах ($p < 0,05-0,001$). В то же время, в дальнейшем результаты тестирования стабилизируются и не имеют достоверной ($p > 0,05$) разницы. Полученные результаты свидетельствуют, что их ухудшение, особенно в тестах, связанных с выполнением силовых упражнений, связано прежде всего с увеличением массы тела и состоянием мышечных волокон верхних конечностей, а также происходит за счет постепенного снижения двигательного потенциала дзюдоистов-ветеранов.

4. В ходе нашего исследования установлена корреляционная взаимосвязь показателей физических качеств и морфофункциональных показателей дзюдоистов после выхода из спорта высших достижений. В возрасте 30-34 года средний достаточно заметный уровень корреляции наблюдается между тестом Купера и бегом на 200 м ($r = -0,57$), длиной тела ($r = -0,67$), АДсист ($r = -0,74$), АНАМЕ ($r = 0,62$) и АМЕ ($r = 0,62$); бегом на 30м и прыжком в длину с места ($r = -0,63$), пятикратным скачком ($r = -0,54$), прыжком вверх ($r = -0,57$), челночным бегом ($r = 0,63$), ЧСС ($r = -0,56$), АДсист ($r = -0,56$), АДдиаст ($r = 0,53$), АНАМЕ ($r = -0,72$); прыжком в длину с места и пятикратным скачком ($r = 0,68$), прыжком вверх с места ($r = 0,56$), массой тела ($r = -0,59$), АНАМЕ ($r = 0,56$); пятикратным скачком и бегом на 200 м ($r = -0,53$), прыжком вверх с места ($r = 0,54$), массой тела ($r = -0,75$), АДсист ($r = 0,59$), АНАМЕ ($r = 0,68$); бегом на 200 м и массой тела ($r = 0,56$), АНАМЕ ($r = -0,65$); прыжком вверх с места и массой тела ($r = 0,61$); подтягиванием на перекладине и массой тела

($r = -0,78$); временем 10-ти подтягиваний на перекладине и массой тела ($r = -0,72$), АНАМЕ ($r = 0,62$); временем выполнения 18 бросков и АНАМЕ ($r = 0,56$).

В 35-40 и 41-45 лет указанные корреляционные связи остаются, кроме полученных с показателями массы тела, стабилизировавшейся у дзюдоистов-ветеранов.

Установленные корреляционные взаимосвязи позволяет при разработке тренировочных программ учитывать комплексное влияние физических упражнений на функциональную систему дзюдоистов-ветеранов, оптимальнее решать поставленные задачи тренировочного процесса и достигать более значимых спортивных результатов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Pakulin, S.L., Perebeynos, V.B., Makhankov, H.I. (2019) Functional state at the stage of bringing a judoka to the peak of athletic form. Proceedings of the *Perspectives of world science and education (Osaka, Japan, 27-29 November, 2019)*. Osaka: CPN Publishing Group, 2019, pp. 108–117.

2. Perebeynos V.B., Pakulin S.L., Feklistova I.S., Pakulina H.S. (2022) Process individualizacii sportivnoj podgotovki dzyudoistov-veteranov na e`tape vy`xoda iz sporta vy`sshix dostizhenij [The process of individualization of sports training of judoists-veterans at the stage of leaving the sport of the highest achievements]. Proceedings of the *Innovations and prospects of world science (Canada, Vancouver, September 14-16, 2022)*. Vancouver: Perfect Publishing, pp. 186–196.

3. Feklistova I.S., Pakulin S.L., Perebeynos V.B., Pakulina H.S. (2022) Optimizaciya trenirovochnogo processa dzyudoistov-veteranov s uchetom fiziologicheskix osobennostej ix vozrasta [Optimization of the training process of veteran judokas taking into account the physiological characteristics of their age]. Proceedings of the *Science and innovation of modern world (United Kingdom, London, September 28–30, 2022)*. London: Cognum Publishing House, pp. 238–248.

**ОБРАЗНО-МЕТАФОРИЧНІ ВИСЛОВИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА
ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА БАЛЬНОГО ТАНЦЮ**

Пінчук Ольга Іванівна,
доцент кафедри хореографії
Шумілін Олександр Сергійович,
здобувач
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація. У статті представлено визначення поняття «образно-метафоричний вислів» та «образно-метафоричний сигнал». З'ясовано співвідношення понять «образно-метафоричний вислів» та «хореографічним термін». Розкрито їх зміст, сутність, види та основні функції. Виокремлено значення цих компонентів педагогічного спілкування у професійній діяльності педагога сучасного бального танцю.

Ключові слова: образно-метафоричний вислів, образно-метафоричний сигнал, хореографічний термін, мовна одиниця, засоби вербального впливу, метафора.

Образно-метафоричні вислови складають невід'ємну частину як системи методів навчання педагога-хореографа, так і є індивідуальною рисою його особистості. Існують образно-метафоричні вислови, які «відповідають» загальноприйнятій методиці викладання сучасного бального танцю, але є й такі, які можна використовувати лише в певній педагогічній системі. Іншими словами, використання будь-якої методики без урахування її функціональної значущості в окремій методичній системі може не дати позитивного результату. Отже, розуміння значення цієї мовної конструкції у професійному спілкуванні педагога бального танцю й визначає актуальність теми даного дослідження.

Аналіз наукових джерел визначив, що для теми нашого доробку

значимими є результати наукових пошуків щодо сутності та особливостей мовних конструкцій як засобів педагогічного впливу, які використовуються у навчальному процесі освоєння танцювально-виразних умінь та навичок - А. Гройсмана, Х. Дмитрієвої, А. Гончарова, М. Кошелюк, О. Самарова, С. Філатова.

На жаль, у педагогічній науці поки що недостатньо розроблені питання щодо сутності, змісту та значення образно-метафоричних висловів у професійній діяльності педагога-хореографа бальної спеціалізації.

Відомо, що педагогічне мовлення – це сукупність мовних засобів (словниковий запас учителя) та вербальних прийомів і методів педагогічного впливу. Це інструмент, за допомогою якого вчитель, педагог, викладач реалізує процес навчання.

Одним із вербальних компонентів мовлення педагога бального танцю є образно-метафоричні вислови. У нашому дослідженні ми розуміємо поняття «образно-метафоричний вислів» як слово чи словосполучення, яке вживається не за призначенням, а у переносному розумінні, й має смислове значення образу, порівняння, аналогу, так чи інакше пов'язаного з об'єктом дослідження – рухом, позою, поставою або позицією у парі тощо.

Матеріалом для «створення» цих мовних утворень можуть служити як окремі слова різних частин мови (іменники, прикметники, дієслова, прислівники), так і їх конструкції (словосполучення). Наприклад, «права нога закривається до лівої» (3-й крок партії партнера у фігури «Правий поворот» Повільного вальсу [10] у педагогічній промові є саме такою мовною конструкцією, оскільки дієслово «закривається» в цьому випадку вживається не за призначенням.

Як зазначається у Енциклопедії Сучасної України, метафора (від грец. *μεταφορά* – перенесення) – «мовне і мисленнєве явище, що полягає в перенесенні властивостей одного предмета (явища, дії) та його мовного знака на інший предмет (явище, дію) за принципом аналогії або контрасту» [3].

На думку дослідника С. Філатова, образно-метафоричний вислів у

хореографічно-педагогічній діяльності, по суті, «виконує функцію сигналу (імпульсу), збудника умовних рефлексів у центральній нервовій системі учнів» [7], змістом якого, «виступає інформація» [8].

Образно-метафоричний сигнал у викладанні танцювальних дисциплін сприяє формуванню певної установки на позитивний результат оволодіння технікою танцю. Під «установкою» мається на увазі «неусвідомлювана готовність, схильність певним чином сприйняти, зрозуміти, осмислити об'єкт або діяти з ним відповідно до минулого досвіду» [11]

Слід зазначити, що образно-метафоричні вислови педагога-хореографа мають схожі, але ширші функції ніж хореографічні терміни (слова або словосполучення, що означають чітко окреслені спеціальні поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільної життя [6, с.88]) – вони виступають як тлумачення терміна для більш чіткого позначення руху, його конкретизації. Це «еталонні сигнали», які коротко і точно позначають і характеризують ту чи іншу властивість руху.

Таким чином, образно-метафоричні вислови слід вважати сигналами, які підпорядкованими термінам. Вони функціонують безпосередньо в процесі набуття рухових і виразних навичок і згодом, виконавши свою роль, поступаються місцем терміну. Причому термін у цьому випадку відіграє «постійну» роль головного, узагальнюючого сигналу.

Такі вербальні сигнали в педагогічному мовленні в основному використовуються як «домашні заготовки», але нерідко у творчій атмосфері уроку, імпровізуючи, педагог-хореограф використовує нові, часом несподівані порівняння, які згодом своїм позитивним впливом входять до арсеналу його педагогічних засобів, бо саме педагогічна імпровізація, на думку В. Харькіна, надає «всьому навчальному процесу свіжого, привабливого забарвлення» [9, с. 25].

Визначені вербальні знакові конструкції у педагогічному спілкуванні викладача танцювальних дисциплін – як вид певних типів висловлювань (наприклад, позначення, опис, порівняння, протиставлення, пояснення немовної

інформації тощо) можуть одночасно виконувати або активно сприяють виконанню основних дидактичних функцій, а саме: «презентації знань; привернення уваги та регуляції розумової діяльності учнів; постановки завдання або кінцевої мети; перенесення знань і вмінь на новий матеріал; зворотного зв'язку [4, с.20]

Це не тільки надає їм значення важливих мовленнєвих одиниць, але й дає можливість, виокремити такі спеціальні функції (за А. Гройсманом [2, с. 66]) як сігнафікативна – позначення та називанні предметів і явищ; узагальнення - вирізнення істотних ознак предметів і об'єднанні їх у групи; комунікативна – передача знань, відносин, почуттів і, відповідно, поділяється на «інформаційну, воле-виражальну та експресивну» .

Образно-метафоричні сигнали, що правильно підібрані вчителем для певної групи учнів і орієнтовані на їх інтелектуальні та психічні особливості, будуть одним із засобів забезпечення надійного комунікативного зв'язку між вчителем і учнями, який, як відомо, є важливою умовою успішності навчання. За допомогою образно-метафоричних сигналів педагог-хореограф, не знижуючи якості свого мовлення до рівня учнів, може спілкуватися з ними «одною мовою». Звичайно, такий підхід дозволить викладачеві бути максимально зрозумілим при поясненні навчального матеріалу

Навчання мистецтву бального танцю проходить, як правило, в атмосфері художньої творчості, тому педагог «покликаний бути мов би «постановником радощів», він повинен бути як диригент оркестру, заражаючи своїми почуттями виконавців» [1, с. 84]. Саме при такому підході образно-метафоричні сигнали суттєво впливають на емоційно-чуттєвий стан учня, що безпосередньо позначається на якості сприйняття навчального матеріалу.

Необхідно наголосити, що індивідуальність особистості вчителя, його система навчання, техніка педагогічного спілкування і, відповідно, словниковий запас педагогічної лексики є неповторними і оригінальними. Їхню цілісність не можна скопіювати шляхом комбінування властивостей, рис і особливостей.

Чи є небезпека використовувати образно-метафоричні вислови? У певному сенсі, звичайно, є. Тому педагог-початківець у своїй практичній хореографічній діяльності повинен обережно і вибірково використовувати образні та метафоричні вислови. Говорячи про особливості використання образно-метафоричних сигналів у педагогічному мовленні, необхідно підкреслити, що «перетворення слова в поняття, змісту в зміст, речення в судження... відбувається ... лише в процесі спілкування, в контексті та певних запропонованих обставинах» [5, с. 69].

Отже, образно-метафоричні вирази у педагогіці бального танцю розуміються як мовленнєві конструкції, що складаються зі слів і виразів образного, метафоричного, символічного значення. Ці вербальні конструкції входять до арсеналу професійних засобів педагога бального танцю. Вони впливають на пізнавальну діяльність учнів, забезпечують їх залучення до творчого процесу, підвищують їх психофізичний тонус, дозволяють розширити коло пов'язаної інформації для глибини і міцності засвоєння матеріалу, безпосередньо впливаючи на психоемоційні та м'язово-моторні відчуття тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексеева Л. Н. цит. по Чеботаревской К. А., ст. О творчестве Л.Н. Алексеевой, в сб. *Материалы 1-ой всероссийской конференции по балетоведению*, ред. Л. А. Ладыгин, М., Консерватория, 1992, 131 с.
2. Гройсман А.И., Психология: личность, творчество, регуляция состояний: пособие для творческих ВУЗов учреждений культуры и искусства. М., «Магистр», 1993, ч. 1. Общая психология, 119 с.
3. Кравець Л. В. Метафора. *Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія/ ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. Т. 20. URL: <https://esu.com.ua/article-66695> (дата перегляду: 29.10.2022)*
4. Леонтьев А. А., Педагогическое общение. Новое в жизни, науке, технике. Серия *Педагогика и психология*, N1. М.: Знание, 1979, 48 с.

5. Петрова А. Н., Сценическая речь, М.: Искусство, 1981, 191 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979.
7. Филатов С. В. От образного слова – к выразительному движению: автореф. дисс. ... канд. искусствоведения. М.: 1996. 20 с.
8. Филиппев Ю. А. Сигналы эстетической информации. М. 1971.
9. Харькин В.Н., Педагогическая импровизация: теория и методика, М., МИП «Магистр», 1992, 159 с.
10. Moore A. Balroom Dancing. Zitadance studies. Cenqston.1988. 503 p.
11. https://pidru4niki.com/1584072037301/psihologiya/osnovi_psihologiyi

ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Прищеп Валерій Валерійович,

магістрант,

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

м. Полтава, Україна

Анотація: Стаття присвячена розгляду ролі та сутності вокальної компетентності майбутнього учителя музичного мистецтва. Виокремлено засади, умови та методичні аспекти ефективного формування вокальної компетентності у майбутніх педагогів. Закцентовано увагу на введенні інноваційних технологій у вітчизняну музично-педагогічну освіту щодо формування вокальної компетентності у молодих фахівців.

Ключові слова: музичне мистецтво, підготовка майбутнього учителя, педагогічні умови, вокальна компетентність, вітчизняна освіта.

В умовах сучасності постійні зміни, які спостерігаються в суспільному, економічному, політичному житті нашої країни, обумовлюють процеси, які відбуваються в сфері вітчизняної освіти. Шляхом реалізації входження до європейського простору українська освіта проходить процес переорієнтації професійної підготовки майбутнього учителя. Сучасний учитель має володіти актуальними компетентностями і постійно їх употужнювати. Вивчення досвіду зарубіжних колег цьому активно сприяє. Вітчизняна педагогіка все частіше залучає інноваційні процеси у сферу освіти на усіх її рівнях.

Сьогодні підвищуються вимоги не лише до професійних якостей, а й до особистісних. Уміння комунікувати, працювати у команді, успішно вести переговори, мати навички конфлікт-менеджменту та мати лідерські здібності - ось не повний перелік навичок, якими має володіти сучасний

учитель, окрім професійних вмінь. Перед сучасною педагогікою вищої школи постає завдання сформувати і виховати високодуховну особистість учителя, підготувати до швидкої адаптації у сучасному світі, розвивати здатність сприймати сучасну інформацію критично і приймати ефективні рішення, спираючись на загальноприйняті аксіологічні орієнтири.

Як зазначає Л. Масол, концепція науково-мистецької парадигми спрямована на виховання в особистості ціннісного ставлення до дійсності загалом та мистецтва зокрема, розвиток художньої свідомості й компетентності, здатності до самореалізації, потреби в духовному самовдосконаленні в процесі сприймання та інтерпретації мистецьких творів і практичної художньої діяльності (Л.Масол) [1].

Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів та викладачів різних фахів присвятили свої наукові праці В. Безпалько, І. Бех, Н. Бібік, В. Бондарь, О. Дубасенюк, І. Зимня, І. Зязюн, О. Кононко, Л. Мітіна, М. Михайліченко, Н. Ничкало, І. Підласий, О. Пометун, В. Радул, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сухомлинський, Г. Тарасенко, Л. Хоружа та ін.

Процесу професійної підготовки вчителя середньої та вищої мистецької освіти присвячені праці Л. Арчажнікової, А. Болгарського, О. Дем'янчука, А. Душного, Л. Коваль, А. Козир, Л. Масол, О. Михайличенко, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалки, Л. Паньків, А. Растригіної, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Сухомлинської, О. Щолокової.

Слід зауважити, що проблема формування вокальної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі фахової підготовки, зважаючи на швидкоплинні зміни у сучасному житті, не достатньо досліджена й потребує глибшого теоретичного та практичного обґрунтування.

Поняття «компетентність» з'явилося в педагогічній науці та практиці нещодавно. Це один з термінів, що став останнім часом чи не найчастіше вживаним у наукових дослідженнях. Саме компетентність сьогодні розглядають як своєрідну альтернативу традиційним знанням, умінням і навичкам [2, с. 74].

Вокально-педагогічну компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва Н. Овчаренко розглядає як освітній результат опанування сукупності вокально-педагогічних знань, умінь, навичок майбутнього фахівця, що забезпечують його готовність до вокально-педагогічної діяльності [3, с. 28].

Лі Чуньпен визначає поняття «вокальна компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва» як особистісне утворення, що виражає здатність до яскравого втілення художньо-образного змісту музичного твору на основі використання сукупності вокально-виконавських знань, умінь та навичок, а також досвіду емоційно-ціннісного ставлення до вокального мистецтва [4, с. 12].

Л. Дмитрієв виокремлює у вокальних компетенціях як основні, так і «жорсткі» вокальні вміння та навички, які можуть бути названі співочими стереотипами, а також – інтегральними рефлекторно-руховими автоматизмами. На думку Л. Дмитрієва, для розробки моделі професійної компетентності у вокалі необхідно структурувати ключові та професійно-орієнтовані компетенції. Останні з них, на погляд дослідника, можуть бути розділені на дві підгрупи: загально-профільні компетенції; предметно-спеціалізовані компетенції. Науковець наголошує, що спеціалізація пов'язана з системними елементами професійної діяльності вокалістів: музичні компетенції, до яких входять музичний слух, музична пам'ять, володіння інструментом, музикальність та інші; приватні компетенції – вокаліст-педагог або вокаліст-виконавець [5, с. 158].

Високий рівень вокальної компетентності вимагає від студента набуття умінь і навичок вокальної техніки, засвоєння знань про будову голосового апарату і характеристик типів співацьких голосів, усвідомлення необхідності їх розвитку та збереження, вдосконалення виконавської майстерності, майстерного втілення художнього образу при виконанні вокального твору, яке базується на емоційному досвіді та аксіологічних орієнтирах.

До складників вокальної компетентності відносяться співацька постава, співацьке дихання, звукоутворення, звукоформування, звуковедення,

інтонування, володіння резонаторами, дикція, артикуляція. Спектр вищеназваних складників можливий лише в процесі практичного засвоєння, тобто безпосередньо вокальної діяльності.

Серед методів, які позитивно впливають на розвиток вокальної компетентності слід використовувати такі, які активізують проблемно-пошукову діяльність студента; дають розуміння драматургії творів, що виконуються; стимулюють до творчих пошуків, індивідуальної інтерпретації творів; сприяють сформуванню стилю виконання; допомагають здійснювати порівняльний аналіз творів, що виконуються, віднаходити асоціації, стильові та жанрові особливості тощо; допомагають демонструвати творчу майстерність та зрілість студента.

До педагогічних умов, які сприяють формуванню високого рівня вокальної компетентності студента, відносяться біофізичні, психологічні, мистецтвознавчі та організаційні. Проте саме біофізичні умови є основою для успішного вокального становлення. Серед них: дихання, робота гортані, спів на опорі, атака звуку, регістрова будова голосу, імпеданс, вокальний слух.

Як бачимо, формування вокальної компетентності йде пліч-о-пліч з вокально-методичною підготовкою майбутнього педагога-музиканта. Вона допомагає отримати знання й практичний досвід виконавської діяльності, тренуваності і витривалості голосового апарата, формує вміння передавати ці знання учням, володіти методикою вокального навчання.

Набуття вокальної компетентності представляє собою складний і тривалий процес, який спрямований на формування вокально-технічних навичок, розуміння змісту художніх творів, образів та їх втілення у виконавській діяльності. Сучасний етап формування вокальних компетентностей ставить перед вітчизняною педагогікою нові завдання, які можливо виконати, збагачуючи традиційні методики інноваційними методами навчання. Зазначена проблематика потребує ґрунтовного дослідження теоретичного та практичного складників підготовки майбутнього учителя музичного мистецтва на сучасному етапі розвитку вітчизняної педагогіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. К. : Промінь, 2006. 432 с.
2. Леонтян М. А. Поняття «компетенція» і «компетентність» у теорії освіти. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Педагогіка. Київ, 2012. Вип. 176. С. 73–75.
3. Овчаренко Н. А. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія : монографія. Кривий Ріг : Вид-во Р. А. Козлов, 2014. 400 с.
4. Чуньпен Лі. Методика викладання вокальної майстерності майбутніх учителів музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук. К. : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2013. 20 с.
5. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики : метод. пособие. М. : Музыка, 2007. 368с.

**ПОЧАТКОВА ОСВІТА В КРАЇНАХ ЄС ЯК НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕННЯ В
УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ КОМПАРАТИВІСТИЦІ**

Романова Оксана Володимирівна,

к. пс. н.,

методист науково-методичного
центру організації наукової роботи та

моніторингових досліджень

Хмельницький обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

м. Хмельницький, Україна

Анотація: У статті здійснено огляд та короткий аналіз основних моментів освітнього процесу початкової ланки освіти Фінляндії, Франції, Бельгії та Нідерландів. Звертається увага на організацію навчання, зміст, освітнє середовище, стиль спілкування та взаємодію педагога з дітьми.

Ключові слова: освіта, початкова школа, компаративістика, дослідження, зарубіжні країни, молодші школярі, Європейський Союз.

Реформування сучасної української освіти неможливо без вивчення освітніх досягнень зарубіжних країн: підходи, методи, досягнення, недоліки, результати, освітнє середовище і т.д. На думку Олени Локшиної, завідувача відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, сьогодні розширюється спектр країн, які українські компаративісти обрали для дослідження. Якщо у 2010 році домінуючими були США та Велика Британія, іноді – Німеччина та Франція, то упродовж останніх років українські науковці активно досліджують регіон Східної Європи, країни – колишні республіки СРСР. Цікавими для вивчення стали також освітні здобутки Австралії, Бельгії, Голландії, Італії, Кіпру, Кореї, Мексики, Норвегії і, звичайно, Фінляндії.

Також наші вчені паралельно з традиційними та важливими для України темами (організація та зміст освіти, форми та методи навчання) виходять на

найактуальніші проблеми зарубіжної освіти – реформи та інновації, демократичні моделі управління тощо.

Компаративістика в освіті або “порівняльна педагогіка” є досить молодою наукою, яка активно розвивається як в нашій країні, так і у світовому науковому просторі. Компаративістика (від лат. *comparāre* – порівнювати) термін, який позначає порівняльне дослідження у різних галузях соціальних наук – порівняльне мовознавство, порівняльна економіка, порівняльна педагогіка, порівняльна політологія, порівняльна філософія, порівняльне правознавство тощо. Предметом компаративістики є закономірності/тенденції розвитку освітніх систем для порівняння, побудови нового знання і прогнозу. В освіті компаративістика досліджує стан, закономірності і тенденції розвитку освітньої теорії і практики в зарубіжних країнах з урахуванням історичних та соціально-економічних особливостей [3].

На початку 60-тих років XIX ст. Ушинський здійснив педагогічну мандрівку до Західної Європи, результатом якої стали ґрунтовні звіти про розвиток народної школи та різних типів жіночої освіти у європейських країнах, передусім у Німеччині та Швейцарії. У цих працях Ушинський розмірковує і про роль народної освіти у житті суспільства. Багатоаспектний аналіз шкільного життя (зміст, форми та методи навчання, мова викладання, шляхи підготовки вчителів) здійснений на основі порівняння з практикою роботи вітчизняної школи. Результатом такого порівняння стали рекомендації щодо використання на терені вітчизняного шкільництва кращих методичних надбань зарубіжних освітніх систем: запровадження класної системи викладання замість предметної, методів наочного навчання, рідної мови як головного предмета навчання у народній школі, системи підготовки вчителів тощо [4].

Найбільш визначними монографічними дослідженнями та навчальними посібниками в українській компаративістиці другої половини 90-х рр. XX - початку XXI ст. стали такі роботи: «Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: Спільність та розбіжності» (1997) Л. П. Пуховської;

«Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині» (1998) Н. В. Абашкіної;
«На власні очі: Проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки» (1998) М.Ю. Красовицького;
«Розвиток педагогічної освіти у США (1960 – 1998 рр.)» (1999) Т. С. Кошманової;
«Педагогіка соціалізації: європейські абрисы Педагогіка соціалізації: європейські абрисы»(2000) Н.М. Лавриченко;
«Морально-етичне виховання в історії американської школи» (2002) В. М. Жуковського;
«Тенденції розвитку змісту базової освіти у країнах Заходу» (2003) Г.С. Єгорова, Н.М. Лавриченко та Б.Ф. Мельниченка;
«Тенденції реформування середньої освіти розвинених англomовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.)» (2004) А. А. Сбруєвої;
«Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи» за заг. ред. О. І. Локшиної (2004), «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики» за заг. ред. О. В. Овчарук (2004), «Стратегії розвитку середньої освіти в країнах Європейського Союзу» (2005) О. В. Матвієнко;
«Музично-педагогічна освіта в Польщі: історія та сучасність» (2007) Г. Ю. Ніколаї;
«Університетська освіта Франції: становлення і розвиток у ХІХ-ХХ століттях» (2007) А. П. Максименко;
«Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти» (2006) за ред. О. І. Локшиної;
«Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах» (2008) О. І. Огієнко;
«Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу» (2010) О.І. Локшиної, та деякі інші [3].

Про фінську систему освіти заговорили в 2003 році після проведення міжнародного дослідження якості освіти PISA. Неочікувано фінські школярі показали чудові результати з читання, наукового модуля та математики. Ці результати підтвердилися і в наступних дослідженнях.

У Фінляндії діти ідуть до школи в 7 років. На мою думку, це дуже правильне рішення, адже саме в цьому віці дитина повністю готова до навчання в школі. Початкова школа – це 6 років навчання, де, в більшості випадків, з учнями працює один вчитель. Величезна увага приділяється психологічному

комфорту школярів, а саме:

- зручний одяг, ніякої форми;
- ніякого примусу, діти засвоюють інформацію у зручний для себе спосіб;
- вільна поведінка упродовж уроків: можна сидіти за партою, можна лежати на килимку чи диванчику;
- довіра до вчителя та щирість спілкування;
- обов'язкова прогулянка на свіжому повітрі;
- учні пишуть простим олівцем так довго, як їм цього хочеться;
- писані букви вчать писати в другому класі, але школярі можуть продовжувати писати друкованими;
- учитель вибудовує індивідуальну навчальну траєкторію кожного учня, перших три роки оцінок нема;
- виконання домашніх завдань займає дуже мало часу;
- кожен учень має свою індивідуальну лінію розвитку, яка вибудовується разом з батьками та педагогами.

У Фінських школах в початковій ланці викладаються ті ж предмети, що і в Україні: рідна мова, читання, математика, природознавство, малювання, музика, фізичне виховання. З третього класу починають вивчати англійську мову. З четвертого класу вводяться додаткові дисципліни, перелік яких кожна школа визначає індивідуально. Це може бути комп'ютерна грамотність, робота з деревом, швидкий друк на клавіатурі, хорівий спів і т.д.

Наскрізними темами фінської освіти є: «Комунікативні навички та взаємодія зі ЗМІ», «Активна громадянська позиція та ініціативність», «Відповідальність за довкілля». Саме так маленьких фінів готують до життя.

В 2017 році було організовано освітню експедицію Едмандри до Фінляндії. Це команда EdCamp Ukraine та вчителі України, які в подальшому зробили свій внесок в реформування української початкової освіти. З 2019 року діє в Україні проект «Фінська підтримка української школи», де тренери Гельсінського університету періодично проводять тренінги для освітян

України.

На мою думку, багато чудових речей ми навчилися у фінів. По-перше, це потужна робота над створенням позитивного мікроклімату в школі. Це мотивація, яка є потужним інструментом успішності кожного школяра. По-друге, це правильно виставлені пріоритети у підготовці до життя та розумінні життєвих цінностей. По-третє, це робота над індивідуальною траєкторією розвитку кожної дитини, де нема місця порівнянню з іншими.

У Франції в початковій школі діти навчаються п'ять років. Шестирічні малюки приходять на підготовчий курс, який триває рік. Далі два роки навчання – початковий курс і два роки – середній. Навчання триває 27 годин на тиждень (9-12 год, 14-17 год), чотири дні в тиждень і в суботу зранку. У середу і неділю діти відпочивають. Думаю, що важко навчатися діткам і в першу половину дня, і в другу. Тому часто пишуть про труднощі з адаптацією. Іспит наприкінці початкової школи не передбачено. Всіх учнів переводять до шостого класу (перший рік середньої освіти) автоматично. Дітям з особливими потребами освіта пропонується у спеціальних класах.

Найважливішим предметом у початковій школі є французька мова. Основним завданням підготовчого курсу є навчити дітей читати. У школах Франції дуже розвинута культура читання. Ранок учня початкової школи (L'école élémentaire) починається з походу до бібліотеки. За 15 хвилин до занять діти вишиковуються в черги для того, щоб обміняти вже прочитані книги на нові. Це чудовий досвід, який варто було б запозичити і нам. Упродовж початкового та середнього курсів удосконалюється навичка читання, поповнюється словниковий запас, багато уваги приділяється граматиці. Дуже важливо навчитися писати твори.

Досить багато годин у французькій початковій школі відводиться на вивчення арифметики, точніше, рахунку. Мінімум теорії, максимум обчислень. Учні повинні оволодіти техніками чотирьох арифметичних дій.

У другому класі кожному учневі видають навчальний айпад. Дитина може забирати його додому. Там містяться всі домашні завдання та навчальні

матеріали. А для батьків — новини школи та фотоальбоми зі шкільними подіями. На платформі можна також знайти онлайн-щоденник з оцінками учня.

У школах Франції вчитель не працює одразу з усім класом. На уроці дітей об'єднують в групи по 5-6 учнів. А кожен викладач має педагога-асистента або навіть двох. Поки вчитель працює з однією групою, іншими займаються помічники.

Часто у французьких школах переглядають фільми. Навіть у розкладах передбачаються походи до кінотеатрів. Міністерство освіти погоджує перелік фільмів. Також у Франції існують навчальні театральні трупи, які гастролюють винятково між школами та показують дітям вистави [5].

У Бельгії існують дві незалежні системи освіти. Одна з систем представляє франкомовну спільноту Бельгії, інша – фламандську спільноту. Відповідно є два окремих міністерства освіти: міністерство освіти франкомовної спільноти та міністерство освіти фламандської спільноти.

Обов'язковими для бельгійських дітей є шість років навчання в початковій школі. Більшість дітей починають здобувати початкову освіту у віці 6 років. Діти вчать читати, писати та виконувати прості арифметичні дії. Увага також приділяється фізичним вправам, музичній освіті, наукам, технологіям, інформаційним та комунікаційним технологіям, соціальним навичкам і т.д. Система оцінювання в школах Бельгії 100-бальна. Важливо мати високий середній бал. Домашніх завдань у бельгійських школах нема. Для них дуже важливо не дозволити дитині зненавидіти процес навчання: школа – для навчання, а дім – для відпочинку. Дуже багато уваги приділяється мотивації. На мою думку, в цьому випадку нам є чому вчитися, адже мотивація – це підґрунтя, основна база успішного становлення особистості дитини.

Навчання в початковій школі Іспанії (Educación Primaria або Colegio) триває шість років, три цикли по два роки. В першому циклі основна увага приділяється формуванню базових академічних навичок: читанню, письму, рахунку. Два інші цикли є підготовкою учнів до наступного етапу навчання, обов'язкової середньої освіти. Малюкам не дозволяється довго сидіти за

партою. Проводиться багато активностей в класі, ігри на свіжому повітрі. Діти займаються садівництвом. Уроки фізкультури проводять тричі на тиждень (один з яких — плавання, інші два — групові заняття, які учні обирають колективно). Нормативи в початковій школі не здаються.

Навчання у державних школах є безкоштовним, але за підручники потрібно платити. При завершенні початкової освіти видається диплом, який дає можливість далі продовжувати освіту. Якщо учень не встигає з 2-3 предметів, то отримує відповідний сертифікат. Такий учень уже ніколи не отримає повноцінної освіти.

У Бельгії є також приватні школи для різних міжнародних спільнот, які розташовані переважно в найбільших містах або біля них. Деякі школи пропонують спеціальну початкову освіту для дітей з обмеженими можливостями або тим, які потребують особливого догляду.

Освітня система в Нідерландах характеризується демократичністю, сучасністю, відкритістю, доступністю. У школу діти ідуть в 5 років, але дуже часто батьки віддають дитину ще в 4 роки. До 12 років в початковій школі викладає один вчитель. Не існує чіткого розкладу уроків, учитель сам вибудовує програму дня, самостійно визначає, скільки часу витратити на той чи інший предмет. Діти не носять підручники і зошити в портфелях, вони постійно знаходяться в школі. До шостого класу не задаються домашні завдання. Перші два роки переважають ігрові форми навчання, в класах нема парт, діти активно отримують знання про навколишній світ. Парту дитина отримує в третьому класі. У класі дуже багато дидактичного матеріалу. Посеред класу можуть стояти вітрини магазинів, де діти на інтегрованих уроках опановують мову, математику та інші науки. Величезна кількість яскравих карток, іграшок, роздруків у будь-який час є доступними для користування учнями.

Навчальний план початкової освіти складається з таких предметних циклів: сенсорне виховання і фізкультура, нідерландська мова, англійська мова, арифметика і математика, предмети соціально-природничого циклу, мистецтво, соціально-побутові навички. Учні початкової ланки Королівства повинні

отримати по три дипломи з плавання. Це обов'язково. В цьому простежується турбота про здоров'я кожної дитини.

В кінці початкової школи відбувається тестування, яке визначає тип майбутньої середньої школи: школа загальної середньої освіти, школа технічної середньої освіти, школа доуніверситетської освіти.

Вивчення розвитку освітнього процесу в країнах ЄС, активних учасників європейського співтовариства, в яке інтегрується Україна, надзвичайно важливо. Аналізуючи різні напрямки освітнього процесу наших іноземних друзів, ми маємо можливість удосконалювати власну систему освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценчук О. О. Початкова школа в системі середньої освіти Нідерландів / Гриценчук О. О. // Початкова школа. – 2002. – № 10. – С. 47-49.
2. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / О. І. Локшина. К. : Богданова А. М., 2009. 404 с.
3. Порівняльна педагогіка: методологічні орієнтири українських компаративістів : хрестоматія / авторський колектив, – К. : Педагогічна думка, 2015. – 176 с.
4. Тихомиров О. Д. Юридична компаративістика: філософсько- методологічні засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / О. Д. Тихомиров. – К., 2006. – 35 с.
5. Auduc J.L. Le système éducatif français aujourd'hui. (n.p.): Hachette Education, 2017. — 464 p

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Соколова Ганна Борисівна

доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
дефектології та фізичної реабілітації

Державного закладу

Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Каркажи Юлія Юрівна

здобувачка вищої освіти
за другим (магістерським) рівнем
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Державного закладу

Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Анотація: У статті розглядаються особливості корекції порушень зв'язного мовлення у дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Було здійснено аналіз наукової літератури, з метою визначення основних напрямків роботи із зазначеною категорією дітей.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, корекційний процес, діти дошкільного віку.

Мовлення займає особливе місце в системі психічних функцій людини. Вивчення онтогенезу дитячого мовлення засвідчує його величезну роль у психічному розвитку дитини, оскільки формування мислення, когнітивних функцій і становлення особистості тісно пов'язані з появою й розвитком мовленнєвої діяльності (А. Богуш, О. Винарська, Л. Виготський, О. Лурія, В. Тарасун, М. Шеремет, Д. Ельконін та ін.). Як і будь-яка інша функціональна система, мовлення є найбільш чутливим до впливу несприятливих факторів у

період його інтенсивного формування. Мовленнєві дефекти обмежують комунікативні можливості дитини, сповільнюють розвиток особистісних якостей, ускладнюють її соціальну адаптацію (А. Запорожець).

Загальний недорозвиток мовлення є однією з найбільш розповсюджених форм мовленнєвої патології у дітей дошкільного віку. Він виявляється в недоліках сформованості всіх сторін мовлення: фонетико-фонематичної, лексичної, граматичної. При цьому глибина недорозвитку мовлення може виявлятися в інтервалі від практично повної відсутності мовних засобів спілкування до окремих недоліків лексико-граматичної будови мовлення, що можуть бути виявлені у дитини лише в процесі спеціального обстеження. Однак, не дивлячись на таку неоднорідну картину прояву загальний недорозвиток мовлення завжди негативно позначається на процесі оволодіння дитиною усвідомленими знаннями про мову у ході вивчення цілої низки шкільних дисциплін лінгвістичного циклу: читання, письма, рідної мови. До сьогодення у науково-теоретичній літературі не існує єдиного погляду як на визначення загального недорозвитку мовлення так і на його етіологію. У класичному визначенні, запропонованому Р. Левіною (1969), "під загальним недорозвитком мовлення у дітей з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом варто розуміти таку форму мовленнєвої аномалії, при якій порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться як до звукової, так і до значеннєвої сторін мовлення". У цілому повторює його і визначення, запропоноване Т. Філічевою та Г. Чіркіною (1989): "Загальний недорозвиток мовлення - різні складні розлади, при яких у дітей порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться до її звукової і значеннєвої сторони, при нормальному слухові й інтелекті".

Виділяють три рівні мовленнєвого недорозвитку.

I рівень характеризується відсутністю мови (так звані "безмовні діти"). Діти цього рівня для спілкування користуються белькотінням, звукослідуванням, окремими іменниками і дієсловами побутового змісту, обривками речень, звукове формування яких нечітке і нестійке. Нерідко свої

промовляння дитина підкреслює мімікою і жестами. У дітей із нормальним інтелектом, на відміну від дітей олігофренів, пасивний словник значно перевищує активний. Характерним для дітей цього рівня є використання однослівних речень. Фонематичний слух грубо порушений. Завдання зі звукового аналізу слів дітям цього рівня незрозумілі.

II рівень мовленнєвого недорозвитку характеризується тим, що крім жестів і белькотіння з'являються хоч і перекручені, але й постійні загальноповнени слова. Починається розрізнення деяких граматичних форм, але лише по відношенню до слів із наголошеними закінченнями. Форми числа, роду і відмінка не несуть для таких дітей смислорозрізної функції. Словозміна носить випадковий характер. Слова нерідко вживаються у вузькому значенні, рівень мовного узагальнення дуже низький. При відтворенні слів грубо порушується звуконаповнюваність: спостерігаються перестановки складів, звуків, зміни і уподібнення складів, скорочення звуків при збігу приголосних. Діти 2 рівня ЗНМ не підготовлені до оволодіння навичками звукового аналізу і синтезу.

III рівень мовленнєвого недорозвитку характеризується наявністю розгорнутої фразової мови з елементами лексико-граматичного і фонетико-фонематичного недорозвитку. Діти цього рівня вступають у контакт із оточуючими, але лише у присутності батьків, які вносять певні пояснення.

Характерним є недиференційована вимова звуків. Разом із тим діти уже користуються всіма частинами мови, правильно вживають прості граматичні форми, намагаються будувати складносурядні і складнопідрядні речення. Не затрудняються у назві предметів, дій, ознак, якостей і станів, добре відомих їм із життєвого досвіду.

У всіх дітей із ЗНМ завжди спостерігається порушення звуковимови, недорозвиток фонематичного слуху, помітне відставання у формуванні словникового запасу і граматичної будови.

ЗНМ спостерігається і у різних категорій особливих дітей: олігофренів, із затримкою психічного розвитку, алалією, дизартрією, ринолалією, заїканням.

Корекційне навчання передбачає розвиток кола знань і уявлень про навколишній світ, розширення словника, розвиток зв'язного мовлення, звукового аналізу та синтезу, мовленнєвих умінь і навичок, які повинні бути засвоєнні дітьми.

Кожен рівень мовленнєвого недорозвитку має свої напрями роботи із дітьми. Так, корекційна робота із дітьми, що мають ЗНМ 1 рівня включає в себе:

- 1) розвиток моторики (загальної, дрібної, артикуляційної);
- 2) розвиток розуміння мовлення;
- 3) розвиток наслідування;
- 4) розвиток зорової та слухової уваги та пам'яті.

Із дітьми, що мають ЗНМ 2 рівня проводиться наступна робота:

- 1) розвиток звукової сторони мовлення;
- 2) розвиток складової структури;
- 3) розвиток просодики;
- 4) розвиток граматичної будови;
- 5) розвиток фразового мовлення.

ЗНМ 3 рівня :

- 1) практичне засвоєння засобів мовлення;
- 2) удосконалення зв'язного мовлення;
- 3) формування правильної культури мовлення;
- 4) підготовка до навчання грамоти.

Корекційна робота з дітьми з порушенням мовленнєвого розвитку спрямована на подолання мовленнєвих і психофізичних вад шляхом проведення індивідуальних, підгрупових, фронтальних, логоритмічних занять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боряк О. В. До проблеми системного недорозвинення мовлення. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. № 29. С. 21–27.

2. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. соціально-педагогічна. 2012. Вип. XX: у 2-х ч. Ч. 1. С. 293–315.

3. Журавльова Л. С. Термінологічне поле логопедичних досліджень: сутність понять, пов'язаних з мовленнєвим розвитком дітей. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2018. Вип. 2 (19), 2017. С. 60–68.

4. Логопедія. Підручник / за ред. М.К. Шеремет. Київ: ВД «Слово», 2015. 776 с.

5. Мартиненко І. В. Сучасні підходи до класифікації мовленнєвих порушень у дітей та дорослих. Логопедія. 2011. № 1. С. 37.

6. Тищенко В. В. Класифікація порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2016. № 36. С. 165–169.

**РОЗВИТОК НАВИЧОК ДИЗАЙНУ РЕКЛАМИ
У ГРАФІЧНИХ РЕДАКТОРАХ**

Титаренко Віталій Васильович

аспірант

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті проаналізовано роль цифрових технологій на сучасному етапі розвитку освіти. Відображується необхідність набуття навичок роботи у графічних редакторах для розвитку навичок створення рекламної продукції. Розглянуто приклад впровадження графічної підготовки на уроках виробничої практики з метою формування фахової компетентності майбутніх виконавців художньо-оформлювальних робіт.

Ключові слова: технології, підготовка, реклама, дизайн, об'єкт, графічний редактор, плакат.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інноваційних технологій стає причиною масштабних освітніх реформ, що перетворюють освіту на продуктивний сектор економіки.

В Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що в Україні повинен забезпечуватися прискорений, випереджувальний інноваційний розвиток освіти, шляхом оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Отже, мова йде про впровадження певних інновацій у сфері освіти. З одного боку, система освіти є виробником інновацій шляхом відповідної підготовки майбутніх фахівців, з іншого – сама стає споживачем інноваційних технологій. [1, с 10].

Метою статті є теоретичне і практичне обґрунтування використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та необхідності розвитку навичок дизайну поліграфічної продукції у графічних редакторах при підготовці виконавців художньо-оформлювальних робіт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дизайну у професійній освіті розглядають фахівці Т. Божко, О. Лазарєв, О. Маторін, В. Савін, М. Яковлєв.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні технології вже давно стали невід'ємною частиною розвитку суспільства. Цифровізація суспільства – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя, а відтак, необхідність створювати, розвивати та удосконалювати програмне забезпечення, актуалізує потребу у нових спеціалістах [2, с. 225].

Заняття виробничої практики з розвитку навичок роботи по створенню реклами у графічних редакторах проводились майстром виробничого навчання в майстернях ВХПТУ № 5. Завдання практичної підготовки художників-оформлювачів передбачало створення «Танцювальний Клуб». Для подальшого розвитку та вдосконалення навичок роботи у графічних редакторах група художників-оформлювачів отримує завдання: створити рекламний плакат «Технології штучного інтелекту». З метою застосування цифрових технологій на виробничій практиці в майстернях Вищого художнього професійно-технічного училища № 5 під час практичної підготовки художників-оформлювачів майстром виробничого навчання було обрано форма поетапної роботи виконання завдання.

Роботу над завданням розпочинаємо зі створення нового документу. У діалоговому вікні, Серед запропонованих зразків як приклад обираємо формат стандартного розміру 1920x1080 рх, роздільною здатністю 300 ррі у системі СМУК для друкованого зображення з орієнтацією альбомна. Налаштувавши параметри документу, натискаємо «Створити» для підтвердження.

Наступним етапом є робота по створенню фону. Для цього використовуємо інструменти заливки.

Інструменти заливки – це інструменти, які дозволяють заповнити кольором (залити, зафарбувати) обраний об'єкт, частина зображення або шар.

У Adobe Photoshop для заливки передбачені інструменти **Paint Bucket (Заливка)** і **Gradient (Градiєнт)**.

Заливки інструментом Paint Bucket (Заливка) проводиться кліком інструменту по шару або виділеній області.

Параметри для інструменту Paint Bucket (Заливка) задаються на панелі налаштувань.

- Fill (Джерело заливки) – це опція, за допомогою якої регулюються режими заливки області. В даному параметрі вказується, чим буде заповнюватися передбачувана область: основним кольором або візерунком. У тому випадку якщо для параметра Fill (Джерело заливки) обрано значення Pattern (Візерунок), то зразок візерунка можна обрати поруч зі списку палітри візерунків, будь-який з візерунків може бути обраний для заповнення області.

- Mode (Режим) дозволяє налаштувати режим накладання заливки. Від обраного режиму залежатиме нанесення кольору. Серед стандартних режимів накладання режим Behind (На задньому плані) та Clear (Очистити), що знаходяться у кінці блоку базових режимів, доступні для вибору у роботі і з інструментами малювання Paintbrush (Пензель) Pencil (Олівець). Режим накладання «На задньому плані» дозволяє здійснювати редагування або малювання лише на прозорій частині шару. Варіант параметру Mode (Режим) Clear (Очистити) робить шар прозорим, очищує його від кольору заливки.

- Opacity (Непрозорість) – даний параметр регулює рівень прозорості заливки та визначається у відсотках від 0 до 100%.

- Tolerance (Допуск) визначає, які близькі за кольором пікселі будуть залиті. Параметр встановлений за промовчанням на 32 та задається цифровим значенням від 0 до 255. Низьке значення допуску заливає пікселі в діапазоні кольорів, дуже близьких до кольору обраного пікселя. Високе значення допуску призводить до заливки пікселів у ширшому діапазоні.

- Anti-aliased (Згладжування) згладжує краї заливки виділеної області,

заповнюючи їх пікселями проміжних кольорів, при цьому отримуємо візуально більш гладкі межі.

- **Contiguous** (Суміжні пікселі) зафарбовує лише області, що потрапляють у діапазон **Tolerance** (Допуск) та стикаються між собою. Якщо потрібно виконати заливку не тільки сусідніх областей, то опцію потрібно вимкнути.

- **All Layers** (Всі шари) - дозволяє виконати заливку кольором на будь-якому з шарів у багатошаровому зображенні, а не лише на активному. На активному шарі у багатоколірному зображенні заливка здійснюється в межах значень параметра **Tolerance** (Допуск).

Виконати заливку шару або виділеної області можна за допомогою комбінації клавіш «Alt» + «Backspace» – для заливки основним кольором або «Ctrl» + «Backspace» – фоновим.

Для створення фону рекламного плакату у панелі **Swatches** (Зразки) обираємо темно-фіолетовий колір (рис. 1.).

Рис. 1. Створення фону

Працюючи в подальшому над розміщенням елементів композиції рекламного плакату переходимо до виділення фігури з метою відокремити фігуру від фону. У роботі з фігурою використовуємо у поєднанні інструменти виділення **Magic Wand** (Чарівна паличка), що призначена для виділення відразу всіх областей на активному шарі, залитих одним кольором або відтінками одного кольору, та **Quick Select** (Швидке виділення).

Інструмент **Quick Select** (Швидке виділення) краще працює із зображеннями, де присутні багато кольорів. Використовуючи інструмент, необхідно провести інструментом по тій частині зображення, що має бути

виділена.

Для переміщення виділеного фрагменту використовуємо інструмент Move (Переміщення), що пересуває виділену область або активний шар. Переміщення здійснюється перетягуванням шару затискаючи ліву клавішу миші, що дозволяє переносити виділений об'єкт у вікно іншого документа. Переміщення об'єктів у полі робочого документа також можливе за допомогою клавіш-стрілок на клавіатурі попередньо обравши інструмент Move (Переміщення) (рис. 2.).

Рис. 2. Робота з фігурою

У роботі з зображенням використовуємо ефекти шару Drop Shadow (Тінь) для надання об'єму фігурі та за допомогою інструменту **Paintbrush (Пензель)**, обравши **NiTechCircleBrushes** додаємо декоративний елемент, що надає завершений вигляд малюнку (рис. 3.).

Рис. 3. Використання ефектів шару та інструменту Paintbrush (Пензель)

Композицію рекламного плакату «Технології штучного інтелекту» доповнюємо текстовою інформацією (рис. 4.).

Рис. 4. Рекламний плакат «Технології штучного інтелекту»

Завершивши завдання робимо попередню оцінку. Виявлені помилки виправляються з допомогою майстра

Висновки. Використання можливостей графічних редакторів під час професійної підготовки сприяє розвитку навичок дизайну при роботі у графічних редакторах, розвиває навички створення якісної продукції.

Перспективами подальших наукових досліджень є вивчення та впровадження графічної підготовки, що дає можливість досягти більшого результату по створенню якісної художньої продукції при підготовці виконавців художньо-оформлювальних робіт.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бондаренко Л. Інноваційність змісту професійної (професійно-технічної) освіти Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток професійної освіти регіону в умовах інформатизації суспільства: проблеми та перспективи» Запоріжжя: НМЦ ПТО у Запорізькій області, 2021. 218 с. С. 4 URL: <http://zmk.zp.ua/pdf/ZbirnikTez.pdf> С. 10-11

2. Шліхта Г. Вплив сучасного стану розвитку іт-галузі України на проблему професійної підготовки іт-фахівців Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2022. Вип. 64. 277 с. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit> С. 225-232

**МОВНИЙ РОЗВИТОК ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ
ПОШУКОВО – ДОСЛІДНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ**

Чабан Олена Вікторівна

к. пед. н., доцент

Овсянікова Катерина Валеріївна

магістрант

Херсонський державний університет,
м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: У публікації розглянуто мовний розвиток дітей дошкільного віку як вагомому психолого-педагогічну та методичну проблему. Презентовано інноваційний підхід до мовного розвитку дітей засобами пошуково-дослідницької діяльності. У дослідженні представлено метод експериментування, який виступає основою при реалізації пошуково-дослідницької діяльності дошкільників.

Ключові слова: дошкільний вік, мовний розвиток, дослідницька діяльність, метод експериментування.

У сучасних освітніх реаліях процес формування та розвитку мовної особистості дошкільника набув особливого значення, оскільки загострилися протиріччя дистанційної освіти, що реалізується сьогодні в Україні в синхронному та асинхронному форматах.

Проблема мовного розвитку здобувачів дошкільної освіти знаходилась в полі зору багатьох дослідників у різні періоди і розглядалась і класиками педагогічної науки (Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський), і сучасними педагогами (А. Богущ, Н. Гавриш, Т. Поніманська, К. Крутій). Вітчизняні психологи А. Лурія, Л. Венгер, А. Подякова вважають одним із важливих засобів розвитку мовлення дошкільників дослідницьку діяльність, що виступає специфічним і окремим цілеспрямованим процесом активного пізнання

навколишнього світу на основі оволодіння навичками практичного та вербального вивчення предметів, об'єктів, явищ та їх властивостей та закономірностей.

Діти дошкільного віку відрізняються допитливістю. Вони з великим здивуванням та радістю відкривають усе цікаве та невідоме. Потреба дитини в нових враженнях штовхає її на пошук та пізнання навколишнього світу.

Чим різноманітніше та інтенсивніше пошукова діяльність, тим більше нової та корисної інформації отримують діти, тим швидше та повноцінніше вони розвиваються. До старшого дошкільного віку помітно збільшуються можливості дітей.

Цей період найбільш важливий для розвитку пізнавальної, дослідницької та пошукової діяльності, оскільки саме у цьому віці діти можуть самостійно зробити висновки та знайти рішення. Розвиток особистості дитини відбувається у процесі формування різного виду компетентностей і в самостійному пошуку знань при виробленні необхідних навичок.

Розвиток мовлення тісно взаємопов'язаний з пізнавально-дослідницькою діяльністю. Мова дитини виконує три функції й пов'язує її із зовнішнім світом: комунікативну, номінативну та регулятивну[1].

У процесі пізнавально-дослідницької діяльності розвивається зв'язне мовлення дітей за рахунок засвоєння слів, що позначають сенсорні ознаки, властивості, явища та об'єкти природи (номінативна функція мови). Комунікативна функція мови збагачується у невимушеній обстановці, де діти вчаться взаємодіяти один з одним у спільній діяльності та розвивати діалог, уміння висловлюватися у формі невеликого оповідання.

Дошкільники вчаться ставити мету, вирішувати проблеми та перевіряти їх на основі застосування досвіду, робити висновки, прості підсумки та узагальнення, регулювати свою діяльність спільно з іншими дітьми та дорослими (так реалізується регулятивна функція мови).

Головна перевага методу експериментування, на думку авторитетних дослідників, полягає в тому, що він дає дітям реальні уявлення про різні

сторони об'єкта, що вивчається, про його взаємини з іншими об'єктами в навколишньому середовищі.

У процесі експерименту відбувається збагачення пам'яті дитини, активізуються її пізнавальні та розумові процеси, виникає необхідність здійснювати операції аналізу та синтезу, порівняння та класифікації, узагальнення. Ігри-експерименти розвивають дрібну моторику, тактильні аналізатори, спрямовані на стимуляцію розвитку мови.

Збагачення словникового запасу дітей відбувається шляхом його поповнення іменниками, що позначають матеріали, з яких виготовлені предмети, прикметниками, що позначають ознаки, властивості та якості матеріалів, дієсловами, що позначають дію з цим предметом тощо[3].

Особливо виразно тісний взаємозв'язок експериментування та розвитку мовлення видно у формуванні зв'язного мовлення, тобто змістовної, логічної, послідовної, організованої.

Щоб зв'язано розповісти про що-небудь, потрібно чітко уявляти об'єкт оповідання (предмет, подія, вміти аналізувати та відбирати основні властивості та якості, встановлювати різні відносини (причинно-наслідкові, тимчасові) між предметами та явищами, чого вони навчаються під час експерименту)[2].

Створення умов розвитку мови у процесі пізнавально-дослідницької діяльності вирішують такі завдання:

- створення розвиваючого предметно-просторового середовища у групі та умови для розвитку активної самостійної дитячої діяльності;
- у процесі пізнавально-дослідницької діяльності розвивати мову дошкільнят;
- розширювати перспективи розвитку пошуково-пізнавальної діяльності дітей шляхом включення їх у розумові, моделюючі та перетворюючі дії;
- виховувати у дітей ініціативність, самостійність, прищеплювати навички самоконтролю та аналізу своїх дій;
- залучати батьків до спільної проектно-дослідницької діяльності.

Експериментування насичує всі види діяльності дошкільника: ігрову, пізнавальну, трудову, творчу, а найголовніше – комунікативну[4].

Чим глибше пізнається світ, тим ефективніше формується мова і, навпаки, чим краще мова дитини, тим глибше вона може розповідати про свої спостереження, про свої знання.

Гра – експеримент є одночасно і заняттям з розвитку мови. У процесі обігравання проблемних ситуацій завжди ведеться безперервна розмова з дітьми.

Така організація спільної діяльності сприяє набуттю сенсо-моторного досвіду, пробуджує творчу активність, стимулює висловлювання, цим сприяє розвитку комунікативної функції промови.

Діти дуже люблять експериментувати, особливо з водою, інтерес дітей до ігор можна пояснити саме прагненням пізнання її властивостей. Створюючи дітям умови для різноманітних дій з водою, допомагаю їм виділити з безлічі ознак та якостей предмета, найбільш суттєві та доступні для сприйняття («плаває», «тоне», «легкий», «важкий», вода не має запаху та форми). Розширювати уявлення дітей про властивості води.

Розвивати спостережливість, вміння аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові залежності, вміння робити висновки, розвивати пізнавальний інтерес дітей у процесі експериментування[4].

Таким чином, пізнавально-дослідницька діяльність дозволяє збільшити активний словник дітей, якісно змінити мову, зробити її логічною та більш зв'язною; діти набувають комунікативні навички взаємодії з однолітками та дорослими (вміння брати участь у бесіді, вміння ділитися з педагогами та дітьми різноманітними враженнями, аргументувати свої висловлювання; усі часи можна спостерігати спроби дітей вирішувати спірні питання за допомогою мови).

Це показник того, що впровадження пізнавально-дослідницької діяльності у розвиток мови старших дошкільників має позитивні результати й потребує подальшого впровадження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беленька Г. Експериментально-дослідницька діяльність у природі: уточнюємо поняття, актуалізуємо завдання. Дошкільне виховання. 2018. № 4. С. 3-8.
2. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностично-розвивальний комплекс : навч.-метод. посіб. / Л.О. Калмикова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.
3. Полєвікова О. Б., Швець Т. А. Організація пошуково-дослідницької діяльності в дошкільлі / О. Б. Полєвікова, Т. А. Швець. – Х. : Вид. група «Основа». 2018. – 109 с.
4. Смольникова Г: Вчимо дітей спілкуватися. Дошкільне виховання. 2004. №9. С. 14-16.

**ПЕРШИЙ ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕСПУБЛІКИ – МИХАЙЛО СЕРГІЙОВИЧ ГРУШЕВСЬКИЙ**

Шевченко Світлана Миколаївна,

к. п. н., ст. наук. сп.,
ст. наук. сп. відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України
Київ, Україна

Нинішній час української освіти неможливий без урахування вже напрацьованого вітчизняного. У Національній доктрині розвитку освіти, йдеться про те що навчально-виховний процес повинен здійснюватися в органічному поєднанні з історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу. У зв'язку з цим важливого значення набувають вивчення, аналіз, узагальнення і творче використання досвіду тих українських культурно-освітніх діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст., які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки. Аналіз персоналії як окремого предмета історико-педагогічного дослідження має важливе значення, оскільки особиста біографія, як наголошують сучасні дослідники, зазвичай є основою наукової реконструкції епохи та висвітленням загальнопедагогічного досвіду кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Особливе місце серед визначних педагогів посідає Михайло Сергійович Грушевський (1866 – 1934) – видатний учений-гуманітарій, талановитий організатор наукового життя, авторитетний лідер суспільно-політичного руху, визначний педагог, просвітній діяч та перший Президент України. Наукова спадщина великого вченого вражає своїми масштабами: вона налічує близько 2000 праць, серед яких 180 – монографії. Надзвичайна працездатність і наукове завзяття дали йому змогу зробити вагомий внесок і в історичну науку, і в літературознавство, і у фольклористику, і в соціологію, і в педагогіку. Окрім створених підручників для вузів і шкіл, популярних книжок для самоосвіти,

М. С. Грушевський залишив у спадок нащадкам свою етико-гуманістичну систему поглядів на людину та її виховання – наголошуть сучасні дослідники [4, с. 12]. Учений є автор нової концепції української історії, яку вважав могутнім засобом громадського виховання, важливим моральним елементом навчального змісту. До таких велетнів української національної культури, політичної і педагогічної думки кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Безперечно належить Михайло Грушевський, поряд із славетними іменами Тараса Шевченка та Івана Франка. Саме з їхніми іменами, їхньою творчою спадщиною насамперед ідеї відродження української культури, науки, громадської думки, відродження історичної свідомості й національної гідності народу.

Але, повертаючись до його зростання та величі зазначимо, що М. Грушевський пройшов складний життєвий шлях. Після захисту дисертації (1894) певний час працював завідувачем кафедри історії Львівського університету. Редагував «Записки...» Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Очолював дирекцію «Українсько-руської видавничої спілки». У 1906 році заснував у Петербурзі «Украинский вестник» - орган української громади в Державній Думі. З березня 1917 р. обраний головою Української Центральної Ради, а в 1918 р. став Президентом Української Народної Республіки.

Михайло Грушевський стверджував, що серед найважливіших потреб розвитку національного виховання є потреба рідної школи, без якої народ ніколи не зможе вибитися на самостійну дорогу життя і залишатиметься лише пасинком чужих народів. Зважаючи на це, **навчання рідною мовою вважав головним принципом організації народної освіти**. Намагаючись втілити цей принцип у життя, видав «Історію українського народу», «Коротку історію України», «Ілюстровану історію України», інші навчально-методичні посібники. Написав низку статей, у яких обстоював виховну роль історичної пам'яті українського народу. Згодом об'єднав їх у збірки: «Хто такі українці й чого вони хочуть», «На порозі Нової України», «Вільна Україна».

З 1894 року Михайло Грушевський очолював щойно утворену кафедру всесвітньої історії у Львівському університеті, яка зосереджувала свої

науково-педагогічні зусилля на вивчення проблем історії Східної Європи.

Роки професорства у Львівському університеті стали для Грушевського школою змушіння і як талановитого викладача історії України та ряду інших дисциплін, і як глибокого дослідника історії свого народу. Тут же виявились неабиякі його здібності як громадського діяча. Переїхавши до Львова, М. Грушевський активно співпрацював у науковому товаристві імені Т. Шевченка, активно залучав до нього талановитих студентів, учителів, молодих науковців. З 1897 року М. Грушевський очолив Товариство і спільно з великим Каменярем вдосконалив його організаційну структуру, розширив сферу його діяльності, доклав великих зусиль, щоб українські дослідження набули міжнародного розголосу.

Результатом М. Грушевського, І Франка та інших видатних вчених, письменників стало стотомне видання „Записок Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка”, ряд літературних та публіцистичних часописів. Наприклад, у 1898 р. з'явився перший том „Історія України – Русі” М. Грушевського, а пізніше – другий і третій. Проте царські власті не дозволили розповсюджувати ці томи ні на Слобідській, ні на Наддніпрянській Україні. Великим кроком на шляху подолання цього незнання стало запрошення М. Грушевського до Парижу, де він прочитав курс лекцій з історії України у російській вільній школі. Крім того, намагаючись донести слово української науки та освіти до читача, ініціював у 1899 р. створення «Української Видавничої Спілки» першого в Україні українського видавництва.

Революція 1905 року в Росії і певна відлига в національній політиці, що наступила згодом, покликала М. Грушевського на дорогу його серцю Наддніпрянщину до Харкова, Києва, Одеси та Санкт-Петербурга, де він працював над головною капітальною працею свого життя. Тут він швидко підготував популярну книгу „Про старі часи на Україні. Для першого початку” (Київ, Відень, 1912), а згодом – розраховану на більш підготовленого читача - „Ілюстровану історію України” (Київ, Львів, 1913). Цей період був надзвичайно плідним щодо наукової роботи видатного історика. Вийшла

велика кількість його статей українською мовою. Він обґрунтував необхідність відкриття українських кафедр, впровадження університетського викладання українською мовою, написав книгу про історію українського козацтва, вів широку лекторську діяльність.

Початок першої світової війни застав родину Грушевських у Карпатах. Шлях додому виявився складним і небезпечним... Лютнева революція 1917 року звільнила Грушевського з-під нагляду царської охоранки, він негайно повернувся в Україну і поринув у політичне життя, очолив Центральну раду, виступав на мітингах, у пресі, постійно роз'яснюючи питання федералізму, історію відносин України та Росії. 28 квітня 1918 року Центральна рада була розігнана окупаційними австро-німецькими військами. Але депутати зібралися та затвердили конституцію, внесли зміни до земельного законодавства і проголосили М. Грушевського Президентом Української Народної Республіки (Саме в цей час під наглядом німецьких військових частин на Софіївській площі було названо гетьманом України Павла Скоропадського, який узяв на себе тимчасово „усю повноту влади”).

опинившись під загрозою арешту у 1919 р., М. Грушевський виїхав до Станіслава (тепер Івано-Франківськ), а звідти до Праги, де прагнув захистити українські інтереси на Празькій мирній конференції. Всесвітньо відомий вчений відвідав Берлін, Женеву, а також Відень, де взяв участь у створенні „Вільного Українського Університету” тощо. Зрештою, разом з родиною залишився у Бадені під Віднем. Згодом, на початку 1921 року українська делегація на Ризьких переговорах знайшла можливість передати М. Грушевському запрошення повернутися на Україну, що відбулося у березні 1924 року. Варто відзначити, що протягом 20-х років завдяки М. Грушевському утворилась школа дослідників різних напрямків історії, культури, літератури, які об'єднались навколо нього, відтворились академічні інституції.

Визнанням світового значення його наукової діяльності стало святкування 60-річчя вченого-енциклопедиста у жовтні 1926 року, а в 1931 р. вчений закінчив десятий том „Історії України-Русі”, який був відредагований і

виданий його дочкою Катериною Михайлівною. Також підготував рукопис одинадцятого тому, закінчував роботу над сьомим, восьмим і частиною дев'ятого томів історії української літератури та видав серію трактатів з історії громадської думки XVIII ст. на Україні.

Помер М. Грушевський у 66 років під час перебування на лікуванні у Кисловодську у 1934 р. Поховано його у Києві.

Отже, аналізуючи діяльність та педагогічні погляди М. Грушевського, які сформувалися у період назрівання національних і соціальних революційних перетворень Української Народної Республіки ми виділимо основні напрями в переконаннях визначного вченого-просвітителя:

- школа і освіта здійснюються на засадах традицій національної культури обов'язково рідною мовою;

- школа, освіта і педагогічна наука у державі мусять бути незалежними від чужинського впливу, крім творчого засвоєння кращого досвіду вчительських, науково-дослідницьких та інших об'єднань;

- національна свідомість має домінувати у вихованні моральності.

Відзначимо, що головною умовою існування національної школи М. Грушевський вважав *навчання рідною мовою*. На його погляд у рідній школі учні мають прилучитися до надбань духовної культури свого народу, його історії, культури, традицій, звичаїв, побуту тощо. Тобто зміст освіти і виховання повинен відбивати національні особливості українського народу, внаслідок чого в учнів мав формуватися народний світогляд, національна свідомість, характер, спосіб мислення, діяльність, народна мораль тощо.

Варте уваги і те, що особливе місце М. Грушевський відводив історії, зазначивши догматизм і застарілі традиції у вивченні шкільного курсу. Він наполягав, що історія має давати відповідну оцінку всім епохам і подіям, всіх народів. Історію рідного краю вчений вважав першоосновою громадського виховання. Але активну роль у справі освіти та виховання М. Грушевський відводив *народному вчителю*, заповідав йому горнутися до свого українського, розширювати його всякими способами.

Отже, науково-педагогічна і публіцистична спадщина М. С. Грушевського не обмежується капітальними працями, трактатами, статтями, численними курсами лекцій, які він читав з університетських кафедр. Дбаючи про поширення історичних знань, учений поряд з уже згаданими вузівськими підручниками, написав ще й дві книжки для школярів. Перша з них – ілюстрована історія України під назвою „Про старі часи на Україні. Коротка історія України” (1907). Друга – „Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх”, - побачила світ у 1920 р. Майже весь тираж цього видання було знищено ще за життя автора. Також одним із важливих доробків ученого є його народознавчий нарис „Українці”, вперше опублікований у 1910 р.

У брошурі „Про українську мову і українську школу”, вперше виданій у 1912 році, автор зібрав свої статті про українську мову і шкільну науку чи освіту. які друкував у газеті „Село” в 1909 – 1910 рр. для читачів селян. У передмові до першого видання автор писав: „... Чей стане в потребі. Питання еї – про українську мову, школу й освіту, не порішені в Росії досі, і довго ще про них прийдеться змагатися й споритися, тож і гадки та звістки, подані в сих статтях, можуть придатися і сьому ділу послужити. Правда, статті еї писані з ріжних нагод і часом до тої самої справи і по кілька раз вертаються, та тямущому чоловікові се не зашкодить. Такі нагоди повторюються і певно будуть повторятися, і сказане з їх приводу не раз ще матиме свою силу”. Звертаємо увагу, що до цієї брошури увійшли такі важливі статті: „Шкільна мова”, „Законопроект про ученне українською мовою”, „Українське письменство”, „Не порозумнішали”, „Не дозволяти”, „Колишня освіта і теперішня темнота”, „Шкільна справа в Галичині”, „За український університет”. „Промовили”. „За слова і букви”, „Великдень”, „Російська академія наук про українську мову”, „Мова українська і руська”, „Мова панська і мужицька”, „Розуміють”, „Інородці”, де автор порушив болючі і гостро актуальні питання: русифікація або ж ополячення школи – а тому і народу; про безграмотність; про правопис; про створення українських університетів; про

утворення кафедр української мови при вузах тощо”. Отже, нами встановлено, що основними принципами, які повинні лежати в основі української школи, на переконання М. Грушевського, є: демократизм, рівність жінок і чоловіків на освіту, навчання рідною мовою, обов'язковість освіти для всіх дітей шкільного віку, українізація школи, широка участь громадянства у керівництві справою освіти тощо. З огляду на це в досліджуваній період головний акцент своєї діяльності педагог зробив на розбудову всіх ланок українського шкільництва. Найбільш активною та різноплановою така праця була на галицьких землях. Виявлено, що використовуючи конституційні можливості Австро-Угорської монархії, а також спираючись на багаті традиції галицького шкільництва, вчений розгорнув боротьбу за кількісне зростання мережі початкової школи, утворення приватних навчальних закладів середньої ланки, а також за українізацію вищої освіти. Вказано, що в цій праці педагог нерідко виступав як новатор та пропагандист, що доводив сучасникам пріоритетність саме освітнього напрямку діяльності. Наголошено, що погляди М. Грушевського на освітні процеси в тогочасному українському середовищі були суголосні з думками інших видатних вітчизняних просвітителів – Бориса Грінченка, Івана Франка, Лесі Українки, Софії Русової та ін..

Доведено, що значною мірою завдяки М. Грушевському було зміцнено матеріальну базу українського шкільництва в Галичині. Учений налагодив партнерські відносини зі студентськими організаціями, сприяючи організаційному становленню українського молодіжного руху. Він також ініціював утворення низки інституцій ("Учительська громада" та Крайовий шкільний союз) і спеціалізованих видань (наприклад, журнал "Наша школа"), що сприяли координації зусиль у сфері шкільництва, а також тривалий час очолював їх. Наголошено, що все це мало значний вплив на справу освіти українського населення галицького краю. Таким чином, у складний період відбудови сучасної школи України творча спадщина М.С. Грушевського знову займає провідне місце у відновленні національної свідомості учнівської молоді, підвищенні рівня педагогічної культури батьків; зростання ролі вчителя. Більш

того, його теоретичні надбання мали прямий вплив на збереження національного духу українців у різних куточках світу.

Узагальнюючи творчий доробок, як першого президента УНР Грушевського-педагога та просвітника, передовсім відзначено органічність його творчої натури: педагогічні ідеї вченого були природним продовженням його загальногуманістичних переконань, а просвітницька діяльність розглядалася як необхідна складова національно-культурної праці. Це дало поштовх ученому ініціювати та можливість реалізувати численні освітянські проекти, що мали вагомий вплив на тогочасне українське життя та довготривалі наслідки для вітчизняної культури. З огляду на це стверджено, що М. Грушевський був одним із видатних лідерів українського педагогічно-просвітницького руху кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевський М. С. Історія України / Упоряд. В.Г.Сарбей. К.: Освіта, 1992. 271 с.
2. Грушевський М. С. Історія України Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П. С. Сохань та інші. К.: Наук. думка, 1991. Т.1. 1991. 736 с.
3. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу. / Передм. Я. П. Гояна. К.: Веселка, 1991. 46 ст. іл.
4. Сухомлинська О. В. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн.: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Сухомлинська, Н. Б. Антоненко, Л. Д. Березівська, Л. С. Бондар, Н. П. Дічек / Ольга Василівна Сухомлинська (ред.). Кн. 2 : ХХ століття. К. : Либідь, 2005. 552с.
5. Українська педагогіка в персоналіях: У двох книгах/ за ред. О. В. Сухомлинської. К.: Либідь, 2005. Кн. 1. 622 с.; Кн. 2. 550 с.

**БЕЗПЕЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Ящик Олександр Богданович,

к.пед.н, доцент

Рак Володимир Іванович

к.пед.н, доцент

Лісовий Володимир Володимирович

магістрант

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

У статті розглянуті питання, пов'язані із забезпеченням інформаційної безпеки особистості учнів під час використання інформаційних технологій в повсякденному житті. Обґрунтовано важливість вивчення інформаційної безпеки в школі, як розділу інформатики, навчити школярів захищатись від небезпечного і шкідливого інформаційного контенту.

Ключові слова: кібербезпека, мережева взаємодія, захист персональної інформації, шкідливий інформаційний контент.

Нині важливу роль відіграють інформаційні технології в житті сучасної людини та в успішному розвитку суспільства. Інформатика як науковий метод дослідження та засіб опрацювання, передачі та зберігання інформації. Більшість користувачів комп'ютерів знають з власного досвіду, що повідомлення можуть бути втрачені. Тому питання захисту даних від втрати через недбалість, стихійні лиха або крадіжки є одним із головних у комп'ютерній індустрії.

Застосування автоматизованих інформаційних систем в управлінні державними установами значно підвищує якість і швидкість опрацювання та передачі різноманітної інформації, що позитивно впливає на ефективність

управління. Однак у цього процесу є і зворотна сторона – існує загроза викрадення, знищення або використання конфіденційних даних на користь інших.

Як зазначає журнал ForkLog, у жовтні 2022 року група хактивістів Black Reward взяла відповідальність за злом Організації з атомної енергії Ірану, опублікувавши понад 50 ГБ даних. Організація з атомної енергії Ірану заявила, що поштовий сервер її дочірньої компанії зламали внаслідок «іноземної» атаки, спрямованої на медійний тиск на іранську владу. У відомстві додали, що несанкціонований доступ до системи електронної пошти призвів до публікації змісту деяких листів у соцмережах. Також, нещодавно у магазинах додатків для Android-пристроїв виявлено клони WhatsApp, здатні викрадати листування та особисті дані користувачів. Зловмисники розповсюджують шкідливу програму під виглядом покращеної версії менеджера з ексклюзивними функціями. Фактично разом зі скачаним ПЗ користувач встановлює на пристрої вірус, який відстежує подальші дії.

Більшість країн розглядають безпеку в секторі ІКТ як одну з основних складових національної безпеки. Враховуючи зростаючу роль ІКТ у сучасному суспільному житті, існує багато загроз, пов'язаних з можливістю доступу зловмисників до секретних та конфіденційних даних, а тому необхідно приділяти більше уваги їх захисту [7].

У сфері інформаційної безпеки знання (у будь-якій формі) є, з одного боку, об'єктом безпосереднього захисту, а з іншого – фактором захисту інтересів людини, суспільства та держави. Будь-яка сфера їх життєдіяльності на інформаційному рівні [9].

Інформаційна безпека – розділ інформатики, який вивчає закономірності, які забезпечують захист інформаційних ресурсів фізичних осіб, підприємств, організацій, державних органів тощо від втрати, збою, пошкодження, спотворення, несанкціонованого копіювання та використання [3].

Інформаційна безпека базується на таких принципах (рис. 1.)

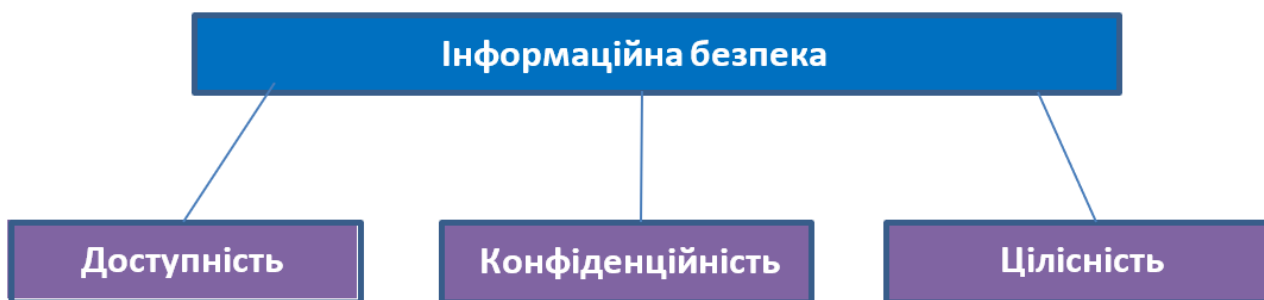

Рис. 1. Основні принципи інформаційної безпеки

Доступність. Переконайтесь, що загальнодоступні дані які доступні для всіх користувачів, захищені від їх спотворення та блокування зловмисниками.

Конфіденційність. Забезпечення доступу до даних на основі призначення прав доступу. Деякі дані доступні всім користувачам, деякі доступні певним групам людей, наприклад авіадиспетчерам, а деякі особисті дані доступні лише одній особі, наприклад вміст скриньок електронної пошти, особисті файли тощо.

Цілісність. Це захист даних від зловмисного чи випадкового видалення чи спотворення [7].

Велика кількість дітей, підлітків і молодих людей користується електронною поштою, месенджерами (Viber, Messenger, Telegram) або чатом. Інструменти віртуального спілкування мають кілька характеристик, які можуть допомогти людям перевести наше суспільство через поріг у нову соціально-економічну еру. Вони дозволяють будь-кому приєднатися до «інтернет-спільноти»: людям будь-якого віку, національності, статі, релігії та культури, де зв'язки, обмін ідеями та знаннями можуть відбуватися в реальному часі. Віртуальний характер таких спільнот дозволяє людям діяти анонімно або обговорювати під псевдонімами. Дискусія може бути частиною гри і позитивним фактором у спілкуванні, але водночас вона може бути небезпечним інструментом маніпулювання свідомістю та створення загрози для людей.

Так звані «віртуальні друзі» часто незнайомі, але часто спілкуються з людьми, яким молодь довіряє. Тому, коли молоді люди спілкуються в Інтернеті,

вони повинні повністю поклатися на себе, розрізняти правду від брехні. Діти часто піддаються ризику, якщо ними маніпулюють грабіжники, сексуальні експлуататори чи маніяки [2].

Останнім часом поліція європейських країн пов'язує низку квартирних пограбувань і вимагань із спілкуванням дітей або підлітків з незнайомими людьми в Інтернеті, повідомляючи інформацію про себе та свої сім'ї, якою можуть легко скористатися злочинці. Надсилаючи свою фотографію, діти та підлітки не можуть знати, як фотографію використовуватимуть у майбутньому. Але легко, маючи лише дитяче обличчя та використовуючи новітні комп'ютерні технології, скласти еротичні зображення. Потім їх розміщують в Інтернеті ті, хто займається виробництвом і розповсюдженням порнографії, або використовують для шантажу батьків своїх дітей [1].

Використання веб-камери – ще одна можливість для аудіовізуального інструменту в Інтернеті, який все більше стає частиною повсякденного життя. Веб-камери вже є потенційно небезпечним інструментом, і неповнолітні – за порадою онлайн-«друзів» або самі – вирішують використовувати їх, щоб знімати себе, а потім показувати чи повторно публікувати ці зображення.

У Таїланді, де участь дітей у комерційній сексуальній експлуатації в Інтернеті є найбільш дослідженою, 23% підлітків 12-16 років кажуть, що їм подобається ідея записувати свій розпорядок дня на камеру та публікувати це в Інтернеті, тоді як 22% кажуть, що вони вже це роблять. Так в режимі реального часу організація перегляду: Інформування глядачів, коли буде відтворюватись відео з веб-камери дитини [2]. У такий спосіб можна організувати перегляд сцен насильства над дітьми. Глядачі можуть перебувати в будь-якій точці світу, контролювати процес і оплачувати участь за допомогою кредитної картки [5]. Враховуючи високу ціну сексуального насильства в прямому ефірі, яке замовляється та виконується перед веб-камерою, такі порно та секс-послуги можуть швидко зростати.

Знайти людей будь-якого віку, соціального статусу, статі, національності, рівня досвіду та обговорити з ними будь-яку тему, яка цікавить певну групу, ще

ніколи не було простіше, швидше та зручніше. Але згідно з опитуванням у Таїланді, 92% дітей, що спілкуються, отримали запрошення поговорити про секс. З 9-13-річних дітей, які спілкувалися в чаті, 20% зафіксували травматичний досвід, коли стикалися з нецензурною лексикою (34%) і коли їх попросили надіслати матеріал про насильство чи секс (66%).

Під час опитування в Києві дівчата скаржилися, що на момент знайомства віртуальні «друзі» були набагато старші, ніж вони про себе писали (дорослі чоловіки), а фото, які вони надсилали, не збігалися з реальністю[2].

Розвиток дітей залежить від того, що вони бачать, відчувають і навчаються в своєму оточенні. Що стосується віртуального світу, то його вплив залежить від загального розвитку дитини, ситуації в її реальному оточенні, мотивації, якою вона керується при виконанні тих чи інших віртуальних дій [8]. Світова практика показує, що комп'ютерні ігри та онлайн-спілкування замінили дітям реальне життя, які не завжди можуть розрізнити, у якому вони світі та хто їхні друзі. Тому тісне і дружнє спілкування з дитиною, заохочення її до активної участі в сімейному житті та діяльності є важливим, щоб запобігти її затягненню у віртуальний світ [2].

Щоб запобігти всім негативним явищам і небезпекам, які підстерігають дітей в Інтернеті, необхідно навчити їх правильній поведінці та безпечному користуванню сучасними Інтернет-технологіями. Вчителям і батькам варто знати, чим ризикують діти:

- зараження комп'ютера вірусами;
- доступ і безпосередня участь у небажаному контенті (порнографія, насильство, наркотики, самогубство, міжнаціональна та релігійна ворожнеча, расизм, фашизм, радикальні молодіжні течії);
- ігри, що містять небажаний контент та ігрова залежність;
- контакт із незнайомцями та небезпека зустрічі з ними в реальності;
- неправдива інформація в Інтернеті;
- приниження та образи, цькування, переслідування під час спілкування;
- неконтрольована закупівля та використання «чорного» маркетингу [4].

Необхідно встановити блокувальні програми в школах та вдома. Батькам рекомендується використовувати спеціальне програмне забезпечення для ПК – так званій «Батьківський контроль»:

1. Батьківський контроль Windows
2. Сімейна безпека Windows Live
3. Інтернет-доктор

Такі програми дозволять встановлювати часові обмеження для вашої дитини в Інтернеті та блокувати веб-сайти з негативним контентом. Крім того, батьки можуть укласти з дітьми угоди про час за комп'ютером, правила роботи та спілкування в Інтернет-просторі [2].

Щоб запобігти всім негативним явищам і небезпекам, які підстерігають дітей в Інтернеті, необхідно навчити їх правильній поведінці та безпечному користуванню сучасними Інтернет-технологіями. Важливим є вивчення інформаційної безпеки в школі, як розділу інформатики, вивчення законів, що забезпечують захист інформаційних ресурсів фізичних осіб, підприємств, організацій, державних установ тощо від втрати, збою, пошкодження, спотворення, несанкціонованого копіювання та використання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні ІТ технології 2020
<https://katerinka1200.github.io/index1.html>
2. Безпечне користування сучасними інформційно-комунікативними технологіями: методичні рекомендації. – К.: Україна, 2010. – 72 с.
3. Гаєвський О. Ю. Інформатика: 7-11 класи : навч. Посіб. – К.А.С.К., 2007 – 512 с.
4. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі: посібник для батьків / І. Литовченко, С. Максименко, С Болтівець [та ін.]. – К.: ТОВ Видавничий будинок «Аванпост-Прим», 2010. – 48 с.
5. Зміцнення глобальної культури кібербезпеки в мережі Інтернет/ О. Б. Ящик // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наук. праць /

відп. ред. М. І. Жалдак. Ю. С. Рамський – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – № 19(26). – С. 136-140.

6. Значення кібербезпеки в освітньо-інформаційних реаліях сьогодення / О. Б. Ящик // «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи» : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет конференції. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 28-30.

7. Інформатика: під. Для 9 класу загальноосв. І-74 навч. / Й. Я. Ривкінд [та інш.]. – Київ : Генеза, 2017. – 288 с.

8. Навчальні матеріали онлайн https://pidru4niki.com/15630712/pedagogika/osoblivosti_vihovannya_uchniv_riznih_vikovich_grup

9. Факультет інформаційних технологій Київський національний університет імені Тараса Шевченка URL:<http://fit.univ.kiev.ua/archives/6156>

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.9

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Колодяжна Алла Володимирівна

к. психол. н., доцент

Горбач В'ячеслав Ігорович

студент

Київський національний університет

технологій та дизайну,

м. Київ, Україна

Анотація. Проблема осмислення сутнісних характеристик сучасних війн, які розгортаються на тлі інформаційно-технологічного прогресу є надскладним завданням у зв'язку з їх латентним характером, постійною зміною засобів їх ведення, поєднанням аспектів їх реалізації, перманентним посиленням науково-технічної складової бойових дій. В статті розглянуто особливості війн інформаційної епохи, репрезентовані ідеї можуть бути використані у подальших наукових пошуках як у межах прикладних наук, так і для вирішення практичних проблем життєдіяльності людини, суспільства, держави і її збройних сил.

Ключові слова: інформаційна війна, інформація, пропаганда, інформаційний простір

З розвитком технологій та науки в сучасній війні з'являється новий фронт – інформаційний. Новітні війни більше спрямовані не на захоплення територій, ресурсів силою та зброєю, вони концентруються на свідомості людини. Незважаючи на простоту і доступність інформації, якою людина, здається, досить легко керує, вона часом сама того не зауважуючи, стає

об'єктом впливу інформаційного світу. Основною та центральною мішенню інформаційного впливу є людина, її психіка. У той же час саме від окремих особистостей, їх взаємозв'язків та стосунків залежить нормальне функціонування окремих суб'єктів різного порядку: від малої групи до населення країни, держави, суспільства загалом. Особливість сучасної культури (XXI ст.) в тому, що вона перетворилася в «екранну культуру», яка за своїм задумом аудіовізуальна і прагне все більш вірогідно зображати інформацію, часом підміняючи реальний світ, створюючи паралельні світи.

Науковець та експерт з інформаційної політики, автор численних книг з питань комунікаційних технологій, заслужений журналіст України Г. Почепцов зазначає, «існує велика кількість невоєнних дій, які по своїй ефективності можуть порівнятися з кінетичними. І найбільш наближено до них по безлічі своїх функцій інформаційна зброя, вживання якої населення ніяк не відчуває. Інформація здається безпечною, вона не стріляє і не вибухає. Але це лише у фізичному просторі. В інформаційному та віртуальному просторах вона несе руйнування та непоправні наслідки» [7].

Поняття «інформаційна війна» з'явилося значно пізніше за поняття «пропаганда». Пропаганда – поширення поглядів, фактів, аргументів та інших даних, у тому числі свідомо неправдивих, формування громадської думки чи інших цілей, які переслідують пропагандисти. Термін «пропаганда» став широко вживатися напередодні та у роки Першої світової війни, найсерйозніше змінивши медійний простір початку XX ст. Термін «інформаційна війна» увійшов в обіг лише у другій половині XX ст. Головна відмінність між пропагандою та інформаційною війною полягає, на наш погляд, у наступному: пропаганда ведеться завжди, а інформаційна війна – лише у певні періоди, які збігаються зі звичайною, гібридною або холодною війною. У пропаганді акцент робиться на позитивні образи Свого, а в інформаційній війні – на негативні образи Чужого. Таким чином, інформаційна війна – це найбільш концентровані пропагандистські кампанії, спрямовані на створення образу ворога і на те, щоб переконати власне населення у необхідності відстоювати певні цінності і

прагнути до досягнення певних цілей [1]. У цих кампаніях деяка частина інформації фальсифікується, а та інформація, яка відповідає істині, піддається препаруванню та маніпуляціям, щоб підкорити її цілям інформаційної війни. Відповідно, змінюється і медійний простір – одні ЗМІ виходять на перший план, інші можуть навіть на якийсь час згорнути свою діяльність.

Оскільки військова та інформаційна агресія Росії проти України знаходиться на піку своїх можливостей, питання медіа оборони та дослідження проблеми інформаційної війни є досить актуальним та знаходиться в пріоритеті.

Необхідною умовою успішного ведення інформаційно-психологічної війни є наявність єдиного інформаційного простору з супротивником, у якому плануються та проводяться всі дії. Інакше інформаційні процеси, що ініціюють нападники, просто не зможуть досягти своєї мети – свідомості супротивника. При цьому інформаційний простір є досить складним і багатофакторним об'єктом – деякою «реально-віртуальною частиною фізичного простору, у якій комунікатор може потенційно доводити до реципієнта, з використанням певних засобів комунікації, потрібну інформацію та контролювати реакцію реципієнта на її отримання» [8]. Сукупність конкретних засобів комунікації, через які комунікатор впливає на реципієнта та контролює реакцію, утворюють так зване інформаційне поле. Інформаційним «полем бою» в обох просторах - кібернетичному та соціальному – є протоколи інформаційно-логічного сполучення їх елементів, а також засоби й технології їх практичної реалізації. Для кібернетичного простору протоколами взаємодії систем і їхніх елементів є мови програмування, мережеві протоколи й угоди. Основним засобом їх несанкціонованого коригування є програмні закладки з незадекларованими можливостями, комп'ютерні віруси. Для соціального простору протоколом інформаційно-логічної взаємодії є природна мова народонаселення. Основним засобом коригування протоколів соціального простору нині є засоби масової інформації [1].

Так, за даними дослідження, що здійснили ГО «Детектор Медіа» у

партнерстві з European Values (Чеська Республіка), Фондом Розвитку ЗМІ (Грузія) та Political Capital (Угорщина), індекс інформаційного впливу російської пропаганди на процеси в інфопросторі інших країн, а саме Грузії, Угорщини, Чехії та України достатньо значимий. Сам індекс складався з безпосередньо впливу пропаганди Кремля та протидії їй. Найбільший вплив виявився в Угорщині, там індекс становив – 61, потім Грузія – 54, Україна – 49 та найменший індекс у Чехії – 48. Дослідники роблять висновки, що в Угорщині Кремль має широкі можливості завдяки проросійській риториці уряду; з іншого боку, угорське суспільство не запропонувало ефективних заходів протидії російському впливові. В Чехії інформаційна агресія Кремля зустрічає належний політичний опір (попри проросійського президента) і активні дії громадянського суспільства. Загалом, в усіх зазначених країнах медіапростір є сприятливим для московського впливу. Олігархічна власність на ЗМІ, падіння довіри до центральних медіа створюють хороші можливості для Кремля. Як правило, ЗМІ дуже повільно долучаються до антипропагандистських заходів, не вчать громадян виявляти маніпуляції та пропаганду, натомість можуть поширювати фейки, російські міфи тощо [3].

Сьогодні ЗМІ навчилися використовувати різні методи боротьби. Фейкові зображення як форма пропаганди, виправдування політичних та воєнних дій, перекручування та маніпуляція викривленими історичними фактами, безглузді конспірологічні теорії, обґрунтовані псевдо наукою, і це тільки частина всіх можливих засобів ведення інформаційної війни.

Щоб ефективно боротися із кожним із перелічених методів, потрібно розібратися як вони функціонують.

Одним із найважливіших видів зброї у психологічній складовій інформаційної війни є міф. Він може створюватися учасниками інформаційної війни або існувати задовго до її початку і лише актуалізуватися у зв'язку з цією війною. Міф – це вплив на аудиторію на підсвідомому рівні, той тип інформації, який на глибинному рівні присутній в кожному з нас, і його завдання полягає в тому, щоб активізувати цю символіку у вигідному для

комунікатора напрямку. У масовій свідомості людини функціонує безліч міфологем – одиниць міфологічного мислення. Це наскрізні, найбільш характерні для міфологічного світогляду ідеї, точки його фіксації. Ернест Кассілер пише, що зрозуміти міф означає зрозуміти не лише його слабкості і уразливі місця, але й усвідомити його силу. Міф господарює над усією сукупністю соціального життя й соціальних почуттів людини. Він досягає апогею, коли людина зустрічається з несподіваною і небезпечною ситуацією. У цих випадках людина завжди звертається до відчайдушних засобів, якими і є сьгоднішні політичні міфи. Цей час настає тоді, коли всі інші сили, які цементують соціальне життя, із тих чи інших причин утрачають свою могутність і не можуть стримувати міфологічні стихії [5]. У людини та суспільства загалом, з допомогою зовнішніх впливів, можна змінювати структуру світогляду у вигляді створення політичних міфів, які ведуть до неадекватного спотвореного розуміння реальності. Специфіку застосування міфічного в інформаційних війнах можна звести до двох пунктів: для створення міфу потрібні факти, чутки чи свідомо дезінформація нескінченно повторюються і завдяки цьому виділяються на загальному інформаційному тлі; застосовувані сучасні технології віртуальної реальності дозволяють якісно змінювати дійсність, яку бачить телеглядач.

Реальність та ідеї замінюються образами, які транслюють ті чи інші міфи. Коли почався повномасштабний наступ Росії, більшість українців стали обачніше ставитись до будь-якої інформації та стали ретельніше перевіряти її і саме це зумовило перехід пропаганди з агресивно-відкритої методики до прихованої діяльності. З цієї причини грубі та очевидні інформаційні вкиди, наприклад, «фотошоп-фейки», якими пропагандисти щедро наповнювали власний, а також світовий інформаційний простори, рідко потрапляли до соціальних мереж [4]. Також, з прикладу російсько-української війни можна помітити, що кремлівські канали активно ведуть пропаганду, буцімто це були вимушені дії і Україна хотіла напасти на Росію. Цей метод виправдовування добре діє на тих не володіє критичним мисленням та хоч якими навичками fact

checking. Так само працює прийом із перекручуванням історичних фактів.

Приклад конспірологічних теорій також можна взяти з російсько-української війни. Основні її тези це:

- Захід, який є представником «світового уряду», спровокував нацистські настрої в Україні та озброїв її для того, щоб взяти під контроль Росію;
- євреї, які є головними антисемітами, прийшли до влади, щоб знищувати євреїв;
- НАТО руками українців намагається оточити Росію та військовим шляхом захопити владу у світі;
- генетична зброя проти росіян, що розробляється в американських біолабораторіях, створених на території України;
- пандемія COVID-19, яка була запущена на територію Росії українцями тощо.

Головне питання сьогодення – як протидіяти пропаганді щоб перемогти в інформаційній війні? Для того, щоб ситуація в українському інформаційному просторі залишалася стабільно проукраїнською, медійники рекомендують підтримувати тренд на українізацію нашого простору, не провокувати та не роздмухувати мовні суперечки, не намагатися розв'язувати проблеми «безщасних» росіян та розвивати медіаграмотність. В свою чергу Отар Довженко радить не сперечатися з пропагандистами, а посилати чіткі меседжі та змістовні докази, які буде неможливо заперечити [6].

Зі свого боку держава повинна вибудовувати єдину інформаційну проукраїнську політику: загал має знати, хто транслює російську пропаганду, а всі ворожі наративи повинні блокуватися. Україна має рішучіше боротися з пропагандою і дезінформацією Росії. І одним із інструментів для цього повинен стати новий закон про медіа, проєкт якого нині готується до розгляду в парламенті. Про це йшлося на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Культура, медіа, туризм», який був присвячений подоланню російської пропаганди і при цьому збереженні свободу слова. Новий український законопроєкт про медіа є

одним із пріоритетних для Ради Європи, зазначила заступниця голови Офісу Ради Європи в Україні Олена Литвиненко [2].

Ті, хто здійснює сьогодні інформаційні атаки, як правило, користуються знаннями в галузі психології та намагаються впливати на підсвідомість. Колишня прямолінійна пропаганда, що покликана підкорити собі розум людини і побудована на раціональних підставах, перетворюється на вид масового гіпнозу, якому піддається значна частина населення і який має ірраціональний характер. Щоб запустити інформаційно-психологічний механізм на свідомість (чи підсвідомість), необхідний потужний поштовх (стрес), який здатний вивести систему психіки людини з врівноваженого стану та активізувати пошук нових захисних механізмів від стресової ситуації.

Висновки. Саме тому медіа та освіта, це основні фортеці проти дезінформації. Для того щоб зменшити вплив пропаганди, в першу чергу через навчальні заклади та ЗМІ потрібно розвивати у людей критичне мислення. Простіше кажучи, навички fact checking та вміння якісно обдумувати інформацію, що допоможе людині швидко розібратися де правда, а де брехня. Відповідно ЗМІ зможе зосередитись не на контрпропаганді і розвінчанні фейків, а на створенні потужних меседжів, які унеможливлуватимуть дію пропаганди.

Інформаційна війна є дуже небезпечною, проте грамотна протидія загрози, зможе зменшити її вплив. І ця протидія має відбуватися від кожної людини, бо чим більше ми боїмось, тим більше страх стає.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія/за ред. В.А. Кротюка. Харків: ФОП Федорко М. Ю., 2021. 558 с.
2. Драчук Сергій Як в Україні планують боротися з дезінформацією Росії? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakon-pro-media-i-dezinformacija-rosiji/31142284.html>
3. Індекс інформаційного впливу Кремля 2017. Спільний звіт за

результатами дослідження. К.: ГО Детектор Медіа, 2017. 70 с.

4. Калашлінська Марина Тренди дезінформації та пропанди в соціальних медіа півдня України за 5 місяців війни. URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/medialiteracy/2022/trendi-dezinformaciyi-ta-propagandi-v-socialnih-media-pivdnya-ukrayini-za-5-misyaciv-vijni/>

5. Кассирер Э. Философия символических форм. Том II: Мифологическое мышление / пер. с нем. С. А. Ромашко. М.; СПб: Университетская книга, 2002. 280 с.

6. Наливайко Олександра Як протидіяти наративам російської дезінформації в українських і світових медіа. URL: <https://detector.media/infospace/article/201743/2022-08-09-yak-protydiyaty-naratyvam-rosiyskoi-dezinformatsii-v-ukrainskykh-i-svitovykh-media/>

7. Почепцов Г. Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ: Києво-Могилянська академія, 2016. 316 с.

8. Hersprin D. R. Rumsfeld's wars: the arrogance of power Lawrence : University press of Kansas, 2008. XXIV. 247 p

**ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ “НАСИЛЬСТВО” З ТОЧКИ ЗОРУ
ПСИХОАНАЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ**

Лиса Тамара Валеріївна
кандидат економічних наук,
докторант МАУП,
м. Київ, Україна

Анотація. У статті проаналізовано феномен “насильство” з позиції психоаналітичного підходу. Підкреслено, що проблема насильства особливо поширюється в наші дні на тлі військових подій в Україні. Акцентовано увагу, що психоаналітичні наукові розвідки розкрили сутність виникнення цього феномену в суспільстві. Окреслено актуальність означеної проблематики в руслі дослідження виникнення ненасильницької поведінки.

Ключові слова: насильство, агресія, психоаналітичні теорії, концепт ненасильницької поведінки, трансформація суспільства.

Наразі проблема насильства посідає значне місце в суспільній теорії і практиці, особливо актуальною вона є для нашої країни, в якій відбуваються військові дії, проводяться значні економічні, політичні, культурні переформатування життя в таких умовах. До початку повномасштабного вторгнення РФ на українську територію здійснювався рух в напрямку від планової до ринкової економіки, від тоталітарної до демократичної системи. Однак розв’язання цих питань трохи загальмувалися через посилення інтенсифікації у плані насильства та агресивних дій щодо мирних громадян в цілому.

Спираючись на погляди структурно-системного підходу, насильство в широкому сенсі можна подати як процес. У природі діють різні сили і, по суті, боротьба протилежностей матеріалізується на рівні боротьби різноспрямованих сил. Соціальне насильство можна визначити, як процес нав’язування силою

своєї волі суб'єкту з метою примусити його чинити всупереч його власній волі [1]. Тож агресивні прагнення людини пов'язані з такими її якостями, як честолюбність, орієнтація на успіх і т.д., які можуть нести в собі позитивну або негативну соціальну спрямованість.

Погоджуємося з думкою І. Фуркало, що поява зброї інтенсифікувала, (за К. Лоренц), людську агресивність. Агресія, стверджує К. Лоренц, є природним інстинктом, що слугує збереженню життя. А винахід зброї спричинив панування внутрішньовидового відбору і всі його жахливі вияви. Більше того, К. Лоренц пояснює насильство, що панує в сучасному суспільстві, тим, що "сьогоднішня цивілізована людина взагалі страждає від недостатньої розрядки інстинктивних агресивних спонук" [7, 8].

З економічної точки зору насильство може розглядатися як незаконна діяльність, що приносить значно більший прибуток, ніж узаконені види діяльності в тій чи іншій сфері.

В контексті нашої тематики, дослідження причин насильства, виділення форм насильства з точки зору психоаналізу зроблено З. Фрейдом і Е. Фроммом. Розкриємо це більш детально.

У психоаналізі Е.Фромма виділяється насильство, яке служить життю та орієнтації, що стоять на заваді життя [9]. За думкою психоаналітика, людина поєднує в собі ангела, і звіра, душу і тіло. Людина — це суперечність, суперечність між двома конфліктними світами. Розв'язання конфлікту супроводжується прогресивним чи регресивним розвитком [9].

Як свідчить історія, що можливе свідоме використання біологічного (інстинктів) в людині для розпалювання і поширення насильства. Коли не задовольняються первинні біологічні потреби людини за певних економічних і політичних умов, то це веде до масового насильства в суспільстві.

Нам імponує думка Джудіт Герман, яка стверджує, що "...як людина як розумна істота, усвідомлюючи свій внутрішній світ, вибирає насильницький чи ненасильницький зовнішній шлях реалізації внутрішнього. Внутрішній світ людини значною мірою залежить від задоволення потреб. Незадоволення

потреб породжує конфлікт між індивідами, між індивідами і державою, між соціальними групами і державою [1].

Дослідження «жіночої істерії» і саме поняття психотерапевтичної роботи з психологічними проблемами виникло у ХІХ сторіччі в працях Жана-Мартена Шарко, а потім Зигмунда Фрейда [4-6].

Відомий психоаналітик встановив зв'язок між дитячими психологічними травмами і психологічними проблемами в дорослому віці. Проте вважається, що він не зміг повірити в масштаби сексуального насильства над дітьми і жінками, які йому відкрилися, тому зрікся своїх попередніх теорій, а запропоновані ним нові пояснення були невдалими. Утім, праці Фрейда і його послідовників заклали базу для того, щоби зцілювати психологічні труднощі, з'явилася психотерапія, яка ставала дедалі доступнішою послугою [10].

Зауважимо, що дослідженням проблем насильства займалися й займаються великих дослідницьких центрів різних держав. Деякі західні дослідники насильство безпосередньо зв'язують із природною людською агресивністю. Що свідчить про великий інтерес до цієї тематики.

Зокрема, у 60 х роках ХХ ст. А. Бандурою, Л. Берковіц, Р. Джіном, С. Фешбек та іншими дослідниками були сформульовані основні принципи теоретичних уявлень про агресію, які набули в ті роки значного поширення. Вони лягли в основу теорій природженої людської агресивності. Це дало змогу зробити висновок про загальну природу насильства у тварин і людини (Р. Ардрі, Д. Морріс та інші), що виявилось в біологізаторських тлумаченнях феномену агресії.

Тож, спираючись на сучасні психоаналітичні теорії, найцікавіших у контексті насильства, слід згадати висновок про те, що поведінка агресора чи жертви може бути подібною і повторюваною.

В цьому контексті дослідження Еріка Берна вказують, що одна з передумов для повторюваності певної ситуації (не обов'язково насильницької) — сценарна поведінка, тобто така, що відтворюється за одним сценарієм із різними людьми. Знання про цю відтворюваність принесло у

психотерапію можливість для клієнта вийти зі сценарію і сформуванати у нього нові, конструктивніші способи поведінки. Цю концепцію розвиває далі концепція трикутника Карпмана — психологічна і соціальна модель взаємодії людей, яка передбачає, що в системі стосунків є три ролі: «Жертва», «Переслідувач» і «Рятівник», — і вони динамічно змінюють одна одну [9].

Таким чином, з погляду структурно-системного підходу насильство в широкому сенсі можна подати як процес. У природі діють різні сили і, по суті, боротьба протилежностей матеріалізується на рівні боротьби різноспрямованих сил. Соціальне насильство можна визначити, як процес нав'язування силою своєї волі суб'єкту з метою примусити його чинити всупереч його власній волі.

Отже, зазначимо, що нереалізовані потреби ведуть до насильства у суспільстві, і сам шлях здійснення потреб може бути насильницьким. Людина може вибирати тоді, коли вона є вільною. Здійснивши вибір, людина несе відповідальність як моральну, так і правову. Відповідальними не можуть бути соціальні групи, соціальні інститути, а лише люди, конкретні особи. Вибір людиною насильства або ненасильства зумовлюється усвідомленням інстинктів, мотивів і дій, передбаченням наслідків, врахуванням чужого і власного досвіду щодо вказаних способів відносин між людьми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герман, Джудіт. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства — від знущань у сім'ї до політичного терору / Пер. з англ. Оксана Лизак, Оксана Наконечна, Олександр Шлапак. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. — С. 132.

2. Мак-Вільямс, Нэнси. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе. — М.: Класс, 2001. — С. 102-103.

3. Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник. — К. — Х., 1997.

4. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия. В кн.: Психология бессознательного. — М.: Просвещение, 1989.

5. Фрейд З. Будущее одной иллюзии. — М.: Класс, 1996.

6. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. — М.: Наука, 1990.

7. Фуркало В. І. Зміст принципів насильства і ненасильства та їх місце в сучасному суспільному розвитку. // Проблема насильства та ненасильства у філософії. - Київ: Міжнародна фінансова агенція, 1998. - С.28-40.

8. Фуркало В. І. Філософський аналіз проблеми насильства і ненасильства в суспільному розвитку. Дис. на здобуття наук. ст. кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії.-Львівський державний університет імені Івана Франка. Львів, 1998. 242 с.

9. Энциклопедия глубинной психологии. — М.: MGMIterna, 1998. Т. 1.

10. Назва з екрану: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/rozbiraemosya-z-nasilstvom-sotsiologiya-i-psihologiya-yavischa-134066.html>

УДК 159.9

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ
СТІЙКОСТІ НА ЖИТТЄЗДАТНІСТЬ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В
УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ**

Нівінська Вікторія Сергіївна

аспірант

Вінницький державний педагогічний університет

ім. Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація: стаття присвячена темі емоційно-вольової стійкості особистості в умовах воєнного часу, яка є актуальною для нашого часу. У ній наводиться загальна характеристика емоційно-вольової стійкості особистості та існуючі критичні ситуації, здійснюється огляд основних напрацювань з вказаної тематики та проводиться розбір емоційно-вольової стійкості під час різних стресових ситуацій.

Ключові слова: емоційно-вольова стійкість особистості, воєнний час, життєздатність, юнацький вік.

Проблема психологічних особливостей емоційно-вольової стійкості осіб юнацького віку посідає важливе місце серед психологічних досліджень, і є однією з актуальних і складних у психології. Важливість даної теми, на теперішній час, полягає в тому, що вона надає змогу оцінити та проаналізувати наслідки впливу воєнних дій та правового режиму воєнного стану, що діє на території України, на особистість осіб юнацького віку, а також надає можливість здійснення аналізу ступеню впливу зазначених чинників на емоційно-вольову стійкість через зміну звичних для них способів життєдіяльності. Особливої актуальності в цьому контексті набуває життєздатність особистості, в основі якої лежить продуктивність суб'єктивної поведінки людини у процесі подолання травматичних ситуацій. Кількість

існуючих напрацювань на дану тему та аналіз наявної психологічної літератури свідчить про недостатність досліджень з питань впливу емоційно-вольової стійкості на життєздатність осіб юнацького віку в умовах воєнного стану.

Завданнями статті є:

1) здійснення загального аналізу понять емоційно-вольової стійкості особистості та дослідження їх впливу на життєздатність осіб юнацького віку в умовах воєнного часу;

2) розкриття їхнього змісту.

Актуальність дослідження. Психологічна стійкість є ключовим фактором життєстійкості українського народу через численні стресогенні чинники сучасної епохи та страшну нелюдську реальність тотальної агресії російської федерації, яка змушує українців проявляти максимальну концентрацію, емоційно-вольову стійкість та мужність не лише для того, щоб вижити, а й захистити свою Батьківщину від агресора, а також виявляти істотну зосередженість, емоційний та когнітивний стан у особистому житті в цілому.

Практична значущість цього дослідження пов'язана з визначенням шляхів психологічного забезпечення розвитку життєздатності осіб юнацького віку в умовах воєнного часу.

Метою дослідження є загальний теоретичний аналіз проблем стійкості особистості та критичної ситуації, а також розробка та апробація методики дослідження стійкості особистості. Психологічно стійка особистість проявляє стійкість щодо фрустраційних та стресогенних впливів складної ситуації. Психологічно нестійка особистість проявляє дезорганізаційну поведінку, заганяючи себе у кут, що призводить до посилення стресового стану та зумовлює до деструктивної поведінки.

Юнацький вік – один з найважливіших і вирішальних періодів розвитку особистості. У цей період (15-22 роки) відбувається формування переважно стійкої внутрішньої структури індивіда, яка в подальшому визначає особливості життєвого шляху людини, життєві плани, рівень професійних досягнень, самосприйняття, ставлення до себе та готовність до сімейного

життя. Вони стосуються світогляду, ціннісних пріоритетів, ідентичності та професійно-морального самовизначення. Однак розвиток цих особистісних структур відбувається нерівномірно і вирізняється індивідуальними особливостями. Як наслідок, особистість юнаків залишається нестійкою. Нестабільність проявляється в поведінці (наприклад, зміна діяльності, відмова від навчання), мотивації (втрата одного інтересу і поява іншого), емоціях (емоційна нестабільність) і спілкуванні (відрив від друзів і сім'ї, прояви інтроверсії). Юнацька нестабільність знижує навчальну та трудову ефективність, супроводжується поганими стосунками з оточуючими, втратою фізичного та психічного здоров'я, частими кризовими ситуаціями у спілкуванні.

Події, які відбуваються в Україні останнім часом по праву можна назвати стресовими та негативно позначаються на якості життя та психологічному здоров'ї населення. Цей екзистенційний шок, який переживає суспільство, призводить до загального зниження почуття безпеки і захищеності, відчуття загрози життю і необхідності використовувати всі свої ресурси, щоб допомогти вижити в ці важкі часи, проявляючи при цьому постійну стійкість і мужність. Здатність особистості протистояти життєвим випробуванням в психології називається життєстійкістю, і сьогодні, як ніколи, її наявність вкрай необхідна в людській психіці.

Саме тому сучасна психологічна наука все більше цікавиться вивченням цього феномену, як ресурсу подолання актуальних труднощів.

Війна - це екстремальна ситуація, яка вимагає набагато більше фізичних і психічних сил, ніж у звичайний час, для подолання загрози, що призводить до стресу. Стрес впливає на всі сфери життя тих, хто його відчуває, змінюючи життєдіяльність і часто заважаючи нормальному існуванню. Це може призвести до зниження працездатності, погіршення концентрації уваги, втоми, прискореного виснаження і ослаблення імунної системи, що може призвести до цілого ряду серйозних захворювань. Разом з тим, варті уваги і стресові ситуації, які війна накладає на українське суспільство в цілому та змушує їх перебувати

у різних ситуаціях: вони є біженцями, залишили територію України до початку війни, перебувають в Україні, перебувають у місці, де проводяться активні бойові дії, перебувають неподалік від місць постійного нанесення ракетних обстрілів чи опинились у скрутному матеріальному/фінансовому становищі через війну.

Розуміння того, який відсоток українців наразі схильний до стресу і в якій мірі, є важливим для подальшого розуміння проблем, з якими українці стикатимуться у своїй навчальній, соціальній та професійній діяльності в майбутньому. Отримані результати допоможуть не лише зрозуміти загальний масштаб психологічних проблем, з якими стикається українське суспільство, а й виокремити основні стратегії підтримки життєстійкості та визначити, що саме допомагає їм вижити. А тому проблема стійкості та нестійкості особистості та критичної ситуації були і залишаються актуальними у наш час.

Термін «емоційна стійкість» з'явився в психології відносно недавно: в середині 20 століття вчені почали використовувати термін «психологічна стійкість» як системну та інтегральну властивість особистості, що формується психологічним тренінгом. У працях деяких психологів термін «психологічна стійкість» використовується як синонім понять «емоційно-вольова стійкість» або «емоційна стійкість» [5; 7]. Я. Рейковський визначає її як здатність емоційно-збудженої людини контролювати та адекватно виражати емоції для цілеспрямованого виконання прийняття рішень [8, с. 139]. Емоційна стійкість зводиться автором до певного рівня емоційного збудження, певної емоційної чутливості [8].

Емоційна стійкість розглядається багатьма вченими як якість особистості з точки зору системності. Вона набувається індивідами і проявляється в напружених ситуаціях (Е. Мілерян [8]); Б. Варданян визначає емоційну стійкість як «особистісну характеристику, що гармонізує взаємодію всіх компонентів діяльності в емоційно напружених ситуаціях і сприяє успішності діяльності» [7]; Е. Мірелліан розуміє емоційну стійкість як відмову від емоційних чинників, що роблять психічний стан людини дисгармонійним, і

здатність запобігати виникненню емоцій, що виводять з ладу [7].

К. Платонов вважав, що як інтегративна властивість емоційна стійкість характеризує динамічну міжпроцесуальну взаємодію в психіці людини, пов'язану з афективним характером діяльності (К. Платонов та ін. [3]). Так, вчений структурував емоційну стійкість, в якій виділив емоційно-вольовий, емоційно-моторний та емоційно-сенсорний варіанти. Він визначає афективно-вольову стійкість як ступінь мінливого контролю особистості досить сильними емоціями. Емоційно-моторна стійкість - ступінь порушення психомоторики внаслідок емоційних впливів. Емоційно-сенсорна стійкість виражається ступенем порушення сенсорної дії під впливом емоцій [2].

Існують різні погляди на сутність поняття «емоційна стійкість», але більшість дослідників визначають її як якість особистості, якість, що сприяє високій продуктивності в умовах стресу, напруженої діяльності та тривоги.

Досліджувана психологічна риса знаходиться десь між психічним станом і рисою особистості. Це проявляється у розмиванні та релятивізації меж між такими поняттями, як «емоційна стійкість», «емоційна нестійкість», «емоційна напруженість», «емоційно-вольова стійкість» та «емоційна чутливість».

На думку вищезгаданих дослідників, основним критерієм емоційної стійкості є ступінь емоційної домінанти - позитивної чи негативної. Вони можуть виражатися афективними реакціями, які характерні для емоційної експресії. Ми вважаємо, що різні емоційні переживання визначають певний рівень емоційної стійкості. Однак відтінки глибинних емоційних переживань не обов'язково відповідають зовнішнім експресивним реакціям. Тому питання відповідності виразних критеріїв емоцій певному рівню емоційної стійкості має велике значення.

Серйозними негативними наслідками військового конфлікту є депресія, суїцидальні думки та спроби, агресивні тенденції, відчуження від друзів та близьких, психічні та фізичні розлади, психосоматичні розлади, антисоціальна поведінка та протиправна діяльність, зловживання алкоголем та наркотиками з метою зняття тривоги та напруги, усунення болючих переживань та спогадів.

В особистості підлітка основними новоутвореннями є професійне самовизначення, формування особистісної ідентичності, побудова життєвого плану, наявність диференційованої самооцінки, стійкого самосприйняття, потреба в самовихованні та формуванні світогляду.

Проблема стійкості особистості останніми роками посідає важливе місце як тема в психології. Її теоретичний і практичний аналіз широко опублікований у вітчизняній і зарубіжній психології та уточнений стосовно колишніх методологічних позицій авторів, які належать до різних наукових шкіл і напрямів.

Проте феномен життєстійкості набуває особливого значення за часів природних, соціальних та інформаційних змін, економічних, політичних та інших криз, які постійно слідують за ними.

Поняття життєстійкості слід розглядати як психологічний феномен, який на рівні змістовно-структурного аналізу являє собою складну інтегральну характеристику особистості, що дає їй змогу протистояти стресорам та ефективно долати життєві труднощі, та містить у собі безліч психологічних компонентів: емоційний, когнітивний, моральний, вольовий і поведінковий.

Концепція життєстійкості була запропонована американськими психологами Сьюзен Кобейса і Сальваторе Медді і розроблена на перетині екзистенціальної психології, психології стресу і психології поведінки, що справляється. Стійкість особистості - це здатність ефективно існувати, незважаючи на життєві перешкоди та труднощі. Це здатність людини підтримувати баланс між адаптацією до нових вимог і бажанням жити гармонійно та повноцінно. Стійкість - це не індивідуальна якість, а скоріше система орієнтирів, що визначають взаємодію людини зі світом: залученість, вплив і виклик [4].

Стійкість вважається основним та універсальним ресурсом для подолання важких ситуацій, який проявляється як здатність справлятися з кризовими ситуаціями. Однак результати теоретичних та експериментальних досліджень, проведених О. Чиханцовою та Л. Сердюк, довели, що життєстійкість має

значущий взаємозв'язок не тільки зі стратегіями подолання, а й із показниками особистісного сенсу, спрямованості та самоефективності [2; 6]. У цьому плані життєстійкість розглядають не як реактивну позицію, спричинену фактичною ситуацією подолання, а як загальнозначущий і суб'єктивно цінний досвід, що відображає людину як свідому, творчу і відповідальну сутність, яка самоорганізується.

На думку Т. Титаренко, навіть якщо життєстійкість формується як система орієнтирів, вона поступово перетворюється на стійку рису цілісної особистості і може бути визначена як її сутнісний аспект [6].

Під час війни юнаки зазнають - різною мірою - двох типів травм. Це непередбачувані психологічні травми і довгострокові несприятливі події, які призводять до непродуктивних стратегій подолання. У результаті вони набагато частіше страждають від таких проблем, як тривожні розлади, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія та дисоціативні розлади (спонтанна соціальна ізоляція), ніж їхні однолітки без досвіду війни (наприклад, деперсоналізація, дереалізація, німий та кататонічний синдроми), поведінкові розлади (особливо агресія, антисоціальність, кримінальна поведінка та схильність до насильства), а також більше схильні до зловживання алкоголем і наркотиками. [5]

Стресори, значущі для виникнення емоційного стресу бувають: фізичними, психічними, а також ситуаціями, в яких відчуття загрози пов'язане з прогнозуванням стресогенних ситуацій. Одні й ті ж стресори по-різному впливають на різних людей.

Екстремальні надзвичайні ситуації, деякі катастрофи та війни знижують чутливість людини до стресу, але навіть у цих випадках посттравматичний стресовий розлад виникає не у всіх жертв. Водночас деякі повсякденні події можуть призвести до проблем зі здоров'ям і психічного стресу. Прикладами можуть слугувати такі повсякденні ситуації, як втрата близької людини, стосунки з коханими, хвороба, конфлікти та ситуації високої напруги. Таким чином, випадки кризових ситуацій і випадки стресу - це одне й те саме. Тож, ці

два поняття є синонімами. На підтвердження цього висновку стрес також визначається як неспецифічна реакція організму на висунуті до нього вимоги. [6]

Люди частіше відчувають стрес у зв'язку з важливими життєвими подіями. Однією з найбільш значущих причин стресу є розчарування. У міру зростання фрустраційного напруження ймовірність виникнення психічного стресу залежить від стресостійких якостей особистості. Концепція "узгодженості" об'єднує ці риси особистості та підвищує здатність протистояти стресу. У таких ситуаціях важлива інтегративна поведінка. Чим більш інтегрованою є поведінка, тим легше долати стресові ситуації. [8]

Психічний стрес обумовлює такі явища: гострі стресові реакції, посттравматичний стресовий розлад, адаптаційні реакції, неврози, особистісні декомпенсації [3].

Війна, як надзвичайна ситуація, належить до об'єктивних причин стресу і завжди є зовнішнім, довгостроковим руйнівним стимулом, для боротьби з яким у людей немає достатніх ресурсів. Довготривалий стрес не припиняє своєї дії протягом тривалого періоду часу і негативно впливає на організм, особливо на його поведінкові, емоційні, когнітивні та фізіологічні прояви, спричиняючи погіршення здоров'я, зниження працездатності, підвищену дратівливість і зниження імунітету. Однак середовище, в яке потрапляють українці, значно відрізнятиметься, тому ступінь стресу може бути дещо різним у різних групах.

Було встановлено, що рівень стресу серед українців варіюється залежно від ситуації, в яку вони потрапили. Зокрема, українці, які залишили Україну до війни, мали найвищий рівень стресу, українці в районах, де точилися бойові дії з біженцями, мали дещо нижчий рівень стресу без суттєвих відмінностей, а українці всередині України, де бойові дії не велися, мали найнижчий рівень стресу в деяких групах. Результати показали, що. Важливим чинником стресу була "присутність близьких", причому в тих, хто мав родичів у районах активних бойових дій, рівень стресу був вищим, ніж у тих, хто не мав родичів.

Ці симптоми впливають на працездатність людей і формують певні

труднощі в соціальній, освітній та професійній діяльності українців. Робота, включно з розумовою та фізичною працею, читання, перегляд фільмів і драматичних постановок, а також волонтерство найчастіше згадувалися як способи подолання стресу та підтримання життєстійкості, які дають змогу українському суспільству функціонувати більш нормально. Багато респондентів заявили, що найкращими стратегіями для них були віра в Бога, спілкування з близькими та творчість.

Висновки. Отже, життєстійкість переконання створюють «іmunітет» до тяжких переживань, впливають на оцінку ситуації, стимулюють прийняття конструктивних рішень, що позначається на поведінці особистості, на її здатності долати труднощі. Іншими словами, життєстійкість – це ключовий параметр індивідуальної здатності особистості до зрілих і складних форм саморегуляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аршава І. Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика: монографія. Донецьк: Вид. ДНУ, 2013. 336 с.
2. Барретт Л. Ф. Як народжуються емоції: Таємне життя мозку. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 480 с.
3. Гупаловська В., Левус Н. Психологічні особливості мотиваційного інтелекту. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. 2014. Вип. 1. С. 31–35.
4. Дерев'янку С. П. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах. Соціальна психологія. 2018. Вип. 1 (27). С. 96-104.
5. Карпенко Є. В. Емоційний інтелект у дискурсі життєздійснення особистості: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 436 с. 23.
6. Климчук В. О. Мотиваційний дискурс особистості: на шляху до соціальної психології мотивації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 290 с. 24. Корольчук М. С

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВАГІТНОЇ ЖІНКИ ДО МАТЕРИНСТВА

Туриніна Олена Леонтіївна

канд. психол. наук, професор

Приходько Анастасія Юріївна

студент

Міжрегіональна Академія управління персоналом,

м. Київ, Україна

Анотація: в роботі розглядаються теоретичні аспекти дослідження психологічної готовності вагітної жінки до материнства; визначено чинники та етапи формування психологічної готовності до материнства.

Емпіричним шляхом визначено рівні розвитку компонентів психологічної готовності вагітної жінки до материнства. Авторами розроблено та апробовано програму розвитку психологічної готовності вагітної жінки до материнства та сформульовано психологічні рекомендації щодо ефективності її впровадження.

Ключові слова: вагітні жінки, материнство, психологічна готовність до материнства, програма підготовки.

Останнім часом проблема материнства постає перед нашим суспільством дуже гостро, передусім, через зменшення рівня народжуваності і збільшення кількості жінок, які відмовляються від своїх новонароджених дітей. Сприйняття жінками своєї вагітності, особливості переживання цього періоду, багато в чому впливають на ставлення до свого майбутнього дитині, прийняттю чи неприйняттю його до своєї життя, тому ця проблема актуальна.

Переломним етапом у формуванні як материнського, так і батьківського ставлення є етап вагітності. Саме цей етап знаходиться сьогодні в центрі багатьох досліджень в рамках психології розвитку.

Готовність до материнства – це стан особливої налаштованості жінки на те, щоб усвідомлено прийняти рішення стати матір'ю: народити, навчити, виховати дитину, забезпечити її, ввести у соціум, допомогти соціалізуватися. Передумовами реалізації цього стану є відповідний психофізіологічний розвиток жінки і сформована структура готовності.

Вона проявляється у знаннях із різних галузей життя, що пов'язані з материнством, вмотивованості бажання народити дитину, здатності до емпатійного її розуміння, емоційній оцінці дитини як непересічної і безумовної цінності. Усі ці структурні компоненти готовності втілюються у певній поведінці жінки, що спрямована на материнство. Проблема материнства і зокрема, такого важливої етапу підготовки до материнства як вагітність у науковій літературі представлена досить обмежено.

Сьогодні чітко простежується два напрямки в дослідженні проблеми материнства: 1) материнство як забезпечення умов для розвитку дитини; 2) материнство як частина особистісної сфери жінки;

Значний вклад в розробку цих питань внесли такі вчені, як О. В. Баженова, Л. Л. Баз, О. Бертин, В. В. Бойко, Н. В. Боровикова, В. І. Брутман, А. Я. Варга, О. С. Васильєва, М. Б. Гасюк, С. Н. Єніколопов, Ж. В. Зав'ялова, М. Є. Ланцбург, В. Лосєва, С. Ю. Мещерякова, М. Г. Панкратова, М. С. Радіонова, О. А. Ряплова, Г. Г. Філіппова та ін.

Об'єктом дослідження є готовність вагітної жінки до материнства.

Предметом є особливості психологічної готовності вагітної жінки до материнства.

Мета роботи полягає у виявленні особливостей психологічної готовності до материнства у вагітних жінок та визначення змісту психологічного супроводу з її розвитку.

Для реалізації мети були застосовані наступні методи дослідження:

- Опитувальник “Особливості батьківської сім'ї жінки та мотиви народження дитини” розроблений Проскурняк О. П. за дослідженнями Е. Берна.

- Тесту ставлень вагітної (ТСВ) розроблений І.В. Добряковим.
- Метод проективного малюнку «Я та моя дитина».
- Опитувальник “Рівень знань жінки про материнство” розроблений

Проскурняк О. П..

- Тест-опитувальник для визначення впливу на готовність до материнства рівнів задоволеності шлюбом, який розробили В. В. Столін, Т. Л. Романова, Г.П. Бутенко.

- Методика PARI Е.С. Шеффера і Р.К. Белла, інтерпретована Т. В. Нещерет.

- Для визначення емоційного каналу емпатії була використана Методика В. В. Бойко

1. Протягом вагітності відбуваються значні зміни в жіночому організмі, розвиваються системи та органи пренейта, а також органи, що забезпечують їх спільну життєдіяльність. Такі зміни супроводжуються значними змінами психіки жінки, поступовим становленням і розвитком психічних функцій пренейта.

Материнство – складний феномен, який має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Материнство не забезпечується повністю вродженими механізмами, воно містить у собі біологічне прагнення до материнства, перетворене інтеріоризованими соціальними нормами.

У Готовність до материнства розглядається як стан особливої налаштованості жінки на те, щоб усвідомлено прийняти рішення стати матір'ю: народити, навчити, виховати дитину, забезпечити її, ввести в соціум, допомогти соціалізуватися.

Воно включає: стійку позитивну мотивацію до материнства; актуалізацію знань, формування соціально-психологічних умінь і навичок, необхідних для реалізації базових функцій материнства; розвиток особистісних якостей матері, її здатності до емоційного розуміння дитини та самовладання, конструктивної поведінки з дитиною. Іншими словами, готовність до материнства є синтезом

взаємопов'язаних та взаємозумовлених компонентів: потрібнісно-емоційного, ціннісно-смыслового, когнітивно-операційного та соціально-особового.

Аналіз наукових доробків [1] засвідчує, що головне джерело готовності до материнства – це батьківська сім'я, і в першу чергу – мати, система її цінностей та установок, система дитячо-батьківських відносин, цілісний спосіб життя сім'ї. Батьківській сім'ї належить провідна роль у формуванні в дівчини позитивного ставлення до виконання материнської ролі, розвиток відповідних умінь та навичок, культури спілкування з дитиною тощо.[2; 3]

Аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження компонентів готовності до материнства дозволяє зробити наступні висновки.

1. Потрібнісно-мотиваційний блоку, а саме потрібнісно-емоційний та ціннісно-смысловий його компонентів готовності до материнства – спонукальна сила і, водночас, об'єднуюча складова, що передбачає сформованість у жінки складної мотиваційної структури з домінуванням конструктивних мотивів (84,15 %) й усвідомленням материнства як важливої екзистенційної цінності та складової її особистісного самоздійснення. Серед конструктивних мотивів народження дитини у переважає потреба в дитині (44,08 %).

2. Більшість опитаних жінок позитивно оцінюють успішність материнства своєї матері (91,25%) та емоційну близькість з нею, бажаючи наслідувати її репродуктивні установки, що є передумовою формування у досліджуваних готовності до успішного материнства. У половини вагітних (49,2 %) переважає оптимальний тип ПКГД, поєднуючись з ейфоричним; це проявляється й у ставленні до себе і сприяє формуванню у них оптимальної готовності до материнства, що проявляється у відповідальному та прихильному ставленні до дитини, тривозі за її благополуччя.

Децо тривожними виявилися результати, зібрані з підсвідомого рівня за допомогою проективної методики «Я і моя дитина», отримано 34,6% малюнків негативного емоційного забарвлення. На них відсутня матір або дитина. Вони

свідчать про тривожність, невпевненість у собі, незадоволеність стосунками з близькими.

Отже, узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що у більшості опитаних побтібнїстно-мотивацїйний блок готовності до материнства є оптимально сформованим, у частини він знаходиться в процесі формування з тенденцією до завершення на етапі становлення матір'ю, що свідчить про поступальне його формування, проте у третини опитаних є підсвідома тривожність.

2. Когнітивно-операцїйний компонент у структурі готовності до материнства є базовим, оскїльки знання жїнки про рїзні аспекти вагїтності, материнства та виховання дитини, включаючи усвідомлення нею вїдповїдності стосункїв у власнїй сїм'ї бажаним, складають основу для формування узгодженостї мїж потребою бути матір'ю та ситуацією, що є оптимальною для її реалїзацїї, і, вїдповїдно, готовності до материнства. Більшїсть дослїджуваних жїнок виховувались у повних сїм'ях (78,52 %), з переважно середнїм матерїальним достатком сїм'ї (61,86 %), з достатнїм рївнем задоволеностї власним шлюбом, що сприяє їх свїдомому рїшенню народити дитину і служить важливим фундаментом когнїтивного компоненту готовності до материнства. Однак, когнїтивний компонент в опитаних жїнок розвинутий недостатньо, про що свїдчить переважання осїб із середнїм (57,98 %) та низьким (25,9 %) рївнями знань про рїзні аспекти (фїзїологїчні, психолого-педагогїчні, соцїальнї) вагїтностї та материнства.

3. Соцїально-особистїсного компоненту у структурі готовності до материнства є певним підсумком, що демонструє результат сформованостї у жїнки решти компонентїв, визначаючи практичну її спрямованїсть на реалїзацїю функцїї материнства, вїдповїдної ролї у сїм'ї та вихованнї дитини.

Більшїсть опитаних схильнї до формування оптимального типу ставлення до дитини, що виражається як емоцїйна близькїсть до дитини та демократичнї стосунки у сїм'ї (табл.1)

Таблиця 1.

Ставлення жінок до сімейного життя (у %)

Види ставлень		Вибірка n=27		
		Рівні		
		високий	середній	низький
Ставлення до сімейної ролі		25,77	58,76	15,46
Типи ставлень до дитини	Оптимальний емоційний контакт з дитиною	75,26	23,71	1,03
	Емоційна дистанція з дитиною	20,62	52,58	26,8
	Концентрація на дитині	34,02	50,52	15,46
Господарсько-побутові стосунки		60,82	25,77	13,4
Міжподружні стосунки (байдужість чоловіка)		31,96	38,14	29,9
“Педагогічні здібності”		63,92	23,71	12,37
Сімейні конфлікти		21,65	47,42	30,93

Як видно з табл.1, у ставленні до сімейної ролі переважає середній ступінь прояву показника – у 58,76 %; другу ж позицію за даною ознакою займає високий рівень 25,77 ; у шостій частини вибірки– низький ступінь прояву показника ставлення до сімейної ролі; оскільки ознаки, що описують ставлення жінки до сімейної ролі, негативні, то, чим вищий сумарний показник, тим гірший для жінки прогноз профілю ставлення до сімейної ролі.

Аналіз типів ставлення батьків до дитини виявляє:

- високий показник оптимального ставлення до дитини;
- зайву емоційну дистанцію з дитиною у високому ступені проявляють 20,62 % опитаних; середній рівень прояву такого ставлення у 52,58 % досліджуваних вагітних;
- надмірна концентрація на дитині на середньому рівні проявляється у 50,52 % вагітних.

В емпатії жінок найбільш активним є емоційний канал (В – 79,38 %) дія

якого полягає в співпереживанні та співчутті до оточуючих, проникненні у переживання своєї дитини, зокрема, здатності оцінити ситуацію з позиції дитини, прогнозувати її дії та впливати на її поведінку. Окрім емоційного каналу, опитувані покладаються на проникаючу здатність (65,98 %) та інтуїтивний канал в емпатії (64,94 %) – саме на такому рівні у них проявляється емпатійне розуміння дитини.

Усі компоненти у структурі готовності до материнства взаємопов'язані, про що свідчить проведений нами кореляційний аналіз. У цій системі особливо важлива роль належить когнітивно-операційному компоненту – він пов'язує інші компоненти готовності: відповідність шлюбу та сімейних стосунків жінки бажаному, її уявлення про адекватність свого шлюбу вдалому, складає фундамент її готовності до свідомого материнства.

На сьогоднішній день в Україні є лише одна загальнодоступна програма психологічного супроводу вагітних жінок, це організовані згідно Наказу №503 МОЗ від 28.12.2020 року при жіночих консультаціях «Школи відповідального батьківства». Мета школи покликана підготувати сім'ю до свідомого батьківства. Проте аналіз існуючої програми показав, що вона націлена тільки на формування у жінки знання про психофізіологічні особливості в період вагітності та пологів, про деякі операції спілкування і взаємодії з дитям і догляду за ним, знання про грудне вигодовування, тобто тільки на риси когнітивно-операційного компоненту готовності до материнства.

Психологічна підготовка вагітної до пологів та подальшого материнства повинна включати вправи, що спрямовані на розвиток потрібнісно-емоційного, ціннісно-сміслового, когнітивно-операційного та соціально-особистісного компонентів психологічної готовності до материнства. У зв'язку з цим запропоновано внести деякі зміни у існуючу програму шкіл відповідального батьківства, які включали б в себе базовий комплекс діагностик та вправ, який потрібен для формування у вагітної жінки значного рівня готовності до материнства.

Проаналізувавши зміст програми, можна зробити висновок, що вона

націлена на формування у жінки знання про психофізіологічні особливості в період вагітності, знання про пологи і про особливості виховання і розвитку дітей, уявлення про деякі операції спілкування і взаємодії з дитям і догляду за ним, знання про грудне вигодовування, тобто на риси когнітивного-операційного компоненту готовності до материнства. Як показало проведене дослідження, когнітивно-операційний компонент є базовим, оскільки знання жінки про різні аспекти вагітності, материнства та виховання дитини, складають основу для формування узгодженості між потребою бути матір'ю та ситуацією, що є оптимальною для її реалізації, і, відповідно, готовності до материнства. Проте, як ми бачили з дослідження, рівень цього компоненту у сучасних вагітних був досить низьким. Тому, існування загальнодоступної програми «Школи відповідального батьківства» є досить важливим для формування готовності до материнства сучасних породіль.

Слід зауважити, що останні декілька років у Києві та інших великих містах України почали з'являтися комерційні школи батьківства (курси, перинатальні центри, тощо), проте основним їх недоліком є недостатня поширеність і малодоступність для населення.

За кордоном такі школи і курси досить давно і широко поширені і найчастіше проводяться на базі пологових будинків або місцевих медичних установ.

На основі досліджень та розробок Проскурняк О.П.[4] пропонується удосконалити існуючу програму «Школи відповідального батьківства». Нова програма буде складатися з 8 зустрічей тривалістю по дві години. Заняття проводитимуться один раз на тиждень. Чотири заняття жінки працюють в групі, інші чотири – це робота із сімейними парами. У групі займається від 6 до 10 учасників. Кожна зустріч має певну ціль, побудовану на знаннях особистісних особливостей вагітних саме цього терміну вагітності, що дозволяє цілеспрямовано проробити внутрішні проблеми жінки, які могли б вплинути на перебіг вагітності.

Основною функцією в роботі психолога з вагітними є надання їм

підтримки. Всі форми підтримки спрямовані на підвищення впевненості жінки в собі, в своїх силах і на покращення її взаєморозуміння з дитиною та оточуючими. Саме по собі спілкування в групі вимагає відсутності критики будь яких висловлювань, поваги до всіх учасників, сприяння розкриттю членів групи. Особливу увагу необхідно приділяти формуванню у вагітної довіри до свого тіла, що важливо як для прийняття жінкою змін, які проходять у тілі в період вагітності та після пологів, так і для гармонійного протікання самих пологів.

В подальшому, орієнтація вагітної на внутрішні опори буде сприяти її впевненості у ставленні до дитини, розвитку материнської інтуїції. Тобто, разом із дитиною розвивається і сама жінка. У взаємодії з жінкою психолог повинен виражати довіру до її почуттів, впевненість, що вона сама може знайти оптимальне рішення проблеми, яка може виникнути. Психологу необхідно уважно вислуховувати майбутню матір, щоб пізніше сприяти виробленню нею індивідуального материнського стилю. Він повинен бути максимально демократичним.

Програма розроблена таким чином, щоб розвивати всі компоненти психологічної готовності до материнства майже у різнозначній мірі. На когнітивно-операційний компонент приходиться 40% часу усієї програми, тому що, як вже зазначалося раніше, він пов'язує собою, всі інші компоненти.

На побірнісно-мотиваційний блок, з його потрібнісно-емоційним та ціннісно-смісловим компонентами, та соціально-особивий приходиться приблизно по 30% від всього часу програми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мещерякова С. Ю. Психологическая готовность к материнству / С. Ю. Мещерякова // Вопросы психологии. – 2000. – № 5. – С. 18–27.
2. Мальована Ю. М. Сімейні фактори формування материнської сфери у жінок із загрозою переривання вагітності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.04 – медична психологія /

Ю. М. Мальована. – К., 2006. – 22 с.

3. Коломійцева А. Г. До питання про збереження здоров'я вагітної жінки та безпечне материнство / А. Г. Коломійцева, І. А. Жабченко // Перинатологія та педіатрія. – 2010. – № 4. – С. 3–4.

4. Проскурняк О. П. Методи вивчення материнства в психології / О. П. Проскурняк // Збірник наукових праць Інституту психології ім Г. С. Костюка АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології / за ред. С. Д. Максименка. – К. : ГНОЗІС, 2004. – Т. 6, вип. 6. – С. 261–266.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ

Фастовець Наталія Валеріївна,

к.н.з держ. упр., доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Актуальність. Реалії сучасного життя потребують від людини ґрунтовних знань, що ставить перед освітою завдання створити умови та відповідне середовище в якому особа матиме можливість сформуватися як компетентна особистість.

Відповідно Закону України «Про Освіту» метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [1].

Законодавство України щодо освіти в основу освітньої діяльності ставить набуття здобувачами освіти компетентностей, необхідних для успішної соціалізації. Відбувається це шляхом формування і реалізації освітніх програм, покладених в основу освітнього процесу кожної окремої спеціальності, а також завдяки освітній політиці кожного окремого освітнього закладу, діяльність яких регламентовано законодавством України в галузі освіти.

Актуальність дослідження зумовлена процесами і змінами, що відбуваються у сфері освітньої галузі, вектор яких спрямовано на розширення

індивідуальних траєкторій професійного розвитку і реалізації осіб, їх підготовки відповідно до потреб економіки та вимог суспільства [2].

Тенденції нововведень стосуються нових можливостей особи в сфері здійснення своїх прав на самореалізацію. Освітні заклади в руслі змін, що відбуваються отримують виклик у вигляді появи конкуренції і підвищення вимог до якості освітніх послуг. Таким чином, питання набуття професійної компетентності, як головної мети освітнього процесу в будь-якій спеціальності залишаються актуальними.

Питанням професійної компетентності присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як: Г. Беженар, Н. Бібик, С. Вітвицька, Ч. Вудруф, О. Грішнова, І. Зязюн, І. Івашкевич, Р. Каламаж, К. Климова, М. Головань, Д. МакКлеланд, О. Пометун, Д. Прістлі, В. Ростовська, Л. Томпсон, Д. Рут, О Савченко, Д. Томпсон, І. Чемерис.

Мета статті. Дослідити професійну компетентність фахівців як психолого – педагогічне питання.

Вважається, що Д. МакКлеланд вперше застосував поняття «компетентності персоналу» у значенні базової якості індивіда, яка впливає на ефективність виконуваної роботи. Д. К. МакКлеланд виокремив поверхневі компетенції (знання та навички), які можна розвивати за допомогою певних тренінгів, та глибинні компетенції (цінності та мотиви), що вимагають особливих зусиль та ресурсів [3,4].

Ч. Вудруф визначив компетентність як поняття, яке стосується людини і відноситься до тих аспектів поведінки, завдяки яким здійснюється компетентне виконання роботи [4].

Д. Прістлі, Л. Томпсон, досліджуючі професійну компетентність, охарактеризували її як систематизовану сукупність знань, високих моральних норм і професійного кодексу. Дослідники відмітили, що для професійної компетентності особливо важливим є етичні аспекти цього поняття [5].

Г. Беженар аналізуючи компетентність керівників закладів освіти вважає професійну компетентність складним утворенням, внутрішнім динамічним

ресурсом діяльності особи з оптимальної організації предметно-просторового середовища через реалізацію релаксаційної, компенсаторної, трудової, комунікативної, престижної та естетичної його функцій [6, с. 12].

Н. Бібік в своєму науковому дослідженні доводить, що компетентність представляє освітні результати, які досягаються не лише засобами змісту освіти, але й соціальної взаємодії; як у міжособистісному, так і в інституційному культурному контексті [7, с. 46].

О. Грішнова в поняття компетентності працівника вкладає рівень загальної та професійної підготовки, а також широту професійного світогляду, що дозволяє йому адекватно реагувати на вимоги робочого місця чи виконуваної роботи, які постійно змінюються. Автор наголошує, що компетентність людини залежить від її відношення до своєї роботи, досвіду, старання та вміння поповнювати знання. О. Грішнова пише, що компетентність як рівень загальної підготовки може змінюватися як у бік підвищення, так і у бік зниження [8, с. 259].

І. Івашкевич вважає, що професійна компетентність є особистісним новоутворенням особистості студента, що містить певну структуру компонентів, які у свою чергу, вміщують складники, що у своїй сукупності визначають певну психологічну категорію, яка формує становлення професійної компетентності фахівця. На думку І. Івашкевич, професійна компетентність юриста складається з таких компонентів: мотиваційно - цільовий; когнітивний; соціальний; аксіологічний; ауто психологічний [9, с. 98].

В. Ростовська виокремлює наступні складові елементи професійної компетентності: інтеграційні характеристики того типу професії, яка належить до системи «людина-людина», особистісні якості, теоретичну обізнаність, як у педагогічній науці, так і в науці управління, практичну готовність до діяльності та здатність до постійного самовдосконалення [10, с. 187].

Професійна компетентність, на думку О. Савченко, означає підтверджену спроможність використовувати знання, вміння та особистісні, соціальні або

методологічні здібності у роботі, навчанні для професійного та особистісного розвитку [11, с. 230].

І. Чемерис кваліфікує «компетентність» як складне особистісне новоутворення означає практичну готовність та здатність людини здійснювати діяльність в певній фаховій галузі. Щодо професійної компетентності, то науковець вважає що вона передбачає оволодіння людиною знаннями, уявленнями, навичками, мотивами, цінностями, досвідом здійснення конкретної діяльності [12, с. 18].

Науковці Р. В. Каламаж відносить професійну компетентність до категорії якісної характеристики ступеня оволодіння особистістю своєю професійною діяльністю, що дозволяє здійснювати саморегуляцію власного професійного становлення, самовдосконалюватися в професії [13, с. 33].

М. Головань формулює визначення професійної компетентності як певного рівня знань та систему професійних якостей.

Трактовка науковця має комплексний характер: «компетентність – це володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності і включає особисте ставлення до предмету і продукту діяльності; компетентність – це інтегративне утворення особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності» [14 с. 29; 15, с.70].

Колектив вітчизняних науковців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, формулюють поняття професійної компетентності як результат набуття людиною компетенцій, які дають їй змогу якісно виконувати трудові функції, успішно засвоювати знання, взаємодіяти з іншими людьми в різних ситуаціях, швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності, набувати соціальної самостійності [16, с. 17].

І. Зязюн розглядає компетентність як здатність фахівців вирішувати професійні задачі певного визначеного класу, що вимагає наявності реальних

знань, умінь, навиків, досвіду [17, с. 14].

С. Вітвицька звужує значення професійної компетентності, враховуючи аспекти підготовки і характеристики рівня професіоналізму фахівців до характеристики як специфічної здатності особистості до продуктивної діяльності у конкретній предметній галузі, яка включає вузько спеціалізовані знання, уміння і навички, досвід їх використання у реальному житті, відповідальне ставлення до виконання виробничих функцій [18, с. 54].

К. Климова розглядає компетентність як «результат набуття фахівцем компетенцій (особистісної характеристики фахівця), які здобуті ним в процесі набуття знань, формування умінь і навичок, шляхом формування досвіду та рефлексії на результати власної професійної діяльності [19, с. 32].

О. Пометун, поняття компетентності розкриває як «спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання» або «результативно-діяльнісну характеристику освіти» [20, с. 17]. О. Пометун наголошує, що зазначені елементи дають можливість особистості розв'язувати проблеми, характерні для певної сфери діяльності, виокремлювати її від заданої ситуації та знаходити оптимальне рішення.

Висновки. Аналіз наукових праць дає підставу відзначити, що більшість науковців вважає, що компетентності є показником, який визначає спроможності особи до конкретної діяльності, саморозвитку, успішної соціалізації. Набуваючи певного рівня компетентності особа отримує здатність усвідомлювати соціальну і правову дійсність, ефективно використовувати інформаційний простір, реалізовувати право на працю та виконувати функціональні обов'язки на рівні, який вимагає певна посада. Головну складову професійної компетентності складають знання, вміння та навички, отримані в результаті здобуття фахових знань. Рівень якості професійної компетентності залежить від здатності особи удосконалювати власний рівень знань, та ефективно використовувати власний досвід.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Проект типового Положення про кваліфікаційний центр Міністерство освіти і науки України пропонує для громадського обговорення. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-tipovogo-polozhennya-pro-kvalifikacijnij-centr>
3. McClelland D.C. Testing for competence rather than for intelligence. *American Psychologist*. 1973. №28. Pp. 1–14.
4. Damian Ruth. Frameworks of managerial competence: limits, problems and suggestions. *Journal of European Industrial Training* 30(3):206-226. URL: https://www.researchgate.net/publication/242174754_Frameworks_of_managerial_competence_Limits_problems_and_suggestions.
5. Томпсон Д. Л., Пристли Д. (1998). Социология: Вводный курс., М.: 000 «Фирма «Издательство АСТ»; Львов: «Инициатива».
6. Беженар Г. Д. Психолого-педагогічні умови розвитку професійної компетентності керівника навчального закладу: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Г. Д. Беженар ; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. — Хмельниц., 2009. — 16 с. — укр.
7. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування [Текст] / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [За заг. ред. О. В. Овчарук]. - К.: К.І.С., 2004. - С. 47-52.
8. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник. Київ : Знання, 2006. 559 с.
9. Івашкевич І. Професійна компетентність юриста як психологічна проблема / І. Івашкевич // Проблеми сучасної психології. - 2016. - Вип. 31. - С. 94-107.
10. Ростовська В. І. Концептуальні підходи до системи управління розвитком професійної компетентності заступника директора з

навчально-виховної роботи загальноосвітнього навчального закладу / В. І. Ростовська // Педагогічний дискурс. - 2009. - Вип. 5. - С. 186-190. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2009_5_44

11. Савченко О. В. Особливості функціонування рефлексивної компетентності як цілісної системи / О. В. Савченко // Психологічні перспективи. - 2016. - Вип. 27. - С. 222-236. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2016_27_22.

12. Чемерис І. М. Формування професійної компетентності майбутніх журналістів засобами іншомовних періодичних видань : Автореф. дис. ... канд. педагог. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Інна Михайлівна Чемерис. – К., 2008. – 20 с.

13. Каламаж, Р. В. Психологія формування професійної Я - концепції майбутніх юристів:автореф. дис... док. психол. наук: 19.00.17 / Р. В. Каламаж; Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. - Київ, 2010.— 40 с. укр.

14. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23 – 30.

15. Головань М. С. Зміст та структура професійної компетентності декана факультету вищого навчального закладу III-IV рівня акредитації / М. С. Головань // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди” – Додаток 1 до вип. 31, том III (45) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» [Текст]. – К.: Гнозис, 2013 – с. 66-74.

16. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах : теорія та практика : монографія / Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 280 с.

17. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти / І. А. Зязюн // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 25. – С. 13 – 18.

18. Вітвицька С. С. Компетентнісний та професіографічний підходи до побудови професіограми магістра освіти / С. С. Вітвицька // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 57. Педагогічні науки, 2011 – С. 52 – 58.

19. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія / К. Я. Климова. – Житомир: ПП «Рута», 2010. – 560 с.

20. Pometun O. I. Teoriya ta praktyka poslidovnoyi realizatsiyi kompetentisnoho pidkhodu v dosvidi zarubizhnykh krayin / O. I. Pometun // Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy: Biblioteka z osvith'oyi polityky / Pid zah. red. O. V. Ovcharuk. – K.: «K.I.S.», 2004. – S. 15 – 24.

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Шопша Олена Леонідівна

к.п.н., доцент

Олексієнко Марія Вадимівна

студент

Міжрегіональна Академія управління персоналом
м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто чинники професійного вигорання особистості. Надано теоретичний аналіз досліджень професійного вигорання у вихователів дитячих навчальних закладів, і також емпірично досліджено особливості цього процесу у вихователів державних дошкільних навчальних закладів м.Києва. Розглянуто шляхи уникнення проявів емоційного виснаження та наведено методи профілактики емоційного вигорання.

Ключові слова: емоційне вигорання вихователів, професійне вигорання особистості, емоційне виснаження, профілактика вигорання,

Вступ. Проблема психологічного добробуту вихователя є однією з найактуальніших проблем сучасної соціології, психології, економіки. Феномен вигорання негативно впливає на стан здоров'я та продуктивність діяльності фахівців, які працюють у соціальній сфері.

Актуальність вивчення проблеми емоційного вигорання у працівників сфери освіти зумовлена тим, що ці професії відносяться до професій соціального типу, для яких характерний цей феномен.

І викладач, і вчитель, і вихователь як суб'єкти освітнього процесу за родом своєї діяльності змушені спілкуватися зі студентами, з дітьми, їхніми батьками, а також колегами та адміністративним персоналом, виконувати безліч функцій і перебувати в різних ролях, виконуючи різноманітні пред'явлені цими ролями вимоги.

Робота з людьми пов'язана з підвищеною емоційною навантаженістю, можливою конфліктністю, психофізичною напругою, стресогенністю.

Усе це ставить працівників сфери освіти у зону ризику виникнення та розвитку у них синдрому емоційного вигорання як стану психоемоційної виснаженості та втрати мотивації до своєї професійної діяльності.

Мета дослідження. Емпірично дослідити, психологічні чинники емоційного вигорання у вихователів дитячих навчальних закладів.

Методи дослідження. При дослідженні феномену емоційного вигорання були використані декілька методик. Спершу ми дослідили особливості професійного вигорання за допомогою методики К. Маслач та С. Джексон (у модифікації Н. С. Водоп'янової) призначеної для діагностики професійного вигорання.

При визначенні середнього значення, отриманого за шкалами методики, ми бачимо, що загалом, серед досліджуваних відзначається редукція особистих досягнень (високий рівень), емоційне виснаження (середній рівень), деперсоналізація (низький рівень). Середні значення за шкалами представлені в табл.1.

Таблиця 1.

Особливості професійного вигорання (середні значення за шкалами)

	ЕВ	Д	РОД
Значення	23,5439	6,0877	31,5439
Похибка	1,31886	,33980	1,03027

ЕВ - емоційне виснаження; Д – деперсоналізація; РОД – редукція особистих досягнень

Для вивчення рис особистості у досліджуваних вихователів дошкільних навчальних закладів було обрано 16-тифакторний особистісний опитувальник Р. Кеттела.

За результатами методики Р. Кеттела отримали середні значення по кожному фактору і можемо побудувати «Профіль особистості» (рис.1.).

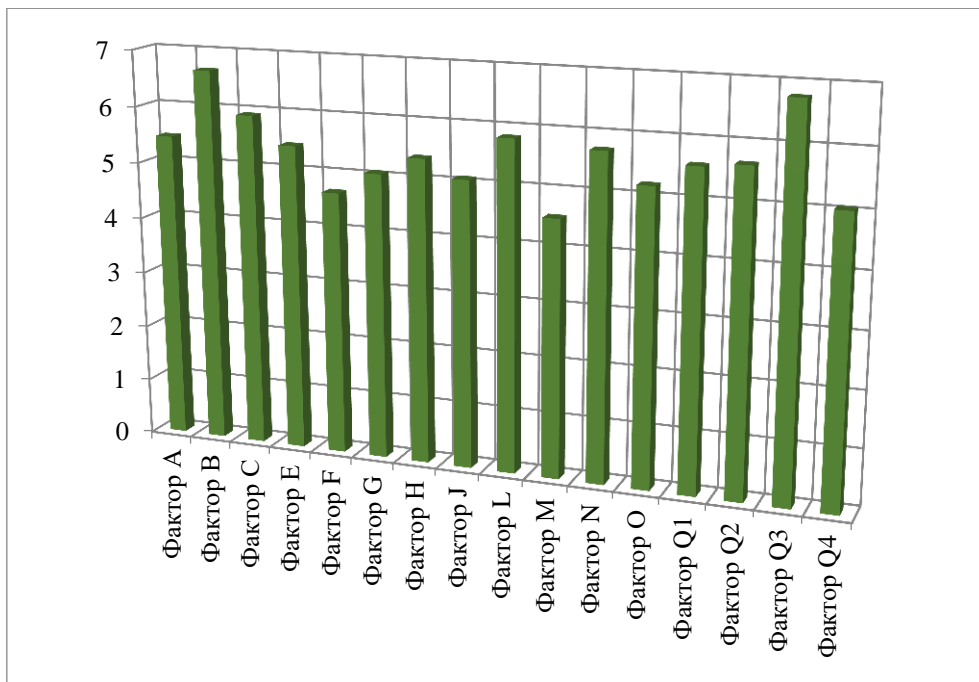

Рис. 1. Профіль особистості досліджуваних

Отже, серед вихователів дошкільних навчальних закладів всі особистісні риси, проявляються приблизно однаково, тобто немає значних відхилень. Здебільшого досліджувані виховательки схильні до обережної, розсудливої поведінки, вони демонструють вираженість логічного мислення, обачність в поведінці, незалежність у поглядах та достатній контроль за своїми емоціями.

Далі ми досліджували стани особистості досліджуваних вихователів дошкільних навчальних закладів за допомогою Фрайбурського багатofакторного опитувальника. Зведені дані про середні значення, отримані за шкалами представлені в табл.2.

Таблиця 2.

Профіль особистості (середні значення)(за методикою FPI)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Значена	5,5439	6,6140	5,9649	5,4386	4,6667	5,1579	5,5439	5,0877	5,8070	4,5789	5,7368	5,2632
Ст.похибка	,25901	,24366	,26129	,18735	,24312	,25254	,27428	,22706	,23001	,27185	,30403	,24465

Шкала 1 – невротичність, 2 – спонтанна агресивність, 3 – депресивність, 4 – дратівливість, 5 – товариськість, 6 – врівноваженість, 7 – реактивна агресивність, 8 – сором'язливість, 9 – відкритість, 10 - екстраверсія - інтроверсія, 11 – емоційна лабільність, 12 - маскуліність-фемінінність

Графічне представлення узагальненої характеристики отриманих результатів представлено на рис.2.

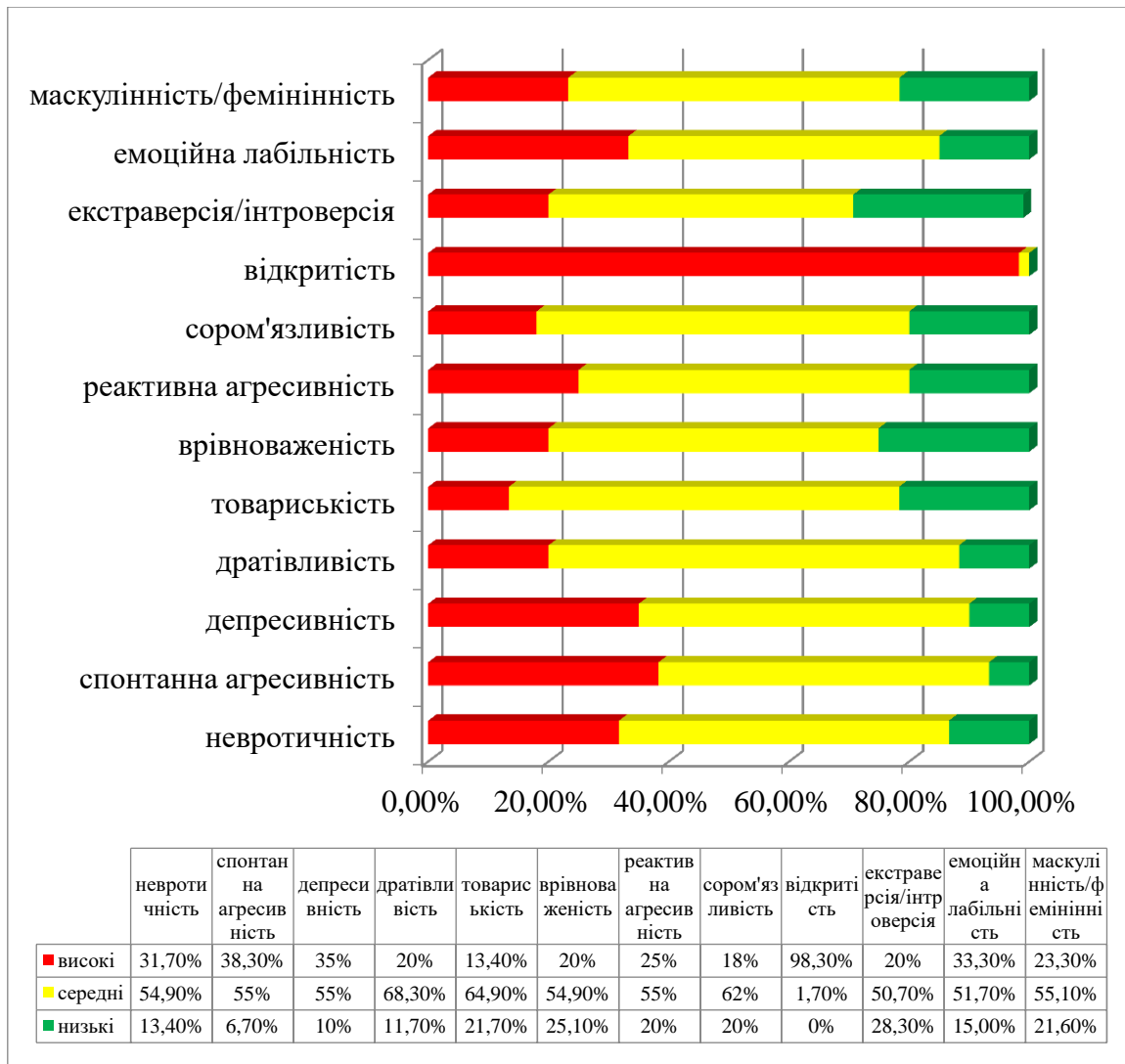

Рис. 2. Узагальнена характеристика особистості вихователів (за методикою FPI)

Досліджувані вихователі демонструють середній рівень емоційної стійкості, тривожності, скутості, невпевненості, наявність потреби в спілкуванні і постійної готовності до задоволення цієї потреби та прагнення до довірливо-відвертої взаємодії з оточуючими людьми при високому рівні самокритичності.

Далі за допомогою методики діагностики емоційного вигорання В. Бойко ми досліджували особливості вираженості у вихователів структурних компонентів синдрому «емоційного вигорання».

Графічне відображення особливостей вираженості фаз в структурі

емоційного вигорання представлено на рис.3.

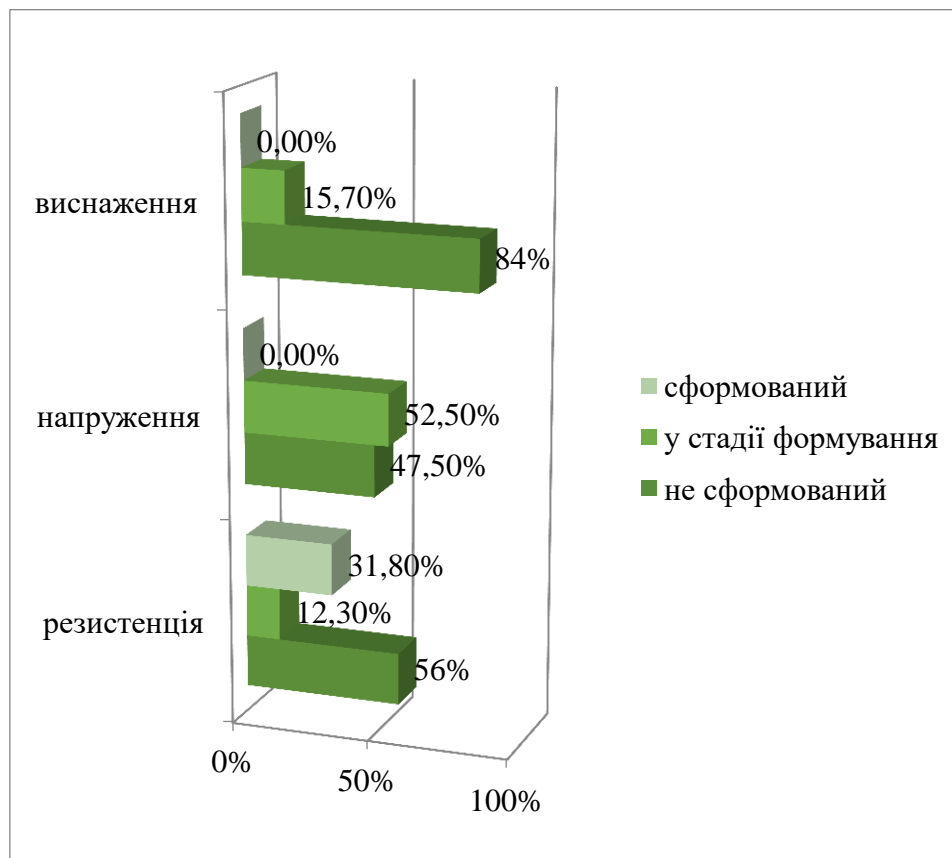

Рис. 3. Особливості сформованості фаз емоційного вигорання

Отже, з рис.3 бачимо, що із трьох фаз емоційного вигорання у частини досліджуваних вихователів сформованою є фаза резистенції. Зокрема, найбільш вираженим є симптом, що вказує на неадекватне вибіркоче емоційне реагування. Тобто, у частини вихователів спостерігається відсутність здатності вловлювати різницю між двома явищами, що принципово відрізняються: економним проявом емоцій і неадекватним вибіркочим емоційним реагуванням. Отже, професіонал неадекватно «економить» на емоціях, обмежує емоційну віддачу за рахунок вибіркового реагування на ситуації суб'єктів діяльності; емоційний контакт встановлюється не зі всіма суб'єктами, а за принципом «хочу – не хочу» - неадекватним або вибіркочим чином.

На другому місці по сформованості такий симптом, як «емоційно-моральна дезорієнтація»: виявляється в тому, що у вихователя емоції не спонукають або не достатньо стимулюють етичні відчуття. Не проявляючи належного емоційного ставлення до дитини, вона захищає свою

стратегію: виправдовується перед собою за припущену грубість або відсутність уваги до суб'єкта, раціоналізує свої вчинки або проектує провину на суб'єкта, замість того, щоб адекватно визнати свою провину. У емоційно складних ситуаціях використовуються думки: «Це не той випадок, щоб переживати», «Таким людям не можна співчувати».

У фазі «напруження» найбільш вираженим є симптом «тривога і депресія», який проявляється тривожно-депресивною симптоматикою, що стосується професійної діяльності в особливо ускладнених обставинах. Відчуття незадоволеності діяльністю і собою породжує велику напругу у формі переживання ситуативної або особистісної тривоги.

Одним із найдієвіших засобів профілактики вигорання є безперервне психолого-педагогічне зростання педагога, підвищення його кваліфікації. Це пов'язано з тим, що знання, отримані під час навчання у вузі, швидко старіють і компетентність фахівця знижується, що може провокувати третю ознаку емоційного вигорання – почуття невпевненості у собі як у знаному професіоналі.

При виникненні та зростанні ознак професійного вигорання у працівників важливо своєчасно звернути увагу на покращення організаційних умов трудової діяльності, на особливості міжособистісних відносин, що складаються у робочій групі, на індивідуальні особливості «вигораючих» співробітників.

Діагностика дозволяє виявити рівень вигорання у педагогів та вихователів, на її підставі розробляється комплекс практичних заходів щодо профілактики та корекції синдрому вигорання.

Висновки.

З метою профілактики професійного вигорання важливо намагатися розраховувати та обдуманно розподіляти свої навантаження, вчитися перемикатися з одного виду діяльності на інший, простіше ставитись до конфліктів на роботі, не намагатися бути найкращим завжди і у всьому.

У процесі професійної діяльності необхідно проводити реалізацію комплексної програми, спрямованої на профілактику та корекцію професійного

вигорання, включає діагностику та різноманітні форми практичної психологічної роботи.

Діагностика дозволяє виявити рівень вигорання у педагогів та вихователів, на її підставі розробляється комплекс практичних заходів щодо профілактики та корекції синдрому вигорання.

Важливим напрямом профілактики вигорання у професійній діяльності педагога є тренування навичок саморегуляції емоційних станів. Необхідність у саморегуляції часто виникає у професійній діяльності працівників педагогічної праці, у ситуаціях, коли педагог перебуває у стані підвищеної емоційної та фізичної напруги, наприклад, при зіткненні з новою, незвичайною, важкою проблемою, яка не має однозначного рішення або передбачає кілька альтернативних варіантів, у ситуаціях важкого міжособистісного спілкування, коли вихованці провокують до імпульсивних дій, або якщо він перебуває в ситуації оцінювання із боку учнів, колег, батьків, керівників. Педагогічна робота пов'язана з інтенсивним спілкуванням як з дітьми, так і з їх батьками, що вимагає від педагога навичок застосування емоційно-вольового регулювання.

Отже, проаналізувавши причини вигорання, можна виділити два основні шляхи його профілактики та подолання синдрому «професійного вигорання»: 1) «допоможи собі сам»; 2) «професійна допомога», яка здійснюється за трьома напрямками: інформування; емоційна підтримка; підвищення значимості професії вихователя дошкільного навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Maslach C. A. Multidimensional Theory of Burnout //Theories of Organizational Stress, Oxford, 1994, с. 17.*
2. *Maslach C., Leiter M. The Truth About Burnout, San Francisco, 1997.*
3. *Maslach C., Leiter M.P. Early predictors of job burnout and engagement // Journal of Applied Psychology. 2008. Vol. 93. P. 498-512.*
4. *Водопьянова Н. Е. Профессиональное выгорание и ресурсы его*

преодоления // Психология здоровья / Под ред. Г. С. Никифорова. – СПб.: Питер, 2003. – 375 с.

5. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. – СПб: Питер, 2009. – 336 с.

6. Бойко В. В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В. В. Бойко. – СПб, 2005. – 232 с.

7. Бойко В. В. Енергія емоцій в спілкуванні: погляд на себе і на останніх / В. В. Бойко. – М.: Информационно-издательский дом «Філінъ», 1996. 472 с.

8. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методы и тесты. Учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара: «Бахрах-М», 2002. 672 с.

**ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ТОВ
«ПЕРША РІЄЛТОРСЬКА КОМПАНІЯ»**

Шопша Олена Леонідівна

к.п.н., доцент

Федюк Людмила Іванівна

студент

Міжрегіональна Академія управління персоналом
м. Київ, Україна

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження психологічних особливостей професійної компетентності та умов розвитку її керівників ТОВ «Перша ріелторська компанія». Емпірично визначено психологічні особливості професійної компетентності керівників. Обґрунтовано результативність застосування тренінгових форм роботи з питань розвитку професійної компетентності керівників ТОВ «Перша ріелторська компанія».

Ключові слова: професійна компетентність; мотивація; коучинг; комунікативна толерантність; організаторські та комунікативні здібності.

Вступ. Компанії з «жорсткою» корпоративною культурою існують на ринку і не хочуть здавати свої позиції. Змінився ринок шукачів роботи та співробітників, продовжується тенденція «знайти таку компанію, як Google». Сьогодні роботодавці все більше цінують високий рівень мотивації та продуктивність своїх працівників. Тому щороку існує велика кількість різноманітних методів розвитку персоналу. Але інновації не настільки важливі, як продуктивність. Адже постійний розвиток дозволяє організації успішно зайняти свої позиції на економічному ринку в умовах високої конкуренції. Страх перед бізнесом і ризиком спонукає керівників до пошуку ефективних рішень, винайдення та прийняття інших, нових прийомів, методів, підходів, а

також змін у самій структурі та діяльності. Одним з таких інструментів може бути коучинг.

Мета дослідження. виявлення особливостей застосування коучингового підходу в процесі розвитку професійної компетентності керівників ТОВ «Перша Ріелторська Компанія».

Матеріали та методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження ставилися такі основні завдання: емпірично виявити особливості професійної компетентності керівників ТОВ «Перша Ріелторська Компанія»; впровадити тренінгову програму формування професійної компетентності керівників засобами коучингу та перевірити її ефективність.

Результати, отримані в ході застосування «Опитувальника вивчення тенденції мотивації досягнення» А. Мехрабіана мають такий вигляд: 33,3% досліджуваних орієнтовані на досягнення успіху, тобто, вони характеризуються прагненням до досягнення поставлених цілей, пошуку задоволення від життя. У 17,8% досліджуваних відзначається мотивація уникнення невдачі, що характеризує прагнення до уникнення труднощів як в загальному в житті, так і в міжособистісних стосунках. Половина досліджуваних (48,9%) демонструють обидві тенденції. Середній показник мотивації в групі досліджуваних становить 160,01 балів, з чого випливає, що в цілому, досліджувані менеджери орієнтовані на уникнення невдач.

Далі ми дослідили особливості комунікативних установок особистості. Було встановлено, що найменше терпимості, тобто найнижчий рівень комунікативної толерантності досліджувані керівники проявляють по відношенню до проявів індивідуальності іншої людини. Саме за цією шкалою отримано найвищий показник середнього значення в групі досліджуваних. Найбільше терпимості та більш високий рівень комунікативної толерантності досліджувані готові проявляти по відношенню до фізичного чи психічного дискомфорту, створюваного іншими людьми. Решта шкал демонструють несуттєві відмінності один від одного. Середній показник загального балу, отриманого при вивченні особливостей комунікативних установок говорить

про середній рівень комунікативної толерантності.

Далі ми дослідили рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей у досліджуваних менеджерів. Вищий показник отримано за змінною, що визначає комунікативні здібності, тобто серед досліджуваних рівень розвитку комунікативних здібностей вищий за рівень розвитку організаційних здібностей. Після проведення якісного аналізу було встановлено, що дуже високий рівень комунікативних здібностей має лише 8,9% досліджуваних, високий – 15,6%, середній – 18,9%, нижче середнього та низький – по 27,8% та 28,9% відповідно. Аналогічний аналіз організаторських здібностей показав, що дуже високий рівень організаторських здібностей має також 10% досліджуваних, високий – 13,3%, середній – 3,3%, нижче середнього – 6,7%, а низький рівень – 66,7%. Отже, досліджувана вибірка менеджерів характеризується в достатній мірі розвиненими комунікативними здібностями, при цьому рівень розвитку організаційних схильностей залишається переважно на низькому рівні.

Наступним кроком нашого дослідження стало групування досліджуваних керівників за критеріями, які будуть статистично значимі серед досліджуваних. З метою встановлення статистичної значимості відмінностей ми застосовували непараметричний критерій Манна-Уїтні (табл.1.).

Таблиця 1.

Відмінності особистісних характеристик досліджуваних керівників

	мотивація	комунікативні	організаторські	Установки ЗБ
U	92,500	894,000	802,500	927,500
Асимпт. знч. (2стор.)	,000	,409	,116	,584

З табл. 1. бачимо, що існують статистично значимі відмінності в рівні вираженості спрямованості мотивації досліджуваних керівників з високим рівнем статистичної значимості ($p \leq 0,001$).

Надалі, за результатами вивчення особливостей мотивації досягнення (методика А.Мехрабіана) з нами було сформовано дві групи досліджуваних:

констатує та експериментальна. До експериментальної групи дослідження ввійшли керівники компанії, які за результатами вхідної діагностики отримали показники, що переважно вказують на мотивацію уникнення невдач (31%) та\або мають змішану мотиваційну спрямованість: як на успіх, так і на уникнення невдач (65%) – всього 49 осіб (табл..2.).

Таблиця 2.

Таблиця спряженості

		Мотивація			Всього
		мотивація на успіх	Обидві тенденції	Мотивація уникнення невдачі	
Група	1,00	2	33	16	51
	2,00	28	11	0	39
Всього		30	44	16	90

Констатує групу склали ті менеджери, хто в результаті вивчення спрямованості мотивації отримав високі показники за шкалою мотивації на успіх (72%) та\або мають змішану мотиваційну спрямованість: як на успіх, так і на уникнення невдач (28%), також до групи доєдналися два топ-менеджера з мотиваційною спрямованістю на успіх – всього 41 особа.

Тренінгова програма проводилася з експериментальною групою, з керівниками в констатуєчій групі жодні групові або будь-які коригуючі заходи не проводилися.

По завершенні реалізації тренінгової програми формування професійної майстерності коуча ми перевірили її результативність. З цією метою ми провели повторне дослідження комунікативних та організаційних здібностей менеджерів за методикою «КОС» та мотиваційної спрямованості особистості за методикою Мехрабіана. Після участі у тренінгові, спрямованому на формування професійної майстерності коуча було встановлено, що показники рівня комунікативних здібностей змінилися. Порівняльна характеристика особливостей рівня комунікативних здібностей у досліджуваних менеджерів до та після реалізації програми представлена в таблиці 3.

Таблиця 3.

Порівняльна характеристика рівня комунікативних здібностей до та після тренінгу

Рівень	До		Після	
	Значення	Відсоток	Значення	Відсоток
низький	16	32,7	6	12,2
нижче середнього	8	16,3	12	24,5
середній	9	18,4	5	10,2
високий	12	24,5	21	42,9
дуже високий	4	8,2	5	10,2
Всього	49	100,0	49	100,0

З табл.3. бачимо, що дуже високий рівень комунікативних здібностей залишився незмінним, однак суттєво збільшилась кількість керівників з високим рівнем – він становить 42,9% у порівнянні із попередніми результатами в 24,5%. При цьому також спостерігається позитивна динаміка у вигляді зменшення низького рівня наполовину: з 32,7% до 12,2%.

Порівняльна характеристика особливостей рівня організаційних здібностей до та після реалізації програми представлена в таблиці 4.

Таблиця 4.

Порівняльна характеристика рівня організаційних здібностей до та після тренінгу

Рівень	До		Після	
	Значення	Відсоток	Значення	Відсоток
низький	29	59,2	18	36,7
нижче середнього	6	12,2	15	30,6
середній	3	6,1	4	8,2
високий	6	12,2	7	14,3
дуже високий	5	10,2	5	10,2
Всього	49	100,0	49	100,0

З табл. 4. бачимо, що попри те, що кількісно результати дещо змінені, однак якісно кількість менеджерів із низьким та нижче середнього рівня майже не змінилася.

Наступною методикою, яку ми використали повторно, була методика Мехрабіана, за допомогою якої ми перевірили можливу динаміку мотиваційної спрямованості у досліджуваних керівників до та після реалізації програми.

Порівняльна характеристика отриманих результатів представлена в табл.5.

Таблиця 5.

**Порівняльна характеристика мотиваційної спрямованості
до та після тренінгу**

	До		Після	
	Значення	Відсоток	Значення	Відсоток
мотивація на успіх	2	4,1	19	38,8
обидві тенденції	31	63,3	30	61,2
мотивація уникнення невдачі	16	32,7	0	0
Всього	49	100,0	49	100,0

З табл.5. бачимо, що загальна спрямованість у досліджуваних змінила свій вектор: якщо до реалізації програми у половини респондентів були виражені обидві тенденції, як на успіх, так і на уникнення невдач, то після реалізації програми мотивація на успіх яскраво виражена у 52,2% респондентів.

Порівняльний аналіз було здійснено за допомогою програми математичної обробки даних SPSS – 17.0. Для математичної обробки даних було застосовано t-критерій для залежних вибірок, який дозволяє встановити вплив тренінгу на динаміку мотиваційної спрямованості та рівень розвитку організаційних та комунікативних здібностей. Для вибірки досліджуваних середні значення усіх досліджуваних змінних після тренінгу виявились статистично значимо вищі, ніж такі самі значення до його проведення. При цьому, статистично значимими виявились відмінності за усіма досліджуваними змінними з високим рівнем статистичної значимості $p < 0,001$.

Таким чином, стає очевидним наступний висновок: рівень розвитку професійно важливих якостей (потенційно професійної майстерності коуча) після впровадження програми змінилися із позитивною динамікою. Вказані зміни отримали своє підтвердження шляхом обґрунтування за допомогою методів математичної статистики, отже, можемо робити висновок про результативність впровадження підібраних методів програми розвитку професійної майстерності коуча на прикладі керівників – менеджерів різного рівня ТОВ «Перша Ріелторська Компанія».

ЛІТЕРАТУРА

1. Марчук І. П. Формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Марчук Ірина Петрівна; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
2. Силкін О. О. Зміст терміна «професійно значущі якості особистості» і технологія визначення цих якостей для окремого фахівця. [Електронний ресурс] / О. О. Силкін. – Режим доступу: <http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/bitstream/123456789/24050/1/sylkin.pdf>
3. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів після диплом. освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. – К.: ІНК ОС, 2005. – 366 с.
4. Якимів А. І. Прийняття проектних рішень у бізнесовій діяльності // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.11. – 400 с.– С.287-292.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

УДК 316.613

ОБРАЗ ТІЛА ЯК ПРОЕКЦІЇ КОНСТРУЮЮЧИХ СОЦІАЛЬНИХ ВПЛИВІВ В ПРОТОСОЦІОЛОГІЧНИХ ТА КЛАСИЧНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЯХ

Стаднік Оксана Феліксівна

д.соц.н, доцент, професор

Національна академія керівних кадрів

культури і мистецтв

Інститут практичної культурології та арт-менеджменту

м. Київ

Анотація. Статтю присвячено розкриттю концептуальних моделей тіла як об'єкта контролю, примусу, регулювання у деяких протосоціологічних і соціологічних теоріях на основі концептуалізації тіла та тілесності та визначенні напрямів контролю, примусу, регулювання тіла та тілесності. В результаті проведеного дослідження відзначено, що тіло як об'єкт приборкання та етичної репресії ставало предметом рефлексії в усіх протомодерних та модерних версіях соціологічного теоретизування. В цілому в соціології існує чотири моделі дисциплінарного конструювання та приборкання тіла: релігійна, військова, спортивна та консьюмеристська.

Ключові слова: тіло, тілесні практики, простосоціологія, соціологія, контроль, примус, регулювання тіла та тілесності.

Класичний соціологічний дискурс, як і частина протосоціологічних теорій, відзначені регуляторним, репресивним, конструюючим ставленням до тіла та тілесності. Це регуляторне, репресивне, конструююче ставлення було не лише трендом теоретизування та соціальних практик поводження із тілом та

тілесністю у минулому, але і просотує сучасну масову постмодерну культуру, яка послідовно транслює образ тіла та супутньої тілесності як симулякру. Соціологи, філософи, культурологи, фахівці в галузі медицини дедалі більше наголошують на необхідності дистанціювання людини від спонтанної тілесності та впровадженні різноманітних моделей «приборкання» тілесної девіантності.

Насправді, концептуалізацію цього приборкування на рівні управління фізіологічними звичками і потребами індивіда було здійснено доволі давно. Епоха модерну проходить під гаслом панування технічної та інструментальної раціональності над тваринними складниками людського ества. І хоча базові потреби людини (сон, їжа, одяг, гігієнічні практики) за формальними ознаками залишаються біологічними, соціокультурна регуляція, контроль, приборкання, управління, самоманіпулювання з боку людини тілом та тілесністю стають не просто протилежними її фізіологічним схильностям, але часто набувають ознак саморуйнації та деструктивності.

Індустрія масової культури, попри свою зануреність в інформаційно-смісловий простір постмодерну, в конструюванні еталонів тіла та тілесності продовжує бути такою самою технократичною, інструментальною та кібернетично-раціоналістичною, що і культура модерну. Регуляторами конструювання тіла та тілесності стають множинні практики наслідування моди, образів соціально престижного тіла та тілесності людини, які піддаються різноманітним трансформаціям. І ось уже ми маємо справу не просто із звичайним, а із здоровим дістарним фітнес-харчуванням; ми маємо не просто забезпечувати чистоту тіла, а забезпечувати йому належний «товарний вигляд» для власної привабливості; наші зуби мають бути не просто почищеними, а мати «сяючу білизну»; тіло повинно бути не просто здоровим, а мати середземноморську засмаглисть і т.п. Таким чином, тіло та тілесність продовжують, за інерцією модерного мислення, підкорятись владним велінням соціальних авторитетів, уповноважених на створення досконалих схем тіла та тілесності. Апофеозом цього модерного раціоналізму є поява кібернетичних

тіл, які поєднують елементи біосистем та механічних систем, в чому, власне, продовжується дереалізація тіла та тілесності.

Критерійні системи політики, бізнесу, кінематографу визначають абрис тіла та тілесності, яка перестає ототожнюватися із фізіологічно інтерпретованою даністю, і змінюється в векторах впливу соціальних, культурних та політичних чинників. Внесок у формування цих векторів трансформації тіла та тілесності в рамках сучасного соціального наукового пізнання класичної раціональності є не просто значним. Трихотомія духовного, душевного та тілесного часто продовжується у фрагментованості соціологічного аналізу і повсякденної свідомості, в якому приховано відтворюються модерні (класичні) стереотипи аскетично-дисциплінарної парадигми, притаманної як християнській етиці, так і секуляризованому науковому мисленню Нового часу в рамках англійського, французького, німецького Просвітництва. Їх спільним місцем є заборона на дослідження тіла та тілесності як автономних цілісностей.

Передумовою теоретико-соціологічної рефлексії людської тілесності слугувало формування класичної раціональності, для якої є типовими наступні особливості: континуальне розуміння тілесності; вписування тілесності в середовище культурних артефактів; позиціонування тілесності як залежної щодо соціальної дійсності та такої, що відображає конструйовані в культурі та суспільстві образи людей та соціальних груп в їх ціннісному, інтелектуальному та соціально-практичному компоненті.

В класичній грецькій філософії присутні елементи протомодерну, в якому наголошується на єдності розумного, доброго і прекрасного в тілі та тілесності. Останні розглядаються як вираження мікрокосму, якому відповідає розумність архітектури, благочинність та естетична досконалість макрокосму, в чому відображається синтез логічного, етичного та естетичного рівнів розуміння тілесності. В контексті зазначеного людське тіло та тілесність оголошуються не стільки самоцінними утвореннями, скільки виразниками розумного, доброго та красивого, що є акумульованим в калокагатії (єдності мудрості/знання, добра та

краси).

Вже у Платона в його концепції людської душі простежується її поділ на вищі та нижчі частини. Для характеристики душі Платон послуговується колісничою метафорою, уявляючи вищу та нижчу частину душі у вигляді двох коней: чорного та білого. При цьому білий кінь і є тією самою безсмертною та вічною душею, яка, на відміну від тлінного тіла, не зазнає розпаду [12].

Тіло ототожнюється автором із множинними потягами людини, її пристрастями. Платон ставить знак рівності між тілом і юрбою, найвищою чеснотою якої стає покора щодо розумної та вольової частин душі. Отже, тіло уособлює собою (як втілення афективної складової душі) нерозумність та безвольність, чим обґрунтовується потреба в його контролі, регулюванні, структуруванні, конструюванні, упорядкуванні [12].

В християнській антропології та етиці тіло розглядалося як плоть, тваринний базис людини, яке потребує обоження та врятування. В біблійному розумінні акт творення тіла відбувався шляхом вдмухування Духу в земний порох, що означало розуміння тіла як божественного прототипу, який несе на собі відбиток свого Бога-Творця і є своєрідним храмом Його сакральної присутності. Водночас антитетичною щодо подібної парадигми сакралізації тіла стала парадигма його демонізації/профанації, змістом якої стало заперечення позитивності тіла та його розуміння як «гніздовища демонів» [11, с. 119-127].

Середньовічний філософський дискурс фактично просотаний соматофобією, яка (хоча і не в продовження платонізму, але в значній ідейній суголосності із ним) оголошується своєрідним прихистком гріховності та джерелом похоті. Третинність тілесності щодо духовності та душевності набуває етичного обґрунтування через наголошування на її ущербності і «засміченості» пристрастями, серед яких вбивство, блуд (перелюбство), лихослів'я, чвари, заздрість та ін. [11, с.119-127].

Тіло з тілесністю зазнали часткової реабілітації в реформаційний період, проте, кардинальне ставлення до них продовжувало формуватися в парадигмі

підозри та «пильнування» у зв'язку із викриттям корумпованості католицької церкви та священства. В лютеранстві та кальвінізмі проголошувалася потреба розумного обмеження світських, тілесно-біологічних потреб християнина в ім'я досягнення визначних показників в праці. Ба більше: наголос на праці як спокутувальній активності сприяв обґрунтуванню аскези та скромності в задоволенні тілесних потреб, що також сприяло відповідній дисциплінарній репресії щодо тіла [5].

В раціоналістичній та емпіричній філософії (Ф. Бекон, Р. Декарт, Т. Гоббса) напрацьовується розуміння людського тіла як механізму або ж машини, знання про яку формується переважно в природознавстві (біології, анатомії, медицині). Подібні натуралістичні акценти фігурують в працях Ж. Ламетрі, І. Канта, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля, П. Прудона, К. Маркса [5].

Спільним місцем класичного дискурсу тілесності є розрив або заперечення зв'язків між тілом і культурою, протиставлення тіла культурі як особливої «території природи», над якою височить протилежна їй царина культурних сенсів, історії і цивілізації.

Від розуміння тіла як території природи стала похідною низка резонів щодо раціоналізації тіла в системі індустріального виробництва на Заході. Ця раціоналізація відбувалася в умовах капіталістичної цивілізації через перетворення людського тіла на додаток машинної індустрії та системи поділу праці, в якій людина мала б оволодівати певними набором вузько-спеціалізованих операцій. Саме такі індивіди могли розраховувати на затребуваність на ринку праці, отже, застосувати свої здібності у сфері виробництва.

Створення попиту на окремі розумові та тілесні функції набуло в рамках системи індустріального виробництва наприкінці ХХ століття відповідного масштабування. Цей процес змістовно супроводжувався насадженням дисципліни та фрагментацією виробничих операцій, впровадженням механізмів нагляду на робочих місцях, дріб'язковою регламентацією тілорухів працівників.

Впровадження технологій раціоналізації праці дозволило створити

сучасне тіло-машину, або ж тіло-робот. Цей тип тілесності означав спрощення працівника до рівня живого обслуговуючого пристрою щодо машини, участь якого у виробничному процесі фактично зводилася до фізичної участі у виконанні стандартизованих і часткових операцій.

Реабілітацію тілесності було розпочато з відмови від секулярного натуралізму класичного дискурсу, ґрунтованого на картезіанському тілесно-психічному паралелізмі. В рамках цього проекту реабілітації було сформовано дві парадигми: іраціоналістична і структурно-символічна.

Іраціоналістична парадигма в розумінні тілесності дозволила розуміти тіло не як субстрат людини, а як саму людину, яка, існує тільки як втілений суб'єкт. Ця парадигма скасовує протиставлення природного (тваринного) і надприродного (духовного, культурного, метафізичного), яке було типовим для натуралістичного дискурсу від часів Аристотеля, прописуючи іншу дихотомію: тілесного і нетілесного (безтілесного) (Ф. Ніцше).

Поворот до тіла наприкінці ХІХ - в першій половині ХХ ст. став своєрідною реакцією на посилення дегуманізуючих тенденцій в суспільствах Європи. Рутинізація відображалася в посиленні державної бюрократії, проголошенні іраціоналізму у філософії та людинознавстві в цілому, наступі техномеритократії та індустріалізму. Тіло перетворилося на табуований простір, який став об'єктом культурної репресії та відповідних проектів підпорядкування та приборкання.

Тіло як об'єкт дисциплінарного приборкання знайшло своє відображення як в працях прихильників Лютера та Кальвіна, так і в коментаторських та аналітичних дослідженнях їх спадщини, зокрема – в працях М. Вебера [3, с. 61].

Окремі аспекти соціального конструювання реальності висвітлені в працях з феноменологічної соціології та постмарксистського структуралізму, які оперують поняттями «ґабітуалізація», «узвичаєння», «уречевлення», «горизонти свідомості повсякдення» та відображають логіку розуміння тіла як такого, що перебуває в соціальному просторі та проєкується на його особливості [2, с. 26].

Феноменологічно-онтологічне розуміння тілесності було представленим в працях М. Хайдеггера, М. Мерло-Понті. Для другого людське тіло є деперсоналізованим і позаособистісним, таким, що не належало б суб'єкту. Власне тіло людині фактично і не належить, тому его (свідомість) може контролювати тілесні акти так само, як народження або смерть. Об'єктивація тіла через постулювання незалежності перцепції від «свідомого Я» для Мерло-Понті означає анонімність суб'єкта сприйняття - тіла, та його перетворення на логос естетичного світу.

Феноменологічна «анонімізація» людської тілесності продовжується в антропологічних концепціях А. Бергсона, А. Гелена, Х. Плеснера, П. Флоренського, М. Шелера, а також в тілесно-орієнтованому психоаналізі В. Райха та О. Лоуена в напрямку рефлексії психосоматичної проблематики, дослідження тілесно-безсвідомих чинників психічних розладів і технологій тілесно-орієнтованої психотерапії, аналізу відповідності між картографією тілобудови, тілесними блоками та зажимами, відповідними дослідженнями цілісності та стабільності тіла як організму [13, с. 1122-1126].

Отже, тіло як об'єкт приборкання та етичної репресії ставало предметом рефлексії в усіх протомодерних та модерних версія соціологічного теоретизування, включаючи також ті, які відносяться до типу постмодерних. В цілому в протосоціології та класичній соціології сформувалося чотири моделі дисциплінарного конструювання та приборкання тіла: релігійна, військова, спортивна та консьюмеристська.

Релігійна модель приборкання/репресії тіла відзначена включеністю в релігійно-етичний контекст та застосування відповідних обмежень спеціальних аскез (релігійного тренування та вправляння щодо тіла). При цьому підпорядкування тіла обґрунтовується його нижчістю щодо духу та душі і часто поєднується із соматофобією та (в деяких релігійних системах) – із демонізацією тілесності.

Військова (мілітарна) модель приборкання/репресії тіла відзначається переважанням механістичного ставлення до тілесності, акцент на вольовому

примушуванні до певних дисциплінарних практик, виховання максимальної командної гнучкості та пластичності тіла на догоду дисциплінарній владі.

Спортивна модель є наближеною до військової, однак, на відміну від неї, передбачає і припускає не стільки зовнішнє, скільки внутрішнє (само)примушування. Обидві моделі є спільними в тому, що основою репресії стає розвинена маскуліність. Консьюмеристська модель тіла/тілесності створюється в ринковому суспільстві і полягає в сприйнятті тіла як товару і самостійного капіталу. Можливість капіталізувати тілесність та конвертувати її в інші капітали стає суто економічною потребою ринкової економіки та ліберального суспільства в цілому. Така капіталізація стає можливою через фізично-рухове самоманіпулювання різними параметрами тіла (вагою, рельєфністю м'язів, розвиненістю різних сегментів тіла); контроль сексуальних потреб та конструювання власної тендерної ідентичності, використання медикаментозних засобів управління тілесними процесами тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. М: «Academia-Центр», «Медиум», 1995. -323с.
2. Бурдьє П. Структуры, Habitus, Практики // Современная социальная теория: Бурдьє, Гидденс, Хабермас. Новосибирск: Изд-во Новосиб. Ун-та, 1995. С.16 - 39.
3. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Вебер М. Избранные труды. М.: Прогресс, 1990. - С. 61 - 272.
4. Дьяков, А. В. Жак Лакан. Фигура философа [Текст] / А.В. Дьяков. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2010. – 560 с.
5. Лега В. П. Лекции по истории западной философии. Французское просвещение - Электронный ресурс.- Режим доступа: <https://www.sedmitza.ru/lib/text/431790/>
6. Мазин, В.А. Введение в Лакана [Текст] / В.А. Мазин – М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», 2004. – 67 с.

7. Мазин, В.А. Стадия зеркала Жака Лакана [Текст] / В. А. Мазин. – СПб.: Алетейя, 2005. – 200 с.
8. Лакан, Ж. Тревога (Семинары, Книга X (1962/63)) [Текст] / Ж. Лакан. – М.: Издательство “Гнозис”, Издательство “Логос”. 2010. – 424 с.
9. Лакан, Ж. “Я” в теории Фрейда и в технике психоанализа (Семинары, Книга II (1954/55)) [Текст] / Ж.Лакан. – М.: Издательство “Гнозис”, Издательство “Логос”. 2009. – 520 с.
10. Лакан, Ж. Этика психоанализа (Семинар, Книга VII (1959/60)) [Текст] / Ж.Лакан. – М.: Издательство “Гнозис”, Издательство “Логос”. 2006. – 416 с.
11. Новиков Д. В. Христианское учение о человеке // Человек. 2000, № 5, с. 112-126; № 6, с. 97-108; 2001, № 1, с. 119-127. – Текст целиком.
12. Платон, Федр./Платон.- Электронный ресурс.- Режим доступа: <http://psylib.ukrweb.net/books/plato01/21fedr.htm>
13. Christian Sigrist: Sozialanthropologie. In: Joachim Ritter, Karlfried Gründer (Hrsg.): Historisches Wörterbuch der Philosophie. Band IX, 1995, S. 112-21126.

JOURNALISM

УДК 070.13(477)(075)

УСПІШНІ ЗАСОБИ ФАКТЧЕКІНГУ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ

Косюк Оксана Михайлівна,
к.ф.н., доцент
Волинський національний університет
ім. Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Анотація: в тезах проаналізовано провідні світові антифейкові ЗМІ, з'ясовано історію їх розвитку та провідні стратегії функціонування у контексті розвінчування неправдивої інформації в розрізі актуальних подій.

Ключові слова: фактчекінг, ЗМІ, політика, інформація, комунікація.

Серед успішних антифейкових засобів масової комунікації, які з'явилися на межі століть, переважно – у відповідь на новітні технології фальсифікування виборчих процесів, можна виокремити FactCheck.org, PolitiFact (США), BBC Reality Check (Великобританія) та ін. Ці ресурси впродовж півстолітньої історії існування стали потужними розвінчувачами неправдивих даних та прикладами для наслідування у вимірах світового інформаційного простору, однак усе ще не потрапили в "об'єктив" серйозних наукових досліджень.

У цій розвідці ми проведемо первісний опис провідних фактчекінгових ЗМІ в аспекті їх появи та особливостей функціонування, задіюючи відповідну методологію: контент-аналіз (для пошуку першоджерел інформації), моделювання (як спосіб концептуальної схематизації) тощо.

FactCheck.org [1] – некомерційний сайт, який позиціонує себе як «захисник виборців» і прагне знизити рівень фейків та маніпуляцій

інформацією у політичній сфері Сполучених Штатів Америки. Це проєкт Анненбергського центру публічної політики при Школі комунікації Анненберга в Університеті Пенсильванії. Фінансується ресурс переважно фондом Анненберга (сімейний фонд, який забезпечує підтримку некомерційних організацій у США). Ідеєю для створення ресурсу послугувала книга Кетлін Хол Джеймісон «Брудна політика» (1993 р.) – критичний аналіз президентської кампанії Джорджа Буша та Майкла Дукакіса. Більша частина розслідування - опис неправдивих і неточних висловів політиків, які авторка майстерно спростовує. Сьогодні, крім слідкування за твердженнями високопосадовців, сайт виконує й інші функції, зафіксовані у назвах "Запитайте у FactCheck", "Вірусна спіраль", "Партійні паралелі" тощо.

Користуючись послугою "Запитайте у FactCheck", користувачі всесвітньої павутини можуть ставити експертам запитання стосовно будь-якого виду фейкової інформації й отримати швидку відповідь. "Вірусна спіраль" - рубрика, яку присвятили найпопулярнішим онлайнміфам, з якими стикається FactCheck. Там можна відшукати й ґрунтовний аналіз фейків з покликаннями на оригінальний матеріал. У "Партійних паралелях" експерти аналізують висловлювання політиків та відслідковують, у кого з них з'являються однакові меседжі.

PolitiFact [2] – інший американський фактчекінговий проєкт, заснований у 2007 році. Основні організації: незалежність, прозорість, справедливість, ретельна звітність і зрозумілий виклад матеріалу. Антифейковий сайт створено з метою забезпечення прозорої демократії та якісного інформування населення у вимірі політичних подій. PolitiFact відкривався на період виборів 2007 року (за сприяння преси штату Флорида). Проєкт зосереджувався на розгляді конкретних заяв політиків й оцінюванні їх достовірності. Ним і досі керують професійні й незалежні редактори та журналісти. Також організація тісно співпрацює із соціальними мережами Facebook та TikTok, запобігаючи поширенню фейкової інформації на великі віртуальні аудиторії.

На початку своєї роботи проєкт фінансувала популярна флоридська

газета Tampa Bay Times.

Зараз PolitiFact отримує кошти від партнерського контенту, грантів, а з 2017 року – від охочих користувачів, яким подобається тематика й контент сайту. Система фінансування цілком прозора (перевірити все можна у відкритих джерелах). PolitiFact не приймає донати від анонімних благодійників, політичних партій, посадових осіб чи людей, які мають безпосередній стосунок до політики [3].

The Ferret [4] – шотландський фактчекінговий ЗМІ. Цей проєкт унікальний для локального медіапростору. Він перевіряє заяви політиків, громадських діячів та організацій, що стосуються Шотландії. The Ferret існує завдяки фінансуванню Google Digital News Initiative (DNI), що підтримує технології та інновації в журналістиці. Також на сайті доступна функція благодійних пожертв. Як вислід – читачі самі можуть підтримати проєкт.

Під час перевірки фактів The Ferret використовує загальнодоступні та відкриті джерела інформації, щоб читачі могли паралельно проводити власні дослідження, а твердження, які аналізують журналісти видання, оцінюються за спеціальною шкалою (аби чітко засвідчити об'єктивність).

Усі зазначені зарубіжні ресурси проводять ґрунтовну й об'єктивну перевірку фактів, поширених політиками. Наприклад, у листопаді 2014 року FactCheck.org опублікував двадцять вісім сторінок фактчекінгових статей про кандидатів у президенти 2016 року.

За це масмедіа отримав Пулітцерівську премію, хоча незалежні спостерігачі не тільки хвалили, а й критикували його: закидали ліберальну та консервативну упередженості, стверджували, що ресурс не повсякчас об'єктивно перевіряє інформацію.

За даними фактчекінгів, найбільш популярними темами серед американців у 2022 році стали закон про аборти, війна в Україні та сфера охорони здоров'я. Прогортавши стрічку The Ferret, ми знайшли цікаві матеріали. Зокрема про спростування тези Жанін Пірро (американської консервативної телеведучої та колишньої судді штату Нью-Йорк) про те, що

кожного року у Сполучених Штатах Америки здійснюється понад 63 мільйони абортів. Оскільки статистичні дані засвідчують, що рівень абортів і кількість загальних процедур у США за останнє десятиліття зменшилися.

Також вони спростували фейкову інформацію про президента України Володимира Зеленського.

Серед користувачів фейсбуку ширилися дані про те, що він, начебто, володіє будинком у Флориді вартістю в 35 мільйонів доларів та має банківський рахунок, де зберігає 1,2 мільярда доларів, які привласнив із державного бюджету. Перевіривши цю інформацію, журналісти зробили висновок, що це не відповідає дійсності, про що й зазначили у звітному матеріалі.

Щоб якісно та об'єктивно оцінити підозрілу інформацію, журналісти користувалися відкритими та офіційними джерелами.

Наприклад, статистичними даними про кількість абортів в Сполучених Штатах чи Панамськими документами (серією документів, оприлюднених у 2016 році офшорною юридичною фірмою Mossack Fonseca), або ж відкритими іпотечними записками (для спростування меседжу про багатства Зеленського).

Фактчекінгові засоби масової інформації мають власні сторінки у соціальних мережах. Зокрема The Ferret – у двох особливо популярних серед американської аудиторії: Facebook (835 тисяч підписників) і Twitter (688,3 тисячі фоловерів, станом на восьме травня 2022 року).

Вони активно поширюють та обговорюють там свіжі матеріали й таким чином ефективно взаємодіють з аудиторією, відповідаючи на запитання у коментарях чи твітах. Отже, закордонні фактчекінгові ЗМІ відповідають запитам сучасної аудиторії та піднімають найактуальніші проблеми людства, тому об'єктом їх досліджень все частіше стає Україна.

З одного боку, це сприяє популяризації нашої держави у світі та приверненню уваги до російських злочинів у контексті війни 2022 р., з іншого - актуалізує створення аналогів верифікації фактів в національному медіапросторі.

ЖИТЕПАТЫПА

1. FactCheck.org . Official site. URL: <https://www.factcheck.org/> (date of access: 01.11.2022).
2. PolitiFact . Official site. URL: https://www.politifact.com/article/2022/may/04/faulty-premise-2000-mules-trailer-about-voting-mai/?gclid=CjwKCAjwh4ObBhAzEiwAHzZYU0TkZV5gzyKk7Q7vHZrV452VChq qm8yTQxAwVLdEE2GuxJ_rna1MUBoCEVUQAvD_BwE (date of access: 01.11.2022).
3. The Principles of the Truth-O-Meter: PolitiFact’s methodology for independent fact-checking. @politifact. URL: <https://www.politifact.com/article/2018/feb/12/principles-truth-o-meter-politifacts-methodology-i/> (date of access: 14.06.2022).
4. The Ferret. Official site. URL: <https://theferret.scot/> (date of access: 01.11.2022).

ART

UDC 75.051

THE PHENOMENON OF MOSAIC COLOR PAINTING BY OLEH LAZARENKO AND THE PROBLEM OF ITS DEFINITION

Naydenko Viktoriia

PhD student, lector

Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts

Kharkiv, Ukraine

Abstract. The work reveals the genesis of mosaic color painting as an artistic technique in the work of the representative of the Kharkiv art association "Burime", painter and designer O. Lazarenko. The origins of color painting in avant-garde art and their influence on the formation of the author's visual language are investigated.

Keywords: contemporary art, Kharkiv art school, postmodern culture, art of Kharkov, Oleg Lazarenko, Ukrainian artists.

Oleg Lazarenko is a well-known Kharkiv designer and painter, member of the Burime art group, distinguished by expressive creative technique and unique painting form. The artist's design education, work experience at the Kharkiv branch of VNDITE (named after the acronym for the All-Union Scientific Institute of Industrial Design), project-image way of thinking and endless creative searches contributed to the fact that the artist began to synthesize design and painting, various directions of fine art and scientific achievements in color theory. The result of these experiments was the invention of the painting technique, which was called mosaic color painting (Fig. 1-2).

Like most categories and concepts in the theory of art, mosaic painting does not have a clear and comprehensive definition and is not found in a complete form in

any modern artist. It has no direct analogues in the history of art. However, fragments of this technique can be found in early Christian mosaics and Indian frescoes, collages by Georges Braque, Pablo Picasso, Henri Matisse, Aristarkh Lenturov, paintings by Marc Chagall and Pavel Filonov, in the works of the op-art artist Victor Vasarely. Based on this, the question arises about the definition of mosaic color painting and the determination of its main characteristics.

Fig.1. O. Lazarenko. Bell. 1996.
Canvas, mosaic color painting. 100x100

Fig.2. O. Lazarenko. My Ukraine.
1991. Canvas, mosaic color painting.
100x100

The basis for the creation and further evolution of color painting in Oleg Lazarenko's art were the coloristic searches of the artists of the last century and the scientific color theories of physicists and chemists. The problem of color as a dominant component of painting began to develop in the discursive artistic space at the end of the 19th century - the beginning of the 20th century. Prominent impressionists (E. Degas, E. Manet, C. Monet, C. Pissarro, O. Renoir) in the 1860s departed from the academic tradition with a clear outline of the image, instead began to use small separate and contrasting strokes, applying them according to color theory of physicist Helmholtz and chemist Chevrel. The latter proved that the main adjacent colors of the color wheel soften each other, and the greatest contrast is achieved in the vicinity of additional colors. To convey changes in the color of an object, the

Impressionists used colors that mutually reinforce each other: red and green, yellow and violet, orange and blue. These same colors create the effect of consistent contrast [3].

Continuing the traditions of the impressionists, at the end of the 20th century. Georges Seurat studied the color theories of S. Blanc, O. Roud, and the already mentioned E. Chevrel, which he then practically embodied in his canvases, initiating pointillism (J. Seurat, P. Signac, A. Cross). But unlike the chaotic brushstrokes of the Impressionists, he decomposed a complex color tone into pure colors that are superimposed on the canvas in dots. When viewing the picture from a certain distance, the colors optically merge, creating a single composition.

If we turn to the second part of the term "mosaic color painting", then in the Ukrainian avant-garde areas, considerable attention was paid to color painting and its features by the expressionist artist Viktor Palmov, who not only engaged in practice, but also gave it a theoretical justification. For example, in one of the articles for the magazine "New Generation", which was published from October 1927 to December 1930 in Kharkiv, the artist describes in sufficient detail the principle of compositional and color construction of his own works: "in my color painting, I did not become abstract, I did not follow the path speechless painting. The plot and things enter as constituent parts of my picture, but not as the main active forces, but as additional auxiliary points for color" [5, p. 27].

Another avant-garde artist, Kazimir Malevich, also dealt with the problems of color and, based on his research, in 1915 initiated Suprematism as a new direction in fine art. Malevich's innovative idea was that before the "Black Square" color in painting was always tied to some motive, depended on the form. And in Suprematism, color becomes dominant: it loses its connection with natural forms and begins to play an independent role, acting, so to speak, solo.

Olga Rozanova, a member of the "Supremus" society created by Malevich, developed her own variant of objectless painting - color painting, which was associated with the coloristic searches of 1916 - 1917. The term "color painting", which appears in the theoretical works of K. Malevich, is directly related to

Suprematism according to the theory of the master and interpreted by him as an objectless painting, and in Velimir Khlebnikov you can find a similar neologism for cinematography - "light painting" [2]. The issue of color also worried the Ukrainian avant-garde Oleksa Hryshchenko. The artist experimented with color, studied its perception by man, theorized a lot on the topic of painting and as a result invented the author's painting technique - dynamocolor, which was based on a combination of the principles of cubism and the formal language of the icon [6].

In addition to the authors mentioned above, a number of Ukrainian avant-garde artists of the 20th century conducted experiments with color in different years, among them O. Ekster, V. Palmov, O. Bogomazov, E. Prybylska, N. Davydova; and at the Kharkiv art school V. Yermilov, M. Shaposhnikov, B. Kosarev.

The innovative searches and fruitful activity of these masters, in particular V. Yermilov, B. Kosarev and M. Shaposhnikov, became an example for further imitation by many artists, including Oleg Lazarenko. His mosaic painting is inextricably linked with the project-like way of thinking and design education that the artist received in Khudprom (now the Kharkiv State Academy of Design and Arts), where the above-mentioned Yermilov, Shaposhnikov and Kosarev once studied and worked. The artist channeled the knowledge he received at the institute into his visual technique, where he perceives the depicted object through the prism of projection. The painter Lazarenko does not just write his works, but constructs them, building multi-layered modular grids, moving from flat elements to three-dimensional ones. He rejects the classic aerial perspective, exploiting the achievements of postmodern culture (photographs, "op art"). The heroes of his projects seem to come to life on the canvas and begin to move through time, through the layers of centuries. There is a peculiar effect of the psychological sense of time (Fig. 3). The phenomenon of virtual space and dynamics is created in the pictures. The content of the master's canvases is the direct creation of a sense of movement during the viewer's interaction with the picture. Its illusory objects and pulsating space in some ways resemble the virtual space of the computer era.

**Fig.3. O. Lazarenko. Saint Olga. 2010.
Canvas, mosaic color painting. 150x150.**

Oleg Lazarenko's mosaic color painting is consistent with modern world and domestic artistic processes, where constant experiments with visual language take place. His subtle sense of color and unparalleled skill, which are closely intertwined with the author's painting technique, attract the attention of the audience. The artistic heritage of the artist is diverse and needs further research.

REFERENCES

1. Lazarenko O. A. (2011). *Zhyvopys* [Painting]. Avtory tekstu: L. Starodubtseva, S. Sapeliak, O. Denysenko ta inshi. Kharkiv. (In Ukrainian).
2. Havryliv H. M. (2017). *Kharkivska mystetska hrupa «Burime»: filosofsko-estetychnyi aspekt* [Kharkiv art group "Burime": philosophical and aesthetic aspect]. *Visnyk KSADA*. Vol. 3, 85 – 93. (In Ukrainian).
3. Malevich K. S. *Cvetopis'* [Color painting]. Retrieved from: http://kazimirmalevich.ru/t5_0_3/ (In Russian).
4. Naydenko V. O. (2012). *Mozaichnyi koloropys Oleha Lazarenka: osoblyvosti plastychnoi movy* [Oleg Lazarenko's Mosaic Color Painting: Features of Plastic Language]. *Visnyk KSADA*. Kharkiv. Vol.1, 161-175 (In Ukrainian).

5. Nemcova, V. (2016). *Har`kovskaya hudozhestvennaya shkola (seredyna XVII — konec XX veka)* [The Kharkiv Artistic School (mid of XVII — end of XX centure] : monograph. Kharkiv : FOP Panov A. N. (In Russian).

6. Palmov V. N. (1929). *Pro moi roboty* [About my works]. *Nova Generatsiia*. 8, 27 – 32. (In Ukrainian).

7. Susak V. (2017). Oleksa Hryshchenko. *Dynamokolir* [Oleksa Grishchenko. Dynamic color]. *Monohrafiia*. Kyiv. 320. (In Ukrainian).

УДК 793.38

**КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ СТОРОНИ МАЙСТЕРНОСТІ
СПОРТИВНО-ТАНЦЮВАЛЬНОГО ДУЕТУ
В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТАНЦЯХ**

Бугаєць Наталія Анатоліївна,
к.п.н., професор, завідувачка кафедри хореографії
Врублевська Віталія Вікторівна,
студентка
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація. У статті представлено розгляд та шляхи вирішення проблеми оцінювання естетичної сторони майстерності спортивно-танцювального дуету в європейських танцях – танцювальної складової техніко-естетичних видів спорту. Розкрито сутність поняття «європейські танці» та виокремлено і обґрунтовано трикомпонентну структуру оцінювання виконавської майстерності у спортивних танцях.

Ключові слова: європейські танці, художність, виразність, артистизм, експресивність, культура руху та технічна досконалість.

Сьогодні доводиться констатувати, що розуміння проблем, пов'язаних із сучасним спортом, значно відстає від темпів його розвитку, що супроводжується як ускладненням його структури, так і гострою необхідністю координації вирішення подібних завдань в окремих спортивних дисциплінах. Докази того, що вирішення цих проблем потребує наукового підходу, незаперечні, що й обумовлює актуальність досліджуваної теми.

Значимим для теми нашого дослідження виявилися праці з естетичної проблеми спорту – В. Іванова, Б. Лоу, М. Сафара, В. Столярова, В. Смирнова.

Поява техніко-естетичних видів спорту, ознаменувавши входження до нього художньої мови, одразу породила складні проблеми, пов'язані з

визначенням як структури виконавської майстерності спортсменів, так і, відповідно, структури оцінювання їх виступів у змаганнях.

Існує своєрідна (неофіційна) класифікація спортивних дисциплін, заснована не на їх змістовному характері, а на принципі, продиктованому практичними потребами проведення спортивних змагань:

- види спорту, в яких суддівство беззаперечно об'єктивне (результати визначаються в метрах, кілограмах, хвилинах);
- види спорту, де об'єктивність суддівства є частковою (переважно командні види спорту);
- види спорту, де суддівство значною мірою є суб'єктивним і значною мірою залежить від естетичної грамотності та чесності суддів (техніко-естетичні види спорту).

Ознайомившись із «Правилами проведення змагань і суддівства» з танцювальних видів спорту, можна визначити, де дві, а де три основні групи обов'язкових вимог до якості підготовки спортсменів: технічна складність, культура рухів, артистична підготовка та художня значущість (останнє в окремих видах спортивних танців і в різний час називалося по-різному – від «художнього враження» до «подання програми»).

Однак вони не містять достатньо чітких визначень естетичного значення окремих сторін майстерності спортсменів, а тільки замінені набором емоційно-сміслових особливостей, різних за кількістю в окремих спортивних дисциплінах, і, головне – дозволяють різне трактування, що призводить до суб'єктивності суддівства.

Такий стан речей зафіксовано дослідником Ю. Резніковим у 70-х роках минулого століття і, прикро, але з тих пір мало що змінилося: «виконавська майстерність... Чи справді ми використовуємо таку кількість визначень якісних ознак, виражених прикметниками (легкий, виразний, елегантний, віртуозний та багато інших) при оцінці рухів... чи є якийсь обмежений набір характеристик?» [5, с.19-20].

У пошуках підходів, що дозволяють визначити «обмежений набір

характеристик», що гарантує професійну оцінку виступів у спортивно-танцювальних дисциплінах, на сьогоднішній день на перший план вийшли математичні методи дослідження, засновані на наборі показників, що використовуються в практиці суддівство виступів у технічних і естетичних видах спорту [4; 5; 8].

Так, у процесі кваліметричного дослідження виконавської майстерності Ю. Смирнов [7] сформував ряд комплексних характеристик, серед яких відзначимо найбільш близьку до теми даного дослідження:

– художність – система фізичних вправ, переважно танцювального характеру, що вирізняються ритмічністю, пластикою, виразністю, особливою витонченістю рухів, органічним зв'язком з музикою;

– виразність – виконання вправи з емоційним відображенням наміру та особливостей рухів;

– артистизм – довершеність, завершеність, виразність, граціозність, оригінальність рухів і вправ в цілому.

У всіх характеристиках присутня «виразність» як емоційно-сміслова ознака, що відображає внутрішні якості, почуття, переживання, статус якої є однією з основних категорій естетики: її наявність служить яскравим показником приналежності до мистецтва.

Це викликало необхідність розділити колись єдину естетичну оцінку на дві частини – за культурою руху та за художньою значущістю виконання (у відкритому чи прихованому вигляді).

У цьому аспекті вражаючими виявилися результати факторного аналізу Ю. Смирнова [8], на основі якого було встановлено дві групи параметрів виконавської майстерності – показників, що характеризують техніку рухів і ознак артистизму.

У схему її структури автор вводить ще один показник - виразність стилю, а саме: технічна досконалість; культура рухів і хореографії, пов'язана з найвищими коефіцієнтами з ознаками: «пластичність», «ліричність», «м'якість», «граціозність», «витонченість»; виразність стилю

(експресивність - інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність [9], ліричність – емоційна забарвленість [6, с.522].

Культуру руху можна приблизно охарактеризувати як зовнішню сторону естетики майстерності спортсменів. Характер емоційно-сміслових ознак тут визначається ступенем досягнення спортсменом майстерності володіння своїм тілом (легке, чітке, м'яке, впевнене, ритмічне, пластичне, органічне, нарешті, віртуозне).

Залежно від специфіки спортивного танцю перелік цих емоційно-сміслових ознак загального характеру може бути розширений ознаками, що відображають особливий настрій спортивно-танцювальних дуетів, необхідний при виконанні характерних рухів (виразно, витончено, граціозно та ін.), але при цьому не виходять за межі візуальної мови мистецтва.

Ліричність й експресивність належать до визначення індивідуального стилю виступу спортсмена, тобто ці емоційно-сміслові особливості вже належать до виражального «арсеналу» мови мистецтва.

Різде посилення уваги до виразності стало тією історичною віхою, коли дискусії про те, чи бути синтезу спорту та мистецтва, втратили будь-який сенс, бо «входження» вже відбулося, а впровадження візуальної та експресивної мови мистецтва в спорт вимагає принципово інших показників для свого визнання та оцінки.

Європейські танці – це «п'ять «класичних» бальних танців – Повільний вальс, Танго, Повільний фокстрот, Віденський вальс і Квікстеп» [1, с.25], що складають одну з дисциплін танцювального спорту – «європейська програма»

У 2013 році на підтримку вимог МОК, фахівцями Спортивного комітету Всесвітньої федерації танцювального спорту (WDSF) була запропонована нова система оцінювання виконавської майстерності танцювальних пар (WDSF, версія 2.1), яка передбачає оцінку спортсменів-танцюристів за чотирма критеріями – «технічна якість» (TQ, англ., Technical Quality); рух під музику (MM – англ., Movement to Music); партнерські навички (PS, англ., Partnering Skills), хореографія та презентація (CP; англ., Choreography and Presentation)»

[2, с.53], кожен з яких складається з під компонентів (усього 24 підкомпоненти).

Слід зазначити, що два з цих чотирьох компонентів спрямовані на оцінювання технічної (TQ, PS), а два інші два (MM, CP) – естетичної сторони майстерності кожного танцювального дуету.

Отже, єдиним вагомим аргументом, який може позитивно вирішити проблему естетичного в спорті – виявлення та оцінка візуально-виражального «арсеналу» кожного виду спорту, що, звісно, потребує спеціального дослідження. У танцювальному спорті, і, перш за все, в групі європейських танців такі дослідження вже ведуться досить інтенсивно.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бугаєць Н. А., Пінчук О. І., Пінчук С. І. Теорія та методика викладання європейських танців: навчально-методичний посібник. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. 206 с.
2. Горбенко О., & Лисенко А. Критерії суддівства танцювальних пар на різних етапах технічного вдосконалення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 2020.
3. Иванов В. В. К вопросу о сущности «вхождения» художественного языка в спорт: науч. исслед. и разработки в спорте. *Вестник аспирантуры СПбГАФК им. П.Ф. Лесгафта*. СПб., 2002. С.72-81
4. Иванова О. А. Методы оценки исполнительского мастерства в художественной гимнастике: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 ВНИИФК. М., 1981. 18 с.
5. Резников Ю. А. Что лежит в основе эстетических оценок. *Гимнастика*. 1974. Вып.2. С. 19-22.
6. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. Стор. 522. URL:<http://sum.in.ua/s/lirychnyj>.

7. Смирнов Ю. И. Квалиметрические аспекты исполнительского мастерства в технико-эстетических видах спорта. Теория и практика физической культуры. 1997. № 3. С. 26, 39-40.

8. Смирнов Ю. И. Эстетические аспекты спортивно-технического мастерства: уч. пособие. МОГИФК. Малаховка. 1990. 85 с.

9. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 9.94 (597)

КОРОТКИЙ ОГЛЯД УЧАСТІ РЕСПУБЛІКИ КИТАЙ (ТАЙВАНЬ) У В'ЄТНАМСЬКІЙ ВІЙНІ 1960-1975 РОКАХ

Чмихало Григорій Григорович
магістр історичних наук
військова частина А1314
м. Дніпро, Україна

Анотація: Участь Тайваню (Республіки Китай) у В'єтнамській війні як в англомовному сегменті так і на пост радянському просторі є дуже слабо дослідженою. Основним джерелом написання цієї роботи є китайсько-мовна література. В статті подається короткий огляд участі тайванських радників інструкторів та військовослужбовців, військово-повітряних сил, таємні операції з протидії ДРВ або на підтримку Південного В'єтнаму.

Ключові слова: Республіки Китай (Тайвань), США, Південний В'єтнам, Чан Кайши, Куйшанського корпусу, Особливу зону Хайянь, Групу військової допомоги Китайської Республіки.

В'єтнам потрапив в поле зору Республіки Китай (Тайвань) в 1950 році практично одразу після закінчення війни на континенті. В 1953 році державний секретар США Даллес був занепокоєний тим, що допомога КНР В'єтнаму у спротиві французам може кардинально змінити ситуацію в регіоні, та припустив, «якщо материковий Китай ввійде до В'єтнаму, армія Чан Кайши буде грати більш суттєву роль». А Тайвань буде використовуватись як база для контратак на материк, а також для того щоб втрутитись у франко-в'єтнамську війну. Однак після Женевської конференції 1954 р. ситуація у В'єтнамі була

врегульована, і ідея по вторгненню на територію КНР через В'єтнам було практично забуто.

У 1960-му році, коли південнов'єтнамський лідер Нго Дінх Дьєм відвідав Тайвань і провів перемовини з Чан Кайши, на яких і офіційно просив Тайбей надати допомогу в формуванні армії Республіки В'єтнам. Це відродило інтерес Тайваню і призвело в подальшому до втручання у В'єтнамський конфлікт. Після того, як влада Тайваню та Південного В'єтнаму «встановили дипломатичні відносини», республіканський Китай відразу стає активним учасником конфлікту.

За підсумками перемовин в тому ж році генерал Ван Шен начальник спеціальної школи, що готувала спеціалістів “політичної війни” був направлений до Південного В'єтнаму для допомоги в реорганізації армії.

Для запобігання можливих конфліктів та на вимогу представників США, тайваньські офіцери на території Республіки В'єтнам носили виключно цивільний одяг, а сам підрозділ з тих же причин мав назву «військовий корпус Куйшань», а не Китайський військовий корпус, як планувалося.

Ван Шен сформулював «План роботи Куйшанського військового корпусу», започаткував дослідницьку групу політичної війни і почав проводити підготовку та навчання кадрів з місцевих. Нго Дінх Дьєм особисто головував на церемонії відкриття. На додаток до лекції Ван Шена, курс також включав в себе дослідження політичної війни, дослідження антикомуністичної стратегії, політичну підготовку, роботу демократичного руху, курс психологічної війни, практичну підготовку кадрів пропагандистсько-психологічної війни за напрямками, що включали в себе забезпечення безпеки, роботу зі спостереження, психологію, соціальне забезпечення роботи. Мовні технології та інші курси, всього 440 годин.

В 1963-му році після повалення режиму Нго Дінх Дьєма співпраця було фактично припинено, а основна частина китайців повернулась на Тайвань. Після чого новий диктатор Зионг Ван Мінх також просив Тайвань надати військово-консультативну групу.

Тоді Тайвань започаткував «Військово-консультативну групу Китайської Республіки у В'єтнамі», першим головою якої став Ден Діньюань, до складу якої входило 15 осіб. Основними завданнями консультативної групи входить допомога Республіці В'єтнам у створенні політичної і військової системи, підготовці політичних та військових кадрів, розвитку та просуванні загальнополітичної та військової справи, а також укладання різноманітних політичних і військових законів і книг. Консультативна група також надавала стратегічні поради південов'єтнамським військовим, проводила роботу з перевиховання політичних ув'язнених і збирала інформацію про війну у В'єтнамі в якості довідкового матеріалу для підготовки «Контратаки на материк» [7].

Після того як формування військово-політичної системи в Республіці В'єтнам було в цілому завершено, співробітники консультативної групи були направлені до Головного військово-політичного управління Південного В'єтнаму, в штаби різноманітних тактичних районів, штаби ВМС і ВПС, а кількість консультантів збільшилась до 31. В 1966-му році Тайвань і Південний В'єтнам підписали китайсько-в'єтнамську військову угоду, після чого консультативна група була перейменована в Групу військової допомоги «Китайської Республіки» у В'єтнамі і знаходилась під контролем «Комітету з політики військової допомоги Вільному світу» [7].

Паралельно з цим, не пізніше 1961 року, Тайвань починає проводити секретні операції на підтримку Південного В'єтнаму яке включало в себе станцію прослуховування, спеціальні розвідувальні і рейдові групи, військових радників.

Республіка Китай також надала спеціалістів військово-водолазної підготовки для південнов'єтнамських водолазних частин. Підрозділи, які навчали спеціалісти з Китайської республіки, потім стануть відомими як Lien Doi Ngoi Nhai (LDMN) (англ. Frogman). Окрім інструкторів з підводного плавання там налічувалось декілька сотень діючих Тайванських військовослужбовців.

Взяття в полон спецпризначенців з Китайської Республіки комуністичними силами зафіксовано тричі, 16 червня 1961 г., 20 липня 1963 г. і ще раз 23 жовтня 1963 г., при спробі потрапити до Північного В'єтнаму [2].

Окремим напрямком дій була авіаційна підтримка. В 1962-му році тайваньські «Китайські авіалінії» (англ. China Airlines) відкрили в Сайгоні представництво «Офіс Південної зірки», з метою проведення спеціальної місії Центрального розвідувального управління США з транспортування та доставки вантажів в джунглі В'єтнаму. Оскільки велика кількість механіків Vietnam Airlines була мобілізована в армію, південнов'єтнамська сторона також направила персонал до China Airlines для виконання місії цивільної авіації

Vietnam Airlines в Південно-Східній Азії. З початком ескалації війни та відправкою великої кількості американських військ до В'єтнаму об'єм роботи «Офісу Південної зірки» сильно збільшився. Багато літаків зазнавали обстрілів зенітним вогнем з землі, 2 були збиті з ПЗРК [7].

В листопаді 1967-го року в Сайгон прибула група військових зі складу 34-ї ескадрилії ВПС Тайваню відомої як ескадрилья «Чорних кажанів». На початку цей підрозділ включав в себе 7 офіцерів льотчиків, 3-х механіків і два транспортних літаки для виконання спеціальних задач, таких як транспортування, десантування та скидання різноманітних вантажів, а також радіотехнічна розвідка.

До кінця 1967-го року тайваньські льотні екіпажі, що надавали допомогу В'єтнаму, втратили 3 транспортних літаки і 25 військових загиблими, в тому числі 17 пілотів (???членів екіпажів??? - на транспортниках обычно 2 пілота, при потере 3 самолетов 17 погибших – необ'яснимо много). Всього в період з 1962 по 1975 роки, тільки за офіційними даними, військово-повітряних сили Тайваню втратили 40 військовослужбовців и десять літаків [7].

Гоміньданівці також безпосередньо приймали участь в бойових діях у В'єтнамі в якості американських військових найманців. В цілому якість підготовки армії ДРВ була невисокою, а тайваньські спецпризначенці мали значні бойові можливості і належали до тієї ж раси, що і в'єтнамці, на думку

американців, їм було легше маскуватись, тому американські військові посилено вербували тайваньських солдат. В основному вони відповідали за розвідку «стежки Хо Ши Міна». Це коридор, створений армією ДРВ для підтримки партизан «Національного фронту визволення» на півдні, що проходив через джунглі Лаосу та Камбоджі.

Щоб не створювати у зовнішнього світу враження, що Тайвань приймає участь у війні, США вербували сили спеціального призначення тільки через тайваньські спецслужби. Окрім базового грошового забезпечення яке виплачувалося військовому з Тайбею, військові, що відправлялися до В'єтнаму, також отримували щомісячну премію в розмірі 500 американських долларів від збройних сил США. Всі комбатанти, перед тим як відправитися у В'єтнам, укладали контракти тривалістю в дев'ять місяців після чого мали право повернутися додому. Під час контракту кожен хто відслужив 6 місяців отримував право на набуття оплачуваної тижневої відпустки, що включала в себе безкоштовний переліт в США або іншу країну “вільного світу”. (Відпустка за програмою (Rest and Recreation, R&R) відпочинок та відновлення — тижнева відпустка, що надавалася всім військовослужбовцям що проходили службу в армії США як мінімум один раз за час відрядження до ТВД, зазвичай з мандрівкою на Гавайї, Гонконг чи Австралію) [1].

Таке грошове забезпечення було нечуванним для Тайваня і відповідало небезпеці і складності поставлених перед ними завдань. Особовий склад, що відправлявся до В'єтнаму, спочатку повинна була пройти місячну секретну підготовку з американськими військовими інструкторами, а потім вилітали до Сайгону, звідки, після короткого відпочинку, летіли до місця призначення місії - району джунглей поблизу 17 паралелі [8].

Солдати цих тайваньських спецпідрозділів забезпечувались гвинтівками М16, пістолетами різних видів, декілька гранат, штик та інше. Кожна група також мала окуляри нічного бачення, ліхтарі, ручні генератори та інші речі. Команді спецпризначенців окрім боротьби з в'єтконгом доводилось також битися з різноманітними отруйними зміями і дикими звірями в джунглях.

В їхнє завдання входила розвідка північнов'єтнамських артилерійських позицій, складів боєприпасів та інше, їм не дозволялось входити до поселень і контактувати з місцевими. Вони знаходили, досліджували і просувались «стежкою Хо Ші Міна», по слідах північнов'єтнамських підрозділів, до їх виявлення, а коли виявляли їх стоянку, одразу ж повинні були викликати авіацію за цими координатами для нанесення удара з повітря.

Матеріально-технічним забезпеченням цих груп займались збройні сили США. Тому дехто з тайваньських спецназівців, що були в той час у В'єтнамі, згадували: “Якщо вам потрібні будь-які запаси, просто відправте радіограму, і ви зможете отримати “аірдроп” тієї ж ночі... Тоді і відчував, що працювати на збройні сили США набагато краще, чім працювати на армію гомін'ядяну, тут я без проблем міг отримувати належні бонуси і забезпечення”.

Як писала преса в ДРВ тільки в 1964 році захопила 17 «американсько-чанкайшистських шпигунських командос». Які визнали, що належать до «спецслужб США та Тайваню», і їм було наказано перевдягтися рибалками і відправитися до Північного В'єтнаму для проведення диверсій.

Навіть зараз фактично вся інформація що стосується дій цих груп засекречено, і все що ми знаємо зібрано в основному зі спогадів учасників.

Тайваньська армія також робила спроби взяти участь у війні. В останні роки журналісти донесли до широкої громадськості, що було виявлено секретну дорогу на горі Олив в містечку Сінхуа округу Тайнань, яка являє собою змодельоване поле бою «Селище В'єтконг», створене тайваньською армією в рамках підготовки до участі у В'єтнамській війні. За повідомленнями ЗМІ, острів, після початку війни у В'єтнамі у 1960-х роках, стає посилено охороняємим військовим об'єктом. Вся Оливовою гора схожа на мініатюрну версію «В'єтнамського поселення», з бутафорськими храмами, гробницями, збудованими фальшивими будинками і якісно зробленими підземеллями. Ззовні є відкриті рови та траншеї. Основним завданням було познаймити тайваньських солдат з тунельною тактикою північнов'єтнамських партизанів і адаптуватися до умов поля бою у В'єтнамі. Один з тайваньський воєнних чиновників одного

разу в посольстві США у В'єтнамі сказав: «Це перший крок для нас, щоб повернутися на материк». Що б не дати Тайваню можливості втілити свої наміри і "втягти США у війну", при сильній протидії всередині самих США тайваньська армія офіційно відмовилась від участі у війні, але "в'єтконгівські поселення", які імітували поле бою у В'єтнамі, не були покинуті ще довгий час [6].

Одною з не менш важливих частин тайваньської допомоги В'єтнаму були поставки військового забезпечення. На початку Тайвань був занепокоєний реакцією США і завуальовано просував військову допомогу. Так одного разу Нго Дінь Дьє попросив у Тайваню надати військових техніків і легке озброєння. Тайваньське «Міністерство оборони» одразу ж подарувало 20 000 гранат. Зі спогадів сторін, тайваньська армія свідомо змінила автентичне китайське керівництво з експлуатації в ящиках з гранатами на в'єтнамський варіант, а також видалила все маркування на боєприпасах і пакуванні, аби світове співтовариство не звинуватило їх в «безпосередній участі в конфлікті». Та з того часу Тайвань все більше і більше втягувався в до цього конфлікту: у 1965 році Південний В'єтнам звернувся до Південної Кореї та Тайваню з проханням надати десантні кораблі для допомоги в транспортуванні. Зтурбовані тим, що «надання десантних кораблів може вважатися приводом для активних дій "великого" Китаю», Сполучені Штати попросили Тайвань надати не військово-морські десантні, а вантажні кораблі. Однак в той час Південна Корея вже надала три десантних кораблі, а Тайвань, не тільки, надав на один десантний корабель більше, ніж Південна Корея, але і передал їх разом з екіпажами.

В цілому, в той час Тайвань, як «найвірніший союзник» США на Далекому Сході, приймав саму активну участь в підтримці дій США у В'єтнамі, та постійно нарощував зусилля. Згідно відкритих даних, на 1 травня 1965-го року Тайвань відправив до Південного В'єтнаму групу допомоги сільському господарству з 86 осіб, консультативну групу «політичної війни» з 18 осіб, медичну бригаду з 10 осіб і групу обслуговування електростанції з 9 осіб, а на

Тайвані підготовлено більш ніж 200 південнов'єтнамських військових [6].

Оскільки в той час промисловість Тайваню була відносно добре розвинута, він став самою важливою базою обслуговування озброєння для збройних сил США. Впродовж всього періоду війни у В'єтнамі на Тайвані знаходилось або було відновлено загалом 14 654 колісних транспортних засобів, 910 броньованих автомобілей, 1194 вилкових навантажувача для збройних сил США та іншої різної техніки всього 187 892 одиниці [4].

Окремо слід згадати Особливу зону Хайянь — це ділянка землі площею близько 700 км², що розташована на вузькому півострові мису Камау, найпівденнішому краї Республіки В'єтнам, виділена керівництвом Південного В'єтнаму для мешкання за кордоном китайців в основному з провінції Гуанду, що втекли від комуністів після 1949 року, яких очолив отець Жуань Лехуа їх центром стало поселення Пінсін. Через їх активну антикомуністичну позицію з часом вони набули право на в'єтнамське громадянство.

З усіх боків ця територія оточена територією, контрольованою В'єтконгом, який з січня 1961-го року неодноразово атакував цей анклав, але були відбиті місцевими. Як тільки це стало відомо, то одразу викликало широкий резонанс в тогочасному антикомуністичному таборі. Навіть американські військові, що дислокувалися у В'єтнамі, спеціально приїхали сюди в “гості”. В тому ж році в'єтнамська сторона дозволила місцевим на законних підставах сформувати збройні сили для боротьби з В'єтконгом після чого вона отримала офіційну назву “Особлива зона Хайянь”

В результаті на сцену вишли місцеві етнічні групи китайців та нонг, чисельність яких в період розквіту перевищувала 2000 осіб (всі місцеві були солдатами під час війни). Відомо що сюди, після погодження з В'єтнамським урядом ввійшли 102 Тайваньських воєнних інструктори, а 1963 році Су Юйчжэнь, який давав інтерв'ю в Особливій зоні Хайянь, згадував, що тут знаходяться гоміньданівські партизани [11].

ЦРУ також дозволило солдатам Китайської Республіки ввести сюди військових, для допомоги в навчанні військ, тому що майже 90% місцевих були

китайцями. В вересні 1964 року ЦРУ погодило прибуття сюди 100 кадрових військових китайської армії. В тому ж місяці Нгуен Хан запросив 112 бійців спеціального призначення національної армії для допомоги отцю Жуаню [5].

В 1973 році, після того як Північний та Південний В'єтнам підписали «Паризьку мирну угоду», всі іноземні війська “були виведені” з В'єтнаму, а війна у В'єтнамі стає повністю “в'єтнамською”. Грунтуючись на загальній антикомуністичній позиції, уряд Південного В'єтнаму сподівається, що тайваньська «група військової допомоги» залишиться у Південному В'єтнамі. Після узгодження тайваньська сторона прийняла рішення продовжити перебування на півдні. Міністерство оборони Тайваню таємно організувало «Групу консультантів по будівництву у В'єтнамі» під кодовою назвою «Проект Братерство». В 1973 році було офіційно сформовано «Будівельний полк» на чолі з Лю Ге Луном, колишнім начальником штабу «Куйшанського військового корпусу», який потім відправився в різні місця Південного В'єтнаму для виконання функцій консультантів в сфері тактики та політроботи. Персонал «Будівельної місії» вважається дипломатичним персоналом (з відповідними документами, паспортами) та мав дипломатичну недоторканість.

Оскільки "будівельний полк" це секретна операція, бійці полку використовують виключно повсякденний, цивільний одяг. Що б не дати членам своїх сімей дізнатись, що вони знаходяться в Південному В'єтнамі, їм доводиться брехати членам своїх сімей і казати, що вони проходять навчання на американській військовій базі в Рюкю.

В березні 1975 року армія ДРВ разом з Національним фронтом визволення Південного В'єтнаму (НФВПВ) почали повномасштабний наступ. Південнов'єтнамські війська були дуже швидко “евакуйовані” з Центрального нагір'я, у радників тайваньського «Будівельного корпусу» не було часу втекти літаком, тому їм довелося змішатися с біженцями, та на риболовецьких човнах біля трьох діб дрейфувати в морі перед тим як вони змогли прибути назад до Сайгона. Тайваньська «консультативна група» терміново відкликала військових радників, що знаходились в різних містах, до штаб-квартири в Сайгоні. Так

співпало, що 5 квітня Чан Кайши помер на Тайвані, і «Група консультантів з будівництва» під приводом цього негайно була повернута на Тайвань більшу частину особового складу, залишивши лише керівника групи Лю Гэ Луня та чотирьох офіцерів, які повинні були поїхати пізніше.

15 квітня США направили офіційне повідомлення «посольству» Тайваня в Південному В'єтнамі, з повідомленням про початок підготовки до евакуації з Сайгону, члени полку, що лишились негайно почали знищувати таємну документацію.

Оскільки евакуйованим на початковому етапі вважали, що евакуація була лише тимчасовим заходом та, що вони скоро повернуться до В'єтнаму, тому конфіденційні документи не були вивезені, їх довелося знищувати персоналу що залишився. Архіви і документи спалювались загалом більше трьох діб. За винятком деяких найцінніших архівів, які були вивезені на Тайвань. Так були перетворені на попіл архіви, з інформацією про секретну підтримку В'єтнаму більш ніж за 10 років [10].

В кінці квітня комуністичні війська оточили Сайгон. Величезна кількість людей намагалася втекти з міста через аеропорт, морський порт, посольство США та інші місця. О 08.00 30 квітня з даху посольства США злетів останній американський гелікоптер.

Що стосується гомін'яднянівського штаба, дислокованого в Південному В'єтнамі, то Сюй Шаочан, «посол» у В'єтнамі, вилетів останнім рейсом China Airlines з Сайгона до Тайбэя в вечері 26-го, а 28-го «посольство» було офіційно закрито. Окрім цього, варто сказати, що президент Південного В'єтнаму Нгуен Ван Тієу прибув до Тайбею з ранку 25-го квітня на спеціальному гвинтовому літаку збройних сил США [9].

Точної кількості військових Китайської республіки (Тайваню), що приймали участь в подіях в'єтнамської війни в період з 1960-1975 роках наразі встановити не можливо. За різними підрахунками їх кількість становить від 1000 до 3000-5000 осіб. Загальні ж втрати загиблими та зниклими безвісти за той же час становлять не менше 100 військових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Los olvidados militares españoles enviados a la guerra de Vietnam. /ABC. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.abc.es/archivo/abci-olvidados-militares-espanoles-enviados-guerra-vietnam-202005170141_noticia.html
2. Republic of China in the Vietnam War. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://military-history.fandom.com/wiki/Republic_of_China_in_the_Vietnam_War#cite_ref-Mo%C3%AFse_pp._3-4_2-2
3. Stanley Robert Larsen and James Lawton Collins, Jr. Allied Participation in Vietnam. DEPARTMENT OF THE ARMY. WASHINGTON, D.C. 1985
4. В 1970-х роках Тайвань дійсно співпрацював з НВАК, за для того аби повернути Сіша? / 历史上的今天 | 70年代台湾真的配合解放军收复西沙? [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.163.com/dy/article/FPJ511R905239H2Q.html>
5. Військово консультативна група Республіки Китай у В'єтнамі / 中華民國駐越軍事顧問團. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zh.wikipedia.org/wiki/%E4%B8%AD%E8%8F%AF%E6%B0%91%E5%9C%8B%E9%A7%90%E8%B6%8A%E8%BB%8D%E4%BA%8B%E9%A1%A7%E5%95%8F%E5%9C%98#%E9%A7%90%E8%B6%8A%E8%BB%8D%E6%8F%B4%E5%9C%98>
6. Під час війни у В'єтнамі Тайвань відправив спецназ в район китайсько-в'єтнамського кордону в спробі контролювати материк / 越战时台曾派特种部队前往中越边境 妄图反攻大陆. /Global Times [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://mil.news.sina.com.cn/history/2018-08-02/doc-ihhehtqf3867024.shtml>
7. Під час війни у В'єтнамі Тайвань таємно надавав допомогу Півдню: відправляв військових радників, транспортні літаки, пожертвував зброю / 越戰

期間，台灣曾秘密援助南越：選派軍事顧問、派遣運輸機、贈予武器。

[Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ifuun.com/a2016628189908/>

8. Секретна участь Тайваню у В'єтнамській війні / 台灣曾秘密參加越戰. /Global Times [Електронний ресурс] Режим доступу: https://news.ifeng.com/taiwan/6/200807/0701_2936_626556.shtml

9. Тайвань у війні в Кореї та війні у В'єтнамі: відчуття психологічного шоку / 朝鲜战争和越战中的台湾：感受莫大心理冲击. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://news.sohu.com/20090405/n263215456.shtml>

10. Тайвань таємно приймав участь у В'єтнамській війні / 台灣曾秘密參加越戰. /Global Times [Електронний ресурс] Режим доступу: https://web.archive.org/web/20070319231200/http://news.xinhuanet.com/theory/2007-03/16/content_5857383_1.htm

11. Тема дня: Як Тайвань таємно допомагав Південному В'єтнаму під час війни у В'єтнамі / 今日话题:越战期间台湾如何秘密援助南越. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.weituzhai.com/article/14896.html>

CULTUROLOGY

ФОЛЬКЛОРНІ КОЛЕКТИВИ ПОДІЛЛЯ

Зоріна Світлана Євгеніївна,
здобувач вищої освіти II курсу
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Ядловська Ольга Степанівна,
доцентка кафедри міжнародних відносин та
соціально-гуманітарних дисциплін,
к. іст. н., доцентка
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація. В роботі визначено значення подільського фольклору, як одного з елементів розвитку сучасної автентичної української культури. Проаналізовано діяльність найбільш відомі фольклорні колективи Поділля, а саме особливості напрямків їх діяльності, досягнення та творчі доробки.

Ключові слова: фольклор, Поділля, ансамблі, творчість, народ, музика, пісні.

За роки незалежності України духовно-культурне життя нашої нації зазнало суттєвих змін. Принагідно зауважити, що значно зросла увага держави щодо національних святинь, яке позначилось на рівні національного виховання молодих поколінь, набуваючи нових форм та підходів до її збереження та формування. Так, в останні десятиліття поширилися різноманітні наукові дослідження, в яких підіймалась проблематика історичного розвитку

національної культури, а особливо аналізу історії та теорії музичного фольклору.

Одним з найцікавіших етнографічних регіонів, який привертає увагу значної кількості етнографів, істориків та археологів є Поділля, оскільки саме там зберіглось багатство національної та матеріальної культури. Таке різноманіття легко пояснити асиміляційними процесами, через складну геополітичну ситуацію регіону, міграційні процеси й багатонаціональний склад населення, що вплинуло на характер національної культури. У цьому контексті важко не погодитись із твердженням С. Грица про те, що історичний період, у якому ми живемо, поступово стає часом, коли фольклор на регіональному рівні є поштовхом для активного заклику молоді до вивчення вагомості в його змісті, справжнього духовного надбання наших співвітчизників, які протягом століть зберігали наш етнос у його найкращих локальних зразках [1, с. 24].

Згідно з реаліями сьогодення, вкрай важливо звернути увагу на заходи, які спрямовані на прискорення процесів консолідації української нації, а особливо молодого покоління, через вплив етнокультурної соціалізації для усвідомлення відповідальності та виваженості у ставленні, до всього, що є вкрай необхідним для збереження локальної етнічної ідентичності. У цьому ракурсі на особливу увагу заслуговують народні фольклорні колективи Поділля [2, с. 31].

Так, слід згадати про ансамбль народної музики *“Подільські акварелі”* Олексія Беца, діяльність якого почалась у 70-х роках ХХ століття. Дослідивши репертуар цього ансамблю ми дійшли до висновку, що його основою була автентичність мелодій різних етнокультурних груп, що проживають в Південно-Західному Поділлі з сусідніх регіонів та держав («Молдовський танець»; «Гуцульські наспіви» на який вплинула культура Гуцульщини, Буковини та Молдови; «Бессарабська полька» та інші), яка поєднувалась із широким застосуванням різних народних інструментів (скрипка, цимбали, барабан, кобза, сопілка тощо) [3, с. 236-237].

З 1970 року по 2008 рік помітною була модернізація його репертуару, яка

еволюціонувала від традиційно-фольклорної культури (автентичної) до академічної, що супроводжувалось оригінальністю композицій вокально-інструментальних творів, своєрідністю реставрації народно-інструментальної автентичної традиції та перекладом світової класики. Проте це не вплинуло на відзеркалення справжньої самобутності народно-інструментального мистецтва Південно-Західного Поділля [3, с. 236-237].

Також варто відзначити академічний ансамбль *«Козаки Поділля»*, витоки якого сягають 1938 року в якості ансамблю пісні та танцю *«Подільянка»*. Він є унікальним та універсальним художнім колективом, який репрезентує найкраще з невичерпної скарбниці народної творчості Поділля. Разом з тим, творчий колектив завжди знаходиться на шляху пошуку, за допомогою чого було вироблено своєрідний мистецький стиль ансамблю: де глибока сутність української подільської народної пісні і танцю співвідноситься з сучасними музичними течіями (джаз, поп, кантрі тощо) [4, с. 211].

Період творчої діяльності колективу є однією із яскравих сторінок літописної книги існування Подільського краю. Ансамбль створив та презентував різноманітні тематичні концертні програми: *«Подільські поля»*, *«Краса України, Поділля»*, *«В неділю на базарі»*, *«Шевченкіана»*, фольк-опера *«Вічна сцена»* – про Устима Кармалюка (лібрето П. Гірник), *«Україна, любов, майбутнє...»*, *«Подільські вечорниці»*, *«Я — народ!»*, *«Ваша величносте пані!»*, *«Пророк»* - за творами Т. Г. Шевченка, *«Козак»*, *«Моя дорога Україна»* та багато інших. Нині *«Козаки Поділля»* нараховують 82 творчих осіб: 38 хористів, 24 артисти балету та 20 артистів оркестру [5].

Популярним народним колективом є також народна фольклорна група *«Поділля»*, заснована майже 80 років тому. Цей колектив неодноразово є лауреатом міжнародних фольклорних фестивалів: Польща (1999, 2002, 2004, 2008), Швейцарія (2000), Німеччина (2001), Дипломат III Всеукраїнського фестивалю – конкурс народної хореографії на честь Павла Вірського (2011). Колективом було виконано понад 6000 виступів, а також була запатентована та

випущена книга «Співає «Поділля» та два компакт-диски [6].

Гастрольні маршрути «Поділля» пролягали по всій Україні та за її межами. Їх чекали глядачі з Далекого Сходу та Молдови, з Англії та Франції, зі Швейцарії та Польщі. Колектив бере участь у творчому звіті Вінниці у Національному палаці «Україна», а декілька артистів ансамблю отримали почесні звання «Заслужений артист України» [6]. При цьому, варто відзначити, що Радою Міністерства культури та туризму України від 13 грудня 2012 року ансамблю пісні й танцю «Поділля» Вінницької обласної філармонії за творчі досягнення був присвоєний академічний статус [7].

Водночас підкреслимо поширення та розвиток дитячої творчості. Так, на території Гніванської дитячої музичної школи Тиврівського району діє дитячий аматорський фольклорний ансамбль «*Дивоцвіт*», який давно вже відомий за межами нашої держави [8]. Заснований він був у 1988 році Тамарою Василівною Гуцал. Цей колектив активно представляє український фольклор на міжнародних фестивалях та конкурсах, де неодноразово ставав переможцем та лауреатом: «Слов'янський ярмарок» м. Ярослав (Польща), «Фестиваль-конкурс національних культур» м. Потенца (Італія), «Веспремські ігри» Угорщина та інші [9].

Репертуар колективу налічує понад 200 композицій, хороводів, ігор, закличок, танків, що вже записані у пошукових експедиціях [9]. На це вплинула сумлінна праця керівника в постійному пошуку етнографічного матеріалу, що знову підтверджує високий рівень майстерності колективу, який започаткував власний почерк та стиль на основі культурних надбань [10, с. 383-384].

Отже, вищезазначене дозволяє нам зробити такий висновок, що фольклорні колективи Поділля – це один із проявів автентичності української культури, адже вони є впізнаваними не тільки в Україні, а й в багатьох куточках світу. Цей перелік творчих колективів не є вичерпним, але він свідчить про те, що сучасники пам'ятають та поважають наші давні культурні традиції, духовні надбання та ідеологічні переконання, які завжди були спрямовані на консолідацію та незалежність української нації. Через це такі ансамблі мають

значну відповідальність щодо збереження самобутності та яскравості українського фольклору, який після перегляду завжди залишається в пам'яті та серцях кожного глядача.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грица С. В ім'я збереження фольклору. Вибрані статті. *Фольклор у просторі та часі*. Тернопіль: Астон, 2000. 228 с.
2. Пилипак М. Фольклор Поділля. Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження. За наук. ред. В. А. Косаківського. Вінниця, 2005. Вип. 1. 147 с.
3. Мариніна І. Г. Основні чинники та періодизація напрямів-тенденцій формування репертуару подільського ансамблю троїстих музик Олексія Беца. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 10. С.232-237
4. Качуринець Лілія Валеріївна Поетапність становлення і розвитку хореографічної підготовки в академічному ансамблі пісні і танцю «Козаки Поділля». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 176. С. 210-216
5. Академічний ансамбль пісні і танцю «Козаки Поділля». URL : <https://obl.filarmonia.com/Cossacks-of-Podillya> (дата звернення 19.10.2022 р.)
6. Смішко Л. В. Академічний ансамбль пісні і танцю «Поділля». Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. Л. Тімірязєва. URL: http://old.library.vn.ua/publications/2014/zpd_Vin2014/zpd_Vin2014_12.html (дата звернення 22.10.2022)
7. Про доповнення Переліку національних закладів культури, для працівників яких при визначенні посадових окладів застосовується додатковий коефіцієнт підвищення посадових окладів: Наказ Міністерства культури України від 13.12.2012 р. №1496 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2065-12#Text> (дата звернення 22.10.2022)
8. Бегас Н. О. Сучасний стан пісенного фольклору східного Поділля. (за матеріалами Тиврівського району Вінницької області. URL: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2010/74.pdf> (дата звернення 22.10.2022)

9. Гвінейська міська територіальна громада. Фольклорний відділ. URL: <https://gnivan-miskrada.gov.ua/folklornij-viddil-09-13-51-14-07-2021/> (дата звернення 22.10.2022)

10. Жалюк О. П. Діяльність клубних закладів Вінниччини з відродження та збереження української традиційної культури у сучасних умовах // *Освіта, наука і культура на Поділлі*. 2012. Т. 19. С. 380-389.

ЛЮДИНА ЯК ЕЛЕМЕНТ АНАЛІЗУ СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ

Самчук Лариса Сергіївна,

к.філос.н., викладач,

Шабатура Євгенія Андріївна

студентка соціально-гуманітарного факультету

Університет Ушинського

м. Одеса, Україна

Анотація: у роботі розглянуто філософські основи трактування людини як елемента аналізу сучасної соціокультурної ситуації. З'ясовано, що вся сукупність кризових явищ так чи інакше втілюється в людині як складнику суспільства. Саме тому власне сама людина й опинилася в центрі соціокультурної кризи. Наразі світова культурна ситуація зазнає кардинальних змін, що супроводжується такими тенденціями, як масова культурна трансформація, утвердження сучасних неоднозначних цінностей, прагнення збереження та імплементації специфічних культурних традицій у сьогоденний побут.

Ключові слова: людина, соціокультурна ситуація, особистісний вимір, державна політика, модернізаційний підхід.

Беззаперечним фактом є те, що починаючи з ХХ століття у світі розпочався не знаний раніше динамічний процес, мета якого полягала у вірі в необмежений прогрес цивілізації. В той час протягом лише одного покоління суспільні структури, які вважалися стабільними й непорушними, зазнали розпаду, а з хаосу та руйнації виникали нові, більш притаманні тогочасним викликам. Своєрідними маркерами такого суспільного розвитку стали розум, наука, творча діяльність. Саме вони в прогресивно налаштованій свідомості людства сприймалися як запорука досягнення бажаного результату.

Соціокультурна ситуація вже в ті часи продемонструвала свій кризовий характер, водночас немов би засвідчуючи, що тогочасний визначальний для світового поступу європейський спосіб буття людини вичерпав себе. Багато вчених теоретиків дійшли думки про необхідність переоцінки та перекомпонування складників духовно-сміслового ядра культури відповідності з новими смисловими орієнтирами та викликами. Деякі філософи почали наголошувати на тому, що суспільство постало перед історичною необхідністю усвідомлено змінювати культурну парадигму. Власне тому, через вагому значимість, це завдання не може розглядатися у вузькому регіональному просторі.

Аналіз соціокультурної ситуації переконує нас в тому, що вся сукупність кризових явищ так чи інакше замикається на людині як складнику суспільства. Саме тому власне сама людина й опинилася в центрі соціокультурної кризи. Враховуючи, що ця криза свідчить не лише про вичерпність певного способу буття, але й окреслює орієнтири майбутнього, стає зрозумілим наступне. Сміслова перспектива розвитку та існування людства виводить на перший план особистість та особистісну модальність ставлення людини до дійсності в перспективі соціокультурного розвитку. Таким чином стає зрозумілим, що подальший розвиток людства повинен отримати більш особистісний вимір, що зумовлено непорушним улаштуванням самого соціокультурного світопорядку, де будь-які історичні події є відображенням соціокультурного стану особистості. Як писав свого часу італійський вчений Аулеріо Печчеї: «Саме в людині містяться джерела усіх наших проблем, в ній зосереджені всі наші прагнення та сподівання...Якщо ми хочемо відчувати глобальність усього суцього у світі, то в центрі цього повинна стати цілісна людська особистість та її можливості...» [3, с. 9].

Слід зазначити, що після набуття Україною самостійності питання модернізації соціокультурної ситуації та трансформації культурної політики суспільства стають предметом дослідження українських науковців. На початку 90-х років цьому явищу було характерне органічне поєднання теоретичних та

емпіричних аспектів дослідження. Є. Борінштейн наголошує, що в «модернізаційних підходах до «українського матеріалу»... означилася нова хвиля – відхід від соціально-економічних до культурологічно зорієнтованих інтерпретацій» [2, с. 14]. Прикладом може слугувати радикальна зміна духовно-ціннісних орієнтацій, поява альтернативних стилів у мистецтві, утвердження нових суспільних ідеалів та моральних норм, які впливають на суспільні процеси із силою не меншою, ніж чинники матеріальні за своєю природою. Власне саме з цього випливає твердження, що сукупний вплив духовно-ціннісних складників людського буття впливає на хід історичних подій. Тому підхід до розуміння трансформаційних процесів в суспільстві повинен бути системно цілісним, розглядаючи соціально-культурну реальність суспільства як багаторівневе, матеріально-ідеальне утворення.

Непомірний темп життя, непритаманний ще в недалекому минулому, вражаючи навіть для нас швидкості пересування чи розповсюдження інформації, сприймаються як невід'ємна ознака прогресу. Проте зворотною стороною цього явища виявляється душевна порожнеча та моральна незворушність індивіда. З психологічної точки зору прагнення зовнішньої динаміки можна розглядати як спробу втечі від внутрішньої порожнечі, намагання замінити внутрішні глибинні пустоти зовнішнім ілюзорним простором. Усе це є результатом втрати нашим сучасником цілісності буття, внутрішні й зовнішні аспекти якого дедалі більше віддаляються один від одного. Власне втрата внутрішнього, якісного розмаїття, яке реалізується під впливом правильної соціокультурної політики з боку держави, неминуче виявляється зовні: відносини спрощуються до банальних мінімальних контактів.

Наразі світова культурна ситуація зазнає кардинальних змін, що супроводжується такими тенденціями, як масова культурна трансформація, утвердження сучасних неоднозначних цінностей, прагнення збереження та імплементації специфічних культурних традицій у сьогоденний побут. Принциповим для дослідження є розуміння культурних змін через призму змін

в ідеях, цінностях і нормах поведінки індивіда в рамках суспільства. Але разом з тим, в умовах культурного плюралізму виникає ситуація морально-етичної та ціннісної невизначеності уявлення про суспільство, світ і місце людини в ньому. В такій ситуації особливого значення набуває дослідження культури та мистецтв як простору формування особистості в рамках суспільства. Цей процес є принципово важливою метою для будь-якого суспільства й повинен реалізовуватися в рамках державної політики [4, с. 427].

Узагальнюючи викладене вище можна констатувати, що в українському суспільстві все більше усвідомлюється нагальна потреба в зміні соціокультурної ситуації через реформування державної політики у сфері культури, прагнучи таким чином стимулювати підйом суспільного нематеріального розвитку в цілому. Загально важливим є тяжіння до донесення важливості культури як одного з найцінніших здобутків нації, її домінантності для кожного члена суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борінштейн Є. Р. Розробка теорії соціокультурної трансформації у вітчизняній та зарубіжній науці: точка зору соціальної філософії. *Соціальна філософія. Вісник СевНТУ*. 2013. № 141. С. 12-16.
2. Печчеї А. Людські якості. URL: https://stud.com.ua/42329/filosofiya/pechcheyi_lyudski_yakosti (дата звернення 30.10.2022).
3. Шетеля Н. І. Сучасна культурна ситуація та її вплив на галузь культури та мистецтв. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 1. С. 425-427.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ МУЗЕЇВ ТА КІМНАТ БОЙОВИХ ТРАДИЦІЙ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Сидоренко Любава Вікторівна,
к. мист-ва, доцент, професор кафедри МПЗ ДВ
Національна академія сухопутних військ
ім. гетьмана П. Сагайдачного
м. Львів, Україна

У статті розглянуто основні напрямки роботи музеїв та кімнат бойових традицій в ЗС України в період 2014-2021 років. Досліджено нормативн-оправову базу у сфері військово-патріотичного виховання, інформаційної безпеки та політики пам'яті, що вплинула і на основні напрямки роботи військових музеїв та кімнат бойових традицій в ЗС України, окреслено ключові принципи побудови сучасних військових музейних експозицій. Зроблено висновок щодо діяльності роботи військових музеїв та кімнат бойових традицій у ЗС України, що мають безпосередній вплив на патріотичне виховання військовослужбовців.

Ключові слова: військовий музей, військово-патріотичне виховання, культурологічна робота, музейна експозиція, Збройні Сили України.

Діяльність військових музеїв та кімнат бойових традицій як важливих виховних засобів спрямовується на поширення знань про історичне минуле України, виховання громадянина-патріота, формування шанобливого ставлення до національної воєнно-історичної спадщини з метою наслідування прикладів мужності та звитяги борців за свободу та незалежність України як попередніх історичних періодів, так і сучасності, зокрема у збройному протистоянні на Сході України.

Зміни в системі чинного законодавства в Україні у 2014-2021 роках відбуваються в умовах збройної та інформаційної агресії проти України. Так

була оновлена нормативно-правова база у сфері військово-патріотичного виховання, інформаційної безпеки та політики пам'яті, що вплинула і на основні напрямки роботи військових музеїв та кімнат бойових традицій в ЗС України, а саме: Інструкція про організацію виконання у Збройних Силах України Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9. 04. 2015 року № 317-VIII [2], Постанова Верховної Ради України від 12 травня 2015 р. № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» [1], Наказ Міністерства оборони України № 374 від 10. 07. 2019 року «Про затвердження Інструкції з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України» [3], Проекту Указу Президента України від 30. 04. 2020 року «Про концепцію військово-патріотичного виховання та громадського сприяння безпеці і обороні України» [4], Розпорядження Кабінету міністрів України № 1233-р від 9. 10. 2020 року «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року» [5].

Відтак, основними напрямками роботи військових музеїв та кімнат бойових традицій в ЗС України в період 2014-2021 років було визначено:

- подолання радянської спадщини;
- звернення до воєнної історії України;
- висвітлення участі військовослужбовців ЗС України в ООС (АТО)

Сході України.

Комплектування військових музеїв та кімнат бойових традицій за вказаний період здійснюється на основі оновлення наочної агітації та експозицій, враховуючи, з одного боку, демонтаж залишків радянської символіки, а з іншого, – висвітлення участі військовослужбовців ЗС України в ООС (АТО) на Сході нашої держави, що сприяє військово-патріотичному вихованню майбутніх офіцерів ЗС України на прикладах героїзму їхніх

сучасників.

Визначальною формою існування музеїв є музейна експозиція. Саме експозиція здійснює не лише фізичне, а й духовне зберігання об'єктів та предметів культурної спадщини, забезпечуючи креативний доступ до музейних цінностей для різних категорій відвідувачів. На даний час актуальними є чотири види технологій побудови музейних експозицій: традиційні технології, технології вітрини-образу, електронні технології та технології «живого музею».

Традиційні технології побудови музейних експозицій включають, перш за все, створення типових вітрин, стендів, планшетів, а також проектування та встановлення локального освітлення, екранів та іншої електронної апаратури, що виступає в експозиції у своєму звичайному вигляді, без додаткової стилізації та оригінального оформлення. До цього виду технологій можна додати створення копій та муляжів, схем, графіків, супровідних текстів та ілюстрацій, манекенів, панорам тощо.

Технологія вітрини-образу втілює створення оригінальної та концептуальної експозиції. Це – створення метафоричних, скульптурних моделей реальних предметів або речей, архітектурних об'єктів чи їх комбінацій, що виконують функції вітрини. В результаті взаємодії вітрини-образу та реальних предметів-експонатів виходять складні об'єкти, які називаються «музейними інсталяціями». Від традиційних тематико-експозиційних комплексів ці «інсталяції» відрізняються тим, що в них прихована певна художня ідея, що сприяє сприйняттю музейних предметів не лише як історичних джерел, а також як багатозначних художньо-поетичних символів, що відкривають таємниці епохи, її героїв та їх вчинків тощо.

Наступний вид побудови музейних експозицій – електронні технології. Це – електронно-комп'ютерні засоби, що включають мультимедійні проектори, лазерні проекції, у тому числі відеомепінг, а також інтерактивні інформаційні вітрини, сенсорні кіоски, тачскрини та багато іншого. Їх основне завдання – не лише вирішувати проблему інформаційного супроводу експозиції, а й відтворювати віртуальні моделі реальних предметів та об'єктів, історичних

подій на рівні художньо-документальної інтерпретації, занурювати відвідувачів в історичні події та процеси, що моделюються в експозиції. Ідеальний варіант - якщо ці технології розкривають внутрішні сенси представлених музейних предметів-оригіналів.

Ще однією сучасною технологією створення музейних експозицій є техніка «живого музею». Цей перспективний різновид інтерактивних технологій застосовується найчастіше в експозиціях, які будуються цілком або частково на основі ансамблевого методу та репрезентують історико-побутові інтер'єри або їх умовні фрагменти. Йдеться про створення в музейному просторі особливих експозиційно-тематичних зон спілкування, що дозволяють відвідувачу порушувати традиційні музейні правила у стилі «руками не чіпати», «не галасувати», «не сідати» і т.д. Подібні зони спілкування отримали образну назву – «живий музей». У даний час спостерігається тенденція комплексного застосування актуальних методів та сучасних технологій побудови музейних експозицій. Особливо актуальними стають іммерсивні методи та технології, здатні занурювати відвідувача у побутове та художньо-образне середовище, пов'язане з історико-культурними процесами та подіями.

Більшість військово-історичних музеїв виникла після початку російсько-української війни з метою збереження пам'яті про безсмертний подвиг українського народу, його Збройних Сил.

Відтак, оновлення експозицій військових музеїв та кімнат бойових традицій здійснюється за двома основними напрямками:

- 1) висвітлення участі військовослужбовців в ООС (АТО);
- 2) демонтаж символів радянського й імперського періодів в історії України відповідно до вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [2].

Виконання вимог цього закону має на меті сприяння національній самоідентифікації, необхідній для формування в майбутніх офіцерів ЗС

України стійких ідейних переконань, національних ідеологічних і світоглядних орієнтирів, що мають базуватися на вітчизняних військових традиціях.

Основними завданнями діяльності роботи військових музеїв та кімнат бойових традицій у ЗС України, що мають безпосередній вплив на патріотичне виховання військовослужбовців, є:

– проведення заходів меморіального, ритуального, військово-історичного та патріотичного характеру із використанням досвіду ООС (АТО);

– надання допомоги військово-навчальним закладам та частинам у вивченні та пропаганді героїчного минулого та бойових традицій ЗС України;

– вивчення накопичених у музеї зразків військової техніки та матеріалів для використання їх в експозиціях, у навчальних цілях, виховній та військово-патріотичній роботі;

– активне сприяння бойовій та громадсько-державній підготовці військовослужбовців, науковій, навчально-педагогічній, іншій службовій діяльності особового складу військових частин з використанням різних форм науково-освітньої роботи;

– участь у моральному, естетичному та героїко-патріотичному вихованні військовослужбовців, у підвищенні їх загальноосвітнього та культурного рівня та організації повноцінного культурного дозвілля.

Таким чином, діяльність військових музеїв із військово-патріотичного виховання військовослужбовців зосереджується на якісному проведенні заходів шляхом широкого використання історичних, бойових реліквій та унікальних експонатів, що відображають славетні бойові сторінки героїчної історії Збройних Сил України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Постанова Верховної Ради України від 12. 05. 2015 № 373/VIII. Верховна Рада України. URL:

<https://dovidnykmpz.info> (дата звернення 11. 09. 2022).

2. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Інструкція про організацію виконання у Збройних Силах України Закону України від 9. 04. 2015 року № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 04. 09. 2022).

3. Про затвердження Інструкції з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України № 374 від 10. 07. 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 02.10. 2022).

4. Про концепцію військово-патріотичного виховання та громадського сприяння безпеці і обороні України. Проект Указу Президента України від 30.04.2020 року. URL: <https://www.mil.gov.ua> (дата звернення 10. 09. 2022).

5. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету міністрів України № 1233-р від 9. 10. 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 17. 09. 2022).

6. Сидоренко Л. В. Основи прикладної культурології: Навчально-методичний посібник. Львів: НАСВ, 2017. 100 с.

LITERATURE

СПЕЦИФІКА ЗОБРАЖЕННЯ КОХАННЯ У ТРАГЕДІЇ “РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА”

Таран Олександра Олександрівна

магістрант

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація. Зацікавленість людства темою кохання має тривалу історію. Ставлення до нього можна назвати біполярним: починаючи від повного заперечення кохання і закінчуючи його звеличенням. Варто зазначити, що довгий час науковці взагалі не бралися за вивчення цієї теми, пояснюючи це тим, що саме поняття «кохання» є відносним та абстрактним. Існують різноманітні ракурси, крізь призму яких можна розглядати такий феномен як «кохання» – релігійний, літературний, психологічний, міфологічний. Серед зацікавлених даною темою чільне місце посідають майстри художнього слова, які жили в різні часи і в різні епохи. Кожен з них по-своєму намагався зобразити позитивні й негативні сторони цього високого почуття.

Слід зазначити, що про специфіку кохання почали говорити ще в античні часи. Серед тогочасних мислителів важливе місце посідали промови Сократа, відтворені Платоном у творах «Симпозіум» і «Федра», і майже всі теорії кохання базуються саме на цих двох промовах. Одним з перших, хто зважився писати про кохання, був давньогрецький поет Анакреонт, якого називали «класичним співцем кохання». У його творчості Ерос зображено у вигляді хлопчика, який бавиться і цілить стрілою в серце закоханого. Також поет уявляв кохання могутнім ковалем, який б'є молотом по серцю. Тож, як бачимо, ще в античні часи було відмічено факт складних любовних переживань.

Особливий погляд на цю тему притаманний визначному англійському драматургові Вільяму Шекспіру (1567-1601?). Шекспір – один з небагатьох авторів, який у свої творах описав різні форми кохання. У своїх трагедіях драматург вдало демонстрував наслідки цього феномену на внутрішній світ і поведінку людини. Серед його творчого доробку є «вічні» твори, які стали легендарними у плані інтерпретації цієї теми. У 1595 р. вперше була надрукована трагедія, яка стала літературним символом суспільних суперечностей та розчарування в образах Відродження. Запозичивши сюжет з твору Овідія «Метаморфози», Шекспір створив неперевершений шедевр про трагічне кохання двох молодих людей. «Ромео і Джульєтта» – трагедія Шекспіра, концептуальне розмаїття якої вважається актуальним у різні епохи. Так, і сьогодні дослідницька увага найчастіше прикута до образів головних героїв трагедії, до особливостей їхнього юнацького кохання.

Метою даної роботи є встановлення специфіки зображення кохання у трагедії «Ромео і Джульєтта».

Ключові слова: специфіка кохання, трагедія, Шекспір, «Ромео і Джульєтта».

Науковці зазначають, що досить складно дати чітке визначення поняттю «кохання». Зокрема, на кохання як об'єкт наукового дослідження в недалекому минулому звернули увагу і психологи. В оксфордському тлумачному словнику з психології говориться: «Психологи, можливо, вчинили б правильно, якби відмовилися від аналізу цього терміну та віддали його поетам» [1, с. 198].

Першими серед поетів, як уже говорилося, були античні митці. З тих пір і до сьогодні було написано чимало праць про різнобічну природу цього феномену на основі особливостей його презентації у міфології, релігії, працях філософів і психологів.

На основі праць античних філософів сучасні вчені дійшли висновку, що кохання буває декількох типів. Найчастіше виділяють кохання еротичне (тілесне, пов'язане із сексуальним збудженням), платонічне (позбавлене

сексуальних контактів), кохання до себе, надеротичне кохання (виходить за межі егоїзму люблячої пари, складає екзистенційний фундамент кохання до ближнього, позбавлене невротичних та інфантильних деформацій) [2, с. 349]. У трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» ми можемо побачити саме еротичне кохання.

Крім цього, особливість трагедії у тому, що кожен персонаж має своє тлумачення поняття «кохання» та розуміє його по-своєму. В залежності від того, як вони розуміють кохання персонажів трагедії можна умовно поділити на групи:

- Звичайний люд;
- Аристократія;
- Ромео і Джульєтта.

До першої групи персонажів належать такі персонажі як слуги Капулетті, слуги Монтеккі та городяни. Вони вважали кохання та стосунки між жінкою та чоловіком вигодою та плотським потягом. Досить грубо говорили про жінок слуги Капулетті на самому початку п'єси. Вони вважають, що жінки живуть тільки для того, щоб ними задовольняли плотські бажання. Аристократи, до яких належала мати Джульєтти, підтримувала таку концепцію, але в більш м'якій формі. Коли маленька Джульєтта впала, мати повторює їй неприємні натяки: «Ай! Ти впала на обличчя? Як виростеш – на спинку будеш падать» [3,с.26]. Отже, можна зробити висновок, що для аристократів в основі шлюбу лежить матеріальна вигода, а не високе почуття.

Інша група персонажів – Ромео та Джульєтта. Їхні погляди на кохання зображені в розвитку. Спочатку це закоханість Ромео в Розаліну, для Ромео «любов – це дим, що в'ється з уст зітханців» [3, с. 9]. Слід підкреслити, що коли він вперше побачив молоду Джульєтту на вечірці, він зрозумів, що це кохання з першого погляду: «Чи ж я до цього вечора любив? Я вперше тут красуню справжню стрів» [3, с. 22]. Подібну ситуацію мала і Джульєтта. До зустрічі з Ромео вона жила стабільним життям та прийняла звістку про необхідність шлюбу із Парісом. Отже, кохання, що виникло між персонажами, було з

першого погляду. Зі сказаного раніше випливає те, що щире еротичне кохання притаманне у трагедії лише головним героям. Варто звернути увагу на стійкість кохання. Герої готові були відректись від сім'ї, соціального стану та імені. Кохання змушує замислитись Джульєтту над тим, що родові ім'я і пов'язані з ним зобов'язання їй не потрібні, адже саме вони виступають джерелом проблем. Вона вважає, що феодальні звичаї давно застаріли і потрібно щось змінювати. Таким чином, кохання героїв змогло перемогти феодальну ворожнечу. За тих умов воно було викликом усьому суспільству, без перебільшення його навіть можна назвати героїчним. Для закоханих життя виступає не настільки важливим як кохання. Автор показує, що для героїв життя не має сенсу якщо вони не можуть бути разом. Почуття кохання стає набагато сильнішим за смерть, але саме смерть дала можливість закоханим бути разом. На наш погляд, смерть обох персонажів в фіналі трагедії не виглядає як поразка, навпаки, – це перемога кохання. Поразки зазнало саме феодальне суспільство зі своїми застарілими законами. Результатом смерті молодих людей стало припинення ворожнечі між старшим поколінням Монтеки і Капулетті.

Отже, «Ромео та Джульєтта» вважається найяскравішим і водночас найтрагічнішим гімном кохання. Автор яскраво продемонстрував трагічні наслідки людських почуттів. Герої трагедії символізують новий початок, новий принцип миру, дружби, кохання. У загибелі закоханих народжується нова істина – людські почуття важливіші за вікові і станові забобони.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпенко Л. А. Психологічний словник / За спільною ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. 2-ге вид., виправила та додала М.: Політиздат, 1990. 494 с.
2. Шинкарук В. І. Філософський словник / В. І. Шинкарук. 2-ге вид. І доп. Київ.: Голов. Ред. УРЕ, 1986. 800 с.
3. Шекспір В. Ромео і Джульєтта / переклад В. Мисик / Київ: Апріорі, 2016 р. 106с.

POLITICAL SCIENCES

УДК 352

ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ОСНОВ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Виходов Євген Анатолійович

аспірант

Дніпровська академія неперервної освіти

Дніпропетровської обласної ради

Анотація: Розглянуто демократичну форму політичного устрою та сформовано законодавчі основи адміністративного нагляду на прикладі децентралізації та адміністративно-територіального устрою, з врахуванням особливостей вітчизняної політичної системи.

Ключові слова: адміністративний нагляд, орган, самоврядування, демократія, державно-політичний устрій, влада, законодавство.

Сьогодні демократія є найпопулярнішою формою політичної організації в суспільстві, що дозволяє людям не тільки обирати лідерів, але й контролювати владу. Попри всі проблеми, які постають у рамках демократичної форми організації суспільства, його державно-політичного устрою, саме влада народу найкраще справляється з викликами сучасності.

Наслідками політики централізації влади в Україні стали:

- низька ефективність управлінських рішень;
- низький рівень довіри до влади;
- деградація сільської місцевості;
- складна демографічна ситуація;
- низький рівень інвестиційної привабливості територій;

- інфраструктурно, фінансово та кадрово слабкі громади;
- низька якість надання публічних послуг;
- високий рівень корупції.

Ці виклики вимагали докорінних реформ у сфері державного управління, місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Об'єднані територіальні громади, крім зростання власних фінансових можливостей, у результаті децентралізації мають й інші інструменти забезпечення економічного розвитку – здійснення зовнішніх запозичень, самостійне обрання установ з обслуговування коштів місцевих бюджетів відносно розвитку та власних надходжень бюджетних установ. Децентралізовано повноваження у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства, органам місцевого самоврядування надано право самостійно визначати містобудівну політику.

Після прийняття низки законів щодо децентралізації повноважень і регулювання земельних відносин громади дістануть право розпоряджатися землями за межами населених пунктів. Верховною Радою України прийнято закони, які надають можливість децентралізувати частину повноважень ЦОВВ щодо надання базових адміністративних послуг: реєстрацію нерухомості, бізнесу, місця проживання особи – передавши їх на рівень громад.

Напрацьовані законопроекти, покликані чітко розмежувати повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, дозвілля, соціально-економічного розвитку, інфраструктури між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на кожному з територіальних рівнів адміністративно-територіального устрою держави.

Починаючи з 2020 року Україна перейшла до завершального етапу реформи децентралізації та внесення змін до системи адміністративно-територіального устрою. Одним з найбільш дискусійних моментів, що пропонувалися для публічного обговорення перед ініціюванням механізму внесення змін до Конституції та підготовки законодавчих пропозицій стало питання щодо посадової особи-наглядача, його іменування,

рівня та обсягу закріплення його повноважень, функцій, компетенції, рівня представництва, механізмів взаємодії з органами місцевого самоврядування тощо. Сторонами процесу публічних консультацій, що проводились у більшості областей України, були представники юридичної науки та освіти, органів місцевого самоврядування та їх асоціацій, громадських організацій, політичних партій та державних органів. В рамках публічних консультацій було представлено значну кількість конструктивних ідей та моделей, більшість з яких базувалися на засадах ст. 8 Європейської хартії місцевого самоврядування, досвіді функціонуючих ефективних систем зарубіжних країн, тезі щодо неможливості повернення до старих централізованих систем. Незважаючи на те, що через глобальну пандемію COVID-19 було втрачено набраний темп обговорень та напрацювання пропозицій, сьогодні існує ряд факторів, що стимулюють ці процеси, серед яких: 1) необхідність завершення реформи в найкоротші строки, адже економічні наслідки пандемії та введення військового стану можуть створити значні перепони в реалізації будь-яких реформ на наступні декілька років; 2) відкликання Президентом вже опрацьованого та обговореного проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» № 2598. Вважаємо доцільним дослідити наведені питання та виробити ряд підходів до вирішення проблем, що були встановлені, на основі вивчення європейського досвіду через аналіз ризиків, характерних для української політичної системи. Емпірична база дослідження складається з наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців, висновків та рекомендацій міжнародних організацій, концепцій та проектів актів законодавства, офіційних пресрелізів та позицій посадових осіб і представників місцевого самоврядування, отриманих безпосередньо в процесі консультацій та через електронні ресурси.

Висновки: Є необхідність врахування вітчизняних особливостей політичної системи, демократичних інститутів, непростой економічної ситуації, рівня корумпованості при запозиченні закордонного досвіду.

Зараз дуже важко робити прогнози зміщення сфер впливу в Україні

внаслідок завершення реформи децентралізації та адміністративно-територіального устрою, але слід зазначити, що ці зміни є найбільш вагомими і масштабними, а результати реформування будуть помітні перш за все жителям територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юридичний науковий електронний журнал DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/111>
2. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
3. Конституція України: Прийн. на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
4. Про місцеве самоврядування в Україні Закон України від 21.05.1997 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст. 170)
5. Громадське обговорення «Конституційне забезпечення децентралізації в Україні – 2020» від 29.02.2020 р. [Електронний ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SN9CgbANusY>. 5
6. Петришина М., Петришин О. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування. Харків : Право, 2016. 44 с.

ТЕХНОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ЯК СПОСІБ ЛІКВІДАЦІЇ КОРУПЦІЙНОГО ЯВИЩА НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В УКРАЇНІ

Луцька Катерина Петрівна

аспірантка

Навчально-науковий інститут
публічного управління та державної служби

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

Анотація: Розкрито питання запобігання корупції в державній службі. Розглянуто особливості впровадження електронного декларування як інструмента запобігання корупції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Висвітлено основні проблеми, які потрібно вирішити

Ключові слова: корупція, державна служба, запобігання, електронне декларування.

Корупція – це явище, яке переслідує людство майже з моменту появи його перших організованих форм існування. Корупція, яка вкоренилася в усі сфери функціонування держави, може загрожувати економічній системі та громадянському суспільству, яке зараз формується. Тож подолання корупції стає дуже складною проблемою.

Для протидії корупції у державному секторі у 2016 році запроваджено електронну систему електронне декларування (е-декларування) осіб, уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, та єдиний державний реєстр декларацій осіб, що уповноважені на виконання функцій держави чи органів місцевого самоврядування.

Так, електронне декларування – це один із новітніх фінансових інструментів боротьби з корупцією в сфері державної служби.

Сьогодні, завдяки запровадженій у 2016 році системі електронного

декларування, усі громадяни можуть знати статки державних службовців, які вони отримують зарплати з державного бюджету. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) перевіряє дані, вказані посадовцями у електронних деклараціях, і таким чином, контролює достовірність вказаних даних про вартість майна, доходи та витрати державних службовців [1].

Війна змусила багатьох людей спішно покинути свої домівки, часто втрачаючи документи, а іноді, на жаль, і домівку. У таких ситуаціях державні службовці втрачають можливість швидко та легко подати інформацію про своє майно. З огляду на те у 2022 році НАЗК доповнило єдиний державний реєстр декларацій осіб функцією, яка дозволяє декларантам отримувати інформацію про наявні в реєстрі об'єкти нерухомості. Це полегшує подачу декларацій людям, які втратили документи про власність на майно.

Ця функція дозволяє суб'єкту декларування знаходити інформацію про об'єкти нерухомого майна, об'єкти незавершеного будівництва та транспортні засоби, які належать суб'єкту декларування, які він придбав чи успадкував, а також відомості про наявні іпотечні права за інформацією, наявною в реєстрі [2].

Варто зауважити, що 25 травня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» № 2259-IX [3]. Цим законом визначено, що особи, які претендують на зайняття політичних посад, посад державної служби, а також посад в органах місцевого самоврядування, посад керівників суб'єктів господарювання у державному секторі економіки, посад керівників органів місцевого самоврядування, установ та організацій, не подають декларацій осіб, як це передбачено Законом України «Про запобігання корупції». Особи, призначені на відповідні посади в період дії воєнного стану, зобов'язані протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції».

8 липня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» № 2381-IX [4]. Так, внесені зміни передбачають, що суб'єкт декларування на якого покладений відповідний обов'язок, зобов'язаний подати декларацію особи, що уповноважена на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, кінцевий термін подання якої припадає на період дії воєнного стану, і повідомлення про суттєві зміни у майновому стані, підстави для подання якого виникли у період дії воєнного стану, і також повідомлення про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента, підстави для подання якого виникли у період дії воєнного стану, в період 90-о календарних днів з дня припинення чи скасування воєнного стану.

Враховуючи те, що курс розвитку України носить євроінтеграційний характер, то згідно із такими законодавчими змінами розроблений проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з метою виконання вимог Європейської комісії щодо набуття Україною статусу члена Європейського союзу» [5]. Цей законопроект націлений на виконання Україною вимог Європейської комісії стовно набуття нею статусу члена Європейського Союзу і відновлення належного порядку, спрямованого на ліквідацію корупції і захист та утвердження демократичних цінностей, дотримання принципу верховенства права та забезпечення захисту прав людини в Україні.

В контексті зазначених вище законодавчих змін лежать технологічні перспективи ліквідації корупції в державній службі.

Доцільно зауважити, що одним із важливих принципів антикорупційної політики на 2021-2025 роки [6] є цифрова трансформація реалізації повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також прозорість діяльності та відкриття даних як основи для мінімізації корупційних ризиків у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

У ході реалізації антикорупційної політики на 2021-2025 роки [6] доцільно вирішити ряд проблем, зокрема:

1. Проблема нездійсненої цифрової трансформації щодо реалізації повноважень органами державної влади і органами місцевого самоврядування як підґрунтя для забезпечення прозорості і зниження корупційних ризиків у діяльності органів.

Для подолання цієї проблеми передбачено: розробити та реалізувати офіційний інструмент підготовки і проведення публічних закупівель у напрямку інформатизації, яким передбачатиметься візуалізація закупівель, наявність телекомунікаційних мереж, автоматизація розрахунків очікуваної вартості; утворити єдину інформаційну систему державних баз даних на базі єдиного державного центру обробки даних та національної інфраструктури просторових даних, усунути дублювання процесів збору даних.

2. Проблема того, що державна антикорупційна політика не завжди базується на повних, об'єктивних і достовірних даних, внаслідок чого зусилля різних органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадськості недостатньо скоординовані.

Для подолання цієї проблеми доцільно зібрати, проаналізувати і оприлюднити дані про стан реалізації антикорупційної політики із використанням сучасних ІТ-інструментів.

3. Проблема недостатньої прозорості і неефективності роботи митних органів, знано високий обсяг дискреційних повноважень у працівників митних органів.

Для подолання цієї проблеми доцільно мінімізувати необґрунтований вплив суб'єктивних чинників під час митного оформлення із використанням засобів автоматизації та цифровізації.

Таким чином, зазначимо, що питання інтеграції в європейський простір є для України актуальним, оскільки інформаційне суспільство у західноєвропейському форматі для цього більш придатне, тому для вирішення питання запровадження електронного декларування доцільно керуватися

європейськими стандартами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Декларування. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/deklaruvannya/>
2. Освітньо-інформаційні матеріали з питань запобігання та виявлення корупції. URL: <https://marad.gov.ua/ua/diyalnist/protidiya-korupciyi/osvitno-informacijni-materiali-z-pitan-zapobigannya-ta-viyavlennya-korupciyi>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>
4. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану: Закон України від 08.07.2022 р. № 2381-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2381-20#Text>
5. Про внесення змін до деяких законів України з метою виконання вимог Європейської комісії щодо набуття Україною статусу члена Європейського союзу: Проект Закону України від 23.09.2022 р. № 8071. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/II08142I?an=1>
6. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. Національне агентство запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antykorpustijna-strategiya/>

**СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР:
ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Погрібна Вікторія Леонідівна

д.соціол.н., професор
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Анотація: В статті розглядається вплив глобалізації та інформаційного вибуху на архітектуру світового інформаційного простору. Доводиться, що перетворення інформації на глобальну проблему призвело до формування багатосуб'єктності інформаційного простору, в якому сформувалося чотири основні групи країн, серед яких позиціонуються група країн-«універсальних інформаційних донорів», група країн-«універсальних інформаційних реципієнтів» та дві групи країн ситуативної орієнтації.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, глобалізація, глобальні проблеми, глобальний інформаційний простір, інформаційний вибух

Сьогодні інформація набула світового характеру, перетворилась на глобальну проблему. При цьому значно зросла роль інформації у вирішенні інших глобальних міжнародних проблем, таких як проблеми голоду, розподілу світових енергетичних ресурсів, боротьби зі стихійними лихами, тероризмом, епідеміями тощо.

Інформація відтворює явища та закони зовнішнього світу і створює можливості передбачення і перетворення дійсності в інтересах міжнародного співтовариства. На відміну від інших ресурсів, які мають здатність вичерпуватись, інформаційні ресурси не тільки відтворюються, але й збільшуються протягом їх використання (тобто накопичення інформації у вигляді фундаментальних та спеціалізованих знань зростає, і протягом останніх

10 років зросло майже в 30 разів). Інформаційний фактор здійснив у житті міжнародного співтовариства найбільш глибоку зміну за всю її історію.

Однією з основних особливостей нашого часу є стрімке зростання всіх видів інформації. Польський письменник-фантаст С. Лем у 1970-х роках назвав це явище «інформаційний вибухом». Під ним він розумів лавиноподібне збільшення кількості публікацій у наукових журналах, яке призвело до страшних прогнозів кінця науки як такої.

У ХХІ столітті це поняття набуває нового значення. Ми живемо в інформаційну епоху. Сьогодні інформація – це найдорожчий ресурс, яким володіє людство. За умови вмілого маніпулювання, в руках виконавця зосереджується необмежений вплив як на конкретну людину, так і на великі соціальні спільноти. Навіть війни між державами ведуться вже не стільки традиційними методами, скільки за допомогою новітніх інформаційних технологій.

За умов глобальної інтеграції і жорсткої міжнародної конкуренції головною ареною зіткнень і боротьби національних інтересів держав стає інформаційний простір, а інформаційна складова набуває статусу найважливішої ланки в системі національної безпеки кожної держави.

Активна інформатизація сучасного суспільства відбувається не тільки через те, що воно насичується інформацією та інформаційними технологіями, а й завдяки тому, що його соціальний і економічний розвиток залежать від володіння адекватною інформацією та від уміння ефективно контролювати та користуватися нею. Головну роль у такому суспільстві відіграє об'єктивна, доступна та своєчасна інформація, яка перетворилася на третій вид стратегічних ресурсів, поряд із речовиною і енергією.

Сьогодні фахівці констатують, що за п'ять останніх років людством було вироблено інформації більше, ніж за всю його попередню історію. Обсяг інформації в світі зростає щорічно на 30%. Сучасна революція в інформаційних технологіях характеризується тим, що на 8 млрд осіб населення Землі (липень 2022 р.) припадає більше 6,5 млрд телефонів, і ця цифра постійно і стрімко

збільшується.

Темпи зростання обсягів інформації в нашому житті проаналізував доктор Мартін Гілберт та його команда з Університету Південної Каліфорнії ще 15 років тому. Вони використовували складну формулу для обчислення середньої кількості інформації, яку зберігають чи передають у світі за допомогою кожного засобу комунікації (від комп'ютера до паперової книги). Науковці дослідили 60 категорій цифрових і аналогових технологій, використовуваних в період з 1986 до 2007 року. Як виявилось, кожен зберігає в комп'ютері, на носіях інформації і на магнітній стрічці кредитної картки інформацію, що дорівнює вмістові 600 тисяч книжок. Використовуючи за одиницю виміру 85-сторінкову газету, науковці встановили, що в середині 1980-х років пересічна людина отримувала близько 40 таких «газет» інформації щодня, а у 2007-му ж цей показник зріс до 174 [1].

Вважається що ключовий момент переходу від аналогових до цифрових технологій стався 2002 року, й до 2020 року майже 94% інформації було «відцифровано» (у 2000 року – лише 25%).

Якщо проаналізувати історичну ретроспективу подвоєння людством бази знань, то складається наступна картина:

- 1750 – 1900 рр. – 150 років на подвоєння
- 1900 – 1950 рр. – 50 років на подвоєння
- 1950 – 1960 рр. – 10 років на подвоєння
- 1960 – 1990 рр. – 5 років на подвоєння
- 1990 – 2000 рр. – 2 роки на подвоєння
- **2020 р. – подвоєння інформації кожні 73 дні**

Обсяги інформації, що передається двосторонніми телекомунікаційними технологіями (інтернет, телефонні мережі), зростали в період після 2000 р. на 28% щороку, тоді як інформаційні потоки, що передаються телевізійними та радіомовними каналами – лише на 6%. Загальна ж кількість створених людиною даних у світі оцінюється науковцями в 295 екзабайт. Це в 315 разів більше, ніж піщинок на Землі, та водночас це число становить менш ніж 1% тієї

кількості інформації, що міститься в ДНК однієї людини. Потужність комп'ютерів, які обробляють інформацію, подвоюється кожні 18 місяців, телекомунікаційних засобів – кожні два роки. Мало того, що ми не встигаємо переробити велику частку інформації, яка накопичується, вона ще й швидко застаріває і вимагає заміни. Вперше над цим фактом замислилися вчені у 70-х роках минулого століття. Тоді, як ми вже зазначали, і з'явився термін «інформаційний вибух». Важливо, що властиве йому надшвидке збільшення кількості інформаційного контенту може призводити до часом непрогнозованих наслідків, які суттєво ускладнюють процес контролю та управління інформацією. Отже, відомий вислів Натана Ротшильда: «Хто володіє інформацією, той володіє світом» сьогодні втрачає актуальність і потребує коригування: *«Хто контролює та управляє інформацією, той контролює та управляє світом»*.

Інформація у багатьох законах розвинених держав світу визначається як стратегічний ресурс, який охороняється системою національної безпеки. Але при цьому вона перетворилася на глобальну проблему. Ми можемо зробити цей висновок, аналізуючи інформацію на предмет відповідності критеріям, що визначають глобальні проблеми [2]:

- 1) глобальні проблеми стосуються всього людства в цілому, кожної соціальної групи і кожної людини, тобто мають всецивілізаційний характер;
- 2) ці проблеми виступають як об'єктивний фактор, що певною мірою обумовлює розвиток усього світу;
- 3) глобальні проблеми вимагають для свого вирішення постійного міжнародного співробітництва усіх держав і максимальних об'єднаних зусиль усього людства. Невирішеність цих проблем створює загрозу для існування цивілізації майбутнього планети.

Отже, інформація набула статусу глобальної проблеми, оскільки:

- 1) Сучасні засоби зв'язку створили можливість передачі великих масивів інформації за неймовірно короткий час і на будь-яку відстань, що майже миттєво може вплинути на суспільні процеси в світі.

2) Глобальні проблеми міжнародного співтовариства завжди мають в якості важливої складової і проблему комунікацій. На сьогодні, в першу чергу, це врегулювання міжнародних конфліктів, підтримання миру і безпеки у світі, проблему голоду, проблема захисту навколишнього середовища, проблема біженців, проблема стихійних лих та епідемій. Жодна з цих проблем не може бути вирішена без збору, аналізу поширення відповідної інформації, що є прерогативою процесу комунікацій.

3) В результаті розвитку надсучасних інформаційних технологій міжнародне співтовариство отримало можливість швидко та своєчасно мобілізувати ресурси для вирішення будь якої проблеми, що виникла.

4) Глобальні проблеми зазвичай пов'язані з виникненням глобальних криз. Інформація, на жаль, не є виключенням. Сьогодні ми фіксуємо виникнення інформаційної кризи, яка має наступні прояви:

- поява величезної кількості «зайвої» інформації, бо сьогодні практично будь-яка людина може опублікувати будь-що для всього світу завдяки соціальним мережам, форумам, блогам тощо, що продукує цілком слушні претензії до якості цієї інформації;

- перенасичення інформацією глобального інформаційного простору і, як наслідок, виникнення проблем зі сприйняттям та опрацюванням таких обсягів інформаційного контенту;

- порушення принципу об'єктивності в діяльності світової інформаційної системи через тиск, що спричиняють лобісти приватних, відомчих і регіональних інтересів.

Розгортання названих процесів призвело до формування багатосуб'єктності глобального інформаційного простору, в якому зараз чітко позиціонується чотири основні групи:

- ✓ країни, що слабо включені в світову інформаційну мережу, не мають технологічних можливостей для обробки інформації, тому зазнають неконтрольованого впливу інформації;

- ✓ країни, що мають більш-менш задовільні технологічні можливості

для відбору зі світової інформаційної мережі певних обсягів інформації задля використання її для власного розвитку, намагаються входити у світову інформаційну систему з невеликими обсягами власної інформації, роблять спроби обмеження неконтрольованого впливу зовнішньої інформації;

✓ країни, що активно користуються можливостями світового інформаційного простору на базі застосування сучасних технологій відбору, виробництва, збереження та поширення інформації, є активним учасником ринків інформаційних послуг, реалізуючи на них власний інформаційний продукт, має суттєві можливості для нейтралізації шкідливих для них інформаційних продуктів;

✓ країни, що використовують новітні технології, виготовляють інформаційні продукти на базі власної ідеології, власного виміру «якості життя», активно просуваючи їх у світі.

Отже, як бачимо, з'явилися «універсальні інформаційні донори» (четверта група країн), «універсальні інформаційні реципієнти» (перша група) та дві групи країн ситуативної орієнтації, що значно підвищило рухливість цього простору, особливо, в умовах ускладнень міжнародних комунікацій, які пов'язані із загостренням міжнародних відносин, та активного поширення ІІСО (інформаційно-психологічних операцій), котрі зазвичай ґрунтуються на використанні широкого спектру маніпулятивних технологій – від класичної прямої дезінформації до більш складних, але не менш дієвих методів семантичного маніпулювання.

Таким чином, сучасний світ ставить всі країни перед жорстким вибором: якщо ти прагнеш не просто вижити, але й зберегти свою ідентичність та реальну незалежність в умовах глобалізації світового інформаційного простору, то маєш, *по-перше*, визначитися зі стратегією власної інформаційної політики - експансивної, націленої на використання власних інформаційних ресурсів для вирішення своїх внутрішньо- та зовнішньополітичних завдань, або герметичної, яка ґрунтується на ідеї розвитку за рахунок консолідації внутрішніх ресурсів, у тому числі ціною інформаційної самоізоляції і

самовідгородження від навколишнього світу, і, *по-друге*, взяти під державний правовий супровід та захист процес управління інформаційними потоками, бо, як ми вже згадували, хто контролює та управляє інформацією, той контролює та управляє світом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ми споживаємо щодня у п'ять разів більше інформації, ніж 20 років тому, створюємо – у 200 разів більше. ГО «Детектор медіа». 14 лютого 2011 р. - Режим доступу: URL: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/10378/2011-02-14-my-spozhyvaiemo-shchodnya-u-pyat-raziv-bilshe-informatsii-nizh-20-rokiv-tomu-stvoryuiemo-u-200-raziv-bilshe/> (29.10.2022)
2. Внучко С. М. Глобальні проблеми сучасності: причини виникнення та шляхи їх розв'язання. – Режим доступу: URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vsntupol_2013_145_22.pdf (30.10.2022)

PHILOLOGICAL SCIENCES

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВИДИ ОДНОСКЛАДНИХ БЕЗОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ

Атаманчук Катерина Миколаївна

Викладач суспільно-гуманітарних дисциплін,
Фаховий коледжу бізнесу та аналітики
при Національній академії статистики, обліку та аудиту,
м. Київ, Україна

Анотація: У статті йдеться про особливості функціонування односкладних речень у текстах художнього стилю. Визначено, що односкладні речення є засобами експресивного синтаксису і залежно від семантико-граматичної реалізації є виразниками суб'єктно-об'єктивної модальності.

Односкладні безособові речення, основним призначенням яких є вираження явищ природи чи стану людини, надійно утвердилися в системі української мови. До безособових зараховуються такі односкладні речення, в яких передається дія або стан, що виникає та існує незалежно від витворювача дії та носія стану. Дослідження цього різновиду односкладних структур пов'язується з працями І. Вихованця, В. Горяного, І. Білодіда, А. Загнітка, К. Шульжука та ін. Вітчизняні вчені вказують на необхідність перегляду та систематизації відомих у мовознавчій літературі поглядів на речення, чіткого розмежування критеріїв розподілу односкладних безособових речень за групами.

Ключові Слова: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, називні речення, експресивний синтаксис.

У сучасному синтаксисі актуалізуються такі аспекти дослідження, які

пов'язані з вивченням семантики й функції синтаксичних одиниць, з прийомами їх композиції в тексті, у мовленні, добором і спеціалізацією в реальних потребах і напрямках комунікації. Особливе місце в синтаксисі української мови займають односкладні речення. Дослідженню цих одиниць присвячено чимало праць. Як окремий тип речень вперше схарактеризував односкладні речення О. О. Шахматов, якому власне й належить термін «односкладні речення». Системну характеристику структурних типів односкладних речень подає П. С. Дудик у колективній монографії «Сучасна українська літературна мова»: Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда [5, с.232-261].

Такий широкий діапазон досліджень не знімає потреби осмислення синтаксичної природи односкладних речень та специфіки їх функціонування в художньому тексті, у якому на нормативні характеристики речень, зокрема й односкладних, накладаються індивідуально-авторські, тематичні, композиційні та інші особливості. Виявлення цих особливостей розкриває комунікативні можливості тих чи тих структур, їх роль у реалізації авторських інтенцій.

Актуальність статті зумовлена потребою дослідити синтаксичні особливості та стилістичні функції односкладних безособових речень у художньому мовленні.

Мета наукової роботи – з'ясувати специфіку односкладних безособових речень, проаналізувати критерії їх класифікації та визначити стилістичну роль цієї групи речень.

Методи дослідження – аналіз науково-методичної літератури, лінгвістичний опис мовних фактів, семантико-стилістичний метод.

У результаті аналізу функціонування безособових речень у художній літературі нами виділено такі їх види за способом вираження головного члена:

1. Безособові речення, головний член яких виражений безособовим дієсловом. Функцію головного члена в них виконує лише безособове дієслово - без афікса -ся чи з цим афіксом: а) речення, які містять повідомлення або запитання про стихійні явища, стани і процеси, що відбуваються у природі,

в навколишньому середовищі. Напр.: “Уже зовсім смеркало, як Давид підходив до села” (А. Головка); б) речення, що виражають переживання, настрої і фізичні відчуття людини: “По ночах йому [Прокопові] не спалось” (М. Коцюбинський); в) речення, які передають модальне значення бажання чи, рідше, небажання, яке сконцентровується в самій семантиці головного члена: “Мені хочеться говорити не на тему, і я говорю” (М.Хвильовий); г) речення, що містять у собі значення успіху чи неуспіху, тобто теж указують на якийсь внутрішній стан особи. Їх головний член виражається безособовими дієсловами типу щастить, таланить, фортунить: “Йшла чутка, що йому не пощастило” (М. Коцюбинський); “Є ж на світі невезучі люди, яким ні в чому не таланить” (М. Стельмах).

2. Безособові речення, головний член яких виражений особовим дієсловом, вжитим у безособовому значенні. Ці речення мають декілька функціональних різновидів: а) означають стихійні, атмосферно-метеорологічні явища і суто природні, фізичні процеси, обмежені у своєму вияві просторовими рамками: “До Великодніх свят було сіро, холодно, першого (паски святили) заясніло” (М. Хвильовий); б) означають стихійні процеси, що реалізуються з допомогою якогось предмета, що чинить дію, або ж певного явища природи: “Огонь... огнем кругом запалало!” (Т. Шевченко); в) означають різні вияви фізичної та психічної сфери в організмі людини, її настрої, переживання: “І в плечі так боліло невичерпно” (А.Головка).

3. Безособові речення, головний член яких виражений незмінною предикативною формою на -но, -то. У таких реченнях повідомляється про дію в її результаті, а не в процесі. Вони вживаються на позначення природно-фізичних явищ та дій, які не залежать від людської волі: різних дій і станів у сфері людських відносин: “Скажи – нас нема! Нас арештовано” (М. Куліш).

4. Безособові речення, головний член яких виражений словами категорії стану: “Здається, що в хуторі тихо й мирно” (Марко Вовчок).

Серед дієслівних односкладних речень семантикою і значенням суб’єктів

як носіїв предикативної ознаки виділяються особові (означеноособові, неозначено-особові та узагальнено-особові) конструкції. Усі форми головного члена означено-особових речень співвідносяться тільки з «семантичною особою» («мовець-адресат»), яка вказується дієслівними флексіями: Що ж, одслужу чотири роки, а там вернуся до тебе [14, с. 20]; Напораєм сіна та наваримо каші [4, с. 167]. Знаєш цього чоловіка? [6, с. 210]. Означено-особові речення близькі до двоскладних. Як і у двоскладних реченнях, виконавець дії мислиться в них означено, проте він може бути виражений лише займенником я, ми, ти, ви. Ця особливість ставить означено-особові речення в один синонімічний ряд з двоскладними. Порівняймо: Біжу на подвір'я [7, с. 44]. – Я біжу на подвір'я. Стоїмо мовчки [9, с. 178]. – Ми стоїмо мовчки. – А до сільбуду прийдеш увечері? [9, с. 41]. – А до сільбуду ти прийдеш увечері? «Потанцюйте зі мною» [9, с. 122]. – Ви потанцюйте зі мною. При такій трансформації односкладних речень у синонімічні двоскладні виникають нові семантичні відтінки: у двоскладних реченнях актуалізованим стає суб'єкт, в означено-особових реченнях підкреслюється дія, а не її виконавець, що надає емоційності, виразності й динамічності висловлюванням.

Семантична структура означено-особових речень – наявність віднесеної до означеного суб'єкта дії або процесуального стану. Ці значення конкретизуються в реченні як одиниці тексту. Саме в тексті означено-особові речення набувають змістової конкретизації. Наприклад: Коли генералові показали на тітку Антоніну, він підійшов до неї й під грім оплесків поцілував їй руку. – Ой пусти! Не лякай... – сказала Антоніна [4, с. 99]: Стрибаю з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. П'ю ще раз, убрівши по коліна і витягнувши шию, як лошак, потім стрибаю на кручу, гайда по сінокосу [4, с.183]. Максимального наближення до двоскладних речень, на нашу думку, означено-особові речення набувають при наявності в них звертання. Головний член у таких структурах виражений формами наказового способу. Означеність суб'єкта набуває семантичного вираження, хоч формально суб'єкт співвідноситься із займенниками ти, ви, ми. Наприклад: – Живіть, діти, у мирі

та злагоді [9, с. 78]; – Не кидай мене, Степане [4, с. 55].

Неозначено-особові речення відзначаються тим, що дійова особа в них формою дієслівного присудка не підказується, а мислиться неозначено, чітко не окреслено. Співвідносний із присудком головний член виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього або минулого часу дійсного способу. Стилiстична особливiсть уживання цих речень у художньому тексті полягає в тому, що через неозначеність суб'єкта (суб'єктів) дії, увага максимально зосереджується на самій дії. Неозначено-особові речення становлять граматичну модель із структурно можливим, але семантично усуненим суб'єктом. Наприклад: На другий день казали вже, що не надовго пощастило тому левові звільнитися з клітки [4, с. 191]; Ходили між людьми, як між вовками [7, с.45]. Неозначеність особи в них зумовлена ситуативно. Суб'єкт дії може бути відомий мовцеві, але він свідомо його не називає. Наприклад: – Не сходяться щось, – турбувався Марко. – Ще рано, надійдуть [7, с. 150]. Суб'єкт дії може бути невідомий ні мовцеві, ні співрозмовникові: – В район мене викликають, – гасячи посмішку, відповів Дорош [9, с. 43]; Він знав тільки одно: Будуть землю ділити [7, с. 120].

Узагальнено-особові речення як окремий різновид виділяють двома ознаками:

1) головний член у них здебільшого виражається дієсловом 2-ої особи однини теперішнього і майбутнього часу;

2) діястан, виражена цим дієсловом, відноситься до будь-кого, тобто суб'єкт дії (стану) мислиться узагальнено. Наприклад: Коли зважуєшся на вирішальний крок у житті, тут без батьківської поради не обійтись [4, с. 37]; Але як швидко біля вогню не бігай – все рівно обпечешся [9, с. 178]. Семантичний відтінок узагальненості дієслово може мати й у формі 3-ї особи множини або 1-ї особи множини, як, наприклад, у прислів'ях: Дарованому коневі в зуби не заглядають; Що маємо – не дбаємо, а втративши – плачем. Основне призначення узагальнено-особових речень – образне вираження загальних суджень, узагальнень, тому особливого поширення вони набули в

народній мові у вигляді прислів'їв, приказок, загадок, які відтворюються і в художніх текстах.

Високою частотністю вживання в досліджених нами художніх текстах відзначаються також безособові речення, у яких головний член виражений предикативною формою на -но, -то. Ці структури актуалізують не пов'язану безпосередньо з суб'єктом дію, яка має відтінок результативності. Наприклад: Вікно відчинено, і за ним видно закурену сажею акаційку... [4, с. 96]; Шаблю вибито з рук, але з серця не вибито дух волі й жадання краси! [4, с. 100]; Дивно: стільки вирв бомбами на Зачіплянці було нарито, а його жодна не взяла [4,с.109].

Можна виділити такі особливості семантики речень із предикативом на -но, -то: 1) речення з неозначеним діячем, що зближує ці структури з неозначено-особовими реченнями. Наприклад: Серію потужних зарядів уже закладено в моноліт, у щойно пробурені шпури. В кожную свердловину встановлено патрон-бойовик: він має виконати роль детонатора. Всю серію з'єднано. Перекрито шлагбауми [4, с. 14]. – Серію потужних зарядів уже заклали в моноліт... В кожную свердловину вставили патрон-бойовик... Всю серію з'єднали. Перекрили шлагбауми; 2) речення з усуненим діячем: називається лише результативний (створений відсутнім суб'єктом) стан. Наприклад: Занедбано цвинтар, лише великодніми святами сходяться сюди якісь бабусі на поминки [4, с. 15].

Основною ознакою семантики цих безособових речень є відсутність будь-якого суб'єкта і вираження стану в широкому розумінні, а саме: заперечення буття, існування певних реалій (предметів, осіб, явищ).

Інфінітивні розповідні речення, головний член яких виражається незалежним інфінітивом без частки би (б), указують на необхідність, неминучість, неможливість дії: Не забути мені того дня [7, с. 147]. Питальні речення передають вагання, роздум, сумнів у доцільності чи необхідності дії, названої інфінітивом без частки би (б): – Що ж його зробиць? – думав я, залишивши ластівок [4, с. 163]; Як научить його добру? [14, с. 17].

Речення з питальною модальністю можуть ускладнюватися питальними словами і частками: Чи вже ж почекає хіба? [4, с.126]. Інфінітивні спонукальні речення, головний член яких виражається незалежним інфінітивом без частки би (б), виражають суб'єктивну та об'єктивну необхідність (пропозицію, наказ, побажання). Висловлений у такій формі наказ набуває підкресленої категоричності: Рятувати людей. Найперше людей. Не допускати жертв [4, с.128]. Інфінітивні речення з часткою би (б) можуть виражати умовну модальність, а саме: а) бажану для того, хто говорить, дію: Напитися б джерельної води! [7, с. 227]; Розповісти б усе хлопцям, та не можна [9, с. 114]; б) пораду або бажання перебувати в якомусь стані, доцільність певної дії: Учатися б тобі, а не воювати [4, с. 67]; Іти б отак пліч-о-пліч через усе життя [4, с. 118].

Основна особливість односкладних номінативних речень полягає у предметності їх головного члена, тобто граматичний центр цих конструкцій складають іменники в називному відмінку, або кількісно-іменникові словосполучення. Предикативність у них виражається розповідною або окличною інтонацією: Цілий день вулиці, люди, фіакри... [7, с. 84]; Зорі, зорі... [8, с. 248]. Номінативні речення належать художньому мовленню. Їх багаті експресивні можливості зумовлені насамперед тим, що субстантив (чи його заміник) – головний член – виражає одночасно і образ предмета, і ідею його існування в теперішньому часі. Звідси їх лаконізм, образність, виразність: Блідий вечір і очі ... [8, с. 125]; Зима. На фронт, на фронт!.. А на пероні люди... [8, с. 18]; Синій вітер, посадка, село [13, с. 286]. Номінативні речення створюють образні, видимі картини. Автор намічає контури картини, які читач «домальовує» відповідно до своєї творчої уяви. Невипадково такі структури використовуються для створення фону, на якому відбувається основна дія. Наприклад: Донеччина... і вітер верби хилить... [8, с. 19].

Як засіб експресивного синтаксису ми розглядаємо конструкції з називним уявлення – особливим різновидом односкладних номінативних речень. Ужитий у препозиції речення чи складного синтаксичного цілого,

називний уявлення викликає в читача уявлення про реалію, якій присвячений подальший виклад думок. Речення, що йдуть за називним уявленням, тематично з ним пов'язані. Тому називні уявлення в лінгвістиці ще характеризують як називні теми, адже вони, називаючи особу або предмет, викликають у читача чи співбесідника уявлення про об'єкт, який є темою розмови. У конструкціях з називним уявленням експресивна функція виявляється в таких різновидах: 1) називний уявлення вводить читача у філософські роздуми героя чи автора: Античні майстри, будівничі пізніх віків... Хіба вони не виправили своє буття на землі [4, с. 115]; Багатство! Скільки воно манило, і манить, і сліпить людей [4, с. 204]; 2) називний уявлення вводить читача в ситуацію спогадів про важливі історичні події, а також події особистого життя: Перемога! Поле із сльозами радості на очах. Вони поздоровляли один одного цим найчарівнішим і ще не зовсім звичним словом [4, с. 72]; 3) текстоутворювальна функція називного уявлення реалізується або в його зв'язку з базовою частиною і з попереднім контекстом, або на початку тексту в ролі своєрідного зачину: Степи...Змалку входили вони в свідомість дітей робітничого передмістя [4, с.148]; 4) називний уявлення становить патетичний оклик з підкресленим почуттям радості, гордості, захоплення тощо: Ранок республіки! І хоч попереду була невідомість, хоч десь там, у степах, він, криничанський комунар, може, й голову свою складе, проте в грудях билася радість і повним життям жило те хмільне, окрилююче чуття, від якого хотілось співати, і здавалось, що ранок цей ніколи не скінчиться, що доки й житиме він на світі, навкруги все буде отак, як зараз, коли над степами все більше світає й світає [4, с. 115].

Особлива роль у формуванні авторського ставлення до висловленого належить не тільки інтонації, але й тим одиницям тексту, які оточують сегмент (питальні й окличні речення), а також конструкціям експресивного синтаксису, за допомогою яких створюється хвилююча розповідь. Наприклад: Батька наче ошпарило це слово. Син? Хіба в мене є син? – велике лице ще більше розбрякло, налилось. Були сини. Один – під Кривим Рогом, другий – у Берліні... Більше нема [4, с. 76]. Отже, називний уявлення – це особлива

експресивна конструкція, яка з базовою частиною складає єдине ціле. У структурно-синтаксичному плані називний уявлення є різновидом номінативних односкладних речень, стилістика яких зумовлена семантичною спеціалізацією ствердження буття (наявності, існування) предметів або явищ.

Висновки. Отже, односкладні безособові речення, основним призначенням яких є виражати стан природи чи стан людини, мають у мові певні граматичні категорії і відзначаються активним відтворенням моделей у текстах художнього стилю. Зауважимо, що всі типи односкладних речень у контексті художнього твору передають думку в економних формальнограматичних засобах. Специфіку їх становлять стислість і лексичне вираження найважливішого для повідомлення.

Таким чином, у вітчизняному мовознавстві розрізняють такі функціональні види безособових речень: речення, в яких головний член виражений безособовим дієсловом; в яких особові дієслова вживаються у ролі безособових; головний член виражений безособово-предикативними формами тощо. За своїм загальним семантичним значенням безособові односкладні структури поділяються на: 1) речення, що виражають стан природи або оточення; 2) психічний чи фізичний стан людини, її настрої, прагнення, бажання, волевиявлення; 3) якийсь процес.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993.
2. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень: Посібник для вчителів. – К.: Рад. школа, 1984.
3. Гончар О. Собор : [роман] / Олесь Гончар. – К. : Дніпро, 1989. – 281 с.
4. Довженко О. П. Вибрані твори / О. П. Довженко. – Львів : Каменяр, 1980. – 302 с.
5. Дудик П. С. Односкладні речення / П. С. Дудик // Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / За загальною редакцією І. К. Білодіда. – К. :

Наукова думка, 1972. – 514 с.

6. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001.

7. Коцюбинський М. М. Твори : у 2 т. / М. М. Коцюбинський. – К. : Наукова думка, 1988. – Т. 2. – 436 с.

8. Сосюра В. Твори : у 4-х т. / В. Сосюра. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 1.–381с.

9. Тютюнник Г. Коріння: Оповідання, повісті / Григір Тютюнник. – К. : Дніпро, 1978. – 294 с.

СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ У ПРОМОВАХ ДИПЛОМАТІВ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

Гольцева Марія Ігорівна
аспірантка
Київського столичного університету
імені Б. Д. Грінченка

Вступ. Дипломатичні промови завжди привертали увагу дослідників, останнім часом підвищеним інтересом слугують саме стилістичні фігури, які допомагають не лише прикрасити промову, але й виявити додаткові інструменти впливу на адресатів дипломатичної комунікації.

Ціль роботи. Продемонструвати вплив стилістичних фігур у промовах на хід засідання РБ ООН.

Матеріали та методи. Матеріалом для дослідження послуговували архівні записи виступів дипломатів РБ ООН за першу половину 2022 року. При дослідженні ми послуговувалися наступними методами: порівняльний, описовий, лінгвокультурологічний, зіставний.

Результати обговорення. Мова дипломатії завжди відрізнялася не лише жанровим забарвленням, але й стилістичним. Специфіка стилістичних фігур у дипломатичній комунікації розглядається через призму плану вираження мовленнєвих вчинків комунікантів, що створює мовленнєвий хід [1], де вже далі прослідковуються синтаксично пов'язані між собою компоненти репліки, що допомагають повною мірою осягнути сказане.

Проаналізувавши стилістичні фігури із 142 засідань РБ ООН за 2022 рік, ми отримали наступні результати:

- найрозповсюдженішими стилістичними фігурами є акцизм (70 випадків використання) – приховання дійсного бажання. На прикладі дана фігура проявляється наступним чином : *Tell me: does the Council seriously expect Russia to consider and support such a draft? And if not, then it turns out that the Council is intentionally pushing us to use the right of the veto in order to then wax*

lyrical about the fact that Russia abuses this right[здійснена спроба приховання реального стану речей, які є дійсною причиною чому решта членів-учасників РБ ООН так прагнуть виключити росію із учасників та позбавити її права вето у голосуваннях][2];

- еліпсис (40 випадків використання) – який є зрозумілим із контексту. На прикладі дана фігура проявляється наступним чином : *The overwhelming majority of those who voted supported the integration of these regions into Russia [спроба навмисно пропустити реальне відсоткове співвідношення бажуючих приєднатися до складу рф, але по контексту всім присутнім прозуміло про яке реальне відсоткове співвідношення йде мова]*[2]; рефрен (20 випадків використання) – головна тема, до якої весь час повертаються. На прикладі це реалізується наступним чином: *Today treaties were signed on the accession of these new regions into the Russian Federation. After their endorsement by the Russian parliament and the signing of the presidential decrees, the will of the residents of Donbas, Zaporizhzhya and Kherson to reunite with Russia will be fulfilled*[2];

- зевгма (5 випадків використання) на прикладі реалізується під час відкидання росією звинувачень у нападі на Україну : *“There is no war in Ukraine”, “We have committed no crimes there” and “We do not want its territory”*[поєднання непоєднаних речей, докази свідчать про зворотнє – росія бреше][2];

- найменш частотними за використанням є – епіфора(3),літота(2), алегорія (2).

Отримані результати свідчать про тенденцію до приховання певних фактів та інформації, що у подальшому може заважати суб’єктивній оцінці реального стану речей та подальшого вирішення обговорюваної ситуації у стінах РБ ООН.

Висновки. Отже, частотність використання стилістичних фігур за першу половину 2022 року свідчить про помірне застосування відповідних засобів. Найхарактернішими фігурами є акцизм та еліпсис.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Форманова, С. В. Комунікативні стратегії і тактики в інвективному просторі. Retrieved from <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11904/1/237-243.pdf>.

2. Maintenance of peace and security of Ukraine. (n.d.). Retrieved October 22, 2022, from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N22/607/38/PDF/N2260738.pdf?OpenElement>.

**СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПОРТРЕТИ КНЯЗІВ
У РАДЗИВІЛІВСЬКОМУ ЛІТОПИСІ (СТАТТІ X–XI СТ.)**

Межжеріна Ганна Валентинівна
д-р філол. н., професор, професор
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Виявлено повний корпус соціально-етичних портретів князів у статтях X–XI ст. Радзивілівського літопису, з'ясовано функціонально-семантичні особливості оцінних лексем, визначено рівень об'єктивності оцінки.

Ключові слова: Радзивілівський літопис, соціально-етичний портрет, князь.

Вступ. Незважаючи на те, що літописи є хронікою політичних подій, вони поєднують у собі елементи різних стилів, фрагменти інформаційної довідки, хвалебні панегірики, філософсько-релігійні вставки, короткі проповіді, мініюповідання, наближені водночас і до політичної хроніки, і до мемуарів тощо. Форми репрезентації князя – центральної фігури літописів Східної Славії XI–XIII ст. служать предметом аналізу переважно істориків та літературознавців і лише зрідка лінгвістів (насамперед в антропонімічному ракурсі). Нас цікавлять причини появи поряд з іменами окремих князів епітетів-означень *милостивьи, благовѣрньи, тихьи, зълъи* тощо, їх функціональне призначення, об'єктивність / необ'єктивність оцінки. **Ставимо за мету** виявити в статтях X–XI ст. Радзивілівського літопису повний корпус соціально-етичних портретів князів, з'ясувати функціонально-семантичні особливості оцінних лексем, за допомогою яких портрети змодельовані, визначити рівень об'єктивності літописної характеристики осіб.

Матеріали і методи. Дослідження проведено за власною методикою, апробованою в попередніх публікаціях («Людина в мовній картині світу часів Київської Русі» (2006), статті 2007–2022 рр.). Матеріалом є давньоруські прикметники та іменники XI ст. зі значенням моральної оцінки особи і сформовані за їх участі індивідуалізовані позитивні соціально-етичні портрети («благовѣрнии князь Рюрикъ») князів Київської Русі. Статті Радзивілівського літопису цитуються за виданням: Радзивиловская летопись. – Ленинград: Наука, 1989.

Результати і обговорення. Складена ченцем Нестором «Повість временних літ» входить до складу Радзивілівського літопису, висвітлює події до *852 року та події з *852 року до *1116 року, займає арк. 1–156 зв. Наводячи аргументи на користь південноруського походження Радзивілівського літопису, П. П. Толочко зазначив, що «постійний інтерес володимирських літописців до південноруських подій, їх надзвичайна інформативність <...> вказують, очевидно, на те, що вони мали київське походження. Нічого невірогідного у цьому припущенні немає, особливо якщо взяти до уваги, що літопис вівся при єпископській кафедрі, а практично усі ростовські і володимирські єпископи походили з ченців Києво-Печерського монастиря, або інших київських монастирів» [1, с. 68].

Найдавніший соціально-етичний портрет – портрет святої княгині Ольги (*893/894?–969) у статті *955 року, в якому у функції хвалебного епітета чотири рази використаний агіографічний термін др. *блаженый*: «бл(а)ж(е)наа Олга искаша доброе пр(е)м(у)др(о)сти б(о)жъа <...> от возраста бл(а)жнаа Олга искаша модростию» (*955), «похорони бл(а)ж(е)ную Олгу» (*969), «Защитил бо ес(ть) сию бл(а)ж(е)ную Олгу» (*969). Літописець ужив др. *блаженый* не тільки в розповіді про хрещення кн. Ольги в Константинополі, а й у статті *969р. у посмертному панегірику. Тривалий період, коли княгиня жила за язичницькими нормами моралі, у літописі не позначений хвалебними епітетами. Використання др. *блаженый* у функції наскрізного епітета не тільки вказувало на те, що лише пізнавши істинного Бога, кн. Ольга знайшла щастя і

спокій, а й знаменувало початок її церковного, літургійного шанування.

У статті *1015 р. блаженним названо святого кн. Бориса: «слышав *бл(а)ж(е)наго* Бориса поюще заутреню», «извлекъ мечъ и пронзе по с(е)рдцю. И тако скончас(я) *бл(а)ж(е)ны* Борис». У концептуалізації образів святих братів-мучеників літописець дотримується субординації «старший брат Борис - молодший брат Гліб», використовує щодо Гліба семантично менш значущий епітет др. *послоушьливъ*, семантика якого лише частково розкриває особистість загиблого князя: «Гл-бъ <...> б- бо *послушливъ* о(т)цю» (*1015). Показово, що в Новгородському літописі хроніст робить прямо протилежний акцент, тричі називаючи кн. Гліба святим: «и сему убо *святому* лежашу» (*1015), «о възыскании телесе *святого*» (*1015), «послаша искать телесе *святого*» (*1015).

У портреті тмутороканського і чернігівського кн. Мстислава Володимировича (*бл. 983–1036) язичницьке уявлення про княжу честь поєднане з християнським. За свідченням літописця, князь прославився хоробрістю та щедрістю: «Бѣ же Мстиславъ <...> *храборъ* на рати, и *м(и)л(о)стивъ*, и любяше друж(и)не повелику, имѣниа не щадяше, и питѣа и ядениа не броняше» (*1036). Хвалебні епітети вжиті хроністом у посмертному панегірику одразу після повідомлення про те, що кн. Мстислав помер під час полювання: «Мстиславъ изыд(е) на ловы, и разболѣся, и умре» (*1036). Прославившись перемогою над косозьким князем Редедю в *1022 році («и выньзе нож, и зарѣза Редедю») і перемогою в Лиственській битві 1024 року («Мстиславъ <...> реч(е): “Кто сему не рад; се лежитъ сѣверянинъ, а се варяг, а дружина своя цѣла”»), а також завдяки роботі літописця, Мстислав із часом отримав прізвисько Хоробрий.

Багатокомпонентний портрет уперше з'являється у статті *1086 р. і належить волинському і галицькому князю Ярополку Ізяславичу (до*1050-1086, син великого київського кн. Ізяслава Ярославича). Ярополк став жертвою міжкнязівських інтриг; «як спадкоємець київського престолу він був небезпечним для великого князя Всеволода Ярославича, через що останній не

підтримав його у боротьбі з князями-ізгоями Ростиславичами. <...> Врешті волинський князь загинув під час чергової війни з Ростиславичами» [2, с. 354]. Після повернення з Польщі і примирення з Володимиром Мономахом, на шляху до Звенигорода Ярополк загинув від руки «проклятого Нерадця», найнятого, скоріше за все, кимось із Ростиславичів. Хроніст навів численні подробиці загибелі та поховання князя, включив у текст пряму мову («прободень быс(ть)», «Лежащу ему в возе, саблею с коня прободе», «реч(е) великим глас(о)мъ», «Ярополка вземши отроци на конь перед ся», «великъ плачь сотвориша над нимъ», «со пс(а)лмы и пѣсньми проводиша до монастыря» тощо), поєднав опис військових зіткнень із посмертним панегіриком і в такий спосіб підняв ідейно-емоційне напруження на найвищий рівень, перетворив літописну статтю на різновид невеликого оповідання.

Важливу функцію в концептуалізації образу Ярополка виконують хвалебні епітети-означення: «бѣше бл(а)ж(е)ныи кн(я)зь Ярополкъ кротокъ, смиренъ, брат(о)любець (вар. А.: братолюбець и нищелюбець)» (*1086). Ад'єктиви використані у складі частовживаного формульного словосполучення «кротъкъи и сѣмѣренныи» і словосполучення «братолюбець и нищелюбець», яке зрідка траплялося в пам'ятках. У «Словаре древнерусского языка (XI-XIV вв.)» уживання др. *братолюбець* в XI ст. не враховане. Після переліку чеснот Ярополка літописець повідомляє про його благодійність на користь церкви, зокрема, про те, що князь почав будувати церкву св. Петра (його поховали в Києві «въ ц(е)ркви с(вя)т(а)го ап(о)с(то)ла Петра, юже бѣ самъ нач(а) здати» - *1086) і передавав десятину до храму Богородиці («десятину дая с(вя)тѣи Б(огоро)д(и)цѣ от всѣх скотъ своих и от жить на вся лѣта» – *1086). Імовірно, ідеться про Десятинну церкву в Києві [3], яка на той час була одним із осередків літописання. Загибель кн. Ярополка в літописі представлено як всенародне горе, що, з одного боку, свідчить про об'єктивність похвали, з другого – про сподівання митрополита Іоанна, священнослужителів і всіх киян на отримання Ярополком київської влади. Князь Ярополк шанується православною церквою серед святих Божих угодників.

У цій же літописній статті київський кн. Всеволод Ярославич, який згодом доєднався до боротьби з Нерадцем, отримав лише один хвалебний епітет *благовѣрными*: «И бежа Нерадецъ <...> И изидоша противу ему *бл(а)говѣрными* кн(я)зь Всеволод» (*1086).

Тмутороканський і новгородський кн. Гліб Святославич (?–*1078) після смерті батька (†1076) – великого київського кн. Святослава Ярославича втратив владу в Новгороді, а через два роки загинув: «убъен быс(ть) Глѣбъ, с(ы)нъ С(вя)тославль, в Заволочьи. Бѣ же Глѣбъ *м(и)л(о)стивъ* на убогия и *страннолюбивъ*, тщание имѣа ко ц(е)рквамъ, тепль на вѣру и *кротокъ*» (*1078). Семантика давньоруських *милостивыи*, *страннолюбивыи*, *кроткыи* імпліцитно вказує на те, що Гліб став жертвою інтриг, які розгорілися навколо боротьби за новгородський стіл.

Великі київські князі Ярослав Володимирович (бл. *983–1054, Ярослав Мудрий) і Володимир Всеволодович Мономах (*1054–1125) отримали перший хвалебний епітет-означення ще за життя: кн. Ярослав – за три роки, а кн. Володимир Мономах – за двадцять вісім років до смерті. В обох випадках літописець ужив один і той самий хвалебний епітет *боголюбивъ*, який водночас означав «такий, який любить Бога; богоугодний; благочестивий» і «угодний Богові; якого любить Бог»: «*Б(о)голюбивому* князю Ярославу» (*1051), «Володимиръ ж(е) *б(о)гълюбивъ*, любовь имѣа ко с(вя)щ(е)н(и)ческому чину, и мнишескии чинъ любя, и страныа, и нищаа накормляше и напоаше, аки м(а)ти дѣти своа» (*1097).

Київського князя Ізяслава (*1024–1078, син Ярослава Мудрого) хроніст називає незлюбивим і підтверджує об'єктивність своєї оцінки реальними фактами: «Ізяславъ <...> *незлюбивъ* нравомъ <...> не воздая зла за зло; колько бо ему сотвориша кияне: самого выгнаша, а дом его разграбиша, и не възда противу тому зла» (*1078). За припущенням М. О. Сайнакова, імовірною причиною позитивної літописної оцінки князя, який порушив клятву хрестоцілування, був неосуд літописцями князів-ізгоїв: «Ізяслав, хоча й переступав хрестоцілування, заслужив у літописця на позитивну

характеристику. І, можливо, саме завдяки тому, що часто був вигнанцем. Спочатку його вигнали кияни, потім брат Святослав. <...> Церковні літописці ставилися до князів-ізгоїв співчутливо, як до ображених, таких, що потребують захисту» [4, с. 117]. Використання рідковживаного др. *незълѡбивыи* не тільки акцентувало увагу на позначуваній рисі характеру кн. Ізяслава та індивідуалізувало його портрет, а й виражало християнську ідею захисту скривджених.

Висновки. У результаті проведеного аналізу виявлено повний корпус позитивних індивідуалізованих соціально-етичних портретів князів у статтях X–XI ст. Радзивілівського літопису. Оцінку у вигляді епітетів-означень отримали десять князів: свята княгиня Ольга, святі князі-мученики Борис і Гліб, кн. Мстислав Володимирович, кн. Ярополк Ізяславич, кн. Всеволод Ярославич, кн. Гліб Святославич, кн. Володимир Мономах, кн. Ярослав Володимирович (Ярослав Мудрий) та його син кн. Ізяслав Ярославич. Портрети містяться в літописних статтях *955–1086 рр. Багатокомпонентний портрет належить кн. Ярополку Ізяславичу, портрети інших князів утворені за допомогою одного-двох хвалебних епітетів. У функції хвалебних епітетів-означень поряд з іменами князів виступає дванадцять позитивно конотованих лексем: ад'єктиви *благѡвѣръныи*, *блаженныи*, *боголюбивыи*, *крѡтъкыи*, *милостивыи*, *незълѡбивыи*, *послоушьливъ*, *сѣмѣренныи*, *страньнолюбивыи*, *хѣрабѣрыи* і субстантиви *братолюбѣць*, *нищелюбѣць*. Семантичне ядро становлять ад'єктиви *блаженныи* (сім уживань), *боголюбивыи* (два вживання), *крѡтъкыи* (два вживання), *милостивыи* (два вживання). Лексеми маркують християнські чесноти: любов до Бога, праведний спосіб життя (*благѡвѣръныи*, *блаженныи*, *боголюбивыи*), смирення (*крѡтъкыи*, *послоушьливъ*, *сѣмѣренныи*), доброзичливість, любов до ближніх, всепрощення (*братолюбѣць*, *незълѡбивыи*), великодушність, чуйність, схильність допомагати нужденним (*милостивыи*, *страньнолюбивыи*, *нищелюбѣць*). Функціональне призначення агіографічного терміна др. *блаженныи* в портреті кн. Ольги вказує на початок її церковного, літургійного шанування. Семантика й особливості використання хвалебних

епітетів-означень у портретах св. кн. Гліба, кн. Ярополка Ізяславича, кн. Гліба Святославича, кн. Ізяслава Ярославича свідчать про те, що серед представників світської влади й духовенства панувало співчутливе ставлення до князів, які були несправедливо ображені в родині та стали жертвами міжкнязівських інтриг. Кількість, структура, семантичний обсяг соціально-етичних портретів князів у статтях X–XI ст. Радзивілівського літопису дають підстави для висновку про те, що літописець з обережністю і політичною відповідальністю підходив до вживання хвалебних епітетів-означень поряд з іменами князів, спирався на перевірені факти життя князів, враховував політичні обставини та релігійні чинники.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Толочко П. П. Літописи Київської Русі. – Київ: Київ. акад. євробізнесу, 1994. – 85 с.
2. Войтович Л. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – Біла Церква: Видавець О. Пшонківський, 2006. – 782 с.
3. Архиепископ Димитрій (Рудюк). Історія Десятинної Церкви. «Мати церков руських» // <https://gradleva.com/news/istoriya-desyatynnoyi-tserkvy> (дата звернення: 17.10.2022).
4. Сайнаков Н. А. Изгойство и маргинальность в социальном пространстве Древней Руси // Вестник Томского государственного университета. – 2017. – № 414. — С. 114–120.

**ВСТАВНІ СЛОВА І ВСТАВЛЕНІ КОНСТРУКЦІЇ У СИНТАКСИЧНІЙ
НАУЦІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА
"МАРУСЯ", "ТРОЩА")**

Свистун Ніна Олександрівна

канд.філол.наук, доцент,

Тимків Марта Ігорівна

магістрант

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

Анотація: В українській мові чимало дослідників присвячували праці проблемам функціонування вставних і вставлених одиниць. Незважаючи на це, деякі питання потребують детального розгляду, зокрема критерії семантичного та структурного поділу вставних і вставлених одиниць та проблема їх розмежування. Дослідження зумовлене потребою ґрунтовного аналізу структури та семантики вставних і вставлених одиниць у прозі Василя Шкляра.

Ключові слова: вставні слова, вставлені конструкції, вставлені словосполучення, вставлені речення, синтаксична одиниця.

У сучасній українській мові важливу роль відіграють вставні та вставлені конструкції, адже вони є виразниками індивідуальних, часто типових, засобів формування та передачі додаткової інформації, ставлення носія мови до висловлюваного. Під час спілкування часто посилаються на джерело думки. Предмет наукових досліджень про вставні і вставлені конструкції цікавив багатьох лінгвістів. Концепція вставності в лінгвістиці набула поширення з другої половини ХІХ століття, згідно з якою термін «вставні слова» закріпився за граматично відокремленими виразами суб'єктивного ставлення до висловлюваного, а вставлені речення – за реченнями, вставленими в інше, але не зв'язаними з ним граматично. Аналізовані конструкції розмежовують за

семантичними, граматичними, інтонаційними, пунктуаційними показниками, а також за місцем розташування в реченні. Питання, пов'язані з ускладненням речення вставними і вставленими конструкціями, досліджувало багато вчених-лінгвістів. Найбільш повно й системно їх опрацювали такі мовознавці: Є. Кротевич, О. Огоновський, Б. Кулик, Л. Кадомцева, С. Бевзенко, І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, К. Шульжук, А. Загнітко, М. Плющ, А. Мойсієнко, З. Олійник, І. Вихованець, І. Житар та ін. Б. Кулик вставленими називає конструкції, які «виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які поповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, вказуючи на якісь деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формування думки» [2, с. 180]. П. Дудик відокремлює поняття вставленої конструкції від вставної. Лінгвіст зазначає, що вставні одиниці виражають ставлення мовця до думки, яку він висловлює. Вставлені конструкції виражають «повідомлення, пояснення, зауваження, якими доповнюється зміст речення» [1, с. 185]. Ми опрацювали функціонування вставних і вставлених конструкцій у романах Василя Шкляра «Троща» і «Маруся» та виявили, що найбільше твори письменника збагаченні вставними словами, які виражають ступінь вірогідності повідомлюваного: «*Мабуть, частина більшовиків висадила раніше на острів, бо відразу, щойно ми сховалися в заростях очерету, навздогін нам застукотіли автомати*». [4, с. 25]; «*Кожен із нас, певна річ, може мати не одного повного тезку, але тут збігався ще й рік народження - 1924-й*» [4, с. 8]; «*Ну, може, шкільного зошита чи хоч записочки*» [3, с. 14]; «*Можливо, невдовзі вона зацвіте, бо через тиждень буде Купало, який уночі запалює це лапате листя чарівним цвітом*» [4, с. 43].

Досить багато є і вставних одиниць, що передають зв'язок думок, послідовність їх викладу чи логічне завершення цього викладу:

«*По-перше, Місько міг назвати когось із тих, кого вони вже завербували, й розконспірувати себе відразу*» [4, с. 150]; «*По-друге, називаючи лише мене й Сірка, Місько тим самим засвідчив би, що він нікуди не ходить, а сидить у*

криївці й чогось вичікує» [4, с. 151].

Вставні компоненти, що виражають емоційний стан мовця, його почуття, напр.: *«**На щастя**, спротив червоних ослаб, і вранці галичани зайшли у Жмеринку, до якої з іншого боку вступила повстанська дивізія Юрка Тютюнника»* [3, с. 27].

Помітні і вставні слова, словосполучення чи речення на позначення характеру висловлення, способу передачі думки, типу її оформлення: *«Прикрий натяк знов забринів у словах есбіста, але, **сказати по правді**, він мені сподобався»* [4, с. 12].

Поширеними у творах Василя Шкляра є вставлені слова та словосполучення, напр.: *«Перед маршем Маруся сама подарувала Юхимові Горошку (**онукові «правої руки царя»**), що звик воювати босоніж, нові ялові чоботи, а він, капосний, сховав їх на «мирний день» і тепер псував їм увесь фасон»* [3, с. 218]; *«Перед нею не конспірувалися повстанці, котрі приходили до Василя (**Стодоли**) та Славка (**Сума**)»* [4, с. 307].

Вставлені одиниці, передусім речення, можуть бути:

- уточнювальними, напр.: *«Саме біля Поручина у вересні 44-го курені Остапа Бондаренка (**тоді я був у сотні холодноярців**) звели один із найбільших своїх боїв, у якому заскиртували понад сотню більшовиків»* [4, с. 33];

- пояснювальними: *«По дорозі заскочила на близенький хутір Млинок, де жив «свій чоловік» Гнат Свербивус, знаний на всі околиці села мірошник (**його млин стояв у лісі над річкою Кириша**), і зробила там обмін, який сама собі не могла пояснити»* [3, с. 325];

- доповнювальними: *«Отаман «куреня смерті» повернувся до Горбулева на чудесному білому коні (**прикупив**) у козирного кадюка, у широкій кавказькій бурці, зодягнутій поверх черкески з нашитими на грудях газирями-гніздами для набоїв»* [3, с. 37]; *«Він ніколи не накидався на кістки жадібно, спершу уважно дивився на мене своїми рудими очима (**мовляв, як воно, все гаразд?**) і, коли я кивав йому, що так, усе більш-менш, починав повагом перемолювати гомілку чи ратицю»* [4, с. 47].

Висновки. Мова творів Василя Шкляра надзвичайно збагачена на різноманітні за структурою і семантикою вставні і вставлені конструкції. Вони увиразнюють думки, творять індивідуальний стиль письменника, передають особливості мовної особистості окремого персонажа, висловлені в основних реченнях, допомагають краще висвітлити ідейно-змістове навантаження роману. Дослідження вставних і вставлених конструкцій у творчості Василя Шкляра є перспективним та актуальним у сучасному мовознавстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дудик П. Просте ускладнене речення. Вінниця, 2002. 335 с.
2. Кулик Б. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Київ : Рад. школа, 1961. 288 с.
3. Шкляр В. Маруся: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2022. 384 с.
4. Шкляр В. Троща: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2022. 416 с.

ECONOMIC SCIENCES

UDC 330.3:332.1:338.1

RECOMMENDATIONS FOR INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE FORMATION AND FUNCTIONING OF INDUSTRIAL PARKS AT THE LEVEL OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION AND SMART SPECIALIZATION

Liashenko Viacheslav

Doctor of Economics, Professor

Trushkina Nataliia

Ph.D. in Economics, Senior Researcher

Lishchuk Oleksandr

Postgraduate

Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine

Kyiv, Ukraine

Industrial parks are of great importance and an important role in ensuring the anticipatory development of logistics systems of various countries of the world [1-4]. However, the lack of proper, institutionally determined investment incentives and tax preferences determines the low efficiency of the functioning of industrial parks in Ukraine at the current stage.

At the same time, the implementation of the package of reforms aimed at bringing the attractiveness of business conditions in industrial parks of Ukraine closer to the level of neighbouring countries will allow overcoming the existing barriers of deindustrialization and degradation of industrial potential and ensure a number of positive systemic effects. That is, large-scale reindustrialization of the national economy on the basis of smart specialization is possible only with the application of advanced international practice, but taking into account Ukrainian specificities.

It should be noted that industrial parks should become one of the effective

mechanisms of successful decentralization [5], the essence of which is to create conditions under which territorial communities have understanding, interest and development tools and increase the well-being of residents through the release of entrepreneurial initiative, attracting investment resources, increasing the number of jobs, the development of industrial production and the filling of budgets.

As a result of the research [6-11], it was established that it is advisable to:

- to develop a Concept for the development of industrial parks for 2023-2027, which should be based on regional and socio-economic features, take into account the experience of foreign countries, and also be aimed at supporting and stimulating the development of industrial parks at the state level;

- to finalize the draft of the Law of Ukraine “On General Principles of State Industrial Policy” in terms of the application of measures to stimulate the development of industrial parks, determination of priority branches of smart specialization of regions, import substitution, etc.;

- to make changes and additions to the Regional Development Strategies until 2027, the content of which is to include a set of measures to intensify the development of industrial production and the formation of a network of industrial parks.

It is proposed to amend article 18. “Industrial (industrial) parks” in the draft Law of Ukraine “On General Principles of State Industrial Policy” in the following wording:

“1. The following incentive measures are applied to entities that are part of the industrial (industrial) park: exemption from paying customs duties on imported machines and equipment, and accessories for them; exemption from land tax of enterprises participating in industrial parks; exemption from payment of land tax; reduction of environmental taxes (incentives for the introduction of environmental tax taxation could be provided in the form of a reduced rate of environmental tax if the company-participant of the industrial park has innovations with an environmental component during the previous reporting period); exemption from local taxes and fees; exemption from income tax in relation to create new jobs; real estate tax

exemption or reduction; reducing the cost of communication; application of reduced tariffs for communal services; state coverage of social insurance contributions (up to 5 years); coverage by the state of the interest rate on loans for research and development; compensation by the state for the cost of training programs aimed at improving the qualifications of personnel, including in the field of acquiring digital skills; compensation of investors' expenses for connection to engineering networks, (energy networks); provision of waste collection and disposal; provision of various types of services (financial, leasing, lending, marketing, exhibition services, security, management of real estate objects, etc.); refund of VAT incurred on construction costs; financing the development of the territories of industrial parks; accelerated depreciation of fixed assets; provision of state guarantees to investors regarding preservation of current investment conditions; interaction of IP participants within the framework of the “One-stop-shop for IP” SRR with wide application of digital technologies.

2. In order to prevent the abuse of incentives, their number is limited to 5-7-10 positions at the investor's choice, depending on the amount of investment, the number of new jobs created, the level of development and the characteristics of the territory (greenfield, brownfield, small combined territorial community, city of regional importance, regional center, another purpose). Further on in the text”.

It is also proposed to supplement this draft law with the following article: “Article 19*. Priority areas of smart specialization” with the following content:

“1. The priority areas of smart specialization of the regions are defined in the Regional Development Strategies for the relevant period, developed in accordance with the normative legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

2. The application of measures to stimulate activity in the field of industry, included as priority areas of smart specialization in the regional Strategies of regional development, is carried out in accordance with Clause 1 of Article 18 of this law”.

In addition, it is advisable to include the following article “Import substitution”:

“1. The state stimulates the domestic production of finished goods through

leasing and credit programs that apply to domestically produced goods with a high level of localization (from 30-50%). It is also important to provide such producers with loans in national currency on terms no worse than those on which they are attracted by their main foreign competitors. It is also worth providing tax holidays for newly established businesses and new production lines of already existing companies. The source of funds for this should be increased taxation of imports and a drastic increase in the rent on raw materials industries.

2. The state applies a reduction, or even a complete abolition of VAT, on products of raw materials industries, especially those that are exported abroad by 60-80%, and in some places even more. The absence of VAT on ores, grains or oilseeds will reduce their value for consumers and processors of these goods within the country and will reduce the profitability of their exports in unprocessed form by 20%. At the same time, the losses for the budget will be insignificant, and the effect on the Ukrainian economy, and especially for its industries with deeper processing, will be very significant”.

The creation and functioning of industrial parks must to become a priority and large-scale project that will make it possible to obtain a synergistic (economic, social, environmental) effect:

$$E = \sum_{1}^{n} x_i \rightarrow \max$$

where

x_1 – the creation of favorable institutional conditions for placement of new enterprises, including those with foreign capital;

x_2 – increasing the investment attractiveness of territorial communities of different levels, activation of the processes of attracting external and internal investments into the economy;

x_3 – increase in revenues to budgets of all levels;

x_4 – provision of technical re-equipment of enterprises and modernization of production on the basis of smart specialization;

x_5 – ensuring the release of competitive products and expansion of market

segments for its sales;

x_6 – effective use of the potential of existing business entities – participants of the industrial park;

x_7 – increase in the growth rate of industrial production;

x_8 – increase in the number of the employed population and, as a result, improvement of social standards within territorial communities;

x_9 – increase in the level of wages, increase in the quality of life in the territories of territorial communities;

x_{10} – increasing the level of environmental security of territorial communities.

In general, according to expert estimates, one industrial park (with an average area of 200 hectares) should attract from 10 to several dozen companies, investments in the amount of at least 200 million dollars USA and create from 2.5 to 10 thousand new jobs.

So, based on the above, we can come to the following conclusion. The formation of industrial parks will allow increasing the number of tax deductions, which, in turn, will have a favourable effect on the formation of additional sources of financing for the socio-economic development of territorial communities; attract private investment resources; create new jobs; to increase the quality of production, innovation, transport and logistics infrastructure, cluster structures [12-17]; stimulate the development of entrepreneurial activity in a certain territory and diversify its industry structure; to optimize the risks associated with economic activity.

Prospects for further research in this area are scientific and methodological substantiation and development of production organization models in industrial parks for different levels of united territorial communities under conditions of decentralization and smart specialization.

REFERENCES:

1. Bezpartochnyi, M., Revenko, D., Dolha, H., Trushkina, N. (2022). Model Tools for Diagnosing the Stability and Survivability of Economic Systems. In: M. Elhoseny, X. Yuan, Sd. Krit (Eds.), *Distributed Sensing and Intelligent Systems*.

Studies in Distributed Intelligence (pp. 275-288). Switzerland, Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-64258-7_25.

2. Trushkina, N. (2022). Lohystychna systema: do pytannia terminolohii [Logistics system: to the question of terminology]. *Věda a perspektivy*, 3(10), 84-96. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-3\(10\)-84-96](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-3(10)-84-96). (in Ukrainian)

3. Tsvirko, O. O., & Trushkina, N. V. (2022). Lohystychna infrastruktura: sutnist i rol u zabezpechenni staloho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Logistics infrastructure: the essence and role in ensuring sustainable development of the national economy]. *Moderní aspekty vědy: XIX. Díl mezinárodní kolektivní monografie* (str. 258-279). Česká republika, Jesenice: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (in Ukrainian)

4. Trushkina, N. (2022). Conceptual approaches to determining the economic essence of the logistics system category. *Theoretical Foundations in Economics and Management: Collective monograph* (pp. 107-115). Boston: Primedia eLaunch. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.MONO.ECON.2.3.2>.

5. Borodina, O., & Trushkina, N. (2021). The cluster approach to the digitalization of public governance in the regional strategy: international practice and Ukrainian realities. *Economics & Education*, 6(4), 12-22. <https://doi.org/10.30525/2500-946X/2021-4-2>.

6. Liashenko, V., & Trushkina, N. (2020). Institutional principles of creation and functioning of industrial parks at the level of territorial communities in the conditions of decentralization and smart specialization. *Management of Economy: Theory and Practice. Chumachenko's Annals: collection of scientific papers* (pp. 32-67). Kyiv: Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine. <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.32-67>. (in Ukrainian)

7. Ivanov, S. V., Liashenko, V. I., Liashenko, A. Yu. (2020). Alhorytm formyrovanyia spetsialnoho rehuliatornoho rezhymu industrialnykh parkiv [Algorithm for the formation of a special regulatory regime of industrial parks]. *Science, society, education: topical issues and development prospects: Proceedings of the 9th International scientific and practical conference*. (pp. 288-296). Kharkiv,

Ukraine. (in Ukrainian)

8. Ivanov, S. V., Liashenko, V. I., Liashenko, A. Yu. (2020). Vyznachennia priorytetiv ta pryntsypiv formuvannia spetsialnogo rezhymu hospodariuvannia industrialnykh parkiv [Determining the priorities and principles of forming a special regime of management of industrial parks]. *Ekonomika v konteksti hlobalnykh zmin suspilstva – Economy in the context of global changes in society*: Proceedings of the International scientific and practical conference. Dnipro, Perspektyva NGO. (in Ukrainian)

9. Liashenko, V. I., Liashenko, A. Yu. (2020). Spetsialnyi rehuliatorny rezhym «yedynoho vikna» dlia industrialnykh parkiv: inozemnyi dosvid yak pryklad dlia Ukrainy [Special regulatory regime “single window” for industrial parks: foreign experience as an example for Ukraine]. *Metody otsinky ta shliakhy stabilizatsii finansovo-ekonomichnoho stanu krain – Assessment methods and ways to stabilize the financial and economic condition of countries*: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference. (pp. 25-30). Kyiv, NGO “Kyiv Economic Research Center”. (in Ukrainian)

10. Liashenko, V. I., Liashenko, A. Yu. (2019). Podatkovi rezhymy industrialnykh parkiv: inozemnyi dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy [Tax regimes of industrial parks: foreign experience and prospects for Ukraine]. *Upravlinnia publichnymy finansamy ta problemy zabezpechennia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky – Management of public finances and problems of ensuring national economic security*: Proceedings of the Tax Congress. (pp. 60-64). Irpin, SFS University of Ukraine. (in Ukrainian)

11. Liashenko, V. I., Liashenko, A. Yu. (2019). Zarubizhnyi dosvid nadannia mytynykh pilh pidpriemstvam-uchasnykam industrialnykh parkiv: vysnovky dlia Ukrainy [Foreign experience in providing customs benefits to enterprises participating in industrial parks: conclusions for Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1(55), 57-68. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-1\(55\)-57-68](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-1(55)-57-68). (in Ukrainian)

12. Liashenko, V., Ivanov, S., & Trushkina, N. (2021). A Conceptual

Approach to Forming a Transport and Logistics Cluster as a Component of the Region's Innovative Infrastructure (on the Example of Prydniprovsky Economic Region of Ukraine). *Virtual Economics*, 4(1), 19-53. [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.01\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.01(2)).

13. Trushkina, N., Dzwigol, H., & Kwilinski, A. (2021). Cluster Model of Organizing Logistics in the Region (on the Example of the Economic District "Podillya"). *Journal of European Economy*, 20(1), 127-145. <https://doi.org/10.35774/jee2021.01.127>.

14. Liashenko, V., & Trushkina, N. (2021). Cross-border transport and logistics cluster as an effective form of cooperation between the regions of Ukraine and Visegrad Four. In: A. Krysovaty, T. Shengelia (Eds.), *Visegrad Group: a form of establishment and development of European integration: collective monograph* (pp. 265-288). Tbilisi: Publishing House "Universal".

15. Liashenko, V., & Trushkina, N. (2021). Institutional Principles of Formation of Cross-border Transport and Logistics Cluster in the Conditions of Digital and Sustainable Development. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, 2(3), 90-100. <https://doi.org/10.30525/2661-5169/2021-3-14>.

16. Trushkina, N., & Shyposha, V. (2021). Clustering of the national economy as an effective tool for the sustainable development of European Countries. *Three Seas Economic Journal*, 2(4), 63-70. <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2021-4-11>.

17. Trushkina, N. V. (2022). Implementation of the state cluster policy in the Czech Republic: institutional and organizational and economic principles. *Moderní aspekty vědy: XVIII Díl mezinárodní kolektivní monografie* (Str. 409-425). Česká republika, Jesenice: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (in Ukrainian)

INNOVATIVE APPROACHES TO SUPPLY CHAIN MANAGEMENT

Pidlubnyi Dmytro

student

National Aviation University

Kyiv, Ukraine

Abstract: the article purpose is to highlight main aspects of innovative approach to supply chain management, the relevancy of innovations at supply chain management, to describe digital approach to supply chain management based on logistics trend radar.

Key words: supply chain, supply chain management, innovative approaches, digitalization, digital supply chain, logistics trend radar.

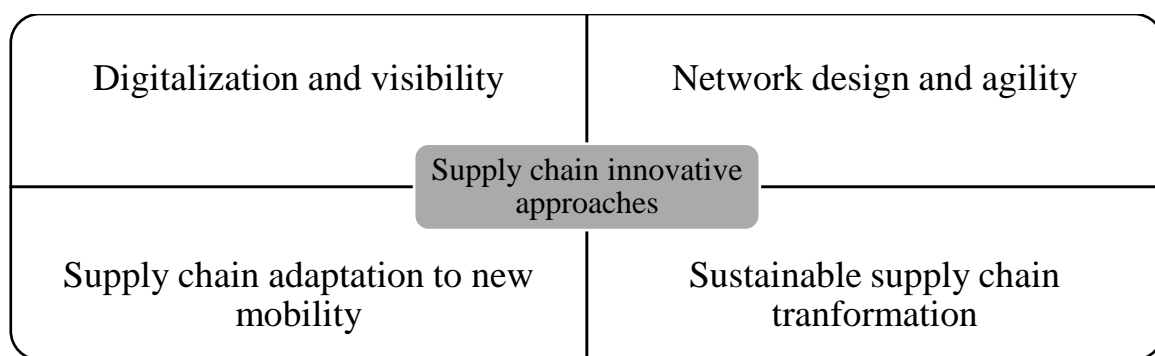
The logistics market under giant constant changes during last four years. The COVID-19 pandemic, economy challenges which led to supply chain disruptions over the globe. For logistics companies it is highly important to strengthen their supply chains for better response, make them more stable and predictable during such challenges.

Therefore, to solve the challenges which occurred under global circumstances, logistics and providing constant technical development for the best customer's experience and smooth supply chains, companies should find new and innovative approaches to its supply chains. Innovative approaches to supply chain management consider such scientist as W. Kersten, D. Moran, M. Abolghasemi, S. Min, H. Carvalho, G. Kumar and other.

According to G. Kumar, the innovative approaches mean when a unique and diverse set of skills and technologies are integrated, and their synergy is used to solve problems effectively [1]. When it comes to the innovative approaches at supply chain management, we could say that such approaches directed to optimizing and improving existing supply chain's material, informational flows, optimizing routes,

reducing manual work during logistics operation, improving interaction between participants engaged in a supply chain.

The innovative approaches at supply chain management are laid down on four important key pillars. The first one and most crucial is digitalization and visibility pillar. The first pillar continued the second one which is called network design and agility. The third one is a supply chain adaptation to new mobility which is characterized by ground fleet's transition to green technologies. The third pillar continued the fourth pillar which is called sustainable supply chain transformation. Pic. 1 shows four pillars of innovative approach to supply chain management.

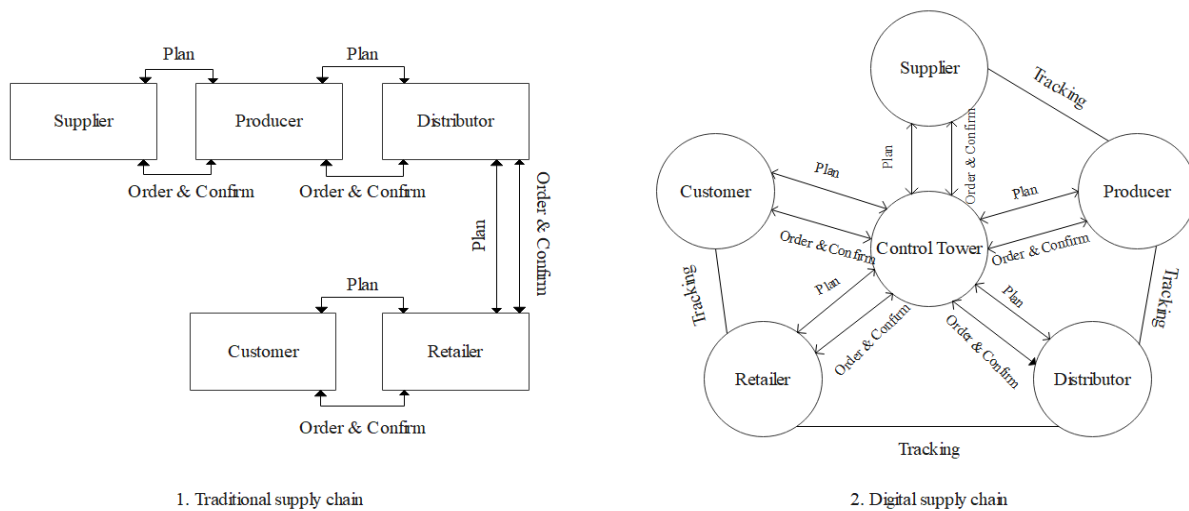

Pic.1. Four pillars of innovative approach to supply chain management [2]

As mentioned above, the first pillar – digitalization and visibility is more crucial as an innovative approach to supply chain management. According to A. Monton, the term digitalization is all about developing processes and changing workflows to improve manual systems [3]. Digitalization and visibility change the approach to supply chain management is a way of developing more optimal supply chain strategies, providing better supply and demand planning, optimizing logistics routes, increasing transparency of supply chain's informational flows between participants, increasing velocity of material and goods movement, reducing workforce on logistics part of company's supply chain.

Therefore, digitalization and visibility pillar transform traditional supply chain into the digital supply chain. The digital supply chain is a complex system which provides agility, velocity, transparency, cost reduction for a logistics company. The digital supply chain powered by a «control tower» which provide a constant

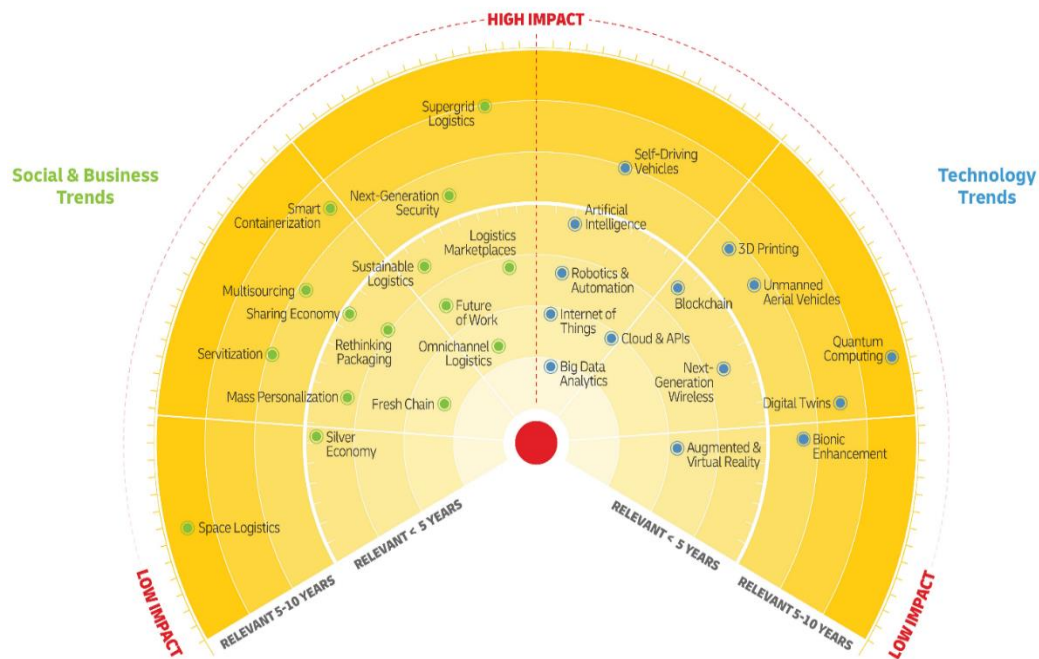
information exchange between all participants engaged at logistics company's supply chain about supply, demand, stock requirement and its future planning, approval of order and confirmation from the side of each supply chain's participant. Traditional and digital supply chains presented of Pic. 2.

Pic. 2. Traditional and digital supply chains [4]

Digital supply chain is based on implementing new social & business or technology trends to its system. Social & business and technology trends are the part of the logistics trend radar, which is provide the relevant outlook at logistics market trends in the sphere of digital technologies. Logistics trend radar developed by Deutsche post DHL group and updated every 2-4 years. The most relevant logistics trend radar is 5th edition published in 2020 year by Deutsche post DHL group.

The 5th edition of logistics trend radar presents digital innovations ranged on high, medium and low impact with a relevancy under five years and more than five years. Let's consider digital innovation with high impact and relevancy under five years. Such innovations are: self-driving vehicles, big data analysis, artificial intelligence, robotics and automation, internet of things, clouds and APIs on the side of technology trends. Supergrid logistics, next-generation security, logistics marketplaces, sustainable logistics, future of work, omnichannel logistics presented on the side of social & business trends. The 5th edition of logistics trend radar of Deutsche post DHL group is presented at Pic. 3.

Pic. 3. The 5th edition of logistics trend radar [2]

Speaking about practical usage of digital innovations from logistics trend radar, we could say that a company could start using self-driving vehicles, robotics and automation at warehouses, future of work for reducing the workforce, loading and unloading time, increasing material and goods movement. If a company will implement artificial intelligence, big data analytics, internet of things, such digital innovations will lead to optimal, more accurate supply and demand, logistics route scheduling, planning. Supergrid logistics, logistics marketplaces, omnichannel logistics, sustainable logistics will lead to transparency of an interaction between a supply chain's participants.

Thereby, digital innovations presented at logistics trend radar are the innovative approaches to supply chain management, which changing and optimizing supply chain management functions from procurement to retail.

REFERENCES

1. Kumar G. Innovation in supply chain management [Electronic resource]. / G. Kumar; Linkedin. – 2020. – An access mode: <https://www.linkedin.com/pulse/innovation-supply-chain-management-gaurav-kumar>

2. Deutsche post DHL group official site [Electronic resource]. – An access mode: www.dhl.com
3. Monton A. Difference and Similarities: Digitization, Digitalization, and Digital Transformation [Electronic resource]. / A. Monton; GlobalSign Blog. – 2022. – An access mode: <https://www.globalsign.com/en-sg/blog/difference-and-similarities-digitization-digitalization-and-digital-transformation>
4. Annesley G. Gartner supply chain conference: Trends 2019 [Electronic resource]. / G. Annesley; Beyond Supply Chain Blog. – 2019. – An access mode: <https://supplychainbeyond.com/gartner-supply-chain-conference-trends-2019/>

FEATURES OF THE EXPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Prushkivska E. V.

D.Sc. (Economics), Professor
National University «Zaporizhzhye Polytechnic», Ukraine

Maksymenko I. Y.

Ph.D. (Economics), Associate professor
National University «Zaporizhzhye Polytechnic», Ukraine

Malakhova M. A.

Master of the department of international economic relations
National University «Zaporizhzhye Polytechnic», Ukraine

Abstract. The article analyzes the commodity and geographical structure of the export of agricultural products of Ukraine. The main types of agricultural products, which have the largest share in the total amount of exports, are considered. Changes in the quantity and structure of Ukraine's exports were analyzed.

Keywords: Agricultural sector, export, European integration, international trade, agricultural products.

Agribusiness is the locomotive of the Ukrainian economy. Ukraine has historically been called the granary of Europe, as it contains about 25% of the world's black earth soils, known for their high level of fertility.

The country is also the world's largest exporter of sunflower oil and one of the largest exporters of grain.

Export of products is one of the main indicators of the development of the industry, it indicates dynamic and structural changes within it. Today, the export of agricultural and food products is one of the most priority areas of Ukrainian business. This became especially relevant within the framework of the expansion of the European integration program.

According to the results of 2021, the agricultural sector remained one of the key sectors in the foreign economic activity of Ukraine. So, last year agricultural products were exported for a total amount of \$27.8 billion, which is 41% of all Ukrainian exports. Compared to the previous year, this indicator increased by 25%.

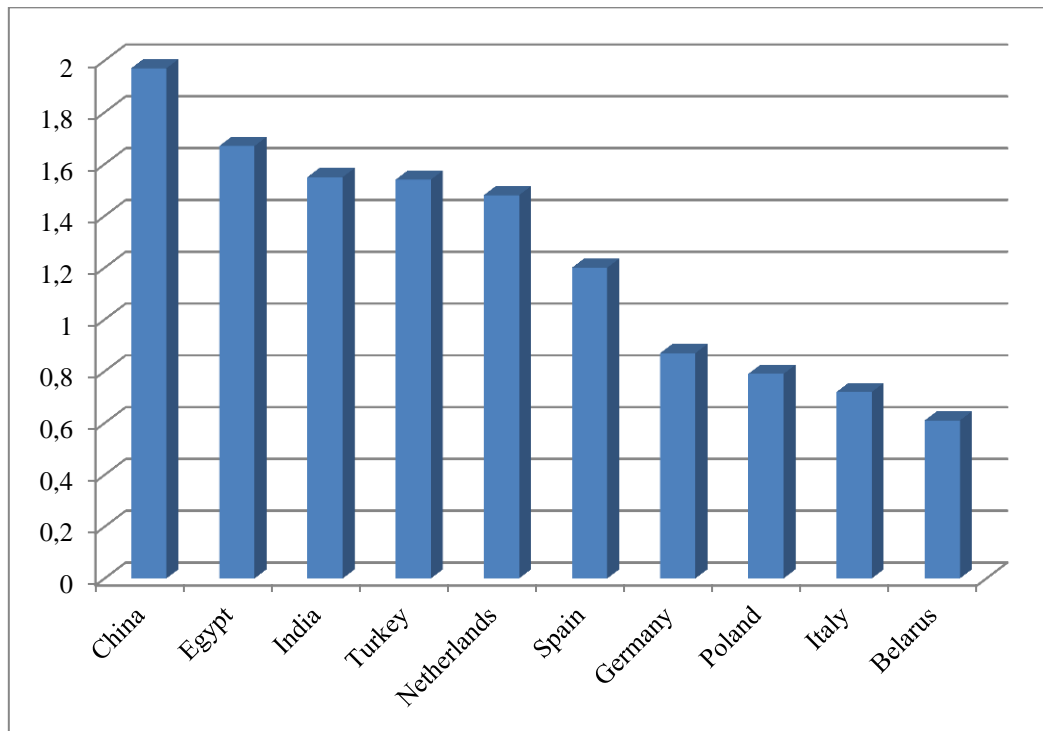

Fig. 1 – The volume of exports of Ukrainian agricultural products in 2021 in billions of dollars.

Crop products account for the largest share in Ukrainian exports of agricultural products. In 2021, it accounts for \$15.6 billion, or 56% of the total export of agricultural products. Such an indicator was achieved due to trade in grain crops.

The largest share in exports is occupied by vegetable oil - 30.9%, which were exported for a total amount of \$7.1 billion and make up 25% of Ukrainian exports of agricultural products in 2021.

In general, the share of Ukraine in the world production of sunflower oil is about 30%, and in the world export - almost 40%. In second place is corn, its share is 23.6% in the volume of all foreign supplies of agricultural products.

Third place went to wheat, its share in agricultural exports is about 20.4%.

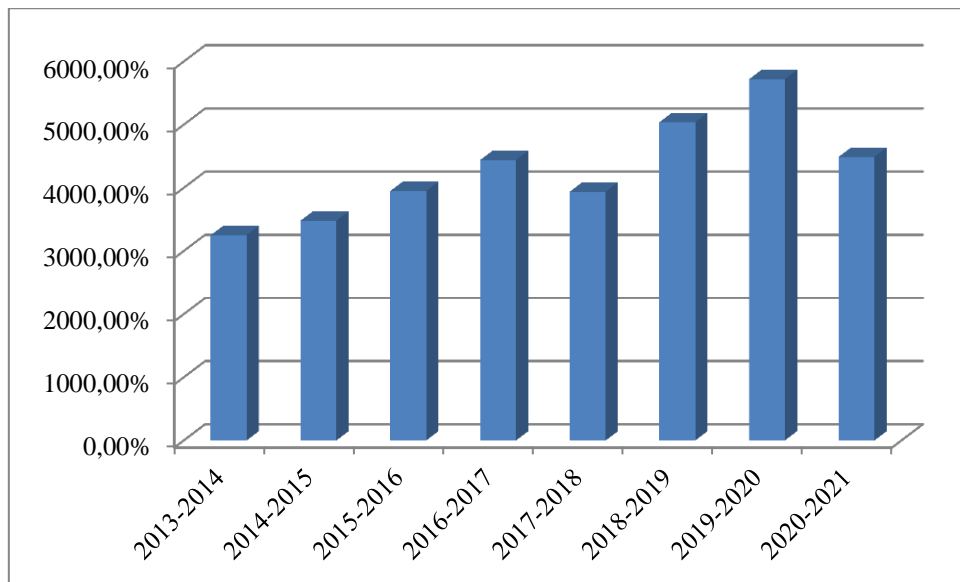

Fig. 2 – Volumes of exports of cereals and legumes and their processing products in 2013-2021.

From the segment of ready-made products, products worth \$3.8 billion were exported last year, which is 14% of Ukrainian exports of agricultural products. The basis of export was sunflower cake, which is used as ready-made fodder for animals.

The smallest export revenue came from the livestock industry. Thus, in 2021, these products were exported in the amount of \$1.4 billion, which is only 5% of the total export of agricultural products. Poultry became the basis of export of livestock products.

A significant share of fruit exports is occupied by frozen berries. Ukrainian farmers send frozen raspberries, blueberries, and strawberries abroad. Moreover, this export position is growing, on average, by 20–30% every year.

The nut business is in trouble. Mainly due to the fact that global demand for nuts in 2020-2021 has significantly decreased as a result of COVID-19, as well as prices for these products. In addition, due to the peculiarities of the climate in Ukraine, the cultivation of pistachios, almonds and cashews is not developed.

Asian lands occupy the largest niche in the export of Ukrainian agricultural products over 50%.

In the period January - August 2021, Ukraine exported the most to Asian countries - by 7.57 billion US dollars, the EU - by 4.09 billion US dollars, Africa - by

1.91 billion US dollars, the CIS countries - by 0.84 billion US dollars USA, North and South America - by 0.16 billion US dollars.

China (US\$2.7 billion), India (US\$1.06 billion), the Netherlands (US\$1.02 billion), Egypt (US\$0.8 billion) and Turkey were among the top 5 countries for the export of Ukrainian agricultural products (US\$0.6 billion).

Having analyzed the state of export of agricultural products of Ukraine, we can conclude that there is an increase in the export of agricultural products, which increased by 25% compared to the previous year. Currently, the main regions for international trade in agricultural products are Asia and the European Union.

Therefore, the production and sale of agricultural products in Ukraine opens up prospects for the development of the export potential of agricultural enterprises.

REFERENCES:

1. State Statistics Service available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 22.10.2022).
2. Ministry of Economy of Ukraine available at: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (accessed: 22.10.2022).
3. World Production, Markets, and Trade Reports. Browse Data & Analysis. United States Department of Agriculture. URL: <https://www.fas.usda.gov/data/searchTrade%20Reports> (accessed: 22.10.2022).

**PROBLEMS AND ADVANTAGES OF IFRS IMPLEMENTATION
IN UKRAINE**

Semenova Svitlana

Candidate of Economic Sciences (Ph. D.),
associate professor
associate professor of department
of account and taxation

Toporovska Viktoriia

Master Student
Faculty of Finance and Accounting,
educational program «Financial Analytics»
State University of Trade and Economic
Kyiv, Ukraine

Annotation: This article covers the issue of adapting the national accounting system in Ukraine to International Financial Reporting Standards. Both the advantages and disadvantages of the transition of enterprises to IFRS are given. Advantages for users of financial statements of enterprises that have already completely switched to IFRS are also highlighted.

Key words: IFRS, difficult transition, financial reporting, economy of the country, National Regulations (standard) of accounting.

The internationalization of the economy on the territory of Ukraine requires the comparison of financial statements of enterprises and institutions, as well as the publication of public information, respectively, at the international level. One of the ways to make it easier is the gradual transition to International Financial Reporting Standards.

On the territory of Ukraine, the transition to IFRS for all production facilities should be a starting point for the state financing reform and the search for ways of their effective use.

Judging by the experience of foreign countries, it can be concluded that the use

and transition to IFRS is a rather complex process and requires long-term and time-consuming preparation. This very question causes many discussions among scientists.

So directly, IFRS is an effective tool for increasing information transparency and clarity when reporting business entities, as well as creating a more reliable basis for calculating income and expenses, calculating the valuation of assets and liabilities, in order to simplify the assessment of activities by auditors, namely objectively disclose existing financial risks.

A great advantage of IFRS is that managers with the help of implementing these standards will have a great advantage in managing the organization over their competitors.

The main advantage of enterprises reporting under IFRS is that they have significant advantages in attracting additional sources of capital and business partners for the economic development of the enterprise. Also, the advantage of using IFRS is that any business entity that reports under IFRS has the right to access information about the financial status of its potential business partners.

Advantages of direct financial reporting prepared according to IFRS:

1) regardless of the country or industry, through consistency and transparency, promote the process of unification of standards, promote trust and mutual understanding between foreign users, enter the international capital market;

2) meeting the needs of users of financial reporting;

3) objectivity, comparability and compliance with the needs of users of financial statements prepared in accordance with IFRS.

It should be noted that the transition to IFRS should be gradual and purposeful, and not abrupt, since the main goal of this transition is to eliminate shortcomings, problems and inconsistencies in the accounting system of the enterprise, in accordance with the needs of the market economy.

It would also be appropriate to highlight the benefits for different users of financial statements (investors, national regulatory bodies, government officials, and so on), this information is presented in Table 1.

Table 1

**Advantages for users of financial statements of enterprises
that have switched to IFRS**

<i>User</i>	<i>Benefits</i>
Statesmen	strengthening the capital market and increasing its attractiveness; facilitating access to global capital markets;
Investors	improving the quality of information for decision-making; strengthening of trust in the provided information; better understanding of risks and profitability;
Other interested persons	increasing confidence and improving economic prospects for accounting and auditing professions; improvement of reporting on new and other aspects of business;
National regulatory bodies	strengthening supervision and enforcement by regulatory bodies; raising the standards of financial information disclosure; wider opportunities for attracting and monitoring the listing of foreign companies;
Companies	improving the quality of information for decision-making by managers; facilitating access to capital, including from foreign sources; decrease in the cost of capital.

Source: developed based on information provided by [1]

It is worth paying attention to the fact that the advantages of preparing financial statements according to IFRS for Ukraine are undeniable. Since the majority of Ukrainian companies are already gradually starting to switch to international standards.

One of the factors in the development of international innovations and investments is the effective implementation of International Financial Reporting Standards on the territory of Ukraine, which should also be accompanied by the development of recommendations for the application of International Financial Reporting Standards taking into account the market economic situation, improvement of primary accounting, as well as coordination of the actions of state authorities.

In addition to the advantages, it is also important to highlight the disadvantages of IFRS implementation. The essence of their emergence is precisely the process of implementation of International Financial Reporting Standards.

It is possible to single out the main reasons for the implementation of IFRS in Ukraine, namely:

1) fundamental features of the construction of IFRS arising from their purpose and tasks, as well as «bottlenecks» of international standards;

2) lack of a comprehensive approach and low level of organizational and methodological support;

3) lack of highly qualified personnel support, since the standards are essentially written not as an instruction, but as a philosophy (we are talking not only about the preparation of reporting according to IFRS, but also about the understanding and use of the standards);

4) value criterion (the need to form institutional mechanisms that ensure the development, implementation of IFRS and supervision of their compliance cost a lot of money);

5) the specific accounting system of Ukraine, differences between IFRS and National Regulations (standard) of accounting, which determine the presence of an equal professional mentality of foreign and domestic accountants.

So, analyzing all of the above, we can conclude that Ukraine is gradually moving to IFRS, and the Ministry of Finance of Ukraine is harmonizing National Regulations (standard) of accounting, bringing them closer to IFRS, thus reducing the difference between our accounting system and the European one. In general, the transition to IFRS will make it possible to attract foreign investors and expand Ukraine's export opportunities. The problems we face during the transition to IFRS are the lack of specialists in this particular field, the big difference between IFRS and National Regulations (standard) of accounting, and also probably the main disadvantage for enterprises is the price policy of the transition, since significant funds are spent on it and not each enterprise is ready to allocate a significant amount. But if you compare the advantages and disadvantages, then of course there are more

advantages. And it is necessary to strive to solve the problems faced by the transition of enterprises to IFRS. Since this transition will allow foreign investors to invest in Ukrainian enterprises, since they are well versed in financial reporting according to IFRS. Also, the attraction of international investors can give a significant impetus to the development of Ukraine's economy and its reconstruction.

LIST OF REFERENCES:

- 1) Піддубна К. С., Тимчина Л. І. Впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76294.doc.htm
- 2) Ціцька Н. Є. Етапи впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні С. 182-185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_46_37
- 3) Товкун Л. В Міжнародні стандарти фінансової звітності: особливості впровадження в Україні. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/75.pdf
- 4) Fomina O., Semenova S., Berezovska D. Transformation of financial reporting of small enterprises according to IFRS. *Zovnishnja trgovlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2022. No 4. S. 44-59. Serija. *Ekonomichni nauky*. [https://doi.org/10.31617/3.2022\(123\)04](https://doi.org/10.31617/3.2022(123)04)
- 5) Семенова С. М. Переваги впровадження МСФЗ для МСП в Україні в контексті євроінтеграції. Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 21 травня 2020 р. Одеса: ОНЕУ, 2020. С. 71-74.
- 6) Семенова С. М. Особливості МСФЗ та їх впровадження в Україні. Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в оподаткуванні, бізнесі, економіці : Всеукраїнська науково-практ. інтернет-конференція, 25 листопада 1 грудня 2019 р., м. Ірпінь : Університет ДФСУ, 2019. С. 153-155

УДК 658.8:339.5

WAYS OF IMPROVING LOGISTICS OPERATIONS WHEN PERFORMING IMPORT ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE

Ukhanova Inna,

phd, associate professor

Bohdanovska Yelyzaveta

graduate student

Odessa National Economic University

Odesa, Ukraine

Annotation: The logistics activity of the enterprise is considered as a part of supply chain management, which plans, implements and controls the effective direct and reverse flow of storage of goods, services and related information between the point of origin and the point of consumption in order to meet needs.

The internal and external problems that Ukrainian importers face when carrying out logistics activities during the period of military aggression are summarized. A generalization of the main factors that influenced the change of logistics services in Ukraine in terms of social and cultural factors was made. Actions to improve logistics operations during the implementation of import activities during hostilities are recommended.

Keywords: logistics activity, import, factors affecting logistics activity, influence of military aggression on logistics operations.

The logistics activity of the enterprise is a part of supply chain management that plans, implements and controls the effective direct and reverse flow of storage of goods, services and related information between the point of origin and the point of consumption in order to meet needs [1, p. 143].

The logistics activity of the enterprise can also be considered from the point of view of the implementation of the main logistics processes — coordination: activities with an operational calendar plan for the supply of raw materials, materials and

semifinished products; transport and storage works with items of supply; activities with a physical distribution plan during production; intra-factory movement of materials, raw materials, spare parts and finished products, loading and unloading operations, transport and storage operations for work in progress, etc.; business activity with a marketing plan during product sales, demand forecasting, service, operational calendar planning, processing customer orders, warehouse and transport work [2,p.534].

The main types of logistics activities are: supply and procurement; external and internal transportation; warehousing; inventory management; order picking; freight processing; physical distribution management; reverse distribution (reverse material flow management); choosing the location of the logistics system; logistic communications.

The basic concept of logistics is quite simple, although its implementation in the reality of the functioning of enterprises may seem more and more complicated. The features of material handling, transportation, inventory management, packaging and warehousing are becoming increasingly technical, and in addition, all these features need to be integrated into a single coherent environment. To do this, you need to get accurate information from each individual function.

Currently, the most efficient way to obtain and collect this information is through computer software, and the science of coordinating various functions is known as logistics management. The terms logistics management and supply chain management are often used interchangeably, although more precisely, logistics management is only one component of supply chain management [2, p. 535].

The hostilities on the territory of Ukraine significantly complicated all logistical processes - this is manifested in destroyed roads and bridges, delays at checkpoints and other manifestations of war. But in view of all this, it is more important than ever to establish an effective and timely logistics system. For this, it is necessary to find ways to minimize the impact of negative factors, which is discussed in the second chapter.

Important criteria for the stability of an enterprise and its logistics operations is the ability to respond to changes caused by military actions within the four groups of previously mentioned factors: political, economic, socio-cultural and technological [3, p. 520].

The most characteristic manifestation of the negative influence of socio-cultural factors is that the majority of the population has changed their place of residence and activity. Migration, mobilization and hostilities damaged the well-established logistics chain.

The main factors that influenced the change of logistics services in Ukraine in terms of social and cultural factors were: internal population migration; population migration abroad; unstable psychological state of the population; mobilization of the male population; emergence of new types of cargo such as humanitarian aid and military shipments; mass internal migration of businesses.

It is important for the enterprise to be aware of the labor shortage (drivers, forwarders, loaders, etc.) in order to find opportunities to meet the needs. Thus, it is necessary to reorient the activity for profit. For this, it is necessary, first of all, to have a complete picture of the place of stay, condition and readiness for work of employees, to understand the need for personnel.

In addition, it is important to develop a program of interaction with workers in the conditions of war, with the awareness that the war can continue for a long time, and this affects both the moral and material condition of workers.

The use of technology in logistics is understood not only in the context of computerization and software, but also in the context of infrastructure.

A critical factor for the country is the destruction and damage of infrastructure and infrastructure connections. Destroyed and damaged residential buildings, industrial premises, destroyed roads and transport infrastructure, vehicles, including trucks used for transportation.

Road infrastructure is a special problem for logistics. The logistics chain has been destroyed, which is why the routes have become longer - it is necessary to

bypass dangerous areas, alternative roads are not adapted to the movement of oversized trucks. It is now impossible to transport to the Moscow ports of Ukraine, it is necessary to create new transport routes through Istanbul and Varna, which increases the cost and time of transportation. Loss of service delivery speed has become a cornerstone for now. Therefore, you need to know your capabilities in terms of delivery speed in order to build a sufficient stock of goods in the warehouse for its use in production and sale [3, p. 522].

The company needs to develop such a route for the delivery of goods, which should take into account the factors of hostilities, the arrival of missiles, curfew hours, the condition of roads, the number of checkpoints, the need for permission to travel, the type and load of the vehicle, the possibility of refueling.

In addition, security is a major concern. Unfortunately, it is currently impossible to ensure complete safety for neither carriers nor cargo moving through the territory of Ukraine. Because of this, logistics companies are refocusing exclusively on international transportation, or are ceasing their activities altogether.

The main factors that influenced the change in logistics services in terms of security are:

- non-controlled territories and those territories located in the war zone;
- territories and roads under periodic rocket fire;
- presence of block posts;
- curfew restrictions.

Thus, it is necessary to develop a cargo transportation route taking into account safety factors and a possible increase in transit time.

Another factor that needs attention is changes in legislation. Currently, legislative changes in the following areas have the greatest impact on logistics services:

1. Changes in labor legislation;
2. Changes in the tax system;
3. Changes in the customs system.

In wartime, a company must be very strict with labor laws to reduce the risk of

reputational damage and further lawsuits. For example, a new procedure in the labor legislation - the suspension of the employment contract during the war, aimed to ensure the employability of employees, quickly put them to work in case of need, allow to operate on legal grounds with time and working conditions. But such conditions are critical for humans because most of them do not actually work.

As for running a business, minimizing the tax burden allows the company to stay afloat by reducing the cost of providing services in terms of tax expenses.

The procedure for the movement of humanitarian goods at the border and the import of goods for military and civilian purposes have undergone changes. There is hope for simplification of customs control and registration of international shipments [3, p. 522].

The Cabinet of Ministers of Ukraine allowed drivers of category B during martial law to drive vehicles of category C, C1 - that is, cargo vehicles. This allows you to be hired to drive a vehicle for the transportation of drivers of category B. Category B - cars, the maximum permissible mass of which does not exceed 3,500 kilograms, and the number of seats, except for the driver's seat, is eight. At the same time, category C rights are intended for the transportation of goods by cars, the maximum permissible weight of which exceeds 7,500 kilograms, C1 - from 3,500 to 7,500 kilograms. Thanks to such changes, the potential number of drivers carrying out transportation can at least partially increase [4].

Unfortunately, not all companies in Ukraine have been able to adapt to the current changes in the industry. Many enterprises lost premises and car parks, were unable to continue their activities due to the negative impact of factors.

However, there are companies that continue their activities in the conditions of hostilities, and in view of the above, companies are recommended to take actions to improve logistics operations when carrying out import activities during hostilities, which is presented in fig. 1.

1	promptly change the stock replenishment policy, based on the short-term forecast of the situation
2	to study how the structure of consumption, expectations and needs of buyers will change due to population migration
3	view inventory management rules: order cycles, min/max lot size, delivery arm
4	book critical for the network of production volumes
5	distribute stocks according to delivery speed, consumption volumes, potential storage risks
6	in conditions where there are risks that the warehouse or distribution center may be destroyed, it is impractical to store the entire stock in one place
7	develop a cargo transportation route taking into account safety factors and a possible increase in transit time
8	develop ways to minimize transportation costs
9	revise the procurement strategy to build a strategy taking into account changes in the conditions of military operations

Fig. 1. Proposals for the improvement of logistics operations in the implementation of import activities of enterprises in the conditions of military operations

Source: developed by the authors

Thus, enterprises should take into account and step by step implement the proposed measures to control factors and improve logistics operations when carrying out import activities in the conditions of military operations.

In addition, modern logistics trends must be taken into account for the post-war renewal of the activities of importing enterprises. First of all, the organization of logistics activities is gaining new momentum and is being largely automated. Taking

into account the digital transformation of countries, new features of logistics development are beginning to appear, in particular, most of them are related to data integration. So, the first direction that can significantly improve the logistics activities of enterprises is the use of big data - Big data. The use of big data is also a big challenge for the logistics industry, as it is worth abandoning traditional approaches to conducting logistics processes in paper form.

The second direction is cloud logistics and supply chain logistics platforms. Currently, cloud logistics is gaining more and more popularity. More than half of logistics service providers already use cloud services. Such services as Shipwire and Freightly provide cloud-based transport management systems in real time. The Internet of Things can be attributed to the third direction. For example, DHL has warehouses connected to IoT, thanks to which it receives information about the status of trucks, routes and locations, thus achieving transparency in warehouse processes. Along with this, IoT can also monitor the temperature and humidity of the air, which is extremely important for some goods (medicine, food) [3].

Therefore, it should be concluded that the availability and use by the company of modern information technologies and platforms, as well as optimal management models, which are necessary for optimizing the movement of goods and services, resources and other objects, are extremely important for improving logistics activities. With the emergence of new platforms, systems, and information technologies, it becomes possible to develop various mathematical methods for simplifying logistics tasks and their practical implementation.

REFERENCES

1. Klimova I. H. Problemy ta peredumovy vykorystannia lohistyky v Ukraini. Derzhava ta rehiony [Problems and prerequisites for the use of logistics in Ukraine. State and regions]. 2016. № 3. 143—147[in Ukrainian].
2. Vaselevskiy M., Bilyk I., Deineha O., Krykavskiy Ye., Yakymyshyn L. Ekonomika lohistychnykh system: monohrafiia [Economics of logistics systems: monograph]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska

politekhnik»), 2018 [in Ukrainian].

3. Shevchenko I.V. Svitovi dosvid efektyvnoho zdiisnennia lohistychnykh protsesiv na pidpriemstvakh. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky [World experience of effective implementation of logistics processes at enterprises. Global and national economic problems] 2017. Vypusk 16. 520–524 [in Ukrainian].

4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 bereznia 2022 r. № 360 «Deiaki pytannia pidhotovky ta dopusku vodiiv do keruvannia transportnymy zasobamy v period dii voiennoho stanu na terytorii Ukrainy abo okremykh yii mistsevostiakh» [Some issues of training and admission of drivers to drive vehicles means during the period of martial law on the territory of Ukraine or some of its territories localities"] URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-pidgotovki-ta-dopusku-vodiyiv-do-keruvannya-transportnimi-zasobami-v-period-diyi-voyennogo-stanu-na-teritoriyi-ukrayini-abo-okremih-yiyi-miscevostyah-360>

5. Five main technologies for digital transformation in logistics. URL: <https://www.everest.ua/ai-platform/ai-business/p-yat-kljuhovih-tehnologij-dlya-cifrovoi-transformacii-v-logistici/> (data zvernennia 27.10.2022).

**ACTUAL PROBLEMS OF TAXATION OF AGRICULTURAL
ENTERPRISES AND THEIR ANALYSIS
IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES**

Yefimova Liudmyla Mykolaivna,

Doctor of Economics, Associate Professor of the Department
of Accounting and Taxation,

Yefimova Yuliia Viktorivna,

Master's student of the Faculty of Production and Economics
"Economics and Management" specialty,
Mendel University, Brno, Czech Republic

Abstract. The article examines and analyses the mechanism of functioning of taxes in agriculture, suggests ways to reduce the tax rate.

Keywords: agrarian sector, agricultural enterprises, tax legislation, tax reform, tax policy.

Modern realities of the development of the agrarian sector of the economy in the conditions of deepening international economic integration indicate the priority of solving problems related to the effective development of entrepreneurial structures of agribusiness.

Effective management of agribusiness is possible only under the condition of stability and predictability of tax legislation, which ensures the optimal tax burden of enterprises. Taxation of agricultural enterprises is one of the most important and most complex elements of the tax system of Ukraine. The specificity of the agricultural industry requires special approaches to the taxation of business entities in this sector of the economy.

Development of the country's economic relations in the direction rapprochement with the European Union determines gradual bringing of norms of tax legislation to European requirements. One of these requirements is the reduction and restructuring of state support for agricultural enterprises in the field of taxation.

An effective tax policy should ensure a compromise of the interests of all participants in economic relations: government, business, local communities, citizens, etc. Taxation is an important component of the system of financial regulation of the development of agro-industrial production, a powerful lever of influence on solving problems related to the social importance of agriculture - ensuring the country's food security, mitigating the effects of natural and economic risks, stimulating economic activity in rural areas, preserving the environment, ensuring the harmonious development of rural areas and increasing the level of rural employment [5, p. 6].

Tax relations are secondary to pricing in distributive relations. At the same time, they can contribute to price fluctuations as a reason for their increase or decrease [7, p. 38]. Today, the development of agriculture is of particular importance for the successful development of Ukraine. Agriculture in Ukraine is one of the most important branches of the economy. It provides 8.2% of the gross added value, employs more than three million people, uses fixed assets worth more than UAH 100 billion, operates almost 56.5 thousand business entities that use 21.6 million hectares of agricultural land.

Agriculture increases the efficiency of the national economy by ensuring the employment of the rural population. Given the seasonality and high risk of agricultural producers, taxation of agricultural enterprises has always been one of the special types of tax legal relations. Since the independence of Ukraine, the question of state support and protection of domestic agricultural producers in price, social and tax policy has constantly arisen [3, p. 250].

The general system of taxation according to The Tax Code of Ukraine [1] is represented by the corporate income tax. However, apart from this tax, also provides for taxation with all taxes and fees that must be paid by agricultural to manufacturers depending on the origin of the object and the tax base. The largest share of taxes in the general taxation system is the tax on profit. Today, the income tax rate for agricultural enterprises is 18%. According to the Tax Code of Ukraine, the object of taxation with the above-mentioned tax is profit the source of which can be located both in Ukraine and abroad. Let us add that the profit is determined by adjustment of

the financial result before taxation, which in turn is defined in the financial statements of enterprises in accordance with national and international accounting and financial standards reporting, on tax differences [1].

The purpose of the study is to conduct an analysis of the existing systems of taxation of the activities of agricultural enterprises and develop proposals for their adaptation to the new conditions of activity caused by future changes in the legislation.

Taxes and private investments are the key factors in transforming the agro-food complex into a highly efficient, competitive sector of the state economy capable of integrating into the world market. Without the first, it is impossible to pay off the foreign debt and provide minimum social guarantees (this is especially important for rural areas), without the second - the restructuring of agroindustry and its entry into the trajectory of its sustainable economic growth, with higher indicators. However, in both cases, all economic agents must have incentives and the ability to pay taxes, as well as invest and keep funds in legal and civilized forms. In the conditions of the rapid development of agribusiness, the issue of creating an effective tax mechanism, which would differ not only in the optimization of the tax burden, but also in the compliance of the tax tools with the trends of the economic development of agricultural production, is a pressing issue.

World practice shows that agriculture, despite its specific features, needs state support even in market conditions. State regulation of agriculture through taxation allows enterprises to receive tax benefits, tax preferences - the opportunity to carry out their activities in more favourable conditions. Effective management of agribusiness is possible only under the condition of stability and predictability of tax legislation, which provides an optimal tax burden taking into account progressive international experience.

Therefore, the relevance of this study, taking into account the transformational transformations in the field of agriculture, is indisputable, which is due to the presence of a number of problems, the solution of which requires improvement of the theoretical and methodological foundations of the construction of the agro-industrial

complex taxation system.

In each country, the construction of the taxation system has its own characteristics, which take into account the trends and directions of the development of the agricultural sector. However, it should be noted the key prerequisites that are taken into account in the formation of the tax mechanism in agriculture in all countries: the dependence of the industry on natural factors, the seasonal nature of production, the unevenness of income, the level of technical and technological development, significant stratification of business entities in terms of size, scope and socio-economic performance indicators. Traditionally, when building mechanisms of income taxation, incomes are divided into corporate and personal, as a result of which two tax instruments have been developed - corporate tax (income tax) and personal income tax (personal income tax).

Corporate tax in the field of agriculture in developed countries is paid by large commodity enterprises (cooperatives) and individual farmers, but their number is limited, since in most countries the production of agricultural products is carried out by family farms, which are small in terms of the amount of income received and the area of land. Along with this, corporate tax rates are differentiated depending on the size of enterprises and levels of profitability. So, in Great Britain they range from 5 to 40%, in Italy from 12% to 62%, in the Netherlands from 16% to 72%. In the Czech Republic, the standard income tax rate is 19%. A preferential corporate tax rate of 5% is provided for basic investment funds. Resource-property payments paid by agricultural enterprises are determined by the specifics of activity in the agricultural sector and are generally focused on land tax. Land for agriculture is the main means of production, therefore, in almost all countries, tax rates for agricultural land are lower (up to 1% of the tax base) than for non-agricultural land, which is a manifestation of the preferential taxation system.

Taxes are one of the main sources of income of the state budget, both in Ukraine and in other developed countries. The fiscal function of taxes is a method of managing and ensuring the relationship of state-wide interests with the commercial interests of entrepreneurs, determining the relationship of business entities with state

and local budgets, and regulating the external economic activities of taxpayers.

The effective operation of the tax system must meet the following requirements: provide flow of funds to the state budget and to be an instrument of macroeconomic regulation economy. In particular, for the formation of a competitive agricultural sector in Ukraine, it is necessary to have a well-established system of state regulation of the industry, the instruments of which can be both direct state support and fiscal mechanisms of state regulation. State regulation of the agrarian sector of the Czech economy provides for a system of taxation with value added tax. The cost has always been relevant because the industry has a number of features. In order to ensure the competitiveness of agricultural enterprises both on the domestic and foreign markets, the issue of state regulation of the industry through the system of VAT tax levers is acute.

In all developed countries, the agricultural sector is subsidized, and the state provides mechanisms for direct and indirect influence on the development, economic efficiency and profitability of agricultural enterprises in order to guarantee food security of the country and the formation of a raw material base for the food industry and other sectors of the economy. And this is natural, since agriculture is a raw material branch of the economy, and without state assistance, its stable progressive development is impossible. In recent years, there have been changes in the taxation of agricultural enterprises with value added tax in Ukraine, which significantly affected the results of their activities and financial condition.

According to the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, agricultural enterprises that switched to special VAT taxation regimes left 4,279.3 million hryvnias at their disposal, of which 44% was directed to the purchase of material and technical resources for production purposes, and 56% (from of which 8% is a zero rate and 48% is a subsidy) - to support the livestock industry.

The level of tax revenues coming to the budget system depends on the objective economic conditions of entities in which the tax burden in the form of tax revenues to the budgets of all levels will not have a negative impact on their economic growth. At the same time, the tax base of each business entity must be

preserved and have a tendency to develop at the expense of internal reserves and have a tendency to develop at the expense of internal reserves and effective use of resources.

In order to reduce the regressivity of VAT, we propose to implement the differentiation of tax rates. This will provide manufacturers with compensation for the amount of tax paid when purchasing raw materials and materials. If agricultural producers consume goods with a high VAT rate and sell with a low one, they will not be able to cover the costs of input VAT when selling their products. The rate of tax on the products sold in agriculture should provide such an amount of VAT that would allow compensating the tax paid to suppliers of material resources. This can be achieved by applying a reduced rate of VAT on sold agricultural products.

In such a situation, it is rational to establish tax benefits not according to the sectoral principle, but for individual farms that need financial support. Taking into account the specifics of the operation of enterprises in the agrarian sector, it is advisable to differentiate the terms of the budgetary VAT refund, by establishing periods of several decades in periods with increased needs of farms in material and financial resources and a monthly return period in favourable business conditions.

Therefore, offering options for an effective tax policy in the agricultural sector, it is advisable to divide agricultural producers according to two criteria: the amount of land in use and the amount of revenue from the sale of agricultural goods (services). In the course of redistribution, separate tax regimes should be established for each of the groups. First, it is advisable to distinguish three types of farms according to the amount of land in use: small family farms (up to 100-150 hectares of land under cultivation), which will pay a single land tax, which includes all taxes. This system simplifies reporting and accounting - they are minimized; farms and medium-sized agricultural enterprises operating within one settlement or community. For this group of farms, a combined taxation system should be introduced using both the general and special regime. Large farms and agricultural holdings - farms that operate in several settlements - should use the general taxation system.

Secondly, to preserve a simplified system of taxation, accounting and reporting

for agricultural producers, but only for vegetable growing, horticulture, viticulture, animal husbandry, because 80% of jobs in agricultural production are located there and, most importantly, animal husbandry provides products with added value.

Thirdly, to solve the problems of rural areas, introduce a social tax, which will remain at the places of actual functioning of enterprises.

In order to ensure the stable development of agricultural commodity producers in the field of tax policy for the future, it is expedient to develop a new toolkit of the system of taxation of agricultural commodity producers of various forms of business, applying the experience of EU countries, while it is expedient to introduce separate tax benefits for agrarians and enshrine them on a permanent basis in the Tax Code. The main of them can be the reduction of tax rates, primarily this applies to VAT. The introduction of new tax benefits into the tax legislation should be balanced and justified from the standpoint of both fiscal and economic efficiency.

REFERENCES

1. Tax Code of Ukraine. Document 2755-VI, edition of 05/15/2021. — Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (date of application 08/30/2021).

2. Receipt of taxes and fees: performance indicators of the DPS of Ukraine // Official web portal of the State Tax Service of Ukraine. — Access mode: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/nadhodjennya-podatkov-i-zboriv--obovnyaz/nadhodjennya-podatkov-i-zboriv/> (application date 08/30/2021).

3. Davydenko N. M. The impact of the tax reform on agricultural enterprises [Electronic resource] / N. M. Davydenko // Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences. - 2016. - No. 1. - P. 250-253. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2016_1_45.

4. Dmytriv V. I. Value added tax and its harmonization with the provisions of the European Union / V. I. Dmytriv // Economics and customs and legal relations. — 2018. — Issue 5. — P. 36-43.

5. Yu. O. Lupenko. Taxation of agriculture in the conditions of transformation

of special tax regimes [Electronic resource] / Y. O. Lupenko, L. D. Tulush // Economics of agriculture. - 2016. - No. 1. - P. 5-17. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_1_3.

6. Privarsky Y.Y. Current issues of VAT taxation in Ukraine and European experience. Journal of the National University "Ostroh Academy". "Law" series. 2020. No. 1 (21).

7. Shkvarchuk L. O. The influence of taxes on the formation of prices / L. O. Shkvarchuk [Electronic resource]. – Access mode: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/7733/1/13.pdf>.

8. Yarosh M. V. Optimizing VAT taxation: assessment of the level of the tax burden when taxing agricultural products [Electronic resource] // Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy. - 2016. - Issue 6(2). - P. 159-163. - Access mode: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_6\(2\)__32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_6(2)__32).

УДК 339.924

**MACROECONOMIC INDICATORS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS
OF OBTAINING EU CANDIDATE STATUS**

Zaiets Mykola,

PhD, Associate Professor

Mekhova Ivanna

graduate student

Odessa National Economic University

Odesa, Ukraine

Annotation: The criteria that must be fulfilled by a country that has received the status of a candidate for the European Union have been considered. The main indicators of the development of the economy of Ukraine, which can have an impact on obtaining the status of a member of the European Union from the point of view of the economic component of the EU membership criteria, are considered. The statistics of certain economic indicators of the country in recent years have been analyzed. The problematic issues that remain before Ukraine in the context of the decline of the economy during the war are emphasized.

Keywords: macroeconomic indicators, membership in the European Union, criteria for membership in the EU, unemployment, inflation, gross domestic product.

Consideration of the macroeconomic problems of Ukraine's integration into the European Union is currently very relevant. Since Ukraine has already chosen the European development vector for itself, it is necessary to assess what positive and negative results should be expected from integration. That is why the relevance of research into the essence and content of the European integration of Ukraine in the conditions of a new, qualitatively different level of development of European integration processes at the current stage, as well as the analysis of potentially possible ways of European integration, is unquestionable.

On February 28, 2022, the President, Prime Minister and Speaker of the Verkhovna Rada jointly signed the application for membership of the European

Union of the European state Ukraine. Currently, the application has a fairly high chance of being accepted. The admission process started already in March. It should be noted that the Ukrainian state forms its own national interests, its foreign policy strategy, and solves a wide range of problems facing it in connection with the need for a European geopolitical choice. The future of Ukraine will depend on the identity of the priority of the European vector with national interests, on the quality of its interstate relations, especially with neighboring countries.

A candidate for EU membership is a status for a state that aspires to become a full member of the European interstate association (European Union). Acquiring the status of a candidate for EU membership is a desirable goal for a number of states. The European Union is an association of the type where member states legally remain sovereign, but have voluntarily "pooled their sovereignties in order to increase their power and influence in the world, which none of them could achieve alone". The process of enlargement of the European Union is accompanied by certain changes in the legal status at each stage and the delegation of sovereign powers to joint EU bodies. The question of membership in the European Union is becoming more urgent in the conditions of growing globalization [1].

Membership in the EU, taking into account political standards, requires from the candidate country the stability of institutions that guarantee democracy, the rule of law, respect for human rights, respect and protection of minority rights. In Art. 2 of the TEU in the 2007 version of the Lisbon Treaty established a list of EU values and established that "the Union is based on the values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights, including the rights of minorities. These values are common to member states within the framework of a society characterized by pluralism, non-discrimination, tolerance, justice, solidarity and equality of women and men" [2]. These fundamental values of the EU – rights, freedoms and principles are specified in the Charter of the European Union on Fundamental Rights of December 7, 2000, adapted on December 12, 2007, which has the same legal force as the founding treaties, and also belongs to the sources of EU primary law [3].

Therefore, with the entry into force of the Lisbon Treaty of 2007 on December 1, 2009, the main criterion for acquiring EU membership is devotion to EU values [3], their implementation in everyday life, practical implementation. The constitutions of the applicant countries must guarantee democratic freedoms, including political pluralism, freedom of speech and freedom of conscience. They establish democratic institutions and independent bodies of justice, bodies of constitutional jurisdiction, which creates conditions for the proper functioning of state institutions, free and fair elections, periodic changes of the ruling parliamentary majority, as well as recognition of the important role of the opposition in the political life of society.

Each of the Copenhagen criteria has its own components. The political criterion includes the following sub-criteria: ensuring the freedom of parliamentary and presidential elections, as well as elections to local authorities; creation and expansion of activities of democratic institutions, non-governmental organizations, independent mass media; the adoption of legislation and the creation of relevant institutions that reliably protect the rights of minorities; implementation of anti-discrimination measures in all spheres of social life; strengthening the fight against organized crime and corruption; solving issues of legal protection and strengthening the ability to fight money laundering; creation of reliably functioning institutions in the sphere of justice and internal affairs, guaranteeing the independence of the judiciary, improving the functioning of courts; protection of civil (personal) human rights and freedoms.

According to the Copenhagen criteria, the requirements for membership in the economic sphere are "the presence of both a functioning market economy and the ability to cope with competitive pressure and the action of market forces within the EU." So, the economic criterion has two specified components, the performance of each of which is evaluated based on the analysis of specific factors. The presence of an effective market economy is characterized by the following elements: establishing a balance between supply and demand must be achieved as a result of the free interaction of market forces; liberalization of prices and trade; absence of significant

obstacles to market access (creation of new enterprises) and exit from it (bankruptcy, liquidation); availability of a sufficient legal framework, including regulation of property rights; compliance with laws and performance of contracts; achieving macroeconomic stability, including price equilibrium, stability of public finances and balance of payments; existence of public consensus regarding the foundations of economic policy; sufficient development of the financial sector to direct accumulated funds and savings to invest in production [3].

The criterion of the ability to cope with competitive pressure and the action of market forces within the EU requires: the presence of an effective market economy with a sufficient level of macroeconomic stability, which enables business entities to make decisions in conditions of stability and predictability; a sufficient amount, at an appropriate price, of human and material resources, including infrastructure (energy supply, telecommunications, transport, etc.), the level of education and research activities; the degree of influence of government policy and legislation on competitiveness through the implementation of trade policy, competition policy, provision of state aid, support of small and medium-sized enterprises, etc.; creation of an environment favorable for entrepreneurial activity; the level and pace of the country's trade integration with the EU, achieved before its expansion (volume and structure of trade with member states); a sufficient share of small enterprises in the structure of the economy, partly because they tend to benefit more from easier market access, and partly because the dominance of large enterprises can mean greater inertia in adapting to market conditions.

At the stage of preparation for accession, the candidate countries reform their economy with the aim of bringing it into line with the Copenhagen economic criteria regarding an efficient market economy, the ability to withstand competitive pressure and the action of market forces within the EU. In addition, at this stage, adaptation to the EU acquis regarding the functioning of the economic and monetary union should be carried out, namely: completion of the liberalization of capital movements; prohibiting any direct financing of the public sector through the national central bank or by granting the public sector privileged access to financial institutions; conformity

of the statute of the national central bank of the candidate country with the founding treaties of the EU and the Statute of the European System of Central Banks and the European Central Bank, including provisions on the independence of financial control bodies and maintenance of price stability [3].

To analyze the current state and dynamics of Ukraine's macroeconomic indicators, we will provide some statistics. Thus, it can be noted that until 2021, the country saw an increase in GDP based on the indicator of gross added value (table 1, figure 1).

Table 1

Gross domestic product (in current prices, UAH million)

	Year				
	2017	2018	2019	2020	2021
Gross value added at market prices	2 981 227	3 560 302	3 977 198	4 222 026	5 459 574

Source: compiled by the authors based on [4].

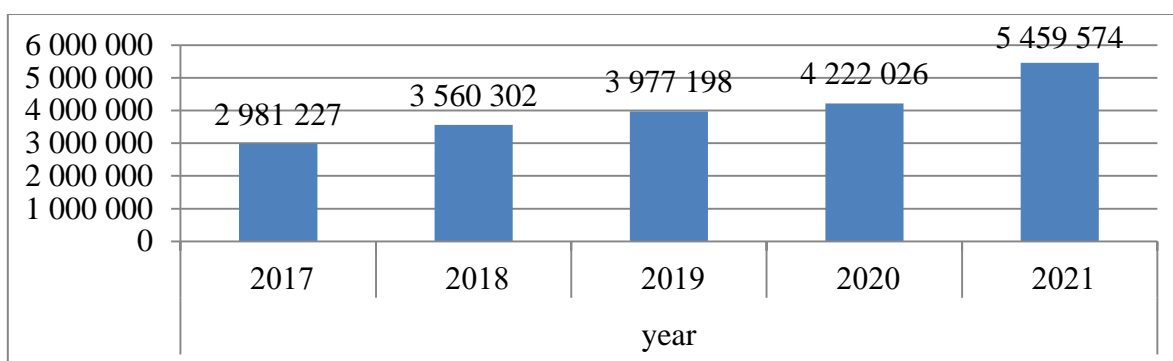

Fig. 1. Gross value added at market prices in 2017-2021

Source: compiled by the authors based on [4].

Economic growth accelerated sharply at the end of 2021. The State Statistics Service preliminarily estimated the growth of real GDP in the IV quarter at 5.9% y/y. It is obvious that the main factor behind this acceleration was the record harvest of late crops, which was pushed to the end of the year last year. According to the results of 2021, economic growth can be estimated at 3.3%.

It should also be noted that the employment rate for the years 2002-2021 was not quite uniform, and the percentage of unemployment in 2021 was one of the highest for the entire observation period. In the fourth quarter of 2021, the indicator

reached 10.5%, which is an indicator that exceeds the standards of the European Union (Table 2, Figure 2).

Table 2

Employment, thousands of people

роки	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
2002	19 782,10	20 250,70	20 427,80	19 904,40
2003	19 966,80	20 462,30	20 122,10	20 101,8
2004	19 974,60	20 464,50	20 657,10	20 086,60
2005	20 027,10	20 719,70	21 497,70	20 475,40
2006	20 432,9	21 041,80	21 167,70	20 279,30
2007	20 537,2	21 119,70	21 561,10	20 401,00
2008	20 715,20	21 425,50	21 611,50	20 137,10
2009	20 005,1	20 348,50	20 738,90	19 673,40
2010	20 088,4	20 338,90	20 776,40	19 860,30
2011	20 108,20	20 387,30	20 783,00	20 018,40
2012	20 040,30	20 540,80	20 856,00	19 979,9
2013	20 084,50	20 675,30	20 864,20	19 992,40
2014	18 372,60	18 599,20	18 049,90	17 271,30
2015	16 254,60	16 560,30	16 733,50	16 224,4
2016	16 054,80	16 423,90	16 524,20	16 104,70
2017	15 885,80	16 356,00	16 428,60	15 955,10
2018	16 034,90	16 531,60	16 659,00	16 218,00
2019	16 355,50	16 814,40	17 000,40	16 501,80
2020	16 574,50	15 707,90	15 974,4	15 725,4
2021	15 488,4	15 843,3	16 064,80	15 377,1

Source: compiled by the authors based on [4].

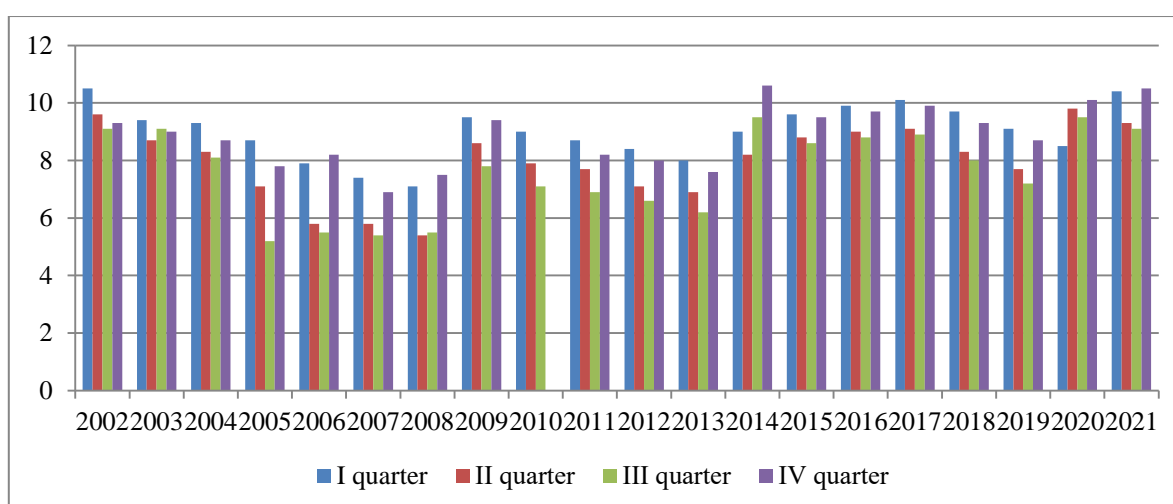

Fig. 2. Unemployment (percentage of labor force), 2002-2021

Source: compiled by the authors based on [4].

The average salary in Ukraine in 2021 exceeded UAH 14,000. In December, wage growth accelerated as expected, given the next revision of the minimum wage (its amount was increased from UAH 6,000 to UAH 6,500). According to the results of 2021, the average salary (before taxes) amounted to UAH 14,014, having increased by 20.9% in nominal terms and by 10.5% in real terms.

As for the forecast for 2022, according to the NBU, the economy will fall by 40% in the second quarter. If the hostilities do not spill over into next year, the GDP growth rate in 2023 may reach 9%. Ukraine can quickly achieve double-digit growth rates under the condition of peace on its own terms and the restoration of all export routes, maintaining the rapid pace of recovery will be difficult due to significant losses of production facilities and labor force. Destruction and emigration have significantly reduced the economy's potential, and recovery may take decades, even with active international aid. According to the results of 2022, inflation in Ukraine will exceed 30%, the NBU predicts [5].

REFERENCES

1. Bilovol V. S., Bilenko A. O. (2020). Pravovi osnovy chlenstva derzhav u Yevropeiskomu soiuzi ta perspektyvy dlia Ukrainy [Legal basis of membership of states in the European Union and prospects for Ukraine]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. K, № 1. 282–284. [in Ukrainian].
2. Savenko H. V. (2016). Shchodo pytannia vyznachennia poniattia ta zmistu yevrointehratsiinykh protsesiv [Regarding the issue of defining the concept and content of European integration processes]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. № 9. P.131. Retrieved from:http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2016_9_34 [in Ukrainian].
3. How Countries Become New EU Members: Rules, Criteria & Procedures Explained. Retrieved from:SchengenVisaInfo.com.
4. State Statistics Service of Ukraine. Official site. URL:<https://ukrstat.gov.ua/>
5. National Bank of Ukraine. Official site. URL:<https://bank.gov.ua/>

СУЧАСНИЙ СТАН ВАЛЮТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Андросова Олена Федорівна

д.е.н., професор

кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Хмельковська Тетяна Василівна

студентка,

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Валютний ринок - це система економічних відносин, яка здійснює операції з купівлі-продажу валют та валютних цінностей за допомогою сучасних засобів фінансової телекомунікації, де цінами є встановлені обмінні курси, визначені під впливом попиту та пропозиції. Валютний ринок, а також його регулювання займає провідне місце в економіці держави.

Регулювання валюти стимулює економічний розвиток в країні і відповідно має вплив на стан окремих галузей. Крім цього регулюється місце держави на світовому ринку.

Ці зміни в економіці країни та її міжнародному становищі впливають на розвиток валютних відносин і відповідним чином вносять певні зміни у валютну політику, яка проводиться в державі.

Ключові слова: валютний ринок України, валютне регулювання, безготівкова валюта, готівкова валюта.

Виклад основного матеріалу. На період воєнного стану НБУ приймає всі необхідні заходи для збалансування валютного ринку та підтримання стійкості економіки [1]:

- По – перше, фіксація обмінного курсу дає змогу стримати інфляційні процеси та утримати під контролем інфляційні очікування.

- По-друге, незмінними також залишаються обмеження на встановлення курсу банками в безготівковому сегменті валютного ринку. Банки і надалі

мають проводити операції з купівлі-продажу безготівкової валюти з клієнтами за курсом, що перебуває в діапазоні, де нижня межа – офіційний курс, а верхня – офіційний курс +1%. Більшість операцій на валютному ринку здійснюється саме в його безготівковому сегменті, де, зокрема, продають та купують безготівкову валюту експортери та імпортери.

Таким чином імпортери можуть закупувати валюту за курсом, який близький до курсу продажу валюти експортерами. У разі виникнення дефіциту валюти на ринку НБУ закриває його продажем валюти зі міжнародних резервів.

- По-третє, готівковий ринок під час воєнного стану працює в обмеженому режимі. Банки можуть продавати через каси іноземну валюту лише в тому обсязі, в якому до цього купили її в населення. До війни між готівковим та безготівковим сегментами ринку існувало майже вільне перетікання готівкової валюти, плюс населення могло вільно купувати валюту в банків. Наразі валютні обмеження НБУ поставили "завісу" на такі перетікання та на обсяг продажу готівкової валюти банками.

Також із 21 травня 2022 року НБУ [2] :

➤ дозволив банкам не обмежувати свої курси з продажу готівкової валюти. Це вирівняє умови для банків порівняно з обмінниками, що сприятиме підвищенню ефективності готівкового ринку та зменшенню коливань обмінного курсу на ньому.

➤ зняв обмеження на встановлення курсу, за яким банки списують з рахунків клієнтів кошти в гривні, якщо клієнти розраховуються гривневими картками за кордоном або знімають з карток готівкову валюту.

Таким чином, НБУ створює можливості для зближення курсу конвертації валюти для громадян, які тимчасово перебувають за кордоном, і курсу купівлі готівкової валюти для громадян, які залишаються в Україні.

Під час дослідження виявили, що у серпні, уперше з початку війни, населення купило більше валюти, ніж продало. НБУ назвав суму перевищення: \$106,9 млн.

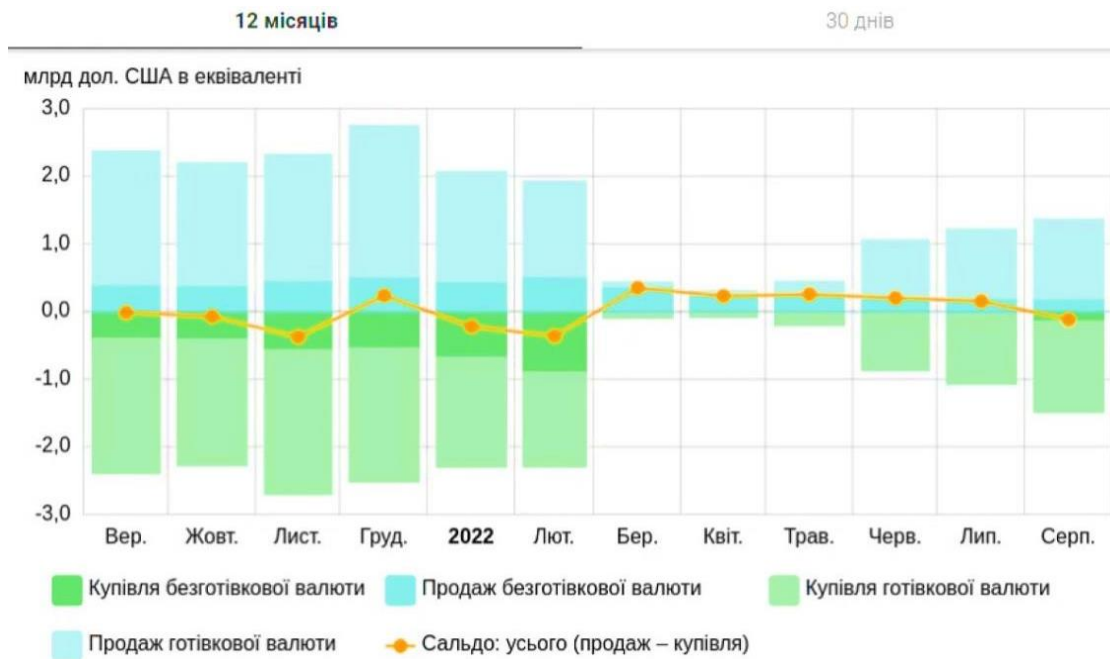

Рис 1. – Операції фізичних осіб з купівлі/продажу іноземної валюти

Джерело складене на основі [3]

«Чисту» купівлю в серпні було сформовано переважно на готівковому ринку — \$177,8 млн.: покупка проти липня зросла з 1,05 млрд. до 1,354 млрд., тоді як продаж — з 1,02 млрд. до 1,18 млрд.

Обіг на офіційному готівковому валютному ринку в серпні перевищив 60% довоєнного рівня, тоді як у перші місяці війни він становив менше ніж 5%.

Після того як Нацбанк наприкінці липня дозволив фізособам купувати безготівкову валюту під розміщення її на депозиті, обсяг її купівлі в серпні зріс до \$127,5 млн., тоді як у попередні місяці війни не перевищував \$22 млн.

Обсяг продажу населенням безготівкової валюти в серпні трохи зменшився – до \$198,5 млн. із \$202,7 млн. у липні, проте він усе ще вищий за обсяг купівлі.

Обсяги продажу безготівкової валюти скоротилися, як порівняти з довоєнними, у 2 – 2,5 рази, тоді як обсяги купівлі навіть після значного зростання в серпні все ще менші в 3 – 4 рази.

Загалом з початку цього року населення продало валюти на \$550 млн більше, ніж купило.

Дослідили, що станом на 1 вересня міжнародні резерви України

становили \$25,44 млрд. (в еквіваленті). НБУ повідомив, що в серпні вони збільшилися на 13,6% завдяки «надходженню значного обсягу міжнародної допомоги на тлі помірних боргових виплат країни в іноземній валюті та менших інтервенцій Національного банку з продажу валюти».

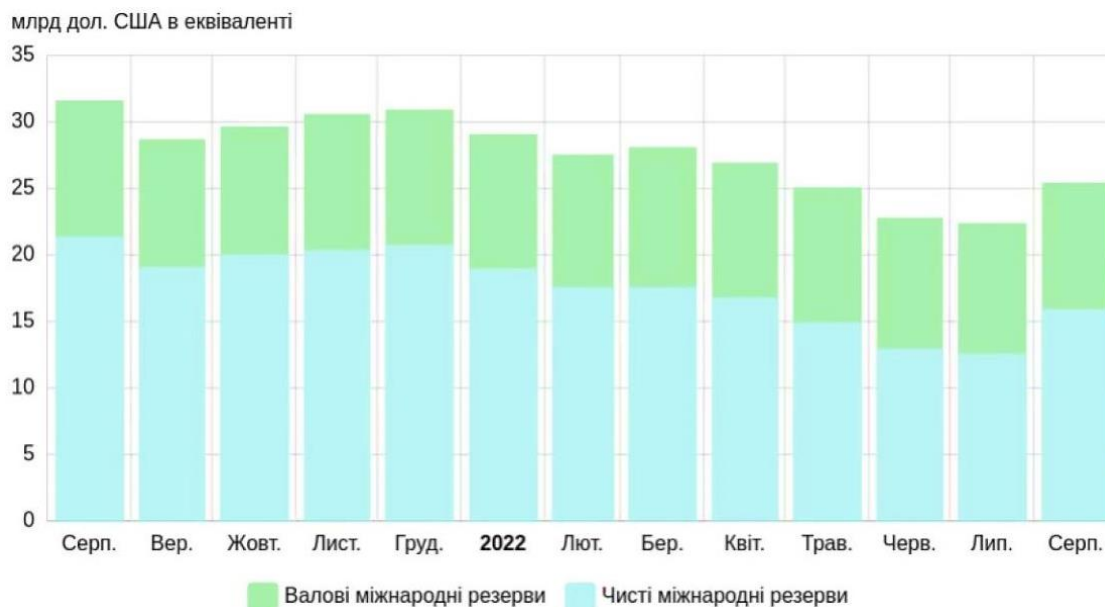

Рис. 2. - Динаміка міжнародних резервів

Джерело складене на основі [4]

Валютні надходження на рахунки уряду в НБУ в серпні становили \$4,79 млрд., зокрема [4] :

\$3 030,9 млн. надійшли від США (через механізм Світового банку);

\$1 015,6 млн. – від Європейського Союзу;

\$349,3 млн. — від уряду Канади;

\$205,6 млн. – від уряду Італії;

\$99,6 млн. — від розміщення внутрішніх держоблігацій (ОВДП);

\$87,4 млн. – від інших кредиторів.

Висновки. Отже, в умовах військових дій валютний ринок продовжує свою роботу. Але дуже багато залежатиме від того, якими будуть події на фронті. Чим вони будуть успішнішими і радіснішими для нас, тим краще почуватиметься гривня, тим кращими будуть інфляційні та девальваційні очікування наших громадян. Майбутній курс залежатиме від багатьох факторів, але усе, на що може вплинути Національний банк, він робить на 100%.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закону України "Про Національний банк України" від 20.05.1999. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0068500-22#Text>
2. Національний банк поліпшив умови роботи готівкового валютного ринку та зменшив ліміт на зняття готівкової гривні за кордоном. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-polipshiv-umovi-roboti-gotivkovogo-valyutnogo-rinku-ta-zmenshiv-limit-na-znyattya-gotivkovoyi-grivni-za-kordonom>
3. Національний банк України. Операції фізичних осіб з купівлі/продажу іноземної валюти. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/cash-currency-market>
4. Національний банк України. Міжнародні резерви. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/international-reserves-allinfo>

**МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ПОСЛУГАМИ ПО ТЕХНІЧНОМУ
ОБСЛУГОВУВАННІ ТА РЕМОНТУ АВТОМОБІЛІВ**

Бабала Людмила Василівна

к.е.н., доцент

Колісник Володимир

студент

Західноукраїнський національний університет

Актуальність дослідження. Розвиток сфери послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів обумовлюється збільшенням автопарку, ускладненням технічних частин та агрегатів автомобілів, які стають більш комп'ютеризованими. Отже, підприємствам автосервісу необхідно відповідати вимогам, що висуваються до обслуговування автомобілів, як у технічному, так і організаційному та управлінському аспектах.

У той же час збільшення частки так званих автомобілів, що «підключаються», начинених сучасною електронікою і системою датчиків, якими можна керувати і спостерігати за технічним станом таких автомобілів за допомогою сучасних мобільних пристроїв, поява «мобільних» клієнтів, які вважають за краще використовувати свої мобільні пристрої для отримання тих чи інших послуг, у тому числі й у сфері послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів, а також процес переходу галузей економіки в цифрове середовище мають на увазі розробку нових підходів до організації та управління сферою послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів.

В даний час проблемам технічного обслуговування та ремонту автомобілів присвячено низку наукових досліджень, які проводяться як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Проте досліджень, спрямованих на вдосконалення управління сферою послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів з використанням інформаційно-комунікаційних

технологій, на наш погляд недостатньо.

Тому актуальність теми кваліфікаційної роботи зумовлює необхідність вирішення управлінських проблем у сфері послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів, які продиктовані швидкими змінами організаційного, управлінського та технічного характеру в цій галузі економіки та зростаючими вимогами споживачів цих послуг.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток та доповнення теоретичних та методичних підходів до моделювання системи управління послугами з технічного обслуговування та ремонту автомобілів.

Досягнення поставленої мети вимагало вирішення наступних завдань:

- вивчити особливості формування та функціонування сфери послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів у Тернопільській області;
- здійснити аналіз та діагностику стану та провести моніторинг розвитку послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів в Тернопільській області;
- провести економіко-математичний аналіз трансформаційних процесів, що відбуваються у сфері послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів у Тернопільській області;
- розробити моделі системи управління послугами з технічного обслуговування та ремонту автомобілів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Об'єкт дослідження – послуги з технічного обслуговування та ремонту автомобілів.

Предмет дослідження - сукупність організаційно-економічних, управлінських відносин, що виникають у процесі управління послугами з технічного обслуговування та ремонту автомобілів між учасниками ринку.

У роботі розроблено:

1. Уточнено місце послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів у загальній системі послуг, описано процеси зрощування

інформаційно-комунікаційних технологій у вигляді інформаційних послуг та традиційних послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів, у результаті яких з'являється новий вид послуг – електронна мобільна послуга автосервісу.

2. Сформовано багатофакторну модель аналізу послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів на основі методу ієрархій факторів та суб-факторів (АС1) та (АС2), а також визначено ключові фактори для розвитку цих послуг та запропоновані практичні рекомендації, що дозволяють ефективно управляти та розвивати послуги з технічного обслуговування та ремонту автомобілів.

3. Розроблено комплексну модель управління послугами з технічного обслуговування та ремонту автомобілів на основі інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі мобільних інформаційних технологій, що реалізує сучасну схему надання послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів за допомогою мобільного зв'язку, що забезпечує економічну ефективність для бізнесу автосервісу загалом і покращує якість обслуговування клієнтів.

Теоретична значущість дослідження полягає у доповненні та розвитку теорії сфери послуг у частині зрощування різних видів послуг, обґрунтуванні та моделюванні інструментарію управління новими видами послуг з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у сучасних умовах ринкової економіки.

Практична значущість дослідження полягає у можливості застосування запропонованих автором моделей у вдосконаленні управління послугами з технічного обслуговування та ремонту автомобілів та процесами надання цих послуг; у забезпеченні процесу проектування та прогнозування програм розвитку ринку послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів систематизованими даними та розробленими пропозиціями щодо вдосконалення даної сфери.

Отже, у першому розділі дослідження проведено теоретичний огляд

особливості функціонування сфери послуг; у другому розділі проаналізовано сучасний стан сфери регіональних послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів та складено короткостроковий прогноз їх розвитку; у третьому розділі здійснено моделювання організаційно-економічного забезпечення системи управління сферою послуг з ремонту та обслуговування автомобілів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Технічне обслуговування і ремонт автомобілів: Технологія: Підручник./ Лудченко О. А. — К.: Вища шк., 2008. — стор. 51-52; 55-57; 66-68.
2. Технічне обслуговування і ремонт автомобілів. Організація і управління. Підручник / Лудченко О. А. — К., Знання –Прес, 2004. — стор. 32- 39; 54-57.
3. Будова й експлуатація автомобілів. Підручник. / Кисликов В. Ф., Лущик В. В. К.; Видавництво «Либідь», 2009— стор. 11-16.

**ПОБУДОВА РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГНОЗІВ
(ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ПЕВНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ)**

Василенкова А. Ю.
здобувач освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Науковий керівник:

Ярова О. А.
кандидат фізико-математичних наук, доцент
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Київська область, Україна

Під методами прогнозування слід розуміти сукупність прийомів і способів мислення, що дають змогу робити висновки щодо розвитку подій у майбутньому за певних умов на основі ретроспективного аналізу тенденцій і закономірностей розвитку ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) даних об'єкта прогнозування [1, с. 84].

Коротко розглянемо практичну цінність основних методів соціально-економічного прогнозування. За даними регіональних експертів, існує понад 200 методів прогнозування, але на практиці використовується 20-30.

Аналізуючи різні методи прогнозування, було розроблено загальну схему-класифікацію основних методів прогнозування економічного розвитку регіону (рис. 1).

Інтуїтивні методи: експертна оцінка (індивідуальна та колективна), методи історичної та географічної аналогії, прогнозування за допомогою моделей – Формальні методи: екстраполяція прогнозів, методи моделювання, економіко-математичні методи.

Інтуїтивні методи використовують, коли об'єкт прогнозування складний і вплив багатьох чинників не може бути врахований.

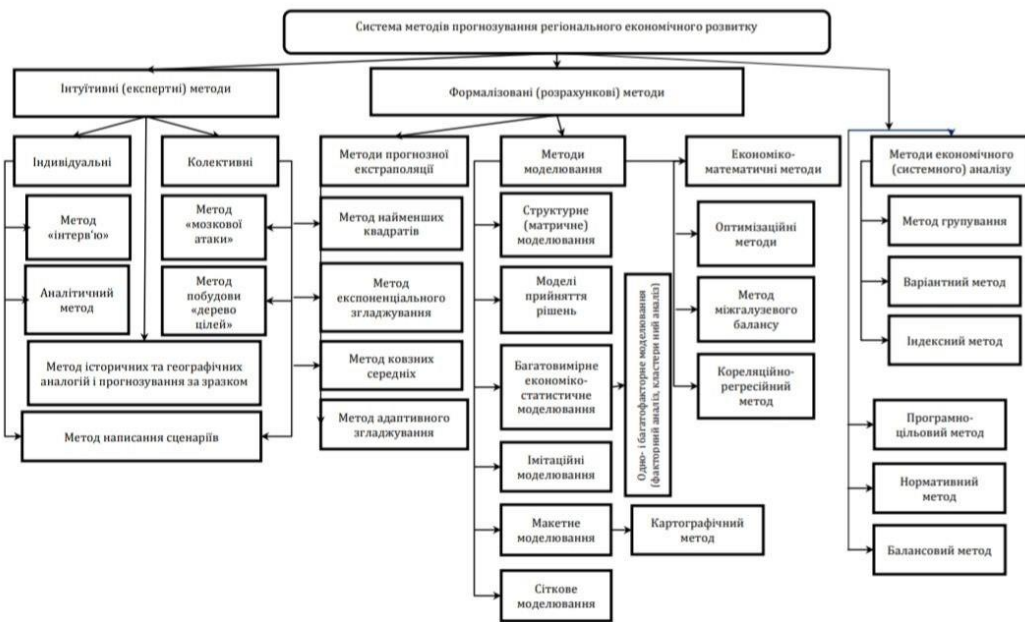

Рис. 1 – Система методів прогнозування регіонального економічного розвитку

Ці методи в основному використовують експертні оцінки. У цьому випадку використовується думка експерта про поведінку прогнозованого об'єкта. Суть методу експертних оцінок полягає в тому, що прогнозування ґрунтується на експертизі (аналіз і явища, об'єкта, процесу та його можливого розвитку) окремого експерта (індивідуальна експертна оцінка) або групи експертів (колективна експертна оцінка). Цей метод розкриває специфіку роботи з прогнозування і систематизує інформацію, необхідну для розроблення стратегій соціально-економічного розвитку регіонів та управлінських рішень щодо їх реалізації. Хоча результати експертного аналізу дещо суб'єктивні, його перевага в тому, що він забезпечує незалежну і професійну оцінку[2, с. 168].

Метод експертної оцінки є одним із найсучасніших методів ситуаційного аналізу і підходить для використання в процесі розроблення регіональних стратегій для визначення ступеня гостроти проблеми цільового розвитку. У практиці прогнозування найпоширенішими методами індивідуальної експертної оцінки є метод інтерв'ю, аналітичний метод і метод складання сценарію. Методи колективної експертної оцінки включають методи колективного генерування ідей ("мозковий штурм") і побудови "дерева цілей". Методи прогнозування за історичними та географічними аналогіями і

закономірностями вимагають використання свого роду екстраполяції. Методи прогнозування припускають аналіз високорозвиненої системи (країни, регіону або галузі) з аналогічною системою, яка наразі нерозвинена такою самою мірою, і складання прогнозів для менш розвиненої системи з високорозвиненою системою на основі історії процесу, який вивчають.

Практика показала, що подібні аналогії можна використовувати під час визначення того, як розвиваються нові галузі та види технологій (виробництво комп'ютерів, телевізорів тощо), структура виробництва, споживання тощо. Отримана таким чином "вибірка" є лише відправною точкою для прогнозів. Остаточні висновки можна зробити, тільки простеживши внутрішні умови і закономірності розвитку [3, с.58-60].

Формалізовані методи прогнозування ґрунтуються на математичній теорії, що підвищує надійність і точність прогнозів, значно скорочує час їхнього розроблення та дає змогу обробляти інформацію й оцінювати результати [4, с.131].

До цієї групи належать-екстраполяційні методи прогнозування, що ґрунтуються на припущенні про незмінність чинників, що визначають розвиток об'єкта, тобто суть цього методу полягає в продовженні минулого шляху розвитку в майбутнє. Прогнозування шляхом екстраполяції ґрунтується на статистично встановлених тенденціях зміни певних кількісних характеристик об'єкта. Методи моделювання (економіко-математичні методи) використовують у процесі прогнозування різні види економіко-математичних моделей, які формально описують об'єкт дослідження (економічний процес) у вигляді математичних залежностей. Такі методи широко використовують у процесі прогнозування регіонального соціально-економічного розвитку та розроблення програм.

1. Метод економічного (системного) аналізу. Його суть полягає в поділі економічного процесу або явища на складові частини і визначенні взаємозв'язку цих частин одна з одною та їхнього впливу на перебіг процесу. Цей аналіз дає змогу з'ясувати суть таких процесів, визначити характер змін

протягом прогнозного періоду і всебічно оцінити можливості та методи досягнення поставлених цілей. До таких методів належать метод групувань, варіаційний метод та індексний метод.

2. Програмно - цільовий метод передбачає вибір основних цілей соціально-економічного розвитку та розроблення взаємопов'язаних заходів щодо їх досягнення в задані терміни з урахуванням ефективного використання ресурсів.

3. Цей метод дає можливість створювати і реалізовувати складні цільові програми по районах, які можуть бути проблематичними. Програма містить у собі документ, що містить мету і комплекс науково-дослідних, виробничих, організаційних, економічних, соціальних та інших завдань і заходів, узгоджених за ресурсами, виконавцями та термінами виконання;

4. Нормативний метод - це метод встановлення показників соціально-економічного розвитку регіону за допомогою заздалегідь розроблених та законодавчо встановлених норм та стандартів;

5. Норми та стандарти становлять необхідну основу для наукового розроблення регіональних економічних прогнозів, планів, програм. За допомогою норм і нормативів встановлюються найважливіші пропорції матеріального виробництва і невиробничої сфери, розвитку і регулюється економічний розвиток;

6. Метод балансування пов'язує потреби регіону в різних видах продукції та ресурсів з виробничими можливостями і джерелами ресурсів. Вона характеризується тим, що під час складання розділів, показників регіонального економічного розвитку, регіональних соціально-економічних прогнозів і регіональних бюджетів використовується низка методик, які дають змогу пов'язати потреби конкретного регіону з наявними ресурсами та ресурсами, які орган управління має отримати з позабюджетних джерел у вигляді грантів, субсидій і кредитів.

Цей метод використовується для встановлення балансу між ключовими показниками, що описують, з одного боку, необхідні потреби, а з

іншого - ресурси, які необхідно зібрати для задоволення цих потреб. Для забезпечення найбільшої вірогідності та легітимності завдань планування в практиці планування одночасно використовуються кілька з перерахованих вище методів, залежно від об'єкта моделювання.

Це дає змогу всебічно обґрунтувати економічну та соціальну ефективність під час реалізації запланованих заходів і завдань. Однак при класифікації методів прогнозування слід мати на увазі, що "змістова систематизація методів прогнозування повинна визначатися процесами і закономірностями економічного розвитку, які є предметом прогнозування" [1, с. 44].

Основним інструментом прогнозування економічного розвитку на етапі розбудови українського суспільства є розробка та застосування комплексних методів, що поєднують економіко-математичне моделювання та сценарії розвитку, притаманні інтуїтивним (експертним) методам.

Основні переваги цих методів:

- Змістове навантаження моделі може бути збільшене за рахунок введення параметрів, що враховують вплив державного регулювання;
- Це дає змогу пом'якшити суперечність між реалістичністю та точністю прогнозування: навіть якщо розширити діапазон розглянутих ситуацій (що підвищує реалістичність моделі), то це не скасовує формальних методів (що гарантують точність прогнозів);

Зокрема, прогнози конкретних напрямів регіонального розвитку становлять підґрунтя для розроблення комплексних програм, що охоплюють регіон, прогнози майбутнього стану економічних секторів використовуються для формулювання стратегії та розроблення національних програм розвитку, а результати макроекономічних прогнозів використовуються на всіх рівнях ухвалення адміністративних рішень, наприклад для визначення регіональних і національних стратегій розвитку. Результати використовуються для визначення регіональних і національних стратегій розвитку.

Прогнозування є важливим і необхідним елементом у вивченні змін для

ефективного регіонального економічного розвитку. У процесі систематизації наукового прогнозування розвитку соціально-економічних процесів відбувся розвиток методології прогнозування як сукупності методів, прийомів та ідей, які на основі аналізу даних заднім числом дають змогу врахувати екзогенні та ендогенні зв'язки об'єкта прогнозування. Вивчаючи різні таксономії методів прогнозування, можна виокремити їхні основні класи, такі як інтуїтивні (спеціалізовані), формальні та методи економічного (системного) аналізу. Застосування цих та інших методів у прогнозних дослідженнях щодо формування регіонального економічного розвитку створює підґрунтя для подальших наукових досліджень з цієї проблеми. При розробленні стратегій регіонального розвитку важливо розуміти напрям регіонального розвитку. Це досягається на основі загальних економічних прогнозів у поєднанні з економіко-математичним моделюванням і сценаріями майбутнього розвитку, що мають бути засновані на потенціалі майбутнього розвитку самої системи та її взаємозв'язків з іншими системами.

Тому функціональна роль економіко-математичних та інших методів прогнозування економічного розвитку полягає в розкритті засадів внутрішньої логіки формування регіональної економіки, визначенні її структури та елементів, їх взаємозв'язків і функціональних механізмів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тодосійчук, В. Л. Регіональна економіка [Текст]: підручник / В. Л. Тодосійчук. – Вінниця, ВДАУ, 2008. – 434 с.
2. Важинський, Ф. А. Основні методи прогнозування соціально-економічного розвитку регіону [Текст] /
3. Круш, П. В. Національна економіка [Текст]: підручник. / За ред. проф., к.е.н. П. В. Круша. 2-е вид. — К.:Каравела; Піча Ю. В., 2008. – 428 с.
4. Г. А. Кандаурова, Н.Н. Кандауров и др.; Под общ. ред. В. И. Борисевича, Г. А. Кандауровой. – Мн.:Интерпрессервис; Экоперспектива, 2001. – 380 с.

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ
РИНКОВИМ РИЗИКОМ БАНКУ**

Волкова Валерія Валеріївна,
к.е.н., доцент кафедри
фінансів і банківської справи
Донецький національний університет
імені Василя Стуса
Грабовенко Катерина Василівна
магістрант
Донецький національний університет
імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Анотація: Діяльність банків постійно супроводжується виникненням ризиків. Ринковий ризик є одним із суттєвих у банківській діяльності, а управління цим ризиком є однією із складових загальної системи. У статті розглянуто сутність ринкового ризику банку, його походження, визначено методику управління ринковим ризиком.

Ключові слова: ринковий ризик, управління ризиком, вимірювання, моніторинг, контроль, валютний ризик, процентний ризик, фондовий ризик, товарний ризик.

Ринковий ризик загрожує банку недоотриманням доходів, втратою частини своїх ресурсів або створення додаткових витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій. Загальною ознакою банківських операцій, схильних до ринкового ризику, є здійснення їх з метою отримання спекулятивного доходу, тобто отримання доходу за рахунок різниці між цінами купівлі і продажу. Оцінюючи вартість статей балансу на основі ринкових цін, найбільшою мірою стає очевидним ринковий ризик.

Отже, ринковий ризик – це ризик втрати або недоотримання банком

доходів, пов'язаний із зміною цін на акції, процентних ставок, зміною курсів іноземних валют та вартості фінансових інструментів [1].

Для детальнішого з'ясування сутності варто дізнатися походження ринкових ризиків. Банківські ризики поділяються на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх входять функціональні ризики, а до внутрішніх – фінансові та операційні ризики (рис. 1).

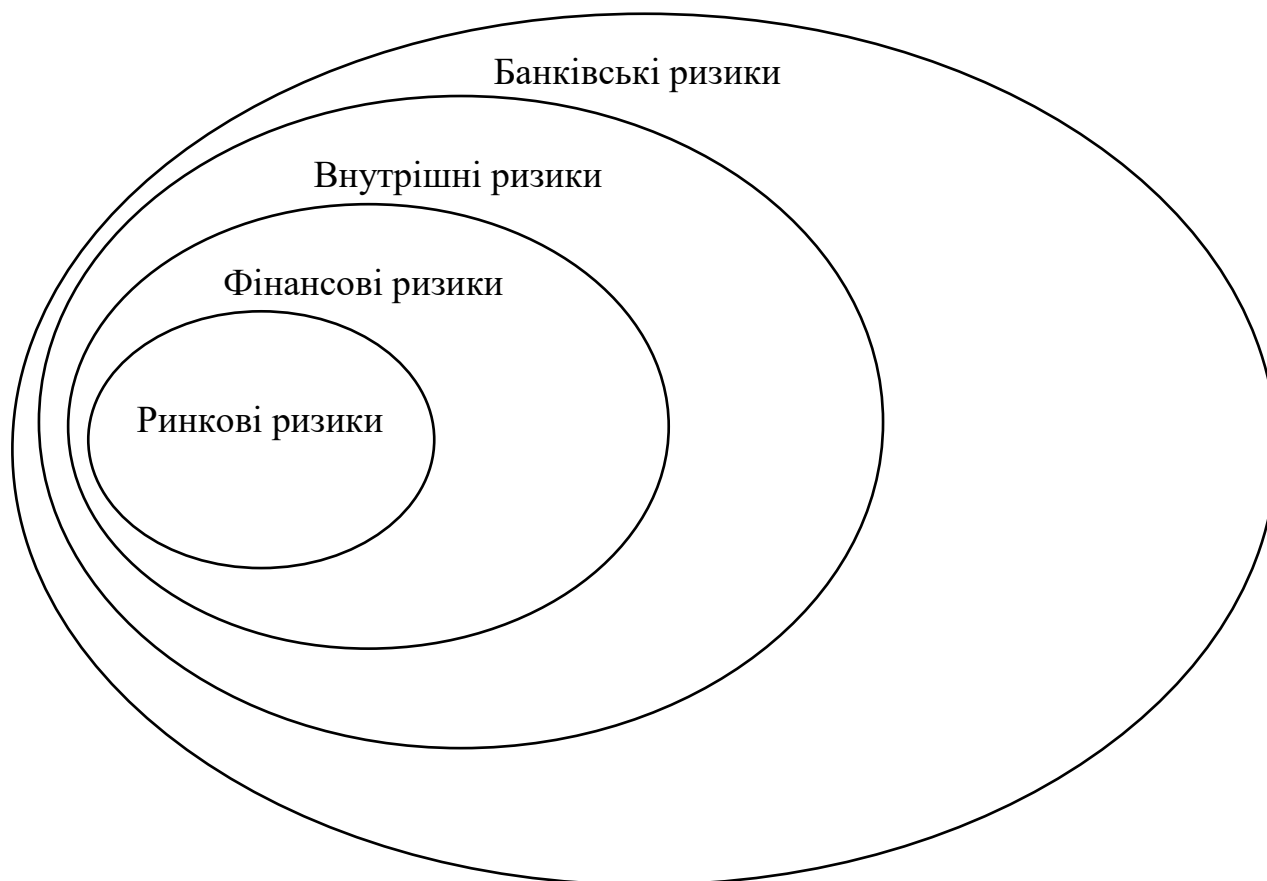

Рис. 1. Структура підпорядкування ринкових ризиків

Джерело: побудовано автором за даними [2].

Фінансові ризики включають в себе:

- кредитний ризик
- ризик ліквідності
- ринковий ризик.

Тож, ринковий ризик належить до фінансових, а це означає, що він є елементом системи ризик-менеджменту. Функція системи ризик-менеджменту полягає у впровадженні ефективної стратегії управління ризиками таким

чином, щоб фінансові ризики знаходилися в межах затверджених лімітів.

Існують різні класифікації ринкового ризику. На рисунку 2 зображено поділ ринкового ризику на певні його види.

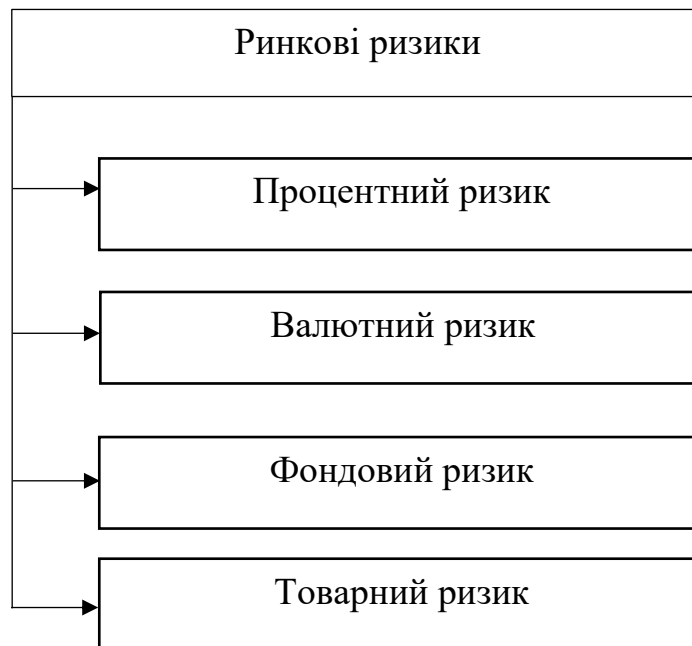

Рис. 2. Види ринкових ризиків

Джерело: побудовано автором за даними [1;3].

Одним із видів ринкових ризиків є товарний. Товарний ризик – ризик, що виникає у зв'язку із несприятливими змінами вартості товарів на ринку, у тому числі дорогоцінні метали, окрім золота, які входять в торгову книгу банку.

Фондовий ризик пов'язаний із зміною ринкових котирувань цінних паперів та похідних фінансових інструментів на фондових ринках. Цей вид ринкового ризику несе за собою втрати очікуваного доходу та інвестованих коштів. Процентний ризик пов'язаний зі зміною рівня ринкових процентних ставок. Валютний ризик виникає в результаті неочікуваних коливань цін на банківські метали, що можуть призвести до виникнення втрат і курсів іноземних валют. Побудувати ефективну систему валютного ризик-менеджменту неможливо не розуміючи взаємозв'язків між видами валютного ризику банку, які можуть нейтралізувати або підсилювати вплив на банківську діяльність. Таким чином, визначивши основні види ринкового ризику та причини виникнення, банк в змозі підібрати найбільш правильний

метод оцінки того чи іншого виду для більш ефективного управління.

На сьогодні не існує єдиної і загальної методики управління ризиками, кожен банк має обрати підходящу для себе стратегію виявлення ризиків, їх мінімізації та моніторингу [4]. Розглянути запропоновану методику управління ринковим ризиком можемо на рисунку 3.

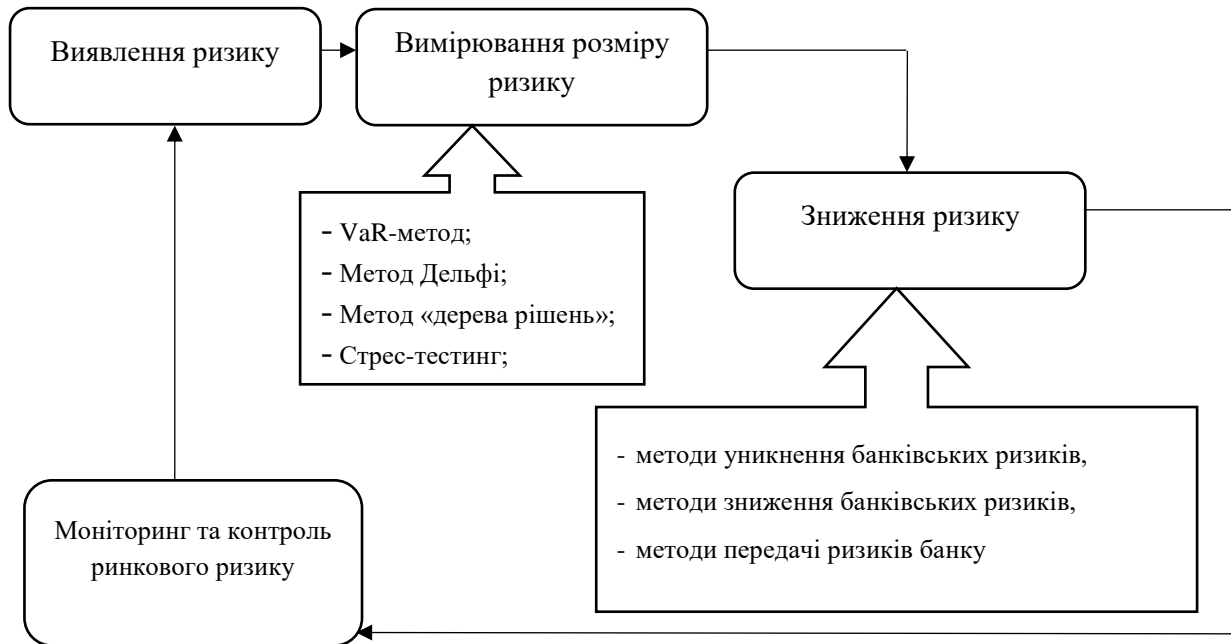

Рис. 3. Методика управління ринковим ризиком

Джерело: побудовано автором за даними [5;6].

Відповідно до рисунка 3 можна сказати, що виявлення ризику пояснюється визначенням вже наявних ризиків чи ризиків, які можуть виникнути при веденні банківської діяльності. На цьому рівні потрібно визначити не лише наявний ризик, але й причини, що призвели до його появи. Потрібно визначити ті сфери діяльності, що найбільше піддаються цьому ризику.

Вимірювання ризику ґрунтується на якісній та кількісній оцінці ризику. На цьому етапі визначають рівень ризику та його обсяг. Під час оцінки визначають, яких збитків може зазнати банківська установа при реалізації даного ризику і чи окупиться цей ризик прибутковістю банку. Є певні методи оцінки ринкового ризику, кожен з яких має свої плюси та мінуси. Перевагами Стрес-тестингу та GAP-аналізу є те, що вони містять у собі можливості

факторного аналізу параметрів, а також високу ефективність оцінки в кризових умовах. Недоліком є їх трудомісткість. Переваги методу Дельфі та методу «дерева рішень» є ефективність при відсутності достовірної інформації чи її недостатності; висока ефективність оцінки в умовах кризи. Недоліком є суб'єктивний характер. Перевагою VaR-методу є досить високе визначення розмірів збитку і ймовірності їх виникнення в майбутньому в інших умовах. До недоліків відносять: необхідність обробляти великий обсяг статистичної інформації та малоефективність оцінки в кризових умовах.

Наступною складовою управління ризиками є інструменти та засоби за допомогою яких можна знизити ризик або ж його уникнути. Методи управління банківськими ризиками включають в себе:

- методи уникнення банківських ризиків,
- методи зниження банківських ризиків,
- методи передачі ризиків банку

Методи уникнення ризиків банку означають відмову від видів діяльності, які є досить ризиковими. Такі методи не зовсім ефективні, адже тоді банк відмовляється від прибутку, який може отримати впроваджуючи той чи інший вид діяльності. Банк свідомо відмовляється від можливого прибутку в майбутньому, щоб уникнути появи певних ризиків, що можуть призвести до великих збитків, погіршити теперішній фінансовий стан банку. В першу чергу, банківська установа намагається втриматись на теперішньому рівні прибутковості, який дозволить стабільно вести свою діяльність. Але, можливе виникнення певної ситуації, в якій банк відмовляється від введення деяких інновацій та нових продуктів, а також проєктів, що є занадто ризиковими, в той час як конкурентні банки користуються ними, і ринок має потребу в таких продуктах. В такому разі банк втрачатиме своїх клієнтів і може стати не досить конкурентоспроможним на ринку банківських послуг.

Методи зниження банківських ризиків ґрунтуються на зменшенні впливу ринкового ризику на прибуток банку і на його діяльність, а не на уникненні ризику. Ці методи допомагають зменшити негативні наслідки від появи

ринкового ризику. До них відносять лімітування, резервування, диверсифікацію, удосконалення.

Говорячи про удосконалення, мають на увазі поліпшення організаційно-технічної роботи банку. У покращенні роботи вбачають вдосконалення організаційної структури, більш кваліфікований персонал, а також введення новітніх технологій та нових технічних засобів. Все це разом може знизити появу ризику.

Лімітування веде за собою встановлення лімітів для здійснення операцій. Відбувається це з метою попередження отримання збитків. Ліміти можуть встановлюватися відносно окремих контрагентів, повноважень працівників банку, операцій що здійснюються, банківських продуктів, а також до портфеля цінних паперів. Лімітування здійснюється відповідно до встановлених регулюючими органами нормативи банківської діяльності. Також банки можуть самостійно встановлювати ліміти.

Метою диверсифікації є запобігання перевищеної концентрації однотипних операції або ж цінних паперів. Банк розподіляє ризик, коли розосереджується на різних сферах діяльності. Банківські установи здійснюють диверсифікацію: кредитного портфеля, портфеля цінних паперів, джерел залучення коштів, валютного кошика.

Для відшкодування втрат банку, що можуть виникнути в результаті ринкового ризику, стає можливим використання методу резервування. Порядок формування резервів, а також їх визначення та зберігання встановлюється єдиними нормативами для усіх банків. Національний банк України може встановлювати диференційовані нормативи обов'язкового резервування для різних видів зобов'язань.

Контроль ризику означає визначення банком власних процедур, стратегії і прийняття рішень, що допоможуть обмежити вплив ризику або його виключити повністю.

Відстежуючи джерела виникнення ризику, аналізуючи показники, банк таким чином проводить моніторинг ризику. Цей інструмент дозволяє вказати на

можливість виникнення нового або повторну дію виявленого раніше ризику.

Висновки. Як елемент системи ризик-менеджменту банку, ринковий ризик потребує оцінки та ефективного управління. Через складність банківського сектору, системи управління ринковим ризиком вимагає постійного удосконалення. Банк повинен мати чітко сформульовані методики та процедури регулювання ринкових ризиків та управління ними. Система виміру ринкових ризиків, що застосовується банком, повинна враховувати всі джерела ринкових ризиків та дозволяти оцінювати вплив різних факторів на доходи та економічну вартість банку. Методика повинна чітко вимірювати схильність банків до ринкових ризиків та визначати можливі надмірні ризики. Важливо, щоб банк зміг забезпечити виконання цих вимог. У разі невчасного виявлення або ж неправильної оцінки ринкового ризику банк може понести великі втрати та недоотримання запланованого доходу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Національний банк України URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/uprovadjeno-vimogi-do-rozrahunku-bankami-minimalnogo-rozmiru-rinkovogo-riziku> (дата звернення: 18.10.2022 р.)
2. Система ризик-менеджменту в банках: теоретичні та методологічні аспекти: монографія. За ред. В. В. Коваленко. Одеса: ОНЕУ, 2017. 304 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6711> (дата звернення: 20.10.2022 р.)
3. Оцінка та управління ринковим ризиком комерційного банку К. С. Панченко. Київ, 2018 URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2018/11.pdf (дата звернення: 20.10.2022 р.)
4. Управління ризиками банків : монографія у 2 томах. А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. 299 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50096/5/Otroshchenko_Formuvannia_profesiinoi_kompetentnosti.pdf;jsessionid=0743960DDA4DCA0B97C1CFDA6F443C39 (дата звернення:

21.10.2022 р.)

5. Фінансові ризики банків: теорія та практика управління в умовах кризи: монографія. В. В. Бобиль; Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. Дніпропетровськ, 2016. 300 с. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/9572/1/Bobyl.pdf> (дата звернення: 23.10.2022 р.)

6. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04> (дата звернення: 23.10.2022 р.)

ВИКЛИКИ ІНІЦІАТИВИ ТРИМОР'Я

Заячук Оксана Григорівна,

к.геог.н., доцент

Чернівецький національний університет

ім. Ю. Федьковича

Заячук Анастасія Мирославівна,

Рудніцький Олександр Михайлович

студенти

Львівський національний університет

ім. І. Франка

Анотація: Ініціатива Тримор'я, що була започаткована у 2016 році, об'єднує 12 держав-членів ЄС, розташованих між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями, і також країн-стратегічних партнерів – США і Велику Британію, та партнера-учасника Україну. Її основною метою проголошено розбудову інфраструктури регіону вздовж осі Північ-Південь шляхом реалізації проєктів у транспортній, енергетичній і цифровій сферах для подолання розриву з країнами Західної Європи, які набагато краще пов'язані між собою залізничними та автомобільними шляхами, електричними мережами та газопроводами порівняно зі східною частиною Євросоюзу. Країни G-7 часто вважають цю зону буферною між ними та Росією, тому завданням Ініціативи є змінити це уявлення шляхом пришвидшеного розвитку регіону та підвищення конкурентоспроможності, оскільки країни мають приблизно однаковий рівень економічного розвитку та науково-технічного прогресу та стикаються зі схожими викликами

Ключові слова: ініціатива Тримор'я, виклики, війна, інвестиції, буферна зона, економічне об'єднання, співпраця.

Ініціатива Тримор'я (Трьох морів) – це економічна, геополітична й інфраструктурна ініціатива, яка об'єднала 12 країн Центрально-Східної Європи.

Лідери цих країн ставлять за мету досягнути якомога більшого розвитку регіону, диверсифікувати й навпаки об'єднати торговельні зв'язки за допомогою ініціативи та розгорнути співпрацю в трьох напрямках: енергетиці, інфраструктурі та транспорті. До Трьох морів входять наступні країни: Австрія, Болгарія, Угорщина, Латвія, Литва, Естонія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Чехія та країни-стратегічні партнери – США і Велика Британія, а також партнер-учасник Україна.

Війна Росії проти України внесла нові корективи у виклики, із якими стикнулися країни-учасниці ініціативи. Серед них варто виділити наступні:

1) Проблема електричного кільця БРЕЛЛ, до якого входили Білорусь, Росія, Естонія, Латвія і Литва, які за допомогою нього отримували безперебійне енергопостачання. Після початку повномасштабного вторгнення РФ до України, прибалтійські країни приступили до поступового відключення від цієї мережі та з'єднання з європейськими мережами. Також наразі вони імпортують електроенергію з українських АЕС для того, щоб забезпечити потреби громадян та бізнесу [1].

2) Будівництво каналу Балтика-Чорне море (E40) для проходження вантажних суден, який мав би проходити від порту Гданськ річкою Вісла (Польща), потім річкою Прип'ять (Білорусь) та річкою Дніпро до Херсону із виходом в Чорне море (Україна). 4 жовтня 2019 року Президент України Володимир Зеленський та Президент Білорусі Олександр Лукашенко домовилися поглиблювати дно річок Прип'ять і Дніпро задля відновлення судноплавства. З іншого боку, якщо в Україні такі роботи почали проводитися та планувалося будівництво нових портів на річці Прип'ять, то в Білорусі жодна компанія так і не почала роботи по створенню каналу E40 між річками Вісла та Прип'ять, тому цей проєкт наразі заморожений. У зв'язку зі спільною агресією Білорусі та Росії політика щодо цього шляху може повністю переорієнтуватися на залізничні шляхи від Польщі до України з переобладнанням української залізниці під європейські норми [2].

3) Сприйняття Балто-Чорноморського регіону (Intermarium) як буферної зони між країнами Великої Сімки та Росією. Український економіст Сергій Ярмоменко розглядає територію Балто-Чорноморського регіону як бар'єр між Заходом і Сходом. Зазначене цілком підтверджується маятниковою динамікою електоральних вподобань в Україні в період з 1991 по 2014 рік, коли на кожному новому витку виборчих циклів вони змінювалися з проросійських до прозахідних політичних сил. Власне ініціатива Трьох морів покликана розвинути дані країни до таких показників, щоб бути конкурентоспроможними між двома сусідніми територіями [3].

4) Розбіжності в політичних поглядах між країнами всередині Тримор'я. Військова агресія Росії дала чітко зрозуміти, хто з країн-членів співпрацює з країною-агресором, а хто слідує європейським цінностям. До перших варто віднести Угорщину (практично завжди сповільнюють або відмовляються від виконання санкцій ЄС) та частково Австрія (не підтримують окремі ініціативи ЄС). Вони продовжують економічну співпрацю з країною-терористом, що також стає перешкодою при плануванні спільних майбутніх проєктів або замороження наявних.

5) Зрівняння та розширення економічних та інфраструктурних можливостей держав-членів ініціативи. Ініціатива започаткована та ведеться більшою мірою саме Польщею, що особливо підтвердилося після 24 лютого 2022 року у вигляді підтримки України. Проте польська участь виглядає все менше як лідерство, а все більше як домінування. Натомість Польща повинна зосередитися на розширенні можливостей менших держав, які беруть участь в Ініціативі. Одним із прикладів такого підходу є індекс CEEplus, створений сімома регіональними фондовими біржами та координований Варшавською фондовою біржею. Частка польських компаній у цьому індексі була навмисно обмежена до 50%, щоб уникнути їх домінування внаслідок роботи на набагато більшому ринку [4].

6) Вихід за рамки виключно політичного формату, де зустрічалися лише президенти держав-учасниць, із небагатьма винятками. Проте, ця

ініціатива не лише про політику, а й про бізнес, культуру, науку, туризм. Наприклад, щодо останнього, країни Балтики проєктують спільні залізничні сполучення, які потім планують протягнути також до Німеччини. Окрім цього варто розглянути можливість створення еквівалента трьох морів Міжнародного Вишеградського фонду та додаткових стимулів для посилення регіональної співпраці в рамках існуючих програм ЄС, таких як Erasmus+ або Horizon [4].

7) Розвиток та створення наукових досліджень у межах країн Тримор'я, щоб мати ще одну конкурентну перевагу на ринку. Відносно мала кількість людей знає про дану Ініціативу, тому навіть публікації праць дозволяють покращити розуміння резидентів інших країн щодо цього регіону та зміну стереотипів від буферної зони до зони майбутніх інвестицій.

8) Підтримка України є також важливою для країн цього регіону, адже при вступі до ЄС усі ці країни були відносно схожими за своїм економічним розвитком, тому вони як ніхто можуть допомогти. І формати «Три моря+» із наданням Україні статусу партнера-учасника для країн-членів розширює можливості обміну практиками, знаннями та навичками.

Підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що Ініціатива Трьох морів є надзвичайно перспективною формою співпраці між країнами, щодо яких сформувалось переконання про їхню залежність від великих геополітичних гравців на подібні Німеччини, Франції чи Росії.

На противагу цьому вони мають можливість розвиватись як самостійне об'єднання, що в перспективі зможе впливати на геополітичну картину світу. Але це є довгий та непростий шлях, на якому потрібно подолати чимало внутрішніх та зовнішніх викликів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Energy 365. Force in Partnership. Синхронізація електромереж країн Балтії та континентальної Європи. Режим доступу: <https://energy365.com.ua/tpost/9mbsi874i1-sinhronzatsya-elektromerezh-balt-ta-kont>
2. Hromadske. З Балтики до Чорного моря: ціна водного шляху Е40.

Режим доступу: <https://cutt.ly/SVD9Vt2>

3. Савельєв А. В. Балто-Чорноморське регіональне співробітництво: сучасний стан і перспективи. Режим доступу: <https://cutt.ly/LVD90Oz>

4. Institute of New Europe. 5 challenges facing Three Seas. URL: <https://ine.org.pl/en/5-challenges-facing-the-three-seas/>

**МЕТОДИ ОЦІНКИ НАРАХУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ
ЗАСОБІВ ПАТ «ЗАПОРІЖЖЯ ОБЛЕНЕРГО»**

Зоря Олександра Павлівна

к.с.н., доцент

Дєєва Валерія Вікторівна

магістрантка

Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Для розподілу суми активу, що амортизується можна застосовувати різні методи амортизації, на систематичній основі протягом строку корисної експлуатації. Ці методи включають прямолінійний метод, метод зменшення залишку та метод суми одиниць продукції. ПАТ «Запоріжжяобленерго» застосовує прямолінійний метод амортизації, де результатом є постійні відрахування протягом строку корисної експлуатації, якщо ліквідаційна вартість активу не змінюється.

Ключові слова: актив, амортизація, балансова вартість, корисна експлуатація, методи амортизації, основні засоби, прямолінійний метод.

ПАТ «Запоріжжяобленерго» засновано у червні 1995 р. відповідно до наказу Президента України в результаті реструктуризації та приватизації державного енергетичного сектору. Діяльність Державної енергопостачальної компанії «Запоріжжяобленерго» розпочалася з видання 30 липня 1995 року наказу № 1 про організацію діяльності ДАЕК «Запоріжжяобленерго». ПАТ «Запоріжжяобленерго» здійснювало ліцензовану діяльність з передачі електричної енергії місцевими (локальними) мережами (ліцензія АБ №177341 від 23.08.2005р) та ліцензовану діяльність з постачання електричної енергії за регульованим тарифом (ліцензія АБ №177342 від 23.08.2005р) на території Запорізької області. З 01 січня 2019р. Товариство надає послуги з розподілу

електричної енергії згідно з законом України від 13.04.2017 №2019-VIII «Про ринок електричної енергії». Постановою НКРЕКП від 13.11.2018 №1415 ПАТ «Запоріжжяобленерго» видано ліцензію на право провадження господарської діяльності з розподілу електричної енергії на території Запорізької області в межах розташування системи розподілу, що перебуває у власності ПАТ «Запоріжжяобленерго» та електричних мереж інших власників, які приєднані до мереж ліцензіата.

ПАТ «Запоріжжяобленерго» оцінює основні засоби за їх собівартістю з вирахуванням будь-якої накопиченої амортизації та будь-яких накопичених збитків від зменшення корисності.

Основні засоби – це матеріальні об'єкти, що їх:

- а) утримують для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей;
- б) використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного періоду [1].

Дооцінка, яка входить до складу власного капіталу, переноситься до нерозподіленого прибутку, коли припиняється визнання відповідного активу. Витрати на позики, пов'язані безпосередньо з будівництвом кваліфікованого активу, якщо для доведення останнього до стану використання за призначенням знадобиться значний період часу, підлягають капіталізації. Вартість безоплатно отриманих необоротних активів визнаються як доходи майбутніх періодів відповідно до п. 26 МСБО (IAS) 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу» у складі прибутку на систематичній основі протягом строку корисного використання об'єкта.

ПАТ «Запоріжжяобленерго» не визнає у фінансовій звітності вартість житлового фонду, який належить державі, проте утримується на балансі. На такі об'єкти підприємство формує резерви. Підприємство не визнає у фінансовій звітності вартість основних засобів, переданих військовим формуванням на період мобілізації. На такі об'єкти підприємство формує резерви.

Амортизація – це систематичний розподіл суми активу, що амортизується, протягом строку його корисної експлуатації [1].

Амортизація об'єктів основних засобів нараховується за прямолінійним методом, виходячи зі строку корисного використання об'єкта.

Строк служби корисного використання об'єкта:

- будівлі, споруди 20–50 років;
- передавальні пристрої 10–30 років;
- устаткування, прилади, інвентар 5–25 років;
- транспортні засоби 8–10 років;
- комп'ютерна техніка 3 роки;
- інші основні засоби 4 – 12 років [2].

Капітальні вкладення в орендовані приміщення амортизуються протягом терміну їх корисного використання. Амортизацію активу починають, коли він стає придатним для використання. Амортизацію активу припиняють на одну з двох дат, яка відбувається раніше: на дату, з якої актив класифікують як утримуваний для продажу, або на дату, з якої припиняють визнання активу. Земля не амортизується, оскільки неможливо надійно оцінити строк її корисного використання.

ПАТ «Запоріжжяобленерго» не визнає в балансовій вартості об'єкта основних засобів витрати на щоденне обслуговування, ремонт та технічне обслуговування об'єкта. Ці витрати визнаються в прибутку чи збитку, коли вони понесені. В балансовій вартості об'єкта основних засобів визнаються такі подальші витрати, які задовольняють критеріям визнання активу.

Витрати на модернізацію, реконструкцію додаються до балансової вартості об'єкта основних засобів при умові, що очікується додатковий приток майбутніх економічних вигід, пов'язаних з таким активом, витрати можна достовірно оцінити.

Нематеріальні активи оцінюються за собівартістю за вирахуванням будь-якої накопиченої амортизації та будь-яких накопичених збитків від зменшення корисності. Діапазон термінів корисного використання

нематеріальних активів складає від 1 до 10 років. Нематеріальні активи мають обмежений або невизначений строк корисного використання.

ПАТ «Запоріжжяобленерго» відносить будівлі, приміщення, утримувані з метою отримання орендних платежів, а не для використання у наданні послуг чи для адміністративних цілей або продажу в звичайному ході діяльності. Якщо будівлі включають одну частку, яка утримується з метою отримання орендної плати та другу частку для використання у процесі діяльності підприємства або для адміністративних цілей, в бухгалтерському обліку такі частини об'єкту нерухомості оцінюються та відображаються окремо, якщо вони можуть бути продані окремо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. МСБО (IAS) 16 «Основні засоби».
2. Сайт ПАТ «Запоріжжяобленерго».

**СУЧАСНИЙ СТАН БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Колодізев Олег Миколайович,
д.е.н., професор кафедри митної
справи і фінансових послуг

Бельмас Богдан Андрійович,
студент 2 року магістратури
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Анотація: В роботі представлено результати аналізу підходів до визначення кредитної політики банків в системі розвитку відносин воєнного стану. Досліджено особливості стану кредитування економіки України передвоєнного періоду у розрізі основних показників. Представлено подальший розвиток теоретичних і методичних підходів з позиції економічної науки щодо сутності кредитної політики банків та її реалізації в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: Банки, кредитна політика, банківське кредитування, військові дії.

Вступ. / Introductions. В складних умовах функціонування економіки України, умовах військового стану, спостерігається брак доцільної інформації щодо роботи банківських установ та стану кредитування на теперішній момент. Залишається важливим для споживачів фінансових послуг правильно розуміти природу, тенденції, проблеми та особливості кредитування в Україні з тим, щоб мати можливість вплинути на цей процес в сучасних умовах або в майбутньому з метою відбудови та економічного зростання, у тому числі сталого розвитку банківської сфери в майбутньому.

В даному контексті дослідження проблематики важливими залишаються наукові джерела, що формують узагальнене підґрунтя для регулювання

кредитної політики та забезпечення процесів кредитно-розрахункових відносин, а саме наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як: І. Абрамова, В. Алексійчука, В. Антошкіна, Л. Воронової, Т. Гриценко, О. Гудзь, І. Гуцало, В. Димченко, А. Ковальчука, О. Колодізева, О. Костюченка, О. Криклій, О. Мирошніченко, М. Маліка, Т. Майорової, О. Орлюк, Г. Панової та інших.

Ознайомлення з результатами напрацювань провідних фахівців дозволило засвідчити той факт, що значна кількість проблем, пов'язаних із кредитною політикою банків (особливо юридичне обґрунтування, ефективність реалізації кредитної політики та ін.), залишаються недостатньо розкритими, особливо з врахуванням сучасного етапу функціонування банківської системи в умовах воєнного стану.

Мета роботи. / Aim. Метою роботи є узагальнення і подальший розвиток теоретичних і методичних підходів з позиції економічної науки щодо сутності кредитної політики банків та її реалізації в умовах сучасних викликів.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Доцільно пригадати класика теорії управління банківськими фінансами Дж. Сінкімола, який визначив сутність кредитної політики наступним чином: «Кредитна політика - документально оформлена схема організації і контролю кредитної діяльності банку.

Як правило, цей документ висвітлює такі компоненти кредитної політики: 1) загальні правила надання кредитів; 2) класифікація кредитів; 3) конкретні напрями кредитної політики; 4) контроль якості; 5) кредитні комітети» [3, с.98]. Певна альтернатива, на думку Л. Кузнецової, є притаманна у її погляді «кредитна політика – це стратегія і тактика банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів банку (позичальників), тобто це сукупність заходів банку по управлінню обсягами кредитних ресурсів, рівнем процентних ставок і мінімізації кредитних ризиків при здійсненні кредитної діяльності [7, с. 39].

Ключові теоретичні аспекти різноспрямованих підходів заслуговують на

увагу й у ситуації сьогодні щодо розробки на їх основі та подальшого впровадження адаптованих інструментів реалізації кредитної політики банків головним чином через врахування підвищення рівня ризикового компоненту.

Основне призначення кредитної політики – це забезпечення послідовності дій та дотримання надійності, чіткості в роботі. Цілі кредитної політики мають охоплювати певні елементи правового регулювання, ступінь допустимого ризику та балансу кредитного портфеля банку.

Оцінку стану банківського кредитування попереднього періоду доцільно розпочати з аналізу динаміки базових показників. Станом на 01.01.2022 банками було надано кредитів на 963 664 млн грн, що на 74 472 млн грн менше, ніж станом на 01.01.2021 (або на 7,17%), та на 142 290 млн грн (12,86%) менше, ніж станом на 01.01.2020 (рис. 1) [8].

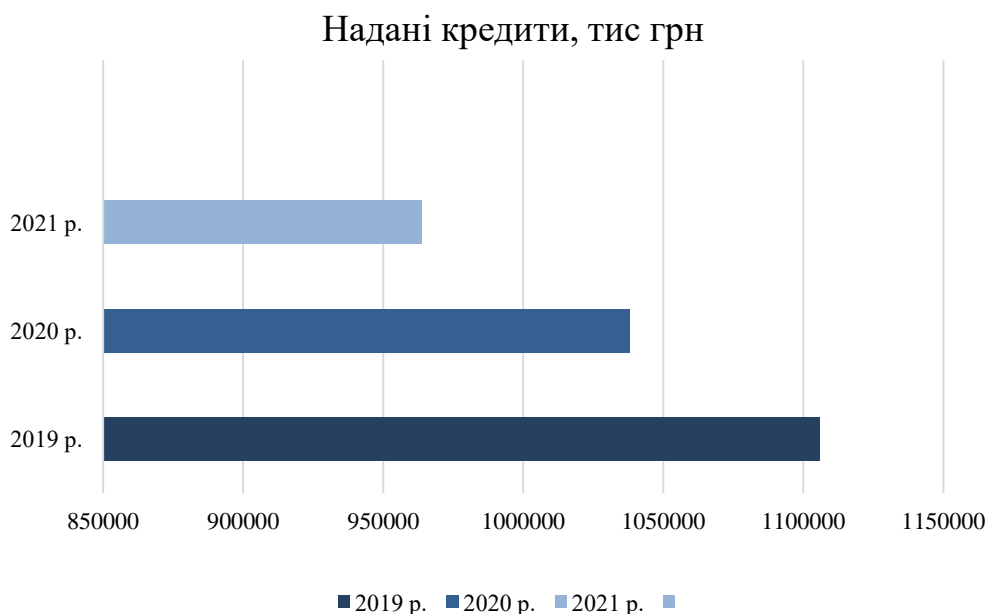

Рис. 1. Динаміка обсягів банківського кредитування в Україні у 2019 – 2021 рр., млн грн

Доцільно нагадати, що корпоративне кредитування традиційно займає значну частину кредитного портфеля банків. Так, фінансова криза 2008 року вплинула на згортання кредитної пропозиції банків, але пожвавлення ринку

кредитного капіталу почалося саме в напрямку кредитування реального сектору економіки. Частка банківського кредитування нефінансових корпорацій зростає з 60% у 2008 році до 80% у 2018 році.

Протягом даного періоду хвилеподібна динаміка обсягів банківського кредитування підприємств мала тенденцію до стабільного зростання, але інтенсивність його щороку суттєво коливалася.

Суттєво, що з 2019 року обсяги кредитів, наданих банками нефінансовим корпораціям, зменшилися, внаслідок чого їх питома вага в структурі кредитних портфельів банків зменшилася до рівня 2013-2014 років (77%) [8].

Свідома переорієнтація банків на надання пріоритету кредитуванню фізичним особам була малоімовірною, оскільки кредитні відносини з населенням традиційно передбачають вищий кредитний ризик. Однак у 2019 році обсяги кредитів, наданих банками компаніям, скоротилися на 13,4%.

Важливо, що цей процес пов'язаний безпосередньо із зниженням з часом як балансу чистого первинного доходу (на 6,8%), так і кінцевого доходу сектору нефінансових корпорацій.

Вже у 2020 році порівняно з 2019 роком спостерігаємо за зниженням валового прибутку в ключових секторах економіки України, таких як сільське господарство, виробництво, торгівля, інформація та телекомунікації. Що стосується тимчасового житла, то вже за підсумками 2020 року даний напрямок діяльності компанії був збитковим.

Результати загальної динаміки фінансових показників за період 2009-2021 рр. у графічному вигляді представлені на рис. 2.

На думку фахівців, зменшення платоспроможного попиту на кредитні кошти банків з боку компаній створило фінансову пастку, оскільки обмеження фінансових можливостей потенційних реципієнтів щодо залучення кредитного капіталу прискорює падіння їх економічної активності, а також тягне за собою уповільнення інвестиційної активності.

Динаміка фінансових показників

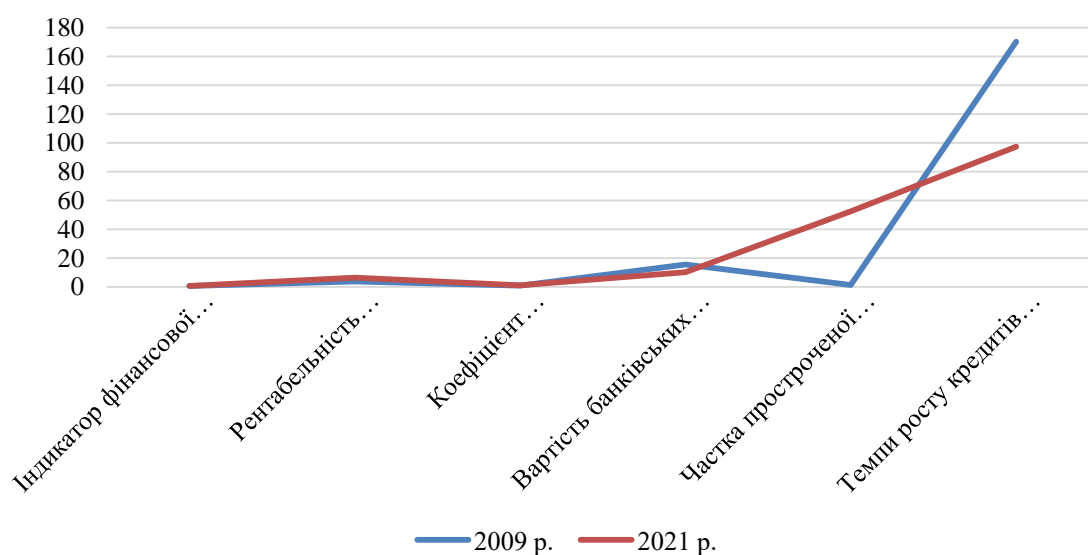

Рис. 2. Динаміка фінансових показників за період 2009-2021 рр.

Це підтверджується зниженням кредитів нефінансовим корпораціям у 2021 році до рівня 2016 року.

Результати та обговорення. / Results and discussion.

Використання класичних фінансових інструментів, враховуючи зниження ефективності діяльності компаній та зростання ризику для банків при проведенні кредитних операцій, пов'язано з тим, що учасники ринку віддають перевагу більш ліквідному та менш ризикованому розміщенню коштів у боргові цінні папери державних облігацій.

Так, в умовах військового стану економіки з'являється такий фінансовий інструмент як військові облігації. З одного боку, це забезпечує часткове фінансування дефіциту бюджету, з іншого – посилює негативні тенденції у сфері внутрішнього виробництва та суттєво обмежує базу зростання ВВП країни.

Для обґрунтування впливу факторів на динаміку банківського кредитування підприємств попереднього періоду у рамках нашого дослідження доцільно використати економіко-математичну модель за допомогою кореляційно-регресійного аналізу вхідних даних, представлених у табл. 1.

Таблиця 1

**Вхідний інформаційний потік для економіко-математичного моделювання
впливу факторів на динаміку обсягів банківського кредитування
підприємств в Україні за 2008-2021 рр. [8]**

Показник	2009	2010.	2011	2012	2013	2014.	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Індикатор фінансової рівноваги підприємств, одиниць	0,690	0,680	0,684	0,661	0,671	0,541	0,594	0,545	0,523	0,482	1,619	1,567	0,627
Рентабельність операційної діяльності підприємств, відсоток	3,9	3,3	4,0	5,9	4,9	3,9	-4,1	1,0	7,4	8,8	8,1	10,2	6,5
Коефіцієнт випередження (відставання) грошової маси порівняно із ростом реального ВВП, одиниць	1,038	0,901	1,009	0,913	0,996	1,135	1,223	0,944	0,723	0,886	0,856	0,956	1,229
Вартість банківських кредитів для підприємств, %	15,6	18	12,8	14,4	17,5	14,4	16,4	20,8	17,5	14	17,7	17,6	10,3
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	20,1	56,0	56,1	52,4
Темпи росту кредитів виданих, банками підприємством, %	170,3	104,2	108,4	114,9	105,2	114,3	112,6	101,2	104,4	100,9	103,6	86,6	97,3

Використання математичного інструментарію на базі отриманої в результаті дослідження економіко-математичної моделі дозволить отримати інформацію про збільшення/зменшення ймовірності негативного сценарію розвитку банківського кредитування підприємств, оскільки цей процес найбільше залежить від макроекономічної стабільності.

Аналіз практичної ситуації, що склалася у попередньому періоді показав, що за існуючого фінансового стану підприємств неможливо було досягти розвитку їх діяльності тільки на основі розширення залучення банківських кредитів. Доречним, на нашу думку, в існуючих умовах є врахування Індексу фінансового стресу (ІФС) – індикатору, що відображає рівень напруги у фінансовому секторі України. ІФС набуває значень від 0 до 1, де 0 – повна відсутність напруги та 1 – найвищий рівень стресу. ІФС демонструє виключно поточний стан справ, але не вказує на майбутні ризики.

Індекс фінансового стресу дає змогу: виміряти рівень стресу фінансової системи; оцінити глибину і тривалість періоду нестабільності фінансових

ринків, а також порівняти його з рівнем стресу в минулі кризи; оцінити (разом із іншими показниками) ефективність антикризових заходів; визначити характер потрясінь фінансової системи та її окремих складових – системний чи епізодичний.

На графіку (рис. 3.) зображені ключові події, що впливали на фінансовий ринок України. Зокрема, невдовзі після банкрутства Lehman Brothers зафіксовано пікове значення ІФС. Наступне стрімке зростання ІФС під час кризи 2014-2015 років хоча й нижче рівнем, але значно триваліше за часом.

Рис. 3. Динаміка Індексу фінансового стресу [10]

Лише після початку переговорів про реструктуризацію державного боргу у 2015 році рівень стресу почав суттєво зменшуватися. Після оголошення карантину в березні 2020 року індекс тимчасово зростав, проте вже на початку червня знизився до рівня, що спостерігався до початку пандемії COVID-19.

Вторгнення Росії у 2022 році спричинило різке підвищення значення індексу. Зростали всі його складові, що свідчить про системний характер стресу для фінансового сектору. Спершу високі значення ІФС визначалися зростанням дохідностей на ринку цінних паперів, волатильністю курсу на готівковому валютному ринку, високим рівнем валютних інтервенцій та рефінансування банків

Національним банком для підтримання їх ліквідності. Порівняно низьким

залишався лише рівень субіндексу поведінки домогосподарств завдяки тому, що збереглася довіра населення до банківської системи і не було відпливу вкладів, що стримало зростання загального індексу. Згодом значення більшості субіндексів зменшилися.

Проте вже в липні в очікуванні реструктуризації державного боргу дохідність державних та корпоративних цінних паперів стрімко зростає. Ставки за депозитами населення також зростають, волатильність на готівковому валютному ринку зберігалася. Відтак ІФС підвищився до березневого рівня.

Висновки. / Conclusions. Слід зазначити, що основу всього процесу управління кредитними відносинами становить кредитна політика, яка являє собою сукупність правових, економічних та організаційних заходів та форм, які проводяться банками при наданні кредитів.

Саме кредитна політика визначає об'єктивні стандарти та параметри, якими мають керуватися працівники банку, котрі відповідають за надання і оформлення позик та управління ними. В Україні, незважаючи на те, що банки самі розробляють свою кредитну політику, вони часто не дотримуються її курсу, інколи тому що це зменшує їхні можливості щодо надання кредитів.

В результаті ефективної роботи менеджменту, коли кредитна політика сформована правильно, чітко проводиться зверху і добре розуміється на всіх рівнях банку, вона дозволяє керівництву банку підтримувати стандарти в галузі кредитування, уникати зайвого ризику та правильно оцінювати можливості розвитку справи. Беззаперечним залишається факт, що розумна кредитна політика банку є основою для правильного управління кредитним ризиком.

Корпоративна економіка, напружена безпрецедентними заходами безпеки для стримування поширення пандемії та ескалації військових дій відчуває гостру нестачу фінансових ресурсів на тлі деіндустріалізації, що триває. Отже вітчизняний банківський сектор дуже чутливий до існуючих викликів, криз і потребує значних інвестицій з боку міжнародних фінансових організацій і особливо європейських країн-партнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білько О. П., Кредитна політика як регулятивний фактор в діяльності банківської системи України. Серія ПРАВО. Випуск 22. Частина I. Том 2 Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2013, с 106-109.
2. Бураков Д. Корпоративное кредитование в условиях институциональной ловушки. Актуальные вопросы экономических наук. 2012. № 5. С. 58–72.
3. Єгоричева С. Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах : навч. посібник / С. Б. Єгоричева. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
4. Журавльова Т. О., Назаркіна Л. І. Кредитування та розрахунки : навчальний посібник / Т. О. Журавльова, Л. І. Назаркіна. – Одеса : Фенікс, 2009. 224 с.
5. Ковтуненко К. В., Нестеренко О. В., Орехова К. В. Сучасний стан та умови банківського кредитування підприємств. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. Вип. 1. С. 45–52.
6. Колодізев О., Щербак В., Вжитинська К., Черновол О. та Лозинська О., (2022). Кластеризація банків за рівнем цифровізації в умовах пандемії COVID-19. Банки та банківські системи , 17 (1), 80-93. [https://doi.org/10.21511/bbs.17\(1\).2022.07](https://doi.org/10.21511/bbs.17(1).2022.07)
7. Кузнєцова Л. В. Кредитний менеджмент : навчальний посібник / Л. В. Кузнєцова. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. – 322 с.
8. Національний банк України : сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 27.07.2021).
9. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка / Г. С. Панова. – М. : ИКЦ., ДИС». – 1997. – 464 с. 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=36807&showTitle=true.
10. Про індекс фінансового стресу. Сайт національного банку України - <https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi> (дата звернення: 25.10.2022).

**ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ВОЛАТИЛЬНОСТІ
ОБМІННОГО КУРСУ ВАЛЮТ**

Корнієнко Владислава Віталіївна

магістр

Чала Тетяна Георгіївна

к.е.н., доцент, доцент кафедри

статистики, обліку та аудиту,

Харківський Національний університет

імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Анотація. Метою дослідження є визначення основних факторів впливу на коливання обмінного курсу валют. Для досягнення поставленої мети у статті узагальнено міжнародний досвід визначення факторів впливу та виділено основні чинники волатильності курсу гривні, серед яких: військовий стан в Україні; облікова ставка НБУ; дефіцит платіжного балансу; високий рівень доларизації економіки; зміна розміру премії за суверенний ризик України; проблеми банківського сектору; дефіцит (профіцит) рахунку поточних операцій; валютні інтервенції.

Ключові слова: валюта, валютні резерви, гривня, міжнародна торгівля, облікова ставка, обмінний курс, платіжний баланс.

Науковців з усіх країн світу хвилюють питання визначення факторів, які впливають на коливання обмінного курсу валют. Так, Алессандрія Г. та Чой Х. проаналізували, як зміни торговельних бар'єрів вплинули на динаміку торгового балансу США та реального обмінного курсу долара в 1980–2015 рр. період, коли торгівля зросла втричі [1]. У процесі обговорення зв'язку між обсягом і ціною на фондовому ринку Чень С., Сун Ю. та Лю Й. розглянули та оцінили вплив потоків іноземного капіталу на волатильність курсу валют та акцій [2].

В роботі [3] на основі емпіричного тесту панельних даних, що стосуються 45 основних країн світу, проведено аналіз впливу міжнародної торгівлі та фінансової відкритості на волатильність реального обмінного курсу. Зроблено висновки, що відкритість торгівлі негативно корелює з волатильністю реального обмінного курсу, а фінансова відкритість позитивно корелює з волатильністю реального обмінного курсу.

Узагальнення наукових джерел [1, 2, 3, 4, 5, 6] дозволило виділити такі основні фактори, впливу на коливання обмінного курсу валют, що представлені на рис. 1.

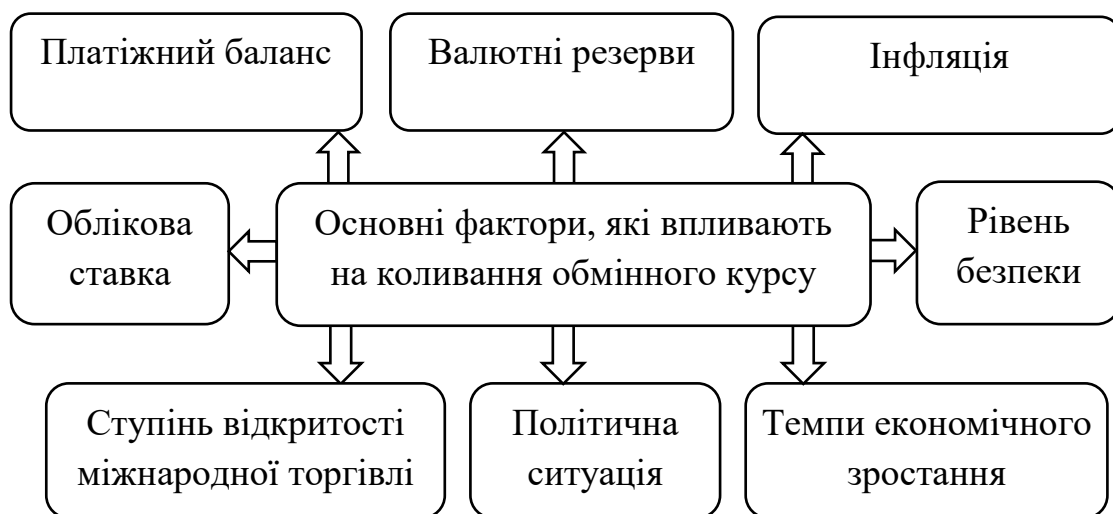

Рис. 1. Основні фактори впливу на коливання обмінного курсу валют

Платіжний баланс може безпосередньо впливати на зміну валютного курсу країни. Зазвичай обмінний курс національної валюти зміцнюється, якщо є профіцит платіжного балансу, інакше країна спостерігатиме падіння обмінного курсу. Активний торговельний баланс (обсяг експорту є більшим за імпорт) сприяє тому, що валюта країни стане більш бажаною на міжнародному ринку. Однак, якщо імпорт країни перевищує її експорт, міжнародний ринок потребуватиме менше валюти країни, і місцева валюта країни буде знецінюватися [3].

Облікова ставка, як основний показник, що відображає кредитну ситуацію в країні, майже в усіх країнах світу визначає волатильність обмінного курсу. Рівень облікової ставки тісно пов'язаний з міжнародним потоком

капіталу. Капітал надходить у країни з високими обліковими ставками і витікає з країн з низькими обліковими ставками. Потік капіталу змінює співвідношення попиту та пропозиції на валютному ринку, таким чином впливаючи на волатильність курсу іноземної валюти [4].

До знецінення валюти країни призводить інфляція. Валютний курс не буде зростати, поки не зменшиться рівень інфляції. Інфляція шкодить купівельній спроможності валюти в країні та послаблює її конкурентоспроможність [1, 5].

Політичні зміни в країні або міжнародні події також можуть вплинути на валютний ринок. Політичні зміни стосуються значущих подій, таких як політичні конфлікти, вибори та зміни режиму. Обмінний курс є чутливим до цих політичних факторів, але він повертається до норми незабаром після політичного впливу [5].

Відкритість торгівлі стосується зміцнення зовнішньої торгівлі країни, включаючи відкриття торгових бар'єрів, зниження тарифів та інші заходи. Ступінь відкритості торгівлі зазвичай вимірюється ступенем залежності від зовнішньої торгівлі, який виражається як частка загального обсягу імпорту та експорту у ВВП за рік, і є важливим показником для оцінки ступеня відкритості ринку торгівлі країни [1, 3, 5]. Фінансова відкритість стосується процесу поступового відкриття фінансової системи країни для зовнішнього світу, включаючи відкритість капітальних і фінансових рахунків і відкритість фінансових послуг [5]. Ступінь фінансової відкритості можна виміряти співвідношенням зовнішніх активів країни до ВВП. Останніми роками відкритість глобальної торгівлі поступово зростала, тобто економічна діяльність більшості країн спрямована на світовий ринок.

З поглибленням економічної глобалізації та світової економічної інтеграції процес і сила фінансової відкритості в різних країнах також зростає. Для всіх країн світу фінансова відкритість посилює волатильність реального обмінного курсу, але для розвинених країн фінансова відкритість може зменшити волатильність реального обмінного курсу [5].

Російське вторгнення в Україну спровокувало гуманітарну та економічну кризу, та, безумовно, вплинуло на коливання обмінного курсу гривні.

Українські науковці у мирний час виділяли такі основні фактори впливу на коливання курсу гривні: облікова ставка Національного банку; дефіцит платіжного балансу, високий рівень доларизації економіки; зміна розміру премії за суверенний ризик України (різниця між дохідністю єврооблігацій України, номінованих у доларах, та десятирічними облігаціями казначейства США. Останні вважаються практично безризиковим активом); проблеми банківського сектору; дефіцит (профіцит) рахунку поточних операцій; валютні інтервенції [4, 6]. На рис. 2 представлено облікову ставку Національного банку України та обмінний курс гривні у 2016–2021 рр. [5].

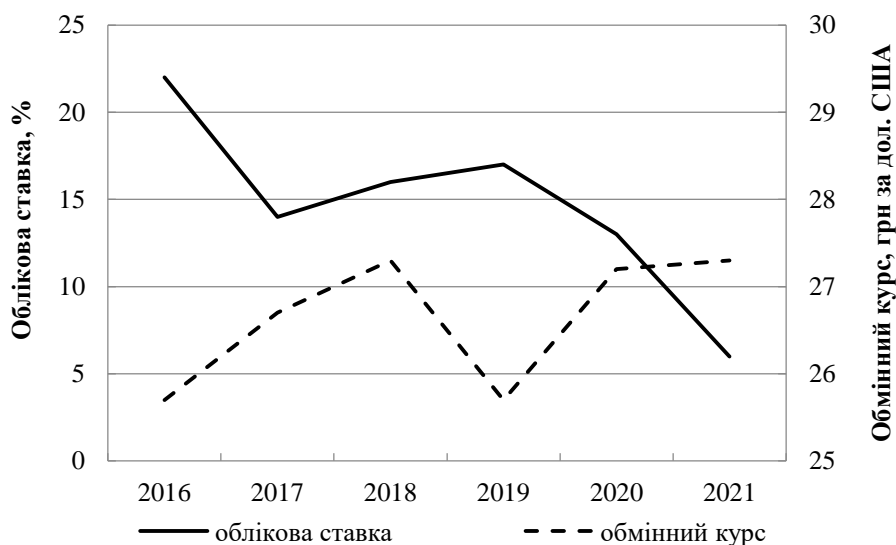

Рис. 2. Облікова ставка Національного банку України та обмінний курс гривні у 2016–2021 рр.

Слід відзначити, що у разі підвищення НБУ облікової ставки, курс гривні може стати міцнішим, ніж був би без цього підвищення. Якщо НБУ знижує облікову ставку, курс гривні може стати слабшим. Отже, валюта кожної окремо взятої країни, в залежності від її рівня економічного розвитку та політико-економічної ситуації, характеризується різним ступенем впливу факторів. Основними факторами зміни валютного курсу є монетарна та фіскальна політика в країні, за допомогою якої уряд країни регулює ситуацію на валютному ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Alessandria G, Choi H. The dynamics of the US trade balance and real exchange rate: The J curve and trade costs. *Journal of International Economics*, 2021. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S002219962100091X>
2. Chen S., Sun Y., Liu Y. Forecast of stock price fluctuation based on the perspective of volume information in stock and exchange market. 2018. URL : <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/CFRI-08-2017-0184/full/html> (дата звернення 20.10.2022)
3. Chen Z. The impact of trade and financial expansion on volatility of real exchange rate. URL : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8782506/#!po=0.595238>(дата звернення 24.10.2022)
4. Oliinyk O., Ksendzuk V., Sergiienko L., Lehan I. Research Of Functional Changes In Foreign Exchange Rate EUR/ UAH Under Conditions Of Economic Transformation In Ukraine. 2020. URL : https://www.researchgate.net/publication/342723626_Research_Of_Functional_Changes_In_Foreign_Exchange_Rate_EUR_UAH_Under_Conditions_Of_Economic_Transformation_In_Ukraine/fulltext/5f03c15992851c52d61db736/Research-Of-Functional-Changes-In-Foreign-Exchange-Rate-EUR-UAH-Under-Conditions-Of-Economic-Transformation-In-Ukraine.pdf?origin=publication_detail (дата звернення 24.10.2022)
5. Pradhan R. P., Arvin M. B., Hall J. H. Trade openness, foreign direct investment, and finance-growth nexus in the Eurozone countries. URL : https://econpapers.repec.org/article/tafjitecd/v_3a26_3ay_3a2017_3ai_3a3_3ap_3a336-360.htm (дата звернення 24.10.2022)
6. Груй А. Що впливає на курс гривні: п'ять спостережень від Нацбанку. 2021. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/07/8/675749/> (дата звернення 20.10.2022)
7. Національний банк України. URL : <https://bank.gov.ua> (дата звернення 20.10.2022)

**ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ:
СТАН, ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ**

Кравець Ірина Михайлівна,

к.е.н., доцентка,

Кушнірук Анна Олегівна,

студентка

Хмельницький університет управління та права

імені Леоніда Юзькова

Україна

Анотація. У статті розглянуто проблеми сучасної демографічної ситуації в Україні. Висвітлено тенденції народжуваності, смертності, а також міграційних процесів, які визначають депопуляцію населення в Україні. Охарактеризовано основні причини погіршення демографічної ситуації. Відмічено негативний вплив на демографічний стан епідемії коронавірусу, трагічних наслідків повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Окреслено напрями демографічної політики в Україні на найближчу перспективу.

Ключові слова: демографічна проблема, чисельність населення, народжуваність, смертність, депопуляція, економіка

Однією із важливих глобальних проблем світу є демографічна проблема, під якою розуміють сукупність соціально-демографічних процесів сучасності, що зачіпають інтереси всього людства. Найважливішими проблемами народонаселення, які загрожують Україні негативними наслідками, є стрімке зростання населення, або демографічний вибух, у країнах, що розвиваються, а також загроза депопуляції, або демографічна криза, в економічно розвинених країнах. До проблем народонаселення слід віднести також неконтрольовану урбанізацію в країнах, що розвиваються, кризу великих міст у деяких розвинених країнах, стихійну внутрішню й зовнішню міграцію, яка ускладнює політичні відносини між державами [1].

Демографічні проблеми не оминули нашу країну, проте мають свої яскраво виражені особливості. Реальні проблеми у відтворенні населення, як основної рушійної сили всіх соціально-економічних процесів, пов'язані з деформаціями у суспільному житті, порушенням узгодженого функціонування його основних компонентів. У ході становлення і розвитку нової української держави виникли і набрали сили нові соціально-економічні явища, що супроводжувалися стійкими руйнівними процесами у демографічній царині. Це призвело до депопуляції і деградації якісних характеристик населення країни, що межує з демографічною кризою [2].

Глобальна тенденція зменшення чисельності населення в Україні, зокрема через падіння рівня народжуваності, розпочалася у 90-х роках ХХ століття у зв'язку з економічною кризою, зниженням рівня життя, доходів широких верств населення, невпевненістю у майбутньому.

В сільській місцевості смертність почала перевищувати народжуваність ще у 1979 році, в містах — у 1992 році, в загальноукраїнському масштабі — у 1991 році. Починаючи з 1993 року, коли чисельність населення України становила 52,2 млн. осіб, в Україні спостерігається стійка депопуляція населення [3].

В результаті проведення останнього сучасного Всеукраїнського перепису населення (у грудні 2001 року) його чисельність станом на 1 січня 2002 року уже складала 48,5 млн. осіб [4].

Після початку агресії РФ у 2014 році в результаті анексії АР Крим Україна недорахувалася ще близько 2,5 млн. осіб.

У 2019 році уряд провів «електронний перепис населення», який (хоч більшістю дослідників вважається нерелевантним) засвідчив, що наявне населення України становило вже 37,3 млн осіб [5].

У 2019-2021 роках на демографічну ситуацію в Україні, як і у багатьох краях світу, мала негативний вплив епідемія коронавірусу.

Загалом, сучасний демографічний стан довоєнної України свідчить про те, що вже у той час забезпечувалася лише половина потрібного для

відтворення населення. В цей період Україна перетнула межу зниження народжуваності, за якою відбулося незворотне руйнування демографічного потенціалу країни. Це в свою чергу привело до втрати умов для відновлення чисельності населення [6, с. 127].

Надзвичайно критичним є вплив на стан демографічної ситуації повномасштабної війни, що почалася 24 лютого 2022 року, і має трагічні наслідки для України. У 2022 році фахівцями було проведено дослідження, (фінансувалося Радою ЄС), за результатами якого було зроблено висновки про те, що населення України може скоротитися на 24-33% залежно від тривалості війни. Особливо це вплине на дітей та людей продуктивного віку [7].

Починаючи з 24 лютого 2022 року, економіка України функціонує в умовах безпрецедентних викликів. Масштаби руйнування в Україні важко переоцінити. У такому шоковому стані економіка країни не перебувала з часів Другої світової війни.

У пояснювальній записці до проєкту Державного бюджету на 2023 рік зазначено, що станом на 1 січня 2022 року в Україні проживало 34,5 млн громадян, натомість на кінець серпня – лише 27,8 млн. Тобто за пів року великої війни чисельність тих, хто живе і працює в Україні, зменшилася на 6,7 млн. Частина виїхала за кордон, частина потрапила в окупацію [8]. За деякими оцінками майже 11 млн. громадян України через війну стали внутрішньо переміщеними особами або залишили країну.

Відтак, ризики, які створюються таким стрімким скороченням чисельності населення для економіки країни та її майбутнього, є очевидними.

Визначають декілька основних причин погіршення демографічної ситуації в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення:

1) велика кількість загиблого мирного населення та військових. При цьому втрати мирного населення перевищують кількість військових втрат;

2) масова міграція населення за кордон. Дані міжнародної організації з міграції свідчать, що понад 7,1 млн людей (16% населення країни) стали внутрішньо переміщеними особами. Ймовірно, що зі звільненням земель та

стабілізацією ситуації в деяких регіонах українські біженці повертаються додому. Так, у травні 2022 року 4,5 млн осіб повернулися назад в Україну [7]. Водночас, значна частка українців може залишитись за кордоном у зв'язку з отриманням вигідних економічних пропозицій в інших країнах, працевлаштуватися та асимілюватися;

3) різке скорочення якості та тривалості життя українців, спричинене стресом, хворобами, не отриманням належної медичної допомоги, пораненнями, інфекційними хворобами та іншими травмами;

4) скорочення загальної кількості народжень;

5) збільшення у структурі населення частки осіб похилого віку, тобто старіння населення.

Таким чином, як зазначають фахівці, війна з Росією зменшить кількість українців на мільйони. Військові дії тягнуть за собою підвищений рівень смертності, зниження народжуваності та погіршення стану здоров'я українців [9]. Крім того, вплив війни на демографічну ситуацію є значним не тільки під час війни, але й буде спостерігатися протягом наступних десятиліть.

Проблеми демографічного розвитку безпосередньо позначаються на економіці України, адже для її відновлення потрібне працездатне населення, яке буде працювати, сплачувати податки та витратити зароблені кошти саме в Україні. Відтак, серед завдань держави у напрямі зменшення негативних демографічних тенденцій, перш за все, повернути українських біженців додому, допомогти вирішити проблеми з втраченим чи ушкодженим житлом, сприяти зайнятості населення, створювати нові та модернізувати старі робочі місця, надавати якісну соціальну, медичну, а також психологічну допомогу населенню. В сучасних складних умовах демографічна політика держави тісно пов'язана з відновленням економіки в цілому і має бути спрямована на підвищення рівня та якості життя населення. Серед найважливіших пріоритетів нації має бути поліпшення фізичного та психічного здоров'я населення як запоруки збереження і розвитку людського потенціалу.

У перспективі демографічна політика України повинна орієнтуватись на

відновлення кількісно-якісного складу населення шляхом зростання народжуваності, підтримки молодих сімей, ефективного регулювання ринку праці, зокрема, його молодіжного сегменту, сприяння розвитку підприємництва.

Таким чином, демографічна криза є визначальною в системі сучасних проблем України. Від її вирішення значною мірою залежить гострота та можливості вирішення найважливішого завдання - забезпечення національної безпеки. Надійним фундаментом цього є здобуття перемоги народу України у війні проти агресора - РФ, яка її безпідставно розв'язала.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глобальні проблеми людства. URL: <https://sites.google.com/site/problemsoftheearth/home/demograficni-problemi-ludstva> (дата звернення 05.10.2022)
2. Кравець. І. М. Сучасні демографічні проблеми розвитку України. Інфраструктура ринку. Випуск 31. 2019. С. 516
3. Населення (1990-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення (дата звернення 03.10.2022))
4. Стешенко В.С. Криза демореальності, криза демографічна. Криза демореальності в Україні на рубежі 20 та 21 ст. Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії. України. Київ: В-во "Наукова думка", 2008. 568 с.
5. Що показав електронний перепис населення України? URL: <https://biz.censor.net/r3171506> (дата звернення 11.10.2022)
6. Лещук Г. В. Петришин Л. Й. Вплив демографічних процесів на соціальну стабільність у суспільстві. Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. Вип. 2 (39). с. 126-128.
7. Демографічна трагедія України: другий голодомор? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/28/688487/> (дата звернення 11.10.2022)

8. Повернути втрачене. Чим Україні загрожує зменшення населення?
URL:https://lb.ua/economics/2022/09/22/530166_povernuti_vtrachene_chim_ukraini.html (дата звернення 15.10.2022)

9. Як скоротиться чисельність населення України через війну – прогноз соціолога. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/07/novyna/suspilstvo/> (дата звернення 18.10.2022)

**ОБҐРУНТУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ РІШЕНЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ
РИЗИКІВ У ПРОМИСЛОВОМУ МАРКЕТИНГУ**

Крайнюченко Ольга Феодосіївна,

к.е.н, доцент

Бєлова Тетяна Геннадіївна,

к.е.н, доцент

Навчальний університет харчових технологій
м. Київ, Україна

Анотація. Наведено і систематизовано основні етапи оптимізації структури товарного портфелю за допомогою методу Маркон. Встановлено необхідність використання методу Маркон кожним промисловим підприємством, особливо якщо у нього присутній широкий товарний асортимент. Запропоновано деталізовану методику ефективного обґрунтування маркетингових рішень та оцінювання ризиків шляхом оптимізації структури асортименту продукції промислового підприємства на основі методу матриці Маркон.

Ключові слова: маркетингові рішення, ризики, промисловий маркетинг, асортимент, управління асортиментом, оптимізація структури асортименту, матриця Маркон.

В умовах жорстокої конкуренції підприємств на ринку керівництво кожної організації повинно підвищувати ефективність своєї діяльності та налагоджувати механізм управління асортиментною політикою. Питання формування ефективної асортиментної політики є надзвичайно важливим, адже воно є основою для прогнозування подальших інвестицій в розвиток своєї діяльності, визначення умов беззбитковості роботи та управління прибутком підприємства.

Головною метою діяльності будь-якого комерційного підприємства є

отримання прибутку. Для того щоб прибуток підприємства став максимальним, потрібно провести роботу з оптимізації витрат у всіх напрямках діяльності підприємства. Дослідження в цьому напрямку повинні стосуватися витрат на виробництво і реалізацію продукції. В цій справі аналіз асортиментної політики відіграє одну із найважливіших ролей.

В наш час продукція підприємства буде мати попит, якщо структура товарного портфеля підприємства відповідає вимогам ринку. Для того щоб забезпечити стійкий попит на свої товари, підприємству необхідно постійно здійснювати дослідження змін уподобань споживачів і максимально швидко реагувати на ці зміни. Нині відомо багато методів формування оптимального товарного асортименту, що розрізняються за багатьма факторами: за предметом аналізу асортименту (досягнення планових показників по асортименту, рентабельність асортименту, аналіз співвідношення життєвих циклів товарів), формою подання кінцевих результатів (графіки, матриці, розподіл на класи), методами аналізу (маржинальний, статистичний, на основі видів діяльності підприємства). Маржинальний підхід є важливим у ситуації, коли підприємство випускає декілька видів продукції, і необхідно порівняти їх частку в загальному прибутку підприємства. Цей підхід, на сьогодні, ефективно використовується у методі, започаткованому італійською консалтинговою фірмою Маркон.

Питання ефективного управління товарним асортиментом та його оптимізації в умовах сучасного ринку не є новими. Окремі фактори та аспекти формування товарної політики підприємства висвітлені в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Армстронг Г., Бойко О. В., Герасимчук З. В., Заблодська К. В., Канторович Л. В., Котлер Ф., Кубишина Н. С., Одінцова Н. С., Розенберг М. та ін.

Ефективне управління товарним асортиментом за Ф.Котлером включає в себе два етапи: аналіз даної товарної лінії та прийняття рішення щодо скорочення, удосконалення чи повного оновлення товарної лінії. Недоліком методики Котлера є те, що розширення товарної лінії може спричинити ризик витіснення старих товарів новими, а звідси й виникає можливість обману

споживачів продукції підприємства. Також особливістю цієї методики є відсутність кількісних показників [3].

Модель оптимізації товарного портфеля найперше враховує здатність товарів підприємства задовольнити потреби споживачів, а також визначає ринкову адекватність товарів. Основою цього методу є результати опитування [2]. Проте цей метод базується лише на зібраній інформації в процесі маркетингових досліджень ринку і суджень покупців. Тому головним недоліком ринкових методів є неврахування факторів внутрішнього середовища підприємства. Недоліком економічного аналізу асортименту є низький рівень дослідження зовнішніх факторів ринкової кон'юнктури.

Численні напрацювання дозволяють стверджувати, що виробнича програма кожного підприємства це наслідок узгодження багатьох факторів: фінансових можливостей, максимального прибутку, мінімальних витрат, повного задоволення потреб споживачів та максимальне завантаження виробничих потужностей [1, 2, 4, 5].

Кожна модель оптимізації товарного асортименту добре відома. Проте у кожній ситуації виникає питання адаптації сучасних моделей до ситуації відповідного підприємства. Оскільки в сучасних наукових джерелах більшість методів представлені на рівні загального концептуального підходу, то постає нагальна необхідність розроблення деталізованих методик для можливостей практичного їх застосування. Зокрема, стосовно матриці Маркон існує потреба та можливість практичного використання її результатів задля оцінювання ефективності управлінських рішень щодо товарного асортименту продукції підприємства.

Нині управління товарним асортиментом майже на всіх підприємствах організовано за простою схемою, в основі якої лежать певні маркетингові дослідження, а також ця схема обмежена контролем над змінами величини прибутку від структурних змін товарної продукції. Безперечно, структура асортименту може дати як позитивний, так і негативний вплив на величину прибутку підприємства. Проте дана методика аналізу дозволяє лише виявити

присутність чи відсутність проблем пов'язаних з асортиментом продукції підприємства. При зміні товарного портфеля та отриманні додаткового прибутку аналіз показував позитивний результат. Проте це зовсім не означає, що немає більш оптимальної структури товарного портфеля, за якої суб'єкт господарювання буде розвиватись більш стійко та ефективно, а також, що при збереженні даної структури підприємство і далі буде нарощувати свій прибуток. Звідси випливає, що значним недоліком використовуваної технології є недостатнє управління стратегічними групами товарного асортименту.

В сучасних ринкових умовах особливої актуальності набуває використання методів удосконалення асортиментної політики, які базуються на маржинальному підході. Зокрема, у цьому плані заслуговує на увагу матриця Маркон. Інформаційною базою даних, на основі яких будується ця матриця, в переважній більшості, виступають такі параметри, як ціна виробу (Ц), обсяг продажу за рік (ОП), змінні витрати (ЗВ), маржинальний прибуток (МПр), валова маржа на одиницю продукції (ПВМ) та відсоток валової маржі (ВВМ). Також потрібно підрахувати середньозважене значення по всіх зазначених показниках, на основі якого буде проведено порівняння цих же параметрів. Структурно-логічна схема оптимізації товарного портфеля підприємства за методом матриці Маркон, яка включає послідовне виконання певних етапів і дає змогу сформуванню ефективного асортименту, представлена на рис. 1.

Не дивлячись на досить високу практичну забезпеченість переважної більшості кроків методу Маркон, залишаються завдання, виконання яких потребує методичного обґрунтування. Зокрема, недостатньо методично окресленим залишається підхід до розроблення управлінських рішень стосовно подальшого розвитку асортиментної політики, які приймаються на останньому етапі.

Після того як буде проаналізовано положення кожної номенклатурної позиції, необхідно приймати рішення щодо збільшення чи зменшення обсягів реалізації окремих видів продукції, а також визначати перспективність подальших інвестицій фінансів та ресурсів в окремі асортиментні позиції [4].

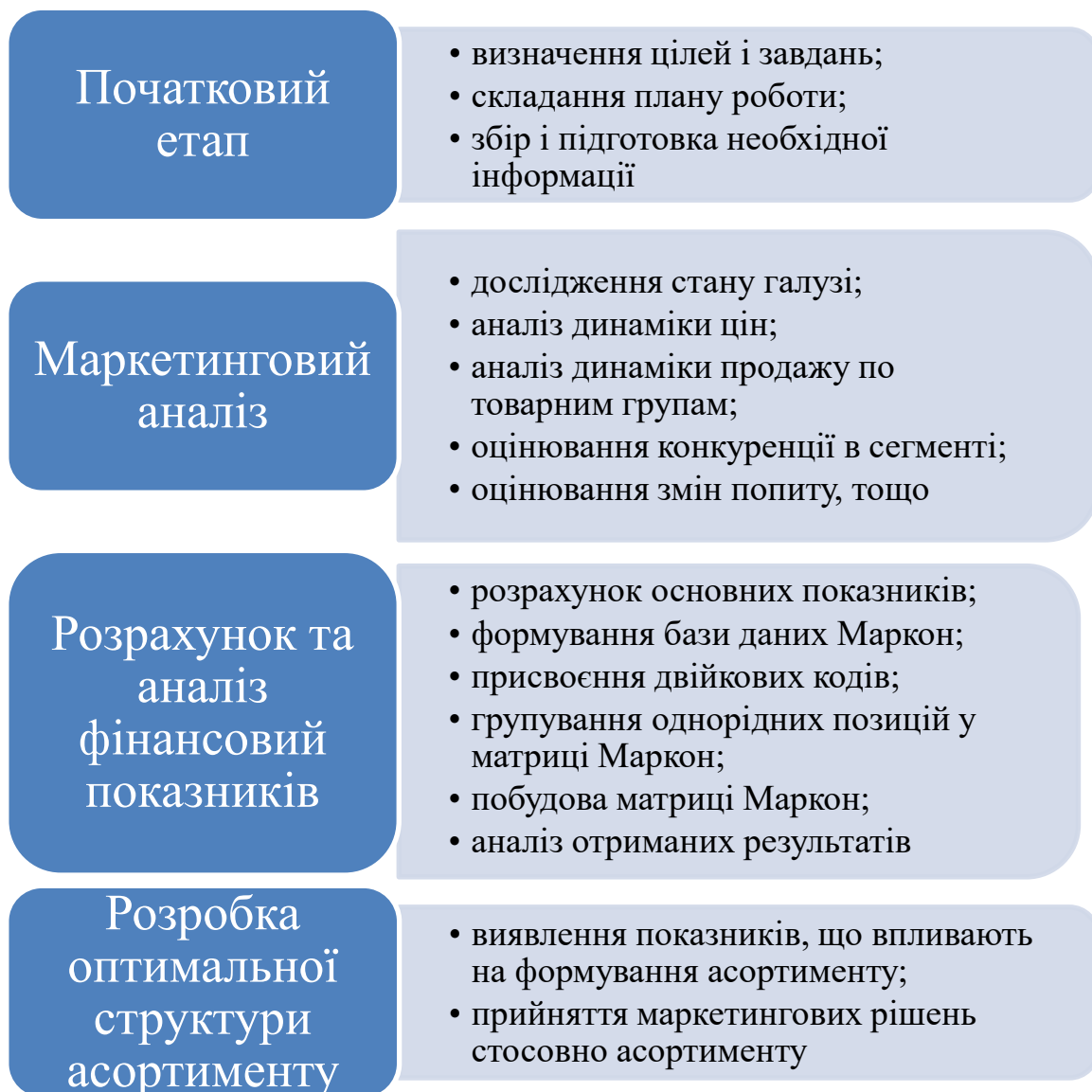

Рис. 1. Схема оптимізації товарного портфеля підприємства за матрицею Маркон

Джерело: удосконалена автором на основі джерела [4].

Основою для прийняття зазначених маркетингових рішень є динамічний методу Маркон. Динамічна матриця дозволить підприємству відстежити багато змін, що за час ще не стали очевидними для інших методів аналізу асортиментної політики .

Для оцінювання ефективності управлінських рішень за матрицею Маркон краще використовувати матриці за декілька років (кварталів, місяців тощо) і на їх основі оцінити зміни, які сталися у кодуванні параметрів. Авторами запропоновано визначати зміни по кожному параметру як різницю між кодом поточного року та кодом минулого року. Якщо отримана величина має

значення «1» або «0», то таким змінам присвоюємо знак «плюс», а якщо отримуємо «-1», то – знак «мінус». В результаті такого оцінювання кодів по кожному параметру для кожної асортиментної (позиції) групи отримуємо певний набір плюсів та мінусів. За встановленою комбінацією цих знаків визначається, до якої зони потрапляє кожна позиція (рис. 2):

- «виграшні» (зростаючі товари, «відгукуються» на вкладені в них кошти),
- «експлуатовані» (дають кошти для фінансування інших напрямків),
- «підтримувані» (товари, в які задіяні ресурси, що ще не дають позитивного результату для фірми),
- «програшні» (втрачають інтерес споживачів, їх виробництво економічно не виправдане).

		ОП, Ц, ЗВ							
		+++	++-	+-+	+-	-++	-+-	--+	---
МПр, ПВМ, ВВМ	+++	Виграшні				Експлуатовані			
	++-								
	+-+								
	+-								
	-++	Підтримувані				Програшні			
	-+-								
	--+								

Рис. 2. Динамічна матриця Маркон для оцінювання ефективності управлінських рішень [4].

Ефективність прийнятих управлінських рішень стосовно «виграшних» оцінюємо як високу, для «експлуатованих» – відчутну, для «підтримуваних» - низьку, а рішення стосовно «програшних» оцінюємо як неефективні. Першочергових зусиль потребують асортиментні групи (позиції), що потрапили до зон програшних та підтримуваних, оскільки рішення щодо них виявились відповідно неефективними та низько ефективними.

Важливо зазначити, що процес прийняття управлінських рішень є дуже складним процесом, адже на асортиментну політику можуть впливати не тільки фінансово-економічні показники, але й багато інших чинників. При формуванні

товарного асортименту потрібно врахувати багато факторів: доступність сировинної бази, її якість та ціна, забезпеченість оборотними засобами та наявність виробничих потужностей тощо. У зв'язку з цим особливої значущості набуває належне методичне забезпечення процесу оптимізації структури асортименту продукції підприємства. Деталізований опис процедури застосування та інтерпретації методичних підходів щодо формування оптимального товарного асортименту (зокрема, Матриці Маркон) створює передумови успішного їх використання. А це в свою чергу дає підприємству можливість здійснення повноцінного аналізу ефективності виробничої та маркетингової діяльності у сфері асортиментної політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Герасимчук З. В., Бойко О. В. Комплексний маркетинговий аналіз діяльності підприємств-виробників продукції сільськогосподарського машинобудування. *Зб. наук. праць «Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. (Випуск 4/14). Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2007. С. 51-66.
2. Григорчук П. Складові процесу прийняття маркетингових рішень. *Економічний аналіз*. 2012 рік. Випуск 11. Частина 2. URL: <https://cutt.ly/mkxWNU6> (дата звернення 20.10.22)
3. Котлер Ф., Армстронг Г. *Основи маркетингу* /пер. з англ. Київ: Діалектика, 2020. 880 с.
4. Кубишина Н. С. Методика розробки стратегічного набору товарів на промисловому ринку. *Економічний вісник НТТУ «КП»*. 2010. № 7. С. 171-178
5. Тараненко І., Полторак В., Красновська О. *Маркетингові дослідження*. Київ: Центр навч. літ, 2017. 342 с.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Лукаш Світлана Миколаївна,

д.е.н.

Михайлік Олександр Миколайович

студент

Сумський національний аграрний університет Суми

Вступ. / Introductions. Зважаючи на впровадження новітніх технологій в медицину та розвиток науковотехнічного прогресу, все ж залишається відкритою проблема відновлювального лікування хворих після різноманітних захворювань. Саме це лежить в основі медичної реабілітації, роль якої важко переоцінити. На сьогодні, в умовах високого рівня захворюваності населення та проведення військових в Україні, коли з кожним днем число поранених зростає, медична реабілітація, її впровадження та розвиток набуває особливої актуальності.

Мета роботи. / Aim. Основною метою статті є дослідження зарубіжного досвіду в медичній реабілітації з метою подальшого його застосування на практиці в Україні.

Матеріали та методи./Materials and methods. Огляд та порівняння існуючої системи реабілітації в Україні, порівняння її з міжнародним досвідом систем реабілітації. Використовувались - пошукові методи (відбір, теоретичний аналіз, синтез, виявлення, актуалізація, класифікація) для узагальнення нормативних, документальних, друкованих та електронних джерел інформації з питань медичної реабілітації та санаторно-курортних послуг.

Результати та обговорення./Results and discussion. Реформу реабілітаційної системи в країнах Балтії підтримувала сама держава. На її реалізацію було виділено значні обсяги фінансування. Що ж стосується Латвії, в загальному, реформування відбулось і наблизило їхню реабілітаційну медицину до європейської.

На сьогодні, в Латвії функціонують дві системи – санаторнокурортна і нова мультидисциплінарна.

У всіх санаторіях створені мультидисциплінарні команди, які ефективно надають послуги медичної реабілітації, однак, поряд із ними ще залишилися лікарі старої системи. Держава виділяє кошти на впровадження нової методики медичної реабілітації, однак, якщо пацієнт хоче користуватись старими методами, це не забороняється, проте такі послуги хворий оплачує самостійно .

Що стосується реабілітаційної системи України, вона функціонує з численними проблемами:

- недофінансування системи охорони здоров'я,
- неефективна та застаріла система управління,
- не має цілісної системи реабілітації населення,
- низько ефективне проведення реабілітаційних дій на санаторно-курортному етапі,
- недосконала нормативно-правова база, відсутні стандарти реабілітації населення,
- відсутність спеціальності медичної реабілітології у вищих навчальних закладах медичного спрямування,
- відсутність єдиного управлінського органу з питань медичної реабілітації, та інші.

Висновки./Conclusions. Отже, для того, щоб реалізувати медичну реабілітацію і для її ефективного функціонування в Україні, потрібно: на законодавчому і практичному рівнях створити реабілітаційні відділення у всіх лікарнях, де працюватимуть високоспеціалізовані і сформовані реабілітаційні команди; перевести підготовку фахівців з реабілітації до системи охорони здоров'я, як це відбувається, принаймні, у США, Європейських країнах.

Крім того, зі сторони держави повинна бути фінансова підтримка реформи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Белова А. Н. Шкалы, тесты и опросники в медицинской реабилитации: Руководство для врачей и научных работников / А. Н. Белова, О. Н. Щепетова. — М.: Антидор, 2002. — 440 .
2. Закон України “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні” від 31.08.2018 № 2462-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>
3. Малахов В. О., Кошелєва Г. М., Родін О. В. Фізична та реабілітаційна медицина в Україні:проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kurort.gov.ua/index.php/uk/novini/95-fizichna-tareabilitatsijna-meditcina>
4. Мисула І. Р. Медична та соціальна реабілітація: навч. посіб. / І. Р. Мисула, Л. О. Вакуленко. – Тернопіль: ТДМУ, 2005. – 402 с.

УДК 331.2.349.242

**ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ В
БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ: ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ В УМОВАХ
ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Миськів Любов Петрівна

к.ек.н.

старший викладач кафедри
обліку та оподаткування

Федоренко Вадим Олександрович

магістр,

спеціальність «Облік і оподаткування»

Національний університет

біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглянуто актуальні питання розрахунків із заробітної плати в бюджетних установах. Досліджено вплив змін трудового законодавства щодо нарахування та виплати зарплати працівникам бюджетної сфери. Виокремлено особливості обліку розрахунків за виплатами працівникам в установах державного сектору. Надано пропозиції щодо поліпшення обліку розрахунків за виплатами працівникам із доповненням Робочого плану рахунків субрахунками до рахунку 6511 «Розрахунки із заробітної плати державних службовців».

Ключові слова: облік, оплата праці, тарифні ставки, посадовий оклад, розрахунки за виплатами працівникам.

В умовах воєнних дій актуальним питанням, яке перебуває в постійному полі зору як науковців, практиків так й соціально-політичних дедлайнів є - заробітна плата та формування сучасної збалансованої системи трудових відносин. На даний час, заробітна плата бюджетників є нижчою ніж у приватному секторі економіки України. Проте, перевагою з боку держави є забезпеченість пакетом соціальних гарантій працівників державної сфери

(освіти, науки, охорони здоров'я, культури, державної служби та ін.), що в свою чергу є ефективним механізмом закріпленим рядом нормативно-правових актів України. Особлива увага при веденні розрахунків з працівниками, належить обліку за виплатами працівникам, оскільки з початком активних бойових дій з боку РФ в Україні скорочено видатки в усіх бюджетних установах більш ніж на третину та спрямовано їх на підтримку збройних сил України. У Міжнародній організації праці підраховали, що через війну в Україні було втрачено майже 5 млн робочих місць, це в свою чергу призводить до зменшення державного бюджету, що значним чином впливає на зменшення виплат захищеної статті «Оплата праці», що є початком скорочення штату працівників. Отже, враховуючи постійні зміни трудового законодавства щодо окремих питань нарахування, виплати як заробітної плати так й відпускних, постає першочергова потреба їх поглибленого дослідження.

Значний науковий вклад у розвиток питань ведення обліку праці та її оплати внесли ряд провідних вчених-економістів, а саме Бутинець Ф. Ф., Морозюк Н. С., Атамас П. Й., Ватуля І. Д., Власюк Г. В., Ж. К. Нестеренко та інші науковці.

Метою статті є дослідження змін трудового законодавства та виокремлення особливостей обліку розрахунків за виплатами працівникам установ державного сектору.

На даний час, регулювання питань праці та її оплати в усіх установах державного сектору здійснюється Кодексом законів про працю, Законом України «Про оплату праці», новим законодавчим актом, який має тимчасову дію та втрапить свою чинність одразу після припинення або скасування воєнного стану – Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» та рядом інших нормативно-правових актів, які є чинними на сьогодні.

Особливостями процесу застосування праці в бюджетній сфері є: 1) послуги, які виявляються діяльністю з виконання функцій де переважає

розумова праця; 2) високий рівень кваліфікації працюючих у галузях освіти, охорони здоров'я, культури, мистецтва та інші спеціалісти, де фахівці найвищої кваліфікації становлять 50% від загальної кількості працюючих; 3) у складі сукупних витрат кошторису видатки на заробітну плату складають приблизно 60%.

Так, відповідно до Кодексу законів про працю, право громадян України на працю, зокрема на одержання роботи з оплатою праці не нижче мінімального розміру встановленого державою, включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, має забезпечуватись державою.

Згідно ст. 7 Закон України «Про оплату праці» визначає, що джерелом коштів на оплату праці працівників бюджетних організацій та установ є кошти, що виділяються з відповідних бюджетів, а також частина доходу, одержаного в результаті їхньої господарської діяльності та з інших джерел.

Для отримання фінансування на оплату праці працівникам, в першу чергу кожною установою на початок бюджетного періоду затверджується кошторис, який є основним плановим фінансовим документом, за яким працюють всі державні установи.

В умовах військового часу, більшість таких установ, організацій змушені будуть переглянути свій кошторис й здійснити певні коригування дохідної та видаткової частини в залежності від державного бюджету (Проект Закону України про державний бюджет) на 2023 рік, який знаходиться на розгляді Верховної ради України.

Також, кожна бюджетна установа складає План бюджетних асигнувань на бюджетний період, з певними розрахунками по статтях витрат вказаних на кожний місяць. Обсяги витрат на оплату праці працівників установ і організацій, що фінансуються з бюджету, затверджуються одночасно з бюджетом.

Проте, варто зазначити, що значний вплив на формування показників кошторису щодо захищеної статті видатків «Оплата праці» має й штатний розпис. Затвердити штатний розпис у новій інтерпретації керівник має,

зокрема, якщо змінено структуру установи або розмір посадових окладів, або наприклад, працівників переведено на дистанційну форму виконання посадових обов'язків, і це стосується всіх посад. Але при внесенні відповідних коригувань до кошторису необхідно згідно (ст. 55 та ст. 23) Бюджетного кодексу України враховувати певні вимоги, а саме:

- заборонено збільшувати оплату праці працівників бюджетних установ за рахунок зменшення інших видатків, а також видатки на функціонування органів державної влади (органів місцевого самоврядування) за рахунок зменшення видатків за іншими бюджетними програмами — без внесення змін до закону про держбюджет (рішення місцевої ради);

- заборонено скорочувати обсяг видатків загального фонду бюджету, які є захищеними статтями – видатки на оплату праці працівників бюджетних установ та нарахування на заробітну плату.

Розмір заробітної плати бюджетників залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійних якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності установи, організації і максимальним розміром не обмежується. Заробітна плата, наприклад, державного службовця складається з:

- 1) посадового окладу;
- 2) надбавки за вислугу років;
- 3) надбавки за ранг державного службовця;
- 4) виплати за додаткове навантаження у зв'язку з виконанням обов'язків тимчасово відсутнього державного службовця у розмірі 50 % посадового окладу.

- 5) премії (у разі встановлення та в межах фонду заробітної плати). Загальний розмір премій не може перевищувати 30% фонду його посадового окладу за рік.

Але розмір посадового окладу працівників бюджетної сфери залежить від посади, розміру тарифного розряду, який встановлено для кожної посади, та суми прожиткового мінімуму станом на 1 січня відповідного року, єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ,

закладів та організацій окремих галузей державної сфери.

Тому, на наш погляд, ще однією з особливостей є нарахування зарплати освітян, сума якої залежить від Єдиної тарифної сітки, що відрізняє їх від інших державних установ та організацій, а також відмінності між різними категоріями освітян. Отже, існують спеціальні додаткові коефіцієнти на збільшення базових ЄТС-окладів, введених різними постановами Кабінету Міністрів України від 20.01.2021 р. № 29 “Деякі питання оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери”.

Тому, ЄТС-оклади застосовуються не напряму з ЄТС, а збільшені на коефіцієнт чи навіть кілька, а також є відмінності в оплаті праці педагогічних працівників (загальноосвітні школи, спеціалізовані школи, школи-інтернати, та ін.) та науково-педагогічних працівників (заклади вищої освіти). Відмінності полягають, у різних посадах, різних базових окладах, коефіцієнтах на збільшення окладів, різних системах доплат і надбавок.

У закладах освіти, які підпорядковані іншим відомствам, аніж МОН, існує своя специфіка визначення окладів, доплат і надбавок. Наприклад, є ЗВО, які підпорядковані МОЗ, Мінкультури, Мін'юсту, МВС, Міноборони, СБУ [1].

Для відображення інформації про розрахунки за виплатами працівникам із заробітної плати, допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, студентам, аспірантам і учням зі стипендій та інших подібних виплат призначений пасивний балансовий пасивний рахунок 65 «Розрахунки з оплати праці». За кредитом рахунку відображаються суми нарахованої працівникам заробітної плати, матеріальної допомоги, премій, допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю тощо; суми, що утримуються із заробітної плати за дорученнями-зобов'язаннями працівників, суми стипендій, пенсій, допомоги та інших трансфертів населенню, суми, що утримуються із заробітної плати, стипендій, пенсій, допомоги тощо за виконавчими листами та іншими документами, суми нарахованих гонорарів, що виплачуються позаштатному складу, а за дебетом - їх виплата, утримання з них, перерахування за

призначенням утриманих із заробітної плати сум, а також суми, що не отримані в строк і віднесені на субрахунки «Розрахунки з депонентами».

Нарахування заробітної плати в бухгалтерському обліку відображається за кредитом субрахунку 6511 «Розрахунки з оплати праці» у кореспонденції з дебетом субрахунків витрат 8011 або 8111 «Витрати на оплату праці», залежно від того, за рахунок яких надходжень вона нараховується (бюджетних чи власних). На заробітну плату працівників бюджетних установ нараховуються і з неї вираховуються ті ж податки і внески, що й для підприємств.

У 2022 році із заробітної плати вираховуються податок з доходів фізичних осіб (18 %) та військовий збір (1,5 %). Загальна ставка нарахувань на заробітну плату єдиного внеску становить 22 %. Нарахування на зарплату відносяться на витрати установи. До складу таких нарахувань відповідно до чинного законодавства належить ЄСВ.

Утримання слід поділяти на обов'язкові та добровільні. До перших, зокрема, належать утримання ПДФО, військового збору та утримання за виконавчими листами, до других – профспілкові внески тощо.

Зарплата в бюджетних установах окремих категорій робітників може складатись лише з посадового окладу і якщо зарплата не дотягує до мінімальної, то нараховується доплата до мінімальної заробітної плати.

Проект державного бюджету на 2023 рік не передбачає збільшення мінімальної зарплати, пропонується залишити з 1 січня 2023 року розмір мінімальної заробітної плати: у місячному розмірі – 6700 гривень; у погодинному розмірі - 40,46 гривні.

На нашу думку, необхідно розглянути бухгалтерські проведення з обліку розрахунків за виплатами працівникам бюджетникам (державному службовцю).

Так, головний спеціаліст відділу державної установи відпрацювала у вересні 2022 року повністю 21 робочий день (168 годин). Оклад: 6700 грн, ранг – 300 грн, вислуга років – 10 років (30%), доплата за інтенсивність роботи становить 50% окладу (табл. 1).

Таблиця 1

Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків за виплатами працівникам

№ з/п	Господарська операція	Дебет	Кредит	Сума, грн
Розрахунки з оплати праці за вересень 2022 року				
2	Нарахована зарплата за вересень (6700+300)*1,3)+6700*0,5=12450 грн	8011	6511/1(6521/1)	12450
3	Нарахований на заробітну плату єдиний соціальний внесок (12450×0,22)	8012(8022)	6313(6323)	2739
4	Утриманий ПДФО із зарплати (12450×0,18)	6511/1(6521/1)	6311(6321)	2241
5	Утриманий ВЗ за вересень (12450×0,015)	6511/1(6521/1)	6311(6321)	186,75
6	Сплачений ПДФО за вересень	6311(6321)	2311(2321)	2241
7	Сплачений ВЗ за вересень	6311(6321)	2311(2321)	186,75
8	Сплачений ЄСВ за вересень	6313 (6323)	2311(2321)	2739
9	Виплачена зарплата за вересень (12450-2241 – 186,75)	6511/1(6521)/1	2311(2321)	10022,25

Враховуючи великий спектр категорій працівників бюджетної сфери та специфіку діяльності кожної установи, пропонуємо Робочий план рахунків бюджетних установ, доповнити субрахунками до рахунку 6511 «Розрахунки із заробітної плати» із певною деталізацією інформації щодо працівників бюджетної сфери а саме:

6511/1 – «Розрахунки із заробітної плати державних службовців»;

6511/2 – «Розрахунки із заробітної плати працівників місцевого самоврядування»;

6511/3 - «Розрахунки із заробітної плати освітян» та інші.

Запропоновані зміни до синтетичних субрахунків з їх деталізацією інформації вплинуть на підвищення ефективності роботи бухгалтерів бюджетників.

Таким чином, згідно Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» необхідно виокремити загальні норми щодо особливостей оплати праці, які діють в умовах військового стану [2]:

- обмеження конституційного права громадянина на виплату заробітної плати не нижче розміру мінімальної плати; захисту від незаконного звільнення; своєчасне одержання винагороди за працю;

- дозволено звільняти працівників без погодження із профспілкою, окрім працівників обраних до профспілкових органів;

- роботодавцеві надано право повідомити працівника про зміну істотних умов праці та зміну умов оплати праці згідно КЗпП не пізніше як до запровадження таких умов (ч. 2 ст. 3 Закону № 2136);

- скасовано обмеження надурочної роботи. Але всі надурочні години слід оплачувати у подвійному розмірі відповідно до статті 106 КЗпП;

- через неможливість здійснення своєчасної виплатити заробітної плати внаслідок ведення бойових дій, роботодавець має право відтермінувати строк виплати заробітної плати до моменту відновлення діяльності підприємства (ч. 4 ст. 10 Закону № 2136);

- дозволили зупинити положення колективного договору, зокрема, щодо відпусток, оплати праці, режиму роботи, виплати премій та заохочень;

- згідно Листа від 28.02.2022 № 1/3292-22 МОН заборонено керівникам органів управління освітою та/або керівникам закладів освіти примушувати педагогічних, наукових, науково-педагогічних, інших працівників писати заяви про відпустку без збереження заробітної плати., надавати працівнику відпустку зі збереженням або без збереження заробітної плати, а також звільняти працівника можна тільки за його добровільним бажанням і відповідно до вимог трудового законодавства;

- органам Держпраці дозволили із 19.07.2022 проводити позапланові перевірки, в т. ч. перевіряти дотримання вимог Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Клименко А. Про умови та оплату праці працівників в умовах воєнного стану: роз'яснює Профспілка. Педрада – Портал освітян. – 6.06.2022р.]

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 19.07.2022 року. Електронний ресурс-
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

**СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ
БІЗНЕС-СТРУКТУРИ**

Нечипорук Людмила Володимирівна,
д.е.н., професор
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Анотація: Уточнено, що в системі ризик-менеджменту ризик може визначатися на рівні ресурсу для підвищення ефективності діяльності бізнес-структури. Ризик має такі ж самі характеристики як і фактори виробництва, а саме: вартість та вимір; обмежений простір, та споживчі властивості; здатність забезпечувати результат тощо. Визначено, що страхування необхідно використовувати для забезпечення повного або часткового погашення втрат, пов'язаних з ризиками за рахунок можливостей, що надає використання послуг страхових компаній. Встановлено, що основними цілями страхування у ризик-менеджменті є: підтримка бізнес-структури, що потрапила у кризову ситуацію, шляхом компенсації матеріальних збитків, передбачених договором страхування, спрямованого на збереження виробничих ресурсів.

Ключові слова: ризик, фактори ризику, менеджмент, ризик-менеджменту, бізнес-структура, страхування

Ризик може розглядатися не лише загрозою, а й основою перспектив отримання додаткового доходу. Використання потенціалу ризику передбачає, з одного боку, зменшення рівня невизначеності, а з іншого, використання його можливостей наприклад, виходу бізнес-структури на нові ринки збуту продукції, що передбачає зменшення рівня невизначеності, адже організація стає актором відповідного процесу, а з іншого – користується потенціалом цієї

невизначеності (новий, до цього невідомий, ринок збуту забезпечує нові горизонти). Тобто в системі ризик-менеджменту ризик може визначатися на рівні ресурсу для підвищення ефективності діяльності бізнес-структури. Ризик має такі ж самі характеристики як і фактори виробництва, а саме: вартість та вимір; обмежений простір, та споживчі властивості; здатність забезпечувати результат тощо.

Розрізняють зовнішні та внутрішні фактори ризику. Зовнішні – умови, які не можна змінити, але необхідно брати до уваги: зміни у законодавстві, політична ситуація, міжнародна обстановка, непередбачені дії органів державного управління і самоврядування, рекламації та штрафи, необґрунтовані чутки, порушення зобов'язань за угодами, інфляція, зміна податкової політики, зміна цін, конкуренція (особливо несумлінна), корупція та рекет, форс-мажорні обставини.

Внутрішні фактори ризику зумовлені діяльністю фірми: стратегія, принципи діяльності, ресурси, некомпетентність співробітників, витік конфіденційної інформації, якість продукції та послуг, аварії та поламки обладнання, помилки у маркетингових дослідженнях, взаємини з партнерами.

Управління бізнес-системами в умовах невизначеності та ризиків спрямовано на вирішення таких завдань:

- фінансові стратегічні завдання: максимізація прибутку підприємства, забезпечення інвестиційної привабливості підприємства, забезпечення фінансової стійкості в довгостроковому періоді;

- поточні цілі (завдання): забезпечення збалансованості надходження грошових коштів (платоспроможності та ліквідності підприємства), забезпечення достатнього рівня рентабельності і продажів за рахунок гнучкої цінової політики і зниження витрат.

Система ризик-менеджменту поєднує такі елементи: цілі, завдання та функціональні етапи ризик-менеджменту; суб'єкти та об'єкти ризик-менеджменту; інструменти ризик-менеджменту.

Основна ціль ризик-менеджменту полягає в забезпеченні максимальної

ефективності управління ризиками суб'єкту господарювання.

Для досягнення поставленої мети в рамках ризик-менеджменту вирішуються такі основні завдання:

1) профілактика виникнення ризиків, що забезпечується шляхом прогнозування ризиків та їх своєчасної нейтралізації;

2) мінімізація шкоди, заподіяної ризиками, що здійснюється через створення зовнішніх і внутрішніх страхових і резервних фондів, за рахунок коштів яких можна частково або повністю компенсувати негативні наслідки ризиків;

3) максимізація додаткового прибутку, що можливо шляхом раціонального використання ситуацій ризику.

У теорії та практиці ризик-менеджменту можна виділити такі основні функціональні етапи: розробка системи заходів, що спрямовуються на попередження та профілактику настання ризиків; мінімізація негативних наслідків настання ризиків; використання можливостей отримання в ситуаціях ризику додаткових доходів чи інших комерційних переваг.

Принципи ризик-менеджменту:

-не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал;

-необхідно оцінювати наслідки настання ризику (на основі оцінки максимально можливої величини збитку необхідно прийняти рішення щодо вибору методу управління ризиком);

-не можна ризикувати великим заради малого (рішення про реалізацію ризикового проекту має прийматися при прийнятному для підприємця (фірми) співвідношенні доходу і можливих втрат).

Серед спеціальних принципів ризик-менеджменту слід виокремити: принцип лояльного ставлення до ризиків, принцип прогнозування; принцип страхування; принцип резервування; принцип мінімізації втрат і максимізації доходів. Принцип лояльного ставлення до ризиків вимагає від керівника розглядати будь-який ризик як об'єктивний і неминучий фактор господарської діяльності. Отже, менеджер будь-якого рівня повинен прагнути не уникати

ризиків, а вмiло керувати ними, домагаючись максимальної ефективності діяльності організації. Принцип прогнозування свiдчить: з метою підвищення ефективності управління ризиками, а також зниження рівня витрат і позапланових втрат, керівництво повинно постійно вживати заходів для прогнозування виникнення ризиків, що дозволить заздалегідь підготуватися до можливих негативних явищ і створити необхідні передумови для їх локалізації або нейтралізації.

Страховання необхідно використовувати для забезпечення повного або часткового погашення втрат, пов'язаних з підприємницькими ризиками за рахунок можливостей, що надає використання послуг страхових компаній. Основними цілями страховання у ризик-менеджменті є: а) підтримка бізнес-структури, що потрапила у кризову ситуацію, шляхом компенсації матеріальних збитків, передбачених договором страховання, спрямованого на збереження виробничих ресурсів, тобто дотримання інтересів господарюючих суб'єктів; б) спостереження за ефективним використанням економічних об'єктів, покликане забезпечити захист інтересів усіх господарюючих суб'єктів.

Страховання, як система економічних відносин, що містить сукупність форм і методів формування цільових коштів та їх використання на відшкодування збитків за різних непередбачених несприятливих явищ (ризиків).

Слід враховувати, що слід виокремлювати страхові і нестрахові ризики. Страхові ризики повинні відповідати наступним вимогам: ймовірність виникнення має бути більше 0, але менше 1; випадковість реалізації; можливість співвіднесення випадковості з чисельністю подібних об'єктів; ризик повинен мати об'єктивний характер і не залежати від волевияву зацікавлених сторін, наприклад, страхувальника; час прояву ризику не можна визначити завчасно; наслідки не мають бути катастрофічними. Нестрахові ризики – ризики, для яких неможливо визначити ймовірність та величину пов'язаних з ними збитків. Як правило, страховики не беруть на себе відповідальність за цими ризиками. До нестрахових відносять, наприклад,

політичні ризики. Вони передбачають настання таких подій, як: зміна уряду, війна, революція; обмеження вільної торгівлі; необґрунтовані надмірні податки; обмеження вільного обміну валют. Деколи, якщо з'являються дані для об'єктивної оцінки ризиків і точного вимірювання шкоди, нестрахові ризики переводять у ранг страхових. Останніми роками страхові компанії України пропонують досить широкий спектр страхових послуг (фінансових рішень) щодо ризик-менеджменту бізнес-організацій, з приводу забезпечення потреби у страховому захисті щодо майна, відповідальності перед третіми особами та життя, працездатності, здоров'я персоналу. Слід зазначити, що страховики України наразі працюють досить ефективно із добровільного страхування майна, можна відслідкувати збереження продовження здійснення як зборів страхових платежів, так і здійснення страхових виплат (таблиця 1).

Таблиця 1

**ТОР 15 страхових компаній із добровільного страхування майна
за 1 півріччя 2022 р.**

№	Страхова компанія	Премії, тис. грн	Виплати, тис. грн
1	ARX	126 518,8	16 472,7
2	УСГ	57 349,0	2 302,7
3	УНІКА	45 041,0	16 423,4
4	АЛЬФА СТРАХУВАННЯ	34 436,3	11 528,6
5	ВУСО	29 469,0	4 684,2
6	УНІВЕРСАЛЬНА	21 966,9	6 237,2
7	ЕТАЛОН	21 895,0	0,0
8	КОЛОННЕЙД УКРАЇНА	20 962,0	22,0
9	PZU УКРАЇНА	18 167,6	8 367,0
10	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	16 043,0	121,0
11	ТАС СГ	11 726,2	2 368,9
12	УЛЬТРА АЛЬЯНС	8 591,2	58,7
13	ЄВРОІНС УКРАЇНА	5 571,9	12,2
14	ГАРДІАН	4 786,0	243,0
15	ІНОВАЦІЙНИЙ СТРАХОВИЙ КАПІТАЛ	4 379,0	101,0

Складено автором за [1].

Зупинимося на деяких аспектах страхування майна в системі ризик-менеджменту бізнес-структур. Зазначимо, що майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включно з нематеріальними активами), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. В складі майна бізнес-організацій, що підлягає страхуванню розрізняють: будинки, споруди, об'єкти незавершеного капітального будівництва, транспортні засоби, машини, устаткування, інвентар, товарно-матеріальні цінності й інше майно, що належить підприємствам і організаціям (основний договір); майно, прийняте організаціями на комісію, збереження, для переробки, ремонту, перевезення і т. п. (додатковий договір); сільськогосподарські тварини, хутрові звірі, кролики, домашні птахи і сімейства бджіл; врожай сільськогосподарських культур (крім природних косовиць).

Серед основних проблем, що виникають при страхуванні майна підприємств від вогню та інших небезпек, особливого значення набуває проблема оцінки майна, що пояснюється постійним зростанням цін на рухоме та нерухоме майно.

Формою прояву страхового захисту є страхове відшкодування (покриття), яке не може перевищувати розміру прямого збитку, що зазнав страхувальник та обмежується страховою сумою. Страхова сума – грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку. Здійснення страхових виплат залежить від обраної системи страхового забезпечення та розміру і виду франшизи.

Страхові компанії в Україні пропонуються такі класичні ризики страхування майна: страхування від вогню (пожежа і супутні йому ризики); страхування від стихійних лих (зі 110 використовуваних у світовій практиці, в Україні діє 20); страхування ризику аварій, ушкодження водою в результаті аварії систем водопостачання, каналізації чи пожежогасіння; ризик

протиправної дії третіх осіб – крадіжка, грабіж, хуліганство, вандалізм, розбій та ін. Зауважимо, що класичні види страхування не покривають збитків, завданих під час воєнних дій, а саме: обстрілів, бомбардувань тощо. Це стандартний виняток у звичайних договорах страхування майна. Є окремий вид страхування від воєнних ризиків, послуги з якого мають високу вартість, такі договори дуже рідко укладають для нерухомості та автотранспорту. «Зазвичай, такі страхові покриття купують для літаків, морських суден, вантажів, які можуть проходити через зони з високими ризиками війни або дії воєнних знарядь (рекет, мін тощо).

Страхували в Україні нерухомість від воєнних ризиків в основному заможні люди і ті бізнеси, які були розташовані на сході, неподалік лінії зіткнення. Це було у 2014 році і продовжувалося у 2015-2016 роках. В основному, страхували майно у зоні, куди могли долетіти снаряди. Останніми роками в Україні такого страхування нерухомості практично не було. Мости, дороги, трубопроводи та інша державна інфраструктура майже ніколи не страхувалась в Україні, хоча така практика є в інших країнах» [2].

Узагальнюючи зазначимо, що страхування в системі ризик-менеджменту бізнес-структури необхідно використовувати для забезпечення повного або часткового погашення втрат, пов'язаних з підприємницькими ризиками. Будь-які нові проекти або ризиковані операції необхідно заздалегідь страхувати. Страхові виплати, отримані бізнес-структурами в разі невдачі, дозволять компенсувати отримані збитки частково або в певному обсязі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Страхування майна. Рейтинг страхових компаній України за 6 місяців 2022 р. URL: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife/22/6/24>
2. Чи платитимуть страховики за пошкоджене застраховане майно чи авто під час воєнного стану в Україні? URL: <https://forinsurer.com/public/22/03/26/4958>

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ КРЕДИТІВ
В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ**

Слесар Тетяна Миколаївна

к.е.н., доцент

Аврамчук Лідія Андріївна

к.п.н., доцент

Національний університет біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна

Анотація: В статті розкриваються питання сутності та потреби кредитів і кредитних відносин. Досліджені проблеми банківських кредитних операцій і банківського кредитування. Висвітлені питання організації та методики обліку кредитних операцій банків, а також суті кредитних операцій та особливостей їх обліку.

Ключові слова: кредити, організація обліку кредитів, банківські кредити, відсотки, кредитні ризики, кредитні операції банку

Постановка проблеми. Нестача власних фінансових ресурсів знижує рівень конкурентоздатності. Одним з переважаючих факторів економічного зростання є кредитне забезпечення. За умов обмеженості бюджетних коштів, непривабливості вітчизняних суб'єктів господарювання для іноземних інвесторів, реальним джерелом покриття потреби підприємств є кредити комерційних банків.

Потреба у фінансово-кредитних ресурсах завжди актуальна і лишається важливим джерелом розвитку підприємств.

Крім того необхідність кредиту викликана наявністю товарно-грошових відносин. Конкретні причини необхідності кредиту – коливання потреби в коштах та джерелах їх формування як у юридичних, так і у фізичних осіб, за обставин, що в одних із них кошти вивільняються, іншим їх не вистачає.

Тому вкрай важливі дослідження в напрямку управління кредитним ризиком та обліку кредитів.

Банк стає стороною договірних умов по кредиту, і як наслідок набуває юридичне право власності на отримання основної суми та відсотків за позикою, це контролює економічні вигоди, пов'язані з кредитом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми банківських кредитних операцій і банківського кредитування, питання організації та методики обліку кредитних операцій банків, приведенню їх у відповідність з міжнародними нормами, правилами та принципами досліджували такі вчені-економісти, як: Мороз А. М., Панов Г. С., Чайковский Я. І., Бутинець Ф. Ф., Савлук М. І., Лазепко І. М., Герасимович А. М., Колесников В. І., Вітлінський Т. М., Пернарівський О. В., Кіндрацька Л. М., Ковальчук Т. Т., Коваль М. М., Кочетков В. М., Примостка Л. О., Житна І. П., Івахненко В. М., Ільясов С. М., та ряд інших. Також дані проблеми розглядалися і в роботах зарубіжних вчених, таких як: Б. Бухвальд, Ханс-Ульріх Деріг, Ю. Зайтц, Ф. Котлер, Б. Маруа, Д. Норкотт, М. Портер, П. Роуз, Дж. Еванс та ін.

Метою дослідження є визначення суті кредитних операцій та особливостей їх обліку, удосконалення механізмів облікового забезпечення управління кредитними операціями банку.

Виклад основного матеріалу. Стан банківської системи країни та системи кредитування має суттєвий вплив на ефективність функціонування реального сектора економіки. Банківський кредит не лише в умовах економічної стабілізації являється фактором розвитку підприємств і економіки в цілому за рахунок додаткових ресурсів.

Згідно із Законом України "Про банки і банківську діяльність" банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на

зобов'язання на сплату відсотків та інших зборів з такої суми [1]. Суть кредиту проявляється в його функціях: перерозподілу, емісії і контролю. Кредитування завжди було й залишиться пріоритетною економічною функцією банків тому, що кредитні операції займають найбільшу питому вагу в структурі активних операцій банків та перебувають у центрі уваги і банкірів, і науковців. Дослідження світової та вітчизняної економічної літератури засвідчує різноманітні підходи щодо визначення поняття «кредитні операції банку».

Кредитні операції представляють собою вид активних операцій, які пов'язані з:

- надання коштів клієнтам в тимчасове користування;
- отриманням зобов'язань про надання коштів в тимчасове користування за певних умов;
- наданням поручительства, гарантій, авалів;
- розміщенням депозитів;
- проведенням фінансового лізингу, факторингових операцій;
- наданням кредитів в формі врахування векселів;
- наданням кредитів в формі операцій РЕПО;
- продовженням терміну погашення боргу, а також на сплату відсотків та інших зборів.

Завданнями бухгалтерського обліку кредитних операцій є:

- забезпечення наявності усіх документів щодо оформлення кредитів;
- щомісячне нарахування відсотків та правильність їх відображення за джерелами покриття;
- дотримання встановлених правил з оцінювання та оформлення застави при отриманні кредиту;
- цільове використання одержаних підприємством кредитів;
- своєчасність погашення основного боргу та нарахованих відсотків;
- наявність непогашеної заборгованості підприємства за позиками банку;
- наявність та правильність оформлення всіх документів за отриманими довгостроковими кредитами;

- забезпеченість необхідними ресурсами, обсягами капітальних вкладень та підрядних робіт;
- наявність та правильність оформлення всіх документів за операціями лізингу;
- правильність віднесення на рахунки бухгалтерського обліку сплачених відсотків за користування кредитом (у тому числі за простроченими кредитами);
- обґрунтованість віднесення відсотків за користування кредитами до собівартості продукції (робіт, послуг) залежно від джерела отримання кредиту, а також суми відсотків [2, с. 548].

Кредитні операції в міжнародній практиці регламентуються Міжнародними Стандартами Бухгалтерського Обліку (МСБО):

- МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»;
- МСБО 18 «Дохід»;
- МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені активи та непередбачені зобов'язання».

З точки зору обліку кредити класифікуються за наступними напрямками (табл.1):

Таблиця 1

Класифікація кредитів в обліку

За напрямом грошових потоків	За типом суб'єктів кредитування	За терміном надання кредиту	За метою використання кредитів об'єктами кредитування	За методом погашення кредиту і відсотків	За ступенем ризику непогашення
– активні – пасивні	– банки – філії банків – органи державного управління – суб'єкти господарювання – фізичні особи	– овернайт – короткострокові – довгострокові	– повноцінної діяльності – інвестиційної діяльності	– одноразово в кінці строку договору – частинами (щомісячно, щоквартально, щорічно) – авансом – достроково	– прострочені – сумнівні – безнадійні

В національній практиці кредитних операцій виокремлюються наступні етапи:

- заключення кредитного договору;
- облік забезпечення кредиту (заставленого майна і гарантій);
- відкриття кредитного рахунку і видача кредиту;
- нарахування і отримання відсотків;
- формування резервів під кредитні ризики;
- повернення кредиту;
- облік непогашених кредитів і процентів по закінченню терміну їх погашення;
- погашення кредиту і процентів за рахунок коштів покриття кредитних ризиків.

Насамперед проводиться оцінка потенційного клієнта в частині його діє, плато- та кредитоспроможності проводиться кредитним відділом та службою безпеки банку (від кількох днів до кількох тижнів). Остаточне рішення приймає кредитний відділ банку.

Зобов'язання банку разом з кредитним договором відображаються записами:

- оформлений кредитний договір: Дт9819 Кт991 (на суму кредиту або за умовною оцінкою)
- зобов'язання банку щодо видачі кредиту: Дт9100 (для банків), 9129 (для клієнтів) Кт990.

На наступному етапі договір забезпечення береться на позабалансовий облік аналогічно до кредитного договору:

- Дт9819 Кт991 (на суму забезпечення або за умовною оцінкою)
- Майно, одержане в заставу, відображають записом: Дт9500 Кт990.

На третьому етапі здійснюється відкриття кредитного рахунку- реєстрація кредитного договору в Спільці автоматизаторів бізнесу (САБ) шляхом присвоєння йому індивідуального аналітичного рахунку та введення в систему параметрів кредитного договору (відсоткова ставка, забезпеченість, початковий

термін видачі кредиту, термін до погашення тощо).

На четвертому етапі роблять запис на суму нарахованих відсотків:

- Дт Нараховані доходи за кредитами
- Кт Відсоткові доходи за кредитами
- Одержання відсотків банком:
- Дт Поточний, кореспондентський рахунок, каса
- Кт Нараховані доходи.

Можливі два випадки щодо одержання відсотків:

1) гроші надходять раніше терміну (до нарахування відсотків) розглядають у складі доходів майбутніх періодів;

2) відсотки надходять пізніше обумовленого терміну або взагалі не надходять.

Наступний етап передбачає створення резерву під кредитні ризики та полягає в розумінні визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з врахуванням погіршення якості активів або підвищення ступеню ризику кредитних операцій.

Процес формування резерву під кредитні ризики в національній практиці представляється такими операціями:

- розрахунок суми резерву;
- щомісячне формування резерву з віднесенням його на витрати банку.

Погашення кредиту може відбуватися частинами протягом строку дії договору або одноразово після його закінчення:

- з поточного рахунку позичальника (поручителя, гаранта) на основі його платіжного доручення або платіжної вимоги банку;
- за рахунок реалізації застави банком;
- за рахунок сформованого резерву під кредитні ризики.

При погашенні кредиту в передбачені договором терміни в обліку ці процеси відображаються наступними записами:

- Дт каса, поточний рахунок, кореспондентський рахунок
- Кт кредити

Одночасно списується поза балансом одержане забезпечення та зобов'язання з кредитування, що залишилось:

- Дт 990 Кт 9500
- Кт 990 Кт 9100(9129).

У випадках, коли позичальник не повертає кредит у встановлені терміни, то передбачаються процедури, які фіксуються в правовому полі та обліку:

- Пролонгація договору;
- Прострочена заборгованість (Дт Прострочена заборгованість Кт Кредитний рахунок);
- Безнадійна заборгованість:
 - (Дт Резерви під заборгованість
 - Кт прострочена заборгованість;
 - Дт Борги, списані у збиток
 - Кт Контррахунок.

Крім відсотків за користування кредитом, у підприємства, як правило, виникають і інші витрати, безпосередньо пов'язані з залученням кредитних ресурсів, а саме: – комісія банку за відкриття позичкового рахунку та інші послуги, пов'язані з наданням кредиту; – витрати на нотаріальне посвідчення та/або державну реєстрацію договорів застави; – оплата консультаційних, бухгалтерських та аудиторських послуг (підготовка документів для банку з техніко-економічного обґрунтування проекту, фінансової звітності, аудиторських висновків (звітів незалежних аудиторів) тощо); – витрати на експертну оцінку (предметів застави, об'єкта інвестування (у випадку, коли банк надає кредит під інвестиційний проект) тощо); – складові методики обліку кредитних операцій підприємства облік основної суми кредиту облік суми процентів, які нараховуються за користування кредитом облік витрат, які виникають у зв'язку із залученням кредитних ресурсів – забезпечення кредиту (виникнення відносин забезпечення зобов'язань – застави, гарантії, поруки); страхування предмета застави або відповідальності позичальника) [3, с. 173]. Але на відміну від суми кредиту і відсотків перераховані вище витрати мають

разовий характер і виникають лише на стадії отримання та оформлення кредиту. Варто звернути увагу на те, що в Україні існують проблеми кредитування підприємств. До основних доцільно віднести наступні: – високі відсоткові ставки; – проблеми законодавчого та нормативного забезпечення фінансової діяльності підприємств, зокрема, їх кредитної підтримки [4].

Висновки. Організація обліку кредитних операцій банку має забезпечувати розробку єдиних правил та процедур для вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про операції зовнішнім і внутрішнім користувачам. Відображення інформації про отримані кредити банків на рахунках бухгалтерського обліку залежить від того, до якого виду зобов'язань підприємства може бути віднесена заборгованість, що утворилась в результаті одержаного кредиту. Процес кредитування потребує правильного ведення бухгалтерського обліку, оскільки має чітко виражені особливості. Кредитні операції потребують ефективної організації та постійного удосконалення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 12.12.2008 р. (із змінами та доповненням) в редакції № 2516-IX від 15.08.2022 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=6&nreg=2121-14>.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р №435-IV, із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Губіна І. Фінансово-кредитний облік: від простого до складного. *Бухгалтерія: збірник систематизованого законодавства*. 2005. № 8. С. 169-190.

4. Акчуріна Ю. М., Мальцева А. І. Проблеми та перспективи кредитування малого бізнесу [Електронний ресурс]. *Вісник Запорізького національного університету* – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Natural/Vznu/eco/2008_1/2008-26-06/akch.pdf.

**ВИТРАТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ: СУЧАСНІ
АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ**

Шевців Любов Юліанівна

к.е.н., доцент

Хмизовець Василина Володимирівна

студент

Львівський національний університет

м. Львів, Україна

Анотація: досліджено актуальні проблеми управління та контролю за витратами на підприємстві. Визначено роль системи управління витратами, принципи її формування та вплив на результати діяльності підприємства. Висвітлено переваги ефективного управління витратами. Проаналізовано напрями вдосконалення системи управління витратами.

Ключові слова: витрати, процеси формування управлінських рішень, сучасна система управління витратами, методологія управління витратами, основні завдання управління витратами.

Витрати є основою вибору стратегії розвитку й прийняття управлінських рішень, орієнтиром встановлення ціни на продукцію та передумовою приросту капіталу підприємства. Зважаючи на це, облік інформації про витрати для формування управлінської звітності займає важливе місце в управлінні підприємствами, діяльність яких характеризується значним рівнем витратомісткості, є визначальним якісним чинником і показником їх господарювання. Модель обліку витрат та обсяг інформації, зібраної, обробленої щодо витрат, залежать від чітко визначених потреб споживачів.

Метою роботи є дослідження існуючої системи управління витратами на підприємстві та сучасні методи контролю за нею.

«Управління витратами – специфічна функція управління, яка забезпечує

планування, організацію, мотивацію, контроль та регулювання витрат діяльності; принципово нова система, яка дає змогу чітко відстежувати, аналізувати й контролювати витрати.» [1, с. 15].

Управлінський облік і контроль витрат здійснюються на основі даних бухгалтерського обліку (бухгалтерський баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про рух грошових коштів організації).

Традиційна система управлінського обліку та контролю постачає нерелевантну інформацію для розподілу витрат і контролю інвестицій, оскільки зосереджує увагу менеджерів на обсязі та центрах виникнення витрат, не пояснюючи причин їх виникнення. До того ж традиційні системи та методи економічної діагностики та економічної оцінки ґрунтуються на визначенні економічних показників, які відображають ендогенні господарські процеси на підприємствах, не враховуючи вплив на них ринкових та інших зовнішніх чинників.

Прийняття будь-якого управлінського рішення на підприємстві загалом чи на кожному рівні управління, неможливе без детального обліку, економічного контролю та аналізу як фінансового складу підприємства в цілому, так і окремих його складових частин, у тому числі й капіталу, залученого до діяльності підприємства [2, с. 2-3].

Процеси управління витратами пов'язані з інформацією, різною за характером та економічним призначенням. Потоки інформації дозволяють попередньо оцінити альтернативи, далі обрати необхідний аналітичний інструментарій і сформувані процедури ресурсного забезпечення реалізації стратегічних і оперативних планів.

Метою управління витратами є отримання прибутку за нормальних умов господарювання та в умовах невизначеності шляхом виконання наступних завдань:

- формування обліково-інформаційної бази;
- проведення аналізу структури витрат та визначення її впливу на результати діяльності підприємства;

- планування суми і рівня витрат;
- бюджетування та прогнозування суми витрат;
- організації контролю за процесом виникнення витрат;
- органічне поєднання оптимізації витрат із високою якістю продукції або наданої послуги;
- прийняття рішень у системі управління.

Система управління витратами спрямована на вирішення завдань: здійснення контролю за ходом господарської діяльності підприємства; виявлення тенденцій змін рівня, обсягу та структури витрат на обсяг виробництва та одиницю продукції; збір, аналіз інформації про витрати; планування витрат у розрізі елементів, виробничих підрозділів і видів продукції; пошук резервів економії ресурсів і оптимізації витрат тощо.

Система управління витратами має функціональний та організаційний аспект, а її базовими компонентами є керуюча та керована підсистеми. Ключовими структурними елементами керуючої підсистеми підприємств є працівники різного управлінського рівня (директори, менеджери, бухгалтери, завідувачі виробництвом, відповідальні особи та ін.) [4, с. 115-116].

Основними функціями керуючої підсистеми є класичні функції управління (планування, організація, мотивація, контроль), які можуть бути поширені за рахунок конкретних функцій, таких як облік і аудит, аналіз, бюджетування, прогнозування, координація тощо. Завданнями означеної підсистеми є «...розробка методів менеджменту, завдяки яким вона впливатиме на працівників, забезпечуючи їхню мотивацію праці, керуючи та координуючи діяльність».

Управління витратами підприємства потрібно здійснювати у послідовності, представленій на рис. 1.

Метою управління виробничими витратами підприємства є довгострокове забезпечення його економічної ефективності за умов впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на рівень та поведінку витрат. На основі такого аналізу можна виявити стратегічні напрями оптимізації витрат.

Рис. 1. Етапи процесу управління витратами

Джерело: [3, с.115].

До основних завдань управління витратами відносять:

- ідентифікація витрат за їх видами, місцями виникнення та носіями;
- визначення поведінки витрат;
- розрахунок абсолютного розміру витрат, визначення їх структури та динаміки в цілому по підприємству та за окремими його структурними підрозділами;
- формування собівартості послуг/виробництва;
- формування та визначення суми витрат за процесами діяльності (придбання, виробництво продукції (послуги), реалізація, організація споживання);
- оптимізація витрат (зокрема, транспортних витрат підприємств; пошук резервів зниження витрат підприємства за умов збереження якості виготовленої продукції або наданої послуги; бюджетування).

Для реалізації стратегічних цілей робітникам необхідно враховувати взаємозв'язок концепцій управління витратами, систем обліку витрат і

властивих їм методів калькулювання.

Керуюча система управління витратами може використовувати методи управління (директ-костинг, стандарт-кост, таргет-костинг, ABC-costing, абсорпшен-костинг, кайзер-костинг, теорія обмежень, CVP-аналіз, метод EVA тощо), технічні засоби управління, поведінкові аспекти (впровадження кодексу етичної поведінки, надання повноважень приймати рішення, стимулювання за отримані результати).

Об'єктом управління (керована система) є процеси, операції, явища, які виникають під час господарської діяльності підприємства, що розглядаються з огляду витрачання ресурсів, тобто здійснення витрат. Предметом управління є самі витрати. [5, с. 445-446].

Для ефективного управління витратами підприємства можуть застосовувати різноманітні базові концепції управління витратами: «...витратоутворюючих факторів, доданої вартості, ланцюжка цінностей, альтернативних витрат, трансакційних витрат, концепції ABC, стратегічного позиціонування та стратегічного управління, концепції життєвого циклу продукції, цільової собівартості (target costing), кайзен-костинг, бенчмаркінг витрат, управління конкурентоспроможними витратами, концепцію екологічних витрат (енвайроментал костинг), концепцію витрат, що пов'язана з якістю, а також стандарт-кост та директ-костинг». Ефективність застосування системи управління витратами виробничої діяльності суб'єктів господарювання залежить від формування її обліково-аналітичного забезпечення, інструментом якого виступає калькулювання собівартості продукції, забезпечення об'єктивності якого дає можливість здійснювати контроль за виникненням витрат, виявити резерви їх зниження, сформувавши економічно-обґрунтовану ціну та визначити рентабельність різних видів продукції.

Функціями обліково-інформаційного забезпечення системи управління витратами є:

– інформаційна – визначення інформаційних потреб у частині витрат та забезпечення інформацією керівників різних рівнів управління підприємства,

які несуть відповідальність за досягнення ключової цілі;

- облікова – документально-обґрунтоване відображення витрат підприємств у грошовому, трудовому та натуральному вимірниках для реалізації функцій управління [6, ст. 328].

Етапи формування обліково-інформаційного забезпечення для управління витратами:

- організація процесу формування інформації щодо витрат у підприємствах відповідно потреб системи управління;
- визначення (розробка) елементів обліково-інформаційного забезпечення;
- створення облікової та позаоблікової інформації та її передача особам, що приймають рішення.

Методологія управління витратами підприємства полягає у:

- формуванні методики прийняття управлінських рішень із застосуванням відповідних інструментів;
- поєднанні формальних і неформальних методів прийняття управлінських рішень.

Елементом системи управління витратами є класифікація витрат, принципи організації управлінського обліку, методи обробки і контролю інформації, облік витрат, правильне розуміння їх призначення.

В управлінні витратами найважливіше значення має оперативно отримана інформація про витрати, що дозволяє втручатись у виробничий потенціал і оптимізувати його. Основним принципом управління витратами є відповідність системи обліку цілям управління [7, с. 178-179].

Сутність та зміст процесу прийняття управлінських рішень розкриває його технологію, яка є сукупністю етапів, робіт, операцій, методів розроблення та реалізації.

Класифікація методів управління витратами підприємства запропоновано в табл. 1.

Класифікація методів управління витратами підприємства

Класифікаційні ознаки	Групи методів
за способом впливу	методи прямого впливу; методи непрямого впливу
за формою впливу	кількісні методи, якісні методи
за термінами управління	методи стратегічного управління, методи тактичного управління
за цільовим призначенням	методи управління з метою диференціації споживчих якостей продукції, методи управління, спрямовані на мінімізацію витрат
за організацією впливу на витрати	методи управління діями (поведінкою), методи управління через взаємний контроль
за функціональною ознакою	методи прогнозування витрат, методи планування витрат, методи регулювання витрат, методи мотивування (стимулювання) економії витрат, методи контролювання витрат
за напрямом впливу	Економічні, технологічні, соціально-психологічні, організаційні (логістичні), адміністративні
за характером впливу	Функціональні, комплексні
за об'єктами витрат	методи управління витратами на господарські операції методи управління собівартістю продукції методи управління витратами за центрами відповідальності
за видами діяльності	методи управління витратами операційної діяльності методи управління витратами інвестиційної діяльності, методи управління витратами фінансової діяльності
за формою обробки інформації	традиційні методи, детермінованого факторного аналізу, стохастичного факторного аналізу, евристичні методи, методи математичної статистики, математичні методи з використанням обчислювальної техніки

Джерело: [3, с. 178].

Методика прийняття управлінських рішень полягає у визначенні об'єкта

дослідження та виділенні елементів у системі та дослідженні взаємозв'язків між ними. Крім того, за конкретних умов діяльності підприємства здійснюється вибір оптимального варіанта управлінського рішення.

Поєднання формальних і неформальних методів прийняття управлінських рішень включає методи системного та комплексного підходів, моделювання, економіко-математичних досліджень тощо.

Метою управління витратами є отримання прибутку за нормальних умов господарювання та в умовах невизначеності шляхом виконання наступних завдань:

- формування обліково-інформаційної бази;
- проведення аналізу структури витрат та визначення її впливу на результати діяльності підприємства;
- планування суми і рівня витрат;
- бюджетування;
- прогнозування суми витрат;
- організації контролю за процесом виникнення витрат;
- органічне поєднання оптимізації витрат із високою якістю продукції або наданої послуги;
- прийняття рішень у системі управління [8, с. 115-116].

Отже, витрати є одним з вирішальних факторів впливу на фінансові результати суб'єктів господарювання, тому формування обліково-аналітичної інформації щодо витрат займає важливе місце в системі підвищення ефективності діяльності як в цілому підприємства, так і кожного структурного підрозділу. Розвиток конкуренції на ринку та зниженням норми прибутку значною мірою залежать від поведінки витрат та управління ними в довгостроковому періоді. Вміння планомірно і раціонально керувати витратами в періоди погіршення кон'юнктури ринку підвищує шанси на виживання.

Стан управління витратами залежить від достовірності наданої інформації, тому корисною є результативна інформація процесу контролю, зокрема, про законність здійснених операцій, що призвели до виникнення

витрат, достовірність показників фінансової звітності в розрізі елементів витрат тощо. Ефективність управління витратами залежить від комплексності, обсягу, глибини та якості інформаційної системи, а застосування науково-методичного підходу до формування обліково-інформаційного забезпечення на підприємствах дозволить органічно поєднати витрати з високою якістю продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голов С.Ф. Управлінський облік. Голов С.Ф. Київ. Лібра 2002. 704 с.
2. Подолянчук О. А. Облік в системі управління витратами. Ефективна економіка. 2018. № 7.
3. Шевців Л. Ю. Логістичні витрати підприємства: формування та оцінювання. Монографія. Л. Ю. Шевців. І. Петицький. Львів. Видавництво Львівської політехніки. 2011. 244.
4. Дерій В.А. Витрати і доходи підприємств у системі обліку та контролю. Монографія. Тернопіль. ТНЕУ. Економічна думка. 2009. 272 с.
5. Семчук І. В. Шляхи підвищення ефективності управління витратами на підприємстві. Глобальні та національні проблеми економіки. І. В. Семчук. В.Г. Мазур. №22. 2018. С. 544-548.
6. Труфіна Ж.С. Внутрішній контроль як один з механізмів формування управління витратами виробництва. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. 2. С. 327-331.
7. Панасюк В. М. Витрати виробництва: управлінський аспект: монографія. Тернопіль: Астон, 2005. 228 с.
8. Маляревський Ю. Д. Перспективи управлінського обліку: організаційно-економічний механізм як основа ефективної операційної діяльності підприємства. Монографія. Ю. Д. Маляревський. С. В. Лабунська. Л. В. Безкоровайна. Харків. Видавництво ХНЕУ. 2008. 164 с.

LEGAL SCIENCES

УДК 340.12

LEGAL UNDERSTANDING: THEORETICAL ASPECTS

Fastovets Nataliia Valeriivna,
Associate Professor,
Ph.D. in State Administration
Kyiv National University of
Technologies and Design
Kyiv, Ukraine

Relevance. The single instrument for the protection of human rights in the modern world remains the right, provided by the legal coercion of the state. These arguments justify the relevance of the tasks facing modern society and the need to improve practical aspects of legal regulation.

It is connected with the fact that legal regulation is the instrument that ensures the progress of evolutionary processes in society.

The law as one of the unique products of human life includes historical, cultural, ethical, religious, state, international experience of regulating social relations and at the same time serves as an abstract ideal of a measure of good and justice. Humanity expands its influence, new kinds of legal relations appear, leaving the question of understanding the right at the level of actual and important tasks.

The term of law in different times called various phenomena [1]:

- human freedom, i.e. the space of human behavior (activity) possibilities;
- justice as assessed against certain subjects of society certain property of social phenomena, in particular human actions;
- rules (regulations) of various origin concerning human behavior, in particular customs and traditions;
- part (or form) of morality;

- only such norms of behavior which are considered fair by some or other subjects;
- the norms of such behavior established by the state, its bodies or officials;
- agreements (agreements) of participants of public relations;
- social relations of a certain kind;
- communication (negotiations, discourse) between subjects;
- requirements (obtaining) of the subjects concerning granting them certain benefits, values, addressed to society, state or other persons;
- opportunities to meet the human needs and interests of the participants of public relations;
- the interests of social groups or the whole society protected by the state or other public authority;
- balancing (weighing) the interests of people and their groups among themselves;
- feelings, experiences, emotions of participants in social relations.

To clarify social phenomena, which come under the understanding of "law" in modern science, the philosophical category – legal understanding - was formed.

Legal understanding is a mental process, aimed at learning the law, awareness of the law, forming one's own attitude to the law.

The legal understanding contains the action and the result. The action is a mental process during which the individual forms an understanding (finds out) of the essence of the right.

The result of legal understanding is the very understanding of what essence the right contains (has).

Legal understanding appears simultaneously with the human society. At the beginning (the times of the pro-community) as an awareness of the value of the rules for the survival of the individual and its kind. Over time, legal understanding is drawn up into individual's idea of the importance of law for a person and society.

The level and quality of legal understanding depends on the historical stage,

the intellectual component and the level of consciousness of a particular individual, which carries out the process of legal understanding (cognition, awareness, formation of the image of law).

Signs of legal understanding [1]:

- the cognitive nature – legal understanding is the process of cognition and the result of awareness the essence and content, functioning and purpose of law in the life of a person, society and the state at the level of everyday ideas or scientific or professional knowledge;

- general legal nature – the content of legal understanding is knowledge about the essence and content of law, its functioning and purpose in the life of the person, society and the state;

- theoretical nature – legal understanding has a theoretical nature, i.e. aimed not at obtaining facts, but at revealing internal relations, general and specific patterns of legal reality development;

- integrative (synthetic) nature – legal understanding is both a process and a result of learning the essence of law, a characteristic and an estimation of attitude to the image of law in the public legal consciousness.

The essence of legal understanding lies in the importance of the concept of law.

The subject of legal understanding is an individual.

The object of legal understanding is the right in all its manifestations. The content of the legal understanding is knowledge about the law, an own assessment of the existing law and the assessment of the law in the historical aspect.

Manifestations of legal understanding: law on a planetary scale; law of a certain society; branch of law; institution of law; separate legal norms; legal consciousness; legal relations [2].

The classification of legal understanding takes place according to certain characteristics and criteria. For example, legal understanding is divided into general social ("natural") and special social ("positivist") [2].

The classification is based on the connection of the legal phenomenon with the governmental and regulatory activity of the state and its bodies. According to this

criterion, the types of legal understanding are divided into natural – the ones that are not connected with the activity of the state, but arose from natural – social needs (right to life, right to marriage, right to defend oneself, to take care of one's property).

The second category of legal understanding has exclusively state-volitional origin (legal laws, acts, decrees, and resolutions).

Conclusions. The complexity and diversity of the law as a social phenomenon forms a large number of doctrines. For modern law specialists it is important to understand the reasons of this pluralism, which lie in many factors: historical aspects of time, the level of economic and world-view development of a particular society, natural conditions, which operate on this territory.

LITERATURE

1. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

2. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. – К.: НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.

**CORRELATIONSHIP OF THE SYSTEM OF INTERNATIONAL AND
NATIONAL LAW**

Fastovets Nataliia Valeriivna,
Associate Professor, Ph.D.
in State Administration
Kyiv National University of
Technologies and Design
Kyiv, Ukraine

Introduction. The course of national international policy is to strengthen sovereignty and equal relations with international subjects. The changes taking place in the Ukrainian law are connected with the course on European integration and the need to adapt the national legislation to the European legislation.

Within the framework of the above mentioned tasks, the researches aimed at clarifying the level of correlation between national and international law are relevant.

The purpose of the article is to highlight the level of correlation between national and international law.

Presenting main material. According to the provisions of Article 9 of the Constitution of Ukraine, national legislation is a set of laws, bylaws, and international treaties ratified by Ukraine [1].

International law is the relationship between states and international subjects of law. The correlation between national and international law in modern conditions of world globalization is influenced by the urgent need for states to come together to jointly solve common problems of ensuring peace and security.

Ukraine needs to solve national problems related to intervention and restoration of territorial integrity.

Among scientists, there are the following views on how national and international law should be related: the concept of the supremacy of international law; the concept of the supremacy of national law.

The concept of the supremacy of international law involves enshrining in one's own national legislation the priority of international treaties. Thus, if the norm of the international treaty contradicts the national legislation, it is necessary to apply the norm of the international treaty.

The concept of the supremacy of national law gives priority to the norm of national law, and the international norm is applied under the conditions of its compliance with one's own legislation.

The processes of European integration have led to the necessity of "adaptation of national legislation" to the EU norms.

The definition of the legal phenomenon, which was named "adaptation of the national legislation", is contained in the text of the Strategy of Ukraine's Integration to the European Union, approved by the Decree of the President of Ukraine dated June 11, 1998.

The term "adaptation of Ukrainian legislation" is defined as reforming the national legal system and gradually bringing the domestic legislation in line with European standards [2].

The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine defined the Concept of Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union, which is interpreted as the adaptation of national legislation to the legislation of the European Union as a process of convergence and gradual bringing of the legislation of Ukraine into compliance with the legislation of the EU [3].

As the process of bringing the laws of Ukraine and other normative-legal acts into compliance with the *acquis communautaire* interprets the Law of Ukraine "On the General State Program of Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union" as adaptation of the legislation [4].

The Agreement on Partnership and Cooperation between Ukraine and the European Communities and their Member States (June 14, 1994) established the priority areas of legal activity in the procedure for the adaptation of national legislation to the legislation of the European Union.

The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Additional

Measures to Strengthen Work on the Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union" dated March 31, 2004 No. 417 established the Interdepartmental Coordination Council for the Adaptation of the Legislation of Ukraine to the EU Legislation.

The national program of adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation outlined the program of Ukraine's activities on the way to achieving the criteria for EU membership. Thus, we can conclude that the purpose of adapting the national legislation to the state of "compliance of the legal system of Ukraine with the *acquis communautaire*" is the intention to join the EU.

In the Partnership and Cooperation Agreement, Ukraine's intention to integrate into the EU and bring domestic legislation into compliance with EU legislation is recorded.

The main measures of the adaptation process should be the following: bringing current legislation to EU requirements and standards, creating a mechanism for bringing draft legislative acts of Ukraine into compliance with EU law.

Ukrainian legislation establishes the primacy of international law. Article X of the Declaration on State Sovereignty of Ukraine declares Ukraine's recognition of the priority of the generally recognized norms of international law before the norms of domestic law.

In addition, the process of bringing national law into line with EU law is actively underway. This process takes place by sending to relevant international legal sources, by means of the reception and transformation of national law.

Thus, we can conclude that the correlation between international norms and national norms of law is under the influence of the European integration measures of Ukraine and in the order stipulated in Article 9 of the Constitution of Ukraine: "current international treaties, the agreement on the obligatory nature of which is given by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine. The conclusion of international agreements, which contradict the Constitution of Ukraine, is possible only after making appropriate amendments to the Constitution of Ukraine".

LITERATURE

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. 1875- IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1875-IV> Page 2 10.
2. Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.
3. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 № 1496.
4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.

MAIN PERIODS OF HUMAN RIGHTS DEVELOPMENT TRENDS

Nakonechna Anna Mykhailivna,
Doctor of Jurisprudence, assistant
Novosad Vladyslav Dmytrovych,
Student
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

Annotation: Human rights are the basic capabilities that help a person to exist in a certain period of time, without these rights it is impossible to distinguish a person as a separate subject of legal relations. The emergence of human rights was accompanied by a change in social relations. Therefore, since the beginning of time, a person did not have the variety of rights that exist today, due to the imposition of prohibitions by society. The development of relations between individuals, the creation of understanding of the need and importance of these rights led to the development of human rights, to their greater importance and diversity. In this article, it is proposed to single out, in our opinion, the key periods of human rights development trends and clarify the main historical reasons for their development.

Key words: human rights, fundamental rights, the right to housing, the right to equality, the right to life, the right to work, the right to change sex.

Today is characterized by the constant search for an understanding of the term «human rights». This is caused, first of all, by the complexity of the justification, due to its complex and multifaceted nature. In the scientific literature, there are the following approaches to understanding «human rights»:

a) Natural-social approach (needs approach), where human rights are certain human capabilities that are necessary for its existence and development in specific historical conditions, are objectively determined by the achieved level of human development and must be common and equal for all people .

Among other approaches that exist in legal literature, according to P. Rabinovych, the following can be singled out:

b) Ethical (or ethical-normative) approach, which understands human rights as a form of existence, a way of manifesting the principles and precepts of morality;

c) Psychological approach, where human rights are certain ideas of a person, his views and requirements regarding the provision of certain benefits by society or the state;

d) Religious, where human rights are a phenomenon established by an extraterrestrial, immaterial creator (for example, God);

e) Legist (legal-positivist) approach, in which human rights are only those human opportunities granted to him by the state, by enshrining them in the sources of positive law [1, p. 4–14].

In our opinion, it is most appropriate to understand the term human rights as certain opportunities and aspirations with the help of which a person realizes his interests, which at the same time do not contradict the general rules in society, but serve to ensure the full existence of a person as a subject of social relations. In view of the above, the problem of identifying these opportunities and aspirations, based on the historical variability of social relations, arises.

From the earliest times, man began to distinguish a number of basic rights, which at that time were the most important for him, as they directly affected his existence as a full-fledged subject. Here we can include the right to a place in the tribal community (without the existence and provision of this right, a person could not exist at all. This is due to the fact that, firstly, due to the underdevelopment of the remanent, work was quite exhausting and one person could not satisfy his interest in food; secondly, without the protection of the community, it could be killed without the threat of punishment), the right to remand (as the origin of the understanding of collective property), and later to private (individual) ownership of this remand.

Society is characterized by a long path of its development: from primitive to modern times, thus, priorities and views on life of people of different time periods change.

Based on empirical experience, taking into account the historical circumstances that influenced the recognition and consolidation of fundamental human rights, the following periods of trends in the development of human rights can be distinguished:

a) General, primitive. They are laid on the basis of the «primitive» existence of a person, where the main things for him are things of objective existence (housing, work, funds, food).

These rights include the right to housing, the right to property, to earned funds (or to earned products).

The formation of such a period is expedient until the 18th century and, even, in some cases, up to the 19th century.

Regarding the right to life it is the basic human right which is not considered in this period as the preservation of this life, because death at that time was quite a common phenomenon and the value of a person's life was at a low level. Only later will the understanding of the right to life begin as the basic one, without which all other rights cannot exist.

b) Rights that arise as a result of revolutions. As a result of the unequal division of society into states (according to property or other distinguishing features), one part of society lived in luxury at the expense of another constricting part (the poor population). Usually, 85-90% of the population was oppressed and this majority realized the need to implement the rights of equality and freedom with the help of revolutionary principles.

To these rights we include the right to equality, the right to freedom, the right to democracy (as a specific right to express the will of a group of persons).

The formation of such a period is expedient from the 17th century and even, in some cases, to the 20th century.

c) Rights related to the First and Second World Wars. These two wars took the largest number of lives in human history, about 20% of the population was killed, and another 7% were left crippled. It is in this period that the understanding of the right to life as one of the ancestral ones arises, for the emergence of related human rights. Its protection and implementation should become the main duty of the state. Further

post-war reconstruction and the beginning of labor movements led to the separation of another right, between private and public, - social right. Its content was to reduce the number of deaths and accidents at the workplace and, as a result, to preserve the right to life.

These rights include: the right to life, the right to work, the right to social security, the right to rest, and the right to health care.

The formation of such a period has been expedient since the beginning of the 20th century.

d) The right to pluralism. The collapse of the Soviet Union led to the decline of the «iron wall of silence». Each person understood that his view and opinion became important and would be able to change the course of the state's existence.

These rights include: the right to access the mass media, the right to political pluralism, the right to elect and be elected.

The formation of such a period is expedient closer to the end of the 20th century.

e) The generation of avant-garde. In general, this period is quite controversial. The emergence of this period is explained by scientists from different aspects. In our opinion, the basis of the emergence is the «satisfaction» of a person, which is considered as the main impetus for the creation of these rights.

These rights include: the right to same-sex marriage, the right to change gender, etc.

The formation of such a period occurs at the beginning of the XXI century.

In view of the above, the following can be proposed.

a) There are several approaches to understanding the term «human rights» due to its complex and multifaceted nature. It is most appropriate to understand the term «human rights» as certain opportunities and aspirations with the help of which a person realizes his interests, which at the same time do not contradict the general rules in society, but serve to ensure the full existence of a person as a subject of social relations.

b) Human rights changed over time and led to the emergence of new rights that

are necessary for a person in specific historical conditions.

c) It is proposed to distinguish such periods of human rights development trends as: a) General, primitive; b) Rights that arise as a result of revolutions; c) Rights related to the First and Second World Wars; d) The right to pluralism; e) The generation of avant-garde.

Each of them has various prerequisites for its emergence, which are inherent in a certain historical approach.

Therefore, all the events that take place in society lead to the recognition and consolidation of human rights, the main purpose of which is: ensuring human rights and freedoms and decent living conditions.

LIST OF REFERENCES

1. Rabinovych P. M. Human and citizen rights: academic manual
P. M. Rabinovych, M. I. Havroniuk. Kyiv: Atika, 2004. 464 p.

**ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ ПРИРОДНЕ ПРАВО НА ФУНДАМЕНТІ
«ПРИРОДИ РЕЧЕЙ» РЕНЕ МАРЧИЧА**

Бесага Ірина Василівна,
аспірант кафедри
загально-правових дисциплін Інституту права
Львівський державний університет внутрішніх справ

Анотація. Розвідка присвячена пошуку та висвітленню екзистенціалістських мотивів у напрацюваннях австрійського філософа-правознавця Рене Марчича. Увага зосереджується на відтворенні поглядів філософа права на становище людини-у-світі та людини-у-праві, значенні свободи вибору при прийнятті індивідом правового рішення.

Ключові слова: природно-правове вчення, Рене Марчич, філософія екзистенції, правопорядок, «природа речей».

Звернення до постулатів екзистенціалізму прослідковується також у ідеях австрійського філософа Рене Марчича (Rene Marcic, 1919-1971). Його погляди, які так і не були кінцево оформлені у філософсько-правову концепцію, зосереджені на відродженні античної ідеї космізму, яка під впливом томістських та екзистенціалістських поглядів правознавця зазнала відповідної трансформації. Своє вираження у концепції Р. Марчича віднайшли також ідеї Г. Кельзена з його розумінням «основної норми».

Оригінальний варіант інтерпретації поняття права австрійський правознавець виклав у праці «Конституція та Конституційний Суд» (Verfassung und Verfassungsgericht, 1963). Перш за все, дослідник виходить із того, що світ існує у апріорній впорядкованості суцього. Науковець проводить паралелі між порядком як таким та правопорядком: право – об'єктивний порядок, що наділений незалежним від людського досвіду існуванням. Воно (право) також складається з норм які виглядають як нормативна ієрархія: правовим може бути

лише те, що належить до якоїсь з ланок певного правопорядку і як нижче правове явище (правова норма) відповідає вищій нормі, якою воно обумовлене [1, с. 15-16; 2, с. 119]. Норма тут виступає не стільки як Повинне, скільки як реальний стан зв'язаності явищ, окреслення границь, що складають світовий порядок. Правомірність та порядкомірність використовуються як синоніми.

Звернення до природи речей (у Р. Марчича – порядку суцього або ж «визначеної речами середини конкретної ситуації» (нім. «Sachbestimmte Mitte der konkreten Situation») [3, с. 312] передбачає онтологізацію ідей філософа права та його наближення до поглядів прихильників природно-правових теорій. (Природне) право тут трактується як еманация порядку суцього. Його характерними рисами виступають впорядкованість та нормативність. Правознавець писав: «Я уявляю сувору онтологію права і визнаю в праві як порядку і нормі трансцендентальне А саме, я розглядаю дійсність буття або світу як дійсність права. Право є риса буття (природи, натури) Порядок буття і порядок права в основі сходяться, вони в основі одне і те ж» [4, с. 129].

Водночас, як далі зазначає сам науковець, світовий порядок, який отримує своє вираження через (природне) право, не завжди є відкритим чи зрозумілим людині. Для цього необхідним є існування позитивного права. Останнє на ступені трансцендентального і сутнісного порядку є частиною права буття, тобто природного права, яке означає природний закон або «основну норму» у її розмінні Г. Кельзенем [1, с. 23-24; 2, с. 119]. Природне право і право позитивне є нероздільними, їх норми утворюють ієрархічний лад [5, с. 81].

Наступні, уже екзистенціально орієнтовані, спроби філософсько-правового осмислення феномену права зроблено Р. Марчичем у праці «Людина – право – космос: три шляхи мислення у сьогобутність» (Mensch, Recht, Kosmos: drei Gedankenwege ins Dasein, 1965) [6, с. 117].

У згаданій праці Р. Марчич обґрунтовує як соціально-комунікативну, так і індивідуальну (екзистенціальну) початковість права. Порядок, як місце розгортання названих сфер, виступає також засобом їх поєднання.

Зіткнення природи людини і природи речей у Р. Марчича надалі стає

наріжним каменем його розвідок. Перш за все, автор ставить питання: «віддавна люди і право належали і потребували одне одного особливим, специфічним чином. Але якщо це так, чи є людина господарем права, чи підкоряється йому? Що є таке людина, і що таке право?» [6, с. 25; 7, с. 199].

Людина розглядається через призму філософії екзистенціалізму. Як стверджує відомий австрієць, «людина, як і всі інші речі, є частиною, членом універсуму ... вона є місце, де чуттєвий і надчуттєвий світи переходять один в одного. Вона стоїть на межі, і до сутності стража належить, що він стежить за межею» [6, с. 25; 7, с. 199].

Сутність буття людини, за Р. Марчичем, полягає у постійному переході цієї межі. Остання втримує світ як ціле у певному порядку, не дає змішатися його складникам. Відтак, відносини людини і права як порядку є двоїстими: як страж порядку людина помагає йому здійснитися, а як соціальна істота, що реалізує себе лише у суспільстві і через суспільство, вона перебуває під владою його правил [7, с. 199].

Продовжуючи лінію екзистенціалістів, Р. Марчич підкреслює винятковий статус людини стосовно права: хоча ні розум, ні воля людини не є джерелом права, вона (людина) наділена свободою. Остання полягає в тому, що людина - єдина у світі істота – може шляхом індивідуального рішення виконувати чи не виконувати веління права (звісно, під власну відповідальність) [6, с. 44].

Подібні інтенції взаємозв'язку людини і світового порядку виписані також у праці «Філософія права» (1969) [4, с. 151]. «Людина, – пише Р. Марчич, завжди вже знаходить право наявним, а точніше – віднаходить серцевину права, яка розташована в бутті» [4, с. 131]. Осягнення права тут, традиційно для прихильників правового екзистенціалізму, здійснюється не логічним шляхом, а феноменологічним [5, с. 83, 85, 86]. Слідуючи з цього, реальність права розглядається як реальність у відношенні до суб'єкта, як дана суб'єкту у якості «феномену», у значенні буття, яке само себе показує, буття в-собі-для-нас.

Правознавець здійснює намагання вписати окремі риси вчення про

природу людини в рамки «природи речей». Для цього він повертається до мотивів томізму з його ідеєю рівності перед Богом: «люди рівні в своїй подобі Богу, вони однаково смертні; смерть є фінальний зрівнювач всіх перед Богом». Рівність є первинною схемою права [8, с.405].

Таким чином, право у розумінні Р. Марчича постає як закладений у світі порядок, у який вписана також і людина, яка, водночас, наділена не лише здатністю сприймати та слідувати цьому порядку, але також виходити за межі, змінювати його. В результаті трактування права як вираження світового порядку, Р. Марчич справедливо піддавався критиці за панюризм, однак, його пояснення існування людини і буття права близьке до ідей екзистенціалізму та онтологічних природно-правових вчень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Marcic R. *Verfassung und Verfassungsgericht*, Wien 1963.
2. Мальцев Г. В. *Понимание права: подходы и проблемы*. М.: Прометей, 1999. 419 с.
3. Marcic R. *Vom Gesetzesstaat zum Richterstaat*. Wien 1957. 548 s.
4. Marcic R. *Rechtsphilosophie : eine Einführung*. Freiburg, 1969.
5. Marcic R. *Das Naturrecht als Grundnorm der Verfassung. Das Naturrecht in der politischen Theorie, Erstes Forschungsgespräch*. Schmölz, Franz-Martin (Hrsg.). Springer. Wien. 1963.
6. Marcic R. *Mensch, Recht, Kosmos: drei Gedankenwege ins Dasein*. Wien;. Köln; Stuttgart; Zürich: Europa Verlag, 1965.
7. Стовба О. В. *Право і час*. Харків: Тім Пабліш Груп, 2016. 366 с.
8. Marcic R. *Weltfriede und Rechtswesen. Oesterreichische Zeitschrift fur offentliches Recht*, vol. 18. 1968.

МОНАРХІЯ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ: ОЗНАКИ, ВИДИ

Ковальова Алла Євгенівна

студентка

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Анотація: У публікації досліджені основні ознаки та види монархій, що існують на даний час. Монархії існували в різних історичних умовах розвитку людства від часів фараонів в Давньому Єгипті і до теперішнього часу. Пристосовуючись до історичних, політичних, економічних, соціальних змін, монархії набували нових рис, або втрачали ознаки, що були їм характерні. У роботі виділені основні риси притаманні різним обмеженим (конституційна, парламентська, дуалістична) і необмеженим монархіям (абсолютна і теократична).

Ключові слова: форма державного правління, монархія, теократична монархія, дуалістична монархія, конституційна монархія, обмежена монархія, парламентська монархія.

Зацікавленість даною темою зумовлено недавньою зміною голови держави в одній з найдавніших монархій сучасного світу. Закінчилась епоха Єлизавети II, яка правила Великою Британією близько 70 років, та на престол зійшов новий король – Чарльз III. Саме ці події зумовили підвищення в суспільстві інтересу до зазначеної тематики. *Тема дослідження актуальна*, адже при тому, що більшість держав сучасності є республіками, у світі залишається значна кількість монархій, які мають серйозний вплив у світі. Така форма державного правління існує з давніх часів, що підтверджує здатність монархій існувати в різних соціальних, політичних та економічних умовах.

Метою наукової роботи є комплексний теоретико-правовий аналіз основних ознак та видів зазначеної форми державного правління на основі прикладів законодавства та звичаїв країн-монархій.

У межах даної публікації ми будемо спиратись на визначення монархії, яке наводить О. Петришин: монархія – це форма державного правління, при якій вища державна влада фактично або формально належить одній особі (монарху) і, як правило, передається у спадок представникам правлячої династії [1, с. 106]. Загалом, протягом тривалого періоду розвитку держав, можна було побачити значну кількість видів монархій. У цій публікації звернемо увагу на найбільш загальні ознаки монархій та наведемо приклади законів та звичаїв різних держав з даною формою правління:

1. Монарх — глава держави. Це є незмінною та однією з найголовніших рис монархій. Цей титул в різних державах, у залежності від історичних епох та національних особливостей, іменують по-своєму, а саме султан, король, цар, князь, імператор, емір тощо. Наприклад, головою держави Велика Британія є король Чарльз III, Японії – імператор Нарухіто, Катару - емір Тамім бін Хамад Аль Тані, Брунею – султан Хассанал Болкіах, Монако – князь Альбер II тощо. Відповідно до статті 64 Конституції Катару: Емір – Глава Держави. Його особа недоторканна і повинна поважатися [2, с. 323].

2. Монарх здійснює одноособове правління, його влада є верховною та суверенною. Глава держави править за власним правом, а не за дорученням, зокрема він є джерелом влади. Ніяка із гілок влади не може не виконувати укази чи розпорядження монарха. Також, на мою думку, ця ознака додає вразливості всім видам монархії, а найбільше – абсолютним. Як казав французький письменник Бернар Вербер: вразливість будь-якої монархії у тому, що вся влада зосереджена в одних руках. Загибель одної людини несла за собою загибель всієї системи [3].

3. Влада монарха є спадковою. Згідно з Конституцією Саудівської Аравії:

Стаття 5. (b)

Влада належить синам короля – засновника держави Абд аль-Азіза Абдар-Размана аль-Фейсала аль-Сауда і синам їх синів [2, с. 284].

4. Глава держави править безстроково, але існують певні виключення, зокрема «виборні» монархії, у яких монарх обирається на певний строк уповноваженим органом серед групи правителів. Прикладом є Малайзія, де монархів по черзі призначають на 5 років із правителів штатів-султанатів [1, с. 107].

5. Непідлеглість ніяким суб'єктам. Зазначена ознака найбільше підходить для необмежених монархій, адже вся повнота судової, виконавчої, законодавчої гілок влади зосереджена в руках монарха. Якщо брати до уваги дуалістичну монархію, то повнота виконавчої влади зосереджена в руках монарха, а законодавчої – парламенту. Щодо конституційних монархій, то влада монарха є суто представницькою. Отже, зазначена риса не зовсім підходить для обмежених монархій.

6. Монарх персоніфікує владу, тобто представляє її у внутрішніх та зовнішніх відносинах, адже державні функції походять від монарха. Стаття 70 Конституції Саудівської Аравії: Правові акти, міжнародні договори і угоди, положення про концесії підлягають оприлюдненню та зміні на основі королівських указів [2, с. 292].

7. Влада монарха є священною, поширюється на всі сфери життєдіяльності суспільства, він є символом єдності нації. Згідно зі статтею 52 Конституції Камбоджі: Королівський Уряд Камбоджі захищає незалежність, суверенітет, територіальну цілісність Королівства Камбоджа, проводить політику національного примирення, гарантує національну єдність і забезпечує збереження добрих національних традицій країни [2, с. 342].

8. Монарх не несе юридичну відповідальність. Яскравим прикладом цієї ознаки є те, що королева Великої Британії Єлизавета II могла керувати автомобілем без водійського посвідчення. Крім того, монарх могла перетинати кордон країни, показавши банкноту, на якій вона зображена. Відповідно до статті 23 конституції Марокко, особа Короля недоторкана та священна

[2, с. 331].

Багато людей, коли чують слово «монархія» уявляють антидемократичний державно-правовий режим. Така думка поширена в суспільстві через існування в минулому деспотичних монархій (Ассирія), рабовласницьких держав Давнього Сходу (Вавилон, Єгипет), Давнього Риму часів імперії. Однак зазначена форма державного правління модернізувалася протягом багатьох тисячоліть. Під впливом різних історичних обставин з'являлися нові види монархій, а саме обмежені – влада монарха обмежена певними нормативно-правовими актами (конституція) або уповноваженим органом (парламент) та необмежені – форма правління, за якої вся повнота державної влади (судова, законодавча, виконавча) зосереджена в руках монарха. Можна зробити висновок, що в сучасному світі зазначена форма державного правління у більшості держав має демократичний державно-політичний режим, наприклад Велика Британія, Іспанія, Швеція, Нідерланди. Прикладами необмежених монархій сучасності є Саудівська Аравія, Катар, Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн, Кувейт.

Від часів появи перших монархій змінювався світогляд людей, економічні, політичні, історичні умови. Пристосовуючись до змін, монархії набували нових рис, або втрачали ознаки, що були їм притаманні. З'явилося декілька видів монархій. В *абсолютній монархії* влада монарха є необмеженою, відсутня конституція та парламент. Станово-представницькі установи не мають серйозного впливу, а лише консультативну функцію та несуть відповідальність тільки перед монархом. У державі фактично не існує інших гілок влади, а наявна політична централізація. Повноваження монарха не можуть бути передані іншій особі або органу. Прикладами таких держав є Катар, Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Бруней, хоча у деяких з цих країн прийнята конституція, зокрема у Саудівській Аравії, яка має конституцію прийняту в березні 1992 року.

Теократична монархія має необмежену світську та духовну владу монарха. Єдиним прикладом такої держави є Ватикан. Папа Римський, який

обирається на невизначений термін, тобто до смерті, обіймає всю повноту влади. Наразі папою є Франциск.

Дуалістична монархія виражається виконавчими функціями монарха, які є обмеженими законодавчими функціями парламенту [4, с. 47]. Наявність конституції та парламенту, які, як правило, у державах з такою формою правління глава держави дарував своєму народу, наприклад імператор Австро-Угорщини Франц-Йосиф 1867 року «подарував» своєму народу конституцію. Державами з такою формою правління є Марокко до 2011 року, Австро-Угорщина, Ліхтенштейн, Монако, Йорданія, Непал.

Конституційна монархія передбачає обмеження влади монарха писаними (кодифіковані) (Іспанія, Японія) та неписаними (не кодифікованими) (Велика Британія) конституційними нормами, а парламентська – уповноваженим органом. Монарх виконує суто представницькі функції. Усі нормативно-правові акти створюють та видають міністри, але від імені монарха. Монарх у таких державах існує як повага до історії та культур та як символ єдності нації. Яскравий приклад наведений у конституції Марокко:

Стаття 19

Король «Амір Аль-Мумінін – Верховний представник Нації, символ її єдності, гарант стабільності і безперервності існування держави – стежить за дотриманням Ісламу і Конституції [2, с. 330].

Також типологія монархій здійснюється за системою спадкування престолу [5, с. 107]:

1. Салічна. Владу успадковує старший син, за умови його відсутності- старший онук або брат минулого монарха. Ця система раніше існувала у Французькій монархії. У сучасному світі вона існує лише в Японії.

2. Кастильська. За цією системою жінка могла успадкувати владу за умови відсутності чоловіків спадкоємців. Наприклад, молодший брат усуває старшу сестру, але дочка старшого брата усуває дядька. На сьогоднішній день така система властива Іспанії.

3. Австрійська. Існувала в імперії Габсбургів. Система проявлялась в

тому, що жінки наслідували за умови відсутності спадкоємців чоловічої статі у всіх поколіннях династії.

4. Скандинавська. Спадкоємці чоловічої та жіночої статі успадковують владу на рівних умовах. Прикладами таких держав є Швеція, Люксембург, Норвегія, Данія, Бельгія. Після реформ 2011-2013 рр. Велика Британія почала перехід від кастильської до скандинавської системи престолонаслідування.

5. Мусульманська. Жіноча стать не допускається до престолонаслідування. Монарх або правляча сім'я спільно з представницьким органом обирають спадкоємця престолу. Такими державами є Кувейт, Катар тощо. У Саудівській Аравії престол переходив від брата до брата, а саме синів першого короля Саудівської Аравії Абд аль-Азіза. Коли не залишалось жодного з братів влада переходила до старшого з наступного покоління. Також спадкоємець обирається монархом за згоди «Комітету з принесення клятви».

6. Племінна. Рада вождів племені серед синів померлого монарха обирала нового правителя. Досі існує в деяких країнах Екваторіальної Африки.

Таким чином можемо зробити наступні висновки. Монархія як форма державного правління розвивалася протягом тисячоліть. Виникали, встановлювалися, розвивалися та припиняли своє існування різноманітні її види. Основними видами монархій є обмежена та необмежена. До обмежених монархій належить конституційна (Велика Британія, Ліхтенштейн, Норвегія тощо), парламентська (Іспанія, Бельгія, Данія тощо) та дуалістична (Марокко, Йорданія, Кувейт тощо). До необмежених відносять абсолютну (Бруней, Катар, Оман, ОАЕ) та теократичні (Ватикан). Вищезазначені види монархій відрізняються одна від одної, але мають спільні риси, а саме те, що монарх є головою держави; монарх здійснює одноособове правління, його влада є верховною та суверенною; влада монарха є спадковою та довічною; монарх персоніфікує владу; непідлеглість ніяким суб'єктам; влада монарха є священною; монарх не несе юридичну відповідальність. Більшість часу свого існування монархії мали антидемократичний та деспотичний характер

(Вавилон, Давній Єгипет, Російська імперія тощо). У наш час в основному зазначена форма державного правління має демократичний державно-політичний режим (Норвегія, Швеція, Нідерланди, Велика Британія тощо). Загалом більшість держав сучасності є республіками, але у світі досі залишається значна кількість монархій на всіх континентах, які мають серйозний вплив на політичній арені.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цвік М. В., Петришин О. В. Загальна теорія держави і права: підручник / Право. Харків, 2009. С.106-108.
2. Сухонос В. В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти: монографія. /Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2010. С.284, 292, 323, 330-331, 342.
3. Цитати на тему «монархія». Citaty.info: веб-сайт. URL: <https://citaty.info/topic/monarhiya> (дата звернення: 16.10.2022).
4. Хаустова М. Г., Терещук Д. С. Монархія як особлива форма державного управління: стаття / *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №10. С. 46-48. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/10.pdf (дата звернення: 16.10.2022).
5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник / Юрінком Інтер. Київ, 2020. С. 107.

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ НЕПОМ'ЯКШУВАНОВОГО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ІЗ ПРАВОМ НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ

Прокопенко Нікіта Олексійович,
студент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

У сьогоденнішніх реаліях право на повагу до гідності стало одним із основоположених конвенційних та конституційних прав людини. На міжнародному рівні презумпція поваги до гідності людини вперше була закріплена у ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р.: “Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах”. Таке право було позитивно сприйняте у законодавстві більшості країн світу. На рівні Європейської конвенції з прав людини, право на повагу до гідності було дещо деталізовано: “Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.”

Таке розуміння більшою мірою співвідноситься із застосування до обвинувачених та винних засобів кримінально правового характеру та покарань. Основоположні принципи поводження із засудженими, що містяться в міжнародних документах носять фундаментальний характер та ґрунтуються на необхідності забезпечення права засуджених, що невіддільні від загальних прав людини. Це означає, що позбавлені волі мають право на: життя та особисту недоторканність; здоров'я; працю; відпочинок; незастосування до них тортур чи іншого нелюдського поводження; повагу людської гідності; належні правові процедури; свободу від будь-якої дискримінації; свободу від рабства; свободу совісті та думок; свободу віросповідання; недоторканність сімейного життя; самовдосконалювання. Для забезпечення цих прав міжнародні стандарти рекомендують організувати функціонування установ

позбавлення волі таким чином, щоб вони були місцями, де не повинна виникати небезпека для життя, здоров'я та особистої недоторканності як позбавлених волі, так і персоналу. У місцях позбавлення волі засуджені не повинні зазнавати дискримінації: «...нижченаведені правила слід застосовувати неупереджено. Дискримінація за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, сімейного становища або соціального стану неприпустима. З іншого боку, треба поважати релігійні переконання та моральні засади в'язнів, які належать до тих чи інших груп населення». Умови тримання осіб, засуджених до позбавлення волі не повинно додатково призводити до обмежень, зумовлених фактом ізоляції, обмежувати права і свободи людини і громадянина. Режим позбавлення волі не повинен занадто обмежувати контакти засуджених із зовнішнім світом, тому міжнародні стандарти особливу увагу приділяють тим аспектам поведінки з позбавленими волі, які спрямовані на підготовку цих осіб до повернення до життя у суспільстві

Також Конституція України встановлює, що: “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.”

Відповідні принципи логічно узгоджуються із положеннями закріпленими ЄКПЛ КУ про повагу до честі людини. На рівні конституції було сприйняте відobreжене в ЄКПЛ та міжнародних актах розуміння право на повагу до гідності людини.

Таке законодавство сприяло створенню масиву практики використання зазначених норм конституції та ЄКПЛ, свою позицію послідовно висловили єспл та Ксу. В контексті цього важливо розглянути Рішення ЄСПЛ Vinter and

others v. United Kingdom (2013); Петухов проти України (2019) Кафкаріс проти Кіпру (2008).

Так у рішенні Вінтер, суд знайшов порушення принципу поваги до гідності людини, закріпленому в статті 3 Конвенції у призначенні особі непом'якшувального довічного позбавлення волі. В рішенні зазначається, що довічне позбавлення волі під час призначення покарання саме по собі не може бути таким, яке принижує гідність людини. Проте, суд угледів сутнісні проблеми у непом'якшуваному характері такого покарання: а) довічне позбавлення волі не стає непом'якшуваним лише через те, що на практиці воно може відбуватись у повному обсязі (пар. 108); б) оцінка довічного позбавлення волі як непом'якшуваного залежить від того, чи мав довічно ув'язнений будь-які перспективи звільнення, а конкретніше — від того, чи передбачає національне законодавство можливість перегляду довічного ув'язнення з метою його заміни, пом'якшення, припинення або умовно-дострокового звільнення (пар. 109); в) поясненням того, чому непом'якшуване довічне позбавлення волі є несумісним зі статтею 3 ЄКПЛ є те, що особа не може бути ізольована, якщо немає обґрунтованих пенологічних підстав для цієї ізоляції, включаючи кару, стримування, забезпечення громадської безпеки та виправлення, баланс між якими не обов'язково є статичним і може змінитися в ході відбування покарання. Відповідно, лише шляхом проведення перегляду обґрунтованості продовження ізоляції у відповідний момент відбування покарання ці фактори або зміни можуть бути належним чином оцінені (пар. 111). Протилежний підхід до цього питання суперечив би ідеї людської гідності, яке лежить в основі ЄКПЛ (пар. 113); г) у європейському та міжнародному праві існує очевидна підтримка того, що всі засуджені повинні мати можливість виправлення та перспективи звільнення, якщо виправлення досягнуто (пар. 114); г) довічно ув'язнений має право знати, на самому початку свого терміну, що він повинен робити, щоб була розглянута можливість його звільнення і, в тому числі, за яких умов перегляд вироку відбудеться або про це може бути подано клопотання. Отже, якщо внутрішнє законодавство не передбачає жодного

механізму або можливості перегляду довічного ув'язнення, несумісність зі статтею 3 ЄКПЛ на цій підставі виникає вже в момент призначення довічного покарання у вигляді позбавлення волі, а не на більш пізньому етапі позбавлення волі (пар. 123). [4.] Відповідна позиція відтворена із посиланням на рішення Кафкаріс проти кіпру.

При призначенні довічного позбавлення воля досягається відповідний рівень балансу між підставами застосування ДПВ, які становлять суспільну необхідність та відповідними обмеженнями прав засудженого. До відповідних підстав закрема належить і рівень суспільної небезпеки, яку становить особа. Разом з тим, протягом певного періоду часу, рівень суспільної небезпечності особи може значно знизитись, з зв'язку з чим, подальше відбування довічного позбавлення волі не буде відповідати засобу обмеження прав людини, так як людина вже не становить тієї суспільної небезпеки, яку становила під час призначення покарання. Відповідні зміни повинні відобразитись належним чином шляхом перегляду довічного позбавлення волі з можливістю перегляду довічного ув'язнення з метою його заміни, пом'якшення, припинення або умовно-дострокового звільнення. За відсутності зазначеного механізму подальше перебування особи під ув'язненням за відсутності необхідності породжує дисбаланс в порушення права повагу на гідність людини.

Відповідні позиції були застосовані у справі Петухов проти України (No 2) (2019) Суд зазначає, що в Україні засуджені до довічного позбавлення волі можуть розраховувати на звільнення лише у двох випадках: 1. якщо вони страждають на серйозне захворювання, несумісне з подальшим триманням під вартою; 2. якщо помилувані Президентом.

У справі суд послідовно здійснює аналіз відповідних альтернатив та приходить до висновку, що у першому випадку подальше одужання, якщо таке можливо, означатиме кінець свободи цієї особи та її повернення до установи виконання покарань. Разом з тим, зміна покарання у виді довічного позбавлення волі у зв'язку зі смертельним захворюванням, означає лише те, що засудженому дозволяється померти вдома або у хоспісі, а не у стінах установи

виконання покарань, що не може вважатися «перспективою звільнення» у розумінні, яке надає цьому поняттю Суд.

Щодо другої альтернативи, Суд зазначає, що помилювання Президентом також не може вважатися належною гарантією перегляду покарання у вигляді довічного позбавлення волі із перспективою пом'якшення або звільнення. Роблячи відповідний висновок, Суд виходить із наступного: здійснивши детальний системний аналіз положень про порядок здійснення помилювання, затвердженому Указом Президента України, необхідно розглянути випадки застосування відповідного помилювання. Щодо міркувань, які мають враховуватися під час розгляду клопотання про помилювання, положення посилається на «ступінь тяжкості вчиненого злочину, строк відбутого покарання, особу засудженого, його поведінку, щире каяття, стан відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, сімейні та інші обставини»... Суд, зазначає, що відповідні міркування містять певні вказівки щодо критеріїв та умов перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі та можуть вважатися такими, що посилаються на законні пенологічні підстави для подальшого тримання засуджених під вартою. Разом з тим, Положення про порядок здійснення помилювання передбачає, що «особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів, ... можуть бути помилені у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин»... До цієї категорії явно відносяться всі засуджені до довічного позбавлення волі... (пар. 173) Невідомо, що розуміється під «винятковими випадками» і «надзвичайними обставинами», і ніщо не вказує на те, що відповідно до національного законодавства, яке наразі діє в Україні, пенологічні підстави для тримання особи під вартою мають значення для тлумачення цих понять. [6.]

Таким чином Суд приходить до висновку, що, засуджені, яким було обрано покарання у виді довічного позбавлення волі, від самого початку не знають, що вони повинні зробити для того, щоб питання про їхнє дострокове звільнення було розглянуто та за яких умов. У цій справі відсутність у

Президента України та підконтрольних йому органів державної влади зобов'язання обґрунтовувати свої рішення за клопотаннями про помилування ще більш обтяжується відсутністю будь-якого судового перегляду цих рішень.

За таких обставин здійснення засудженими до довічного позбавлення волі свого права на перегляд їхнього покарання у виді довічного позбавлення волі через президентське помилування не може вважатися захищеним достатніми процесуальними гарантіями...

Таким чином, Суд висловив позицію щодо доопрацювання норм національного законодавства для створення відповідних гарантій пом'якшуваності довічного позбавлення волі. Конституційний Суд України ухваливши Рішення у справі за конституційними скаргами Крупка Д. В., Костіна В. В., Мельниченко О. С., Гогіна В. І. [7.] Сутнісно розглянувши зазначену проблематику дійшов до висновку, що довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її звільнення означає урівняння строку довічного позбавлення волі з позбавленням волі до завершення природного життя людини, а отже, заперечує не тільки мету покарання, а й саму сутність людської гідності, ставить під сумнів її абсолютний характер та становить порушення позитивного обов'язку держави захищати гідність людини, а отже, не відповідає частині першій статті 3, статті 23, частині другій статті 28, частині третій статті 63 Конституції України. Конвенції на підставі того, що покарання у вигляді довічного позбавлення волі є покаранням без перспективи звільнення, та з урахуванням того, що частина друга статті 28 Конституції України є тотожною статті 3 Конвенції, Конституційний Суд України вважає, що встановлене Кодексом покарання у вигляді довічного позбавлення волі як покарання без перспективи звільнення є несумісним із вимогами Конституції України. [1.] Постає питання, яким чином безпідставне подальше обмеження прав людини, спричинене призначенням непом'якшуваного довічного позбавлення волі, співвідноситься із правом на повагу до гідності людини. В літературі зустрічається більш ширше розуміння права на повагу до гідності людини. Науковці англо-американської системи права сприймають дещо

по-іншому сутнісне значення права на повагу до гідності. Право на повагу до гідності людини як конституційної цінності полягає у тому, що воно є саме тим підходом, що погоджує основні цілі всіх конституційних прав людини. [3, с. 11] Людська гідність є основою в існуванні будь-яких інших людських прав. Гідність потрібно розглядати як повагу до людини з боку держави. З одного боку, якщо така повага є, то визнання всіх інших прав набуває для людини практичного значення. В широкому сенсі, гідність розглядається можливість реалізації особою своїх природних прав. [5, с. 65] Отже, важливість принципів, сформульованих у міжнародних договорах та загальних положеннях щодо захисту прав людини та поведження із засудженими, для формування цілей і завдань політики у сфері виконання визначається тим, що вони є міждержавними, стабільними, соціальними, розробленими в конкретній країні незалежно від ідеологічних та кримінологічних факторів і, отже, є чітким орієнтиром для розробки політики, законодавства та правоохоронної діяльності у сфері виконання покарань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України. Із змінами, внесеними. Законами України від 8 грудня 2004 року N 2222-IV, від 1 лютого 2011 року N 2952-VI.
2. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms/ 3 September 1953.
3. «Human dignity (The constitutional value and the constitutional right)» Aharon Barak/c. 104/ 2015 p.
4. Vinter and others v United Kingdom (Application nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10) [2016] III ECHR 317 (9 July 2013) In 2013.
5. Louis Henkin «Human Dignity and Human Rights»/c. 65/ 2012 p.
6. Справа "Петухов проти України (N 2)", ECHR (Заява N 41216/13). Страсбург, 12.03.2019 p.
7. Конституційний Суд; Рішення від 16.09.2021 № 6-р(П)/2021.

**ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВИХ
ПРИКМЕТ В ГАБІТОСКОПІЇ**

Ходосевич Світлана Юріївна,
Науковий співробітник сектору
трасологічних досліджень та
технічних досліджень документів
лабораторії криміналістичних
досліджень Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України,
м. Харків, Україна

Анотація Дана наукова стаття присвячена висвітленню проблем та аналізу класифікації особливих прикмет, як ознак зовнішнього вигляду людини. Адже саме особливі прикмети є областю малодослідженою. На основі наукових напрацювань, а саме досліджень ознак зовнішнього вигляду людини, а також способів фіксації, можна стверджувати, що на практиці вони регламентовані в меншому ступені ніж інші прикмети в габітоскопії. В статті наведений перелік особливих прикмет, а також сформульована їх класифікація, що дозволить удосконалити процес розшуку та впізнання (ідентифікацію) осіб, які скоїли правопорушення, що сприятиме розкриттю злочинів.

Ключові слова: особливі прикмети, габітоскопія, зовнішній вигляд людини, травми, татуювання.

Постановка проблеми. У сучасному світі рівень злочинності зростає досить швидкими темпами, а з розвитком суспільства та технологій шляхи маскування злочинів теж значно розширюються. Спостерігається великий перелік способів корекції зовнішності людини, а саме маскування та зміна індивідуальних рис зовнішності людини, що допомагає особі, яка вчинила

злочин уникнути подальшої ідентифікації.

Особливі прикмети є одним з різновидів ознак зовнішнього вигляду людини. В габітоскопії, більшість видів ознак мають достатньо точні визначення і класифікації, такі як анатомічні (голова, тулуб, руки тощо), фізіологічні (хода, артикуляція, тощо), однак маючи велике значення для ідентифікації особи, особливі прикмети, залишились осторонь, а саме вони потребують всебічного дослідження та вдосконалення. Аналіз наукової літератури з криміналістики дає підстави стверджувати щодо відсутності опису на сьогоднішній день, яка викликана декількома обставинами, одним з яких є невелика база знань в області опису та використання до впізнання та ідентифікації особливих прикмет.

Актуальність наукової розробки зумовлена необхідністю дослідження новітніх засобів зміни зовнішності, що індивідуалізують особу, а також потребою формування нових способів та методів ідентифікації злочинця за його зовнішністю, які ефективно сприяли б розкриттю злочинів.

Стан дослідження проблеми. Криміналістичні аспекти зовнішності людини як механізму розкриття злочину висвітлювалася у працях таких науковців: Г. Гетьмана, Л. Головченка, Г. Кухарева, Т. Пазинича, С. Лапти та ін.

Метою статті є пропозиція щодо вирішення та врегулювання висвітлених проблем, шляхом систематизації особливих прикмет та їх розмежування.

Виклад основних результатів Зовнішні ознаки особи Зовнішні та фізіологічні ознаки особи вивчаються та використовуються з давних часів, а в сьогоденні, з метою розшуку та ідентифікації при розслідуванні злочинів. Особливо цінними (оскільки наявність саме їх дозволяє звести коло підозрюваних до мінімуму та значно полегшити пошук особи) вважаються ознаки, що індивідуалізують особу, які є єдиними та неповторними в своєму роді. Такі ознаки називають особливими прикметами. Це, насамперед, татування, наявність атипових родимих плям, нестандартного пірсингу, волосся, що пофарбоване у непересічний колір і т.п. У сучасному суспільстві

все більше людей прагне виділитися з-поміж інших шляхом зміни своєї зовнішності [2, с. 134].

В той же час, в силу своєї особливості та індивідуальності (унікальності) особливі прикмети не мають повного переліку і не класифіковані в криміналістиці. Так, А. М. Зінін, перелічує особливі прикмети: «видимые следы травм, татуировки, крайние степени выраженности признаков» [1, с. 61], «повреждения, шрамы, татуировки, дефекты телосложения, родимые пятна» [1, с.72], але залишає перелік відкритим та не розкриває їх значення. Відсутність повного переліку особливих прикмет може бути обумовлена величезною варіацією потенційно можливих прикмет. Однак, все ж таки пропонується встановити більш конкретний, але не виключний і відкритий перелік, у якому особливі прикмети можна розподілити на анатомічні та функціональні.

До анатомічних відносять:

Татуювання - зображення, яке нанесено на тіло людини, є набутою прикметою і володіє ознакою стійкості. Татуювання являються однією з найбільш часто вказаних та застосованих прикмет. Можна виділити різні стилі малювання, наприклад, «фентезі», предметом зображення яких є вигадані персонажі; «байкерські», з нанесенням мотоциклів, символік байкерських груп; «національні» - символіка належності до конкретної нації; «релігійні» - зображують символіку належності до конкретної релігії та інші.

Татуаж - являє собою корекцію форми брів, губ, очей за допомогою кольору, яка дозволяє зробити бажаний контур. Саме ж травмування шкіри поряд з цим зводиться до нуля [3]. За допомогою введення фарби під шкіру (татуажу) люди, переважно жінки, коригують свої риси обличчя: змінюють форму брів, губ, роблять виразнішими очі. За допомогою татуажу маскують проблемні ділянки шкіри (операційні рубці, пігментні плями, родимки, розтяжки після вагітності у жінок), а також «забиваються» винятково кримінальні татуювання [4, с. 72].

Шрами – також є одними з найбільш поширених особливих прикмет. Шрами володіють ознакою стійкості та набуваються в процесі життєдіяльності людини. У процесі фіксації шрамів важливою особливістю є встановлення причин походження шраму, тому що при розшуку це може відігравати суттєву роль у визначенні можливих місць знаходження злочинця, або прогнозуванні його дій. Сліди операцій також є одним з різновидів шрамів.

Ще одним способом надати своїй зовнішності особливих ознак є **шрамування** - (спеціальне нанесення розрізів шкіри заданої форми і розміру, в результаті загоювання яких утворюються рубці у вигляді малюнка або візерунка; для досягнення максимального ефекту в рани можуть втиратися спеціальні хімічні реактиви, зола або рослинні препарати, які значно затримують процес регенерації шкіри, внаслідок чого утворюються більш контрастні рубці). Цей вид особливих прикмет зовнішності людини – доволі рідкісне явище, оскільки майстрів шрамування кількісно не багато тому, що крім художності, такі «спеціалісти» повинні володіти і основними знаннями хірургії.

Рубці – (лат. cicatrix — **рубець**) — ділянка сполучної тканини, яка заміщає дефект шкіри, слизової оболонки, органу чи тканини, що виникає внаслідок їх ушкодження (глибока травма, хірургічне втручання) або патологічного процесу.

Пошкодження – переломи кінцівок, або наслідки їх неправильного відновлення. Кривий ніс після перелому, наприклад, виділяють як загальну ознаку з особливістю, однак може бути виділений і як особлива прикмета, у випадку, якщо очевидно сильно заломлений в сторону.

Дефекти тілобудови – можуть бути як набутою, так і вродженою особливістю. Такі дефекти, як правило, обладують ознакою стійкості (різна довжина або ширина рук або ніг).

Бородавки - доброякісні новоутворення на шкірі, які мають вірусну етіологію, як правило, мають вид вузла чи сосочка. Бородавки є набутими прикметами та володіють відносною стійкістю, тому що піддаються лікуванню

й можливістю виведення.

Родимі плями, родимки – являють собою ділянки шкіри, різних розмірів, з можливою пігментацією та формою від гладкої до випуклої. Являються, як правило, вродженою ознакою, однак мають місце випадки нанесення малюнку або татуювання у вигляді бородавок. Родимі плями та родимки, володіють відносною стійкістю, так як з часом можуть змінюватися за кольором, розміром, або можуть бути видалені.

Плями – локальні зміни пігментації шкіри, причиною виникнення яких може бути травма, опік або хвороба.

Нарости – це явища на шкірі, які з'являються, внаслідок дисбалансу в організмі людини, можуть мати різний розмір, форму, колір, місцеположення на тілі та причини появи. Відносяться до набутих та володіють відносною стійкістю.

Пухлини – відхилення від нормального розміру і стану окремих частин тіла. Пухлини можуть бути різних розмірів, з різним спектром причин походження. Виникають, як правило, з причин, пов'язаних зі здоров'ям, тобто, є здобутими та мають відносну стійкість.

Положення зубів в щелепі – може бути виділено як особлива прикмета тому, що має такі ознаки як, відносна стійкість, прихованість може бути, як вродженою, так і набутою, наприклад, вставна щелепа – є прихованою, але абсолютно стійкою, набутою прикметою.

Пірсинг - є однією з «сучасних» особливих прикмет зовнішності.

Пірсинг являє собою проколювання певної частини тіла та подальше встановлення у місце проколу певної прикраси. Це так звані проколювання шкіри на вухах, губах, бровах, проколювання язика та на інших частинах тіла. Можна погодитись, що за допомогою таких особливих прикмет зовнішності, тобто пірсингу, полегшується робота правоохоронних органів з приводу ідентифікації особи. Однак, цей вид є досить поширеним (його називають традиційним [5]). Але на сьогодні існує у певній мірі і дещо рідкісний вид пірсингу – так званий «екстремальний (нетрадиційний) пірсинг», який має

значно більшу цінність для криміналістичної ідентифікації, через свою унікальність. Прикладом можна назвати доволі нестандартний та екзотичний вид пірсингу, так званий брейнпірсинг (полягає в тому, що в черепі людини роблять кілька отворів, в які надалі вставляються кільця або шипи. Це також проколювання перенісся, м'яких тканин черепа, імплантація металевих пластин під шкіру і т.д.). Також зауважимо й те, що найпоширенішим видом пірсингу є проколювання вух. Це прикрашання є доволі популярним і тому воно не несе великої криміналістичної цінності. Проте, якщо у вусі наявна велика кількість прикрас або наявні проколи у нестандартних місцях, то це є важливою ознакою зовнішності людини, що закономірно допоможе виокремити її від інших осіб.

До функціональних ознак відносять:

Виражені болісні рухи голови, тулуба, кінцівок у наслідок певного роду захворювання, а не як прояв емоційного стану людини.

Кульгавість - як наслідок травми, або відсутності кінцівки і використання протезу.

Артикуляція – дефект мови, який може проявлятися в нечіткій вимові окремих звуків і як наслідок – картавість.

Облизування губ – як прояв психічного розладу, який виражається в регулярному, повторюваному, однаковому русі у вигляді облизування губ з визначеною періодичністю.

Якщо говорити про класифікації, виключенням є і використовується в криміналістичній габітоскопії розподіл особливих прикмет зовнішнього обліку людини на вроджені (різко виражені ознаки відхилення від нормальної анатомічної будови тіла, які людина має з народження на протязі тривалого багатолітнього періоду) та придбанні – різко. До вроджених особливих прикмет можна віднести атрофії кінцівок, горб, викривлення хребта та інше, до придбаних - різко виражені ознаки відхилення від нормальної анатомічної будови тіла, які були придбані людиною в процесі життєдіяльності та які зберігають стійкість на протязі тривалого часу. Придбанні особливі прикмети можуть з'явитися у результаті захворювань, травм, свідомої зміни анатомічних

і фізіологічних ознак; в результаті способу життя та заняття певним видом діяльності.

Відтак доречно зазначити, що всі вище розглянуті прикмети зовнішності людини, потрібно детально досліджувати під час розслідувань злочинів, оскільки ці ознаки є досить помітними прикметами зовнішності особи і саме на такі прикмети більшість людей звертає увагу, а тому вони добре закарбовуються у пам'яті людини, які є очевидцями злочину, і хоча запропонована класифікація має умовний характер та не відображає повну картину особливих прикмет та джерел їх походження, її використання на практиці може вирішити суттєву проблему в ототожненні людини за ознаками зовнішності. Дана проблема полягає в тому, що велика кількість особливих прикмет з фактично існуючих у людини, не фіксується і упускається. Причинами цих обставин можуть бути не тільки неуважність або недбалість, але й відсутність у особи, яка складає опис, спеціальних знань з різних галузей знань, таких, наприклад, як біологія, антропологія, медицина тощо.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що особливі прикмети потребують подальшого опрацювання з урахуванням потреб сьогодення. Необхідно детально вивчити та проаналізувати новітні прикмети зовнішності особи, передусім ті, що зроблені штучним шляхом. Адже сучасні прикраси тіла (татуювання, татуаж, пірсинг, шрамування та інші) значно допомагають ідентифікувати особу, оскільки вони роблять людину неповторною та особливою. Запропоновані перелік та класифікація, при їх використанні на практиці можуть вирішити суттєву проблему в ототожненні людини за ознаками зовнішності, що полягає у відсутності фіксації великої кількості особливих прикмет з фактично наявних у людини, а також у недетальному описі таких прикмет.

В зв'язку з вищевказаним, існує об'єктивна необхідність в розробці методичних рекомендацій новітніх засобів дослідження та відтворення зовнішності людини, що дозволить формуванню додаткових професійних навиків у експертів та допоможуть у судочинних цілях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зинин А. М. Внешность человека в криминалистике и судебной экспертизе: монография / А. М. Зинин. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 200 с.
2. Маланчук П. М. Особливі прикмети зовнішності людини: їх значення для розслідування злочину / П. М. Маланчук // Правові горизонти / Legal horizons, 2016. – С. 133-136 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
3. Татуаж [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://emed.org.ua/kosmetologija/340-tatuazh>.
4. Пазинич Т. А. Ознаки зовнішності людини: їх особливості та значення для вирішення окремих завдань розслідування / Випуск № 1/2018 - 153 Т. А. Пазинич // Криміналістичний вісник. – № 2 (16), 2011. – С. 71-76. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scholar.google.com.ua/>
5. Все про пірсинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.esc.lviv.ua/pirsinglk>.